UAB
Universitat Autònoma de Barcelona

La formació d'una classe capitalista en el vuit-cents català: Ascens, mutació i crisi: l'exemple dels Nadal

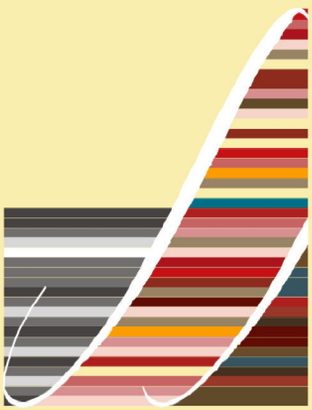
Roser Galí Izard

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. The access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA
Facultat de Filosofia i Lletres
Departament d'Història Moderna i Contemporània
Doctorat en Història Comparada, Política i Social

La formació d'una classe capitalista en el vuit-cents català:

Ascens, mutació i crisi: l'exemple dels Nadal

Tesi presentada per optar al títol de doctora

Doctoranda
Roser Galí Izard
Director
Dr. Francesc Vilanova i Vila-Abadal

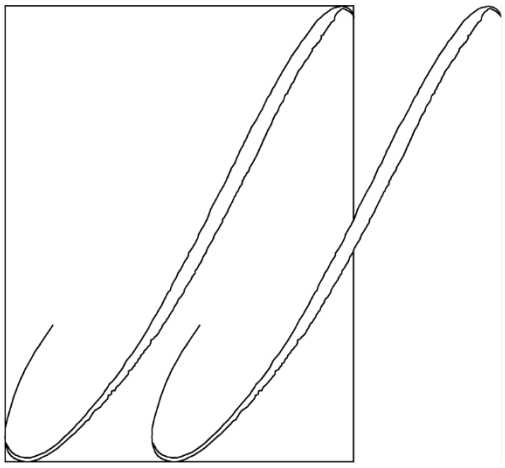
juny
2024

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA
Facultat de Filosofia i Lletres
Departament d'Història Moderna i Contemporània
Doctorat en Història Comparada, Política i Social

La formació d'una classe capitalista en el vuit-cents català:

Ascens, mutació i crisi: l'exemple dels Nadal

Tesi presentada per optar al títol de doctora
Doctoranda
Roser Galí Izard
Director
Dr. Francesc Vilanova i Vila-Abadal
Juny de 2024

«Acumuleu, acumuleu! Aquesta és la llei i els profetes! La indústria proveeix allò que la frugalitat acumula.»[1]

«Per tant, estalvieu, estalvieu! Reconvertiu la major porció possible de plusvàlua o d'excedent en capital! L'acumulació per l'acumulació, la producció per la producció!»[2]

«Catalunya és l'única província essencialment industrial d'Espanya: participa de totes les transformacions que afecten els altres centres industrials d'Europa.»[3]

Al pare i al Pere Pascual, que m'han ensenyat història.

---

[1] Karl Marx: «*Akkumuliert, Akkumuliert! Das ist Moses und die Propheten! Die Industrie Liefert das Material, welches die Sparsamkeit akkumuliert*.» La primera part de la frase fa referència a Mateu 22.36, quan Jesús després de revelar els dos manaments principals acaba dient: «D'aquests dos manaments en depenen tota la Llei i els profetes.» (Bíblia de Montserrat, ed. Casal i Vall, Andorra 1970, p. 120). La segona part de la frase és una cita d'Adam Smith: **«***Parsimony and not industry is the immediate cause of the increase of capital. Industry, indeed, provides the subjects which parsimony accumulates*.» (An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations by Adam Smith, LL.D and F.R.S. Book II, Chapter III: Of the Accumulation of Capital or of Productive or Unproductive Labor, pàgina 410). La cita de Marx és a: Karl Marx - Friedrich Engels - Werke, Band 23, *Das Kapital*, Bd. I, Siebenter Abschnitt, S. 605 – 639. Dietz Verlag, Berlin/DDR 1968.

[2] Barber (1982), p. 130, citant Karl Marx, *El Capital*, llibre 1, pàgina 652.

[3] Maluquer (2019), p. 126, citant Ferdinand de Lesseps, cònsol francès a Barcelona, el 1848.

La formació d'una classe capitalista en el vuit-cents català:
Ascens, mutació i crisi: l'exemple dels Nadal

Í N D E X

INTRODUCCIÓ **1**

De l'acumulació de capital 9
Revolució agrària: la primera pedra 14
El gran comerç, la font principal de l'acumulació de capital 18
El destí dels capitals: la indústria i els ferrocarrils 23
El crac del 1866, primera crisi del capitalisme
i limitacions al model industrial català 28
L'enganyós debat de lliurecanvistes *vs*. proteccionistes:
competitivitat i productivitat 34
Els vells i els nous rics 40
Els vells i els nous pobres 47
Pensament polític i econòmic: el projecte de desenvolupar el país 54
Catalunya dins l'Espanya del dinou 60

P R I M E R A P A R T

1. ELS COMERCIANTS **69**

1.1. Els escollits 69
1.2. Els que no seran objecte d'estudi 80
1.3. Americanos, naviliers, corredors, magatzemistes, financers,
comerciants tots 86
1.4. Família i classe social: la burgesia catalana 90
1.5. La dinamització institucional 95
1.6. El lideratge de Manuel Girona 98

2. EL FINAL DEL MODEL VUITCENTISTA **104**

2.1. Una expedició a Amèrica 106
2.2. Larrard i Cia., la fallida d'una casa emblemàtica 116
2.3. L'origen dels Sagnier, una nissaga de financers 123
2.4. Negocis que moren abans de créixer 136
2.5. Tot buscant els diners del tràfic d'esclaus 143
2.6. Ramon de Llano Chávarri y sobrinos, tornats d'Amèrica 150
2.7. La primera gran fallida industrial de Catalunya:
Oller hnos. i Cia. de Martorell 161
2.8. Conclusions 171

3. OPERACIONS FINANCERES I ACUMULACIÓ DE CAPITAL 174

3.1. Inversió i especulació en deute públic 177
3.2. De prestadors a banquers 183
3.3. Participacions en societats i inversió en valors mobiliaris 191
3.4. Patrimoni rústic i les terres de la desamortització 210
3.5. Sol urbà: els solars de l'Eixample i el cinturó de Barcelona 217
3.6. Conclusions 218

4. 1866, L'ESCLAT DE LA BOMBOLLA 220

4.1. Els primers indicis del que vindrà 221
4.2. La Reina del Océano, el naufragi de la navegació catalana 223
4.3. Mariano Lluch: l'home del ferrocarril endut pel crac 233
4.4. La crisi esquitxa tothom 241
4.5. Conclusions 254

S E G O N A P A R T

1. LA FAMÍLIA NADAL, COMERCIANTS 259

1.1. Vuit generacions de vida barcelonina 259
1.2. Primera generació: Joan Baptista Nadal Arola i la botiga del Born (s. XVIII) 265
1.3. El comerciant complet: Joan Nadal Ferrater (s. XVIII-XIX) 269
1.4. L'època exultant: Joan i Anton Nadal Pujolà i Antoni Ribó (s. XIX) 283

2. EL HÒLDING NADAL i RIBÓ 1828-1883 287

2.1. Primera etapa: la comercialització del cotó: 1828-1840 291
2.2. La participació en empreses tèxtils 294
2.3. El hòlding: pactes societaris, condicions financeres i inversió en canvi tècnic 299
2.4. L'impacte de la «fam del cotó»: l'etapa 1865-1875 313
2.5. Anàlisi de balanços, resultats financers i estratègia empresarial 316
2.6. Ribó i Companyia 328
2.7. Inversions en infraestructures de la casa de comerç 330
2.8. Conclusions 333

3. IMPORTACIÓ I VENDA DE COLONIALS, DROGUERIA AMB VAIXELLS PROPIS: JOSEP A. NADAL I CIA. **334**

3.1. Compra i reestructuració d'una societat ja existent 336
3.2. Els balanços de J. A. Nadal i Cia. (1851-1883) 340
3.3. Mercaderies, proveïdors i clients 346
3.4. Beneficis per venda de mercaderies: la partida de pèrdues i guanys 363
3.5. La conjuntura econòmica. Efectes sobre el guany 370
3.6. El passiu: capital, rendibilitat i taxa d'endeutament 381
3.7. L'activitat naviliera de J. A. Nadal i Cia. 394
3.8. Liquidació i traspàs de J. A. Nadal i Cia. 405
3.9. Conclusions 409

CONCLUSIONS **413**

Recapitulació 413
El sòl, la llavor i la feina dels homes 419
Particularitats d'una industrialització mediterrània 424
Dos mil anys de cultura comercial i manufacturera 429

ANNEXOS 435

FONTS I BIBLIOGRAFIA 513

QUADRES, GRÀFIQUES I INFOGRAFIES 519

La formació d'una classe capitalista en el vuit-cents català:
Ascens, mutació i crisi: l'exemple dels Nadal

INTRODUCCIÓ

«Abans de tot estudi d'industrialització s'imposa l'examen d'un altre element. La intervenció del capital comercial a l'arrel de tota revolució industrial és clàssica. Falta encara definir acuradament en què consisteix aquesta intervenció i com convé interpretar-la».[1] «De tota manera, dispersada o no, en territori català ha tingut lloc una acumulació de capital-moneda, l'origen de la qual ha d'ésser buscat a fora i que mereix, per tant, respecte a desenvolupaments futurs, el nom d'acumulació primitiva, o millor «prèvia». (…) I Catalunya, associada aquesta vegada als beneficis del sistema colonial espanyol, pot esperar acumular, a Barcelona, a Reus o a Sant Feliu, capitals de formació exògena.»[2]

En què consisteix l'acumulació de capital, com es genera i per què els historiadors econòmics clàssics la situen com un dels passos previs i imprescindibles de la industrialització? L'acumulació de capital és un requisit necessari però no suficient per a emprendre una trajectòria de transformació econòmica que canviï els paradigmes de l'estructura econòmica de qualsevol regió, país o territori i, molt particularment, emprengui el de la industrialització.

Els processos d'industrialització són complexos i en la seva anàlisi per diversos països se'n poden observar models ben diferents. Tanmateix, en tots ells hi ha dos factors que poden tenir un paper diferencial per afavorir-los o frenar-los: el comerç exterior i el paper de l'Estat. Els models anglès, alemany, japonès o xinès són ben diferents entre ells, però en tots ells hi han tingut un paper rellevant i diferencial aquests dos factors.

Sobre la intervenció de l'Estat, cal tenir en compte que una mateixa política no té els mateixos efectes en territoris que tinguin una estructura econòmica diferenciada, sinó que pot accentuar les diferències: «Tampoc dins dels països la industrialització no abraça tot l'espai sinó que es localitza de forma preferent en una sola regió o en poques. Catalunya hauria estat una economia *first comers* però el conjunt d'Espanya seria un cas evident del tipus *late comers*.»[3] Hi tornarem més endavant per al cas català.

Pel que fa al comerç exterior, hi ha un requisit previ a la seva expansió, la formació i consolidació d'un mercat interior (regional, territorial) d'intercanvi de productes de consum, que només és possible si l'agricultura d'aquell territori ha assolit uns nivells de millora i

[1] Vilar (1986), p. 9.
[2] Vilar (1986), p. 12.
[3] Maluquer de Motes (2019), p. 138.

d'increments de productivitat que fan que la pagesia surti del consum de supervivència i pugui produir béns per al mercat (local o no: com ara la vinya per a l'exportació d'aiguardents). Perquè això passi aquest territori ha de comptar amb una estructura econòmica agrària més o menys estable (sense crisis profundes), que vindrà determinada per segles de construcció de les relacions de propietat, tinença i treball de la terra, fins a arribar en aquell punt en què el pagès (juntament amb el propietari de la terra si ell no l'és) tindrà prou incentius per incrementar-ne la productivitat, millorar els conreus, introduir-ne de nous i sortir de l'economia de supervivència a la qual ha estat sotmès durant tota l'edat mitjana i moderna.

Tal com ens expliquen tots els historiadors citats en aquesta introducció, aquesta revolució agrària, per posar dos exemples, Anglaterra l'ha feta des del segle XIII de forma pacífica amb reformes profundes des de l'Estat (les *Enclosures*, la introducció de la ramaderia i la rotació de cultius), i França la culminarà amb la Revolució Francesa de 1789. Una part de Catalunya també ha fet aquest procés de canvis estructurals en l'agricultura des del segle XIV, amb els revulsius successius de les pestes, crisis poblacionals, revoltes i enfrontaments al camp que capgiraran la tinença i el treball de la terra. Espanya no farà mai aquesta transformació, la qual cosa la portarà a un subdesenvolupament agrari que no permetrà l'arrencada del mercat interior i de la industrialització: la fallida de la Corona hi tindrà un paper de fre afegit. Aquests aspectes han estat a bastament estudiats per Pierre Vilar, Jaume Vicens, Jordi Nadal, Josep Fontana, Jordi Maluquer, Pere Pascual i Josep M. Fradera, entre d'altres.

A Catalunya, l'aparició lenta d'una incipient classe mitjana pagesa i menestral amb un mínim nivell de consum permetrà iniciar el procés d'acumulació de capitals, sobre les tres unitats de producció i intercanvi que Vilar anomena brillantment «la botiga i la barca» i Pascual hi suma «el mas». Sota el paraigua d'aquestes estructures atàviques i humils floreixen activitats econòmiques que seran profundament transformadores, perquè serà en el seu si que els catalans aprendran les noves regles del joc del capitalisme, de l'intercanvi, del mercat, de prendre riscos en noves operacions d'inversió, producció i millores de productivitat, calcular-ne beneficis i acumular per reinvertir. Aquestes institucions tan antigues faran un salt qualitatiu i seran els embrions de les futures societats agràries, mineres, industrials i comercials: operen sota la mateixa forma però amb més envergadura i preparant-se per fer el salt al comerç exterior.

Durant els segles XVIII i XIX, de la botiga en sortirà la casa de comerç, de la barca en sortiran les navilieres protagonistes del comerç cap a Amèrica, i les explotacions agràries viuran

una nova etapa (no totes) amb l'expansió de la vinya, de la fruita seca o l'explotació del suro. La construcció de camins, trens i canals de regadiu contribuirà a travar el territori, el «mercat» i per tant a la millora en les productivitats així com a l'especialització agrària i ramadera.

La característica catalana és que hi ha multitud de petites operacions de caràcter capitalista (entenent per *capitalista* que hi ha diversos socis que en posen el capital a risc i es reparteixen els beneficis), sigui en la botiga –casa de comerç–, sigui en l'operació comercial naval –construcció de vaixells i noliejament per a l'exportació–, sigui per a l'explotació de mines i explotacions agràries intensives en terres ja cultivades o adquirides de la desamortització. Afegides a aquestes múltiples empreses, durant el XIX també sorgiran grans societats anònimes que emprendran inversions molt importants en els sectors del tèxtil, de la construcció del ferrocarril, la indústria metal·lomecànica i minera, amb la participació en algun cas de molts petits accionistes.

A finals del segle XVIII, quan tot això pren embranzida amb l'expansió del comerç internacional, les petites operacions comercials suposen molt de risc per la inestabilitat social i política del moment i la manca d'eines, experiència i informació per tenir controlats els factors més rellevants de qualsevol aventura comercial o industrial: bàsicament els costos i els beneficis potencials (on vendré el producte?, a quin preu?, el viatge serà plàcid?, s'arribarà a port?). Les incerteses són moltes però el risc es pot veure compensat amb molt de guany quan l'operació reïx.

Un dels aspectes que més ha interessat la historiografia catalana clàssica és esbrinar qui són i d'on venen els homes que protagonitzen i lideren aquesta transformació per donar resposta a l'eterna pregunta de com es forma la burgesia catalana (o la classe capitalista). Vistos els treballs dels clàssics i l'extensa documentació original, cal dir que és una multitud d'actors que hi participa: no és cosa de poques famílies molt enriquides, sinó que van apareixent botiguers, artesans, pilots de vaixell i treballadors de diversos oficis que es convertiran en comerciants, naviliers i industrials; homes sorgits de la menestralia que acumulen capitals amb la seva professió i reinverteixen en la nova pulsió de creixement i canvi tecnològic dels sectors que ells ja coneixen. Més endavant arribarà el moment en que els seus descendents esdevindran rendistes.

Trobarem algunes, molt poques, coincidències de noms al llarg d'aquests dos segles, cada època tindrà els seus, cada sector econòmic els seus i rarament un mateix nom apareix alhora al XVIII i al XIX entre els més potentats, però sí que ho pot fer en la mineria i el ferrocarril,

o en el comerç i la navegació, o en les finances, que són sectors estretament relacionats. Malgrat que alguns noms ens han arribat fins als nostres dies (Girona, Güell, Batlló…) els protagonistes de la industrialització van ser molts d'altres amb noms que ens són desconeguts perquè no ens han deixat petja visible: ens atrevim a parlar del naixement d'una nova classe social, desvinculada de la gran noblesa i les oligarquies catalanes del moment. No eren uns pocs, sinó que van ser molts i no sempre van ser els mateixos.

El cas que aquí s'estudia demostra la vinculació entre el comerç i la indústria: concretament com el capital acumulat gràcies al gran comerç es reinverteix en la creació d'un hòlding industrial cotoner: aquesta és una trajectòria habitual en la industrialització dels *first comers*, però en el cas català en pocs casos s'ha pogut il·lustrar amb documentació societària original: el comerciant de cotó enriquit acumula capital i necessita que la indústria floreixi per assegurar-se col·locar la venda del cotó que ell mateix importa, per tant invertirà en la modernització de fàbriques cotoneres, esdevenint-ne el soci capitalista i reblarà el negoci creant una xarxa de distribució del producte final.[4] Aquest mateix comerciant té una altra societat amb vaixells que importen productes colonials i derivats auxiliars per a aquesta indústria. Comerç, navegació, importació d'*inputs* industrials i inversió en millores de productivitat: ell sol obre i tanca el cercle.

El cas estudiat ressegueix aquest procés de penetració i impregnació de l'economia capitalista a Catalunya: les cases de comerç que sorgeixen inicialment als ports pel creixement del comerç exterior i les indústries que s'hi estableixen, a poc a poc remunten rius amunt buscant energia hidràulica i mà d'obra més barata quan aquests recursos escassegen a la costa i incrementen els costos. El fenomen s'encomana a tot Catalunya, que va aprenent les noves formes de relació econòmica entre particulars i societats: i com a exemple el de la construcció del ferrocarril amb un total conegut de 6.633 diferents persones que van comprar-ne accions. Els catalans vam finançar amb diner exclusivament privat les línies que encara avui dia són les que vertebren el país.[5]

Hem dit que el comerç exterior és sempre qui proporciona el gruix del capital i la tecnologia per fer el gir definitiu a la industrialització. Per poder jugar en aquest camp cal tenir la possibilitat d'exportar: això vol dir producte vendible i mercats receptius. Catalunya ofereix

[4] Galí (2002), p. 45-77.
[5] Galí (1999).

aiguardent, fruita seca, suro i altres productes menors als ports del nord d'Europa i quan tingui accés preferent a les colònies americanes (1778) gaudirà d'aquest mercat protegit només tres dècades abans no s'independitzin. Però el comerç exterior no s'estronca i el creixement econòmic basat en el comerç internacional i la industrialització, si bé més lent i ple d'entrebancs durant el XIX, és irreversible.

El procés d'industrialització català no està exempt de polèmiques que sorgeixen, sobretot, en els moments en què aquest entra en crisi –perquè el capitalisme té crisis periòdiques i en cada crisi els analistes ho atribueixen al «model», com si aquest s'hagués pogut escollir. La primera polèmica, després del crac borsari de 1866, rau en el fet que els ferrocarrils es van «endur» una part important del capital per acabar amb fallides estrepitoses i pèrdua de les inversions per a molts petits i no tan petits accionistes. El debat de si el ferrocarril va «desviar» fons que podrien haver anat a la indústria durarà més de cent anys; debat que no hauria sorgit si el ferrocarril hagués tingut els rendiments esperats i hagués servit per apropar el blat castellà i trobar carbó de qualitat al Pirineu. Cal tenir en compte que el ferrocarril no va ser rendible ni a Anglaterra ni a França ni enlloc, però en aquell moment no era tan evident i d'aquí els «i si…». El crac de 1866 condicionarà per sempre l'estructura industrial del país i serà un llast per a la futura creació de grans empreses de capital social anònim, de les quals el petit accionista no en controla la gestió.

L'altre debat encara vigent avui és el de la productivitat de la indústria catalana: d'una banda, es qüestiona la manca d'inversió en tecnologia (les màquines de les fàbriques eren sobretot comprades a l'estranger i copiades), aquesta rèmora històrica de la manca de recerca aplicada a la indústria ja es manifesta en escrits del segle XVIII. La conseqüència és que els «increments» de productivitat es faran ajustant els salaris dels obrers: aquesta serà l'única via per mantenir beneficis i productivitat. Aquest és un mal endèmic del país i l'origen de tots els malestars socials dels segle XIX i XX. No som conscients, crec, que la perpetuació d'aquest «model» de productivitat «sostinguda» via ajustament salarial prové de la nul·la inversió en instrucció bàsica i professional, coneixement científic i recerca aplicada. Resultat de tres segles del «que inventen ellos», practicat per Catalunya i Espanya des dels temps immemorials, amb aquell trist menyspreu per la ciència i la instrucció de la població. La conseqüència és el retard espanyol i català, i per tant, també la variable sobre la qual incidir per posar-hi remei.

Posats a dissimular sobre el verdader origen de la manca de productivitat de la indústria catalana, ens lamentarem des de finals del XVIII que aquesta no està preparada per a l'exportació

dels seus productes. D'aquí sorgirà el tercer debat: proteccionisme *vs*. lliurecanvisme. El raonament és trist per poc ambiciós: si no som bons per exportar i els altres països produeixen millor i més barat protegim el mercat intern amb aranzels. Allò que ha de ser una mesura provisional –practicada per totes les nacions en procés d'industrialització, o en moments de crisi industrial en algun sector, Estats units i la Xina inclosos– no va acompanyada d'una llista de mesures de reforma interna per fer el salt tecnològic que et permeti tornar a «sortir» a l'exterior quan el teu producte estigui prou reforçat per competir.

La lluita entre lliurecanvistes i proteccionistes (o prohibicionistes) està servida i derivarà en lluita entre constitucionalistes i absolutistes, entre lliberals i carlins (on s'hi barreja economia, model d'Estat i religió), entre dos bàndols oposats i irreconciliables que, en la millor tradició espanyola, costaran morts en diverses guerres civils obertes o soterrades, purgues, execucions, revenges i altres formes tradicionals d'eliminar l'enemic i el discrepant.

Malgrat tot, la industrialització catalana iniciada aproximadament el 1780, amb la interrupció i el trencament estructural de 1814 i els alts i baixos de guerres i canvis de govern, es pot donar per arrencada oficialment el 1830 i consolidada el 1866, quan està prou madura per tenir el seu primer crac borsari i industrial.

El balanç, el resultat i els efectes d'un procés de transformació social i econòmica d'aquesta magnitud són múltiples i canviants: cal destacar-hi els increments de població, els primers grans moviments migratoris del camp a la ciutat, el creixement industrial i urbà de Barcelona com a capital del país (*abajo las murallas!!!*),[6] amb un desequilibri territorial que no s'aturarà mai més. L'estructura social quedarà alterada per sempre, amb l'aparició de dues noves classes socials: la capitalista i el proletariat, protagonistes dels enfrontaments socials del XIX i part del XX amb la nova conceptualització de la lluita de classes.

La crítica al model d'industrialització català serà ferotge en alguns moments, especialment quan, ja entrat el segle XX, Catalunya no podrà culminar el salt cap a la segona revolució industrial: l'electrificació serà un fet, sí, però no floriran les noves grans indústries dels països capdavanters, entre els quals ja cal comptar Alemanya i els Estats Units: la siderúrgia, la química i la derivada del motor d'explosió, amb la transformació definitiva dels transports marítims i terrestres. Cambó ho va resumir amb el seu «som un país de botiguers» com a crítica

[6] Abajo las murallas!!!: memoria de las ventajas que reportaria Barcelona, y ... - Pere Felip Monlau - Google Llibres

a la incapacitat catalana de crear grans empreses en forma de societat anònima, les anomenades empreses de capital (en contraposició a la indústria tèxtil, considerada de consum). Tornarem més endavant sobre aquest fet. El 1842 mateix, l'estadístic Esteve Sayrol ja feia aquesta crítica, centrant-se en l'endarreriment científic, la feblesa de la inversió i les baixes dimensions de les empreses.[7]

I mentrestant l'Estat què fa? Quin paper té la política econòmica en tot el procés? Canvis fonamentals en la legislació espanyola permetran el floriment de negocis a partir de 1830,[8] però, alhora, la fallida permanent de la Corona espanyola i les resistències a sortir de l'absolutisme i el feudalisme esdevindran un llast per al canvi de sistema socioeconòmic, impediran el pas cap a un Estat liberal, com sí que passa a Europa, cosa que condemna els espanyols a un subdesenvolupament permanent de l'agricultura i el comerç. Josep Fontana ho il·lustra en els seus llibres sobre els enfrontaments dels trenta primers anys del segle XIX, i Ernest Lluch ens explica el pensament econòmic de l'època a Catalunya i a la Cort: allò que es legisla a Madrid i les peticions dels acadèmics i industrials catalans van per camins oposats. El debat es pot distreure entre proteccionistes i lliurecanvistes, però el fet és que fins a mitjans de segle, la política de la Corona no entendrà el nou paradigma econòmic en què ha entrat una part de l'Estat: el de la industrialització.

Per això el model d'industrialització català és extraordinari, perquè és espontani. En un país on no hi ha ni institucions polítiques de foment de la industrialització, ni possibilitat de fer política fiscals o monetàries, ni companyies públiques que puguin forçar el comerç internacional de mercats captius (cas holandès o anglès), o de banca potent (model alemany o model xinès), ni fonts de riquesa natural que permetin l'acumulació (País Basc amb el ferro, Alemanya o Bèlgica amb el carbó i els Estats Units amb el cotó i la mineria), l'única manera per arribar al canvi de model productiu és gràcies a l'increment de productivitat acumulat durant decennis: iniciat en l'agricultura, seguit per l'estament artesanal i un sector tèxtil no fabril encara, així com el comerç amb poblacions de la costa que poden expandir les seves operacions marítimes del Mediterrani a l'Atlàntic, tot plegat forja un mercat interior i uns increments de renda que permeten que creixin les possibilitats de consum de la població. El creixement del mercat

[7] Maluquer de Motes (2019), p. 143.
[8] El nous codi de comerç de 1929, el Registre Mercantil, la llei de societats anònimes i la regulació de bancs i ferrocarrils entre d'altres.

interior possibilitarà l'obertura a mercats exteriors, per vendre i per comprar.

Aquest canvi d'estructura econòmica no és pacífic ni gratuït en l'àmbit social. Suposa un canvi de règim polític, la liquidació del feudalisme i l'adveniment d'un nou ordre social, el dels futurs estats liberals: el projecte dels liberals a Espanya, com a la resta d'Europa, no tenia res a veure amb la democràcia. Si les diferències entre els homes de l'antic règim s'havien establert per la seva qualificació estamental, ara ho farien en funció de la propietat i la riquesa. Com va dir un procurador a les Corts de l'Estatuto Real: «En el día la sociedad de Europa, en todas partes, se divide en dos grandes grupos; el de ricos o propietarios, hacendados y demás gente acomodada, y el de pobres o proletarios.» I la participació en la política corresponia solament al primer d'aquests grups.[9]

Amb els ulls del segle XXI, potser cal afegir noves capes a la ceba de l'estudi de la industrialització catalana per seguir aprofundint en les conseqüències d'aquest procés, que encara és ben viu, sobre l'equitat, la desigualtat i l'esgotament dels recursos naturals. Perquè el creixement econòmic té sentit si reverteix en un millor benestar de la població i les externalitats són assumibles a llarg termini.

[9] Fontana (2005), p. 293.

De l'acumulació de capital

> En el pas de la societat feudal a la societat capitalista el capital comercial no pot exercir un paper endogen determinant en el sentit que els membres d'un grup tancat podran trobar una font d'una acumulació permanent no pas bescanviant entre ells llurs productes sinó únicament establint una certa distància entre el valor creat pels productors i el valor que aquests consumeixen.
>
> Certament, el «mercader», per humil que sigui, dedueix sempre una part d'aquesta acumulació. A l'edat mitjana, la dedueix alhora del pagès i del senyor. A la societat capitalista, la dedueix del benefici de l'empresa. Però precisament, com més es desenvolupa la circulació interna, més aquesta esdevé competitiva, més el preu de les mercaderies, local i momentani, tendeix a situar-se al voltant d'un «valor» establert més àmpliament (el «preu natural» dels clàssics – és el nostre preu de llarga durada), i més desapareixen les ocasions dels guanys especulatius típics de l'edat mitjana: usures, emmagatzematges, monopolis, especulacions sobre l'escassetat.
>
> De fet, tot caminant cap al ple règim capitalista, la societat redueix cada vegada més el benefici mercantil a la retribució regularitzada d'un simple servei distribuïdor.[10]

Deliciosa definició del capitalisme de Pierre Vilar, basant-se en l'aproximació de l'escola marxista, que desgranem per situar el concepte d'acumulació de capital. D'una banda, la teoria econòmica smithiana estableix que és condició indispensable que les nacions que es vulguin desenvolupar puguin «acumular capital» a través de la venda dels productes en què tenen avantatge competitiu en un mercat globalitzat –amb beneficis elevats per tant. Això els proporciona sumes importants de capitals (en forma de diner principalment) que podran invertir en noves tecnologies, infraestructures, coneixement, recerca, etc. iniciant un procés de creixement continu. Aquesta és la condició necessària però no suficient per a fer el salt a la industrialització proclamada per la majora d'historiadors econòmics clàssics, i té dos ingredients principals: l'especialització en productes amb alt valor afegir i la seva comercialització en mercats exteriors. Les dues cites de l'inici d'aquesta introducció, de Vilar, precisament, ens en fan esment.

De l'altra, la interpretació marxista de la història econòmica afirma que l'acumulació clàssica porta al col·lapse del capitalisme, ja que la taxa de guany (el benefici) tendeix a zero per

[10] Vilar (1986), p. 10. No es pot entendre la preparació per fer el salt a la industrialització sense l'obra magna de Pierre Vilar, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, en el seu volum IV, «La formació del capital comercial», on analitza precisament el paper de l'acumulació de capital (especialment el comercial) en l'arrencada industrial de Catalunya. La metodologia d'anàlisi detallada i precisa de com es genera aquesta «riquesa» i per què és imprescindible per poder emprendre el camí de la industrialització que ens proporciona Vilar posa les bases de la resta d'estudis d'història de la industrialització de Catalunya.

l'increment de la competència i l'ajustament de preus a la baixa. Per això –diu Vilar– l'acumulació «permanent» només és possible si es pot mantenir el marge malgrat l'increment de la competència: llavors cal que «s'estableixi una distància entre el valor del productor i el valor dels consumidors»: és a dir, com que la taxa de guany (la plusvàlua en paraules de Marx) es compon principalment de la diferència entre el valor afegit del productor i el salari del treballador i aquesta tendeix a zero, perquè el capitalisme pervisqui cal que aquesta segueixi existint, i això només es pot aconseguir manllevant al treballador part del valor del seu treball.

D'aquesta manera l'ajustament de preus (inevitable per la competència) no afecta el benefici, perquè les baixades de preus es compensen amb baixada de salaris: el manteniment de la plusvàlua recau sobre l'esquena de l'assalariat. La teoria de Marx no anul·la la clàssica, sinó que la matisa i la complementa. Per això Vilar no nega la importància del mercat exterior perquè aquesta acumulació de capital faci el *take off*, ans al contrari, la considera imprescindible i la demostra per al cas català. Perquè aquest comerç exterior floreixi, prèviament cal que la població hagi sortit de la supervivència per poder disposar de renda per al consum i per a la producció de béns per al mercat, primer l'interior.

Posteriorment serà imprescindible l'aparició del comerç exterior, el «gran comerç»: «No és tant que sigui d'un altre nivell com d'una altra natura (…) Importants disponibilitats financeres s'acumulen al llarg del segle XVIII en mans de "negociants". És una primera constatació i la nostra atenció es fixarà amb preferència en aquesta alta classe mercantil que es distingeix precisament pel fet que practica els "canvi i gir" llunyans.»[11] Per tant, els comerciants són els qui es beneficiaran d'aquest diferencial entre valor de producte i preu final posat al mercat exterior. Cal vendre a mercats llunyans que no poden produir allò que nosaltres podem produir i exportar, o en tot cas, no ho poden obtenir al mateix preu que els ho proporciona el comerciant.

El model català seguirà les pautes de territoris similars: «El sistema permet a alguns personatges o companyies relativament potents d'estar interessades simultàniament en expedicions molt nombroses. Però permet també a capitalistes molt humils de participar en les oportunitats de "gran comerç".»[12] Cal tenir en compte que en l'edat moderna el mercat mundial i el comerç van viure canvis de naturalesa importants: es va passar d'un comerç més centrat en el valor especulatiu, en monopolis i privilegis de les metròpolis, cap a un comerç més lliure, més

[11] Vilar (1986), p. 11.
[12] Vilar (1986), p. 12.

competitiu, més aventurer, més arriscat, més global, on el guany (si s'esdevenia) podia portar a operacions de beneficis molt elevats.

Com s'acumulen aquests beneficis i si es destinen a inversió (si hi ha on invertir) serà un dels condicionants per fer el salt a la industrialització. Zones, regions i països que han tingut una gran acumulació de capital no s'han industrialitzat perquè el context no ho feia possible: cal prèviament trobar terreny llaurat i sembrat perquè els capitals tinguin alguna cosa per regar. Sevilla durant el gran comerç amb Amèrica o els països del golf al segle XX han tingut entrades ingents de diner-moneda i això no ha suposat que la zona s'industrialitzi.

Cal tenir present que l'estudi de l'acumulació de capital d'un territori només es podrà fer a posteriori, quan la història econòmica es pregunta per què aquest s'ha industrialitzat i un altre no i quins en són els factors clau. Per trobar la resposta caldrà excavar en diverses fonts: les que ens donaran xifres sobre el diner disponible i el seu origen (aquí analitzarem sobretot el comerç), sobre la protoindústria existent (la producció de béns manufacturats en la masia o el taller i l'abast del *putting out system*), sobre la població disponible per a fer el salt de l'agricultura a la ciutat industrial, i, finalment, que es doni el context i l'ambient perquè els qui acumulen el capital decideixin reinvertir-lo i seguir fent girar la roda perquè segueixi generant riquesa.

Ja veiem, doncs, que l'acumulació de capital no és una xifra o estadística que tingui disponible cap país o regió a l'època ni és una fotografia: és un procés continuat i mínimament permanent. Per intentar-ne aproximar la magnitud es requereix una conceptualització prèvia i una estimació per aproximació amb l'estudi de diverses fonts primàries, perquè implica diner, tecnologia, aprenentatge, coneixement i mà d'obra preparada (tots ells considerats capital), però també canvis en les formes de produir, d'organitzar-se i d'exportar.

La comprensió de la necessitat d'acumular riquesa per al progrés econòmic i la seva conceptualització està força clara ja en el segle XVIII. La manera d'explicar-la i el debat de quin és el seu origen serà el tema recurrent dels primers economistes (*economia política*, en terminologia de l'època). L'origen de la riquesa de les nacions és allò que els pensadors volen esbrinar i també el títol del llibre i corrent de pensament més rellevant del moment, d'Adam Smith, que traça un camí sobretot perquè explica i descriu el procés que ha seguit i està seguint

Anglaterra, en teoritza les bondats i les possibilitats d'emulació per part d'altres països. [13]

Els contemporanis del pensament econòmic d'aquí proven de descriure la situació i els passos a seguir per al cas espanyol, tot i que durant el XVIII encara s'està en la fase de conceptualitzar la terminologia econòmica, de generació de riquesa i creixement. Romà i Rosell[14] intenta trobar algun indicador de canvi en l'estructura econòmica que apunti cap a un procés de creixement. La constatació –perquè no hi ha cap estudi que ho corrobori– que la població incrementa a l'Espanya del XVIII és un senyal vist positivament, ja que això indica que la pagesia ha sobrepassat el nivell de subsistència, no hi ha grans mortaldats que posin en perill el creixement natural de la població i es disposarà d'una millor oferta de mà d'obra disponible. L'abundància de mà d'obra es percep com una primera «riquesa» que permet a un país ajustar els salaris i ser més competitius.[15]

Jaume Caresmar el 1780 identifica la riquesa d'una nació amb els béns que aquesta pugui exportar i l'anomena Fons Nacional. «Los medios más seguros de que paguen los bienes de un Estado a otro Estado, tributos continuos, consiste en la venta del tiempo: esto es de las producciones de la industria.» I això requereix que prèviament les matèries primeres no transformades «se empleen en la ocupación de mayor número de pobladores, teniendo la seguridad de que su suelo puede mantenerlos».[16] Per tant, de nou, primer garantir l'alimentació de la població, fer-la créixer i ocupar-la en la indústria.[17] El «sobrant» s'exportarà i aquest és el Fondo Nacional o la riquesa del país. Que tenir or i plata sense fer-la produir no és ser ric sinó que només es provoca inflació per excés de moneda, alguns ja n'eren conscients de feia temps.[18]

I és precisament sobre els efectes de la disponibilitat d'or i de plata que es centrarà part de la literatura econòmica i política del XIX: al *Diari de Barcelona*, de manera anònima per no exacerbar els ànims, s'hi va escenificar una discussió pública sobre els efectes de l'entrada de metalls preciosos i la diferència entre tenir moneda i tenir riquesa. «Muchos confunden la riqueza con su signo; y las monedas que no son más que la mera representación de los objetos

[13] *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, generally referred to by its shortened title The Wealth of Nations*, Smith (1776). Considerat el primer llibre de teoria econòmica clàssica.
[14] El primer de tots els pensadors estudiats per Ernest Lluch en el seu llibre, Lluch (1973), p. 22 (*Las señales de la felicidad en españa*).
[15] Lluch (1973), p. 18.
[16] Lluch (1973), p. 18*. Discurso de 1780 f. 22*.
[17] Lluch (1973), p. 60.
[18] Teoria quantitativa del diner de Locke i Hume ja desenvolupada durant el XVIII.

de absoluta necesidad o de mero agrado, dicen que del mismo modo que enriquecen a un particular, constituyen la opulencia de una Nación. Sin embargo, nada es más contrario a la verdad. (…) en todas partes, donde el dinero está barato, que es cuando todo lo demás vale caro, se van minorando las fábricas y manufacturas, que ceden a la lucha de la concurrencia extranjera.»[19] Les rèpliques i contrarèpliques seran constants: l'argument més important serà que tenir numerari o moneda no vol dir ser ric com a nació, però que si s'inverteix aquest diner en ferrocarrils, en camins, canals de regadiu, etc., aleshores això sí que fa enriquir la nació. Si van al consum de luxe de classes altes aquests diners es perden en la importació d'aquests béns.

La comprensió per part dels contemporanis de la necessitat que hi hagués un procés d'acumulació de capital era fonamental per afavorir el procés de creixement: però tres segles de colonialisme i d'obtenció sense esforç d'or i plata d'Amèrica havien provocat la confusió entre diner i riquesa, entre moneda i capital.[20] Calia desfer malentesos i entendre el procés de creació de riquesa i d'acumulació de capital com un procés de generació de valor afegit.

Vilar és qui aborda la reconstrucció del fenomen en el cas català: en aquest estudi de l'estructura del capital comercial i el mecanisme del guany mercantil la precisió metodològica de Vilar és la que inspirarà la majoria de treballs posteriors: sobre l'estudi de fonts primàries i reconstrucció des de la microeconomia aconseguirà unes estimacions d'acumulació agregada de capital i de creixement del país.[21] L'historiador s'embranca a reconstruir, com un arqueòleg, els processos econòmics complexos i multivariants que han portat el nostre país a fer el salt de

[19] Lluch (1973) p.79. L'autor dedica un capítol sencer a la polèmica sobre si el diner és riquesa, si l'abundància de diner fomenta el desenvolupament. Els coneixements de macroeconomia, si bé no encara prou sistematitzats, ja tenien en compte que l'increment de massa monetària ha d'anar en paral·lel amb els increments de productivitat, si no es produeixen moviments de preus relatius (amb més moneda sense increment de la producció hi hauria inflació). La política monetària ha de ser expansiva sempre que això sigui un estímul per a la producció i el consum, però això no equival a importar metalls com si fossin riquesa.

[20] La pèrdua de les colònies i l'estroncament de les entrades de metalls preciosos tindrien efectes devastadors sobre la Corona, que es trobà amb una autèntica síndrome d'abstinència de la qual no sortiria en tot el segle XIX.

[21] «No disposem de cap font que ens ofereixi, al punt de partida, un quadre del capital mercantil i de la seva distribució ni, després, una imatge dinàmica d'aquestes modificacions internes a través de segle. No hi ha cap signe fiscal, en particular, que estigui lligat al benefici efectiu de cada empresa, ni tan sols a la seva simple xifra de negocis. L'impuls ¿ha tingut lloc gràcies a la multiplicació de les iniciatives o gràcies a llur concentració? Una alça, una baixa, una estabilitat dels percentatges de benefici ¿han desplaçat o mantingut d'un sector o d'un tipus a altre de les empreses, el favor de l'antic comerç, el dels homes nous? No podrà ésser donada cap resposta ideal (és a dir, alhora global i analítica, contínua i xifrada) a aquestes preguntes. Seria inadmissible, amb tot, d'eludir-les. Intentarem d'aclarir-les per una "aproximació" indirecta.» Vilar (1986), p. 157.

l'economia pròpia de l'edat moderna a la industrialització. Per fer-ho, recorre a totes les fonts que estan al seu abast.

Així, analitza al detall les taxes i la seva evolució (lleudes, cops, pes del rei, drets de la barca de Sant Boi) perquè les subhastes dels impostos li permeten dibuixar una tendència alcista a partir de 1850: malgrat la seva variabilitat (Vilar desgrana tots els subperíodes de creixement i les aturades o crisis), la tendència secular és clarament a l'alça en la recaptació, que vol dir alça en la generació de riquesa i en el tràfic intern de mercaderies. El creixement d'impostos sobre el consum també mostra aquest increment del moviment intern de mercaderies agrícoles i industrials. Finalment, estudiant les millores en les comunicacions internes i el creixement del nombre de concessions d'hostals per camins, pot confirmar aquest creixement i consolidació d'un mercat interior català.[22] L'acumulació de capital a Catalunya comença a ser una realitat la segona meitat del segle XVIII: la maquinària ja està en marxa.

Revolució agrària: la primera pedra

> Los propietarios de las tierras queriendo satisfacer sus necesidades y comodidades hacen nacer los artesanos que les proporcionen las manufacturas, éstos obligan a los labradores a que hagan producir las tierra un sobrante para su subsistencia, y este primer sobrante da un primer aumento a las rentas de los consumidores: estos aumentan sus gastos, este aumento de gastos multiplica proporcionalmente los artesanos, los artesanos multiplicados aumentan proporcionalmente el primer sobrante de subsistencias… y así sucesivamente, llegando con este encadenamiento feliz una nación tarde o temprano a su mayor prosperidad, esto es, a todo el aumento posible de subsistencia y población.[23]

En l'anàlisi de l'estructura econòmica d'un país cal entendre quines són les unitats de producció que la formen. En el cas de Catalunya, Pierre Vilar i Pere Pascual n'estudien les tres principals: el mas, institució sobre la qual s'organitza la producció agrària i la primera manufactura artesanal; la botiga, on neix i creix l'intercanvi intern i de vegades la transformació industrial a petita escala, i la barca: que permet el moviment de mercaderies per mar, de cabotatge o internacional. L'evolució –en la forma i el volum– de totes tres va en paral·lel, i de la suma de la

[22] Recordem, requisit imprescindible perquè hi hagi una generació de producte exportable i un potencial creixement del comerç exterior. Vilar (1986), p. 27 en endavant.
[23] Pascual (1990), p. 15, citant Eudald Jaumandreu «Rudimentos de economía política».

seva activitat en sorgirà aquesta acumulació agregada. Per poder-la estimar, els historiadors aquí citats n'han estudiat el detall en l'àmbit microeconòmic.

L'estudi de la història agrària catalana, especialment del feudalisme i del període de les guerres remences, així com dels efectes en la redistribució de la propietat agrària, ha contribuït de manera fonamental a entendre les etapes posteriors del desenvolupament econòmic del país i ha posat en relleu la importància dels canvis en l'estructura econòmica agrària, que era la principal de qualsevol país fins al segle XVIII. Que el desenvolupament del camp era requisit indispensable n'eren conscients els pensadors del XVIII i XIX, en paraules de Lluch, «per a millorar l'agricultura és necessària la intervenció del govern, ja que "no tanto es la fertilidad del terreno lo que hace prosperar la agricultura como el cuidado que tome el gobierno de facilitar los medios de adelantarla".»[24]

Seguint la metodologia de Vilar per a l'estudi de la botiga i la barca, Pere Pascual hi suma en el seu llibre l'estudi microeconòmic de l'agricultura i de la pagesia al segle XIX, analitzant ingressos i despeses de diverses explotacions agràries. En constata l'evolució i la modernització en mètodes de conreu i les millores de productivitat, així com també les seves limitacions, perquè per poder dur a terme aquesta revolució agrària prèvia a la industrial cal, a més d'una certa redistribució de la propietat (o de l'ús de la terra), introduir millores en les formes de producció.

L'agricultura a Catalunya va ser analitzada, estudiada i subjecta a millores importants i alguns il·lustrats van impulsar institucions per divulgar els nous coneixements en agronomia, la majoria traduïts del francès.[25] Des de l'Acadèmia de Ciències i Arts, a partir de 1764 es traduïen i publicaven estudis per incrementar la productivitat de l'agricultura i la ramaderia i promoure canvis en l'estructura agrària. França era el model agronòmic a seguir perquè hi va haver redistribució de la terra després de la revolució, però, sobretot, una cultura d'implementar millores en l'explotació agrària tradicional que tindrà resultats positius.

Catalunya va fer aquest procés de millores durant els segles XV i XVI i els resultats es podran veure al XVIII i XIX, amb un creixement agrari important, la diversificació de cultius, les rompudes, l'extensió de la vinya, un cultiu per a l'exportació… Alguns dels informes que esmenta Lluch parlen de la manca de terres, el conreu de vinya en llocs inhòspits i el dèficit de gra de

[24] Lluch, p. 23.
[25] Lluch, p. 80 -100.

Catalunya, gra que s'ha d'importar de l'estranger o de Castella via comerç de cabotatge. Ja a finals del XVIII sorgeixen veus a favor de construir el canal d'Urgell per convertir tot el pla de Lleida en zona de regadiu i tenir zones extenses per produir blat.

És especialment interessant que es traduís al català un estudi sobre «la reunión de varios pedazos de tierra pertenecientes a varios dueños en manos de uno solo», que ens recorda les esmentades *enclosures* angleses (i alemanyes, daneses i franceses) en forma de reordenació de la propietat de les terres de cultiu que van permetre la revolució agrària Europea del XVIII.[26] Aquesta transició en la propietat de la terra i la pràctica desaparició de les terres comunals (a més dels drets d'explotació de boscos, guanyar noves terres, espigolar camps i altres drets dels pagesos) farà que l'agricultura entri en dinàmiques diverses: la de l'explotació familiar en masos i terres amb règim de masoveria o tinença; la capitalista, amb propietaris que tenen jornalers i treball a canvi de salari, i la casa de pagès pobra, que no té massa oportunitats de millora. És en el si de les dues primeres que hi haurà les millores productives: la darrera enviarà els seus fills a les futures fàbriques a la recerca d'una vida millor.

Cal remarcar la característica catalana de tenir una noblesa prou desestructurada i absentista que va permetre l'aparició d'una pagesia que es va anar posicionant econòmicament amb un procés d'«apropiació» i acumulació de terres, de masos i masoveries, és a dir, d'acumulació de capitals (la terra ho és) dins el món agrari. Sense ser qualitativament ni quantitativament comparable amb l'eclosió de la Gentry anglesa, es va anar consolidant a Catalunya un grup de terratinents no nobles que explotaven les teves terres directament i indirecta, amb criteris que podríem qualificar de capitalistes.

Pere Pascual en fa el balanç de final del XIX: «El sistema del mas es trobava lluny del punt de partida –una explotació agrària tancada i fonamentada en l'autoconsum–, però en canvi romania distant encara d'esdevenir una empresa totalment inserida dins la nova i ascendent economia mercantil o capitalista. (…) La tendència de l'expressada transformació fou copsada

[26] «***Enclosure**, also spelled **Inclosure**, the division or consolidation of communal fields, meadows, pastures, and other arable lands in western Europe into the carefully **delineated** and individually owned and managed farm plots of modern times. Before enclosure, much farmland existed in the form of numerous, dispersed strips under the control of individual cultivators only during the **growing season** and until harvesting was completed for a given year. Thereafter, and until the next growing season, the land was at the disposal of the **community** for grazing by the village livestock and for other purposes. To enclose land was to put a hedge or fence around a portion of this open land and thus prevent the exercise of common grazing and other rights over it*.» https://www.britannica.com/topic/enclosure

per Jaume Balmes, que la considerà quelcom inevitable, ja que creia que l'ascens del capitalisme constituïa un fet inherent a la «naturalesa de les coses» (…), tot i que valorava aquest canvi amb molt d'escepticisme: "cambiaranse entonces las costumbres, las ideas, los hábitos, los modales de essos pueblos: seran quizás mas ricos, mas brillantes, más numerosos: pero ¿seran más felices?"»[27] En la mateixa línia, ens diu Lluch: «a partir del segle XIX apareixen exaltacions de l'agricultura i no pas per raons econòmiques, sinó per motivacions ètiques i morals. Així, citant l'acadèmic Barba i Roca que escrivia "La agricultura es la base de la pública felicidad… los labradores sin los que constituyen la clase mas honrada y menos viciosa de la sociedad…".»[28]

A escala espanyola l'evolució va ser ben diferent, condicionada pels règims de tinença de la terra dels diferents territoris. Pretendre aplicar les millores en agronomia sense dur a terme la reforma principal (la redistribució de la propietat agrària), és un contrasentit que planarà sobre el subdesenvolupament agrari espanyol (en menor mesura català) durant tot el XIX i encara perdura actualment. Així ho expressava Romà i Rosell,[29] que creia que els tres problemes principals que impedien el creixement agrari eren les grans propietats, el minifundisme i les terres comunals, i tots tres tenen a veure amb una reforma de la propietat agrària pendent, que no s'arribarà a dur a terme mai.[30]

«La producción de nuestros cereales es la más cara del mundo; si el pan se vende en Madrid a un precio superando los de la mayor parte de las capitales de Europa, búsquese la explicación, no en los gastos de transporte de los trigos y harinas, sino en el atraso y parcelamiento del cultivo del trigo, en los anticientíficos impuestos del estado y el municipio, y sobre todo, en los escandalosos beneficios de los acaparadores y revendedores de las ciudades.»[31]

Fontana remarca la magnitud d'aquest problema i la incapacitat de resoldre'l durant el règim absolutista de 1814-1820, quan s'anul·len els intents de reforma de les Corts de Cadis. L'historiador ens recorda que aquesta serà l'assignatura pendent l'Espanya i un dels pals a les rodes d'una potencial revolució industrial. Els grans estats europeus, associats en la Gran Aliança

[27] Pascual (1990), p. 79.
[28] Lluch (1973), p. 106.
[29] Segons Romà i Rosell, del seu escrit *De la repartición proporcionada de las tierras o especie de ley agraria* citat per Lluch (1973), p. 23.
[30] Nadal (1975), p. 54- 86, capítol «la desamortización del suelo».
[31] Pascual (1990), p. 162 citant un article de *La gaceta de los caminos de Hierro*, en ple debat sobre si el ferrocarril contribuïa més o menys a la sortida del blat castellà.

el 1822, eren conscients de l'impacte de la revolució francesa i el canvi social que comportà i es van assegurar que no hi hagués una revolta similar a Espanya: «Metternich assegurava que la revolució espanyola de 1820 era pitjor que la francesa del 1789 ja que aquesta havia estat merament local mentre l'espanyola era "europea". (…) existien problemes que no havien estat inventats pels revolucionaris sinó que, ben al contrari, eren els que feien que hi hagués revolucionaris.»[32]

El gran comerç, la font principal de l'acumulació de capital

> No es el consumo local lo que hace florecer más las artes y hacer progresos rápidos a la industria: el comercio exterior es el objeto principal que las anima y perfecciona porque las pone en concurrencia. Solo esta puede promover el gusto, la invención y la economía en los artífices.[33]

> El comercio es el sostén de la Sociedad. Los Estados más florecientes reconocen de él su fuerza y su gloria, los Soberanos la estabilidad de sus haciendas, y los particulares las riquezas de sus casas, el establecimiento de sus familias, y el único medio de vivir con comodidad y aun con distinción.[34]

Un dels motius de la importància del comerç exterior en l'acumulació de capital rau en el fet que l'aventura comercial pot ser un gran negoci perquè comporta una gran incertesa: quins productes puc vendre que vulguin consumir a l'altra banda del món? Exportar aiguardents excedentaris de Catalunya i importar bacallà d'Islàndia suposa un guany per a tots dos països, però cal assegurar que els preus d'intercanvi dels productes que exportes i importes et cobriran el viatge. Durant el segle XIX aquest comerç va incrementar molt entre altres coses perquè portar mercaderies a distàncies llunyanes va permetre que s'instal·lés població en llocs remots, ja que els béns que necessitaven per viure i treballar els podien ser portats de fora: imaginem la rellevància d'aquest fet en casos com la colonització d'Amèrica, Àfrica i Austràlia, on els seus «nous» habitants podien disposar de béns dels seus llocs d'origen. Però en emprendre el viatge tot són riscos, amb producte ja finançat, amb uns vaixells de fusta cap a un destí on ens esperen uns compradors que ens han de garantir un bon preu i un retorn amb benefici.

---

[32] Fontana (2005), p. 17.
[33] Lluch (1973), p. 43, citant Antoni de Capmany*, Discurso político económico*, de 1788, p. 188.
[34] Boy (1839).

Per al cas català aquest comerç es farà amb un model protocapitalista amb diversos socis, tant per a les operacions de noliejament (operació pura de transport) com les operacions comercials d'exportació i importació: embarcant mercaderies pròpies perquè siguin venudes a altres ports (principalment nord d'Europa i també a Amèrica). La fórmula escollida serà la pròpia dels països sense companyies amb privilegis reials ni ports protegits: l'associació de diverses persones en parts petites, en forma gairebé de cooperativa, en la qual es repartiran els costos de la fabricació de la nau, i, per a cada viatge emprès, els costos de l'operació i després els beneficis. A causa dels elevats riscos de cada viatge per cada dos viatges reeixits n'hi haurà un de deficitari.

Aquesta dispersió del risc és clau per comprendre el creixement i la consolidació del comerç català del XIX. Catalunya sap aprofitar l'enorme expansió econòmica d'Anglaterra i Amèrica i recollir les engrunes per a posicionar-se en productes propis, en experiència comercial i de navegació.

Vilar, amb dades micro i macro és capaç d'estimar aquestes taxes de beneficis d'entre el 10 i el 15 % per viatge comercial, de mitjana, amb una amortització de la nau de quatre o cinc anys. Si l'expedició és reeixida podrà tenir un marge del 30-35 %, que compensarà altres operacions comercials, deixant una mitjana de marge d'entre el 10-15 % per un inversor . No només calcula el cost i el benefici, sinó també els salaris de patró, sobrecàrrec, mariners i grumets: els guanys mostren que el *sector* –en terminologia d'avui dia– era profitós per a emprenedors i per als qui s'embarcaven com a treballadors, que ja cobren en salari i no en participacions a finals del XVIII. Així, l'autor parla de «l'aventura comercial», on els riscos eren elevats, propis i endògens de la navegació, derivats de la inestabilitat en els mars per guerres i apressaments. La clau estava en vendre la mercaderia a bon preu al port de destí, que el viatge de tornada no fos en buit i els danys de la nau fossin els mínims: circumstàncies que eren més extraordinàries del que puguem suposar.

Les diferències en els beneficis de les empreses marítimes (cada viatge és una empresa) no es poden explicar només per costos del viatge i preus dels béns exportats. Hi ha un factor exogen profundament distorsionador que altera preus de productes i salaris de la tripulació: la ingerència de la Corona amb els seus interessos propis dels períodes de guerres i la profunda inestabilitat política del moment. L'autorització reial als catalans de comerciar amb Amèrica el 1778 només donarà via lliure i legal a un comerç en desenvolupament que busca poder gaudir de monopolis i privilegis reials. Però, tal com ens apunta Vilar, aquest comerç dels monopolis i

privilegis reials ja havia estat sobrepassat pel que ell anomena «el comerç lliure». Les companyies de les índies (els monopolis) són un instrument obsolet quan els catalans tenim accés a les colònies: el comerç lliure serà qui n'impulsarà el creixement i permetrà l'acumulació de capital.

La consolidació d'aquest comerç internacional és clara per a l'autor «tal com ens ho revela l'Arxiu de Simancas, les importacions i exportacions de tipus colonial en els tres anys en què els quadres són complets i que comprenen l'any rècord de 1792 emmarcat per dos anys de crisi relativa –1787 i 1795. Al cim de la corba del segle XVIII, aquests quadres ens dona la idea precisa dels dominis en què el cos de comerç català exerceix les seves activitats colonials: localitzen les vendes a Amèrica, precisen els productes agrícoles i industrials per als quals les colònies són una sortida i xifren l'acumulació –diner que planteja finalment el problema més gran: on s'invertiran, en una regió on hom, certament, no acumula per tresorejar o desprendre follament, uns excedents tan forts de la balança comercial?».[35] Segons la documentació conservada Catalunya exporta productes primaris, vi, aiguardent, suro i fruita seca, i s'importa blat i productes de consum. També alguns productes d'Amèrica com sucre, cuiros i cotó, però a petita escala. Segueix sent molt important el comerç amb el nord d'Europa i el comerç de cabotatge cap a altres ports de la Península.[36]

La navegació catalana té una altra particularitat: fa l'expansió comercial cap al nord d'Europa i cap a Amèrica amb naus pensades per a navegació del Mediterrani: les dimensions i la capacitat de tonatge del vaixell català acabaran essent un factor limitant ja a mitjans del XIX. Els grans vaixells anglesos i americans; amb la navegació a vapor, deixaran els catalans fora de joc.

Les xifres de Vilar sobre l'acumulació de capital provinent del comerç s'han d'interpretar, ja que les importacions de moneda i metalls preciosos alteren la valoració del dèficit o superàvit comercial. Els càlculs que haurien de ser sobre variables com volum i preu de mercaderies importades i exportades i el seu valor afegit queda alterat per les operacions comercials on hi ha importació de moneda, o preus de nòlit establerts per l'Estat per a operacions de guerra.

Vilar ens alerta: el dèficit comercial es cobreix amb importació de metalls i si l'operació

[35] Vilar (1986), p. 545.
[36] Fradera (1987), p. 23, 117 i següents.

mercantil no és beneficiosa cal compensar-la amb el retorn de metalls d'Amèrica. «El resultat econòmic és clar. L'aparent dèficit de la balança comercial. La quantitat de les importacions de productes és clarament més forta en valor que la de les exportacions. Però els 30,5 milions de rals en or i plata encunyats assenyalats per l'estadística com a importació de les índies i que a Barcelona són tots captats pràcticament per l'economia privada representen 20 milions de rals més que el dèficit comercial. Aquests 20 milions de rals són un saldo positiu per a l'economia catalana. Cal fer-ho constar en el compte de l'acumulació.»[37]

La segona eina del comerciant segons Vilar serà la botiga: si la barca és la precursora de la companyia de navegació, la botiga és l'embrió de la casa de comerç. De fet les dues cases de comerç que s'analitzen en la tercera part d'aquest treball s'inicien, efectivament, en una botiga del Born de Barcelona.[38]

Quan el mercat és incipient i les xarxes comercials estan en formació, no calen grans capitals per a la consolidació d'aquesta primerenca botiga o companyia, sinó que és clau dur a terme una multiplicitat d'operacions diverses que li donin forma. En aquest moment les taxes de guany són elevades, i això suposa un incentiu per a futures operacions de més risc. A mesura que el mercat es desenvolupa, la competència creixent farà que la taxa de guany s'ajusti i caldrà trobar, aleshores, el manteniment del benefici amb nous productes i increments de productivitat, que sovint aniran acompanyats de novetats en el consum i de canvi tecnològic.

En l'anàlisi de la manera de procedir de la botiga, el *com* és més rellevant que el *quant*. Al XVIII s'intueixen ja pràctiques que es consolidaran al XIX: en les operacions purament d'intermediació, la reducció d'intermediaris per incrementar els marges de cada operació i acumular-lo en les mans del botiguer, l'encàrrec de producció pròpia «a mans» per a la venda en la botiga (per tant, intervenció directa en el procés de producció), la captació de clients més enllà dels de luxe per anar a la incipient i creixent «classe mitjana», amb productes de consum de base… Molts dels botiguers del segon terç del segle XVIII que Vilar investiga seran els qui

[37] Vilar (1986), p. 141.

[38] «No s'ha de menysprear mai la botiga com a primer mitjà d'acumulació i com a trampolí cap a operacions més audaces. Val a dir que la botiga suposa gairebé sempre, així que ha adquirit una certa importància, una "companyia" que la finança o l'ha finançat al seu començament (…) la companyia resta, tot al llarg del segle XVIII, la forma elemental de l'empresa, sense confondre's, de tota manera, amb la mateixa empresa (…) l'empresari – el tipus social i el tipus humà – juga sempre amb un bon nombre de "companyies" tot animant-ne algunes i acontentant-se de participar en d'altres (fet que fa sovint il·lusòria la distinció massa clàssica entre "capitalista" i "empresari".» Vilar (1986), p. 159

formaran el Cos de Comerç, ja institucionalitzat, el 1758. Aquí trobem per primer cop Antoni Nadal Darrer, que apareix en la llista de grans comerciants estudiats en el següent capítol.

Observem, doncs, que tant en el mas com en la barca o en la botiga del segle XVIII queden consolidades les bases i la particularitat principal de la industrialització catalana: moltes petites operacions amb molt de risc i marges importants. Una part important de l'èxit de l'aventura comercial està en la diversificació de negocis: molts cistells i pocs ous a cadascun. Si un falla (la incertesa del moment és enorme i moltes iniciatives no prosperen), no es perd tot de cop. Aquesta diversificació personal adquireix rellevància quan es mira de manera agregada.

Aquest fraccionament dels negocis és la resposta d'un país que no té matèries primeres de valor i amb un sistema financer gairebé inexistent. Si ningú assegura el risc (més enllà del capital de la mateixa operació) aquest s'ha de repartir. Sempre serà millor dur a terme moltes operacions petites que una de gran: acumular el risc seria massa temerari. Aquesta tendència seguirà durant tot el XIX.[39]

Fradera agafa el fil del mestre Vilar en l'estudi de la rellevància del comerç exterior català en l'acumulació de capital, des de finals del segle XVIII fins els anys quaranta del segle XIX. Explica la seva transformació i el seu creixement malgrat el canvi de model que suposa no accedir en condicions privilegiades als ports americans un cop perdudes les colònies. Remarca especialment la preservació del comerç amb el nord d'Europa, amb els ports mediterranis i amb el cabotatge en ports espanyols. Les operacions comercials podien combinar els tres models, amb reexportacions pel Mediterrani de productes arribats a les Antilles i importacions de blat i altres béns que podien haver fet escala per diversos ports, espanyols o estrangers. [40] En paraules seves: «... el nou disseny del comerç exterior català comportà una definitiva aproximació entre el capital comercial i la indústria, quan la simbiosi entre el comerç americà i la importació de la més important de les primeres matèries es convertí en la condició bàsica el progrés dels uns i els altres.» [41]

[39] Vilar (1986), p. 446 i següents.
[40] Fradera (1987), p. 230 i següents.
[41] Fradera (1987), p. 199.

El destí dels capitals: la indústria i els ferrocarrils

> Hem de parar esment en la injecció de capitals que experimentà la indústria catalana a conseqüència de la liquidació de determinats afers de les antigues colònies espanyoles a Amèrica. Darrerament s'ha investigat el cas dels germans bascos Llano i Chávarri, els quals s'establiren a Barcelona vers 1819 i convertiren aquesta ciutat en centre de les seves importants transaccions comercials i financeres entre el Nou Món, Espanya i Anglaterra.[42]

Sabem, i tan Pierre Vilar com Jaume Vicens, Jordi Nadal i Pere Pascual ho demostren, que la nova indústria rep ingents quantitats de capitals en inversions. Vicens suggereix que aquestes inversions provenen del capital comercial, posant els Llano i Chavarri d'exemple de comerciants que inverteixen en sectors més enllà del comercial. En la segona part d'aquest treball ens els trobarem amb altres financers, comerciants, capitalistes, naviliers, etc. que reinverteixen els guanys quantiosos provinents del comerç en la inversió industrial tèxtil, siderúrgica i minera, la construcció dels ferrocarrils i altres infraestructures.

No reproduirem els estudis de la industrialització catalana de Vicens i Nadal més que per situar el context: quines són les xifres totals de la inversió industrial a Catalunya? Vicens va a les fonts originals: els notaris. «L'única orientació important és la que ens donen les recerques que he fet personalment respecte als capitals invertits en la constitució de societats de tota mena a Barcelona durant el període que estudiarem.» I n'extreu el moll de l'os: l'acumulació de capital en xifres totals amb constitució de societats i els capitals que s'hi destinen.[43]

[42] Vicens Vives, Jaume; Llorens, Montserrat (1958), *Industrials i polítics del segle XIX*, Biografies Catalanes, volum 11, Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1858 (edició de 1980), p. 44.
[43] Vicens i Llorens (1958), p. 46.

Quadre 1. Acumulació de capital total

ANY	RALS (en l'original)	PESSETES	ACUMULAT	INCR. ANUAL
1831	1.199.993	299.998	299.998	
1832	3.505.989	876.497	1.176.496	292,17 %
1833	100.000	25.000	1.201.496	2,85 %
1834	929.830	232.458	1.433.953	929,83 %
1835	32.000	8.000	1.441.953	3,44 %
1836	1.674.597	418.649	1.860.602	5233,12 %
1837		0	1.860.602	0,00 %
1838	1.177.575	294.394	2.154.996	
1839	525.659	131.415	2.286.411	44,64 %
1840	1.040.000	260.000	2.546.411	197,85 %
1841	1.007.682	251.921	2.798.331	96,89 %
1842	6.711.178	1.677.795	4.476.126	666,00 %
1843	4.753.412	1.188.353	5.664.479	70,83 %
1844	3.716.483	929.121	6.593.600	78,19 %
1845	4.485.059	1.121.265	7.714.864	120,68 %
1846	5.145.941	1.286.485	9.001.350	114,74 %
1847	6.359.524	1.589.881	10.591.231	123,58 %
1848	30.707.712	7.676.928	18.268.159	482,86 %
1849	13.516.397	3.379.099	21.647.258	44,02 %
1850	10.880.451	2.720.113	24.367.371	80,50 %
1851	17.251.166	4.312.792	28.680.162	158,55 %

Aquesta xifra és només una part de tot el que es va invertir, la que es pot extreure d'agregar totes les societats formalitzades davant de notari: tota creació d'empresa o acumulació en el si de la «botiga» o altres artefactes societaris més informals –recordem Vilar– i del negoci familiar no queda recollida perquè no era formalitzada davant de notari per aclarir els pactes entre socis. Per tant, l'acumulació és molt superior a la que es pot demostrar amb els protocols notarials: però tenim una primera xifra certa.

Vicens analitza a fons (com va fer Vilar amb la barca i la botiga) aquestes societats de les quals extreu la xifra de capitals invertits, que aniran a comprar maquinària a l'estranger (serà copiada per manyans i fusters del país), que compren cotó (comencen a aparèixer noms que trobarem més endavant en els capítols següents), fan inversions importants en el sector llaner (que des de Sabadell i Terrassa prendrà el relleu a la protegida indústria llanera castellana), i s'iniciaran en el sector metal·lúrgic (vinculat a la fabricació de maquinària tèxtil i als transports), així com en la mineria, etc.

El sector tèxtil va ser el que més es va desenvolupar. «El Foment del Treball Nacional calculava, a començaments del segle XX, que els catalans tenien invertits 849,5 milions de pessetes en tota mena d'indústries: només 100 corresponien a la llana, mentre que el cotó primava amb 460 milions, més de la meitat del total.»[44]

Així confirma la hipòtesi ja apuntada per Vilar. «El tèxtil es beneficià tot seguit de l'augment de la capacitat compradora de la menestralia i els obrers.» Cal remarcar, tal com apuntava Vilar pel XVIII, que aquesta indústria està escampada per tot el país:

En el debat de si la industrialització catalana incipient i el paper del sector tèxtil van ser factor arrossegador del canvi en l'agricultura, Nadal polemitza amb Sánchez Albornoz argumentant que no és el tèxtil qui ha d'arrossegar el canvi agrari sinó a la inversa: «Las fábricas de indianas, que simbolizan los cambios de mentalidad y de organización social deben mirarse como punto de llegada mejor que como punto de partida. El campo procuró los primeros capitales a la industria: el campo catalán liberó los brazos que nutrirían la aglomeración barcelonesa.»[45]

Els esforços per desenvolupar una indústria siderúrgica malgrat la inexistència de mines de ferro i de carbó és encomiable i s'hi deixen molts diners i moltes expectatives. Recordem aquesta anomalia: Catalunya va fer un procés d'industrialització sense tenir cap font de riquesa natural (sobretot minera) com sí que van tenir els altres països industrialitzats: Anglaterra tenia carbó; Alemanya, França i Bèlgica, ferro i carbó; el País Basc, ferro. Catalunya busca desesperadament carbó al Pirineu i fracassa en l'intent. Però tenir la ventura d'una terra rica en minerals tampoc és garantia de desenvolupament: Riotinto, la mina de coure més gran del món, ubicada a Andalusia, no va ser explotada en favor del desenvolupament general del país: la mera extracció i sortida del metall en mans de companyies estrangeres no va arrossegar una indústria paral·lela local.

«Això implicava la submissió de la metal·lúrgica catalana al carbó i al ferro estrangers, endogalant la seva llibertat d'acció i comprometent greument el seu esdevenidor. Amb ferro i carbó, o només amb un dels dos minerals, Catalunya hauria completat la seva economia,

[44] Vicens i Llorens (1958), p.57.
[45] Nadal (1975), p. 240 i següents.

fomentant la marina i la banca i evitat el perillosíssim decantament cap a l'exclusivisme tèxtil.»[46]

El ferrocarril fou un dels destins que va rebre més capital. Hi entrarem més endavant. Els homes del ferrocarril van invertir molt en siderúrgia: la majoria eren indians o «americanos» retornats amb capitals importants, que coneixien bé els processos industrialitzadors d'Anglaterra i els Estats Units i que sabien bé que la siderúrgia era la clau per poder construir el ferrocarril i fer el salt a la navegació comercial d'alt rendiment i, per tant, a un mercat potent: el carro i la vela queden obsolets a mitjan segle. Sense siderúrgia tampoc hi podia haver producció de maquinària per a la indústria d'altres sectors.[47]

On la terra sí que ens és generosa és amb el suro; una indústria prou rellevant, però molt localitzada des de l'interior de la Selva fins a la costa de Palafrugell i Sant Feliu de Guíxols, on es desenvolupa una manufactura que només tindrà competidor a Portugal, amb un client principal, la viticultura francesa.

Quadre 2. Estimació del total d'inversions (en milions de pessetes)

ANYS	CARRILS	BANCS	SOCIETATS INDUSTRIALS	ASSEGURANCES MARÍTIMES	NAVEGACIÓ I VAPOR	ALTRES AFERS	TOTAL
1857	30	23	35,5	8	8,5	6,5	**111,5**
1859	77	30	42,5	8	9,5	10,5	**177,5**
1860	116	30	43,5	8	8,5	12,5	**218,5**
1862	160	27	36,5	6	8,0	23,0	**260,5**
1963	181	27	35,0	6	8,0	24,5	**281,5**
1864	194	36	38,0	6	8,0	16,5	**298,5**

Font: Vicens i Llorens (1958), nota 37, pàgina 96. Estimació de Graell: *la cuestión catalana*.

Vicens esmenta altres indústries que són també importants, sobretot en l'etapa de la segona industrialització, ja entrant al segle XX: la química, l'electricitat i el suro. Aquí les limitacions de Catalunya ja són immenses, sobretot per la manca d'innovació tecnològica i de recerca (en termes d'avui dia) però també de perdre el tren de la segona industrialització i insistir en mantenir els sectors de la primera: especialment el tèxtil, que s'anirà esllanguint fins a finals

[46] Vicens i Llorens (1958), p. 51.
[47] Nadal (1975), p. 51

del segle XX.

«Un fet important és la rapidesa amb què els industrials de Catalunya assimilaren les innovacions tècniques de l'estranger. Com que el nivell cultural i científic del país era tan baix que no consentia la creació de noves formes industrials, i com que els capitals que manejava la indústria eren sempre insuficients per a dedicar bona part dels beneficis a la recerca tècnica, l'única actitud possible era la de no perdre de vista els avenços i perfeccionaments que es realitzaven més enllà dels Pirineus. L'industrial dels segle XIX se sentí pregonament europeu i no volgué restar reressagat en el desplegament de les activitats industrials.»[48]

Finalment, cal conèixer la xifra d'inversió total en indústria i en ferrocarrils i altres activitats estimada per Pere Pascual i tot l'equip del Departament d'Història Econòmica de la UB, després de buidar totes les constitucions de societats dels protocols notarials i haver estudiat en la seva totalitat la inversió en ferrocarril. Les últimes xifres presentades són les següents:

Quadre 3. Estructura de la inversió empresarial a Catalunya 1940-1866 (en milions de pessetes)

	1840-48	**%**	**1848-57**	**%**	**1858-66**	**%**	**1840-66**	**%**
Indústria tèxtil	26,9	38,9 %	56,9	34,5 %	48,8	14,1 %	132,6	22,9 %
Altres indústries	14,3	20,7 %	28,3	17,2 %	30,4	8,8 %	73,0	12,6 %
TOTAL INDÚSTRIA	41,3	59,7 %	85,2	51,7 %	79,2	22,9 %	205,7	35,5 %
Comerç	11,9	17,2 %	34,1	20,7 %	62,6	18,1 %	108,7	18,7 %
Ferrocarrils	5,7	8,2 %	27,6	16,7 %	173,3	50,1 %	206,6	35,6 %
Altres activitats	10,3	14,9 %	17,9	10,9 %	30,8	8,9 %	58,9	10,2 %
TOTAL	**69,2**	100,0 %	**164,9**	100,0 %	**345,9**	100,0 %	**579,9**	100,0 %

A la vora de cinc-cents vuitanta milions de pessetes invertides en indústria, ferrocarril, comerç i altres activitats. Aquesta seria la xifra de l'acumulació de capital calculada més recentment per Pere Pascual.[49]

[48] Vicens i Llorens (1958), p. 61.
[49] Pascual (2022).

El crac de 1866, primera crisi del capitalisme i limitacions al model industrial català

> El col·lapse financer del 1866 i el fracàs de totes les expectatives relacionades amb les construccions ferroviàries deixà, sens dubte, un solc molt profund en la psicologia de la classe dirigent catalana: una burgesia industrial i financera que ja no recuperaria en el futur l'impuls creador i l'afany d'aconseguir endegar un capitalisme industrial independent del sistema dels països econòmicament desenvolupats del segle passat.[50]

Pascual descriu els antecedents i la gestació del desastre de 1866. En el seu llibre *Agricultura i industrialització*, imprescindible síntesi del XIX català, detalla la crisi, les caigudes dels valors a la borsa barcelonina, la pèrdua dels estalvis dels inversors, l'explosió anunciada de la bombolla de les societats anònimes, artefacte enorme i perillós en mans de capitalistes novells no avesats a la gestió de grans empreses de capital privat. Les ampliacions de capital nominals no desemborsades i emissió de bons eren algunes de les noves eines de captació de capitals que requerien un coneixement dels mecanismes financers i van ser principals responsables de la primera gran crisi del capitalisme català: ni els ferrocarrils ni les navilieres ni les asseguradores tenien el finançament sanejat ni eren dirigides per homes amb visió de la perillositat d'aquests instruments financers.

El crac borsari de 1866 seria el final del primer experiment de les grans societats anònimes catalanes i la primera crisi del capitalisme plenament consolidat a Catalunya.

El rerefons era la manca de rendiment dels sectors de transport i assegurances, que no permetia retornar als inversors els dividends esperats. Les companyies estaven inflades i l'especulació seguí a l'alça durant massa anys per una espiral d'expectatives irreals. El mercat secundari no va poder amagar les pèrdues i quan el banquer Salamanca va desprendre's de cop de la majora dels seus títols a la Borsa de Barcelona, el pànic va ser immediat. Les pèrdues en cinc dies es calculen de 275 milions de pessetes en valors de borsa. Si ho comparem amb el quadre anterior, entendrem la magnitud de la caiguda.[51]

Que el ferrocarril no seria rendible com a negoci privat també ho descobririen anglesos,

---

[50] Pascual (1990), p.314.

[51] La Borsa de Barcelona perdé en pocs dies 54.917.519 duros (274.587.595 de pessetes). Es pot saber el valor exacte de les accions de cada companyia de ferrocarril catalana durant els anys que va existir, la seva caiguda i el replegament posterior en pocs accionistes en la tesina de doctorat: Galí (1999).

francesos, belgues i la resta de països industrialitzats: no és perquè sí que totes les grans companyies de ferrocarrils avui dia són públiques, perquè són deficitàries. Però en aquells moments el ferrocarril havia arrossegat milers de petits accionistes que creien que aquells papers que havien comprat els donarien dividends; propietaris d'una o cinc accions perdrien aquells diners invertits. La lliçó quedaria per sempre més gravada en la mentalitat dels catalans i la borsa i el mercat secundari no tornarien a ser lloc on confiar-hi els estalvis: *game over* a comprar papers que prometen guanys; la desconfiança va quedar servida.

La gran quantitat de capitals de petits inversionistes en l'aventura capitalista hauria anat a altres empreses alternativament? Nadal i Pascual ens argumenten que en el cas espanyol segur que no, ja que la minsa inversió en ferrocarril va ser finançada per la gran banca francesa instal·lada a Madrid. En el cas català, no es pot demostrar que aquets capitals s'haurien invertit en altres indústries: no es pot assegurar que els 6.633 petits accionistes haurien invertit aquells petits imports en la indústria, ja que aquesta no es fonamentava en societats per accions, que se'n pogués comprar una petita porció i prometés dividends. La modernitat del ferrocarril va seduir els milers persones que van decidir comprar-ne accions i obligacions.[52]

Aquesta seria la primera bombolla i crac del capitalisme català, però no l'última. Cinquanta anys més tard, quan ja es veia que perdríem el tren de la segona revolució industrial, Francesc Cambó deixava anar la seva lapidària sentència sobre la mentalitat empresarial catalana: «Un dels principals defectes que priva el desenrotllament de la nostra indústria és l'individualisme català. El català té horror a la societat anònima pel desig de governar a casa seva. L'esperit comercial de Catalunya és deficient. Som un poble de botiguers.»[53]

Cal entendre la naturalesa de l'estructura econòmica de Catalunya per matisar aquesta observació, que Cambó fa amb un sentit pejoratiu: la industrialització catalana es fa transformant l'estructura «antiga», gairebé gremial, cooperativa, de l'empresa amb diversos promotors, cadascú al seu nivell i cadascú amb la part proporcional de la seva participació. Aquesta és la que permet a països petits i territoris de poca musculatura econòmica i financera d'aventurar-se en operacions de risc: quan l'operació és nova cal compartir l'empresa entre els coneguts. Un cop apresos els procediments i les mides de què significa el comerç i la indústria

[52] Nadal (1975), p. 38. Estudiat en tot detall per Pascual en les seves diverses obres del ferrocarril. El detall del repartiment d'accions i el nombre d'accionistes de les companyies es pot llegir a la meva tesina de doctorat: Galí (1999).
[53] Vicens i Llorens (1958), p. 68 nota 91, citant Pi i Sunyer.

cadascun dels actors anirà ressituant-se en un lloc o altre: el de capitalista o financer, el de comerciant o industrial, o el paper que pugui assumir, sol o en companyia.

Ja hem vist que la fotografia de l'aventura comercial és la de moltes petites operacions, miniempreses, cada viatge diferenciat del següent i separats els riscos, consecutives, tan petites que no poden arribar a arruïnar cap dels seus emprenedors, ni tan grans perquè apareguin famílies amb enormes acumulacions de capitals com hi haurà a Anglaterra, França o Portugal mateix. En la indústria els inicis seran similars: tallers i treball a mans, *putting out system* abans de la gran concentració fabril. Durant tot el segle es mantindrà el «liliputisme» de què parla Vilar.

Cambó fa seu el lament en el segle XX, sense entendre el XIX català: l'individualisme de l'home d'empresa, la manca de grans empreses i projectes col·lectius (en forma de societat anònima), la pervivència d'un model atomitzat d'empreses, comerços i negocis, la majoria familiars. La raó d'aquest model acaba sempre en una crítica del caràcter del català: desconfiat i poc avesat a la cooperació industrial. Vicens respon a la crítica i replica: «El problema del sorgiment de la gran empresa capitalista a casa nostra fa més referència a la dificultat d'acumular beneficis fàcils, mitjançant l'explotació d'un mercat colonial important o la venda de tresors minerals selectes, que no a la pràctica d'un individualisme econòmic que tan bé es concertava amb la tònica d'aquells temps.»[54]

Vicens rebat la crítica ferotge a la manca de capacitat industrial de Catalunya: «Cada vegada que hom investiga els documents originals del procés d'industrialització de Catalunya admira la desproporció entre la migrada realitat de la infraestructura econòmica de la terra i l'amplitud dels projectes descabdellats. Diguem-ho des d'ara: ens sembla que s'erren greument els qui sostenen la incapacitat de l'industrial català per a adaptar-se a les exigències de l'esperit capitalista del Vuit-cents. Si l'empenta d'aquesta centúria desembocà en l'esquifiment de la botigueta o l'escarransiment de la indústria de quatre telers, el fet s'ha de cercar en la pobresa mineral amb què el sòl de Catalunya respongué a les exigències dels seus fills.»[55] Ras i curt: som un país pobre que ha fet la revolució agrària i la industrial i aquest és un fet extraordinari.

I segueix: «La història de les activitats industrials catalanes del segle XIX no ens dona precisament aquest to. Certament ens manca un estudi aprofundit de l'afer; però nosaltres, que

[54] Vicens i Llorens (1958), p. 25.
[55] Vicens i Llorens (1958), p. 41.

hem examinat amb una certa cura el desplegament de la indústria i de les societats industrials des de 1830 a 1850 trobem en aquest període una facilitat de relacions, un desig de concentració capitalista i una empenta cap a les societats anònimes que contradiuen les afirmacions que, essent veres, sols ho són si es refereixen a temps molt posteriors.»[56]

També Maluquer en fa esment: «La Revolució Industrial ha estat realitzada a Catalunya no pas gràcies a l'abundància de recursos naturals, com en tants altres casos, sinó malgrat l'escassetat dramàtica dels factors de creixement materials.»[57] O Jordi Catalan: «La Vila d'Igualada és un petit microcosmos dels reptes i límits de la revolució industrial a la Catalunya vuitcentista. Tot i disposar de poca aigua (la que aboca el Rec, desviant-la del riu Anoia), gens de carbó i restar lluny del mar, la ciutat protagonitzà un brot industrial durant el segle XIX, que va fer bona la dita "els catalans de les pedres en fan pans".»[58]

El rebat a les paraules de Cambó també vindria de Pascual: no és cert que el català no provés la fórmula de la societat anònima: la inversió en el ferrocarril fou obra de l'aportació de capital de milers de petits accionistes. Però l'experiència de les primeres societats anònimes acabà amb una fallida massiva de gairebé totes elles el 1866; que va portar a la ruïna de molts grans empresaris i petits accionistes. Cal valorar fins a quin punt això marcà la mentalitat dels catalans de no voler posar els diners en grans empreses de les quals no controlaven la gestió, i d'inclinar les classes mitjanes cap a l'estalvi i no cap a l'assumpció de riscos.[59]

«El col·lapse financer de 1866 i el fracàs de totes les expectatives relacionades amb les construccions ferroviàries deixà, sens dubte, un solc molt profund en la psicologia de la classe dirigent catalana: una burgesia industrial i financera que ja no recuperaria, en el futur, l'impuls creador i l'afany d'aconseguir endegar un capitalisme industrial independent del sistema dels països econòmicament desenvolupats del segle passat.»[60]

I d'altra banda, la no concentració de capital no implica que no hi hagués una gran acumulació de capitals. No ens hem de confondre amb això: l'acumulació de capitals entesa com a total de fons invertits en tota mena d'indústries és immensa a Catalunya; el que no és dona és la concentració d'aquest en poques mans i poques societats: «Cal, per tant, que ens replantegem

[56] Vicens i Llorens (1958), p. 67 i 68.
[57] Maluquer de Motes (2019), p. 147.
[58] Catalan (2023), p. 247-256.
[59] Nadal (1975), p. 51.
[60] Pascual (1990), p. 314.

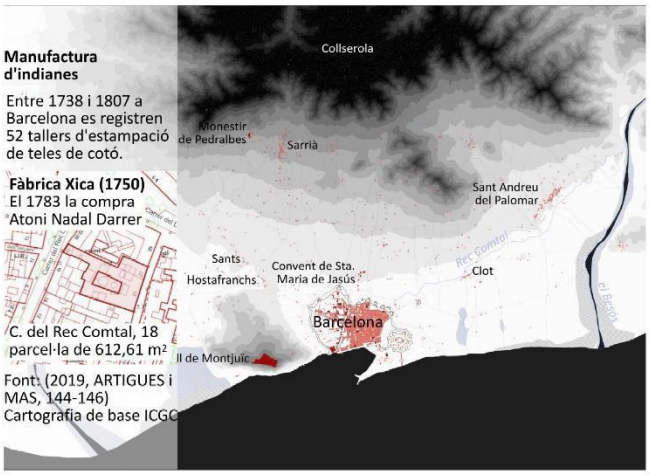
el fet de la idiosincràsia de l'empresa industrial catalana. Contràriament a tot allò que s'ha dit fins ara, és possible de mantenir que el triomf de la fabriqueta i de l'obrador es degué a la manca de diner per a inversions industrials, al defectuós plantejament del crèdit bancari i a la política proteccionista de via estreta defensada amb entusiasme delirant per una majoria miop excessivament conservadora.»[61]

Polèmica servida i vigent encara: quan l'empresa catalana creix hi ha un moment de coll d'ampolla per manca de capital inversor que li impedeix fer el salt a la gran empresa i llavors es perd, absorbida pel gran capital madrileny i basc, francès i alemany: les grans empreses de l'IBEX 35 són nascudes a Catalunya.

[61] Pascual (1990), p. 314.

01. La Barcelona que es troben, hereten i promouen

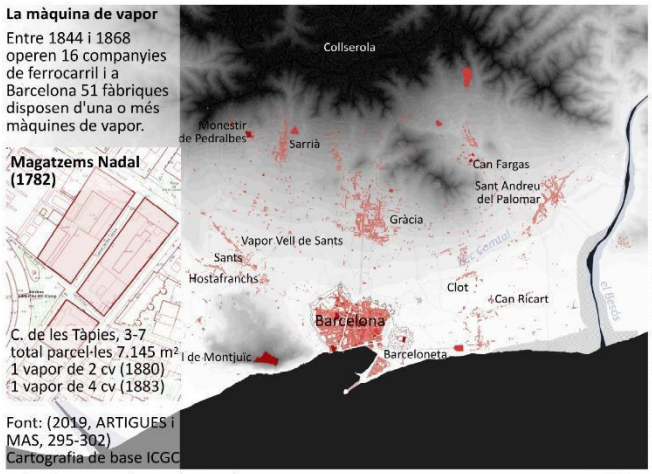
Els efectes del procés d'industrialització (1750-1890)

Pla de Barcelona (1750)

La Barcelona dels comerciants

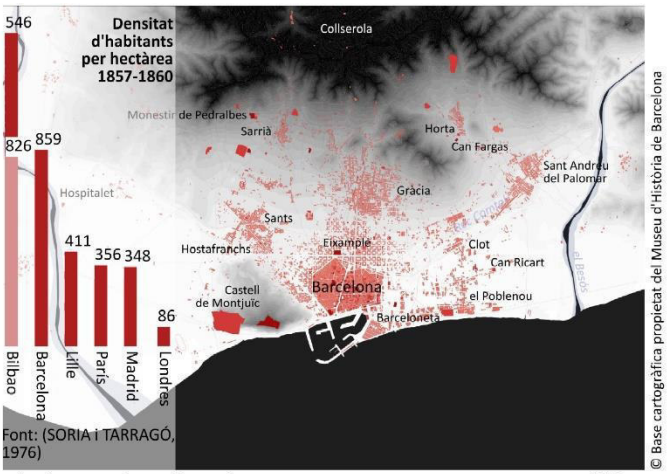
La ciutat d'abans de 1840 estava especialitzada en la manufactura de cotó (indianes). Ara bé, destacava per ser una comunitat i una societat complexa per la densitat i la diversitat de gent i famílies. Això i el port la feia atractiva perquè irradiava una imatge de lloc d'oportunitats. Per consegüent, atrau i afavoreix l'aparició d'una primera generació de famílies dedicades de manera majoritària al comerç local i regional, a la producció de manufactures tèxtils però, també, al comerç amb les colònies d'ultramar. En aquest moment, la plaça del Born es manté com el centre de la ciutat.

Pla de Barcelona (1840)

La Barcelona dels inversors

Entre 1840 i 1866, la ciutat esdevé el motor de la industrialització de Catalunya. Això és així perquè les estratègies de negoci canvien i els guanys comercials, financers i industrials permeten la formació d'una segona generació de famílies del tot diferent a l'anterior. Els nous prohoms inverteixen en projectes industrials però, també, en obres ferroviàries, hidràuliques i urbanístiques. Les decisions es prenen pels guanys, el poder i la pretensió de ser reconeguts socialment. En aquest context el Gran Teatre del Liceu (1847) és converteix en un dels principals llocs de trobada d'aquestes famílies.

Pla de Barcelona (1890)

La Barcelona de la crisi

La ciutat emmurallada era insalubre, densa i el preu del sòl car cosa que posava en evidència les diferències socials. Aquests fets porten a Idelfons Cerdà a projectar una nova ciutat industrial (1860). Al mateix temps, la causa de la guerra de Secessió Nord-Americana (1861-65) provoca la crisi del cotó, el tancament de fàbriques i finalment la fallida de la borsa barcelonina (1866). La segona generació de famílies per pagar els deutes van haver de mal vendre accions del ferrocarril i liquidar empresses d'assegurances i fàbriques. Per contra, els guanys de les famíles amb unes inverions menys arriscades i el capital repatriat de les colònies s'inverteixen a l'Eixample.

Mirat amb ulls del segle XXI, és interessant revisitar les paraules de Cambó. És cert que les gran potències industrials van ser capaces de crear grans conglomerats industrials sobre l'estructura de societats anònimes que Catalunya no va tenir. Però a cent anys vista, aquesta atomització de la indústria catalana no ha estat impediment per seguir sent un país industrial: no ha estat capdavantera i no té gaires multinacionals de pes, però recordem les fallides de grans empreses siderúrgies a Alemanya, Valònia o Anglaterra i Escòcia, o a Detroit mateix, i els efectes devastadors sobre aquests territoris. En els moments de canvi tecnològic, la flexibilitat i l'atomització de les petites empreses pot ser molt útil. En tot cas aquest no era el model desitjat de la segona revolució industrial, amb la siderúrgia, l'automoció i les grans empreses de capital, però les grans corporacions d'avui dia tampoc «pertanyen» a cap país, són globalitzades i tenen les seus en paradisos fiscals: la clau segueix sent la creació de valor afegit amb la innovació perquè el capital ja no té pàtria.

L'enganyós debat de lliurecanvistes *vs.* proteccionistes: competitivitat i productivitat

> El enfrentamiento entre librecambistas y proteccionistes envenenó la vida política del siglo XIX español. Fue el culpable de la desunión de la burguesía –burguesía industrial frente a burguesía comercial exportadora– y de que estuvieran de acuerdo, en cambio, en la defensa de las barreres arancelarias grupos tan antagónicos como el proletariado industrial, los fabricantes y el ultraconservadurismo.[62]

La industrialització catalana genera, a mesura que avança, un debat entre lliurecanvistes i proteccionistes que marcarà la política econòmica de tot el XIX i part del XX i afectarà tots els àmbits de la societat, des de l'econòmic a l'ideològic, polaritzant cada vegada més les posicions d'uns i altres, radicalitzant posicions i alimentant animadversions i reivindicacions que enfrontaran, ja per sempre més, una certa visió de Catalunya i el debat sobre la conveniència (o no) de formar part de l'Estat espanyol. Tot i que l'origen d'aquest debat és purament econòmic es tradueix sempre en dues visions polítiques: els pensadors i economistes catalans creuen que no estem preparats per competir a escala internacional i per això proposen mesures proteccionistes. Fradera considera que cal matisar que aquestes postures fossin tan clares: «enfront d'un model d'interpretació del debat de la política econòmica d'aquests anys, basat en

[62] Izard, p. 98.

la contraposició entre un agrarisme lliurecanvista i un proteccionisme industrialista, penso que els orígens d'aquestes dues actituds són molt més confusos i matisats ideològicament.». [63]

Els primers teòrics de l'economia política que ens dona a conèixer Ernest Lluch són mercantilistes que creuen que el comerç serà el motor del desenvolupament, sense posar en dubte l'estructura feudal de la producció agrària ni qüestionar –en general– l'existència de terratinents i l'agricultura de l'antic règim. No sabem fins a quin punt és una actitud de prudència per por a dir obertament que cal una reestructuració de l'agricultura i de la propietat agrària en una Espanya que ni s'ho planteja, sobretot amb el record traumàtic encara fresc de la Revolució Francesa i la impossibilitat de fer-ho a l'anglesa perquè ja és tard. Es fa difícil creure que aquests pensadors no veiessin que la liquidació del feudalisme era imprescindible per al desenvolupament de l'agricultura.[64]

Eudald Jaumandreu va ser qui tingué més influència sobre industrials, comerciants i altres prohoms (notaris i lletrats) que assessoren els primers en la presa de decisions i els debats entre ells seran els habituals: la conveniència de reformar els gremis, la necessitat de tenir una (o altra) política econòmica, cada grup defensarà la que el beneficiï més. És així com sorgeixen multitud de treballs i informes que cada grup econòmic usarà per argumentar, al govern de torn, la necessitat de dur a terme una o altra política econòmica: els diferents *lobbys* catalans a Madrid teixiran aliances amb uns i altres, però no entren mai directament en la presa de decisions polítiques, tindran més o menys influència segons la conjuntura i els contactes que tinguin: però cal emfasitzar que no hi ha una sola postura catalana en aquest debat.

Malgrat la molta literatura sobre el posicionament dels «catalans» a Madrid defensant el proteccionisme, això no implica que a tots els homes de negocis els interessés aquesta política aranzelària. No ens consta que els banquers ni els comerciants del cotó ni els naviliers estiguessin a favor d'aquesta política perquè el proteccionisme no afavoria els seus negocis: la seva vocació és intrínsecament lliurecanvista i els seus mercats i guanys van remuntar espectacularment amb l'obertura del país. «La posició de la burgesia catalana entre la crisi colonial i l'arrencada industrial dels anys trenta ho il·lustra prou bé. El prohibicionisme com a concepció general del desenvolupament regional no tenia sentit abans que la indústria es convertís en la medul·la de l'estructura econòmica regional; el que hi hagué abans són

[63] Fradera (1987), p. 197.
[64] Lluch (1973), p. 62 i següents.

prohibicionisme i proteccionismes corporatius, compatibles amb flexibles liberalismes aranzelaris en altres àmbits.» [65] Tampoc els fabricants del sector de la llana, poderosíssima a Sabadell i Terrassa, apareixen entre els noms del *lobby* de Madrid, format sobretot per cotoners.

Els industrials cotoners catalans usaran la difusió d'opuscles per intentat influir en l'opinió púbica, fins i tot distribuint-los per Madrid. Tal seria el cas de la *Memoria sobre la necesidad del sistema prohibitivo en España que da luz a la Comisión de fábricas de Hilados, Tejidos y Estampados de Algodón del Principado de Cataluña*, de la qual feren un tiratge de 1.500 exemplars, 300 dels quals es van distribuir per Madrid.[66]

Optar, a partir d'un moment determinat, per mesures proteccionistes o més o menys lliurecanvistes no sembla que respongui a un pla coherent de desenvolupament general del país, sinó a la defensa d'interessos particulars d'alguns grups dominants, bladers castellans i alguns industrials: els arguments a favor o en contra dels acadèmics seran usats políticament per uns i per altres, confrontats en dos bàndols, a mort si cal, barrejant-ho tot durant les carlinades. Quan manen uns els altres seran purgats, i viceversa. Les dues espanyes ja existeixen en aquest desgraciat segle XIX espanyol. Qualsevol intent d'argumentació més o menys acadèmic toparà, per força, amb la demagògia d'un o altre bàndol per seguir enfrontats: i així es perdrà l'oportunitat històrica de fer d'Espanya un país desenvolupat durant tot el segle.

Les guerres carlines no són un enfrontament entre lliurecanvistes i proteccionistes, sinó que són el resultat de l'enfrontament de l'espanya immobilista i «ultra» (com s'autoanomenaven, «Viva el Rey, la religión y la santa Inquisición!») davant una Espanya liberal de to molt moderat composta d'artesans, professionals liberals, incipient burgesia i classe mitjana que reclamava reformes estructurals, més relacionades amb les llibertats i la liquidació de l'antic règim que no pas amb el programa lliurecanvista i d'obertura comercial. L'experiència fracassada pels mals governants del trienni liberal (1820-23) no es faria, precisament, guanyar adeptes.[67]

I tanmateix aquest és un debat incomplet: «La reserva del mercado, sin más, constituye

---

[65] Fradera (1987), p. 197.
[66] Eudald Jaumandreu serà la ment més brillant del pensament econòmic del XIX. Nascut el 1774, frare agustinià, serà l'economista més influent del XIX català. Crearà escola des dels diversos altaveus que tindrà per arribar a industrials i polítics del segle. La Societat Filosòfica en serà un, la Càtedra d'Economia Política de la Junta de Comerç, un altre. Lluch (1973), p. 285.
[67] Fontana (2005), p. 55 i següents.

el meollo del pensamiento industrialista durante la primera mitad de la centúria». En la segona meitat, quan es torna a obrir es reprodueix el debat de la manca de desenvolupament general: «En cualquier caso, el campo siempre como telón de fondo de la industria textil (…) el mismo argumento esgrimido para explicar la fase de expansión ha de valer para explicar la fase de depresión (…) Como siempre, los textiles deben acompasar su marcha a la del agro, que se presenta ahora bajo signo adverso (…) La crisis agraria, de sobreproducción o de falta de ventas está a punto de desencadenar la crisis algodonera. El problema el sector algodonero es de inelasticidad de demanda interna, problema insoluble mientras permanezca el inmovilismo del agro nacional.»[68]

El proteccionisme espanyol que prohibeix les importacions de béns a millor preu i qualitat té un preu evident: tampoc es podran exportar els productes nacionals. El resultat de tot plegat és mantenir pocs i famolencs clients del mercat espanyol per mantenir la nostra petita renda o benefici industrial, en comptes d'ambicionar millores en els productes per vendre'ls al mercat internacional.

La curtesa de mires és extraordinària i això no es pot mantenir a llarg termini en un Estat que no vol reformar-se, que no és capaç d'autoabastir-se, i que acaba tenint fronteres permeables i tradició contrabandista. És així com els anglesos acabaran anihilant el poderós sector de llana merina castellana, els ucraïnesos envairan de blat els ports catalans en detriment dels bladers castellans, i els catalans haurem de vendre teixits de segona per Castella perquè no són prou bons per ser venuts a Europa o exportar aiguardents mentre els francesos reguen tot el món amb vins de molta qualitat.

El posicionament per la reserva de mercat no amaga en cap moment el problema real de la indústria catalana: la seva manca de productivitat. Aquesta és la mare del ous. Cal posar-hi números i serà Pascual qui ens mostra el diferencial de productivitat entre un mateix producte fabricat a Anglaterra o fabricat a Catalunya. Així podem entendre de què parlem quan manifestem la incapacitat de la indústria tèxtil catalana de competir als mercats internacionals.

Allò que s'intueix, la menor productivitat catalana i la menor competitivitat, Pascual ho demostra escandallant una peça de roba.[69]

---

[68] Nadal (1975), p. 211 i següents.
[69] Pascual, (1990), p. 99.

Quadre 4. Escandallat d'una peça de cotó Catalunya i Anglaterra

	Catalunya		Anglaterra	
1. Cost de producció				
Matèria primera	28,46	31,97 %	21,78	46,48 %
Combustible	8,14	9,15 %	1,22	2,60 %
Matèries auxiliars	4,54	5,10 %	3,05	6,51 %
Mà d'obra	27,27	30,64 %	12,69	27,08 %
Manteniment de maquinària i instal·lacions	3,24	3,64 %	1	2,13 %
Amortització capital fix	5,35	6,01 %	3,2	6,83 %
Despeses diverses	0,97	1,09 %		0,00 %
	77,97	87,60 %	**42,94**	91,63 %
2. Benefici				
Remuneració del capital total emprat	**11,04**	12,40 %	**3,92**	8,37 %
TOTAL	**89,01**	100,00 %	**46,86**	100,00 %

Pascual posa xifres a la hipòtesi de Vicens i el dit a la nafra a una industrialització que pretenia ser competitiva quan ha d'importar tant les matèries primeres com el combustible.

Com podrem ser mai competitius? Ajustant el cost de l'únic component que no hem d'importar: «(…) Consegüentment el procés de reducció de costos i la cursa per disminuir la inferioritat de la producció tèxtil catalana s'havien de centrar, sobretot, en la disminució del cost de la mà d'obra, perquè era un dels apartats que significava una major proporció del cost de producció total i constituïa, a més, l'element sobre el qual els fabricants podien actuar d'una manera ràpida i eficaç. (…) entre 1840 i 1860 es produí una reducció considerable dels salaris nominals (…) qüestió menys estudiada però que sembla relacionada amb l'existència, durant aquests anys, d'un mercat de força de treball caracteritzat per una constant sobreoferta de treball assalariat, situació que és possible que fos determinada tant per l'augment del treball femení infantil ocupat en la indústria com per reduccions conjunturals en l'ocupació.»[70]

Veient les xifres de Pascual sobre el diferencial de productivitat entre Anglaterra i Catalunya no són d'estranyar, doncs, les resistències a aquesta obertura de part dels industrials catalans, ni tampoc que la industrialització es basés, sobretot, en la precarietat i precarització continuada de la classe obrera.

[70] Pascual (1990), p. 100.

La crisi de 1866 va posar de manifest que la indústria catalana no era rendible per la crisi del sector financer, el ferrocarril i navilier, que la fornia de capitals. Just aleshores se la va sotmetre a la prova més dura: la del lliure canvi, a haver de sortir a competir a escala mundial amb els capdavanters d'aquesta industrialització.

«Tornem a veure ara que l'economia catalana es trobava en un carreró sense sortida quan Figuerola imposà un lliurecanvisme moderat el 1869. Encara que els proteccionistes catalans creien de bona fe en l'excel·lència de llur parer, el fet era que la situació econòmica anterior havia creat una xarxa tan espessa d'interessos, que la iniciativa individual no s'hi podia desplegar. El fet de desprendre's d'una estructura econòmica artificial produí un resultat favorable (…) Després de la desorientació dels moments inicials, les facilitats d'importació de maquinària permeteren d'utillar les factories d'acord amb els avenços realitzats a l'estranger. Des de 1872, la crisi que s'arrossegava des de 1866 podia considerar-se superada.»[71]

Aquest debat arribarà fins al segle XX amb l'enfrontament acadèmic d'historiadors econòmics. Els espanyols acusaran del no desenvolupament d'Espanya el fet que els catalans van imposar el proteccionisme per defensar els seus interessos econòmics. Jordi Nadal tanca el debat en les conclusions de la seva obra explicant que el fracàs de la industrialització espanyola no és responsabilitat dels catalans. «Llegamos al punto final, el más debatido, que es el que se refiere al precio pagado por todos los españoles a cambio del desarrollo catalán» –referint-se al proteccionisme «imposat» pels industrials catalans. «La política económica de un Estado no termina, ni terminaba en el siglo XIX, con el manejo del arancel. (…) Es frecuente imputar a Cataluña la falta de desarrollo de España. Con la misma lógica conviene plantearse el porqué del desarrollo catalán a pesar del no desarrollo español.»[72]

Maluquer torna a reblar el clau: «Cal assenyalar que el proteccionisme no assignava avantatges a Catalunya (…) Res no obligava els ciutadans espanyols a adquirir mercaderies fabricades a Catalunya en comptes d'altres procedents de Galícia (…) la captura del mercat interior pels productes catalans es produïa únicament perquè els consumidors els preferien a causa de les superiors condicions de qualitat i preu.»[73]

[71] Vicens i Llorens (1958), p. 60.
[72] Nadal (1975), p. 245.
[73] Maluquer de Motes (2019), p. 151.

Els vells i els nous rics

> L'estímul dels sous elevats promogué el començament del gran trasbals demogràfic català contemporani, caracteritzat, com arreu de l'Europa occidental, per l'emigració del camp a la ciutat i la transformació del pagès en obrer.[74]
>
> Haver aconseguit de fer creure que les seves revolucions eren de la mateixa naturalesa que la francesa de finals del segle XVIII, reciclant-ne els símbols i la retòrica, va ser un dels enganys en què es va fonamentar el nou ordre social. De fet, un dels grans drames del moviment obrer del segle XIX ha estat de creure en la vocació revolucionària de la burgesia.[75]

En estudiar la societat d'un moment determinat de la història i poder-ne fer una anàlisi, cal arribar a descripcions, definicions i classificar les persones per grups per fer-hi encabir, amb un calçador més o menys gran, les persones que han protagonitzat aquest període històric que s'estudia. El problema el tenim aquells que fem aquest tipus d'estudis, perquè hem de conceptualitzar i fer entendre les característiques més rellevants (als nostres ulls) del protagonistes de la història, cosa que equival a simplificar i perdre els matisos pel camí. D'entrada cal dir que cap persona ni cap família respondria al cent per cent a la descripció del grup al qual se l'entafora.

Així, per no encallar el treball, podríem dir que les del títol serien algunes de les noves classes o grups socials filles de la revolució industrial i cal que dediquem unes línies a explicar-ne l'aparició, els orígens i la consolidació a la Catalunya contemporània. Els vells grups socials, organitzats des de l'edat mitjana en gremis, noblesa, pagesia i altres estaments, veuen aparèixer nous grups socials: el més nombrós és el dels obrers i la més poderosa, la burgesia. Seran –també caient en la simplificació– els que Marx i els altres pensadors socialistes, comunistes i anarquistes posaran al centre del que s'anomenarà *la consciència (i la lluita) de classe*. Serà el primer cop en la història que l'anàlisi del grup anirà en paral·lel al seu desenvolupament i consolidació i la terminologia que s'usarà serà la de *classe social*:

Una de les característiques serà la capacitat d'organitzar-se (els estaments de l'edat mitjana ja ho feien), però per primer cop els més desfavorits ho faran massivament per reivindicar els seus drets: el grup nou s'ha de fer lloc en la societat. Apareixen les organitzacions

[74] Vicens i Llorens (1958), p. 17.
[75] Fontana (2005), p. 294.

obreres, i els nous –i vells– rics també s'agrupen per defensar els seus interessos: els fabricants, els financers, alguns grups de la pagesia també. És interessant observar com alguns dels protagonistes d'aquest estudi formen part de diversos grups alhora: de vegades s'agrupen per «sector econòmic», de vegades per territori, de vegades per orígens, per relació de família, per educació, per filiació ideològica, i així hem d'imaginar, més que un moble amb calaixets on cada calaixet és un grup social, una teranyina on una persona té relació i afinitat amb diversos grups alhora.

«Però la qüestió fonamental d'aclarir, [...] com precisament es congria i es desenvolupa una classe, encara espera qui s'hi enfronti. (…) idealment, el meu estudi de la Renaixença hauria hagut d'anar precedit d'un examen com Déu mana de la formació de la burgesia catalana.»[76]

Ah, «la burgesia catalana»: quantes coses se n'han escrit, i encara no sabem ben bé què era, qui en formava part ni què feien o pensaven els seus suposats membres… Aquí parlarem de capitalistes, ja que és així com hem volgut titular aquest treball: alguns dels protagonistes de l'acumulació de capital a la Catalunya del 1800. Esbrinarem qui eren i d'on venien, què és el que permet definir-los com a grup i si eren un grup més o menys homogeni. Vilar i Vicens parlen de noms diferents segons l'anyada, la generació i l'etapa històrica: jo he constatat l'aparició de noms al XVIII que Vilar no esmenta i la desaparició en cinquanta anys d'homes que Vilar tenia al capdamunt dels homenots de la Junta de Comerç i màxims pagadors d'impostos. I durant el XIX he trobat noms que ni Vicens ni Nadal esmenten, mentre que alguns dels que ells tenen «en cartera» no seran objecte d'aquest estudi: el criteri de selecció, senzillament, ha estat diferent perquè tots ells, els de Vilar, els de Vicens i els de la resta d'historiadors, eren una peça d'un puzle complex i sofisticat que es va anar formant durant el XVIII i el XIX català.[77]

La imatge d'aquest segle i mig és que no existeix una classe, grup social o oligarquia que es mantingui durant els cent cinquanta anys amb els mateixos noms. Hi ha un relleu continu i un autèntic ascensor social: de la mà de noves activitats apareixen nous noms i nous rics. Els nostres autors clàssics fan llistes de noms de comerciants i potentats del XVIII i el XIX que no coincideixen necessàriament amb els màxims inversors del ferrocarril, els propietaris de les grans navilieres ni tampoc amb els fabricants de Sabadell o dels inversors industrials que s'analitzen en aquest treball. Això no vol dir que no hi estiguin relacionats: sovint no serà tant el

[76] Marfany (2017), p. 17.
[77] Vicens (1954), vegeu els Annexos.

cognom qui ens donarà la pista de la relació entre ells com la relació per via de les companyies que funden o a les quals entren com a socis o com a accionistes. Vilar ens dona una primera pista del perquè dels canvis de noms d'homes i companyies: les cases de comerç solien canviar de nom quan el seu promotor moria i n'agafava la responsabilitat (i el capital) algun dels seus socis, empleats avantatjats o el gendre: canvi de nom de la companyia i canvi de cognom del nou potentat. El moviment social és enorme i l'ascensor social s'accelera en aquests anys.[78]

Marfany ens obre pista: «Això ens duu inexorablement a una nova pregunta. Burgesia o burgesies?» Efectivament, trobem els grups ben diferenciats, i si a l'inici la majoria d'ells es fan dir *comerciants* (manera de no dir res més que tens un negoci) a poc a poc veurem la distinció –també entre ells– entre comerciants i fabricants com a més destacada, i banquers, naviliers, homes de negoci per l'altra. Fins i tot trobem la denominació d'hisendats a mesura que vagin comprant terres i es vinculin a grans explotacions agràries. Per si de cas vull deixar clar que mai –repeteixo, mai– he vist un sol document en el qual ells usin el terme *burgès* per autodefinir-se. Sí que, en canvi, són definits com a *burgesos* o *liberals burgesos* pels moviments obrers o els pensadors del segle, sovint en termes pejoratius.[79]

«Per damunt dels interessos sectorials, que poden en ocasions donar peu a conflictes concrets, la unitat de classe sembla ben clara», ens diu Marfany:[80] Unitat de classe no la veig, d'interessos si: l'acumulació de capital com a objectiu comú i crear les condicions per les quals es pugui assolir aquest objectiu: diners, poder i posició social. «La imatge que se'n desprèn és la d'un grup de trets prou definits, format per una mena nova de gent que, a més a més de ser abassegadorament rica –i gràcies a ser-ho, és clar– no sols es comporta sense cap mena de servilisme respecte dels seus vells superiors socials, segons les normes de l'Antic Règim, sinó que es mou pel món amb ostentatòria confiança en ella mateixa.»[81]

Una hipòtesi del sorgiment d'una nova classe en el cas català (o de la facilitat amb què aquesta es pot consolidar), a més de l'òbvia relacionada amb l'enriquiment pel canvi de paradigma econòmic, és que, després de la derrota de 1714 la destrucció de les institucions catalanes no només afecta l'estructura política de Catalunya, sinó també la socioeconòmica. Una

[78] Vicens (1954), p. 380 i següents.
[79] Izard (1970), vegeu els escrits originals reproduïts en el llibre, a partir de la pàgina 125. En tot cas, Izard ens especifica, ja en la pàgina 10 del seu llibre, que *classes* equivalia a *oficios* en la terminologia coetània.
[80] Marfany, p. 89.
[81] Marfany, p. 96.

tabula rasa com la que fan els Borbons, per instaurar un nou estat amb una estructura emmirallada en la francesa, no es pot dur a terme sense la contribució de persones, irrellevants socialment fins al moment, que fan la feina a la nova administració, sobretot en l'àmbit local. El nou règim imposa una política fiscal nova que necessita recaptadors perquè l'administració borbònica no té una xarxa de funcionaris a Catalunya que pugui imposar el seu nou règim i necessitarà homes locals, més o menys avesats amb la gestió de diners –petits comerciants, no pas pagesos– perquè els facin d'antena i d'administradors.

Aquesta hipòtesi se sustenta en el fet que un tret comú de molts dels futurs comerciants és que inicien l'acumulació de capitals duent a terme operacions amb la nova administració borbònica, a tots els nivells: recaptació d'impostos locals, vells i nous, gestió de rendes dels béns de l'Església: administradors de béns públics de tota mena, béns que han canviat de mans i dels quals l'Estat en vol recuperar el control. Recordem Fontana quan ens recorda la imperiosa necessitat dels Borbons de recaptar nous impostos per treure l'Estat espanyol de la fallida: els fins aleshores *batlles* –que passaran a ser *alcaldes*– i altres figures relacionades amb l'erari públic a nivell local seran homes «nous», de vegades desplaçats de municipi durant la Guerra de Successió, que veuran en «el nou Estat» una manera de començar a millorar la seva posició.[82] Qualsevol nou règim polític que s'imposi en un territori, sigui per revolució, guerra o conquesta, necessitarà els seus propis homes que col·laborin a fiançar-lo: això implica gestió de la nova Administració i posicionament públic: i quan l'oportunitat sorgeix es combina el negoci públic amb el privat, i s'aconsegueixen multiplicar els guanys i la posició.

Aquests nous grups, imprescindibles per al govern borbònic que ha de constituir antenes noves (i lleials) al territori, en seran els màxims beneficiaris econòmics en l'àmbit particular, ja que coneixen millor els mecanismes de funcionament socioeconòmic de viles i ciutats que ningú:

---

[82] A l'Anglaterra dels Stuard i la seva guerra civil del XVII el paper de la Gentry i els Yeoman seria similar: els Cromwells, Boleyn, Worsley, sorgits ja durant l'època dels Tudor, ocupen càrrecs de poder dins l'administració reial i apuntalen els nous règims que rebaixin els privilegis feudals en favor dels seus interessos econòmics i socials. « *The gentry were expected to provide hospitality for their neighbours, treat their tenants paternally, and govern their counties. They served as deputy lieutenants, militia captains, and most important, as justices of the peace. To the justices fell the responsibility of enforcing the king's law and keeping the king's peace. They worked individually to mediate local disputes and collectively at quarter sessions to try petty crimes. As the magistracy the gentry were the backbone of county governance, and they maintained a fierce local independence even while enforcing the edicts of the crown* United Kingdom - Stuart Monarchy, Commonwealth, Civil War | Britannica.

faran la feina de gestors i recaptadors d'impostos, per al nou rei, la gran noblesa i la gran propietat eclesiàstica –ben llunyans–; en el cas del XVIII català, aquests administradors de béns públics i privilegiats aplicaran la diligència pròpia del seu negoci particular, el comerç, a l'administració d'impostos i de rendes senyorials. El seu objectiu és el benefici propi aprofitant l'absentisme i les necessitats del Règim i els grans propietaris.

El llibre de Lluïsa Pla sobre Manuel Girona és ben revelador en aquest sentit: en una ciutat de l'interior, els avis de Manuel Girona, que han migrat durant la guerra, combinen una botiga de teles amb la gestió dels béns municipals, els càrrecs polítics del nou règim, la gestió de finques de l'Església i la noblesa, els censos, els préstecs… El mateix trobem amb els comerciants originaris de l'interior de Catalunya, que són molts dels que faran fortuna: no caiguem en el parany de creure que només els retornats d'Amèrica formen la nova classe capitalista, perquè alguns dels més grans eren originaris de viles de l'interior i la costa.[83]

Un exemple de fins a quin punt es van liquidar institucions arrelades en l'estructura econòmica serien els gremis i l'eterna discussió (que duraria fins al XIX) de les seves virtuts i defectes. Se'ls acusava de no permetre la innovació tecnològica i l'acceptació de nous actors en el sector que controlaven: les resistències al canvi de model productiu, de relació amb els mitjans de producció i de relació de l'Estat amb tots ells van ser molt rellevants. Juntament amb el canvi polític arribava la possibilitat d'un canvi en les formes de producció i la propietat dels mitjans de producció, que és, en definitiva, un dels trets principals del capitalisme i de la industrialització.

Així ho expressava Capmany: «De la absoluta libertad podría emanar la destrucción total de los artesanos, reducidos por su misma multiplicación a comerse unos a otros o a la fatal necesidad de malear sus obras para sacar con sus sudores el precio sustento.» El gremi garanteix la qualitat del producte i la formació necessària perquè l'artesà els pugui produir. Però la mecanització i l'aparició de nous productes de consum i la poca flexibilitat d'aquells els va posar contra les cordes durant tot el període. «¿Quién mejor que ellos, los gremios tan íntimamente interesados, podrán vigilar y hacer sostener la observancia de las pragmáticas que en beneficio de las artes nacionales prohíben las manufacturas extranjeras?»[84] Malgrat tenir importants defensors, els gremis eren vistos com a monopolis en un moment en què alguns reivindicaven

[83] Pla i Toldrà (2014), p. 40-110.
[84] Lluch (1973), p. 50, citant Capmany: *Discurso económico-político*.

la llibertat industrial de produir: aquesta llibertat seria la que liquidaria les velles institucions gremials.

Tornem als homes, als seus orígens i al seu destí social: en aquest primer estadi d'acumulació capitalista podem parlar d'empreses compartides, no d'una classe dirigent prèviament afortunada i uns pocs cognoms que dominin el comerç, provinents del món de l'agricultura (grans terratinents i *gentry* anglesa) o procedents de la noblesa (com sí que passa a Anglaterra, França i Bèlgica). L'acumulació del capital es fa des de molt avall en comparació: el botiguer, el mariner, el petit comerciant d'interior… i malgrat ser espectacular per la diferència entre d'on venien i on van arribar, no hi ha cap cas –ni en el de la família Girona– en què Catalunya arribi a tenir un sola fortuna comparable a les d'Anglaterra, França, Alemanya o Bèlgica. Van arribar molt amunt vist d'on venien, però Catalunya no té una burgesia –li diguin com els plagui– amb fortunes immenses com les que van tenir altres països industrialitzats: les més grans es van perdre en tres o quatre generacions i m'atreveixo a afirmar que gairebé cap d'elles no perdura avui. Catalunya no ha tingut mai un Rotschild o un Pereire.

Marfany demostra la pèrdua de consciència nacional catalana d'aquest grup, en favor d'una identificació amb la nova «nació» espanyola, procés irreversible d'identificació de les classes potentades catalanes amb l'espanyolitat: ben cert, els diners i la llibertat de prosperar ben bé valen un *nuestra patria España.* Les reformes del nou Estat borbònic, no ho oblidem, van ser les que van permetre l'eclosió econòmica de Catalunya: el preu seria la liquidació de les velles institucions catalanes, amb la llengua i la cultura incloses, a la recerca d'un Estat homogeneïtzador, centralista, a la francesa, que es percebia com a «modern». Cent anys més tard començaven els dubtes: «Fontana va identificar, ja fa temps, el Trienni, o més ben dit els anys immediatament anteriors, com el moment de la presa de consciència de la burgesia catalana. Jo diria que es tracta més aviat de la conscienciació que el propi desenvolupament exigia de trencar amb l'Antic Règim.»[85] I abans d'acabar el segle XIX, el desengany ja era absolut: Espanya era l'antítesi i la tomba de la modernitat.

Durant el XIX la rotació de famílies potentades serà constant: a cada guerra, a cada crisi política hi ha una muda econòmica i social en la qual desapareixen grups socials sencers i en sorgeixen de nous. I d'això en aquests 150 anys en tindrem quatre o cinc dosis, des de la guerra del Francès fins a les carlinades: un estudi recent assegura que les famílies benestants de

[85] Marfany (2017), p. 100.

Florència són les mateixes des de fa sis-cents anys; això només és possible en un context de *pax romana* secular interrompuda tal sols per episodis exògens.[86] A Catalunya això és impensable: les guerres sempre seran civils i aprofitades per uns per purgar els béns i les vides dels altres, per això molts pocs «homes dels estaments privilegiats» de l'Antic Règim –ciutadans honrats de Barcelona i noblesa mitjana del territori– entren a formar part de les classes dirigents de la industrialització.

El procés de canvi social del XIX recorda el viscut pel propi camp català des del segle XV: trasbals de dos segles de pestes, crisi demogràfica, masos rònecs, principi de recuperació, redefinició de les relacions de propietat –i ús– del camp, revoltes remences… Tot plegat facilita una lenta «reforma» agrària des del segle XVI el resultat de la qual serà l'aparició de pagesos autosuficients –i alguns enriquits– que configuraran una futura classe mitjana. La manca de gran aristocràcia facilitarà aquesta dinàmica social. Aquesta és la mare del ous, que el camp català surti de la misèria i la supervivència i pugui entregar homes i capitals a la menestralia, protagonista de la industrialització.[87]

Cal ser conscients del trasbals social que suposa liquidar els pilars més profunds del feudalisme disfressat d'absolutisme, el poder de l'Església, de la noblesa i els exèrcits diversos, que per primer cop en mil anys hauran de compartir el poder amb les noves classes econòmicament poderoses. La manera com es durà a terme la desamortització serà un exemple del desgavell i les resistències: la Revolució Francesa feta al revés –diu Fontana–; el repartiment del poder no va alineat amb el de la riquesa, com sí que passa a la resta de països que fan la revolució industrial. La combinació esquizofrènica d'antic règim i Estat liberal la descriu Fontana quan parla de les revolucions franceses de la primera meitat del XIX: «El poble semblava encantat de tenir un rei, i, sobretot, d'haver-lo fet ell mateix (…) El poble havia fet la revolució i els polítics la hi havien robat per donar-li, a canvi, un "rei ciutadà" que seria, en realitat el rei de la burgesia. No en va havia dit Lafitte que "ara comença el regne dels banquers".»[88]

---

[86] What's your (sur)name? Intergenerational mobility over six centuries | CEPR

[87] Aquest enfortiment dels remences com a grup o classe social també tindria un rerefons polític, ja que aconsegueixen els favors del rei Ferran amb l'abolició dels mals usos en benefici mutu: per a alguns dels remences més enriquits el seu posicionament social i polític (l'econòmic ja el tenien) i per al rei una debilitació de les institucions que es resistien a reconèixer el seu poder absolut –Generalitat i Corts i la vella noblesa catalana.

[88] Fontana (2005), p. 226, sobre la revolució de 1830 a França, que liquida definitivament la dinastia borbònica del poder.

Aquests nous rics, capitalistes que invertiran en indústria, navegació o finances, no tindran la riquesa ni el poder garantit perquè el seu capital no és la terra (que poc o molt, sempre dona). El seu diner estarà sotmès a la competència, al canvi tecnològic, a les noves onades industrialitzadores, als canvis de paradigma industrial, a la pressió per la millora contínua de productivitat, la globalització i el comerç internacional: tots ells infinitament més inestables que les rendes de la terra d'una bona hisenda. Aquest fet és fonamental, irreversible i molt rellevant: determina tant l'enriquiment ràpid com la possibilitat de perdre-ho tot en una crisi.

Els vells i els nous pobres

Un dels indicadors clars de qualsevol procés de canvi econòmic lent, a llarg termini, són els canvis en l'estructura de la població.[89] Caresmar al seu discurs de 1780 deia que encara calia treballar molt «para perfeccionar la agricultura, el comercio y las artes y para que la población sea tan numerosa como lo fue antes de los tres últimos siglos».[90] A Catalunya aquest increment de població era vist com a causa més que com a conseqüència del desenvolupament, perquè faltava mà d'obra i això podia pressionar a l'alça els salaris: «Ahora no solo en Barcelona, pero casi por toda Cataluña se encuentran con dificultad trabajadores de la tierra y de otros oficios, aún con salarios muy subidos, igual dificultad es hallar criadas; dicen ser por ocasión de las muchas fábricas, pero no es esto, sino por la falta de gente (…) en otras provincias está el dinero como estancado en pocas manos sin que apenas el menudo pueblo le conozca en su figura, pero en Cataluña es un humor que circula y se extiende por todos los miembros de su Provincia.»[91]

Catalunya guanya més de 700.000 habitants entre 1797 i 1857, i la urbanització derivada del nou model econòmic en serà la conseqüència més clara territorialment. Les ciutats existents i les de nova planta creixen sobtadament si tenen port o energia per oferir a la indústria i no estan preparades per als creixements sobtats d'habitants: començaran aleshores els discursos

[89] Un dels indicadors més rellevants de qualsevol procés de creixement és la demografia (que és tant causa com conseqüència i, per tant, símptoma de les evolucions del cicle econòmic). Catalunya passa de 899.600 habitants el 1797 a 1.652.300 habitants el 1857, 1.990.400 habitants el 1900 i 7 milions d'habitants el 2000. Sobre aquest procés en el cas espanyol, Nadal argumenta que els augments de població del XVIII i XIX són minsos i no atribuïbles a cap procés d'industrialització. Nadal (1975), p. 15-24. Capítol *El aumento de la población, una falsa pista*.
[90] Lluch (1973), p. 62.
[91] Lluch (1973), p. 62, citant Caresmar.

sobre planificació urbanística per millorar les condicions de vida de la població obrera i menestral així com l'accés i l'abaratiment de l'habitatge. Sobre la necessitat de reformar urbanísticament Barcelona, el preàmbul del Reial decret de 31 de maig de 1860 que aprova el projecte de l'enginyer Ildefons Cerdà deia: «El vuelo que han tomado allí la industria y el comercio (…) el gran movimiento consiguiente a los caminos de hierro que de ella parten (…) para que pueda moverse y respirar con libertad y desahogo su creciente vecindario, exento de las trabas que hasta ahora le contenían con grave perjuicio de su salud, su comodidad y del desarrollo de su riqueza.»[92]

[92] Pascual (1990), p. 113, nota 60.

02. Barcelona esdevé una ciutat més complexa

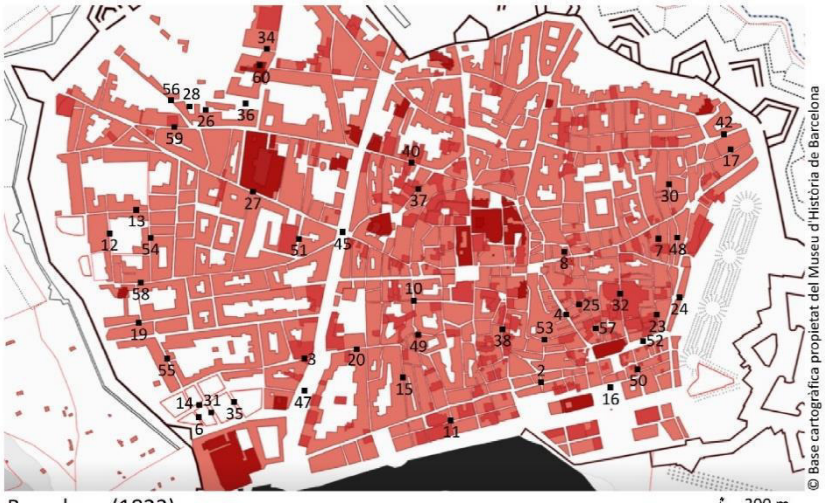
Augmenta la densitat i la diversitat dels espais i els llocs

Barcelona (1750)
Font modificada: ESPUCHE, 2009, 64.

A final segle XVIII, a la Barcelona emmurallada ja són ben visibles les zones i els carrers amb una gran densitat d'habitatges o bé en procés de creixement. Així, durant la primera meitat del segle XIX, ja es fa del tot evident la transformació de la ciutat en un centre manufacturer de primer ordre. Això és així, per l'existència d'una classe dominant diversa vinculada amb les activitats econòmiques del comerç i la indústria però, també, de tot un col·lectiu de treballadors implicats.

- grups familiars de renda entre mitjana i alta i amb una densitat elevada de cases
- grups familiars de renda mitjana i amb una densitat moderada de cases
- grups familiars renda baixa o en risc de pobresa i amb una densitat entre moderada i escassa de cases
- pb+2 cases de planta baixa més dos pisos
- ▪8 carrers i places mencionats a la documentació

Barcelona (1823)

Els carrers de l'Hospital, Santa Mònica (rambla), Ample, Born (plaça) o Montcada són alguns dels espais principals per on es mouen els comerciants, emprenedors, inversors o industrials; és a dir, els prohoms que lideren la classe dominant del moment. Així mateix, aquests carrers són els llocs que habiten pel fet que hi tenen la casa però, també, els centres de trobada i de relació social.

Carrers i places

2. Ample
3. Arc del Teatre
4.Argenteria
6. Ramon B. el Vell
7. Blanqueria
8. Pou de la Cadena
10. Avinyó
11. la Mercè
12. les Carretes
13. la Cera
14. el Cid
15. els Còdols
16. el Consolat del Mar
17. en Cortines
19. les Tàpies
20. Escudellers
23. els Flassaders
24. Fusina
25. Grunyí
26. Güifré
27. l'Hospital
28. la Lluna
30. els Metges
31. de Mina
32. Montcada
34. la Paloma
35. Perecamps
36. Peu de la Creu
37. el Pi
38. Pom d'Or
40. Portaferrissa
42. el Rec Comtal
45. de Sant Josep
47. de Santa Mònica
48. Allada-Vermell
49. Verònica
50. Vidrieria
51. Xuclà
52. Born
53. Basea
54. Riera Alta
55. Santa Madrona
56. Cardona
57. Mirallers
58. Sant Pau
59. Peu de la creu
60. Ferlandina

El creixement econòmic, doncs, duia no només un increment de la població sinó la seva mobilitat: el camp proporciona a la indústria la mà d'obra que li calgui, amb un èxode de població rural cap a nuclis urbans fabrils, cap a Barcelona, Sabadell, Terrassa, Vilanova, Mataró, però també de masies cap a pobles i cap a ciutats mitjanes al Berguedà, a l'Anoia, a Osona (on hi havia noves fàbriques a les lleres de Llobregat i del Ter), potser menys al Pirineu i en zones del Pla on la vinya prosperava. Així com tenim estudis –massa pocs– de les condicions de vida dels treballadors de les fàbriques del XIX, no tenim estudis de les condicions de vida de la petita pagesia del XIX que ens permetin entendre aquest èxode massiu cap a colònies industrials, nuclis urbans, cap a Barcelona i les ciutats costaneres. El mapa de les migracions internes de Catalunya no s'ha fet i les raons profundes del despoblament rural –fins avui dia– van estretament lligades a la industrialització.

Paral·lelament el procés de proletarització va ser lent però inexorable: quan Vilar estudia l'operació comercial del segle XVIII, analitza els salaris dels homes i compara la retribució que rebien els mariners (en tots els nivells salarials) amb els dels obrers de Barcelona. Encertadament, observa com la participació dels membres de l'expedició en el resultat de l'operació –en el sentit que gaudirà de part de benefici si n'hi ha– a poc a poc va inclinant-se cap a una paga en forma de salari, sense participació en els guanys. La relació patró-assalariat, tan pròpia del capitalisme, s'anirà estenent; al marinar se li pagarà per «una feina» i el risc (i el benefici) anirà exclusivament per al patró, el capitalista, el qui té la part de vaixell i finança l'aventura marítima. Aquest canvi tenia dues cares: d'una banda el mariner no percebia les primes d'una bona expedició, però ja que se li pagava en forma de salari, va quedar deslliurat del compromís de l'expedició i va posar la seva feina al mercat: el resultat va ser que la inflació de salaris de mariners i el diferencial observat per Vilar respecte a les colònies va provocar, en un moment determinat, un moviment migratori de mariners cap a Amèrica un cop la Corona va permetre als catalans de comerciar-hi amb plens drets. Quedar deslligat de la propietat dels mitjans de producció no permet participar del guany, però permet la migració interior i exterior dels catalans.

La duresa de la vida dels obrers no ha de fer-nos creure que la vida rural fos gaire millor: els homes migren per millorar. Tanmateix, de la vida pobra de pagès a la vida pobra de la fàbrica hi ha un canvi radical: el pagès pobre té casa i terra (en propietat o dret d'ús) i, com explica Chayanov, com que la família camperola treballa per guanyar-se la vida, no per obtenir beneficis, el grau d'«autoexplotació» no està determinat per criteris capitalistes sinó per un càlcul del propi benestar i el seu incentiu per millorar la productivitat rau en el fet que el guany serà per a

ell.[93] L'obrer de fàbrica no té aquest «control» dels mitjans de producció que sí que pot tenir el pagès, per minsos que siguin, per això la seva situació canvia irreversiblement: el salari havia de cobrir l'habitació i els aliments que per primer cop també estan a mercè del mercat: cada alça del preu del pa, l'escassetat d'habitatge, o rebaixes salarials aniran convertint massa sovint la primera expectativa migratòria de fugir d'un entorn rural empobrit i anar a treballar a la fàbrica en entorn urbà en un cercle de pobresa del qual ja no podrà tornar enrere perquè ja no pot tornar a la terra, sobretot si ha migrat lluny del seu lloc d'origen.

«El nou sistema industrial implicava una nova forma d'organització del treball. Els obrers havien d'ajustar-se a una jornada de durada fixa i a un horari de treball comú sota les exigències de les màquines. L'elevada inversió necessària per a l'establiment d'una fàbrica es troba, segurament, a la base de la imposició de jornades de treball molt llargues, que podien arribar a dotze hores, per sis dies, fins a completar un total de setanta o més hores setmanals.»[94] Aquella filadora i aquell teixidor que treballava a mans, aquell artesà i aquell pagès sense terra ja només són amos del seu temps i el seu treball, el posen al mercat i hauran d'acceptar el preu que els ofereixin.

Les estimacions d'Izard sobre el creixement de la classe obrera confirmen aquesta expansió: de 1784 es passa d'uns 9.000 treballadors industrials a més de 200.000 el 1861, sense comptar els que treballaven «a mans», per encàrrec a casa amb un teler (a mode d'actual autònom) i els treballadors de les colònies industrials. Només a Barcelona n'hi ha més de 20.000 el 1857 segons les dades de Cerdà; ell mateix fa una estimació de l'esperança de vida segons el grup social: la classe rica arriba als 33,97 anys; la menestral, als 25,55, i la pobre o jornalera, als 23,55 (tenint en compte que la dels homes és només de 19,68 anys i la de les dones l'equilibra amb 27,43 anys).[95]

La nova classe treballadora, proletaris i obrers, maldaran durant més de cinquanta anys per sobreviure en el nou context econòmic i social: les condicions de vida eren manifestament dolentes i denunciades per tothom en aquell moment: habitatge escàs en la nova ciutat

---

[93] «*He envisioned the modernization of traditional small farming not as part of capitalist or socialist development, but as part of a peasant process of raising the technical level of agricultural production through agricultural extension work and cooperative organization.*» Chayanov, Alexander Vasilievich | Encyclopedia.com

[94] Maluquer de Motes (2019), p. 132.

[95] Izard (1970), p. 69 i 84. També Ildefons Cerdà, que farà un treball intens sobre la situació econòmica de la classe obrera a Barcelona amb la construcció de l'Eixample.

industrial, i dedicació del 50 % del seu jornal a pagar menjar, del qual la meitat era pa, sotmès a unes fluctuacions de preu que feien imprescindible prendre mesures per abaratir-lo per evitar revoltes.

No és perquè sí que apareixen a Catalunya organitzacions de treballadors (no encara sindicats), que negociaran amb els patrons millores en les condicions de treball i protegiran els seus companys en moments de vaga. No serà fins la segona meitat del XIX que ampliaran horitzons, a escala internacional, en diferents sectors, amb ideologies més radicalitzades: aquest serà un dels motius del seu desmembrament, fusions i escissions, dificultats per gestionar el més immediat (les condicions de vida dels treballadors fabrils) i la voluntat de canviar el món. Les vagues són contínues i tindran continuïtat fins ben entrat el segle XX.[96]

A mitjan segle, els obrers ja seran ben conscients que ni la revolució industrial, la constitució ni el liberalisme els portaran més benestar: les expectatives dipositades en la millora de les seves condicions de vida per una reforma política s'han frustrat massa vegades: d'aquí l'aparent contradicció de veure obrers enrolant-se en les files carlines (la república és burgesa!), d'altres allistats a la Milícia nacional i d'altres cap a l'anarquisme: abandonant la moderació dels primers anys d'organitzacions sindicals i no defugint les situacions d'enfrontament directe.[97] «Todos los sucesos del bienio desde el asesinato legal de Barceló (líder sindical) hasta la actitud pasiva de Espartero ante el retoro moderado, dieron al obrerismo catalán suficientes y sobrados motivos para convencerse de que el progresismo liberal-burgués no solo no era su aliado potencial, sino su enemiga.»[98]

A la depauperació i misèria econòmica de les classes obreres cal afegir-hi la invisibilitat civil: la majoria de la població era exclosa d'allò que els permetria ser ciutadans i el canvi de sistema econòmic no porta de la mà el canvi polític esperat: seguiran exclosos de qualsevol presa de decisions que afectés i pogués millorar la pròpia vida i seguiran sotmesos a la manca d'alfabetització, a taxes de mortaldat elevadíssimes, malalties i violències institucionals de tota mena, que són contestades, quan no els queda més remei, també amb violència.

«La mina se va cargando y después nos asombra y nos asusta el verla reventar (…) en todos los países se observa una tendencia en las clases conservadoras a mejorar material y

[96] Izard (1970), p. 82 i següents.
[97] Izard (1970), p .129.
[98] Izard (1970), p. 106.

moralmente a las clases proletarias.» [99] Tot fa suposar que pensava (la classe dirigent del país) que el problema obrer s'havia de solucionar de seguida amb mesures d'ordre públic i que confiava que el mateix desenvolupament econòmic contribuiria a termini mitjà, a pal·liar la situació.

«Sigui com sigui, el gran responsable de la bolcada de l'obrerisme català cap a l'anarquisme, que es consumà el 1911, és la societat burgesa, incapaç de reconèixer que la bomba criminal –com deia Maragall– sorgia de la seva mateixa entranya (…) amb una inconsciència que estamordeix, els burgesos precipitaren els obrers qualificats cap als rengles dels "miserables" i tots plegats cap a les fileres de l'anarquisme.»[100]

Els grups benestants de l'apartat anterior i els obrers i menestrals en situació de precarietat creixent d'aquest no formaven la totalitat de la població, per això Maluquer fa una observació molt pertinent sobre l'evolució a llarg termini de la distribució de la renda entre la població en el seu conjunt: «L'elevada equitat és allò que defineix millor l'evolució –la "trajectòria"– de Catalunya, des de mil anys enrere. Aquí, com a Suïssa, el règim feudal fou d'una intensitat molt més baixa que a Espanya, França o Alemanya. Una distribució de la renda més equitativa és també l'explicació de la Revolució Industrial a Catalunya (…) El gran avantatge de Catalunya fou precisament l'elevada equitat en la distribució de la renda: una forta capil·laritat social i la mobilitat corresponent, que donaven cosa a l'anomenat "ascensor social", en formen el tret més definidor.»[101]

Aquesta és la base de la creació d'una «classe mitjana», amb tots els seus matisos, al llarg dels segles: un grup social que pot sobreviure i prosperar dins el sistema econòmic del moment. Que aquesta franja de població sigui prou nombrosa, consolidada i amb rellevància política pot ser un factor determinant perquè els enfrontaments entre els dos extrems dels més rics i els més pobres no facin trontollar tot el sistema: cal dir que no és el cas de Catalunya; els enfrontaments civils i de classe del XIX i del XX demostren que aquesta classe mitjana no va tenir prou musculatura per forçar un pacte social entre els extrems de potentats i proletaris.

Perquè fa 150 anys la gran majora d'habitants d'aquest país eren carn de canó de la terra, la fàbrica i les guerres dels altres, no tenien veu ni vot; per això amb perspectiva val la

[99] Pascual (1990), p. 103, citant Mañé i Flaquer.
[100] Vicens (1958), p. 168.
[101] Maluquer de Motes (2019), p. 151.

pena valorar la millora que ha significat haver anat guanyant aquest espai com a ciutadans, pas a pas, amb el sufragi, amb l'adveniment de els democràcies –allí on arribin– i de l'estat dit del benestar, tan lluny com a finals del segle XX. I per a les dones i les minories, amb prou feines.

Pensament polític i econòmic: el projecte per desenvolupar el país

> Anglaterra, França, la petita Bèlgica, tingueren una excel·lent educació universitària, uns mercats interns de consum i, sobretot, unes colònies, o sigui, possibilitat i realitat de grans beneficis. Catalunya solament comptà amb la resta d'Espanya –atuïda per les guerres civils, una rastellera de governs incompetents i una disbauxa administrativa i amb el migrat recurs del seu propi treball.[102]

Per entendre el canvi econòmic, polític i social, val la pena analitzar els escrits dels contemporanis als esdeveniments. Ernest Lluch va estudiar i analitzar els textos dels pensadors del XVIII i el XIX català i va intentar posar ordre i seny a la varietat d'escrits, llibres, discursos i opuscles que ens han arribat fins als nostres dies. Els textos que analitza són de dret, de política, política econòmica, economia agrària i de vegades una barreja de tot plegat, una barreja lògica pel moment històric ja que estaven escrits sobretot per influir en la política del govern i volien tocar totes les tecles d'allò que calia reformar.

Aquest detall és important per entendre que no hi ha un corpus purament «acadèmic» i teòric com sí que tenen els francesos, anglesos i alemanys, amb una escola i diversos pensadors que en formen part i plantegen hipòtesis que demostren o rebaten. La manca d'universitats potents en aquest sentit es fa evident, incapaç de generar corrents de pensament que influeixin sobre polítics i població, condemnada aquesta a l'analfabetisme i la manipulació d'uns i altres. En paraules d'un clergue carlí: «Benaventurats els que no han llegit (…) la ciència mundana, la ciència de la carn, la ciència enemiga de Jesu-Ch*rist, la ciència de Satanàs*.»[103]

A Catalunya la generació de pensament tampoc sorgeix de l'acadèmia (ni en la universitat ni en altres àmbits) sinó de persones il·lustrades, alguns eclesiàstics llegits i altres

[102] Vicens i Llorens (1958), p. 70.
[103] Aquestes eren algunes de les proclames del clergat durant els anys 1830 en endavant, conscients que el coneixement i la formació de la població eren motor de canvi, i per tant, posaven en perill el seu control social. Les aberracions en aquest sentit, tancant escoles i universitats i prohibint la publicació de llibres són explicades per Fontana (2005), p. 84 i següents.

pensadors autodidactes amb més o menys influència sobre els grups de poder nous i vells (partits polítics i grups d'interès entre ells, però majoritàriament grups d'homes de negocis afins). També hi ha un bon corpus de tractats d'economia francesos i anglesos traduïts que intenten adaptar-los a la realitat catalana i espanyola, per argumentar peticions de canvi en la política.

De les obres de Lluch i Fontana se'n desprèn que les discrepàncies «filosòfiques» no són serenament debatudes en el camp acadèmic i les teories d'uns i altres no solen anar acompanyades de xifres ni evidències: són treballs sense dades, sense estadística, sense demostrar el que s'intueix i el que es defensa, més ideològics que teòrics, mancats de rigor acadèmic. Els intents de fer propostes de política econòmica per part d'aquests pensadors no té massa influència en la presa de decisions de Madrid, que estarà copada per una caterva de personatges de la Cort de formació molt baixa i sense cap intenció de dur a terme una reforma de fons de les estructures econòmiques de l'Estat. La seva missió és que no canviï res i mantenir l'*statu quo* en un Estat que es troba en el més absolut marasme econòmic: la Corona està en fallida però no té cap intenció d'abandonar el feudalisme ni l'absolutisme.

Les diferents propostes de política econòmica –hem vist anteriorment les referents al proteccionisme *vs*. Lliurecanvisme– portaran a enfrontaments ideològics oberts i molt polaritzats, en alguns casos els autors escriuran en diaris amb pseudònims o directament noms inventats per por a les represàlies; les teories d'uns i altres seran massa sovint argumentari per justificar els diferents enfrontaments civils del XIX, amb milers de morts i de repressió de tots dos bàndols, en funció de qui ostenti el poder. A carlins i liberals s'hi sumaran els moviments obrers, que a mesura que van trobant el seu espai i els seus referents filosòfics internacionals o locals, també entraran en els conflictes i fins i tot s'enfrontaran entre ells.[104]

La situació financera de la Corona, en fallida constant, serà determinant per a polítiques monetàries amb finalitats allunyades del foment de la industrialització i el desenvolupament general del país. El país no té crèdit –polític ni econòmic– i tindrà dificultats enormes per obtenir emprèstits per sanejar els comptes, i no hi ha marge per a una inversió pública dirigida al foment dels transports, l'agricultura i la indústria: l'Estat demana, no inverteix.[105]

---

[104] Fontana (2005) capítol "violència i repressió", p. 71 i següents.

[105] Si el creixent deute espanyol va distreure diners de particulars que haurien pogut anar a la indústria o va impossibilitar la imprescindible inversió en infraestructures que consolidessin un mercat interior per afavorir el desenvolupament econòmic va ser tema de debat acadèmic entre Tortella i Nadal.

En una reunió de banquers europeus de 1823, sobre l'estat de la Corona espanyola, els Rotschild de Paris i Londres deien: «Les mutacions freqüents en els seus consells, l'absència total de principis i d'institucions i, sobretot, la confusió i el desordre que regnen en les seves finances (…) més tard o més d'hora una influència estrangera, si no una gestió directa, serà necessària per donar-li un sistema i vetllar per la seva execució.»[106] Efectivament, la primera meitat del segle XIX estarà marcada per la tutela militar francesa i el control financer de l'Estat per part de financers francesos, que construiran el ferrocarril i es quedaran amb la majoria de mines de l'Estat.[107]

Tot indica que la indústria no semblava interessar a la Corona, almenys a Ferra VII. «Llegados que fueron a las salas donde se ostentaban los tejidos de la fábricas catalanas, y redoblando entonces el ministro y el director sus esfuerzos para llamar su atención sobre ellas, contestó desdeñosamente a las observaciones de ambos con un "Bah! todas estas son cosas de mujeres" y precipitó su salida para irse a dar un paseo por el retiro.»[108]

Catalunya haurà de fer la industrialització amb un Estat que no hi té interès i sense les colònies americanes. Fontana considera que cal matisar l'impacte de la seva pèrdua: «Pel que fa a l'economia de les zones que comerciaven amb Amèrica sembla clar que els efectes van ser relativament menors a Catalunya, que va mantenir-hi les seves exportacions de vins cap als mercats de les Antilles, i hi va sumar ara el del Brasil, i que, pel que fa als teixits, va optar per prosseguir la conquesta del mercat interior espanyol i va superar sense massa dificultats la pèrdua dels guanys especulatius dels anys del "comerç lliure" amb les colònies.»[109] Per tant, és important tenir en compte que la consolidació del gran comerç català no es fa amb mercat captiu sinó ja amb els ports americans lliures. «La interpretació tradicional, que lligava estretament l'arrencada de l'economia catalana a la liberalització del tràfic colonial ha estat, sembla, decididament substituïda per una de nova que dona la primacia, en aquesta matèria, al mercat interior –més exactament a la fonamental contribució catalana a la construcció d'aquest mercat.»[110]

[106] Fontana (2005), p. 67.
[107] Nadal (1975). *La desamortització del subsòl*, p. 87 i següents i Fontana (2005).
[108] Sobre la visita de Ferran VII a l'exposició de Madrid el 1827. Fontana (2005), p. 192.
[109] Fontana (2005), p. 199.
[110] Marfany (2017), p. 102.

Pascual ens explica el projecte dels industrials catalans, esperonats per Eudald Jaumandreu i altres pensadors polítics de l'època, de desenvolupar el mercat espanyol, malgrat els espanyols. Per poder seguir el procés de desenvolupament iniciat el XVIII calia reformar Espanya, iniciar i culminar la reforma agrària que permetés increments de productivitat que garantissin l'alimentació de la classe obrera i la disposició de més mans per a la indústria. Ras i curt: vertebrar el mercat interior. De fet, tots els països que inicien el camí de la industrialització forçaran la integració del mercat amb polítiques econòmiques dirigides a aquesta fi: els principats alemanys ho fan i acaben amb l'anomenada «reunificació». També ho farà Itàlia: el patró és el mateix: consolidar un mercat interior.[111]

Però Espanya no és un mercat ni un territori que amb quatre línies de ferrocarril pugui desenvolupar-se. És un error pensar que el transport genera riquesa, però és cert que la manca de transport pot impedir el desenvolupament d'un projecte incipient: es confon la causa amb l'efecte. Els polítics de Madrid van decidir impulsar el ferrocarril perquè creien que amb el desenvolupament del comerç interior el creixement econòmic seria indefectible, dissenyant un ferrocarril de forma radial com a França, però connectar territoris no és suficient si entre aquest territoris no hi ha res per intercanviar.[112] Perquè el ferrocarril pogués complir el seu paper calia, prèviament, que els territoris connectats tinguessin quelcom per intercanviar i tots dos es poguessin beneficiar de l'intercanvi: teixir xarxes de transport entre territoris de desenvolupament desigual fa que el més desenvolupat acabi xuclant l'altre, la seva població i els seus recursos.[113]

En el cas català va ser diferent: el canvi econòmic estava concentrat en el litoral; els ports de Palamós, Mataró, Vilanova i Tarragona eren gairebé tan importants com el de Barcelona, i l'interior del país estava prou desenvolupat per generar productes per vendre: de la vinya, del suro, fruita seca i productes tèxtils de Manresa, Igualada, Granollers, Terrassa i Sabadell. Posteriorment, en la recerca d'energia hidràulica, es desenvolupen les ciutats de la Catalunya central i el Prepirineu. Les terres de Ponent proveiran –més endavant– producte

[111] Pascual (2022), del minut 4 endavant.
[112] En paraules de George Stephenson, pioner del ferrocarril, quan el 1845 va ser enviat a prospectar les possibilitats de ferrocarril a Espanya: «*I have been a month in the country , but I have not seen during the whole of that time enough people of the right sort to fill a single train*.» Nadal (1978), p. 48.
[113] L'error de pensar que el transport genera riquesa es torna a cometre el 1992 amb línies de tren entre Madrid i Sevilla: i les línies radials del TGV a Madrid. No s'ha creat riquesa al voltant de les línies, al contrari: el ferrocarril ha contribuït que el nucli més ric acabi de xuclar la poca riquesa dels altres nuclis amb qui s'ha comunicat. I d'aquí l'*España vacía*.

agrari a gran escala. Les línies de ferrocarril es tracen buscant el transport de mercaderies i sí que estimulen el creixement econòmic.

Però Espanya no es desenvolupa i arriba el contrasentit que Catalunya exporta blat cap a Castella. «El mencionat procés comportà una profunda preocupació en la mesura que amenaçava seriosament la continuïtat dels fonaments econòmics de la "nació" espanyola, preocupació reflectida en el discurs que Cánovas del Castillo pronuncià al congrés el 9 de gener de 1888 –defensant una proposta que pretenia incrementar la protecció aranzelària de què gaudia l'agricultura espanyola– en què manifestà que cap tipus d'idolatria seguidisme d'una suposada racionalitat econòmica podia convertir en acceptable que (…) "España no puede dar ya pasto a la vida de los Hombres" i que conseqüentment (…) "todos en busca de nuevos países, en busca de nuevas regiones en que la producción sea más abundante (…) no hay más remedio que construir mercados nacionales".»[114]

Sobre aquest aspecte Vicens es posiciona clarament en el pròleg del seus *Industrials i polítics*: «Als catalans d'ara fa cent anys els feu fàcil de reconèixer que Catalunya vivia, que ells bategaven al mateix ritme que l'Europa veïna, mentre de l'altra banda s'arribava a un esgotament gairebé agònic. Això els donà un ingenu punt d'orgull, que els perjudicà, en l'obra mestressa que s'havien proposat de realitzar: l'aixecament d'Espanya.

»Perquè ha de restar ben entès que durant el segle XIX Catalunya esgotà ben bé dues generacions en l'objectiu – gairebé obsessionant – de fer d'Espanya una cosa distinta de la que havia estat fins aleshores sota l'estructura barroca heretada dels darrers Àustries i de la que anava naixent del desavantatjós connubi entre jacobinisme francès i idealisme germànic.» Cen cinquanta anys després queda palès que Espanya escollirà el jacobinisme i Catalunya serà pro-germànica.[115]

En paraules de Jaume Balmes: «Londres es digna capital de la Gran Bretaña, Paris de Francia; en la actividad, en la vida que rebosan aquellas ciudades veis las indispensables condiciones de la cabeza de un gran cuerpo. En Madrid y en todos sus alrededores a larguísima distancia, nada encontrareis de semejante. Ni agricultura, ni industria, ni comercio; a la primera ojeada conoceréis que allí hay una corte, que allí se han amontonado inmensidad de empleados,

[114] Pascual (1990), p. 148 i citant les paraules de Cánovas del Castillo, discurs al Congrés el 9 de gener de 1888.
[115] Vicens i Llorens (1958), p. 2.

con sus oficinas, su orgullo tradicional, su olvido del país que gobiernan; os convenceréis que es una conquista sobre el desierto (…) pero que esta conquista, muy propia para lisonjear la vanidad, de nada sirve para fomentar la riqueza; os persuadiréis de que aquél es un entro sin vida, incapaz de dar impulso y dirección al movimiento de un gran pueblo; y de que, a pesar de todas la teorías, de todos los proyectos, es muy probable que si esperamos de allí la vivificación y fomento tengamos que concentrarnos con amontonar y archivar volúmenes de decretos, órdenes, instrucciones, circulares.»[116]

La Catalunya que s'entusiasma amb les reformes dels primers Borbons veu néixer una primera elit capitalista identificada amb la «nova» Espanya: el diner és la seva pàtria i els seus esforços per formar part de la *nación española* que perdura fins als nostres dies, són en va. Són precisament els espanyols els que s'encarreguen de recordar que, malgrat el servilisme cultural d'aquesta elit, els catalans no deixen de ser catalans i denuncien que hi ha una unitat d'acció pròpia «catalana» en les revoltes i enfrontaments del segle, quan aquestes han tingut com a motiu la lluita de classes pròpia d'una societat que viu a cavall d'un règim encara massa feudal, combinat amb la nova realitat industrial, profundament dividida pel desengany d'un progrés que no arriba a tothom i cansada de la pobresa, l'increment de les desigualtats i la depauperació de la classe obrera. Marfany ho ha estudiat a fons.

El tema *catalán* és ben viu al llarg de tot el XIX. El 1836, Jaumandreu deia, sobre l'existència de moviments separatistes a Catalunya: «Esta comisión ha tenido noticias de que existen algunos agentes de los Carlistas y de los enemigos de la Patria, comisionados al efecto de seduciros y engañaros y haceros viles instrumentos de sus perversos planes, conduciendo a la verdadera desgracia que lloraríais toda vuestra vida. Estos agentes que pretenden turbar la tranquilidad pública valiéndose de vosotros, os hablarían de república, de hacer a la Cataluña independiente separándola del gobierno de S.M. la Reina.» I els avisa que «si estos díscolos consiguiesen su intento de declarar a la Cataluña independiente y separada del gobierno de S.M… las demás provincias de España no quisiesen consumir ningún género catalán, lo que harían sin duda si la Cataluña se declarase independiente.» No és nou el discurs de la por que separar-nos d'Espanya provocaria la nostra ruïna.[117]

[116] Marfany (2017), p. 616, citant Balmes el 1843.
[117] Lluch (1973), p. 294.

És cert que, paral·lelament a la pulsió de voler reformar Espanya, Catalunya anava «a la seva»: alguns prohoms catalans van liderar projectes des del país, duent a terme iniciatives privades –amb permís de la Corona– d'envergadura important i amb més visió política que no pas els ministres de Madrid. Manuel Girona en serà un, inspirat per homes de lletres, notaris alguns d'ells –com Manuel Planas– dels que planifiquen la política econòmica de Catalunya. Per abaratir el cost de la vida dels obrers entén que cal obtenir blat a millor preu i promou la construcció del canal d'Urgell per desenvolupar agrícolament el pla de Lleida –la mateixa família Girona farà la primera explotació agrària moderna, la Torre del Remei a Linyola–, així com el ferrocarril de Saragossa, amb intenció d'arribar a Castella per abastir-se del blat Castellà. Però el projecte no reïx: Barcelona necessitarà importacions constants de blat de Crimea principalment. Altres iniciatives privades seran les que construiran regadius i línies de ferrocarril. Amb un Estat llunyà i que està per altres coses Catalunya se'n surt prou bé: amb l'Estat en contra ja no tant.

Catalunya dins l'Espanya del dinou

> La segona causa del progrés a Anglaterra «la forma democrática de su gobierno municipal, mediante la cual el pueblo, abatido en todas partes por la tiranía feudal, representaba al común de la ciudad sin dependencia de la nobleza, contribuyó a poblarla de hombres activos y de ciudadanos laboriosos, cuya esencia ocupación debía ser el comercio, las artes y la navegación.» Dins aquests condicionaments polítics incloïa també, «la declaración de patria común para todos los catalanes».[118]
>
> L'estat d'aquest país és tan desesperat com quan hi vam entrar, i no hi ha res que desitgi tant com que arribi el moment en què puguem deixar-lo abandonat al seu orgull i a la seva misèria.[119]

No podem passar per alt la situació política pura, entesa com les relacions de poder entre un antic règim que es resisteix a morir i un nou ordre social que ja es va imposant a Europa, de monarquies amb carta atorgada, amb uns governs mixtes, no absolutistes, de compromís entre les classes dominants que s'alien per anar frenant les diverses revoltes que assolaran tota Europa durant el segle. L'habilitat dels governants europeus per evitar que la pulsió revolucionària s'encomani d'un país a l'altre fracassarà estrepitosament en el cas espanyol, on

[118] Lluch (1973), p. 43, citant les *Memorias históricas* de Capmany, p. 446.
[119] Carta de Villèle a Canning, 1826 (primers ministres de França i Anglaterra). Fontana (2005), p 174.

tenen posats els ulls molt atentament Anglaterra, França, Àustria i Rússia, per intentar frenar els excessos repressors dels conservadors espanyols i que la violència dels enfrontaments entre bàndols (liberals i absolutistes després convertits en carlins) no traspassi els Pirineus.[120] L'enfrontament de caire principalment polític té un rerefons de malestar per la depauperació de la població espanyola amb el soroll de fons de la situació de fallida econòmica d'un Estat que s'encalla a cada reforma que ha de fer.

«No perquè, com suggereix erradament el mot que el designa, l'absolutisme fos un règim fort i centralitzat, capaç de mantenir per ell mateix el control de la societat espanyola, sinó perquè, justament, era un sistema lax, una piràmide de poders delegats que deixava en mans de les oligarquies locals el control del seu entorn, com en els bons temps del feudalisme (…) Qualsevol que hagi estudiat l'administració de l'estat absolut a començaments del segle XIX sap com era de dèbil i d'ineficaç i ha pogut advertir que el país estava fragmentat: era un conglomerat d'unitats locals sense més coment unificador que la submissió nominal al mateix dèspota coronat, ungit per Déu per mediació de la seva església.»[121]

L'impacte de la pèrdua de els colònies a Espanya va ser enorme i va fer avortar qualsevol intent de fer entrar la Corona en la trajectòria dels nous estats liberals europeus: el 1831 el marquès de la Custine ens mostra una ciutat de Cadis en plena ruïna: «Abans la mercaderia més abundant aquí era l'or: a aquesta riquesa prodigiosa, però fictícia, li ha succeït una misèria que presagia una ruïna completa.» Sobre Cartagena diu el cònsol francès: «ferida de mort per la pèrdua d'Amèrica, desposseïda del seu departament i de totes els atribucions que van assegurar durant molt de temps la seva riquesa i la seva glòria, amb la seva població reduïda a una cinquena part a causa de quatre epidèmies que l'han assolada des del 1804.»[122]

En una Europa que, revolta rere revolta durant la primera meitat del XIX, assumeix que la revolució liberal és inevitable i que cal anar cedint parcel·les de poder a la burgesia, Espanya opta, un cop més, per tancar-se en si mateixa i negar la realitat, des dels ridículs intents fallits de recuperació de les colònies que es venen com a triomfs a l'interior, a la repressió a sang i terror de qualsevol moviment a favor de la Constitució de Cadis, el trienni liberal, que plantegés d'instaurar canvis estructurals en l'agricultura o d'obertura de mercats que podrien portar al

[120] Fontana (2005). Tot el llibre és un extraordinari relat i posada en context europeu de la situació a Espanya de la primera meitat del segle XIX.
[121] Fontana (2005), p. 93.
[122] Fontana (2005), p. 199.

desenvolupament del país.

Per garantir un cert ordre institucional França tutelarà Espanya, que no pot ni garantir l'ordre públic durant els regnats de Ferran VII (els Borbons francesos restaurats Lluis XVIII i Carles X ho intentaran durant la primera meitat del XIX). «El rei de França Carles X va escriure-li personalment (a Ferran VII) una carta molt dura, en la qual li deia que l'ocupació francesa era massa costosa per mantenir-la indefinidament (…) "que per aquest temps –1827– era d'esperar que sa majestat catòlica hagués posat el seu regne en ordre; que semblava que no s'havia fet absolutament res en aquest sentit durant els tres anys de l'ocupació francesa: que el malestar i la misèria s'estenia per tot el país; que no hi havia govern establert ni línia de conducta, i que França no podia fer-se responsable davant del món de la continuació d'aquest estat de coses.»[123]

En aquesta situació de caos i de manca d'estructures d'Estat, la fam de diners de la hisenda permet l'aparició de tota mena de «pseudofuncionaris» o que supleixen el seu paper, especialment pel que fa a la hisenda: especuladors, comerciants, botiguers juguen tots ells a fer de financers de l'Estat, comprar deute públic, arrendar impostos en subhasta, aprofitar el caos de la tresoreria estatal per treure'n un bon rèdit (i, a cada *arreglo* de deute públic, arriscar-se a perdre la meitat d'allò que havien prestat a l'Estat). Tot plegat suggereix que la Corona sí que va «distreure» capitals que haurien anat a inversions, entre altres coses perquè els compradors de deute públic eren capitalistes, rendistes, no petits accionistes i menestrals estalviadors. I aquests, si no haguessin trobat l'alternativa del deute públic, haurien fet treballar els seus capitals en una indústria que donava rendiments prou importants, en el gran comerç o en les finances. L'Estat, un cop més, no només no va saber planificar polítiques de creixement econòmic, sinó que les va avortar, replegat dins les seves minses fronteres un cop perduda Amèrica, protegint la poca cosa que li quedava, la llana i el blat de Castella, sense resultats: la fallida de la Corona seria, un cop més, motiu de retard en el desenvolupament econòmic espanyol.[124]

Fontana ens en fa el resum: «En los comienzos de la edad contemporánea, al mismo tiempo que tenían lugar el paso del Antiguo régimen a la sociedad burguesa y el gran salto hacia adelante de las fuerzas productivas que designamos con el nombre de revolución industrial, los estados europeos experimentaron una serie de transformaciones. La formación de ejércitos

[123] Fontana (2005), p. 93.
[124] Nadal (1975), p. 25 i següents.

nacionales y la necesidad de establecer un fuerte control centralizado por medio de una administración eficiente (que incluía un policía dependiente del gobierno), implicaba nuevos y crecidos gastos, para hacer frente a los cuales fue preciso aumentar la presión fiscal. Ello sólo podía conseguirse dentro del marco de un desarrollo económico general, que si en la Gran Bretaña pudo alcanzarse sin grandes conmociones político-sociales (en parte porque el terreno había sido ya preparado por la revolución del siglo XVII), en otros países, como en Francia, exigió unas radicales transformaciones de la sociedad y de la estructura de la propiedad agraria (que no pudieron lograrse sin violencia y lucha revolucionaria) con el fin de liberar las fuerzas productivas de la agricultura, lo que constituía una condición indispensable para una posterior expansión industrial.

»Durante los años en que este proceso tenía lugar en la Europa occidental el estado español pudo ir haciendo frente a sus necesidades gracias a los ingresos obtenidos de las colonias americanas y a la creación de un enorme volumen de deuda pública. (…) El resultado fue que la angustiosa miseria del erario vino a combinarse con una presión tributaria creciente que pesaba duramente sobre el país. A empeorar la situación de unos y otro, de la hacienda y de los contribuyentes, vino la crisis del comercio exterior, consecuencia de la progresiva pérdida de los mercados coloniales, que redujo drásticamente los ingresos por aduanas y produjo un grave desequilibrio en los sectores más avanzados de la economía española.

»Ante la situación existente en España en 1814-1820 ante la seguridad de que el sector externo no podía vitalizar la economía española ni estimular el desarrollo necesario, el estado español no parecía tener más salida válida que la de un camino de transformaciones revolucionarias, del tipo de las que se habían producido en Francia a fines del siglo XVIII, que hicieses posible remover los obstáculos que el latifundismo y la persistencia de formas de explotación señoriales oponían al crecimiento de la producción agraria.»

Descartada aquesta opció, «solo les quedaba la posibilidad de seguir los caminos abiertos por el reformismo ilustrado del siglo XVIII; tratar de obtener los recursos necesarios con simples reformas en la administración, sin tocar para nada la distribución del poder y la riqueza: sin ningún cambio importante en la estructura de la propiedad agraria.[125]

»Los mismos hombres que habían fracasado de 1814 a 1920 volvieron al poder sin haber aprendido la lección de su derrota, convencidos de que bastaba con rectificar en sus detalles técnicos las fórmulas que ya habían experimentado para conseguir remozar el Antiguo Régimen

[125] Fontana (1971), p. 384.

y sostenerlo en pie. Fallaron de nuevo como era de prever, y esta vez tuvieron que acabar admitiendo lo que poco a poco iba resultando evidente para todos, excepto para una minoría de obcecados que hubiesen querido hacer retroceder el tiempo para escapar de los problemas del presente**;** entendieron por fin que la única alternativa posible a una revolución social era un amplio programa de reformas. Así comenzó a fraguarse la liquidación final del Antiguo Régimen y se inició una cauta transición, una revolución burguesa que apenas fue revolución y cambió muy pocas cosas: que permitió salir del paso pero no bastó para evitar un futuro de subdesarrollo económico y conflicto social.»[126]

Vint-i-quatre anys després d'aquestes paraules l'autor es reafirmava en la seva obra Aturar el Temps: «Cada vegada que en el futur es plantegessin a la societat espanyola la mena de projectes de canvi en profunditat que calien per tal de resoldre els problemes de més abast –el 1843, el 1868 o el 1931– el vertigen que a les classes dominants els produiria la perspectiva d'haver d'avançar el rellotge per posar-lo a l'hora del temps els faria recular. La història d'Espanya contemporània és la d'una successió de revolucions frustrades, seguides de reestructuracions triomfants –el 1844, el 1874 i el 1939– que van condemnar el país a purgar les conseqüències del temps perdut pels seus polítics.»[127]

En paraules de Fradera, «per a l'economia catalana, però, la crisi de l'Antic Règim i la reorientació cap a la indústria moderna són dues cares de la mateixa moneda. El procés comportà tres grans transformacions que s'han d'entendre relacionades: un canvi radical d'equilibris entre comerç exterior i el de mercat interior; la definició d'un nou model de relacions exteriors i, per acabar, un nou plantejament dels nexes que unien el gran comerç amb la indústria i el capital comercial amb l'industrial.»[128]

Cal posar en valor, doncs, la revolució industrial a Catalunya dins aquesta Espanya encallada. Després de molts anys de recerca finalment s'ha aconseguit posar-hi xifres que ens permetin tenir-ne una visió macroeconòmica a llarg termini: l'historiador Albert Carreras ha calculat la comparativa del PIB català respecte de l'espanyol i l'europeu de tot el període, amb la qual cosa es pot fer balanç retrospectiu dels efectes reals sobre la població d'aquesta llarga

[126] Fontana (1971), p. 393.
[127] Fontana (2005), p 291.
[128] Fradera (1987), p. 196.

etapa de transformació del sistema econòmic dels tres territoris.[129]

«Gràcies a un bon conjunt de treballs recents estem en condicions de proposar una visió comparativa de l'evolució de l'economia catalana en els darrers cinc segles. Això és conseqüència de la recerca realitzada sobre l'evolució de les economies europees abans de mitjan segle XIX, en què s'ha arribat a un detall subestatal (NUTS 2, en terminologia comunitària). Tot i que les estimacions històriques són sempre incertes, aquestes, a més de noves, són comparables en qualitat a les millors estimacions europees. Ens permeten comparar la trajectòria de l'economia catalana (simplificada en un sol indicador: PIB real per càpita) amb la de qualsevol altra regió històrica de l'Estat espanyol des de 1530 fins a l'actualitat, amb la d'Anglaterra i la Gran Bretanya entre 1530 i 1860 i amb la de la Unió Europea anterior a l'ampliació cap a l'Est (la UE de 15 estats –aproximadament l'Europa Occidental–) de 1787 a l'actualitat. Reuneixo tota aquesta informació a la taula següent:

[129] Carreras (2021).

Quadre 5. Catalunya en perspectiva comparada (1530-2017)

Catalunya en perspectiva comparada PIB real per càpita, 1530-2017			
	Catalunya/ Espanya	Catalunya/ Anglaterra-Gran Bretanya	Catalunya/ Unió Europea de 15
Any	(Espanya=100)	(Ang.-GB=100)	(UE-15=100)
1530	110	89	
1591	92	93	
1700	111	64	
1750	93	47	...
1787	124	64	110
1857	128	46	92
1860	114	45	86
1900	184	...	116
1920	204		142
1935	155		104
1950	156		83
1975	128		96
1985	113		81
2007	118		108
2017	120		108
Fonts: Vegeu la publicació citada a la nota 1, taules 4 i 5. *Nota*: Entre 1857 i 1860 canvien les fonts i la metodologia.			

»De 1750 a 1787 Catalunya inicia el seu camí cap a la industrialització. Guanya mercats metropolitans i colonials per a la seva indústria cotonera, de manera que escurça distàncies amb la Gran Bretanya i s'avança clarament respecte de la mitjana espanyola.

»De 1787 a 1857 –seixanta anys que es corresponen força bé amb la primera revolució industrial– la prosperitat econòmica de Catalunya manté i amplia lleugerament la seva posició en el conjunt de l'Estat, però s'endarrereix respecte del Regne Unit i respecte del conjunt de l'Europa Occidental. El col·lapse del comerç colonial, la invasió napoleònica, la pèrdua de l'imperi continental americà i la traumàtica revolució liberal, amb dues guerres carlines, no permeten mantenir el pas dels països europeus que s'anaven industrialitzant.

»Subratllem que es produeix un canvi de fonts i de mètodes per a Catalunya i Espanya, en què el 1857 acaben unes sèries, i el 1860 en comencen unes altres. De 1860 a 1900, la Catalunya que ja havia experimentat la industrialització tèxtil cotonera, anirà transformant-se

en la "fàbrica d'Espanya", segons la feliç expressió de Jordi Nadal. El seu PIB real per càpita salta del 114 al 184 per cent de la mitjana espanyola, i del 86 al 116 per cent de la de l'Europa Occidental. Són els anys de creixement comparatiu més ràpid.»

Cinquanta anys més tard dels primers estudis de Vilar i els altres historiadors econòmics, Carreras fa aquesta aportació en forma de dades a la història econòmica de Catalunya, que posen xifres homologades i comparables al relat dels seus predecessors.

Fins aquí la posada en context de la Catalunya del XVIII i XIX abans d'abordar l'estudi de casos dels propers capítols per facilitar la comprensió de com es va dur a terme aquest canvi radical i sense retorn de l'estructura econòmica catalana i de com l'acumulació de capital d'aquests dos segles és la que va permetre fer un procés d'industrialització excepcional, singular, que arriba a gairebé tots els racons de Catalunya i suposa el naixement de la Catalunya contemporània, diferent de la resta de pobles que configuren el nou regne d'Espanya sorgit del XVIII borbònic.

A partir de la visió general, doncs, em disposo a iniciar un recorregut cap a l'estudi del detall de les operacions pròpies de l'acumulació de capital, així com de la seva destinació, que es desenvolupa en les pàgines dels capítols següents.

PRIMERA PART

La formació d'una classe capitalista en el vuit-cents català:
Ascens, mutació i crisi: l'exemple dels Nadal
Primera Part

1. ELS COMERCIANTS

> [...] de otro modo, hoy en día podría decirse que todo el mundo es comerciante, pues, militares, abogados, sastres y zapateros tienen intereses en negocios puramente mercantiles, y sin embargo estan muy lejos de titularse ni reconocerse como á tales.[1]

1.1. Els escollits

Com en la resta de processos d'industrialització d'Europa i Amèrica, un grup de persones limitat jugà un paper particularment important a casa nostra, perquè en foren els promotors i els qui encapçalaren el procés, l'anomenada classe capitalista en terminologia marxista. Els promotors d'algunes de les iniciatives industrials més importants del país estigueren també vinculats a la inversió en infraestructures, molt especialment el ferrocarril i a obres de regadiu, ports, carreteres, urbanització, etc., els dos destins que absorbiren més capitals durant les dues dècades centrals del XIX. Podem afirmar que, amb algunes importants excepcions, com en la indústria de la llana, la majoria d'ells provenien del comerç, entès en un sentit molt ampli. En aquest capítol introductori provarem d'aproximar-nos a aquests comerciants que, amb casa de comerç darrere o de forma individual, van finançar el procés d'industrialització a casa nostra.[2]

La selecció d'aquests homes s'ha fet a partir dels llistats dels més grans inversors del ferrocarril. Provenien de sectors i trajectòries molt diferents però tots tenen en comú haver invertit grans sumes de capitals en un projecte que no era el seu principal negoci ; aquest homes es van trobar en el ferrocarril, perquè aquest va ser el projecte col·lectiu més gran en volum d'inversió de la Catalunya del XIX i les companyies ferroviàries les que van tenir més accionistes i més diversos, «trobar-los» allí ens assegura que compleixen amb els requisits de grans capitalistes. Del buidat de les actes de les juntes d'accionistes de totes les companyes sorgeixen aproximadament 6.600 noms diferents: no hi ha cap altre projecte col·lectiu d'aquesta envergadura en tot el procés d'industrialització de Catalunya i els homes que estudiem aquí són

[1] Arxiu de la Corona d'Aragó (a partir d'ara ACA), Plets de la Junta de Comerç. expedient 809.
[2] El Ferrocarril s'endugué el 35,6 % de capitals invertits a Catalunya, igual que tota la indústria, amb una estimació de 206,6 milions de ptes. entre 1840 i 1866. Vegeu la comparació amb els sectors industrials i comercials a Pascual (2017-18), p. 182, taula 3. Tot l'article explica les diverses crisi financeres del XIX, especialment la provocada per la bombolla del ferrocarril, el 1866.

els que hi van posar més diners en el paper de capitalistes principals. Per això el ferrocarril és qui millor ens dona la possibilitat de trobar i estudiar la diversitat dels capitalistes del XIX català.

El ferrocarril a més d'endur-se el gruix de les inversions en infraestructures del país va tenir un gran impacte social. El *lobby* –si se'l pot anomenar així– dels «homes del ferrocarril», format majoritàriament per comerciants, actuà de forma molt compacta a l'hora d'impulsar i posar recursos en aquest gran projecte de transformació del país. La manca d'una política ferroviària del govern de Madrid respecte a la construcció de les línies fins ben entrats els quaranta i el greuge comparatiu pel que fa a les subvencions els animaren a prendre una postura unànime i defensar-la: altrament hi tenien molt a perdre. [3]

Poca cosa podien esperar del govern espanyol. En aquesta primera etapa de vida del tren, les iniciatives per promoure les línies havien estat de ciutadans, així com els capitals aportats per la construcció i exclusivament privades les pèrdues que es derivaren de la gran crisi financera i borsària de 1866 (de la qual en fou culpable i víctima). En el moment inicial l'entusiasme a l'entorn de la construcció de la línia de Mataró fou extraordinari i l'impacte social de la construcció de les línies enorme. Aquest entusiasme fou el que permeté que les accions de ferrocarril poguessin ser col·locades entre tants petits accionistes.

El projecte, en definitiva, acabà sent assumit per una bona part de la població del país.[4] i els «homes del ferrocarril» en van ser figures rellevants pel seu esperit d'iniciativa i pel compromís que prengueren de tirar endavant la constitució de les companyies i la construcció de les línies. Alguns dels nostres inversors estaven prou ben situats com per recollir els fruits indirectes de la construcció de les línies, ja fos per l'abaratiment dels costos de transport o pels efectes arrossegadors sobre altres sectors de l'economia en els quals tenien interessos, com ara el de les construccions mecàniques. A més, per aquells que els que no tenien problemes de liquiditat durant la crisi, el verdader negoci fou comprar accions de les companyies ferroviàries quan van caure fins al 10% del seu valor nominal, ja que les cotitzacions es recuperarien més

[3] «Desde que ha partido la reina madre apenas se habla de otra cosa que del camino de hierro de Barcelona a Mataró, empresa tan favorablemente apreciada que en cuatro días de suscripción se han inscrito ya 507 acciones. Mi hijo se ha empeñado en adquirir 20 y yo le dejé hacer, porque también me infunde mucha confianza la compañía». Coroleu (1888), p. 457.

[4] Les accions de les companyies de ferrocarril estaven majoritàriament en mans de molts petits accionistes. Només en una de les sis companyies, la de Saragossa, hi hagué una certa concentració de capital. L'eufòria popular a l'entorn d'aquest projecte fou enorme. Per conèixer totes les dades concretes sobre els accionistes i el finançament del ferrocarril cal consultar Pascual (1999) i Galí (1998).

tard i els dividends es tornaren a cobrar puntualment uns anys després de la crisi.[5] En tot cas, la magnitud del projecte ferroviari en el seu conjunt és enorme. Que la xarxa que tenim avui dia sigui, fonamentalment, la mateixa que es va traçar ara fa cent cinquanta anys, ens mostra que la feina feta pels comerciants del XIX no fou poca cosa.

Per això la llista d'homes estudiats en el present treball no pretenc ser una llista «*FORBES»* dels homes més rics de Catalunya del XIX, ni els més poderosos, ni els imprescindibles de la industrialització, perquè no volem saber qui eren els més rics sinó que el que volem esbrinar són els diferents orígens del capital a Catalunya, on s'invertien en els diners i, sobretot, com es movien i perquè: en resseguir el fil dels negocis dels grans nomes del ferrocarril estem resseguint les formes diferents de l'origen del capital català del XIX.

A nivell individual ens interessa saber qui eren, en quins negocis participaren i com formaren els seus patrimonis personals. Per això ens cal conèixer la professió que habitualment exercien i que els suposava la font principal dels seus ingressos; però també els seus negocis complementaris, la majoria dels quals foren impulsats per ells mateixos per a reinvertir els seus excedents de renda. D'aquesta manera podrem observar la varietat de formes i d'orígens del finançament industrial català. A nivell de conjunt, seria desitjable poder identificar les xarxes de relacions econòmiques i extra-econòmiques que existien entre ells, establir si formaven un grup homogeni de persones i si pertanyien tots a un mateix grup, o «classe» social.

Les motivacions per les quals aquests homes decidiren destinar els seus diners a projectes d'obra pública de gran magnitud no s'estudien, ja que caldria fer una immersió en el o els corrents de pensament econòmic que els va influir i aquesta vessant més ideològica –si se li pot dir així– dels homes de negocis que hem estudiat. Ens limitarem a descriure'n les iniciatives empresarials, tant les que van reeixir com les que van fracassar, però que van ser en tots els casos, empreses altament innovadores tecnològicament, que absorbiren grans quantitats de capitals i que transformaren de retruc tota l'estructura econòmica de Catalunya.

D'aquests capitalistes implicats en el ferrocarril hem estudiat aquells dels quals n'hem pogut trobar informació qualitativa rellevant, hem deixat de banda expressament casos que ens

[5] Pere Pascual ha treballat les dades que li han permès d'establir quines foren les taxes de rendibilitat a llarg termini per aquells que compraren les accions durant els anys de 1867 o 1868, quan la cotització de les accions estava en el seu punt més baix. Veure Pascual (1999).

semblen que mereixen una monografia, com seria el de Josep Xifré[6], Manuel Girona[7], Josep Maria Serra Muñoz[8], Joan Güell, Antonio López i López[9] i alguns altres: «els més grans», perquè han estat objecte de monografies particulars. En aquest treball coneixerem grans comerciants que van seguir els emprenedors que hem citat més amunt, el nom del qual no ha arribat als nostres dies, que individualment no han deixat tanta petja, però que suposaven la segona fila de la piràmide dels grans inversors.

Per fer una primera aproximació al grup ha calgut identificar-ne els subgrups i les diferències bàsiques que hi havia entre ells. L'origen de les seves fortunes era molt divers i els negocis principals que ostentaven també: alguns es dedicaven habitualment al comerç, alguns havien estat a Amèrica però no tots, d'altres eren naviliers i d'altres es dedicaven a les finances fent de banquers o de prestadors de diners. D'altres eren fabricants, terratinents o exercien alguna professió liberal. Alguns d'ells tenien relacions amb la noblesa del país i amb la política.[10]

Un cop coneguts els homes cal conèixer el context econòmic que va ocasionar el canvi de segle, condicionat per la Guerra d'Independència de les Colònies Americanes, la Guerra del Francès i seguit per les diverses guerres civils espanyoles. Veurem els reptes a què els comerciants es van veure sotmesos en els anys difícils anteriors a 1840 i podrem observar els seus èxits o fracassos a l'hora d'adaptar-se al nou model comercial i econòmic que la pèrdua de les colònies havia imposat al país. Per a il·lustrar-ho, veurem algun exemple dels canvis en el model de les expedicions comercials i navilieres a Amèrica i en les primeres cases de comerç que es dedicaven a l'activitat financera, els primers «bancs», com ara Larrard i Cia. o Anton Nadal i Darrer. Finalment, veurem els casos de difícil readaptació empresarial d'un parell de comerciants retornats d'Amèrica: Anton Nadal Cros i els germans Llano i Chávarri. "[11]

---

[6] Jaume Vicens li dedica unes pàgines en la seva obra Industrials i Polítics.
[7] Probablement el personatge clau en la planificació del desenvolupament industrial català, estudiat per Francesc Cabana en un llibre monogràfic, per Lluïsa Pla i altres historiadors.
[8] Desconegut i importantíssim navilier i comerciant, cofundador del Banc de Barcelona juntament amb Manuel Girona i Pere Plandolit, del qual se'n va perdre l'arxiu documental segons els seus descendents.
[9] Estudiat per Martin Rodrigo.
[10] L'origen (i la solidesa) dels comerciants podien tenir unes causes «extraprofessionals» que també tindrem en compte en el present capítol. Comprar i vendre deute de l'Estat, especular amb els terrenys desamortitzats o de l'Eixample i participar directament o indirectament en política foren altres maneres de fer diners i formes de consolidació dels seus patrimonis.
[11]Hem hagut de resistir la temptació d'endinsar-nos excessivament en el cas dels Llano i Chávarri, assignatura que ens queda pendent, i que ho està des que el 1858 Jaume Vicens s'interessà per aquest cas i féu escriure una tesina de llicenciatura de Teresa Marti Timoneda («Estudio de la casa comercial "Llano y Chávarri", Barcelona 1819-1829» Trabajo presentado como tesina en los ejercicios de

Per apropar-nos a les vides d'aquests homes i els seus negocis han estat majoritàriament utilitzades fonts documentals originals, principalment els protocols notarials[12] i els llibres del Registre de la Propietat de Barcelona[13], així com la informació de la Base de Dades «Empreses i Empresaris a la Catalunya del segle XIX» que ha elaborat el Departament d'Història i Institucions Econòmiques de la facultat d'Econòmiques de la Universitat de Barcelona,[14] . També els Plets de la Junta de Comerç que es troben a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. La pista sobre la seva importància ens l'ha donat, a més de les contribucions industrials i del comerç, el fons de Ferrocarrils dipositat a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Aquesta informació ha estat complementada amb la bibliografia que es pot consultar al final del treball.

La informació més útil per a un estudi d'aquestes característiques l'hem extret dels testaments i els inventaris *post-mortem* dels individus investigats. Volem remarcar que, a excepció dels primers casos estudiats en el capítol segon (els casos anteriors a 1840), l'estudi de les operacions financeres s'ha dut a terme treballant els inventaris i la resta de dades trobades de forma conjunta, de forma transversal, no individual, ja que això darrer no permet donar una visió de conjunt «dels comerciants», sinó una de parcial de cadascun dels casos, que finalment no permet treure conclusions generals. Això no treu que per exemplificar alguna afirmació es donin dades particulars d'un comerciant concret. Volem remarcar que no ha estat fàcil creuar les dades de personatges tan diversos i intentar veure llur connexions, però tanmateix ens hem decidit a fer aquesta anàlisi transversal per trobar similituds i diferències en la seva actitud

licenciatura. Facultad de Filosofía y Letras, Universidad de Barcelona, 1858»). També Josep Maria Fradera s'enfrascà en el seu estudi. Probablement foren uns dels comerciants més interessants en la seva trajectòria.

[12] Aquesta ha estat, de molt, la font més utilitzada i que ha proporcionat més informació. A partir d'ara, tota la informació que es detalla es considerarà que procedeix dels protocols notarials si no s'indica el contrari en les notes.

[13] El Registre de la Propietat de principis del dinou consta –entre d'altres– d'un Registre d'Hipoteques en el qual es poden trobar totes les operacions que implicaven la constitució d'una garantia hipotecària: préstecs, capítols matrimonials, etc. i que constitueixen una font excel·lent pel coneixement dels negocis de préstec de l'època.

[14] Aquesta base de dades conté totes les escriptures de societats (constitucions, reconstitucions, fusions, liquidacions, etc.) registrades en els protocols notarials de Catalunya des de 1815 a 1866, i –a partir d'aquell any– les que constaven en el Registre de Comerç. Ens permet saber en quins negocis van invertir els nostres homes i quins anys, i els inventaris quines d'aquestes participacions en empreses conservaven encara en el moment de morir. A part d'ara es citarà com a BDUB. Dec a Raimon Soler totes les consultes fetes en aquest recurs que es citen en aquest treball.

inversora. Per això no es presenta la informació en la forma tradicional de biografies individuals.[15]

Cal dir que en l'estudi d'aquests comerciants es troben algunes característiques pròpies de l'època en què van viure. La separació cronològica que s'ha triat (abans del 40, del 40 al 66, i després del 66), està marcada per esdeveniments que objectivament marquen l'inici o el final d'una època. Sorprèn, tanmateix, que els perfils de comerciant responguin també a l'època en què van viure. Es podria parlar de l'existència de dues generacions força diferenciades entre ells.[16]

La primera estaria formada per aquells que ja estaven a Barcelona abans de la guerra carlina i ja havia consolidat (en cas dels comerciants) o heretat (en el cas dels hisendats) importants patrimonis i negocis diversos. Eren nascuts generalment abans de 1800 i van tenir la seva plenitud professional - com la promoció i impuls de la construcció del ferrocarril - durant la primera meitat del segle i amb prou feines arribaren a viure els esdeveniments de 1866. El més representatiu d'aquesta generació seria Joan Nadal Ferrater (1778-1867), Josep Plandolit Ribas (1783-1866), Manuel de Lerena (1787-1860), Miquel Biada (1789-1848), Francesc Planàs Molist, (1790-1869), Manuel Gibert (1795-1873), Josep M. Planas Compte (1795-1874), Rafel Patxot (?-1866), Rafel Sabadell (?-1867), Josep Parladé (?-1867), Joaquim Compte (?-1852), Ramon Maresch Ros (?-1854), i Miquel Clavé (1801-1886).

Alguns d'ells consten com a socis o inversors en societats bastant abans de la guerra carlina, com per exemple el pare de Josep Jordà Gelabert, amb la seva pròpia casa de comerç Josep Jordà de 1818, Joan Nadal Ferrater, pare d'Antoni Nadal Pujolà, amb Nadal i Ribó el 1828. Sebastià Pascual Inglada, tot i ser més jove, era soci de la casa Pascual i Roig el 1830 o Gil Bonaventura Fabra i Miquel Clavé amb Clavé i Fabra, el 1833. És possible, fins i tot, que ja haguessin format societats abans de les dates que consten; en tot cas, formaven part del grup de primeres grans iniciatives capitalistes al Principat. En alguns casos, els seus fills seguiren amb les activitats dels progenitors i formen part de la nostra «segona generació».

Aquest grup primer estava format per diversos perfils, els prohoms de Barcelona d'inicis de segle i els «americanos» tornats a casa. Els primers foren els homes forts de la ciutat de la

[15] La majoria d'aquests homes apareixen en la fundació o les juntes directives del Banc de Barcelona. Blasco (2007), p.5.
[16] Vicens (1954).

primera meitat de la centúria, que estaven en la ciutat en l'època de més inestabilitat política[17] i alguns s'enriquiren durant les guerres (la del Francès i la primera Carlina). Molts d'ells eren Barcelonins de tota la vida, hisendats, alguns Ciutadans Honrats de Barcelona i en els seus inventaris apareixen propietats i censos sobre béns immobles de la ciutat. Els altres, els primers «americanos» que tornaven d'Amèrica amb importants fortunes, s'instal·laven a la ciutat i, tot i que tornaven amb capitals suficients per esdevenir rendistes, alguns van arribar impregnats d'iniciatives modernitzadores i no escatimaren recursos per finançar-les.

Els inventaris de patrimonis trobats ens permeten confirmar que algunes d'aquestes persones havien heretat solars, terres i cases a la Barcelona de l'època, actual Ciutat Vella, o que tenien censos sobre cases i solars de la ciutat. Molts d'ells eren barcelonins de ciutadania: Seria el cas de Francesc Planàs Molist, que tenia casa i botiga a Mirallers des de 1769[18], o Rafel Sabadell que heretà del seu pare Rafel Sabadell Banús gran quantitat de cases i censos a l'actual Raval de Barcelona i fora de Barcelona que tenien des de principis del divuit. També la família Nadal Ferrater tenia botiga i casa al passeig del Born des d'abans de 1780. Com dèiem, els altres no eren nascuts a Barcelona sinó que eren els primers comerciants que havien fet les amèriques i que s'instal·laren a Barcelona un cop enriquits. Els dos més coneguts foren Josep Xifré, de Calella i Miquel Biada, de Mataró, però també els germans Llano i Chávarri, d'origen basc, Manuel de Lerena, un riojà que s'instal·là a Barcelona després de tornar de Cuba, el pare dels Plandolit, o Rafel Patxot, que tenia negocis a diversos punts del continent americà.[19] També Mariano Serra, soci de Girona, havia nascut a Xile.

La segona estaria formada pels fills dels anteriors i sobretot els nouvinguts, arribats a la ciutat després dels quaranta. Visqueren en plena segona meitat de segle. En general eren nascuts tots ja en el segle XIX i, o bé eren fills d'homes d'empresa ja fets durant la primera meitat del segle, o bé arribaren de comarques a Barcelona aproximadament després de la Guerra

[17] Alguns d'aquests homes apareixen en les cites del llibre de memòries recollit per Josep Coroleu, quan es refereix a de la gent que es van comprometre amb la causa liberal a 1835. Esmenta els noms de Josep Parladé, Josep Manuel Planas Compte, Rafel Sabadell i els Bonaplata, confirmant la rellevància que aquests tenien en la vida econòmica i política de la ciutat; Coroleu (1888) p. 216. El llibre és una transcripció de les memòries d'un menestral - el nom del qual no es revela en cap moment - feta per Josep Coroleu, de dubtós valor històric però interessant a nivell sociològic. Per això més endavant s'utilitzen algunes frases extretes del llibre per il·lustrar alguns apartats.

[18] AHPB. Protocols de Baudilio Xammar, 1827. Inventari de Francesc Planàs Casals. Protocols de Ferran Ferran, 1869. Inventari de Francesc Planàs Molist.

[19] Yáñez (1996), p. 160. L'inventari de Rafel Patxot no ens indica, però, que ell tingués, en el moment de morir, cap propietat a Amèrica.

Carlina i s'integraren de ple en l'efervescència industrialitzadora de Barcelona, més d'un enfebrat per fer negocis i convençut que s'enriquiria en quatre dies i de qualsevol manera: els dos grans noms d'aquesta «segona generació» foren els fills Güell i Girona (el primer totalment absent al negoci del ferrocarril), que ja havien estat introduïts en el món dels grans negocis pels seus pares respectius. Hem d'afegir-hi els Torrens i Miralda que arribaren de Manresa, on hi tenien la important fàbrica Pau Miralda, que es dedicaren al comerç procedents de la indústria, una trajectòria podríem dir que inversa a la dels altres.

Aquesta generació adoptà formes molt més modernes en els seus afers (no se'ls troba escripturant censos o préstecs privats sinó constituint societats anònimes, companyies d'assegurances, bancs, etc.), invertí molt en valors mobiliaris i més encara en indústria. Aparentment, les seves empreses no tenien tanta (algunes cap) vinculació directa amb Amèrica –tot i que alguns hi havien nascut– i el comerç transatlàntic. Generalitzant una mica, es podria dir que s'especialitzaren una mica més en un sol sector o una sola professió i alhora diversificaren més les seves inversions. La relativa tranquil·litat política de la segona meitat de segle va propiciar que aquests homes es poguessin organitzar per defensar els seus interessos corporatius, entressin més en el joc polític de Madrid, i que, per tant, es tingui molta més constància de la seva ideologia política i econòmica.

Entre aquests, nascuts a Barcelona ho eren Antoni Nadal Pujolà (1812-1876), Joaquim Arimon Cruz (1839-?), Claudi Planàs Armet (?-1915), Gil Bonaventura Fabra (1809-1867), o els germans Compte. Hi havia alguns fills d'«americanos» instal·lats a Catalunya sense deixar els seus contactes comercials amb Amèrica, com Joan Manuel Bofill Pintó (1812-1878) nascut a Cartagena de Índias, els fills de Josep Plandolit, nascuts a Mèxic i Josep Amell Carbonell (1804-1876), [20] Ferran Ferratges (1811-1865) de Montroig i els seus fills Ferran i Antoni Ferratges Mesa.[21] Entre els de comarques trobem els germans Ignasi (1824-1989) i Manuel Girona Agrafel (1818-1905), que venien de Tàrrega, Marià Lluch (1814-1867) de Manresa, Ignasi Romañà (?-1867), de Capellades, Sebastià Anton Pascual Inglada (1806-1872) de Vilanova, o Pere Doria Arnalot (1814-1868) de Gerri de la Sal.

[20] Plandolit i Amell consten entre els 10 majors magatzems de cotó el 1860, tal com ens expliquen Lluis Castañeda i Xavier Tafunell a Carreras *et al* (1999), p. 995.
[21] Vegeu Rodrigo (2022), p. 119.

Aquesta delimitació generacional queda difuminada per alguns casos, ja que alguns d'ells visqueren les dues etapes de la Barcelona del dinou per la seva llarga vida. Ja hi eren presents durant la primera etapa de desenvolupament que visqué la ciutat abans de la guerra carlina, saberen mantenir els seus negocis tot i els disturbis de l'època –alguns els engreixaren– i també participaren de l'etapa de crescuda de la ciutat a partir dels quaranta. Aquests homes de llarga vida foren el comerciant i fabricant Joan Nadal Ferrater (1778-1867), l'advocat Manuel Gibert (1795-1873), el notari Josep Manuel Planas Compte (1795-1874) i el comerciant Miquel Clavé (1801-1886).

M'interessa remarcar que no formaven un grup homogeni de persones. Els comerciants predominaven en el grup i en el si d'aquests els financers potser són els que més van prosperar. Són els mateixos comerciants els que impulsen les grans indústries del sector de metalls i construccions mecàniques, probablement perquè estaven vinculades a la construcció del ferrocarril del qual n'eren promotors. Els industrials del coto i els fabricants de la llana de Sabadell i Terrassa pràcticament no apareixen.

Dins d'aquests comerciants hi havia grups diferenciats, no necessàriament antagònics, però que probablement estaven poc en contacte. N'hi ha algun que el trobes a tot arreu i que inverteix en diferents entitats de crèdit o societats que fins i tot es feien la competència entre elles. Aquests eren Manuel de Lerena, Gil Bonaventura Fabra, Josep Parladé, Sebastià Anton Pascual, Manuel de Compte, etc. Ja havien acumulat fortuna i es dedicaven a impulsar qualsevol tipus d'iniciativa que tingués bones expectatives de retorn en dividends per reinvertir els seus excedents de capital.

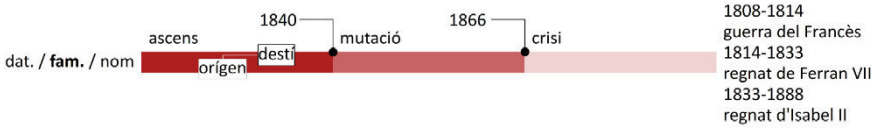
El pentinat sistemàtic d'alguns dels notaris que més intervenien en les activitats econòmiques de la Barcelona del dinou també permet establir diversos grups de persones que col·laboraven estretament en els negocis més diversos[22]. D'una banda, en els protocols de Ferran Ferran es pot observar la presència d'un grup força consolidat format per Manuel de Lerena, Jaume Ceriola des de Madrid, Francesc Planàs Molist, Lambert Fontanellas, Rafel Sabadell, Josep Jordà, Francesc Puig Satorras, i les cases Miarons i Doria, Dotres, Clavé i Fabra, Nadal i Ribó, i Martorell i Bofill, que feien negocis junts. De l'altra, en els protocols del notari Bellsolell es troben nombroses operacions de compra i venda dels terrenys de l'Eixample per

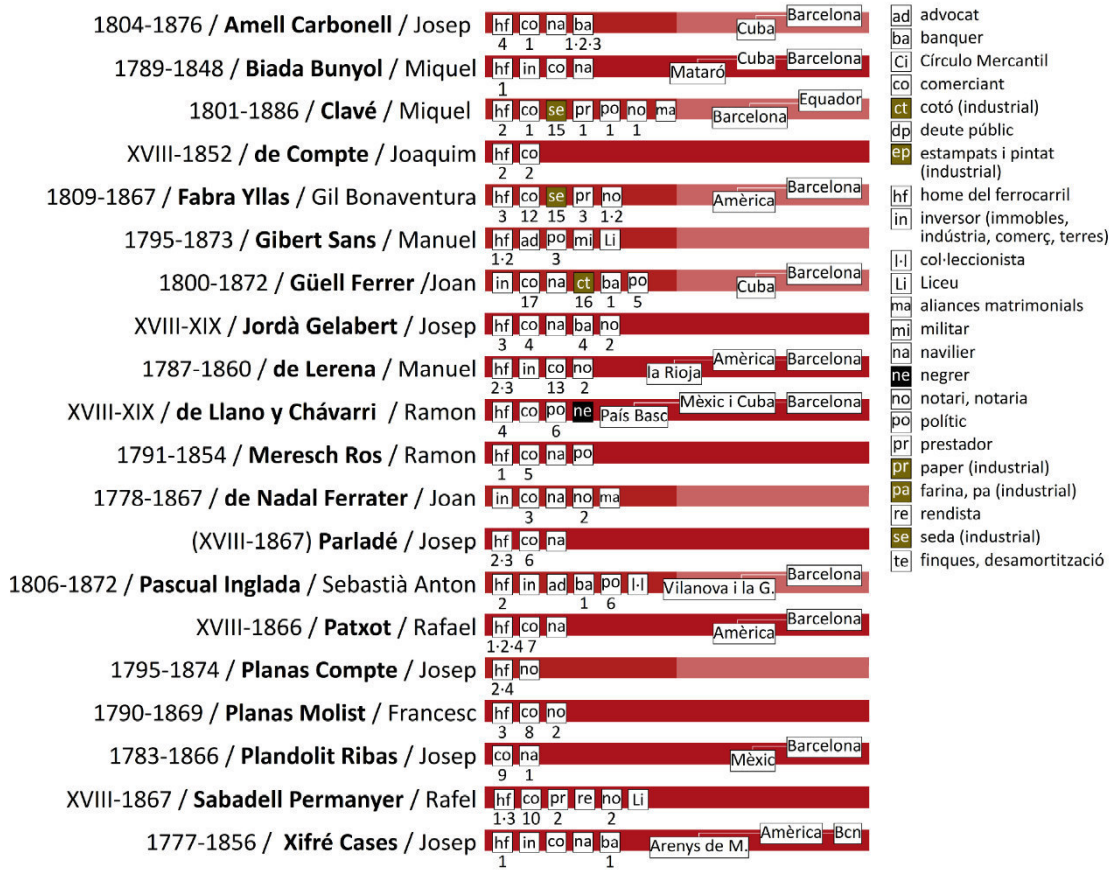
[22] AHPB. Protocols de Ferran Ferran, Josep Manuel Planas Compte, Ferran Moragas Ubach i Francesc Bellsolell

part de Miquel Clavé, Gil Bonaventura Fabra, Gaspar Dotres, Rufino Vidal Nadal, Bartomeu Vidal Nadal, Josep Vidal Ribas i Manuel Gibert, que actuaven gairebé sempre plegats. El notari Manuel Planas i Compte era l'habitual de Manuel Girona i els seus homes i el notari Ferran Moragas Ubach té una gran diversitat d'operacions de molts comerciants i industrials diversos.

03.- Comerciants, naviliers i botiguers

Mostra de famílies prohoms i estratègies de classe

ba 1 Banc de Barcelona (1844-1990)
ba 2 Banc Hispano Colonial (1876-1950)
ba 3 Crédito Mercantil (1863-1920)

co 1 *Alain i Cia* de París (participada)
Fabra i Ponte de Madrid (participada)
Clavé, Fabra i Guix de Lió
Clavé, Fabra i Cia (1833) de Barcelona
co 2 *Compte i Cia*
co 3 Botiga (1780-1835) pl. Born merceria, seda
Nadal i Ribó (1828-) llana i cotó
co 4 *Vda.de Jordà i fills*
co 5 *Maresch Ros, Vda.c i fills (Maresch i hno.)*
co 6 *Serra i Parladé* cotó
co 7 *Patxot i Civils*
co 8 Botiga (1769-) c. Mirallers
co 10 *Rafael Sabadell i Cia* cotó
co 12 *Dotres, Clavé i Fabra*
co 17 Güell i Cia cotó

hf 1 Barcelona a Mataró (1844-1848)
hf 2 FF.CC. Barcelona, França
hf 3 C.H. del Centro de Cataluña (1853-)
hf 4 FF.CC. de Zaragoza a Barcelona

no 1 Notaria de Bellsolell
no 2 Notaria de Ferran Ferran

pr 1 prestador de la comtessa de Asalto
pr 2 prestador de Jaume i Isabel Amat
Francesc Maria de Monjó
el duc de Cardona
el marquès de Manresana
el marquès de Casa Riera
pr 3 prestador de Francesc de Mata i Alós

1.2. Els que no seran objecte d'estudi

Dèiem anteriorment que el comerç incloïa moltes diverses operacions de caire econòmic, de les quals es podria dir que en tenim exemple de totes. Com que la majoria dels comerciants tenien interessos en diferents sectors –pocs d'ells estaven realment especialitzats- intentar classificar-los per professions no condueix a cap resultat clar[23]. És més profitós intentar saber no quina, sinó quines i quantes professions exercí cadascun d'ells i exemplificarem totes aquelles que ens siguin possibles amb les dades de què disposem.

D'entrada farem esment a qui o què no considerem comerciant, o operació de comerç, és a dir, els casos exclosos en el present estudi, malgrat que alguns dels nostres homes en algun cas excepcional poguessin estar implicats en quest tipus de negoci que exposem a continuació.

Els Industrials o fabricants. Aquells que es dedicaven principalment a la producció industrial –sobretot del sector tèxtil i de la metal·lúrgia, els dos més potents del moment. Tot indica que els del sector tèxtil estaven realment preocupats pel canvi tècnic i per no perdre el tren dels seus competidors més avançats, sobretot la Gran Bretanya. Els del metall i fabricació de maquinària veieren les possibilitats d'arrossegament que suposava per al seu sector la construcció del ferrocarril. Tots dos s'aliaren en el moment en que van apostar pel ferrocarril per poder explotar les mines de carbó de Sant Joan de les Abadesses que havia de subministrar energia a les seves indústries i fer-les competitives, malgrat que el darrer beneficiari en fou precisament el tèxtil del cotó, no pel carbó que es va extreure sinó perquè els va facilitar portar les fàbriques riu Llobregat amunt.[24]

Trobem també propietaris de molins papers o fariners, bòbiles i altres subsectors de la indústria que combinaven la seva activitat d'industrials amb la de comerciants. Els industrials que menys relacionats estaven amb el comerç, almenys a gran escala, són els del sector tèxtil, molt especialment els de la llana, concentrats majoritàriament a Sabadell i Terrassa.

Terratinents, nobles i hisendats. Els que, reproduint el que havien fet els *Lords* i la *Gentry* anglesa, podrien haver donat a les seves explotacions agràries una orientació marcadament

[23] Ells mateixos es qualificaven de «comerciante, propietario, hacendado», etc. definint més l'estatus social que volien obtenir que no pas a la professió que exercien habitualment, cosa que dificulta més la seva ubicació.
[24] Nadal (1991), pp. 49 i 50.

capitalista i convertir les seves possessions en cultius intensius que tinguessin elevats rendiments per exportar-ne els fruits. En cas català aquest negoci es va concentrar sobretot en la vinya per elaborar aiguardents i vi per l'exportació, als voltants de Sitges, Vilafranca, Reus, etc.

Comerciants de vi i aiguardents. Intentant emular el cas anglès, l'acumulació de capital procedent de les exportacions de productes agrícoles, hauria de ser fonamental per poder importar tots aquells béns (maquinària, cotó, etc.) de l'estranger, indispensables per la industrialització. Alguns dels grans productors de vi tenien el seu propi circuit de comercialització, en algunes ocasions en forma societària, per la qual cosa haurien de ser inclosos en aquest estudi de cases de comerç, però no n'he trobat rastres significatius. Sembla que la seva participació en la comercialització dels seus propis caldos solia acabar en el moment de l'embarcament per anar cap a Amèrica. El consignatari que tenia pràcticament el control de l'exportació de caldos era Antoni Salvador i Prim, comerciant molt proper a Manuel Girona, que sí que he intentat de seguir però no n'he trobat dades rellevants, a part de saber que era originari de Torredembarra i que va construir un gran bloc al carrer Fusina al Born.[25] Per tant, les cases de comerç relacionades amb els productes de la vinya haurien de ser estudiades en un treball específic per conèixer els vasos comunicants entre comercialització del vi i finançament industrial.

Un dels negocis en els quals s'implicaren els homes del comerç fou el d'atorgar préstecs a la noblesa. La noblesa de Catalunya és més aviat minsa i estava sovint en una situació econòmica precària, perquè el seu patrimoni solia donar-li pocs rendiments. Si bé hi ha indicis que no quedaren totalment al marge del progrés econòmic del principat –algun noble es mostrà força dinàmic en el camp agrari –no em consta que juguessin un paper rellevant en la inversió industrial. Tanmateix, una part de la noblesa tingué força relació amb els comerciants i homes d'empresa del dinou, relació que amb tota seguretat hauria volgut evitar en algun cas, ja que normalment havien d'acudir a ells quan anaven estrets de liquiditat.[26]

Miquel Clavé havia prestat diners a la Comtessa de Asalto, a canvi dels quals tenia un dret d'hipoteca sobre una casa a Madrid.[27] En l'inventari de Ferran Ferratges hi consta un pagaré

---

[25] Cases Antoni Salvadó i Prim - Viquipèdia, l'enciclopèdia lliure (wikipedia.org)
[26] Sobre la noblesa catalana del dinou, vegeu la tesi doctoral d'Àngels Solà. Solà considera que el marquès de la Quadra, que trobem sovint en iniciatives industrials i modernitzadores del país, s'adaptà considerablement a la renovació econòmica del moment. Solà (1980), p.278.
[27] AHPB. Protocols de Lluis Gonzaga Soler, 1887. Inventari de Miquel Clavé i España.

del Marquès de Villastre per valor de 10.200 pesos forts (51.000 ptes), a qui també probablement havia prestat diners.[28] Cayetano de Mata Copon i de Carcer, de la família dels marquesos de Castellmeià, devia 2.925 lliures (7.809 ptes.) al pare de Rafel Sabadell el 1842. Aquest havia comprat un hort a Valldonzella al baró de Peramola, on havia instal·lat la seva fàbrica de terrisses.[29] En l'inventari del seu fill s'hi citen Jaume i Isabel Amat, Francesc Maria de Monjó, el duc de Cardona, el marquès de Manresana i el marquès de casa Riera, ja fos per la compra de terres de la desamortització, en relació a censos, o perquè tenien propietats a mitges, segurament resultat d'algun crèdit hipotecari no retornat[30]. Els inventari dels Sabadell, pare i fill són els que contenen més al·lusions a la noblesa, ja que compraren gran quantitat de terres durant els anys posteriors a la primera desamortització.

Gil Bonaventura Fabra havia comprat la seva fabulosa finca d'Alella a Francesc de Mata i Alós.[31] Finalment, esmentar la gran quantitat de terrenys que comprà Antoni Nadal Pujolà a la marquesa de Gironella, pel preu dels seus deutes i poc més, a Sant Feliu de Llobregat, on hi féu millores, instal·là colons i es construí una finca senyorial, anomenada Clos de Nadal. Però no foren els únics, també la família Girona i d'altres comerciants tingueren relacions econòmiques amb terratinents i grans propietaris del país. Una mica més tard, quan la noblesa «acceptà» la puixança del nou grup de potentats, no dubtaren a emparentar-s'hi.

Funcionaris i professionals liberals. Entre els nostres homes trobem notaris, advocats, jutges i registradors de la propietat. Tot i no disposar de grans capitals, la seva presència fou força habitual en tota mena d'iniciatives econòmiques. En aquests anys de mitjan segle van veure enormement incrementada la seva activitat, ja que el complex marc legal de les noves activitats capitalistes els convertia en col·laboradors imprescindibles. A més de ser els millors coneixedors de la regulació de tot tipus de societats, sovint disposaven d'informació privilegiada del funcionament dels negocis i no dubtaren a implicar-s'hi.

Pel que fa als notaris, el qui trobem més vinculat a negocis fora del seu àmbit fou Josep Manuel Planas Compte, notari de Barcelona a qui acudien la majoria dels homes d'empresa per donar fe les seves escriptures. Promogué la companyia de Ferrocarril de Saragossa, era un dels homes de confiança de Manuel Girona i els seus protocols estan farcits d'escriptures referents

[28] AHPB. Protocols de Ferran Ferran. 1865. Inventari de Magdalena Mesa i Ferran Ferratges.
[29] AHPB. Protocols de Prats, 1842. Inventari de Rafel Sabadell i Banús
[30] AHPB. Protocols de Pallós, 1867. Inventari de Rafel Sabadell i Permanyer.
[31] AHPB. Protocols de Francesc Bellsolell, 1867. Inventari Gil Bonaventura Fabra i Illas.

a constitucions de societats. Fou el notari dels comerciants per excel·lència i un dels homes que tenia una visió més clara de com s'havia d'impulsar el desenvolupament econòmic del país.[32] També Ferran Moragas Ubach fou un notari recorrent pel món econòmic de Barcelona: tingué un paper rellevant en la fundació del Banc de Barcelona, fou el notari de la línia de Mataró i en els seus protocols abunden les escriptures relacionades amb els altres negocis que tenien els prohoms d'aquesta línia. El mateix passa amb Ferran Ferran, que era el notari a qui acudien els de la línia de Granollers. Els protocols d'aquests tres notaris són un mostrari riquíssim de la història econòmica de Barcelona, ja que contenen infinitat d'escriptures relacionades amb les cases de comerç, les indústries i altres societats que es constituïren durant el dinou. Si hi afegim el notari Bellsolell, per les mans del qual van passar una immensitat d'operacions relacionades amb la companyia del Fomernt de l'Eixample, i les operacions de compra i venda dels solars urbanitzables d'aquella part de Barcelona, podem reconstruir una bona part de la vida econòmica de la Barcelona de la industrialització.

Cal aturar-se de nou en un aspecte important del canvi econòmic del XIX: la figura del gestor empresarial que avui dia ens sembla imprescindible no existia; el ferrocarril era un camp de proves perfecte perquè comencessin a aparèixer, és a dir, perquè persones vinculades a la iniciativa i propietat de grans iniciatives es veiessin abocats a «fer» de gestors i, per tant, a aprendre a administrar aquelles grans societats per primer cop. De fet, tots els que exerciren càrrecs de responsabilitat en alguna companyia de ferrocarril ho feien de forma remunerada i per tant, aquests guanys s'afegien als que poguessin tenir de les seves activitats professionals habituals.

D'entre aquests, cal esmentar molt especialment a l'advocat i polític Manuel Gibert i Sans. Gibert fou un dels homes clau en aquesta primera etapa de construcció de ferrocarril: president de la companyia de Mataró de 1848 a 1861 i de la companyia de França de 1861 a 1867, fins que, a conseqüència de la crisi, es rellevà en bloc tota la junta directiva, combinà la seva professió d'advocat amb la de gestor del ferrocarril, la de polític i la d'home de negocis implicat en els grans projectes de la ciutat. Ens consta que estava vinculat al grup d'industrials

[32] Josep Manuel Planas i Compte era fill d'un metge cirurgià del regiment de «guardias españolas» i nét d'un apotecari. Nasqué a Sant Feliu de Guíxols però feu vida a Barcelona, on tingué una gran activitat pública. Va ser membre de la junta de la casa de la Caritat i de la Misericòrdia. Formà part de la junta de l'Institut Industrial de Catalunya, en la secció d'agricultura. Dels seus quatre fills homes que tingué, tres foren advocats, i un d'ells, Manuel Planes Casals, fou President del Cercle del Liceu en dues ocasions Pere Pascual en dóna més dades biogràfiques en el seu llibre. Pascual (1999), p. 91, nota 108.

que buscaven carbó al Pirineu català i a operacions d'especulació amb terrenys de l'Eixample al costat de Gil Bonaventura Fabra, Miquel Clavé i els germans Vidal-Nadal. Era, a més, un dels propietaris d'alguns dels solars de l'ampliació de Barcelona més preuats i tenia diversos solars i cases a la Barcelona antiga. La seva casa particular, d'estil Tudor, ocupava tota l'actual Plaça Catalunya i no fou enderrocada fins ben entrat el segle XX. Manuel Gibert Sans, en fi, fou un dels més actius políticament: cap superior polític de Catalunya i comandant de l'exèrcit liberal i no aniríem errats de dir que la seva activitat comercial –per bé que molt important i vinculada sobretot al ferrocarril– era secundària i derivada de la seva faceta de polític.[33] Gibert, sense dubte, mereixeria un treball monogràfic.

Pel que fa al ferrocarril, és un clar exemple del model que va seguir Catalunya per a industrialitzar-se: imitar, en allò que fos possible, el model anglès. Així, els enginyers del ferrocarril Locke, White i Charles i Michael de Bergue; londinencs tots ells, s'introduïren en el país per participar dels projectes de construcció del ferrocarril i foren ràpidament sol·licitats per participar de les societats de construcció de maquinària impulsades pels alguns dels homes que s'estudien en aquest apartat. La importància que tenien els coneixements tècnics pel desenvolupament industrial i la manca d'una escola industrial al país feu que calgués «importar» aquesta mà d'obra qualificada. Molts dels comerciants i industrials catalans s'afanyaren a enviar els seus fills a estudiar les diverses branques de l'enginyeria a l'estranger on adquiriren coneixements tècnics i permisos per introduir maquinària al país. L'estudi d'aquests professionals qualificats tècnics i especialitzats també seria interessant de fer, ja que foren molts els forasters que es convertiren en socis industrials dels nostres comerciants i la seva aportació fou decisiva en coneixements, en capital humà. Cal destacar el paper d'algun enginyer autòcton, com Ildefons Cerdà, que participà en algunes obres de ferrocarril i la urbanització de l'Eixample.[34] O un altre, que exercí alguns anys més tard que els anglesos vinguts, Eduard

[33] Roser Solà indica en el seu llibre sobre l'Institut Industrial de Catalunya, que Manuel Gibert fou un sever cap polític de la ciutat, i dictà, arrel dels intents de revolta de 1848, un ban municipal on "*regularitzava la permanència de forasters i desvagats*" a la ciutat. Solà (1997), p. 218. També apareix en diverses operacions d'especulació amb terres de l'Eixample, i sembla que fou el primer impulsor del que havia de ser el Liceu, abans que tingués els local de les Rambles. https://jardinsijardiners.iec.cat/barcelona-casa-gibert-jardi/ . Costa de reconstruir la vida econòmica de Manuel Gibert, personatge central dels liberals barcelonins. Alguns apunts de la seva biografia es poden trobar en el llibre d'història del Liceu, atès que en fou l'impulsor, Artís (1946) i Història | Gran Teatre del Liceu (liceubarcelona.cat) i AHPB. Protocols de Catalan, 1874. Inventari de Manuel Gibert.

[34] Cerdà elaborà els plànols de reconstrucció d'un pont sobre el riu Besós que s'havia ensorrat per un aiguat. L'ensorrament del pont, de la casa constructora anglesa del FFCC, va provocar que els gestors de

Maristany Gibert, nét de Manuel Gibert, també involucrat en obres ferroviàries més que industrials.[35]

Dels nostres homes, és difícil saber, amb la documentació treballada, quins d'ells tenien ingressos procedents d'altres activitats que no deixessin petja en el patrimoni, a part dels que poguessin obtenir dels seus negocis, les rendes dels seus capitals i els rendiments de les seves finques. Alguns d'ells exerciren càrrecs de responsabilitat política a Barcelona durant els disturbis de 1835, que acabaren amb la crema de convents. La Junta d'Autoritats que es designà per restablir l'ordre a la ciutat tenia com a membres, entre d'altres, el comerciant Josep Parladé, el notari Josep Manuel Planas entre altres personalitats de Barcelona. Més endavant, el mateix Parladé fou designat alcalde de la ciutat, càrrec que ocupà del 27 de gener de 1844 fins al primer de gener del 46 quan fou substituït pel fabricant Erasme de Janer i de Gònima. Manuel Girona Agrafel també ocupà el càrrec d'alcalde el 23 de maig de 1876. A la segona meitat del segle, alguns dels nostres homes participaren en el joc polític que s'encetava a Madrid, assistint a les corts com a diputats.[36]

Miquel Clavé fou cònsol de l'Equador a 1846[37] i se suposa que aquest càrrec li proporcionaria guanys directes (i indirectes) per algun negoci que hi pogués tenir i que no hem seguit. També ens consta que alguns d'ells formaven part dels consells d'administració de bancs, entitats de crèdit, companyies d'assegurances, que eren, amb tota probabilitat, també remunerats. És impossible saber l'abast dels beneficis obtinguts del tràfic d'influències de tots ells, però ens sembla evident que devien anar de la mà.

---

la Mataró es neguessin a pagar-los la suma acordada, cosa que encetà diversos plets entre els anglesos i la companyia. ANC. Actes de les Juntes Directives de la companyia de Mataró.

[35] Pere Pascual dóna les xifres de l'obra de construcció del Túnel de l'Argentera projectat per Maristany. Pascual (1999), pp. 444-445.

[36] S'ha de dir que els interessos dels catalans a Madrid, en general, foren defensats per Pascual Madoz, Gaspar Remisa i Jaume Ceriola. La participació dels nostres homes en els afers del govern no fou gaire directa. Tanmateix, entre els que van ser diputats a Corts hem pogut localitzar a Gaspar Dotres - soci de Gil Bonaventura Fabra i Miquel Clavé, que se separà de la companyia i anà a muntar la seva pròpia societat de sedes a València - que fou diputat per València de 1854 a 1856. A 1859 apareix Josep Xifré (havia de ser el fill) en els Diarios de las Cortes. Més tard, a 1871 Antoni Ferratges Mesa, fill de Ferran Ferratges fou diputat per Granollers. El 72 apareix de nou el nom Antoni Ferratges Mesa però no trobem cap altre dels nostres homes intervenint a les Corts. Diarios de Sesiones de las Cortes Españolas, 1808-1868.

[37] Així ho revela la seva esquela apareguda al Diari de Barcelona. Agraeixo a Francesc Cabana aquesta informació.

1.3. Americanos, naviliers, corredors, magatzemistes, financers, comerciants tots

> Los comerciantes y banqueros de nuevo cuño. He aquí un nivel burgués de la mayor importancia entre el 1814 y 1832. Es posible afirmar que constituyó en este período el exponente más importante de la riqueza catalana y contribuyó en grado muy significativo a preparar el cambio político que iba a dar al estado una estructura constitucional[38]

Són, ara sí, l'objecte del nostre estudi. Formaven una massa creixent de persones, animades pels grans beneficis del comerç, els orígens dels quals eren diversos. Les varietats d'operacions eren enormes: hi havia els qui exportaven a Amèrica i amb els guanys compraven allí altres béns que col·locaven en el mercat català. Hi havia els qui operaven arreu de la península, jugant amb les diferències de preus i de canvi de diner entre els diferents mercats espanyols. D'altres arriscaven els seus capitals amb els subministraments per a la indústria, ja fos amb un simple magatzem de cotó, o duent a terme el cicle complet: comprant matèria primera, distribuint-la per fàbriques i recollint-la després en forma de producte semielaborat o elaborat. Alguns posaven el capital i recollien beneficis sense preocupar-se de què es comprava i venia mentre d'altres creaven una xarxa comercial amb agents escampats pel món. Tots ells estaven molt implicats en la millora dels mitjans de transport; trens, vaixells, ports, canals i carreteres. Per això alguns combinaven el comerç amb la producció, la propietat de vaixells o de companyies de diligència entre d'altres.

Res no impedia que poguessin ser també industrials, nobles, enginyers, naviliers, consignataris i el que fes falta, però els grans –els nostres homes– es dedicaven principalment al comerç. Els seus negocis eren portats des de les anomenades cases de comerç, societats en comandita de les quals eren socis. El seu negoci tenia una característica bàsica, imprescindible per a la comprensió del model d'industrialització català; les seves operacions suposaven una important tasca d'intermediació financera: feien, en certa manera, de banquers i en terminologia d'avui dia podríem entendre que funcionaven també com a fons d'inversió.

Cal fer una aturada per conèixer una mica alguns dels catalans a Amèrica, ja que en alguna ocasió se'ls ha atribuït una certa exclusiva en el rol de financers de la indústria catalana i no és del tot exacte. S'ha parlat molt d'ells i hi ha molts llibres –sobretot d'història local– que diuen amb noms i cognoms qui foren els que hi anaren, els que s'hi quedaren, els que hi

[38] Vicens (1954), pp. 351-391.

muntaren botiga o fundaren societat, quins eren els comerciants més importants i quins tornaren enriquits. El més reconegut d'ells és Josep Xifré – vegeu-ne una biografia a l'obra Industrials i Polítics de Jaume Vicens Vives – i Miquel Biada, que tornà de Cuba amb la idea de construir la línia de ferrocarril de Barcelona a Mataró. Quan la seva relació comercial amb el Nou Continent els proporcionà beneficis elevats, sovint els reinvertiren a Catalunya en forma d'hospitals, escoles, convents i biblioteques, així com en obres de millora urbanística de les poblacions, amb la construcció de rambles, places i edificis públics que encara avui perduren. D'aquí que la petja que van deixar sigui tan visible. [39]

Segons els inventaris i els protocols notarials consultats alguns altres els nostres homes tingueren relacions comercials i negocis a Amèrica. Els punts de contacte amb el continent Americà eren diversos, però les relacions amb Cuba eren especialment rellevants. Es pot distingir entre els que hi anaren en persona per quedar-s'hi amb més o menys sort i els que només hi tenien relacions comercials des del Principat; dels primers n'hi ha molts que s'hi van quedar, un nombre menor va tornar amb alguns capitals i molt pocs hi van fer grans fortunes.[40]

Que hi anaren - alguns hi nasqueren - ho podem afirmar en els casos de Rafel Patxot,[41] Miquel Clavé, els germans Ferratges,[42] Manuel de Lerena,[43] Marià Sirvent,[44] els germans Plandolit[45] i Joan Manuel Bofill Pintó.[46]. Els Llano i Bonaventura Mandri havien estat a Mèxic i a Cuba, i Domènec Martorell –soci de Bofill i Pintó– també. Que hi tenien negocis o relacions comercials, ho podem afirmar de tots els comerciants i naviliers, Antoni Miarons i Antoni Nadal,

[39] Les innombrables publicacions d'història local ho han tractat àmpliament, especialment en els casos de Vilanova i la Geltrú, Sitges, Mataró, Calella, etc. Tanmateix, les viles de la costa no foren les úniques a rebre inversions dels seus antics vilatans, com o mostra els membres de la família Girona que invertiren importants quantitats de capitals per desenvolupar les terres de Lleida, d'on provenien.
[40] Vegeu Soler (2003) sobre el cas de Vilanova.
[41] Yáñez (1996).
[42] Una escriptura de repartiment dels béns de Magdalena Mesa, difunta esposa de Ferran Ferratges Ballester deia: «...verificado el matrimonio en América, donde desidían los cónyugues y continuaron establecidos y donde nacieron los hijos, hasta que alcanzada una regular fortuna vinieron algunos años a fijar residencia en esta ciudad...» AHPB. Protocols de Ferran Ferran. 1865. Inventari de Magdalena Mesa i Ferran Ferratges.
[43] Solà (1980), p. 444
[44] Marià Sirven era natural de l'Havana.
[45] Els fills de Josep Plandolit Ribas, els germans Plandolit Matamoros, eren nascuts a Mèxic, concretament a Xiapas.
[46] Nascut a Cartagena d'Índies.

Ignasi Romañà, Josep Parladé,[47] els Amell.[48] Remarquem que, segons els inventaris, cap d'ells conservava, en el moment de la seva mort, interessos al nou continent, a excepció d'Ignasi Romañà, que encara posseïa una novena part d'un local a Cabo Rojo, Puerto Rico, part del patrimoni de la seva vídua,[49] i de la vídua d'Anton Nadal Cros, com veurem en el capítol següent.[50]

Pel que fa a l'activitat naviliera en els inventaris dels comerciants Ignasi Romañà, Josep Parladé, Joan Manuel Bofill Pintó, Ramon Maresch i Josep Amell Carbonell, consta que encara tenien interessos en vaixells en el moment de la seva mort. Els que més, Ignasi Romañà i Josep Parladé –soci de Joaquim Serra a Serra i Parladé– que tenien una part important del seu patrimoni invertida en parts de vaixell i motes que mostrem en el capítol següent. També consta en escriptures notarials que Pere Josep Plandolit Matamoros, a més de tenir una casa de comerç amb els seus germans, era director-gerent de dues empreses navilieres El Cabotaje (de la qual també era soci Ignasi Romañà) i Naviera Catalana.[51] Per tant, navilier, armador o consignatari eren també variants d'aquesta flexible professió de comerciant, que finalment acabava englobant tot aquell que es dediqués, exclusivament o no, a la importació i exportació de productes, a la seva comercialització, al seu transport o emmagatzemament.

Però el gruix dels comerciants de la segona meitat del dinous no necessàriament van anar personalment a Amèrica per fer-hi negocis. Feien les operacions des de Barcelona i solien tenir algun agent a Amèrica però també escampats per la Península, França o Anglaterra. Es van centrar molt en el mercat català i espanyol, que ja estava més desenvolupat. La majoria tenia casa de comerç pròpia; Rafel Patxot era soci comanditari de Patxot i Civils, Antoni i Caietà Miarons i Pere Doria Arnalot ho eren de Miarons i Doria; Antonio Nadal de Nadal i Ribó, Marià Sirven tenia la seva pròpia casa Marià Sirven i Cia. Gil Bonaventura Fabra i Miquel Clavé eren socis a Clavé, Fabra i Guix, casa de comerç de Lió, a Clavé, Fabra i Cia de Barcelona - que

[47] Francesc Parladé pare de Josep Parladé, era natural de Riudebitlles. La seva germana estava casada amb Miquel Elias, fabricant de paper i propietari de la colònia Bros de Martorell on s'hi va instal·lar la fàbrica dels Llano i els Oller. Parladé va ser soci de la naviliera Serra i Parladé, morí sense descendència i heretà un seu nebot comerciant de Cadis.
[48] Vegeu Rodrigo (2022), p. 109 i 117.
[49] AHPB. Protocols de Josep Ponsà, 1867. Inventari d'Ignasi Romañà i Puiggròs.
[50] AHPB. Protocols de Josep Manuel Planas i Compte, 1849. Inventari de Josefa Garcia de Nadal.
[51] AHPB. Protocols de Josep Manuel Planas Compte, 1867.

participava de Fabra i Ponte a Madrid - i de la casa de comerç de París Alain i Cia., a més de ser socis de Miquel Martorell i Cia.

Joan Manuel Bofill Pintó era soci, amb el seu sogre i els cunyats, de Martorell i Bofill, que passà a anomenar-se Bofill i fills, i després Fills de Bofill en morir ell. També els germans Compte tenien la seva pròpia casa de comerç Compte i Cia., com Josep Amell Carbonell amb Amell hnos.. Dos d'ells heretaren la casa de comerç dels seus pares, que ja havien invertit fons en la construcció de les línies: Josep Jordà Gelabert que gestionà Vda. de Jordà i fills i Frederic Maresch Marquet amb Maresch Ros, Vda i fills, que es convertiria en Maresch i hno.

Algun d'aquests homes no el reconeixem avui dia com a comerciant tot i tenir importants interessos en aquest sector, com el mateix Manuel Girona, que entre altres negocis tenia la casa Girona hnos. Clavé i Cia. Tal com quedava definit en una de les escriptures de reconstitució de la societat, l'objecte social era «Todos los ramos del comercio e industria permitidos por las leyes»,[52] i sabem que tal casa representava els interessos d'alguns dels accionistes anglesos de la línia de Mataró.[53] En les cases de comerç i en l'ofici de comerciant hi tenia cabuda gairebé qualsevol tipus d'activitat econòmica imaginable i per això la majoria dels nostres homes es podrien considerar poc o molt comerciants.

L'abundància d'aquestes cases de comerç i la seva proliferació al llarg del segle XIX és d'un abast poc conegut. Des de les més grans a les més xiques, Catalunya estava sembrada d'aquest tipus de societats. Tanmateix, cal tenir en compte que s'ha pogut comprovar que moltes de les cases de comerç no estaven escripturades i eren pactes privats –de vegades ni tant sols posats per escrit– entre comerciants: pactes de confiança entre coneguts que anirien legalitzant-se poc a poc, a mida que es consolidaven i el sistema econòmic creixia en complexitat. D'aquí la pràctica impossibilitat de trobar documentació que permeti reconstruir la seva activitat ni de valorar a nivell macroeconòmic el volum dels diners invertits en i per les cases de comerç, una xifra que segurament és molt superior a les estimacions fetes amb buidats de protocols notarials i constitucions de societats.

[52] AHPB. Protocols de Josep Manuel Planas Compte, 1844.
[53] Juntes directives de la companyia de Mataró. La casa de Girona defensava els interessos d'alguns accionistes britànics representats per un tal Mr. Chaplin.

1.4. Família i classe social: la burgesia catalana

> Aquí son pocas las famílias que pueden jactarse de su estirpe nobiliaria, pero en cambio son muchas las opulentas y muchísimas las acomodadas (...). A muchos conozco yo que han pasado la vida tras el mostrador midiendo telas y porque les enriqueció el comercio hablan hoy de «su classe» con tanto orgullo como pudiera hacerlo en Francia un Montmorency o en Castilla un Osuna.[54]

El creixement del comerç i la industrialització va portar a l'aparició del nous grups socials provinents de grans fortunes fetes a fora i d'una menestralia i homes de negocis diversos d'origen local que es van enriquir molt. El seu pes creixent va anar sofisticant el panorama social de l'època. La noblesa mirava de reüll aquella gent que, sorgits de famílies de menestrals, navegants i botiguers, vivien –alguns– en unes condicions econòmiques molt més folgades que no pas ells. Tenien els diners, però eren considerats uns «nou rics» i buscaven el reconeixement públic i l'estatus social.

Aquests homes buscaven, a més, formes de consolidació dels seus patrimonis. Els «negocis familiars» –en el sentit estricte de la paraula– no quedaren al marge dels altres i emparentar-se amb segons qui podia ser una forma molt important d'assegurar una fortuna i adquirir un reconeixement social, de la mateixa manera que ho havia fet la noblesa: era una altra forma d'endogàmia. No era estrictament habitual, però solia ocórrer, que dos homes de negocis d'èxit unissin les seves famílies a més dels seus capitals, per tirar endavant una empresa, d'aquesta manera tot quedava a casa.

Per exemple, la denominació Nadal i Ribó no només es referia a una societat d'importació de cotó: Antoni Ribó Balmes –comanditari de la casa amb Antoni Nadal Pujolà i Joan Nadal Ferrater –estava casat amb Teresa Nadal Pujolà, llur germana i filla respectivament. De fet, el mateix Antoni Nadal Pujolà i el seu germà Joan estaven casats amb dues germanes, Rosa i Dorotea Vilardaga Julià, els dos cognoms de les quals responien exactament a la raó social d'una altra gran casa de comerç Julià i Vilardaga i Reynals. Un altre cas és el de Patxot i Civils, que respon tan a la casa de comerç de Rafel Patxot Ferrer com als cognoms de les seves filles, igual que el cas de Joan Manuel Bofill Pintó, casat amb Mariana Martorell Peña i soci comanditari, juntament amb el seu sogre, de Bofill i Martorell.

---

[54] Coroleu (1888), p. 468.

D'altres no només s'emparentaven amb els socis de la seva empresa sinó que diversificaren una part del risc; així, en cas que fallés el negoci de casa es podia comptar amb el de la família sobrevinguda. Miquel Clavé, soci de Dotres, Clavé i Fabra aplicà els dos criteris matrimonials. Ell i Gaspar Dotres eren, a més de socis, concunyats, a través dels Flaquer. Però els tres fills sorgits del Matrimoni Clavé-Flaquer es casaren amb membres de tres de les famílies més potentades de Barcelona, ampliant la fortuna i dispersant el risc. Emília Clavé Flaquer ho feu amb Casimir Girona, Adolf Clavé Flaquer amb Zoa Nadal Vilardaga, filla d'Antoni Nadal Pujolà, i Josep Clavé Flaquer amb Francesca Bofill Martorell, filla de Joan Manuel Bofill Pintó. La tercera generació seguí amb la tradició de casar-se amb gent potentada: Manuela Girona Clavé, la neta de Miquel Clavé ho va fer el 1868, amb Josep Bertrand Salsas, fundador del RACC i germà del fundador de la fàbrica tèxtil Bertrand i Serra.

S'observen lleugers canvis en l'estratègia matrimonial en donar-se un salt de generació, tant pel que fa a l'ampliació de l'àmbit geogràfic com de sector. Els germans de Joan Manuel Bofill Pintó es casaren amb gent relacionada amb el comerç que eren, a més, de Vilanova o Sitges, d'on provenia la seva família. Les seves germanes es casaren amb un Amell, un Llopis i un Ferret, tots ells del seu país. Però Joan Manuel Bofill Pintó casà els seus fills amb gent ja de Barcelona tot i que seguien sent fills de comerciants. Dos d'ells es casaren amb dos fills de Manuel de Compte i una de les filles, amb Josep Clavé Flaquer. Alguns dels «americanos», quan tornaren al país, es desplaçaren a viure a la gran ciutat, on es mesclaren amb altres persones del seu mateix poder adquisitiu, però no necessàriament de la seva terra ni del mateix «sector».

De fet, a part dels tres o quatre casos esmentats anteriorment, entre les famílies estudiades no eren tan abundants els casos d'endogàmia ni de casaments per interessos. Només una observació molt minuciosa dels seus arbres genealògics permet veure aquests parentescos creats. Per contra, abunden els cognoms «sobrevinguts» i les dots modestes en algunes d'aquestes famílies que després serien potentades, tal com es poden observar en les escriptures de capítols matrimonials que s'han consultat. Sovint la fortuna era posterior al matrimoni i tampoc hi havia tantes famílies enriquides a la Barcelona del dinou: amb una cinquantena de noms les abraçaríem a totes.

Això és lògic si tenim en compte que el grup no estava encara consolidat com a classe a principis de segle, que era quan els nostres homes es varen casar. Tothom, amb molt poques excepcions, era més o menys «nou» i depenia de la seva sort i la seva actitud que fos acceptat en el grup. Probablement i també amb algunes excepcions, les fortunes no eren encara tan grans

com perquè hi hagués una verdadera necessitat de blindar el patrimoni amb matrimonis entre parents o entre gent del mateix estatus econòmic, cosa que sí passava entre les grans famílies de terratinents catalanes. Les estratègies matrimonials són molt més clares a partir de la segona meitat del segle, quan els nostres homes començaren a casar fills i filles.

Una obra de teatre de l'època «Las tres Parroquias: comedia en 3 actos», editat el 1833 per Antoni Bergnes de las Casas fa algunes observacions força coincidents amb alguns fets que es poden constatar en l'anàlisi de les famílies estudiades. Primer, que la noblesa no apareix com a classe emprenedora de la Barcelona del dinou, conservava l'estatus però no els diners, per això, poc a poc, amb qüestió d'un parell de generacions es van espavilar per emparentar-se amb els «nous rics». Segon, i tal com comentàvem al principi, que als comerciants i als industrials no se'ls pot incloure en el mateix grup social, sobretot perquè les seves etapes d'esplendor no es donaren en el mateix moment del temps i, per tant, formaven part de dues generacions diferenciades.

Cap a finals de segle, el grup, liderat pels industrials del tèxtil i per algunes famílies que es seguiren dedicant a les finances s'anava consolidant i es mostrà més homogeni. Defensà de manera més contundent els seus interessos corporativistes i sovint prengué obertament una opció política determinada. Un cas seria el dels fabricants tèxtils de l'Institut Industrial de Catalunya i del *Fomento del Trabajo Nacional*: Aquests si que formaven un *lobby* força consolidat, dominat pels fabricants del cotó: els Güell, Rull, Muntadas, Vilaregut, etc. formaven un grup més compacte que sostenia una postura comú per defensar els seus interessos. Eren proteccionistes i actuaven amb una sola veu a Madrid, tenien una visió molt conservadora dels negocis i de la política, per ser els receptors més directes dels conflictes socials relacionats amb la industrialització. No són objecte d'estudi del present treball.

Es podria dir, doncs, que la «classe capitalista» catalana del dinou es renovà totalment en dues o tres generacions. Per això cognoms importantíssims de la Barcelona de principis del dinou (Xifré, Flaquer, Sabadell, Nadal-Vicent, Plandolit, Patxot, Ceriola, Bonaplata, Fontanellas, Jordà, Biada, Bofill, Esparó) ja no coincidien amb els del XVIII (Glòria, Canaleta, i tots aquells citats per Pierre Vilar), i anaren deixant pas als Güell, Girona, Muntadas, Sert, Bertrand, Gorina, Batlló, Elizalde, Mateu, Valls i Taberner, Bultó, etc. del XX.

Efectivament, no hem trobat més de tres generacions d'una mateixa família que fossin capaces de mantenir-se al capdavant de les noves activitats econòmiques, en reciclatge continu i sempre preparats per afrontar les últimes innovacions. En part també, a causa dels problemes

a l'hora del relleu generacional en les empreses familiars.[55] Al segle XX, en perdre el tren de la segona industrialització (sense siderúrgia ni automoció), ens quedem amb els vells industrials tèxtils que segueixen mantenint un pes econòmic important gràcies al tancament econòmic del país des de la primera guerra mundial fins a finals dels setanta: els que no hagin caigut abans ho faran aleshores i el sector tèxtil català quedarà definitivament liquidat, així com el del metall.

Tornem a l'origen del grup social o de l'eclosió de la classe: «Hallamos así definidos dentro del mismo grupo social burgués, dos generaciones distintas. La que había rehecho la prosperidad del Principado, partiendo del momento ruinoso de 1714, y la que vivía la primera época de realizaciones del comercio colonial. La más antigua constituye, de modo específico, la gran burguesía comercial barcelonesa del siglo XVIII, anàloga, en líneas generales, a otras burguesías mercantiles de los principales puertos de Occidente en la misma época. La más joven consiste, según toda probabilidad en los innovadores de la transformación industrial, comerciantes enriquecidos que invirtieron parte de sus recursos en el desarrollo de la industria de indianas». [56]

Vicens ens parla de grupo social burgués: en cap moment hem trobat els terme burgès o burgesia en els documents consultats: per això parlarem de capitalistes, perquè invertien capital, i de comerciants, perquè és com ells es definien. Sovint s'empra el mot burgesia per a senyalar un determinat grup social, suposadament compacte i unitari a nivell ideològic quan no tenim cap evidència ni estudi que ens confirmi que això fos realment així. [57].

Parlar de la burgesia del segle XIX no seria acurat si primer no es defineix què significa el mot: sobretot si ens hi volem referir com a classe acomodada que pren el poder en els segles XIX i XX. A Catalunya no hi ha Una burgesia o La burgesia. És sobretot quan s'intenta generalitzar la seva postura ideològica o política, interpretant-la amb criteris i valors d'avui dia, que se sol fer en un exercici de presentisme, quan els contextos són profundament diferents entre els principis del dinou –quan se'ls podria considerar revolucionaris liberals fent front a un estat semi-feudal–

[55] Vegeu l'article de Paloma Fernandez sobre la família Rivière a Carreras et al (1999), pp. 1398-1414.
[56] Vicens ja troba, en el XVIII, diferents grups de persones (en diu noms i cognoms) que s'anaven prenent el relleu a mida que apareixien noves activitats comercials i industrials. Vicens (1954) p. 359.
[57] «Cuando hablamos de burguesía española entre 1750 y 1833, no nos referimos a una clase social inconcreta, como se acostumbra a hacer al tratar de este período, sino taxativamente a los comerciantes sin almacén abierto y a los fabricantes e industriales del algodón y de la seda. En esta verdadera acepción de la palabra, los únicos estamentos burgueses de españa correspodían a los comerciantes gaditanos y a los comerciantes y fabricantes catalanes.» Vicens (1954), p.355

a mitjan segle –quan després de les diverses guerres civils, la crisi financera del 1866 i el desenvolupament industrial van prenent posicions però poc poder polític directe toquen– a principis del vint –amb una industrialització consolidada i un obrerisme puixant on alguns prenen partit entre postures antagòniques– i la segona meitat del segle –quan alguns proven de defensar els seus privilegis en plena decadència del model nascut un segle i mig abans.

Si que té sentit parlar del naixement d'una «classe capitalista», que s'alimenta en diverses etapes. Les grans fortunes de finals del divuit i començaments del dinou sorgiren sobretot del comerç i les finances, mentre que els pròpiament industrials –amb poques excepcions– no eren encara els homes més acabalats del país ni de bon tros tan rics com els comerciants. Però a mida que el segle avançava, foren les activitats de la indústria les que començaren a donar rendiments més elevats i els industrials, sorgits d'un conjunt heterogeni de persones, format per menestrals, fabricants i petits comerciants - anaren consolidant el seu poder econòmic.[58] Mentrestant, el grup dels «vells» comerciants s'anà extingint, convertits en rendistes, reconvertits en financers o, senzillament, pel tancament i extinció dels seus negocis.

Aquesta classe capitalista fou, durant tot el segle XIX, un grup social molt dinàmic internament. A diferència de la noblesa, que difícilment tolera sobrevinguts procedents d'altres classes i pràctica l'endogàmia, acceptava més fàcilment l'entrada de nous membres. Tan sols calien alguns requisits formals, com posseir una bona fortuna, adoptar un determinat estil de vida, adquirir una cultura concreta i practicar uns bons costums. El diner, el poder i la voluntat de ser reconeguts socialment seria el seu *leit motiv*.

[58] «Por supuesto que esos tales ya viven de su renta, aumentada considerablemente por el gran vuelo que han adquirido los negocios con el desarrollo del crédito y no quieren acordarse de cuando fueron horteras.» Coroleu (1888), p. 468.

1.6. La dinamització institucional

> Desde el momento que abrió sus puertas al público el Gran Teatro (1845), no tuvieron más remedio sus concurrentes que alzarse de puntillas para alcanzar la talla que exigían las proporciones del local.[59]

La importància d'un grup social concret en un país no només la determinen els seus patrimonis o negocis, sinó, sobretot, la seva presència en les institucions existents i la seva participació en la creació de noves. De fet, el naixement d'entitats és un dels senyals inequívocs de canvi social i la seva promoció respon sempre a la voluntat de consolidar idees i projectes que no troben forat en les velles organitzacions.

Durant el segle XIX, a Catalunya sorgiren principalment tres tipus d'institucions que reflectien aquestes noves necessitats socials: les que defensaven els interessos econòmics dels seus promotors, les escoles professionals que difonguessin els coneixements que els canvis tècnics del moment requerien i, finalment, les entitats culturals i lúdiques que havien de divulgar la nova cultura que aquests homes volien transmetre a la societat i que els havien de servir per afirmar el seu estatus i diferenciar la seva classe. La consolidació de cadascuna d'elles és indicativa el grau de cohesió i la coherència dels seus membres com a classe.[60] En aquest apartat tan sols esmentarem les que eren més importants durant la segona meitat del segle i, en els casos que ho hem pogut esbrinar, quina participació hi tingueren els nostres homes.

Una de les primeres iniciatives per defensar els interessos econòmics del país, i promoure'ls, fou la Societat Econòmica d'Amics del País. Fundada a 1822, que per motius polítics no pogué realment començar a tenir activitat fins a 1834. El seu objectiu era «promover la instrucción y la beneficiencia pública; estimular la práctica de la virtud; fomentar la agricultura, la indústria, el comercio y las artes; y procurar por cuantos medios estén a su alcance la

[59] Coroleu (1888), p. 468.
[60] Pel que fa a això, trobem qui pren una postura molt crítica respecte a la inanitat intel·lectual de la burgesia catalana d'aquells temps «... sembla que la brillantor i el relleu social d'alguns proteccionistes van servir ben poc a l'hora de transformar costums socials i intel·lectuals; i això fins molt endavant. Va servir ben poc a l'hora d'impulsar acadèmies d'estudi, centres de lectura i biblioteques o altre tipus d'entitat en la qual es reflexionés o es teoritzés sobre els trets particularistes que es defensaven en el pla de l'interès específicament econòmic. (...) Més aviat sembla que de l'àmbit francès es va copiar la tómbola o el ball o la gran festa benèfica amb què alegrement semblava voler-se prendre consciència de la realitat social circumdant...», Casassas Ymbert (1986), p. 10.

prosperidad del país.»[61] La institució manifestà, el 1840, la intenció de crear una caixa per fomentar i canalitzar l'estalvi de les famílies de classes mitjanes i humils, que seria, més endavant, la Caixa de Barcelona. Substituïa, des de la societat civil, la manca d'institucions públiques que es preocupessin del progrés d'aquesta franja tan important de la població. Altres institucions d'aquesta naturalesa foren dues grans institucions de l'època: el Foment del Treball Nacional[62] i la Unión Mercantil,[63] que canviaren de noms en repetides vegades a causa de les fusions i refundacions que patiren. No hem trobat els nostres homes entre els promotors o grans prohoms d'aquestes institucions, ja que estaven integrades sobretot per fabricants.

Pel que fa a les institucions de caire més lúdic o intel·lectual, en les quals, evidentment, s'hi seguien fent negocis, n'esmentem les quatre més importants: el Círculo Mercantil, el Casino,[64] l'Ateneu Barcelonès i el Liceu.

La junta del Círculo del Liceo estava presidida per Pere Plandolit i Josep Agustí Nadal i Sastre –soci de la casa de comerç J. A. Nadal que s'analitza en la segona part d'aquest treball– n'era el director quart des de la seva fundació. En la comissió consultiva hi havia un membre de la família de comerciants Amell. D'entre els fundadors hi destaquen Casimir Girona, Joan Manuel Bofill i Pintó, Rafel Patxot, entre molts d'altres.[65] En la primera junta de l'Ateneo Catalan,

---

[61] Cabana (1989). p. 8.

[62] El «Fomento» provenia de la fusió de l'antiga Junta de Fàbriques (Institut Industrial de Catalunya de 1848) i el Foment de la producció espanyola (1869), anomenat posteriorment, Foment de la Producció Nacional. Els dos es fusionaren (1879) i es convertiren en l'Institut del Foment del Treball Nacional, i després en Fomento del Trabajo Nacional. Aquest últim tenia la seu al carrer del Pi número 5. Era el centre de defensa dels interessos proteccionistes de la indústria - tèxtil sobretot - del país, i impulsà iniciatives com ara l'escola de comerç i ensenyament de fabricació de teixits. Segons Coroleu, tenia 1.000 socis a 1876. Un excel·lent treball de Roser Solà ressegueix la creació i vida de l'Institut Industrial de Catalunya. Solà (1997).

[63] El Circulo Unión Mercantil, defensava, com el Fomento, la protecció de la indústria i la defensa dels interessos mercantils, fou creat a 1872, per socis que, aparentment, havien abandonat el Casino Mercantil. Aquest, amb seu al carrer Avinyó amb Verònica, tenia 750 socis a 1876 i es dedicava a la contractació de valors; en la seva seu, coneguda com la Llotja, hi havia l'associació de Corredors reals de canvis. Una altra entitat, coneguda com El Bolsí, tenia la seu a la Rambla del Centre amb Zurbano i també es dedicava a la contractació de valors. Malauradament no s'han pogut localitzar els noms dels seus prohoms. Casassas (1986), p. 25.

[64] El Casino Barcelonès, era un centre de reunions i lúdic, segons Casassas «d'una burgesia bastant provinciana». Fundat a 1840 i traslladat a Rambla Santa Mònica 29 a 1844. El 1848 obrí una biblioteca Casassas (1986), p. 25. El 1869 el Casino, es fusiona amb el Círculo Mercantil i esdevenen Casino Mercantil Barcelonès o Centro Mercantil Barcelones Segons la Guía de Barcelona de Coroleu. El Casino Barcelonès, que estava al carrer Avinyó amb Verònica, tenia 750 socis i es dedicava a la contractació de valors. Aquest anà perdent socis sense remei, i tingué poc pes fins que es fusionà amb l'Ateneo Catalán.

[65] El Círculo Mercantil havia nascut a 15 de desembre de 1864, tenia el local a la llotja on s'hi reunien els burgesos no industrials. Era una entitat d'esbarjo. Hi havia molts naviliers i sobretot, comerciants;

predecessor del futur Ateneu Barcelonès, el 1866, hi havia el terratinent Modest Lleó (President de la línia de ferrocarrils de Tarragona) i Manuel Girona, que n'era el Tresorer. L'entitat s'organitzava per seccions: Lleó estava en la d'agricultura, Miquel Clavé, Francesc Planàs, Manuel Girona en la de comerç, que comptaven amb altres personatges rellevants de la Barcelona del moment, així com la d'Indústria. Josep Agustí Nadal i Sastre en fou el darrer president, fins al moment que es va constituir l'Ateneu Barcelonès, el 1872.[66]

El Liceu fou el màxim aparador dels nous costums, nous gustos en art i noves formes d'oci que aquells nous rics volien mostrar, a imitació del què passava a Europa. Va complir el seu paper a la perfecció.[67] La majoria dels nostres homes hi anaven. Rafel Sabadell Permanyer tenia un «palco» o llotja al primer pis valorat en 3.000 duros i la cadira número 9 de la fila 3 del pati de butaques valorat en 550 duros.[68] Joan Nadal Pujolà tenia mitja llotja juntament amb el seu germà Antoni.[69] El fundador de la institució Manuel Gibert repartia, en el seu testament, la llotja del pis principal del Liceu entre els seus quatre fills vius i valorava en 1.500 duros cada part.[70] Gil

elaboraven informes i confeccionaven treballs i memòries sobre la vida comercial de la ciutat. El 1866 absorbí els 40 membres del Col·legi de Corredors Reials. Casassas (1986), p. 30.

[66] A 1836 hi hagué un primer intent de fundar el que s'havia d'anomenar Ateneo Catalan, però la inestabilitat social de l'època va impedir que el projecte pogués tirar endavant. Tot i que a 1840 es constituí la Sociedad Filomática, el món de la «creació intel·lectual» quedà totalment abandonat fins a 1860, quan finalment nasqué l'Ateneo Catalan, que tenia el local a la casa particular del Marquès de Castelldosrius, al carrer Escudellers. Tenia 336 socis en el moment de la seva fundació. «L'activitat que més sobresurt durant aquesta primera etapa és la que podríem denominar com intel·lectual-cultural interna...Discussions públiques i privades, confecció de memòries, concessió de premis, conferències, participació en la confecció d'exposicions, memoràndums, dictàmens, etc.» Casassas (1986), p. 32. De la fusió de L'Ateneo Catalan i el Centro Mercantil Barcelonés neix, finalment, l'Ateneu Barcelonès a 1872. El Casino aportava 107 socis, l'Ateneo, 444, al cap d'un any eren 615 i mig any després 781. El seu president primer fou Manuel Duran i Bas. Segons un fulletó editat arrel del seu naixement l'Ateneu no naixia amb voluntat de ser un centre lúdic, sinó de creació intel·lectual: «puede contribuir con verdadera eficacia al progreso nacional, convirtiéndose en semillero de sabios, escritores y artistas, en càtedra y manantial del patriotismo, en baluarte de los intereses del país, en foco permanente de ilustración y cultura» citat per Casassas (1986), p. 37. L'entitat ha arribat fins als nostres dies i va tenir l'època de més esplendor durant els primers anys del segle xx.

[67] Sense cap mena de dubte, la institució estrella de l'època fou el Liceu i la societat del Cercle del Liceu. Constituïts tots dos a 1847, el primer funcionava com una societat anònima i el segon com un club, que tenia 350 socis. La construcció del Liceu fou un acte d'afirmació social de la nova classe que sorgia, ostentosament, i que consumia, en quantitats indigeribles per l'històric Teatre Principal, música i òpera, sobretot italiana. La programació mostrava els gustos dels nous rics de la ciutat, molt en acord amb els de les grans ciutats europees, com París i Londres, en les quals Barcelona s'emmirallà d'una forma molt significativa. Les cites del llibre de Coroleu que han estat utilitzades per introduir els apartats d'aquest capítol provenen de la crítica que aquest feia de l'ambient que es respirava en el Gran Teatre. Coroleu (1888), p. 468.

[68] AHPB. Protocols de Lluis Gonzaga Pallós, 1867. Inventari de Rafel Sabadell i Permanyer.

[69] Inventari de Joan Nadal Pujolà. Escriptura on reconeix que el palco és del seu germà Antoni.

[70] AHPB. Protocols de Manuel Catalan, 1874. Testament de Manuel Gibert.

Bonaventura Fabra tenia la llotja número 25 al primer pis del Teatre, valorat en 12.000 escuts en el seu inventari.[71] Joan Manuel Bofill Pintó era propietari de la meitat de la llotja 15 del primer pis, que es valorava en 20.000 ptes.[72] Finalment, en l'inventari de Víctor de Compte consta que tenia una cadira al pati de butaques, valorat en 2.000 ptes.[73]

Les «inquietuds intel·lectuals» d'aquests homes no es limitaren a l'òpera. Les relacions amb els erudits de l'època sembla que fou fluïda i en el si de les seves famílies sorgí més d'un lletraferit, com ara Joan Nadal Pujolà, germà d'Antoni Nadal. O Els Rubió, que s'emparentaren amb els comerciants Lluch, originaris de Manresa. Alguns d'ells foren col·leccionistes de renom, com Sebastià Anton Pascual, que tenia una col·lecció d'art formada d'uns tres-cents quadres a la casa on vivia al carrer Xuclà. Francesc Martorell Peña, cunyat de Joan Manuel Bofill Pintó posseïa una col·lecció particular que es convertiria en el museu Martorell de Mineralogia, botànica, arqueologia i numismàtica.

Acompanyant al renaixement cultural de Catalunya nasqueren moltes altres institucions, però això seria més tard i els nostres homes ja no hi prengueren part. S'observa que, especialment entre les que defensaven els interessos econòmics i les lúdiques creades a mitjan segle, hi hagueren diverses fusions i escissions. Això ens confirma, en certa manera, que s'estava encara en una etapa de clarificació i delimitació dels interessos de cada grup i, per tant, de concreció de la postura que representaria cada institució.

1.7. El lideratge de Manuel Girona

Manuel Girona fou, sense cap mena de dubte, una figura excepcional per l'economia del país en la segona meitat del segle, per haver creat el primer gran banc català (el Banc de Barcelona) i per la promoció d'infraestructures que vertebrarien el país (el ferrocarril de Granollers i de Saragossa i el Canal d'Urgell), així com d'indústries del metall, la mineria i fins i tot de promoció de l'agricultura.

[71] AHPB. Protocols de Francesc Bellsolell, 1867. Inventari Gil Bonaventura Fabra i Illas.
[72] AHPB. Protocols de Jeroni Cahué, 1878. Inventari de Joan Manuel Bofill i Pintó.
[73] AHPB. Protocols de Constantí Gibert, 1879. Inventari de Manuel de Compte.

Amb Girona hi treballà tothom, o gairebé tothom. Tingué alguns col·laboradors que li feren costat en tots els seus projectes, però també gaudí de recolzaments puntuals d'altres persones, que podien ser, en altres negocis, directes competidors seus. En la promoció del Banc de Barcelona li féu costat Pere Plandolit, fins que morí el 1866 i el navilier Josep Maria Serra. Accionistes de la entitat de crèdit ho foren Marià Lluch, Francesc Planàs Molist, de Lerena, Sirvent, Parladé, Bofill, Sebastià Anton Pascual, els Amell, etc.

En el finançament del Ferrocarril de Saragossa també trobà un suport fidel. S'hi vincularen Marià Lluch, Patxot, Clavé, Sirvent, Parladé, Plandolit, Compte, Maresch, Planas Compte, Amell, etc. El prudent Manuel de Lerena decidí comprar obligacions i no accions, potser no veia clara la viabilitat financera del projecte i Baltasar de Bacardí, Antoni Brusi Ferrer i Erasme de Janer, formaren part de la seva junta directiva. La promoció del Canal d'Urgell demostra que Girona era capaç de gastar-se diners –a més de guanyar-ne– per posar en pràctica un projecte que hauria d'afavorir el desenvolupament del país: el pla de Lleida podia proveir de gra el litoral si se'l dotava d'un rec. Els seus socis de Barcelona potser no veieren tan clar això d'invertir en les terres de ponent i Girona quedà considerablement més sol davant el repte, però comptà el suport de Manuel de Lerena, Ignasi Romañà, Antoni Nadal, Gil Bonaventura Fabra, Joan Manuel Bofill Pintó i l'incondicional Jaume Ceriola, nascut a Agramunt.

Girona tingué sempre al seu costat un home més gran que ell, que havia viscut de prop tots els esdeveniments dels primers anys de segle i que, probablement, influí molt en el financer: era el notari Josep Manuel Planas i Compte, sobre el qual també seria interessant poder aprofundir en un estudi monogràfic. Altres col·laboradors incondicionals del financer foren els esmentats Marià Lluch, els oncles i nebots Joaquim i Genís Arimón Andarió i Joaquim i Genís Arimón Cruz. Pel que fa a les obres del port de Barcelona no hi tingué intervenció directa però si d'un dels seus socis en el ferrocarril.[74]

Girona i els seus homes no tan sols tingueren un paper rellevant a nivell econòmic, la seva implicació en els esdeveniments polítics i socials de la ciutat el converteixen en protagonista, juntament amb Manuel Gibert, de la Barcelona i la Catalunya contemporànies. Malgrat els diversos treballs que se li han dedicat, encara no tenim una biografia completa d'un

[74] La construcció del nou embarcador del port de Barcelona corregué a càrrec de la companyia Martorell i Cia, de la qual era majoritàriament propietari Joan Manuel Bofill Pintó, que comptava amb el recolzament de la resta de comerciants de la ciutat.

home que va impulsar dues línies de ferrocarril, el Canal d'Urgell, el Banc de Barcelona i que, juntament amb els seus germans i pare van emprendre negocis en l'agricultura, la minera, la indústria i les infraestructures, va ser alcalde de Barcelona i líder indiscutible del segle XIX a nivell econòmic, polític i social.[75] Sense buscar-lo l'anem trobant en diversos moments, a ell o als seus germans, perquè eren a tot arreu, perquè se'ls cita constantment, perquè apareix en els documents i en els arbres genealògics dels comerciants estudiats. Girona mereix una biografia completa i per això el seu nom ha estat esborrat de la llista dels capitalistes que aquí s'estudien.[76]

Girona, igual que Gibert i Planas i Compte, o Jaumandreu, sabien que tenien el poder i la capacitat de transformar el país i impulsar-ne el desenvolupament: pels seus caps i les seves companyies hi passaren projectes de gran abast amb enormes sumes de diners invertits que van empènyer un procés irreversible de creixement a llarg termini. Les seves accions eren pròpies d'un govern més que no pas d'uns mers empresaris, ja que aquests projectes requerien d'una planificació i execució molt arriscada pel fet d'haver-ho de fer amb diners de particulars que calia convèncer perquè hi invertissin ja que la inversió pública a Catalunya fou nul·la. Tenien un projecte –el seu– pel país, no només un d'empresarial particular, que anava des de l'emissió de diner a la construcció d'infraestructures, desenvolupament del camp i proveïment de gra pels obrers, a més del desenvolupament urbanístic.

Caldria aprofundir en aquest aspecte –en un altre treball de ben cert– ja que a mida que avança la centúria, es té una mica la sensació que, d'una idea de país amb referències fins i tot d'aspectes de filosofia social es passà a un model de capitalisme considerablement més

[75] El primer historiador que va insistir en remarcar la importància de Manuel Girona va ser Francesc Cabana, qui en va començar a glossar la figura en els seus diversos llibres. Carles Sudrià i Yolanda Blasco han publicat sobre el Banc de Barcelona gràcies a la documentació original del banc trobada per la Dra. Blasco que s'han traduït en dos llibres i també els treballs de Lluïsa Pla, que va tenir accés a part de l'arxiu familiar i a documents del Canal d'Urgell, el que li va permetre escriure una aproximació sociològica interessant de la família Girona.

[76] «La casa Girona hnos, Clavé y compañía emprendió en aquella época una obra de grandísima trancendencia tambien, que fué la del FFCC de Barcelona a Zaragoza». Coroleu (1888), p. 499. Pel que sembla, el Sr. Manuel Girona tenia impressionats els Barcelonins «Notable fue en aquellos tiempos el desendimiento del progreso en esta ciudad. El Banco de Barcelona es la institución que más eficazmente ha contribuido al progreso material de la Ciudad». Coroleu (1888), p. 470. L'autor de les memòries que transcrigué Coroleu, remarcava –en la mentalitat de l'època– l'altura moral de l'emprenedor del Canal d'Urgell, «Don Manuel Girona resolvió la dificultad logrando que el gobierno le facilitase para realizar la empresa mil presidiarios a los cuales sirvió de tratamiento higiénico moral aquel arduo Trabajo». Coroleu (1886), p. 499. La ciutat de Barcelona atorgà la Creu de la Beneficiència a Manuel i Ignasi Girona per haver seguit a la ciutat malgrat el còlera, a 1865, quan la majoria d'empresaris es refugià a les seves torres de Sant Gervasi i Horta. Cabana (1992), vol 1, p. 16.

salvatge.[77] Les expectatives d'enriquiment d'una part de la població potser foren massa altes i el coneixement del funcionament del «nou» sistema capitalista escàs, alguns es van entusiasmar massa i l'especulació a l'entorn de moltes empreses creient que el diner es reproduïa per si sol els va fer creure en un miratge. Les dues crisis de la segona meitat de segle suposaren una purga necessària i previsible.

Aquest no fou el camí seguit per alguns d'ells: els germans Girona, els Nadal, els Fabra, els Muntadas entre d'altres, no es deixaren ofuscar per fortunes fàcils i guanys especulatius i mostraren una prudència i una seriositat en els seus negocis que possibilitaren la consolidació d'indústries de gran solidesa i importància pel desenvolupament del país. Foren precisament els que seguiren al capdavant de les seves empreses els que seguiren ampliant la seva fortuna i els seus patrimonis. Els que liquidaren els negocis per esdevenir rendistes foren més susceptibles a les batzegades del sistema.

Potser aquesta fos la causa que entre els inventaris trobats d'homes que apareixen en les més diverses iniciatives, les fortunes mitjanament consistents es puguin comptar amb els dits d'una mà, per major sorpresa. Els grans patrimonis acumulats en una operació, si no tenien darrera una base de creació de valor afegit de manera contínua o s'havien obtingut amb operacions especulatives, podien fondre's en un no res. En una terra pobra en recursos naturals on els guanys més importants han estat històricament lligats al comerç, la volatilitat d'aquests és enorme, condicionats pels esdeveniments polítics i econòmics dels mercats. Per això els mateixos comerciants de finals del divuit i del dinou, tot i haver acumulat fortunes importants, no les pogueren mantenir gaire més de cinquanta anys.

Patrimonis limitats, doncs, però riquesa d'iniciatives. Calia estar sempre atent al que era nou, al que es feia a l'estranger, per seguir alimentant la cadena de l'enriquiment. Cal dir que això s'aconseguí amb considerable èxit. Al llarg del segle uns homes anaren rellevant els altres i el que havia començat amb el comerç s'anà desplaçant cap a la indústria, fent que el Principat acabés esdevenint un centre de producció important, sense que el camí emprès quedés sobtadament interromput, com passà a altres territoris de l'Estat. Però també és cert que la dependència tecnològica i energètica donava gran inestabilitat als guanys obtinguts de la

[77] Els escrits de Jaumandreu o Madoz, traspuen una idea elaborada de com s'havien de dur a terme reformes al país que permetessin el seu desenvolupament econòmic i social general, sobre com s'havia de desamortitzar el sòl. El finançament del ferrocarril, la creació d'una entitat d'estalvi pels obrers (la Caixa de Barcelona), d'una societat per recol·locar els obrers sense feina arrel de la crisi, etc.

indústria. Totes aquestes variables, tan pròpies d'un un país petit, econòmicament dual, carregat de problemes polítics i tecnològicament a remolc de l'estranger, van provocar que no es poguessin formar grans fortunes.[78]

El que si podem dir és que els homes acabalats del dinou que hem estudiat, propietaris de negocis relacionats amb el comerç i la indústria, no formaven un grup homogeni, sinó que hi havia diferents grups. També sembla que, a mida que passava el segle, s'anaven aclarint més els interessos de cada subgrup, i al mateix temps que desapareixia el «projecte de desenvolupament del país» –liderat per alguns pocs– es donava pas a la rivalitat entre ells i la defensa d'interessos a nivell corporatiu. La «classe», el grup dels «nous rics», patia continus canvis interns. Un petit grup d'ells s'anà solidificant cada vegada més, eren els fabricants del tèxtil, tant cotoners com llaners i un altre anà desapareixen, el dels comerciants.

[78] Aquesta fragilitat de la industrialització catalana era percebuda pels contemporanis i queda reflectida en una cita del llibre de Coroleu, referint-se a la exposició universal de Londres: «Nuestros industriales van a pasar allí muy malos ratos viendo como progresan y se engrandecen las naciones en las cuales los gobiernos y los ciudadanos se hallan bien penetrados en el espíritu del siglo y comprenden por lo mismo que el trabajo asiduo e ilustrado es la base más firme de la prosperidad de los pueblos, y que el estado tiene el deber de protegerlo eficazmente por todos los medios posibles (...) Cuan rezagados no hemos de aparecer en el gran certamen internacional nosotros que consumimos en perpetuas y fratricidas luchas el vigor que heredamos de nuestros mayores...». Coroleu (1886), p. 492.

04.- L'ascens

Relacions de producció i de comunicació

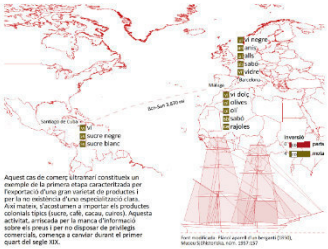
Primer de tot la botiga

Durant la segona meitat del segle XVIII en endavant, una via d'ascens econòmic i social és per mitjà d'una botiga; per exemple, de barrets, merceria, terrissa, teixits o productes colonials. La botiga és la palanca per a crear o participar en una xarxa comercial i generar altres i més importants oportunitats de negoci. Per exemple, el pare de Joan B Nadal Arola administra una botiga de barrerts a Barcelona i ell una merceria (1779); per contra, l'avi era pagès del poble de Vilamajor. A més, aquesta botiga s'ubica a la plaça del Born que era el centre comercial de l'època.

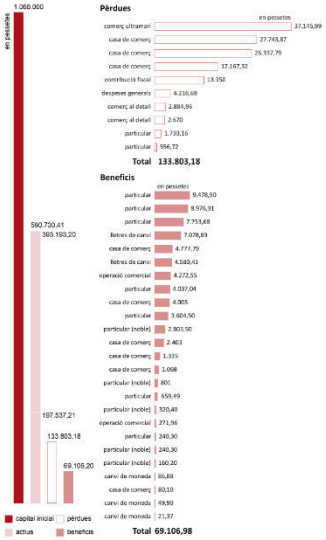
Comerç marítim de cabotatge i ultramarí

Durant tot el període analitzat, les cases de comerç són una peça clau de l'activitat comercial. Ara bé, també són una forma d'organització de la família i un mitjà per a teixir aliances de classe. Aquesta peça, hereva de la botiga, facilia l'intercanvi de productes i, per extensió, l'acumulació de capital. El comerç marítim de cabotatge i l'ultramarí són una de les fonts principals de riquesa pel fet que proporcionen imputs industrials i noves tecnologies. De fet, les colònies i, sobretot Cuba, permeten mantenir Barcelona en una posició preeminent dins el comerç internacional de béns.

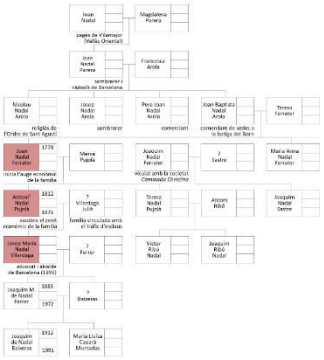
Les operacions de préstec com a font de finançament

Amb anterioritat a l'aparició dels bancs, l'ascens com a classe dominant també s'explica per la capacitat d'atorgar préstecs privats. Aquesta activitat possibilita establir relacions amb d'altres famílies de comerciants però, també, de la noblesa. En alguns casos els vincles que es generen faciliten les estratègies matrimonials per a preservar o millorar el patrimoni familiar. Pel fet que s'hi dedica de manera quasi exclusiva, el cas d'Antoni Nadal Darrer esdevé un model. En aquest cas, el 44% dels prestataris són particulars i el 9% d'aquests són nobles.

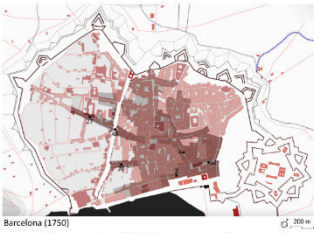
La casa de comerç JA Nadal i Cia com a estudi de cas

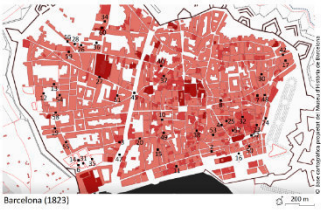
Aquesta tesi analitza amb una escala de detall d'ampliació els prohoms i les estratègies que adopten. De la majoria la documentació escrita és parcial o quasi del tot inexistent. Ara bé, en un cas s'ha pogut estudiar puntualment l'arxiu privat de la família Nadal Ferrater. Aquest fons reuneix documents de vuit generacions de vida barcelonia; és a dir, entre 1780 i 1991. Destaca la comptabilitat de dues cases de comerç (1851-1883). Ambdues posen en evidència el procés de finançament de l'activitat industrial.

Barcelona esdevé una ciutat més complexa

Barcelona esdevé el focus de tot el procés d'industrialització que experimenta Catalunya entre la segona meitat del segle XVIII i el crac bursari de 1866. Durant aquest període els prohoms es relacionen bàsicament al voltant de les cases de comerç, dels projectes ferroviaris i de la indústria. El cercle virtuós que generen aquests vincles de producció i de comunicació, fan de Barcelona una ciutat més complexa. L'entorn construït canvia i la manera de viure'l també.

Barcelona (1750)

Barcelona (1823)

2. EL FINAL DEL MODEL VUITCENTISTA

De 1800 a 1840, molts dels negocis del comerç van tenir per promotors una o diverses persones que no necessàriament havien donat cos legal a la seva iniciativa. Molts dels pactes que es feien entre comerciants eren verbals i moltes de les societats en funcionament no estaven protocolitzades. D'aquí que els conflictes sovintegessin i l'arxiu de la Junta de Comerç, on es recullen els plets entre comerciants, sigui una font que s'engreixa al mateix ritme que ho feia l'activitat comercial. D'allí hem tret part dels exemples que volem presentar en aquest segon capítol.

Caldria aprofundir en aquesta particularitat que moltes de les societats de l'època no fossin escripturades, perquè condiciona els ulls de l'historiador, que sovint es troba amb certa manca d'informació i poques probabilitats de reeixir a l'hora d'intentar quantificar el volum de negoci que movien les cases de comerç. Aquest fet probablement respongui a que els negocis a principis del XIX es feien a Catalunya encara amb fórmules arcaiques, on cap dels membres de la «societat» s'hauria atrevit a trencar les normes no escrites, amb la seva paraula de «pactes entre cavallers» – expressió que trobem força sovint entre els plets. En una Catalunya en creixement, amb nous àmbits on obrir negocis, aquest sistema de funcionament es va haver d'adaptar, per força, a les noves circumstàncies. Quan es van donar les condicions de certa calma social, es van promulgar lleis i es van crear institucions reguladores de totes aquelles activitats que estaven en plena expansió. Un dels primers passos importants va ser fer constar legalment l'existència o constitució de les noves societats i registrar els pactes entre comerciants o societats quan aquests eren de cert volum. D'aquí que l'existència d'algunes iniciatives econòmiques molt importants i primerenques ens hagin arribat avui dia pel Tribunal de Comerç, és a dir, sortien a la llum tan sols si hi havia algun conflicte.

En aquest capítol s'estudien algunes operacions d'abans de 1840, quan es va donar el *take-off* de la industrialització d'alguns comerciants protagonistes del creixement de finals del XVIII que es van trobar al bell mig de guerres externes i internes: la independència de les colònies

americanes i la Guerra del Francès.[79] Alguns d'aquests noms ja van ser identificats per Vilar i per Vicens.[80]

Aquests primers quaranta anys de segle van estar marcats pel canvi de model i de relacions entre comerç i indústria, ja que un model de comerç orientat molt cap al mercat captiu Americà s'ha de reorientar cap al mercat interior: és aleshores que el capital comercial es vincula de manera més directa en la industrialització del país, als ferrocarrils, a la indústria tèxtil i siderúrgica entre d'altres.

El de Rafel Català n'és un clar exemple. Està establert a Palma a causa de la guerra del Francès i segueix amb l'activitat seguint les ordres del seu pare, Joan Català Folch que és al Principat. El comerç amb Amèrica (que inclou exportació de teixits, aiguardent i importació de cacau i altres productes segons com estiguin els preus) és la base del seu negoci, muntat sobre una xarxa de coneguts-comissionistes a qui dona total confiança de que ja sabran en què invertir els diners que van i venen. Es carteja amb Joan Pintó Bofill, a qui «havien perdut el rastre» i vivia a Cartagena d'ïndies però en algun moment determinat escriu que «es troba a Jamayca con mucha plata». Tanmateix reconeixen que el conflicte d'Amèrica els comença a ser incòmode perquè ara tenen problemes tant al Principat com a Amèrica. L'objectiu és reinstal·lar-se a Catalunya i poc a poc van repatriant diners en metàl·lic o en mercaderies. Les dues Guerres, doncs, aboquen els nostres comerciants a una situació de retorn obligat i reconversió difícil. [81]

Els casos aquí presentats tenen un component comú: són intents fallits que acaben al tribunal de comerç. Ens permeten mostrar alguns exemples de la duresa dels inicis i les dificultats d'arrencada d'algunes empreses, així com de la decadència d'altres que semblaven consolidades. Els exemples ens relaten en primera persona allò que els historiadors de l'economia de Catalunya ja havien explicat en un nivell macroeconòmic.

---

[79] Vegeu els estudis de Fradera i de Pere Pascual en aquest sentit.
[80] De nou remetem el lector a consultar el llistat de noms que presenta Jaume Vicens. «Quinto grupo de comerciantes matriculados obligatoriamente en la Real Junta de Comercio de Catalunya en 1814-1818»: hi trobem, entre d'altres, a Joan Amell, els Bacardí, Bonaplata, Compte, Dodero, Elías, Flaquer, Fontanellas, Gironella, Erasme de Gònima, Jordà, Francesc de Larrard, Maresch i Ros, Gaspar Remisa, Joan Reynals, Roig i Jacas, Serra i Franch, els germans Torrens i Miralda. Alguns d'ells els trobem en el present capítol. D'altres, eren els progenitors d'alguns dels comerciants protagonistes del següent: Ignasi Girona, pare de Manuel, Mariano Serra, pare de Josep Maria Serra, Josep Plandolit, pare dels germans Plandolit, fundadors del Banc de Barcelona juntament amb els fills Girona i Serra, els Roig i Rom, suposats traficants d'esclaus, i Jaume Tintó. Jaume Vicens (1954).
[81] Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona: *Ca l'Ardiaca*. Fons comercial. B. 336. Fons Rafel Català.

2.1 Una expedició a Amèrica

Pierre Vilar vertebra la formació del capital comercial català del divuit al voltant de dos grans eixos: la botiga i la barca. La botiga serà l'origen de la distribució de mercaderies a nivell intern i l'origen també – en molts casos – de societats mercantils i industrials, i al voltant de la barca es vertebra el comerç exterior català. A manca de grans Companyies amb privilegis i a diferència d'Anglaterra, Holanda i Castella, el comerç marítim català es compon de múltiples petites expedicions fruit d'iniciatives particulars de la més diversa procedència (social i geogràfica).

La divisió, el formigueig, la dispersió social i geogràfica del capital que finança aquest armament són, en efecte, trets característics. No hi ha cap exemple d'armador individual que sigui propietari únic del seu vaixell (i hi ha també pocs exemples de noliejador únic per a una càrrega). A partir de mitjans del XVIII la reorientació del comerç marítim català del Mediterrani a l'Atlàntic suposa «un canvi de nivell, no en les relacions del Comerç Català (que havia participat sempre, a través de Cadis, en el comerç atlàntic), sinó en les capacitats de l'armament regional». És a dir, estem parlant de més operacions, sense que la forma de fer-les hagi canviat substancialment.

La barca representa, doncs, la cèl·lula nuclear del comerç exterior per excel·lència. Cada construcció de vaixell, cada expedició organitzada era en ella mateixa una empresa que naixia per complir amb aquesta finalitat i se solia dissoldre un cop acabada la comesa. Els documents així ho revelen: acabada l'expedició se saldaven comptes i la següent podia tenir socis diferents. Les característiques que analitza amb tanta exhaustivitat Vilar per la segona meitat del divuit, les trobarem calcades en la primera meitat del dinou. [82]

Hem volgut posar dos exemples d'entre els molts trobats de dues expedicions comercials a Amèrica. Són extretes dels plets de la Junta de Comerç i, per tant, motiu de litigi.

[82] Al llarg del capítol es donen xifres de valors de béns en pessetes, la moneda de referència quan es va iniciar aquesta recerca. Per tenir una referència del seu valor a 2024 s'ha usat una equivalència de la pesseta: la del salari diari pels diferents anys que presentem alguna dada, 1838, 1835, etc.. S'ha usat l'índex salarial de Ramon Garrabou, Enric Tello i Albert Roca del seu article «Preus del blat i salaris agrícoles del litoral de Catalunya 1720-1936» per la consistència estadística i la coherència de la sèrie i perquè està disponible des de 1720 a 1936. El salari agrícola del segle XIX probablement ens faci fer una conversió en euros de 2024 a la baixa, ja que el comparem amb el salari mínim a l'estat espanyol el 2024, que és aproximadament de 1.000 euros. Tanmateix, ens cal un punt de referència per aproximar en diners d'avui dia, que facin que les magnituds econòmiques siguin comprensibles per al lector. La sèrie es pot consultar a Carreras *et al* (1999) pp. 422-460.

Les expedicions reeixides no solien anar a parar als tribunals, tan sols aquelles que tenien aspectes dubtosos per als interessats, com el repartiment de beneficis, de pèrdues, o de responsabilitats. Aquestes operacions ens il·lustren el funcionament empresarial de l'expedició comercial, ben arcaic encara, la varietat dels béns exportats pels armadors catalans –en contrast amb els importats– i el marge de benefici d'alguns d'aquests productes exportats.[83]

La primera expedició era d'un bergantí –anomenat «Alejandro»– que va anar cap a Santiago de Cuba l'any 1833.[84] El seu promotor era Manuel Bori i Carbonell, un conegut comerciant de la ciutat. Ens interessa el viatge d'anada, fet en «societat», amb participació d'altres socis. El motiu de litigi era el desacord a l'hora de saldar el deute derivat de l'expedició d'anada, atès que aquesta va acabar amb pèrdues. Els altres comerciants implicats en l'expedició eren Pere Briñas, Francesc Romagosa i Jacint Carrius. Les dades ens detallen productes i preus i comissions, cosa que ens permet fer-nos una idea del guany de cada producte.

El vaixell va carregar mercaderies a Barcelona i a Màlaga abans de fer l'Atlàntic. Va ser una expedició datada el mes de març de 1833. Manuel Bori i Carbonell tenia els comptes de la venda dels béns carregats a la Península el juny de 1833 i venuts a Amèrica. La tornada anava tota a compte de Bori i Carbonell per tant no era motiu de litigi tot i que en el plet consti la factura del cost principal i les despeses de les 44 botes de vi, 89 caixes de sucre negre i 39 de sucre blanc que es van embarcar a Santiago de Cuba amb destinació a Barcelona el 29 de juny de 1833 per part dels comerciants Riera Valdor i Cia. [85]

Del vi català en van treure 1.618 ptes. de guany, els alls els van suposar pèrdues de 243 ptes. perquè s'havien malmès i el sabó els va suposar 195 ptes. de guany. Els efectes de Màlaga, composats de vi dolç, olives, oli, sabó, canterells i llosa, els van aportar 2.197 ptes. de beneficis. Tanmateix, les xifres globals de l'anada eren de pèrdua per valor de 5.540 ptes. atès que el noli i altres despeses de comercialització pujaven a més de 8.500 ptes. I això que no es comptabilitzaven despeses de desgast del vaixell, que es desplaçava amb la força del vent, sense cost. Una expedició era una empresa carregada de riscos si les preus no eren prou favorables.

[83] Les expedicions que es reprodueixen estaven comptabilitzades en duros, rals i maravedisos. Les hem passat totes a ptes. per fer-les més entenedores i en algun cas s'ha fet la conversió a euros 2024..
[84] Arxiu de la Corona d'Aragó, Reial Audiència. Tribunal de Comerç de Catalunya (a partir d'ara ACA). Expedient 353. Barcelona. 4 de maig de 1834.
[85] ACA. Expedient 353. Barcelona a 4 de maig de 1834.

Massa sovint només el retorn de sucre i altres colonials els podia garantir algun guany, tal com veurem en la següent expedició.[86]

Quadre 1.1. Expedició primera. Barcelona – Santiago de Cuba

Compra i càrrega (en pessetes)

Càrrega	**Ptes.**
40 pipes de vi	3.637,25
20 mitges pipes vi «fetes» de Sitges a Barcelona	175,00
27 pipes vi negre i 330 garrafons aiguardent, «segun cuenta de Masso que se acompaña»	4.579,00
800 ristras d'alls «segun cuenta de Corrius»	750,00
100 caixetes sabó «segun cuenta de Partagas»	877,50
40 caixes vidriado	453,75
Total inversió en mercaderies	10.472,50
Despeses diverses (1)	336,63
Total despesa en el moment d'embarcament	**10.809,13**
Efectes de Màlaga (2)	5.534,71
Import total de les despeses	**16.339,58**

Venda a Cuba

Efectes de Barcelona	**Ptes.**
Per 50 pipes de vi negre a 17 (duros) (3)	4.760,00
10 pipes vi negre a 18	900,00
1 «dicho contenido vacio (sic.)»	60,00
20 mitges pipes vi negre a 8,4	850,00
796 ristras d'alls inútils *o vanos* a 1	507,50
100 caixetes amb 25 qq de sabó dur a 8	1.072,50
323 garrafons Holanda i anisat a 2,1ª	3.439,75
Efectes de Màlaga	
10 pipes de vi dolç de Màlaga a 42	2.100,00
20 mitges de vi dolç a 27	2.100,00
30 botes d'olives d'una 1@	150,00
60 botes d'olives de ½ @	150,00
298 *botijuelas* d'oli	1.681,25
24 caixes amb 24 qq de sabó de 8 ½ qq	1.020,00
400 canterells de sabó	250,00
81 y ½ dotzenes de losa castilla	280,00
Total ingressos per vendes	**19.300,50**

[86] 1 pta. de 1834 equivaldria a 17,36 euros de 2024. Les 10.814,50 de vendes a Cuba serien 187.751,74 euros i les pèrdues de 5.544,33 serien 96.255,73 euros.

Noli	6.197,50
Pel 6 ¼ p% que «han adeudado los efectos sobre una estimación de $ 5349,75»	1.679,00
Pel 1 p % de balança	23,50
Pel ma meitat del carruatge	95,00
Peons de descàrrega	95,00
Per comissió del 2 1/7 p % sobre 3.857 duros 62 1/2	481,00
Total despeses comercialització	**8.501,00**
Abonado en cuenta corriente són	**10.814,50**

1.«cofraria, puerto, pernes y acarreos, derechos de aduanas, reginstro, clavos de viento y bergantillas, comisiones, etc»
2. «Según cuenta que le acompaña del sr. Bisso de Màlaga de lo embarcado en aquella por la misma espedición»
3. De vegades els número no quadren i dubtem bé de la transcripció de les xifres, bé de la unitat de moneda (que sovint no s'especifica i s'ha de deduir). Hem preferit conservar els totals i les xifres globals del document original que no pas auditar els comptes presentats i recalcular si l'expedició va tenir més o menys pèrdues.

Concepte	**Pessetes**
Líquid produït a Santiago de Cuba	10.799,75
Cost i despesa a Barcelona segons factures	16.339,50
Resulta pèrdua	**5.540,01**

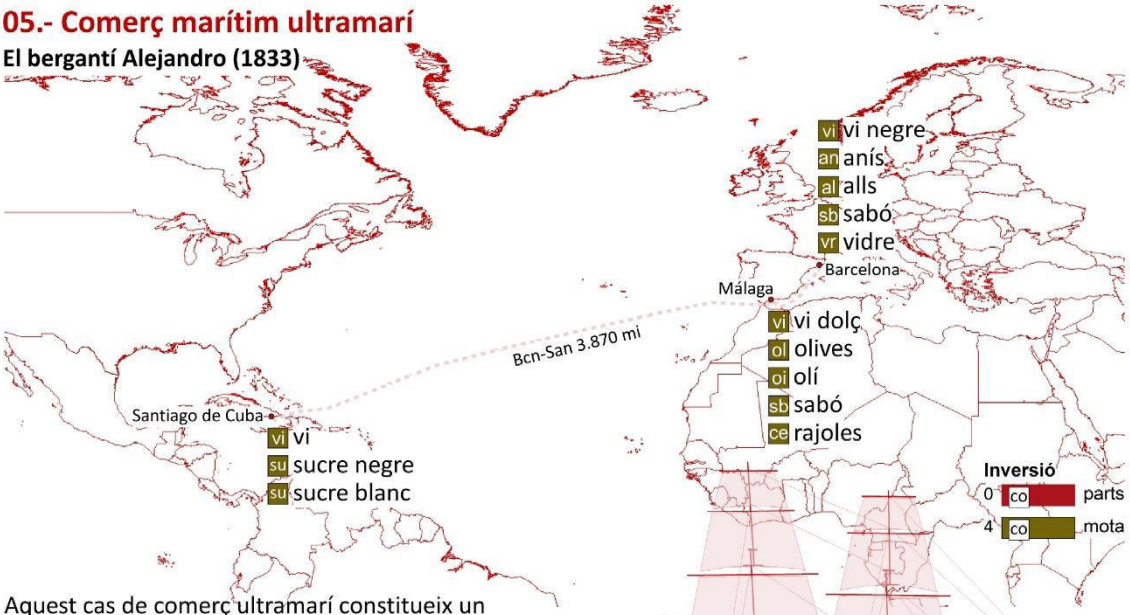
Resum

Repartiment	**Interessava**		**Li queda**		**pèrdues**
	Ptes.	%	en ptes.	%	Ptes.
Manuel Bori	13.005,18	79,61%	8.606,75	79,71%	-4.398,43
Pedro Brians	1.800,00	11,02%	1.188,00	10,98%	-612,00
Francisco Romagosa	1.280,00	7,84%	840,00	7,78%	-440,00
Jacinto Carrius	250,00	1,53%	165,00	1,53%	-85,00
TOTAL	**16.335,18**	**100,00%**	**10.799,75**	**100,00%**	**-5.535,43**

No hem aconseguit quadrar les sumes que ells mateixos escriuen, sigui per la transcripció de les xifres o pels arrodoniments calculats en passar-ho a pessetes.
Calculat per ells: Benefici = (ingrés – despeses venda) – (cost embarcament – despeses embarcament) = 5.540,01 ptes. de pèrdues. Els comptes dels comerciants segueixen el fil del líquid, de la caixa.
Calculat per nosaltres: Benefici = ingrés - costos productes embarcats - despeses del viatge = 5.544,33 ptes. de pèrdues.

05.- Comerç marítim ultramarí

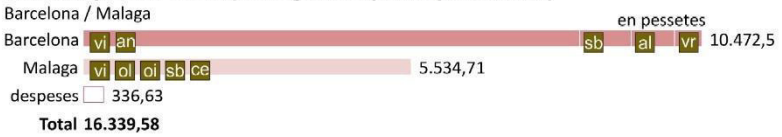
El bergantí Alejandro (1833)

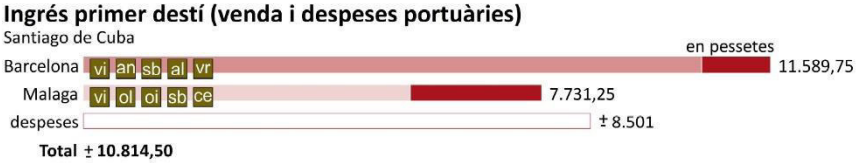
Font modificada: Plànol aparell d'un bergantí (1850), Museu Sjöhistoriska, núm. 1957:157

Aquest cas de comerç ultramarí constitueix un exemple de la primera etapa caracteritzada per l'exportació d'una gran varietat de productes i per la no existència d'una especialització clara. Així mateix, s'acostumen a importar els productes colonials típics (sucre, cafè, cacau, cuiros). Aquesta activitat, arriscada per la manca d'informació sobre els preus i per no disposar de privilegis comercials, comença a canviar durant el primer quart del segle XIX.

Inversió primer destí (càrrega i despeses portuàries)

Ingrés primer destí (venda i despeses portuàries)

Tots els socis perden diners; com a molt un 10% de la inversió. Només el promotor, pel fet que el carregament de tornada (vi, sucre) anava a compte seu, podria haver eixugat les pèrdues del 79% del viatge d'anada.

Benefici destí final

Repartiment del benefici final

Sobre els marges de benefici, cal tenir en compte que no es comptavilitzen les despeses de desgast del vaixell.

El segon plet el presenta Pere Casanovas, capità del vaixell «Rosita» i originari de Vilassar contra Felicià Garriga i data dels anys 1826-27. En l'expedició, que havia fet la ruta Barcelona, Puerto Príncipe, Ferrol i Barcelona de nou, hi havia diversos socis, alguns dels nostres comerciants ben coneguts: Miquel Elias i Feliciano Garriga tenien parts de vaixell,[87] i en la mota[88] apareixen Joan Amell i Jordà de Sitges, Joan Torrebadella, Bartomeu Comas, Joan Massó i Francesc Miguel. El Capità Pere Casanovas reivindicava que del benefici de l'expedició se'n deduïssin els salaris dels mariners i, per tant, defensava que el benefici real era menor del calculat pels comerciants.[89]

El detall del quadre permet concloure que, de nou, el vi i l'aiguardent justificaven l'expedició, si bé l'oli, els alls i el sabó també donaven beneficis. Els marges del paper, ametlles, fideus, cigrons i panses ja eren molt més ajustats. L'orenga, els barrets i la tonyina havien estat un mal negoci. El guany per la venda dels productes pujava a 13.700 ptes., però les despeses de l'expedició, de 13.160 ptes. deixaven el trist balanç de 543 ptes. de guany net. La tornada feta en dues etapes va suposar carregar el vaixell de sucre blanc, *astas*, oli de palo, cuiros *al pelo*, cera blanca, aiguardent de canya, que els va costar 42.110 ptes. que van ser venuts al Ferrol per 42.869,75 ptes. despeses incloses, deixant unes 759 ptes. de benefici net. Al Ferrol es va carregar farina de Santander per valor de 20.332 ptes. que va ser venuda a Barcelona per 24.240 ptes. Aquest cop, el benefici net era de 2.180 ptes. Comptat i debatut, i portant els comptes de diferent manera, als comerciants els dona un benefici de l'expedició de 3.482,36 ptes. de benefici global i a nosaltres de 3.483,35 ptes. Després de més d'un any de navegar el guany més important s'havia aconseguit en el comerç de cabotatge important farina castellana des del Ferrol; com diria el refrany: *para este viaje no hacian falta estas alforjas*.

---

[87] Parts de vaixell: Les parts eren les fraccions de vaixell de les quals n'eren propietaris els qui havien cofinançat la construcció del vaixell: "Aquestes parts, segons un costum estès pertot arreu, però particularment característic de Barcelona, són un "setzens". Normalment la construcció d'un vaixell es repartia entre set o vuit persones, entre els quals hi solia haver el mateix patró de la nau i algun dels mestre ferrers o fuster que l'havia construït. aquesta reunió de nobles, d'oficials, de negociants, de mestres menestrals, de patrons de barca, caracteritza bastant bé la curiosa síntesi social que representa sempre (...) una llista d''interessats' en la construcció d'una nau». Pierre Vilar fa una exhaustiva explicació del funcionament de l'«empresa» – en el sentit de societat, moltes vegades compartida - que significa la construcció i l'organització d'una expedició comercial. Vilar (1986), p. 223.

[88] La mota era el repartiment de la càrrega: serien les parts que tenia cadascun dels «accionistes» del carregament de l'expedició.

[89] ACA. Expedient 346. Any 1828

Quadre 1.2. Expedició segona. Barcelona-Puerto Príncipe-El Ferrol-Barcelona (en pessetes)
«Estado de los créditos activos y pasivos.»

Producte	Característiques de la venda	Compra	Venda	Marge
42 1/2 pipes vi negre i 7 mitges pipes amb despeses segons factura	Desglossat en 12 parts diferents (**)	5.026,39	8.691,00	3.664,61
195 botes de vi blanc amb despeses	Desglossat en 14 parts i una agra venuda	1.814,65	3.130,00	1.315,35
15 *fardos* fil amb despeses segons factura	Desglossat en 2 parts	1.626,76	1.626,50	-0,26
44 @ sebo en 40 caixons amb despeses	Desglossat en 4 parts	671,52	685,00	13,48
1200 *botijuelas* d'oli amb despeses	Desglossat en 7 (11 rompidas, 11 consumidas)	4.133,55	6.620,50	2.486,95
48 caixes tonyina amb despeses	Desglossat en 6 (1 consumido)	788,00	720,25	-67,75
8 2/3 pipes vinagre amb despeses	11 parts (*1 perdida*)	738,18	1.970,50	1.232,32
300 garrafons aiguardent	Desglossat en 6 parts	3.952,38	6.111,00	2.158,63
40 càrregues d'obra amb despeses	En 9 paquets diferents ***	775,10	2.986,00	2.210,90
56 qq 3 @ sabó amb despeses	En 11 parts (tenen mermas)	1.790,22	2.941,75	1.151,53
608 ristras d'alls amb despeses	En 6 paquets (2 maricuernas?)	1.321,57	3.796,25	2.474,68
36 @ 16 tt orenga amb despeses	Este artículo queda esistente	983,19	0,00	-983,19
54 barrets amb despeses	En 5 paquets (1 regalat al comandant de arina)	1.562,09	1.295,00	-267,09
9 bótes ametlles amb despeses	En 6 parts diferents	646,03	1.105,50	459,47
200 resmas paper amb despeses	En 8 paquets diferents (25 averiadas)	1.779,88	2.076,25	296,38
60 caixons de fideus de pes total 15 quintals	En 5 parts (1 consumidos, 2 averiados)	927,99	1.321,50	393,51
50 caixes panses	En 4 parts (1 consumida i 6 averiadas)	346,50	630,00	283,50
10 sacs cigrons	En 3 parts	176,34	705,75	529,41

Cebollas·puestas·a·bordo.·Por·unas·pocas·se·vendieron·en·Holguin.·Por·la·factura·del·rancho.·Peones·para·conducir·la·carga·a·bordo.·Al·capitan·por·lo·que·se·le·pueda·ofrecer.·Entregado·a·D.·José·Santacana·a·Gibraltar·para·el·rancho¤	3.965,38¤
Cobrat·a·Holguin·dels·passatgers·que·van·anar·a·Cuba·segons·compte·de·D.·Simón·Llauradó¤	260,00¤
Resultat·dels·gèneres·venuts·a·Amèrica·(1)¤	46.710,75¤
Despeses·totals·carregament·(2)¤	33.005,71¤
Diferència·(3)¤	-13.705,04¤
¤	¤
Despeses·a·Puerto·Príncipe¤	*8.330,50¤*
Despeses·a·Holguin,·un·mes·magatzem·i·altres¤	*1.910,25¤*
Despeses·a·Nuevitas¤	*1.310,75¤*
Otres·despeses:·Arreglos·vaixell,·menjar,·armes·i·pólvora¤	1.610,00¤
Suma·de·les·despeses·a·Puerto·Príncipe,·Holguin·i·Nuevitas¤	13.161,51¤
Líquido·resultado·del·cargament·en·América¶ **·(caixa:·calculat·pels·comerciants)¤**	**33.546,00¤**
Benefici·calculat·per·nosaltres.·Operació·Barcelona-·-Cuba·(a)¤	**543,53¤**

1) Sumades les files de la venda. Ingressos 1
2) Sumades les files de la compra i les despeses
3) Diferència. Guany del producte (Una pesseta de 1828 equivaldria a 16,75 euros de 2022. Per tant el líquid de caixa a Amèrica de 33.546 ptes equivaldria a 561.909,55 euros, i el benefici de 543.53 serien 9.104,365 euros. El benefici final de 3.483,35 seria de 58.347,57 euros.)

De Puerto Príncipe al Ferrol – segon trajecte

Cost carregament: 52 caixes que contenen sucre blanc, astas, oli de palo, cuiros *al pelo*, cera blanca, aiguardent de canya	32.980,50
Despeses: drets de sortida, cavalls, comissions, etc.	9.129,50
Sumen: Total líquid necessari per pagar el retorn	42.110,00
Tenien aquest líquid del venut a Puerto Príncipe	-33.544,00
El capità va haver de desemborsar (1)	8.561,75
Venda al Ferrol	
Per 103 caixes de sucre	19.084,00
Per 25 peces caoba	3.305,00
Per 47 marquetes cera	9.970,00
Por 1278 cuiros	12.168,00
Total venda productes americans al ferrol	44.527,00
Despeses a Santander, Santiago, Masnou, totes les parades	1.395,75
Líquid disponible al Ferrol	43.131,25
La revaja del valor de dos piezas de caova que eran propiedad del capitan y van comprendidas en la venta de Jofre	261,50
***Líquido producido en el Ferrol*. (caixa: calculat per ells) (2)**	**42.869,75**
Benefici calculat per nosaltres. Operació Cuba – El Ferrol (b)	**759,75**

De El Ferrol a Barcelona – tercer trajecte

Cost de 6024,1/2 *ferrados* de blat a 13 rals el ferrado	20.332,75
Despeses (diversos, salaris inclosos)	32,50
Ingrés de la venda de la farina a Barcelona	24.240,88
Resultado líquido (1)	3.875,63
Gastos (salaris, piloto, (2)	2.919,82
Ingrés de premi dels 1999 $ remesos del ferrol, passatgers, etc (3)	1.224,25
Marge del Ferrol a Barcelona (1-2+3)	2.180,06
Benefici calculat per nosaltres operació el Ferrol – Barcelona (c)	**2.180,07**

Comptes de l'expedició

Líquido producido en el Ferrol . (caixa: calculat per ells – (2) quadre segon	42.869,75
Marge del Ferrol a Barcelona	2.180,07
Diferència	45.049,82
Menys la factura de compra - (2) del quadre primer	33.005,71
El capità va haver de desemborsar - (1) quadre segon	8.561,75
Benefici calculat per ells	**3.482,36**
Benefici calculat per nosaltres (a + b + c)	**3.483,35**

El càlcul del benefici, fet per dues vies diferents dona el mateix resultat:

- He calculat, per les tres operacions, l'ingrés menys el cost i menys les despeses
- Els comerciants fan els càlculs seguint el líquid disponible

Resum de comptes segons el pèrit, per aclarir el plet

Deu		**Haver**	
Capital del fons segon compte	33.005,71	Entrego en efectiu a Don Feliciano	9.995,00
2 càrregues de vi	55,00	Premi als altres id (sic.)	114,25
Al pilot pel seu salari	980,00	Valor del blat segons compte	22.782,50
Per la pèrdua de farina de Santander	281,25	Havia de cobrar de D. Benito Azemon	3.710,00
Total (1)	34.321,96	Té rebut dels passatgers	850,00
		SUMA	**37.451,75**
		Menys Total (1)	34.321,96
		Ha d'abonar Garriga	3.129,79
		Abona el capità per compte dels mariners	352,57
		Igual a la suma de la cuenta arreglada por los péritos	***3.482,35***

Existències que no s'havien pogut vendre

Carregament	**ptes**
300 astas	10,50
12 caixa oli de palo	420,00
36 @rrobas orenga	983,19
Total	**1.413,69**

Els expedients posen de relleu algunes qüestions d'interès: no conèixer els preus de compra i venda en cada port incrementava el risc de l'operació que podia acabar amb un escàs marge de guany que tenien alguns béns exportats. La lentitud de la circulació de la informació impossibilitava ajustar les expedicions comercials als preus i la demanda: calia anar-hi i arriscar.[90]

De l'altra ens permet veure com en una sola expedició hi havia gran varietat de béns exportats i pocs d'importats: poca especialització comercial perquè no es podia arriscar tot a un sol producte, si bé sabem que existien els comerciants que es dedicaven exclusivament als vins. La impressió és que hi havia un comerç de moltes miquetes que podia no funcionar: no estem parlant de grans vaixells amb un producte de molt valor afegit i diferenciat, el que exportaven els catalans ho podien exportar des de qualsevol altre port de la Mediterrània.

[90] «Heterogeneïtat dels contractes i de les operacions de transport, irregularitat dels resultats: heus aquí el que sorprèn en aquest primer estudi de "la barca". Hom podria dir també: caràcter modest i banal d'aquesta navegació, feblesa de les operacions comercials que comprèn.» Vilar (1968) p. 231

És curiosa la forma de portar els comptes: el capità n'era el responsable. Seguien el rastre del líquid, dels diners: anaven sumant i restant de caixa a mida que es gastava i s'ingressava. Al final eren faves comptades i els números sortien igual, però es funcionava «al comptat». Aquest aspecte no és tan sols una curiositat comptable, sinó que ens recorda que les expedicions comercials funcionaven sense crèdit, cosa que significava que en ocasions el capità havia d'avançar líquid, a més de retre comptes al a tornada. Això ens permet fer-nos una idea del grau de confiança i responsabilitat dels capitans de vaixell. No és perquè si que molts d'ells acabessin sent comerciants importants: tenien la informació, el coneixement dels mercats i la capacitat de dirimir què convenia comprar en l'expedició de tornada.

Imaginem, doncs, quina ha de ser la quantitat d'operacions d'aquest tipus que caldria efectuar, ja que probablement eren les més habituals, per acabar tenint un comerç exterior prou potent per actuar de motor de l'acumulació de capital de Catalunya durant el dinou. Malgrat el canvi de model i d'escala respecte el segle anterior, cal recordar que Catalunya no té ni mercat captiu ni companyies amb privilegis per la navegació: com diria Vilar, aquest era un comerç lliure, però això no vol dir que fos una situació de lliure mercat en el sentit estricte del terme: sense fluïdesa en la informació ni privilegis aquest lliure comerç era molt arriscat. I tot i així molts s'hi van aventurar, fent créixer el mercat exterior català.

2.2. Larrard i Cia. la fallida d'una casa emblemàtica

Alejandro de Larrard apareix com a matriculat en la Reial Junta de Comerç de Catalunya el 1782 i el 1794. Entra a formar part del grup dels grans comerciants a cavall dels segles XVIII i XIX, juntament amb els grans noms de Nadal i Darrer (després Vicent), Magarola, Plandolit, etc. Posteriorment apareixen amb Erasme de Gònima, Josep Gironella, Comte, Dodero, Elias, Flaquer, etc. alguns dels quals ja comencen a ser-nos familiars.[91]

Larrard figura entre els principals giradors de lletres del primer terç de segle. El 1817 en plena Guerra del Francès era el cinquè prenedor de lletres per valor de 507.986 ptes. i en donava per valor de 316.579 ptes.[92] Per tant era un dels comerciants més importants del moment i en

[91] Vicens (1954), Annexos, pp. 375-391.
[92] Informació proporcionada per Lluis Castañeda. Parlem de 8.508.978 i 5.302.831 euros de 2024 aproximadament.

els plets que hem trobat ens van apareixent els homes més potentats de la Barcelona de principis del dinou.

El 1835 Llarrard i Cia es declarava en fallida.[93] Una fallida que fou sonada. La companyia aleshores funcionava sota la tutela de la vídua, Dolores de Larrard. L'expedient parla de «desarreglo de los libros y imposibilidad de formar concepto acerca del estado verdadero de la casa». La magnitud del problema va provocar una conseqüència sorprenent per a una filla, vídua i cunyada de militars i nobles: «imponiendo a la viuda D. Dolores la pena de reclusión por 6 meses en el castillo de Montjuich» [94]

El desfalc de la caixa es calculava que superava les 72.090,00 ptes. i el muntant de la fallida en més de 507.300,00 ptes.[95]. L'encarregat de les diligències de la fallida, Antoni Rovira, remarcava que no se sabia on parava el crèdit de 43.804,02 ptes. (16.406 lliures) que en qualitat de dipòsit li va entregar el Mariscal de Camp Josep de Martí, o el de de Feliciana Viticius de Ferrones per 4.687 lliures, entre d'altres.

L'expedient acusa la vídua de no haver format balanç des de 1828, i malgrat estar insolvent, havia seguit lliurant, cobrant i oferint «garantías fal·laces». La reacció de la Junta de Comerç fou severa: «no por ser muger Da. Dolores deberá merecer mayor consideración y indulgencia», l'escrivà afirmava que la vídua era una dona llesta i amb coneixement de comerç. Ella bé s'havia arreglat el seu salari, que fins a 31 de desembre de 1833 era de 1.600 lliures.[96]

Les autoritats van posar la vídua sota arrest domiciliari: «La sola privación de libertad causa en unos despecho y furor y en otros abatimiento y melancolia, y así nada tendría de

---

[93] ACA. Expedient 9925. Quiebra de Larrard i Cia. 5-11-1835.

[94] Les relacions familiars de Larrard eren extenses, ell mateix es declarava fill d'un noble i la seva dona era filla d'un militar. La seva germana estava casada amb un militar francès, Claudio Campaigno, coronel de la Órden real de San Luis de Tolosa, i Andreu Llauder, coronel de cavalleria, era un dels encarregats d'obrir el seu testament i d'intentar reconstruir l'inventari. Just abans de morir tancava un pagament important amb un altre noble i militar. Joaquin de mora i de Carcer, marquès de Llió, marmessor de Joaquim de Carcer i de Peguera,(tinent coronel de l'exèrcit que havia mort d'una epidèmia) li firmava àpoca a favor per 7226 lliures,17 sous i 6 diners de preu de la venda perpetua «a su favor» feta i firmada de la torre Montaner de dalt al coll del portell, «amb sa capella pública, cellers, premsa, cupos, botas, viña vella. Casa mas i heretat.», que apareixia en el seu inventari amb les seves 50 mujades de terreny. Larrard comprava la finca a baix preu a canvi de saldar un deute? No ho deixa entendre així l'escriptura. En tot cas, era una inversió immobiliària important que revela els tractes que tenia Larrad amb nobles i militars. AHPB. Notari Fontrodona. 1823 . Els protocols de Fontrodona s'hi recullen els negocis de P. Alejandro de Larrard.

[95] El desfalc de caixa serien uns 1.207.538 euros de 2024. La fallida (190.000 lliures) equivaldria a 8.497.487 euros.

[96] La conversió seria de 4.272,00 ptes. o 71.558 euros . ACA Expedient 9977. Any 1835.

estraño que doña Dolores se viese afectada de una de estas dolencias atendiendo el estado de humillación a que la ha reducido la quiebra de su casa». Malgrat aquests argumentacions, Dolores Larrard no va ser posada en llibertat per temor de fuga.

Amb les dades que tenien a mà no era possible fer balanç, però la llista de comerciants que s'havien picat els dits era important: Fontanellas, Carles Torrents i Miralda, Gebhardt. L'expedient reconstruïa com podia els fets, ajudant-se amb el buidat de la correspondència comercial entre la vídua Larrard i el seu caixer. [97]

El balanç del llibre manual que començava el 1829 revelava que el Deu de la casa era de 1.200.040 ptes. treta la partida de capital de 400.500, incloïa una partida de 550.317 ptes. en concepte de proveïdors i suposades pèrdues, sense que l'haver el compensés adequadament. A data de la intervenció, el Deu es calculava en 518.369,45 ptes i l'Haver en 923.563,72 ptes.

Els motius de la fallida són impossibles de reconstruir, més enllà de l'evident negligència. No se'n va sortir el tribunal i no ens n'hem sortit nosaltres amb la consulta als protocols notarials.[98] D'aquí hem pogut esbrinar que en el moment de la mort d'Alejandro la vídua era a Mataró «trobantse dita senyora en lo dia en la ciutat de mataró per evadirse del siti que esta sufrint la present ciutat de barcelona». La llei obligava a fer inventari dels béns del difunt en un termini màxim de sis mesos i les diverses escriptures d'inventari detallen fins a l'esgotament els mobles i objectes de la casa, però quan es passa a les partides de diners, crèdits i deutes, ens trobem el següent:

«Diner efectiu: un plech cerrat i sellat que no enunciat el sr. Don andreu llauder entregà al notari avall escrit i firmat, segons asereix per lo caixer de la casa de larrard don gaietano rabassa en la cual expressa estar contiuat tot lo diner efectiu, vales reals i particulars i demés crèdits que existeixen en caixa permanent, tot lo que ha deixat de individuarse i especificarse

[97] Els expedients a l'ACA sobre aquest afer són nombrosos. Només n'enumerarem alguns: 9927, 9955, 9956, 867, 973, 974, 620, 621, etc.

[98] Entre agost de 1823 i 1824 havien mort tres homes Larrard. Pedro Alejandro el cap de casa, el seu germà Francisco i el primogènit Juan. La vídua decideix seguir amb la casa. L'expedient de fallida remet als protocols notarials, on suposadament s'hi ha de trobar testament, inventaris i balanços de la casa que han d'ajudar a fer-se una idea de com deixa el negoci Pedor Alejandro. S'han consultat, tots els protocols indicats, del notari Joan Fontrodona: testaments de Pedro Alejandro Larrard. 31-7-1823 i 6 agost 1823 i les diverses fases de l'inventari, 13 agost 1823, 1 setembre 1823. Balanç (que no el fan finalment), 12 febrer 1824 inventari, 31 març 1825 balanç, 1 setembre 1825 balanç. S'ha deixat de banda 5 maig 1831 capítols matrimonials de Dolores filla, 5 maig de 1832, 2 gener 1833 capítols matrimonials de filla Concepción, 24 febrer de 1834. El testament s'obre el 6-8- 1834.

aquí tant per causa de la ausenca de la ppal sra doña maria dels dolors de larrard com per varias rahons polítiques del present temps i la legal de que en la actualitat no se pot ni se deu revelar o manifestar tot lo secret de una casa de comerç, cual manifestació podria comprometrer la casa, volent que dit plech sia obert sempre que dita senyora (no s'entén)»[99]

Les excuses per no fer inventari són interessants de llegir:

«respecte a les moltes conexions que té u ha tingut la casa de Larrard ab infinits corresponsals i altres personas de qui ha manejat interesos en teme que en concepte del tenedor de llibres se necessitaria a lo menos un any per formarse una liquidació perfecte dels interesos de dita casa per este motiu no han pogut descriurense los credits actius de ella així cobrables com incobrables i per xo se reserva lo sr. Andreu Llauder... tots los drets d'acreditarlos quan s'hagi fet la liquidació»

Tant Llauder com Rabassa, atrapats en la fallida, figuren en les llistes dels grans comerciants de la ciutat. No és fins un any més tard que es completa l'inventari, amb retard, però la vídua s'excusa dient que durant el 1823 i 24 dos fills més van caure malalts, amb el resultat de la mort d'un d'ells. Es reprèn la comptabilització dels béns de Larrard, detallant la resta de mobles de la casa del carrer Argenteria i de la resta de finques (nombroses i que es poden consultar en la reproducció de l'inventari), però quan s'ha de parlar dels comptes de la casa, tornen les evasives: «diner efectiu, el que resultarà del llibre de caixa i balanços que s'estan formant». Gaietà Rabassa, el caixer de la casa hi estava treballant però no ho tenien fet un any més tard del reglamentari.

Que les coses no anaven bé ens ho fa pensar l'acord a que es veuen forçades a arribar la vídua i la germana de Pedro Alejandro de Larrard. La germana reclamava drets sobre la casa del carrer Argenteria en virtut de l'herència rebuda de Francisco de Larrard, el tercer germà, soci de Pedro Alejandro a la casa de comerç, de 10.000 duros. La manca d'inventari dels béns desencadena l'amenaça d'un plet de la germana contra la vídua.

«dudando dicha Magdalena comisionó y envió a don José Casa y Llorens del comercio de eta ciudad para que viese como en efecto vió los libros del comercio de la sociedad de los

[99] AHPB. Notari Joan Fontrodona 1823. El subratllat és meu. Cal remarcar que els documents escrits en català eren força freqüents, a excepció de els comptabilitats, atès que el 24 de desembre de 1772, Carles III de Borbó, fill de Felip V, va decretar una Reial Cèdula per prohibir l'ús del català en els llibres de comptabilitat.

dos hermanos Pedro y Francisco de Larrard pero no se paso a la vista de comprobantes (...) Esta es la hora que no se ha podido deslindar no averiguar nada de fijo ni ponerse en posesión de aquellas a pesar de lo mucho que el difunto Pedro Alejandro gastó y gasta en el dia su viuda en dicha averiguación y posesión». Dolores li diu que Francisco no «tenía caudal», i que els devia unes 12.000 lliures també a ells que les dona per perdudes. L'amenaça de plet s'acaba convertint en una concòrdia per la qual Dolores paga 5.000 duros dels 10.000 que Francisco havia deixat en testament a la seva germana.

En les escriptures següents trobem la vídua en plena activitat, fent pagaments de les reformes de les finques i reclamant cobraments pendents de Larrard i Cia., però dels comptes de la casa no se'n sap res. El pare volia deixar de dot a la filla, Dolores, per import de 267.000 ptes. (100.000 lliures), i 534.000 ptes. més (200.000 lliures) s'havien repartit entre la dona i els fills. Estem parlant, doncs, de quantitats molt importants de diners.[100]

El fill viu (Joan i Pere Alexandre havien mort), reclamava l'herència, de 470.568,16 ptes. (176.242 lliures 15 sous i 2 diners). Afirmava que la seva mare només en podia ser usufructuària.[101] Segons la liquidació de la casa feta el 1824, la vídua presentava unes existències en diner efectiu de 187.557,87 ptes. a les quals si s'hi sumaven 160.200 ptes. de crèdits realitzats formaven un total de 347.748,18 ptes. com part de l'herència. Si hi afegia els 11 anys d'ús de fruit, valorat en 122.820 ptes., s'arribava a la quantitat reclamada de 470.568,16 ptes.

El comerciant Ignasi Girona (pare de Manuel Girona) es va querellar contra els síndics del concurs de creditors de Larrard i Cia. Ell era el cap de la massa de creditors i ostentava un plec de lletres de canvi girades sobretot sobre Londres i de cartes: reclamava més de 15.000 lliures a la casa.[102] Altres afectats eren els comerciants Torrens i Miralda (per 50.000 ptes.), Miarons i Doria, Sastre i Torres, etc.[103]. En la demanda del comerciant Gebhardt contra Larrard trobem per fi, dades que ens mostren la magnitud de la fallida. [104]

El total dels creditors de Larrard i Cia. Pujaven el 1835 a mig milió de ptes. Destacar amb majúscules, el deute amb Fontanellas, l'assentista més important de Catalunya, o amb Girona. No consta, en canvi, el deute amb els Torrens i Miralda. Algun altre banquer també s'hi va

[100] ACA. Expedient 9927. Any 1835
[101] ACA. Expedient 9956. 31 d'agost de 1835.
[102] ACA. Expedient 620. Any 1835.
[103] ACA. Expedient 9957 Any 1835.
[104] ACA. Expedient 621. Any 1835.

enrampar: Durand, Gebhardt, Huth i Cia. Desconeixem qui eren Sastre i Torres i Martí, els més afectats. Entre la resta alguns comerciants mitjans de Barcelona, la majoria dels quals vinculats al negoci comerç – indústria, sector tèxtil i alguns altres noms que surten al llarg d'aquest treball i que hem marcat en negreta en el quadre.

No ens estendrem més sobre el cas Larrard. Ens ha semblat significatiu exposar un cas de gran comerciant que fa fallida, per negligència, per frau, o pel motiu que sigui. Però aquest cas no és una casa de comerç qualsevol, sinó una casa consolidada i reputada que fa fallida, fallida de les més grans que s'han vist entre tota la documentació del Tribunal de Comerç, que és molta. Si els motius de la fallida fossin el de la mera mala gestió, el cas seria relativament interessant per al que es vol explicar en el capítol. Però ens tornem a trobar amb un context extremadament desfavorable per als negocis de la ciutat. El model encetat i consolidat de comerç amb Amèrica queda estroncat, no només per la pèrdua de les colònies sinó, i sobretot, per la inestabilitat continuada a nivell polític intern; ho hem esmentat anteriorment i ja ha estat estudiat a bastament. Els comerciant citen aquestes circumstàncies de forma continuada i tothom sap que per la prosperitat dels negocis és fonamentals l'estabilitat política i social. Però també cal tenir en compte que el segon pilar més important pel comerç i el crèdit és la confiança: la fallida de Larrard se'n va endur una bona dosi, ja que el cas s'esmenta durant uns quants anys.

Estem parlant, doncs, de sumes molt importants de diners, que esquitxaven la resta de cases de comerç de Barcelona, tal com veiem per la llista de noms de creditors. El comerç català estava teixit de manera que tots tractaven amb tots, en xarxa: l'esternut d'un feia constipar la resta i la mala gestió o l'ocultació de dades – com sembla que era el cas Larrard – la malmetia. Els documents dels expedients relacionats amb aquest cas estan farcits de comentaris en aquest sentit.

Quadre 1.3. Fallida de Larrard i Cia. Relació dels crèdits reconeguts i aprovats (1835)

Estado de la calificación y graduación de los créditos que han sido reconocidos y aprobados por la junta de acreedores en el que se comprenden los comunes o sea la cuarta classe.[105] En cursiva els noms dels comerciants més importants

Nom	**Ptes.**
Francesc Fontanellas	51.559,24
José Sastre Torres	45.441,32
Joaquim Marti	43.804,69
Bolado hnos de Santander	36.158,01
José Roperto de Reus	33.274,23
Ignasi Girona	28.352,17
Mas las 5000 ll de Girona	14.461,29
Paulino Durand	23.929,88
Espalza e hijos de Bilbo	21.492,75
Estevan Fabra	16.794,17
Tomas Puyet	13.350,00
Antonio Elola	12.015,00
Cerdà (lletra a favor)	10.012,50
Lorenzo Arreglade e hijo/ Alacant	5.351,24
Juan Fabra	4.963,30
José Martí i cia	4.924,88
Pedro Morte	4.826,38
Miarons i Doria	4.701,87
Roura y Sans	3.969,13
Cayetano Bulbena	3.893,28
Cosme Sormani	3.788,71
José Damians	3.672,05
Joan Brocca	3.592,81
Pedro Tell	3.325,96
Fco Marti Balta	2.981,61
Florencio Fullos y Ribera /Coruña	2.846,80
Manuel Robira	2.797,63
Pedro Soler Fraginals	1.603,16
Juan Fontanellas	1.533,54
Felipe Gebhardt	1.308,30
Gabriel Roman	1.026,69
Juan Peruzzini	998,75
Fco de Paula / Orense	958,66
J. A. Malet	930,39
Simon Pich	866,27
Narciso Rodó	835,44
Elias Sobrinos	759,00
José Coca	705,51
Pedro Vilartimo	580,73
Bergareche hnos Bilbo	311,01
Juan Sopena	299,84
José Rodellés	272,87
Nicolas Serra	160,20
Fernando Folch	151,26
Fco Besa	128,76
Celesia y Vicente	117,84
Jacinto Pujó	110,00
Mauricio Pla	80,10
Juana Vieliz de Terrones	75,14
José de Miró	Per calcular
TOTAL en ptes.	**429.996,09**

Nom	**Ptes.**
Vicente Damians	2.337,76
Morand i Cia/ Denia	1.977,29
Juan Cleing (per Klein)	1.903,52
Huth i Cia Londres	1.880,91
José Yzabó	1.802,25

[105] Una pesseta de 1835 era aproximadament 16,75 euros de 2022. La suma de 429.996,09 pessetes equivaldria a 7.202.614,57 euros. Un creditor com Ignasi Girona hauria perdut 474.910,00 euros.

2.3. L'origen dels Sagnier, una nissaga de financers

Poques dades tenim de l'activitat purament financera a la Barcelona d'aquest primer terç de segle. El canvi de conjuntura comercial, les Guerres amb Amèrica i amb França ens situen en un moment de canvi que sabem que portà a la remodelació i pràctica aturada del sector productiu. Però els temps de canvis i de guerres no aturen, ans al contrari, l'activitat financera. Les Guerres mouen grans quantitats de numerari i l'activitat financera a Barcelona no es va aturar.

Val la pena recordar allò que ens diu Vicens sobre el període de 1780 a 1804. Afirma que fou de gran prosperitat i permeté una acumulació de capitals necessària per sobreviure a l'aturada i l'estancament posteriors, durant la Guerra del Francès. Tanmateix el conflicte no es perdé per tothom: alguns comerciants vinguts de França durant l'etapa napoleònica van fer fortuna a la ciutat: Gironella, Dodero i Sagnier, tres noms vinculats familiarment a Antoni Nadal Darrer, en serien alguns.[106]

«Un grupo de comerciantes, sin embargo, alternó con los hombres de negocios extranjeros que la oleada napoleónica llevó hasta Barcelona (...) Durante la ocupación francesa los comerciantes franceses hicieron su agosto en Barcelona, convertida por la fuerza de los hechos en punta de la especulación y del agiotismo de la época (...) mientras las fábricas estaban paralizadas, afluían a la ciudad, por los caminos de mar y tierra, sumas considerables de cereales y partían de ella algodones, géneros colonials y metales (..). Colosales negocios se realizaron en aquel período en Barcelona» [107]

Qui eren aquests homes? Què en sabem? Formaven un grup dedicat gairebé exclusivament a les finances que no trobarem transformats en industrials més que un cas clar: el d'Ignasi Girona i en menor mesura Pau Miralda. Entre els inventaris i escriptures trobats, un ens il·lustra força bé aquest negoci dels prestadors. És el cas del comerciant Antoni Nadal i Darrer, Ciutadà de Barcelona i Familiar del número del Sant Ofici de la Inquisició del Principat de Catalunya, que segons la contribució del cadastre de 1835 era el primer propietari de la ciutat en nombre de finques posseïdes. Nadal Darrer era considerat un dels homes més potentats de principis de segle, vivia a la plaça del Born i era propietari d'un magatzem del carrer de les Tàpies, conegut com La Patacada, citat en les cròniques de l'època per les seves activitats de signe liberal. [108].

[106] Vegeu Artigues i Mas (2019), p. 292.
[107] Vicens (1954), pp. 363-365.
[108] Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, *Ca l'Ardiaca.*, Fons de Cadastre, Denúncies i Matrícules, Sèrie I – 32.

Segons les dades de Lluís Castanyeda, l'any 1817 Antoni Nadal Darrer tenia preses lletres per valor de 125.340 ptes. i donades per valor de 142.716; les dades d'aquest estudiós del mercat de lletres a Catalunya ens confirmen la rellevància comercial dels noms citats per Vicens anteriorment. Entre els principals prenedors i donadors de lletres trobem aquest grup de financers que hem anat desgranant i que retrobarem: Gironella, Gatell, Miquel Amat i Mornau, Mariano Cortadellas, Compte, Gaspar de Remisa, Larrard, Guille, Cortadellas, Ignasi Girona, Pau Miralda, Fontanellas, Dodero, Villavecchia. D'entre els francesos que esmenta Vicens hi ha Sargelet i Maignon, Arabet Gaultier i Manning, Durand, Gebhardt, Gelbert, i alguns anglesos. La majoria d'ells giraven per quantitats que rondaven el mig milió de ptes. a diferència de Gironella, que en tenia preses per valor d'un milió i donades per valor de 749.999 ptes.[109]

Manuel Nadal Vicent, el fill gran d'Antoni Nadal Darrer, va morir el 1809 durant la Guerra del Francès. El pare, juntament amb l'altre fill Antonio Nadal Vicent no va fer inventari de seguida, entre altres raons perquè havien fugit de Barcelona. Finalment el 1818 valoraren la societat «queriendo evitar toda sospecha de ocultación» i aclarir els comptes amb la vídua del seu fill Manuel, Virginia Dodero, que el 1808 s'havia tornat a casar amb el conegut comerciant liberal Antoni de Gironella. Antoni Nadal Darrer va quedar-se la seva neta, única descendència que tenia, a qui deixaria tota la seva fortuna.[110]

Gràcies a aquest document sabem que Manuel Nadal Vicent i el seu pare havien fundat una societat, Antonio Nadal e hijos amb capital de 400.000 lliures, un capital enorme per l'època, del qual se n'havien de descomptar les pèrdues derivades de la Guerra del Francès d'unes 50.000 lliures i els beneficis de 25.882 lliures (69.104,94 ptes.) desglossats en interessos de préstecs públics i privats, beneficis en canvis de moneda i descomptes de pagarés. Era un negoci dedicat a la banca i les finances; no de forma accidental com la majoria dels altres comerciants que hem conegut, sinó com a activitat principal. És l'únic financer «pur» que hem trobat del període investigats. Els Nadal-Darrer serien el

[109] Cristòfor Gironella i fills era la casa de comerç que més lletres girava durant els anys de la Guerra del Francès. L'any 1817 el seu gir superava el milió de ptes. En lletres preses i 750.000 en donades. Tornarem a trobar els Gironella més endavant relacionats amb Miquel Clavé i la família Nadal, en la segona part d'aquest treball, així com alguns altres personatges esmentat en aquest paràgraf. Agraeixo a Lluis Castanyeda la possibilitat de consultar les dades procedents del seu buidat documental de lletres de canvi. Vicens cita alguns d'aquests homes en el seu treball de la burgesia comercial catalana. Vicens (1954).
[110] AHPB: Protocols de Tomas Gibert, 1818-19. Inventari de la societat d'Antoni Nadal i Manuel Nadal Vicent.

tronc d'una de les nissagues de financers importants de Catalunya, els Sagnier, els Maignon i els Guilhou (vinculats als banquers francesos Péreire).[111]

Quadre 1.4. Repartiment comptes societat entre el pare i el fill difunt[112]

Concepte	Antonio Nadal Darrer	Manuel Nadal Vicent	Totals
Capital	801.000,00	267.000,00	1.068.000,00
Pèrdues netes	48.522,74	16.174,24	64.696,98
Créditos y efectos activos	294.894,90	98.298,30	393.193,20

De les dades relacionades amb la liquidació de la societat en volem destacar alguns aspectes prou interessants sobre l'activitat financera de Nadal-Darrer: d'una banda, la societat es dedicava al descompte de lletres de canvi, activitat nuclear del finançament del comerç i origen clar de la banca comercial. D'altra banda els préstecs o crèdits a comerciants, a particulars i fins i tot a algun noble, del qual se'n derivaven interessos, activitat purament financera. Aquestes dues primers activitats calculaven que els havien de reportar 69.100 ptes. de beneficis. En tercer lloc, el finançament o participació directa en «botigues» o establiments comercials que no eren de la seva propietat, entre els quals un de Rull, Volart i Serra o Amat i Mornau, noms prou coneguts del moment. Finalment, però en menor mesura, compten els beneficis que els reporten la venda directa d'algunes mercaderies, bàsicament de drogueria. La casa, doncs, cobria els diferents fronts d'un banc: el comercial, l'industrial (finançament de societats, i el préstec personals o particulars. Nadal-Darrer és, doncs, un exemple clar d'aquesta activitat essencialment financera que existia a la Barcelona de principis del dinou, sota la denominació també de casa de comerç.

Antoni Nadal Darrer assegurava que després de la mort del seu fill Manuel, que s'havia quedat a Barcelona per guardar la casa de comerç mentre ells eren fora, «no se hizo en ella negocio alguno».

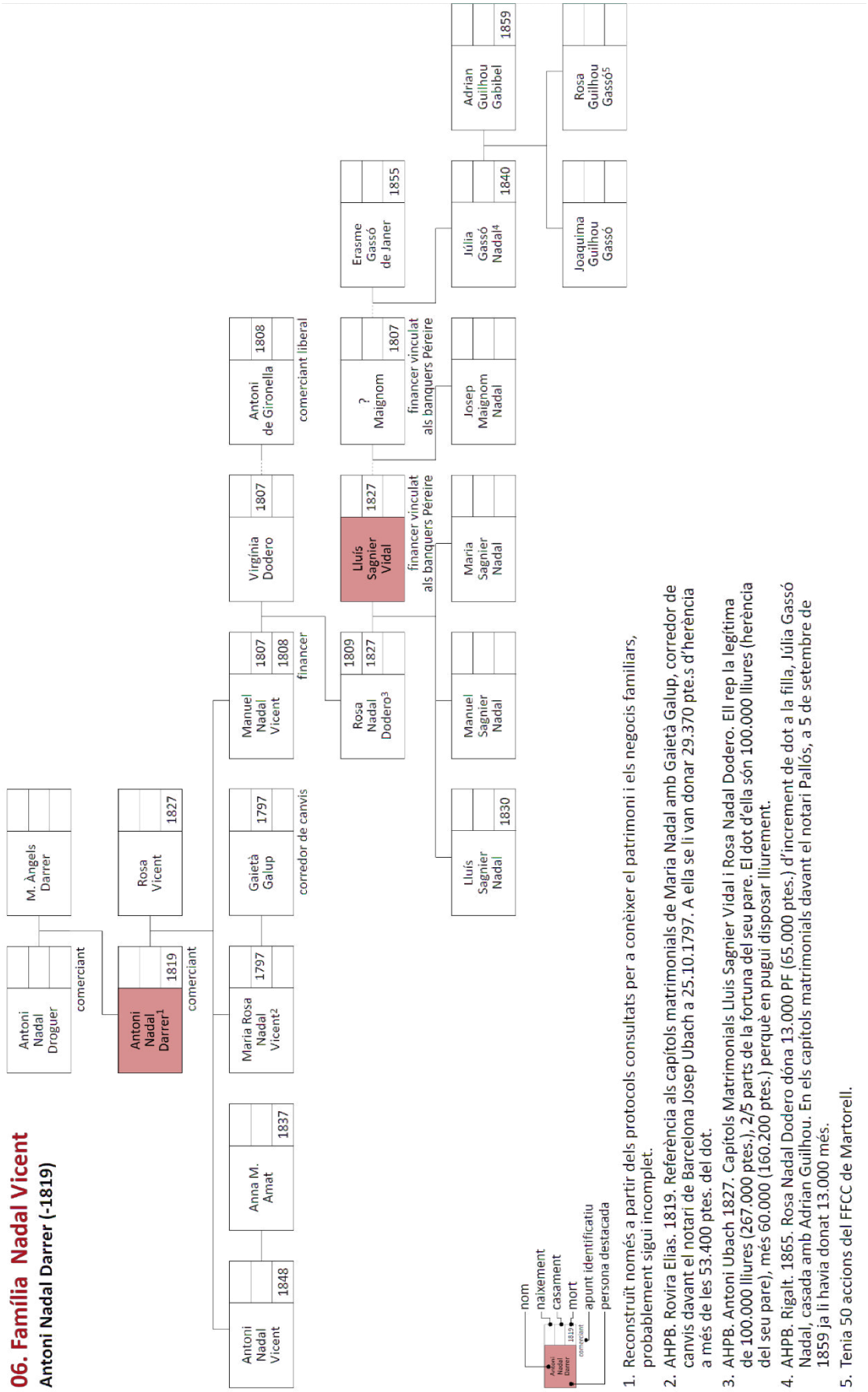
[111] Sargelet i Maignon eren els vuitens prenedors de lletres l'any 1817, per 392.143 preses i 180.895 donades. Dodero i Villavecchia estan en els llocs 28 i 29, per volums de 170.000 ptes. En lletres preses i el segon per unes 127.000 donades. Dec aquesta informació a Lluís Castanyeda. Poso Nadal-Darrer per distingir-los dels Nadal Ferrater i els Nadal Cros, que també s'estudien en aquest treball.

[112] Calia aclarir els comptes del Manuel, la seva vídua i la filla per veure quina part del dot de 10.000 lliures i quina part del patrimoni del pare corresponia a la nena. El capital del difunt quedava enormement disminuït. Un cop valorat el patrimoni de la nena s'establia que els seus tutors i curadors havien d'emprar els diners de la seva herència en «la adquisición de fincas productivas a tenor de la pupil·la» . Al notari Joan Prats es poden consultar totes les escriptures relatives a les compres de terrenys per a la rica hereva des del moment de la liquidació de l'herència.

El mateix 1819 Antoni Nadal Darrer moria i deixava tot el negoci mans del seu fill Antonio Nadal i Vicent. Aquest seguí prestant diners a particulars, que consten en multitud d'escriptures notarials trobades. Un pentinat meticulós del Registre d'Hipoteques del registre de la Propietat de Barcelona entre els anys 1800 i 1846 permet observar la quantitat d'operacions de préstec que aquest duia a terme; la presència de les seves escriptures supera amb escreix la de qualsevol altre, la seva activitat de prestador va seguir com el seu pare.

De l'Inventari d'Antoni fill se'n destaca algunes novetats: s'hi troben compres de deute públic, un producte financer sorgit de les necessitats de finançament de l'Estat que va entrar en força en el món de les finances de Catalunya i de Madrid i que en determinats moments va alterar i força el mercat financer. Arrossegava les 224.000 ptes. deixades en préstec forçós a la Hisenda pública des de 1835 per fer front a les despeses de guerra, crèdit que consideraven incobrable. Seguia amb crèdits a comerciants (Joaquim Mornau, Antoni de Magarola i Pau Comerma), per imports molt importants. Es troben també multitud de censos –o petits crèdits– sorgits de la seva activitat financera habitual de prestador particular.

Finalment, remarcar una constant de la cultura empresarial catalana del dinou (i que ens ha arribat fins als nostres dies); tota consolidació d'una fortuna tenia com a resultat la compra i inversió en béns immobles: finques agrícoles en funcionament o que es posaven en funcionament, terres, cases a la ciutat, terrenys edificables, etc.; una filosofia que en la família dels Nadal Darrer provenia ja de finals del segle XVIII –sobretot adquirides entre 1780 i 1815. El que no hem esbrinat és què hi tenien en el famós magatzem del carrer de les Tàpies de Barcelona, suposem que cotó: d'allí van sortir les sumes de diners tan elevades que va exigir la hisenda per a finançar la Guerra. Els Nadal Vicent constaven entre les fortunes més importants de Barcelona i els pagaments imposats per les circumstàncies polítiques eren elevats.

1. Reconstruït només a partir dels protocols consultats per a conèixer el patrimoni i els negocis familiars, probablement sigui incomplet.
2. AHPB. Rovira Elias. 1819. Referència als capítols matrimonials de Maria Nadal amb Gaietà Galup, corredor de canvis davant el notari de Barcelona Josep Ubach a 25.10.1797. A ella se li van donar 29.370 pte.s d'herència a més de les 53.400 ptes. del dot.
3. AHPB. Antoni Ubach 1827. Capítols Matrimonials Lluis Sagnier Vidal i Rosa Nadal Dodero. Ell rep la legítima de 100.000 lliures (267.000 ptes.), 2/5 parts de la fortuna del seu pare. El dot d'ella són 100.000 lliures (herència del seu pare), més 60.000 (160.200 ptes.) perquè en pugui disposar lliurement.
4. AHPB. Rigalt. 1865. Rosa Nadal Dodero dóna 13.000 PF (65.000 ptes.) d'increment de dot a la filla, Júlia Gassó Nadal, casada amb Adrian Guilhou. En els capítols matrimonials davant el notari Pallós, a 5 de setembre de 1859 ja li havia donat 13.000 més.
5. Tenia 50 accions del FFCC de Martorell.

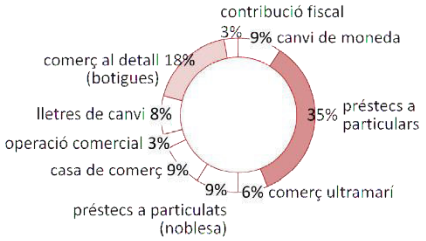
07. Antoni Nadal Darrer

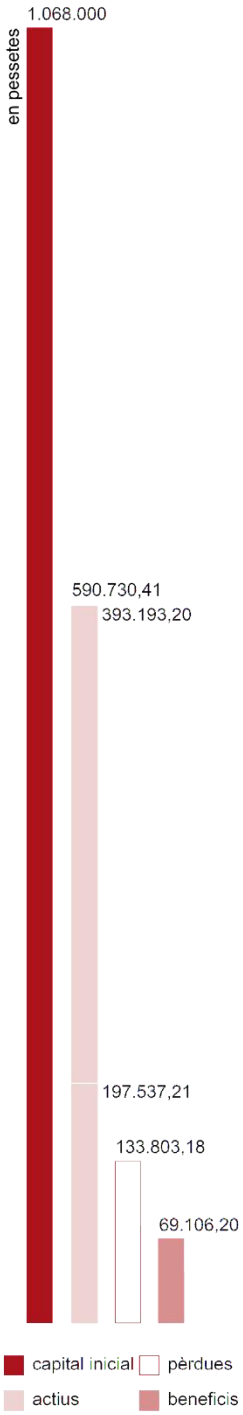
La casa de comerç Antoni Nadal i Fills (1819)

CO
Antoni Nadal i Fills
CI 1.068.000 ptes

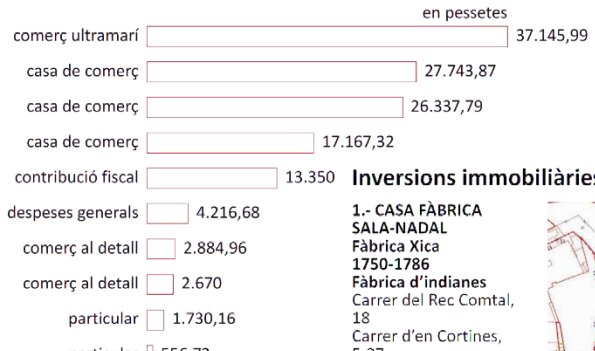
A diferència de les altres cases de comerç, aquesta societat opera majoritàriament amb diners en forma de préstecs; especialment, a particulars i a d'altres societats comercials. Aquest model de negoci la converteix en un precedent (abans de 1809) de la banca comercial i de negocis. Ara bé, això no treu que aquesta casa de comerç, en alguns moments, també combini aquesta activitat amb operacions purament comercials.

Destí dels préstecs

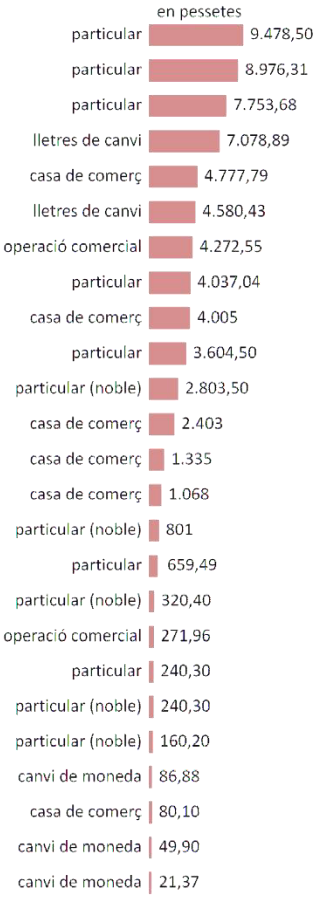

Pèrdues

Total 133.803,18

Beneficis

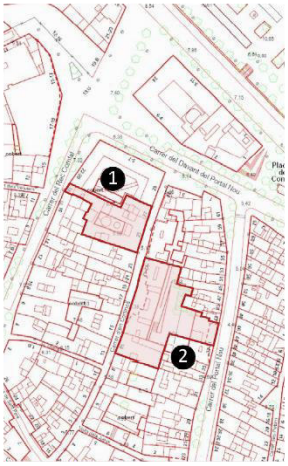
Total 69.106,98

Inversions immobiliàries

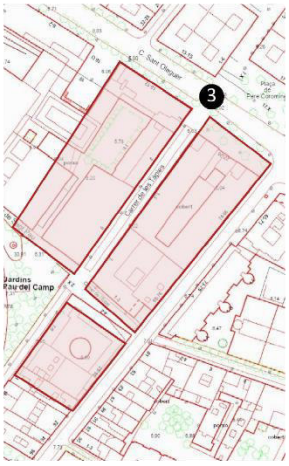
1.- CASA FÀBRICA SALA-NADAL
Fàbrica Xica
1750-1786
Fàbrica d'indianes
Carrer del Rec Comtal, 18
Carrer d'en Cortines, 5-27
Màquines
▪40 telers (1754) (Sala)
▪18 a 40 telers (1768) (Sala)
▪25 telers (1770) (Sala)
▪20 telers (1783) (Sala-Nadal)
▪12 telers (1788) (Sala-Nadal)
▪1 generador de vapor (1895) (Comas)
▪1 generador elèctric (1898)
Nombre d'operaris
▪Entre 60 i 120 operaris

2.- CASA FÀBRICA CANALS-CANET-NADAL
1738
Fàbrica d'indianes
Carrer del Portal Nou, 41
Carrer d'en Cortines, 10-16
Màquines:
▪12 telers (1741), 100 telers (1746)
▪100 telers i 16 taules d'estampar (1756)
▪54 telers i 16 taules d'estampar (1783)
▪50 telers (1799)
Nombre d'operaris
300 operaris (1747)

3.- MAGATZEMS NADAL
La Patacada
Abans de 1782-XIX
Fàbrica d'indianes i de cotonada
Carrer de les Tàpies, 3-7
Carrer Nou de la Rambla, 72-86
Màquines
▪14 mulle-jennies (1829) (Matías Muntadas)
▪1 vapor de 2 cv (1880) (Gaspar Quintana)
▪2 fargues (1880) (Gaspar Quintana)
▪1 farga doble (1881) (Gaspar Quintana)
▪1 vapor de 4 cv (1883) (Gaspar Quintana)
Xemeneia de 21 m (1881)

Font: (2019, ARTIGUES i MAS, 144-146 i 128-134)
Cartografia de base ICGC
10 m

Font: (2019, ARTIGUES i MAS, 295-302)
Cartografia de base ICGC
10 m

Resum del testament d'Antoni Nadal Darrer, Notari Rovira Elias (1819)

«Comerciant matriculat i familiar del Num. del St Ofici de la Inquisició de la present ciutat..(...), fill dels Srs Antoni Nadal Droguer, ciutadà de Barcelona i M. Àngela Darrer de Nadal. Fills, Antoni Nadal Vicent, casat amb Anna M Amat, i Rosa Nadal Vicent, casada amb Gaietà Galup, corredor de canvis. Per Rosa Galup deixa la casa a plaça Veronica/Aray, les terres del col·legi de St. Sever, de 11 o 12 muj., les de St. Martí de Provençals més les 20.000 lliures de dot». També té com a família a Rosa Nadal Dodero, filla del difunt Manuel Nadal Darrer i una germana, Anna Maria Pou.

Quadre 1.5. Inventari de Manuel Nadal i Vicent. Notari Tomàs Gibert (1819)
Comptes de la societat Antonio Nadal e Hijos (en pessetes)

Pèrdues

Intereses en la tienda de Dn Joseph Vendrell	2.884,96
Comissió pagada a D. Manuel O. Zapater	556,72
Interés en la tienda de Dn Pablo Comerma y Cia	17.167,32
Id en la de Juaquín Pou i Cia	26.337,79
Id en la enajenación de este interés	27.743,87
Is en la tienda de Thomas Ricart	2.670,00
Id en cacao a participación de Antonio Dodero y otros socios	37.145,99
Gastos generales cargo de la sociedad	4.216,68
En quiebra de Buscallà, condonación de 40% sobre 1320 libras	1.730,16
Por contribuciones a franceses	13.350,00
Suman	**133.803,18**

Dels comptes de pèrdues cal destacar els interessos en «botigues» que consideraven incobrables o que potser havien fet fallida, així com una operació negativa de cacau, o contribucions a la hisenda francesa durant l'ocupació.

Beneficis

Cambio en 20.000 reales vellón	21,37
Intereses resultantes préstamos a Bartolomé Soler	659,49
Cambio en 40.000 Reales Vellon	49,90
Intereses préstamo a Francisco Molist	240,30
Beneficio en dos sobornales de grana	271,96
Interés por préstamo al Marqués de Valle Santoro	801,00
Interés Antonio Bonaventura Gassó i Cia	1.068,00
Id. Marqués de Vallesantoro	2.803,50
Id. Estevan Bosch e hijo	2.403,00
Id. Marqués de Vallesantoro	320,40
Beneficios Moneda	86,88
Id. Marqués de Vallesantoro	240,30
Beneficio Seda e texidos crudos	4.272,55
Beneficio letras de cambio	7.078,89
Id. en descuento pagarés	4.580,43
Id. en intereses préstamos a D. Bartolomé Soler	7.753,68
Id. por id. a Juan Pujol y su esposa	4.037,04
Id. por id. a los Srs. Miquel Amat i Mornau	9.478,50
Por deducción a la mitad de las 1000 L de pérdida de la tienda de Thomas Ricart	1.335,00
Por intereses cobrados de Joaquin Pou	4.005,00
Id. Marqués de Vallesantoro	160,20
Id. del mismo	80,10
Por id. de Esteban Bosch e hijo resultantes de préstamos	4.777,79
Por id. de Miquel Amat y Mornau por intereses de hasta 30 setiembre	8.976,31
Por intereses cobrados a D. Joaquin Pou	3.604,50
Suman beneficios	69.106,20
Pérdidas netas	**64.696,98**

Cal remarcar, d'entre les operacions amb benefici els préstecs a nobles, operacions de canvi de moneda, interessos de préstecs i beneficis en seda. Les pèrdues doblaven els beneficis. Posteriorment es calculaven els crèdits encara vius i el valor de les existències.
Del referido capital quedan todavía invertidos en los créditos y efectos activos y sociales que sigue

Crèdits

Joaquin Espalter	6.984,83
Joan Rull	15.913,97
Volart i Serra	10.697,04
Joaquim Pou	106.800,00
Francisco Molist	4.005,00
Joan Pujol y su esposa	20.858,04
Alexo Buscallà	1.427,47
Juan Tresserra	3.026,62
Miquel Amat i Mornau	24.248,78
Josep Buch	3.575,45
Total créditos	**197.537,21**

Existències

Vales reales en suma de coste	71.528,27
Intereses en la tienda de droguista del D Pablo Comerma	116.332,68
Id en la de D- Josep Vendrell	7.795,04
Importe de las existencias	195.655,99
suma créditos y existencias	**393.193,20**

«Don Manuel Nadal i Vicent debe en su cuenta particular por las partidas siguientes»

Gasto antes de la boda por ajuar, muebles y establecimiento de la casa	30.550,51
Gasto desde enero 1808 a 23 octubre 1809	10.231,68
Mas gasto en ocasión y motivo de su muerte, funerales, etc	3.604,73
Gasto de manutención de su viuda e hija hasta su segundo enlace con Antonio Gironella	16.821,00
Suma pagada a su viuda por convenio	66.750,00
suma	**127.957,93**
Contra esta deuda obra a favor de Don Manuel Nadal y Vicent las 10000 L que le taxo de dote su consorte	26.700,00
Con lo que queda reducida esta deuda a	**101.257,93**

I finalment el càlcul de l'herència de Rosa

«Situación en el día de intereses de la Pupila», en ptes.

1/4 de los 147.000 L	98.298,30
1/4 de los 24..231 de pérdidas	16.174,24
Deuda particular	101.257,93
suma	*215.730,46*
Capital impuesto por su parte de 100.000 L	267.000,00
Herència de Rosa Nadal Dodero	**51.269,54**

Antoni Nadal Vicent morí el 1848 sense fills: la seva neboda Rosa Nadal Dodero, casada en primeres núpcies amb Lluis Sagnier i en segones núpcies amb Erasme Gassó i de Janer (nét d'Erasme de Gònima) heretà la seva fortuna.[113] L'inventari dels béns d'Antoni Nadal Vicent i el seu repartiment ens dóna pistes sobre la continuïtat del negoci financer de la família. Val la pena fer un cop d'ull a cadascun dels seus deutors, amb qui havien concertat censos amb garantia hipotecària del llistat sorgit de l'inventari. Alguns d'ells ens els trobarem més endavant i d'altres eren personatges ben coneguts de la Barcelona de l'època.

Són molt indicatives del nivell de renda de la família les dades referents als dots de les filles en els casaments. El de Rosa Dodero és dels més elevats que hem vist; 260.000 ptes. de dot més 160.000 per a disposar eren xifres astronòmiques per 1827.[114] L'escreix del marit havia de garantir el dot, per tant, havia de ser de la mateixa quantitat com a mínim.

Quadre 1.6. Inventari d'Antoni Nadal i Vicent. Notari Prats (1848)[115]
Metàl·lic: 18.548,18,9 lliures, sous, diners (49.525,66 ptes.)

Béns immobles:

Propietat	Adquisició
8 barraques sobre Rec Comtal	1802
Casa plaça Verònica 3	1779
Terra a Montjuïc, 5 muj.	1777
Terra a Montjuïc de 4muj.3quart.2mund.98can.	1785
Terra a Montjuïc amb casa	1776
Terra de 1 mujada a la creu dels molers [116]	1796
Casa carrer estrella/Tàpies n 1	1782
Magatzem Tàpies 61	1782
Magatzems Tàpies 4/Estrella	1782
Magatzem Tàpies 21	1782
2 plomes d'aigua de la mina de Montcada	
Títol amb propietat de Corredor real de canvis	

[113] AHPB, Protocols de Joan Prats. 1848. Inventari i repartiment de béns d'Antoni Nadal i Vicent.
[114] Equivaldrien a 4.421.769 i 2.721.088 d'euros de 2024, la xifra més alta que hem vist en capítols matrimonials.
[115] El testament es pot consultar a AHPB. Prats. 1846.
[116] Mujada: Mesura agrària equivalent al tros de terra que poden llaurar un parell de bous en un dia. Equival a 2,25 canes quadrades, o sia, 4 896,5 m^2 mujada | enciclopedia.cat

Censos (a):

Deutor	**Ptes.**	**Deutor**	**Ptes.**
Gremi de cotoners	112,14	Rosa Riera	2,00
Succ. M Mensa (Lleida)	144,18	Francisca Ricart	2,54
Succ. Duran (Riudecols)	8,01	Josep Massanet	480,60
Mariano Palau	64,08	Marti Barenys	106,80
Succ. Bofill (Sarrià)	18,69	Josep Bruguera	25,03
Ramon Bosch	58,74	Josep Pagès	50,06
Maria Rosa Sagristà	125,69	Pau Cuyàs	55,07
hereus Simó Alier	956,82	Quirze Gausachs	75,09
Id.	84,21	Salvador Comas	75,09
Id.	248,48	Geroni Rabassa	140,18
Colegi St Pere Nolasco	3,79	Josep Prats	40,05
Joan Nadal	2,54	Ginés Gausachs	75,09
Miquel Giralt	16,02	Pere Màrtir Térmens	86,35
Francisca de Lladó	8,01	Benet Comas	75,09
Menors Lapeiras	4,01	Antoni Martí	186,90
Comunitat de St. Pere	2,67	Joan Pujolà	560,70
Ramon Soler	11,61	menors Manuel Duran	48,06
Felip Ferrer	1,36	Francesc Pascual	52,34
Marc Oliva	1,60	Id.	28,04
Joan Canaleta	9,35	Id.	16,02
Petra de Llano	140,98	Id.	26,70
Ramon de Vedruna	2,40	Abdo Grasset Parellada	32,04
Menors Sagnier	46,73	Miquel Armendariz	20,03
Conde Sta. Coloma	3,47	Magdalena Sucarrat	17,62
Domenec Serra	429,87	Joan Guanter	12,02
Antoni Faura	41,39	Joan Monserdà	23,36
Raimon Comas	38,18	Josep de Dalmasses	8,28
Joaquim Joana	267,00	Manuel Bas	6,14
Josefa Bardagí	3,20	Josep Canaleta	0,07
Josep Pagès	6,47	Josep Castellvell	13,48
Josep Almirall	3,00	Ignasi Fonollar (Mataró)	32,04
Mariano Escobet	0,67	Fc. d'Assis Giral	8,01
Antoni Canals	6,61	Josep Andreu	5,34
Jaume Grases	7,08	Id.	4,01
Magi Paris	6,34	Margarita Serra	5,34
Jaume Feliu	3,00	Jaume Balasó	5,34
Francesc Serra i Joan Domènec	8,81	Id	4,01
Maria Camps	22,76		
Joaquim Forquell	10,68		
Josep Cristofol	20,43		
total	**5.355,98**		

(a)Tots els títols i propietats dels censos conservats i reproduïts en l'inventari.

Crèdits:

Deutor	Ptes
Masbernat forner	4.166,77
Joaquim Mornau	40.488,04
Antoni de Magarola	13.969,44
Pau Comerma	24.911,10
Obra i Obrers de St Just	4.005,00

Crèdits incobrables: «Créditos contra la Hacienda pública pertenecientes a los préstamos impuestos por el gobierno desde el año 1835 hasta el presente»

Títols	Nominal en Ptes
al 5%	9.500,00
al 4%	77.500,00
sense interessos	137.000,00
Total	**224.000,00**

En el repartiment de béns d'Antoni Nadal i Vicent la neboda Rosa Nadal Dodero n'era la usufructuària però els seus fills n'eren els hereus, ja amb el cognom Sagnier, encetant així la nissaga que arribaria fins la segle xx vinculat al món de les finances. Cal tenir en compte que les propietats i terreny de viles properes a Barcelona ja tenien un elevat valor per ser terrenys de regadiu, i més en tindrien en el futur amb l'expansió de la ciutat :

«Bienes que usufructa en el dia Rosa de Nadal Dodero pertenecientes al legado a favor de Luis Sagnier y Nadal»:

- 4 barraques Rec Comtal
- Escribania de l'auditoria de guerra de 16-5-1818 i 17-7-1800
- Casa Llibreteria 22 de Pere Vicent. Adquirida a 1732
- La finca de St. Vicent dels Horts, Pallejà i Quadra de la palma: amb 4 peces de terra campa de 10,5 mujades, un molí de paper i cartró amb cases, eines i terres. Cases amb els núm., 1,2,3,4,5,6,7. i censos a favor de les cases per valor de 85 lliures 17 sous. Ho tenen des de 1800. Escripturat davant el notari Tomas Gibert.
- Casa a la Plaça del Born 24. Adquirida a 1798.
- Títol en propietat de Corredor Real de Canvis

«Bienes que usufructa en el dia Rosa de Nadal Dodero pertenecientes al legado a favor de Manuel Sagnier y Nadal»:

- Casa carrer Cortines 14. Adquirida a 1783
- Casa carrer Cortines 24. Adquirida a 1785
- Casa Rec Comtal. Adquirida a 1789
- Hort i casa deteriorats a St. Adrià del Besós i Sta. Coloma Gramenet amb terres de 8 muj. Adquirits a 1803
- Terres de 3 cuartas a Sta. Coloma de Gramenet d'Onofre i Andreu Banús, adquirides el 1818
- Casa amb terres a St. Pere i St. Pau del Prat. Adquirida a 1815
- Peça de terra 1 mujada al pla de Barcelona. Adquirida a 1804
- Terra d'1 mujada al pla de Barcelona. Adquirida a 1804
- 2 terres de total 2 muj. 3 quartes al Pla de Barcelona. Adquirides a 1815
- Terra d'11 muj. 1 mundina adquirida al Monestir de St Pere a 1815
- Terra de 3,5 quartes al Pla de Barcelona. Adquirida a 1795
- 2 peces terra a l'Hospitalet/St. Boi de 6 muj. i 12 mund. Adquirides a 1783
- 1 títol propietat de Corredor Real de canvis

«Bienes que usufructa en el dia Rosa de Nadal Dodero pertenecientes al legado a favor de Maria Sagnier y Nadal»:

- 1 terra amb safareig de 115 can. a St. Martí de Provençals. Adquirit a 1799
- Terra 1 mojada 1 cuarta a St. Martí. Adquirida a 1835
- Terra 1,5 muj. a St. Martí. Adquirida a 1806
- 2 terres amb casa 3 muj. a St. Martí. Adquirides a 1803
- Terra a St. Martí de Provençals de 2 cuarta 2 mundinas. Adquirida a 1803
- Terra 2 muj. a St. Martí. Adquirida a 1792
- Terra 3 muj. a St. Martí. Adquirida a 1792
- Terres amb casa a St. Martí. Adquirida a 1804 (a)
- 1 casa amb prat i safareig de 4 muj. a St. Martí. Adquirida a 1804
- Terres a St. Martí que juntes fan 9 muj.. Adquirides a 1815
- Terres a St. Martí total 4,5 muj.. Adquirides a 1815
- Casa i terres a St. Martí de 8 quarteres de llavor més 765 can.. Adquirides a 1817 (a)
- 1 títol de Corredor de comerç

(a) a la casa hi ha béns que pertanyien a Antoni Nadal Vicent

«Bienes que usufructa en el dia Rosa de Nadal Dodero pertenecientes al legado a favor de Josep Maignon y Nadal»:

- Peça terra 3 muj. 1 quartera a l'Hospitalet. Adquirida a 1782
- 3 terres que sumen 7 muj. a l'Hospitalet. Adquirides a 1786

- 3 peces terra que fan 7 muj. 1,5 mundinas a l'Hospitalet, de la Catedral. Adquirides a 1804
- Terra de 1 mujada a l'Hospitalet. Adquirida a 1824
- Terres a St. Martí de Provençals de 5 muj. 1/5 quartera amb casa. Adquirides a 1816
- Peça de terra a St. Martí de Provençals de 4 muj. Adquirida a 1795
- Terra de 3 cuartas a St. Martí de Provençals
- Casa, terra i coses a St. Vicens de Vallromanes. Adquirida a 1755
- dos censos: un de 39,11,3 lliures, un censal de 7,18,9 lliures i un altre de 92,2 lliures, sobre casa del carrer Argenteria

2.4. Negocis que moren abans de créixer

En la nostra recerca de la família de Joan Nadal i Ferrater, protagonista de la part central del present estudi, ens hem topat amb diversos personatges que, per tenir el cognom Nadal, van ser investigats per escatir si hi havia relació familiar amb el nostre protagonista. D'aquí que trobéssim a Nadal i Vicent padrí dels Sagnier. També ens trobem amb Antoni Nadal i Cros que sense ser família dels «nostres» Nadal el seu cas tenia algunes particularitats dignes d'esmentar. Olotí de naixement, Antoni Nadal Cros es va iniciar en el comerç ben a principis de segle, amb la generació dels nascuts en la segona meitat del divuit. Les dades que en tenim ens permet de situar-lo com un dels primers comerciants que anaven ben orientats però que la seva trajectòria va quedar estroncada. En morir va deixar bons contactes i una petita fortuneta que el seu únic fill, Antoni Nadal Garcia, va dilapidar alegrement.

Antoni Nadal Cros devia haver marxat de ben jove fora de Catalunya; es va casar amb Josefa Garcia, castellana, a Madrid, per la qual cosa la institució de l'hereu va quedar anul·lada per la seva herència. Així ho deixava ben clar la seva vídua, qui reivindicà –i aconseguí– el dret a seguir posseint la meitat de la fortuna de la família i va saber incrementar-la.[117] També repartí de forma igualitària l'herència del pare entre fill i filles. A les filles els va servir per quedar ben col·locades entre la nova classe benestant de Catalunya però el fill no va ser capaç de seguir la trajectòria del seu progenitor. Una de les seves netes, Amàlia de Vilanova i Nadal, es casaria amb Ignasi Girona Agrafel i seria sòcia de la casa de comerç dels Girona, amb una part important del capital.[118] L'inventari del pare de la nena,

[117] AHPB. Joan Oller Quintana. 1820. Josefa Garcia de Nadal era nascuda a San Hugo, Logroño i es va casar amb Antoni Nadal a Madrid. Un cop mort el marit, la vídua reivindica la seva part de l'herència. «Ignorar que le correspondiese la mitad de todos los bienes adquiridos por ella y su marido durante su matrimonio a tenor de lo prevenido en la ley de Castilla por haver contraído matrimonio en ella y ganándolos en país donde rige otra ley, que según cálculo hecho per difunto testador....» calculen que Antoni Nadal Cros deixa béns pel valor de 80.000 duros (400.000 ptes.). S'enceta un plet i judicis pels béns del seu difunt marit, que guanya la vídua.
[118] Es pot consultar l'inventari d'Ignasi Girona Targa, pare e la nissaga, en els protocols de Planas i Compte. 1867.

Joan Vilanova Artís, ens permet saber que la finca de Linyola, a Lleida, que havien comprat els avis Nadal, estava en ple rendiment i va passar a formar part de la futura explotació agrícola moderna «Torre el Remei», d'Ignasi Girona.[119]

Tornem enrere i fixem-nos en l'inventari del seu besavi, Antoni Nadal Cros[120]; el 1820 en el seu magatzem hi té cotó, farina, i sucre, els tres productes que marcarien les importacions del gran creixement industrial català: desconeixem quin era el circuit de productes i sobretot el financer que li permetia a Antoni Nadal Cros pagar aquestes importacions. Sabem, per l'inventari de la seva vídua que tenien tractes amb hisendats de Cuba, a qui probablement prestaven diners per tirar endavant les seves explotacions i de qui treien algun benefici o almenys el sucre importat i sabem que tenia relació amb la casa de Joan Roig i Jacas, conegut traficant d'esclaus. La farina en desconeixem la procedència i del cotó tampoc ens aclareix la fórmula de finançament. La ruta comercial, doncs, no se'ns presenta completa, ni tampoc l'origen dels beneficis. La vídua, Josefa Garcia, castellana, filla d'hisendats, no es va limitar a viure de les rendes un cop ell morí. Tot i que el seu inventari no ens apareix valorat pecuniàriament, és interessant veure com va reinvertir els béns que va heretar del seu marit, com no va perdre els contactes amb Cuba i, sense seguir amb el negoci d'importació del seu marit –que ens consti– va saber col·locar els seus capitals en forma de préstec. Algun, com hem comentat abans, en Ingenios cubans, també en deute de l'Estat o adquirir bons immobles del centre de Barcelona.[121]

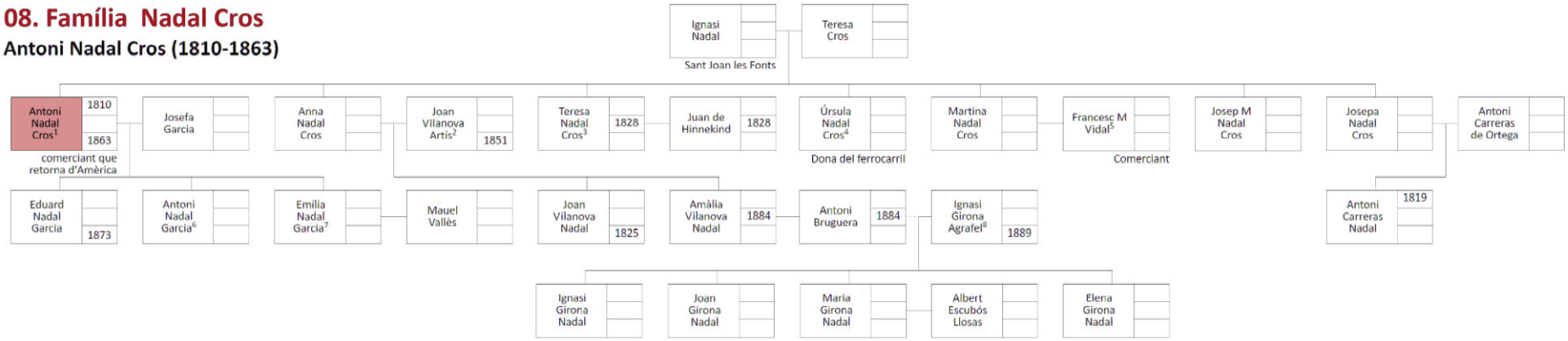
[119] AHPB. Josep Pich. 1850. Inventari de Joan Vilanova Artís. Tot sembla indicar que Joan Vilanova Artís tenia la finca de Linyola en explotació, arrendada, ja que tenia comptes pendents amb els intermediaris. A 1861 els Nadal Garcia perderen la finca de Linyola a favor d' Ignasi Girona. Els Girona tenien el dret de comprar-la perquè el dret de redimir l'havien venut els Ferraté (antics amos de la finca) als Girona tot i que la finca l'havia adquirida Josefa Garcia vídua Nadal. Com que els Nadal Garcia la tenien abandonada des de la mort de Joan Vilanova Artís, els Girona van exercir el seu dret de compra. Els germans Nadal Garcia van acceptar la venda perquè Antoni Nadal Garcia tenia deutes amb els seus germans, sobretot amb Josefa Nadal de Carrera. Els Girona la compraren per 38.191 lliures 17sous 11diners (101.972,36 ptes.), quan la mare Nadal Garcia l'havia comprada per 44.621 lliures 15sous i 10 diners (119.140,18 ptes.). AHPB. Notari Planas Compte, 1861.

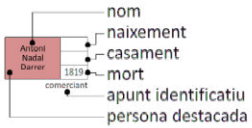
[120] AHPB. Joan Oller Quintana. 1820. Inventari Antoni Nadal Cros.

[121] AHPB. Ferran Ferran. 1849. Inventari Josefa Garcia vídua Nadal. De les nombroses operacions de crèdit –gairebé tots hipotecaris – n'esmentem algunes: 2000 lliures a Josep Suqué de Reus, 1000 lliures a Cristòfor Batlle de Sitges, a Salvador Suñol per 3050 per la construcció del canal d'aigua a Sant Jeroni a Badalona, 6500 lliures a Josep Gilabert per la construcció d'uns cases al carrer de les Carretes, 13.820 lliures a un cirurgià, Josep Macià, 12.000 a Josep Ribatallada. A més d'alguns fets a l'Havana. AHPB. Notari Pich, anys 1831-1839.

08. Família Nadal Cros

Antoni Nadal Cros (1810-1863)

1. Antoni Nadal Cros, nascut a Les Fonts, Olot, fill d'Ignasi Nadal i Teresa Cros, i mort a Barcelona. L'arbre s'ha fet a partir de la documentació buscada per a conèixer el patrimoni i les activitats comercials. Probablement sigui incomplet.
2. El seu inventari es troba a AHPB. Josep Pich. 1850. Tenia cases a Barcelona i Gràcia, crèdits per valor d'unes 32.000 ptes i alguns contra los medieros de Corbins i Linyola, a més d'existències en blat, civada i altres productes de la finca. Aquesta finca va a parar a mans dels Girona i passarà a formar part de la coneguda "finca del Remei", la primera gran explotació agrària moderna de Catalunya.
3. AHPB. Capítol matrimonials entre Juan Hinnekind conocido como Inchindi natural de Brusel·les i Teresa Nadal i Garcia. El dot d'ella va ser de 6.000 duros de plata. AHPB. Notari Antoni Pich. 20 de juny de 1820.
4. El 1871 tenia 50 accions del ferrocarril de França. Tenia propietats a les Rambles.
5. Comerciant català amb una coneguda casa de comerç a Marsella.
6. Mor abans que el seu pare.
7. Inventari a AHPB. Joaquim Òdena, 1868. Va morir de part.
8. L'inventari a AHPB. Notari Nicolau 1889. Hi consta la propietat de les finques Quinta Amèlia de Sarrià i la Colònia Agrícola a Balaguer, anomenada "Torre del Remei". Remet als pactes amb el seu pare per no partir la seva herència i als pactes amb els seus germans Girona per cedir terres al Canal d'Urgell. Tenia també les mines de carbó de la Granja d'Escarp.

Inventari Antoni Nadal Cros. Notari Joan Oller Quintana (1820)[122]

- Mobles i coses de la casa
- Rebut de 400 lliures (1.068 ptes.) a favor del difunt firmat pel seu germà Joan Nadal, a Olot.
- Comptes de 200 bales cotó de Motril comprats al preu de 42 $ el quintal. Valor de 15.622 lliures, 13 sous, 7 diners (41.712,55 ptes).
- 5 comptes de 140 bales cotó de Motril, comprats a 42 $ el quintal. Valor de 11.031 lliures, 15 sous, 7 diners (29.454,85 ptes.).
- 6 "*papeletas*" de 62,5 unces d'or. Valor de 30.000 ptes.
- 6 "*papeletas*" de 50 unces d'or. Valor de 24.000 ptes.
- 300 bales de farina "flor de Baltimore" en poder de Joan Roig i Jacas.
- 30 caixes de sucre blanc al port de Barcelona

Inventari de Josefa Garcia Nadal (sense valorar). Notari Ferran Ferran (1849)[123]

Béns immobles

Població	Propietat
Barcelona	Casa a Rambla de St. Josep 8 / Portaferrissa (a)
	Casa a Rambla de Sta Mònica 72 (b)
	Casa carrer St Pau 72 / Cadena 12.
Linyola	Finca amb terra, per 317 jorn. 1 porca (c)

(a) Venuda per Manuel Balmes Serra per saldar un deute de 14.500 lliures, el 1831.
(b) amb una ploma de aigua de pie. On vivia ella
(c) «Heredad con sus grandes cuadras y demás edificios inherentes a la misma, era para trillar, huerto con un pozo, higueras y otros arboles y una porción de terreno de cultivo sin olivos todo murallado situada en el lugar de Corbins», a la carretera de Lleida a Balaguer. Peça de terra situada al terme de Corbins i Dellà. Una vinya de 22 a 25 jornals. «la mayor parte de ells arruïnadas». Una altra vinya anomenada "del Soto", de 24 o 25 jornals. Una altra vinya a la partida de la Marrada. «Todas aquellas otras casas y heredades situadas en la villa de Linyola del partido de Balaguer compuestas de las diferentes piezas de tierra que con espresión de clases, jornales y porcas a continuación se espresan». Presenta un quadre de les terres, que sumen 267 jorn. i 1 porca. Terra al terme rural de Ballestá de 50 jorn.

[122] Prendrem com a referència que una pesseta de 1820 equival a 16,75 euros de 2024.
[123] Per 1849 la conversió seria d'1 pesseta a 16,34 euros de 2024.

Béns mobles: Valors

Concepte	**Valor**	**Ptes**
Cens de pensió anual sobre cases de carrer Argenteria	sense valorar	
a caixa	5.000 duros	25.000,00
18 cèdules del deute de la Diputació de Barcelona (a)	18.000 rals	4.500,00
8 bitllets del Tresor	2.400 rals	600,00
2 títols deute consolidat al 4% (b)	100 pesos	500,00
Títol deute consolidat al 4%	200 pesos	1.000,00
Títol deute consolidat al 4%	500 pesos	25.000,00
6 Títols deute consolidat al 4%	6.000 pesos	30.000,00
2 Títols deute consolidat al 4%	4.000 pesos	20.000,00
Paper deute espanyol del 6% (c)	1.050 rals	262,50
Capital renda francesa	(d)	

(a) Procedentes del anticipo reintegrable hecho por la Diputación a 12.4.1823. Nominal de 1.000 rals
(b) de 50 pesos cadascun amb 12 cupons serie 1537 a 1538 de creació 1.4.1843
(c) En poder d'Esteve Sayrol vecino de Madrid cuyos réditos recibía anualmente
(d) En poder dels Vidal de Marsella, gendre seu. No valorat encara

Crèdits

Deutor	**Valor**	**Ptes**
viuda i fill, Rosa i Eduard Alomà (a)	6.000 pesos	30.000,00
Societat Solà i Planas (b)	3.500 pesos	17.500,00
Id	2.000 pesos	10.000,00
Id	1.500 pesos	7.500,00
Baron de Serrarloa (c)	400 duros	2.000,00
Conde de Mopor i de Janceo (d)	26.570 pesos	132.850,00
Yrigoyen (e)	3.947 pesos	19.735,00
Manuel Soler Alomar (f)	4.500 rals billó	1.125,00
Ramon de Alomar	285 duros	1.425,00
Maria Soler Alomar	690 duros 19 rals 25 mv	3.454,93
Magí Demestres (g)	439 lliures 17 sous 3 dn.	1.174,43
Esteve Sayrol (h)	35.000 rals	8.750,00

(a) «que adeudan». En una escriptura davant Joan Capdevila a 28.2.1830, signen un conveni amb els Alomà per cedir-li la meitat dels producte de la casa «sita en la Habana».
(b) en un vale de firmat per la societat a 18.2.1837, a 1.4.1837 i a 1.7.1836
(c) per un préstec efectuat a 6.5.1843. AHPB. Notari Maurici Sanmartí i Coma. 20.10.1846. satisfets 200 duros.
(d) Des de 31.12.1847. «Dicho crédito procede de mayor cantidad prestada al mismo conde sugún escritura 30.9.1841 notari Juan de Entralgo de la Habana copia en poder de apoderado Yrigoyen». Aquesta xifra correspondria a uns 2.170.752 euros de 2024 per posar un exemple.
(e) Des de 9.7.1846, del saldo dels negocis a Cuba. (f) En un vale de firmat per Manuel Soler Alomar. Notari Pedro Rodriguez de Alcantara. 9.11.1848.
(g) Crèdit incobrable. Magí Demestres era corredor de la capital. Des de 1.8.1834
(h) Papers relatius a la renta española en poder d'Esteve Sayrol

El cas d'Antoni Nadal és ben paradigmàtic del que volem explicar en aquest capítol: els primers intents o els intents que no van continuar: la trajectòria empresa per l'olotí era molt bona, però va quedar estroncada per la seva mort. La vídua es va assegurar les rendes per mantenir la fortuna (malgrat l'intent de l'explotació agrària de Linyola) en un moment en què invertir podia fer multiplicar els béns, però implicava un risc que la vídua i les filles no van voler assumir.

No podem passar per alt el detall que Nadal i Cros tingués tractes a Cuba amb Roig i Jacas i que els dos crèdits més quantiosos de la seva vídua a particulars fossin al Conde de Mopor y de Janceo (amb una anotació «Dicho crédito procede de mayor cantidad prestada al mismo conde según escritura (...) copia en poder de apoderado Yrigoyen») i que amb el tal Yrigoyen tinguessin «negocis» a Cuba per saldar.

Del primer podem dir que està en la llista negra dels traficants d'esclaus estudiats per Maluquer de Motes, juntament amb Jaume Tintó i Mariano Flaquer.[124] Moreno Fraginals ho estudia pel cas de la família Samà. I del segon, José Yrineo de Yrigoyen, dir que era l'home de confiança de Joaquin Gómez, conegut negrer, que fou regidor de l'ajuntament de l'Havana, cònsul de Tribunal de Comerç i director del Banco de San Fernando.[125] Yrigoyen era el seu agent, destinatari a Cuba de la correspondència que enviava Tintó des de Barcelona i, pel que veiem, tenia negocis pendents de saldar amb Josefa Garcia vídua Nadal.

[124] Vegeu Maluquer (1974) i Rodrigo (2022), p. 67 i 155. Les dades sobre la fallida de Flaquer es poden consultar al Fons Comercial de Ca l'Ardiaca (B. 734 – 749 i A. 136-140).

[125] «Joaquin Gómez y Hano de la Vega se sabe que representaba altísimos intereses de la nobleza y el gobierno metropolitano que por razones políticas no podía aportar su nombre al comercio de negros. Al finalizar el período legal de la trata es el octavo negrero de Cuba. En 1836 es la sexta fortuna. Durante la etapa del contrabando emerge como negrero principalísimo y hombre fundamental de la política colonial». Moreno Fraginals (1978), p.267, volum 1.

09. Antoni Nadal Cros

L'ombra del dubte sobre el comerç d'esclaus (1810-1863)

Relacions de producció i de comunicació

La casa fàbrica fixa unes relacions de producció que són de control dels treballadors i de l'excedent produït que esdevé objecte de comerç. Així mateix, els espais de sociabilització (Cercle Mercantil, Casino, Ateneu Barcelonès, Liceu) permeten unes relacions de comunicació que fomenten una identitat particular que esdevé consciència de classe. En aquest context, qui més qui menys entén o justifica que els esclaus africans siguin una mercaderia capaç de produir uns grans beneficis. Ara bé, no tothom a l'època fa negoci amb els mateixos productes ni té les mateixes necessitats de diner fàcil.

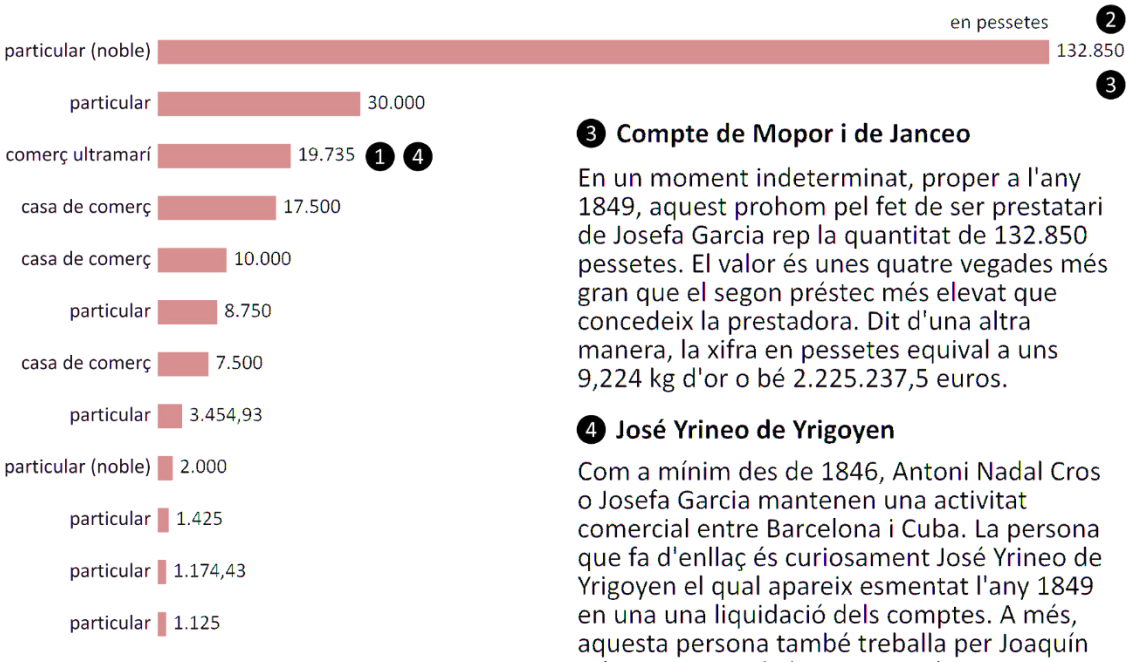
❶ Antoni Nadal Cros

D'acord amb la documentació escrita coneguda, no hi ha cap evidència que Antoni Nadal Cros fos un comerciant negrer. Tanmateix, pel fet que manté relacions comercials amb Cuba i està vinculat amb prohoms que s'hi dediquen de manera manifesta, no es pot descartar aquesta possibilitat.

Inventari dels béns d'Antoni Nadal Cros (1820)

- Béns mobles sense determinar ni valorar
- Efectiu (1.068 ptes)
- ct 340 bales de cotó (71.167,4 ptes)
- su 30 caixes de sucre blanc (5.558 PTA estima)
- fa 300 bales de flor de farina de Baltimore sense valorar ❺
- Au 3.188,25 g d'or (54.000 ptes)

Crèdits de Josefa Garcia (1949)

❷ Josefa Garcia

L'any 1849, el notari Ferran Ferran consigna una relació de préstecs fets per Josefa García, casada amb Antoni Nadal Cros, De tots ells destaca el prestatari Compte de Mopor i de Janceo pel fet que rep una quantitat molt elevada de diners; és a dir, 132.850 pessetes. A més, la còpia de l'escriptura de 1841 que motiva aquesta quantitat de diners la guarda l'apoderat José Yrineo de Yrigoyen. El préstec elevat i l'apoderat fan pensar en una possible compravenda de persones.

❸ Compte de Mopor i de Janceo

En un moment indeterminat, proper a l'any 1849, aquest prohom pel fet de ser prestatari de Josefa Garcia rep la quantitat de 132.850 pessetes. El valor és unes quatre vegades més gran que el segon préstec més elevat que concedeix la prestadora. Dit d'una altra manera, la xifra en pessetes equival a uns 9,224 kg d'or o bé 2.225.237,5 euros.

❹ José Yrineo de Yrigoyen

Com a mínim des de 1846, Antoni Nadal Cros o Josefa Garcia mantenen una activitat comercial entre Barcelona i Cuba. La persona que fa d'enllaç és curiosament José Yrineo de Yrigoyen el qual apareix esmentat l'any 1849 en una una liquidació dels comptes. A més, aquesta persona també treballa per Joaquín Gómez y Hano de la Vega que és un negrer i una destacada figura de la política colonial.

❺ Joan Roig Jacas

Una altra de les relacions d'Antoni Nadal Cros amb el comerç de persones és amb Joan Roig Jacas. Tot i ser només una dada, amb el que això significa, cal destacar que en un inventari de l'any 1820 es consigna que aquest negrer li guarda 300 bales de farina de qualitat superior procedent de Baltimore (EEUU). Així mateix, és significatiu que aquesta persona esdevingui un dels màxims contribuents de la ciutat (1835).

2.5. Tot buscant els diners del tràfic d'esclaus

Des del primer moment en que s'inicia una recerca entre documents de comerciants del XIX es busca, de manera gairebé obsessiva, dades de possibles operacions de tràfic d'esclaus, per poder conèixer els noms dels traficants, els diferents rols en les operacions de compra-venda de persones per a ser venudes com a esclaves, escatir-ne la seva naturalesa, entendre les expedicions i poder calcular-ne els imports i així estimar la seva importància econòmica. Ajudats pels historiadors cubans Moreno Fraginals i Enrique Sosa i els catalans Jordi Maluquer i Josep Maria Fradera, es memoritzen els noms que s'han esmentat en aquest i altres treballs per seguir rastres que es puguin estirar. Amb l'anàlisi de la correspondència entre Tintó i Yrigoyen (1827-36) Sosa deixa al descobert diversos dels nostres homes implicats en el tràfic d'esclaus; Vilardaga i Reynals, Pelegrí Marquès de Vilanova, els capitans Francesc Granell i Jaume Ricomà[126] com a experts pilots en fer la «C» (Costa Africana – Sao Tomé o Accra) per apressar «tercios» o «bultos», osigui, homes i dones africans. Els noms dels vaixells també queden al descobert: Reina Amalia, Nueva Amalia, Catalana, Águila, Ninfa, etc. Les correspondències no solien escriure els noms dels implicats amb totes les lletres, només les inicials, sobretot després de la prohibició de 1820. En alguna carta, tanmateix, els posen sencers, cosa que permet identificar perfectament els implicats («Dn Joaquin Gómez de la Habana osea Dn José Yrineo de Yrigoyen»).

Sosa quantifica en uns 1.000 esclaus anuals portats en vaixells de Tintó a Yrigoyen entre els anys estudiats.[127] En la tasca d'arxiu duta a terme per aquest treball s'ha estat molt amatent a qualsevol rastre que pogués portar a algun cas documentat, especialment referent als cognoms que eren sospitosos. Podem dir que tant Jaume Tintó com Reynals, com la resta de possibles negrers han estat profusament buscats en els plets de la Junta, però tan sols hem trobat una expedició de transport de convictes a l'illa per encàrrec del govern de l'Estat. [128] També seria comprensible que els negrers no haurien escollit la Junta de Comerç per dirimir les

[126] El fons Comercial de l'Arxiu de Ca l'Ardiaca conté documents Jaume Ricomà, navilier, que podrien aclarir més la seva activitat negrera. B. 324 – 325.
[127] Sosa (1997).
[128] ACA. Expedient 786. Any 1836. Jaume Tintó e hijo., 15 agost. «Jayme Tintó e hijo de este comercio a VS espone que necesitando acreditar las condiciones y modo con que se han llevado desde este puerto al de la Habana los confinados que el Gobierno a aquella Isla, AVS suplican se sirvan mandar que los sres Vilardaga Julia y Reynals D José Mataró y D José Plandolit, comerciantes navieros matriculados de esta capital declaren sobre los particulares siguientes». Juan Reynals contesta: Vilardaga Julià i Reinals ha portat confinats sense escolta ni grillos ni altre sistema seguretat. Si celebraven contrata, els pagaven puntuals a l'Habana. Plandolit, l'altre interrogat, confirma la versió de Reynals. Exactament aquests tres «socis» estan implicats en el tràfic de persones segons Sosa.

seves diferències atesa la prohibició sobre el tràfic d'esclaus i el secretisme que envoltava el negoci, almenys partir de la prohibició anglesa.

En la Junta de comerç trobem dos plets sobre expedicions a Amèrica de la casa Vilardaga, Julià i Reynals que són sospitosos. D'ambdues cal remarcar que no hi ha manera d'esbrinar què es comprava i què es venia i que tot plegat està envoltat de misteri, com ara que escriguin «cargamento» sense especificar de què era, cosa que no ens hem trobat en cap altra expedició comercial on s'especifica sempre quins productes s'embarquen i es venen.[129]

De la segona, algun nom de persones o de vaixells que Sosa implica directament en el tràfic –vegeu la informació en brut a continuació.[130] El plet l'enceten el 1843 Antonio y Pedro Guarch hnos «vecinos de la ciudad de San Juan de Puerto Rico contra José Vilardaga, José Julià i Ribera y Joan Reynals que componían la estiguida sociedad Vilardaga Julià i Reynals», on Guarch diu que acredita 12.975 ptes. El plet conté la liquidació de Vilardaga Julià i Reynals a càrrec de Joan Reynals. Per tant no són els comptes d'una expedició, sinó una «liquidació» provisional, entenem, d'una de les cases de comerç més importants de Barcelona, inclosa en una demanda d'un dels seus creditors.

De les anotacions cal reconèixer que hi ha algunes coses que no veiem clares: parla de cacao, de sucre, de safrà i de meollas (un tipus de corda per navegació) però també d'«esistencias, cargo o cargamento» d'alguns viatges sense especificar de què es tracta («resultado de las esistencias de 1 viaje Dulcinea invertido en el cargamento de la 2a»).[131] El que fa parar l'atenció és l'aparició de noms que Sosa relaciona directament amb el tràfic perquè així consta en la correspondència entre Tintó i Irigoyen que ell va estudiar: la Ninfa, el Capità Granell, el capità Reynals i un Certificado de St. Thomas, «para apoyar arribada Ninfa». St. Thomas es

[129] ACA. Expedient 10011. Anys 1817-27. Plet entre Joaquin de Almizu i Vilardaga Julià Reynals per un pagament que els comerciants li deuen per una part d'una partida de 225 onzas oro. Hi ha implicats en Mariano Serra i Fernandez de Quirós. També surt el nostre Llano de Chavarri. Alvizu demana 27 de doblones. Els vaixells implicats són: Cinco hermanos, Resolución, Hermosa mejicana. Del document sabem que Olegario Reynals està mort o a Xile. Els altres són a Barcelona. Sembla que Reynals no va complir «amb lo pactat», però no aclareix de què es tracta.

[130] ACA. Expedient 418. Any 1843. «Original autos sobre la rendicion de cuentas y liquidación de todos los negocios habidos con la casa del difunto Sr Pedro Guarch desde 1835(?).» Inclou la informació d'una expedició de tornada, amb el vaixell Monserrate via Marsella. Explica totes les partides i no hi ha res que faci sospitar esclaus.

[131] Segons Fradera, la Dulcinea era una pollacra de construcció estrangera propietat de Vilardaga Julià i Reinals, que operava amb bandera estrangera per burlar els corsaris i per la qual els comerciants van intentar obtenir un privilegi de l'estat per pagar menys drets com si fos de bandera espanyola. Fradera (1987), p. 163.

refereix al Carib, una de les illes Virgínies de la corona danesa que havia canviat de mans amb els anglesos diverses vegades i servia de port habitual per intercanvis comercials de la marina catalana.[132]

No m'he entretingut a quadrar l'estat de comptes sinó a transcriure les anotacions qualitatives que relacionen uns noms que han estat senyalats com integrants del tràfic negrer. Cal dir, de passada, que és improbable que una reconeguda casa de comerç com era Vilardaga Julià i Reynals tingués un compte de liquidació d'aquestes característiques tan poc clares essent una de els cases de comerç més important de la ciutat.

Les xifres de milers de duros convertides segons el criteri que hem establert al principi del capítol ens deixen unes quantitats de diners inimaginables en altres liquidacions comercials, cosa que encara incrementa més la sospita que hi hagués diners de tràfic de persones.

[132] Fradera (1987), p. 44.

Quadre 1.7. «Estado presentado a D. Juan Reynals como liquidador de la casa Vilardada Julià Reynals, 16 diciembre de 1840»
Transcripció literal (en milers de duros)

Debe	**En 1.000 $**
De la expedición polacra Dulcinea embebido? en el cargamento de retorno	519.28
Liquido producido 20 cajas azucar les consigné en dicho buque	313.87
De mi interés cargamento polacra monserrate	¿??
Según nota por separado esta cantidad por transacción la admito tal como la abonan los sres VJR	1.718.85
Un garrafón ginebra	3.2 ¾
Saldo a mi favor expedición Dulcinea	104.13
Resultado de las esistencias del 1 viaje Dulcinea invertido en el cargamento de la 2a	346.57
Otros (naufragio Dulcinea)	56.26
Felipe del Campo i altres noms... Bergantín goleta Ninfa	3.79
Saldo Monserrate... cacao caracas...	559.3
Suministros a polacra Monserrate	129.53
Retorno de la Ninfa	1037.4
Gastos varios puerto	9.27
3 espedición polacra Monserrate	117.88
A mi cargo a favor de Francisco Granell	1595
Avanços a la Ninfa	30
Altres Montserrate	16.52
Certificado St Thomas apoyar arribada Ninfa	1.186.56
otros	89.33
otros	33.55
Su equivocación seguro polacra Dulcinea	76.12
Seguro Dulcinea	200
Por mi 7/24 de interés en los $102 resultados de la cola fina	31.35
SUMA	**8.205.00**
Abono al capitan Reynals	23.20
Liquido producido de las existencias 1 viaje Dulcinea	346.57
Fardo Meollas	19.45
Equivocación factura monserrate	15.66
Cobrados de Isidoro Martí por muerte del canónigo Matute	162.45
Mi letra.. Fco Gonzalez de Linares	1595.00
Liquido y Dulcinea	1687.66
Mi orden de cargo a favor de Pelegrin Guarch	500.00
Liquido existencias Monserrate	438.00
Suman	4787.89
Premio marítimo 20 % sobre 3482$ representación en el primer viaje polacra Dulcinea	696.42
Intereses caja azafrán	125.85
Saldo a mi favor	2595
SUMA	**8205.87**

Amb tot el risc i marge d'error que comporta el convertidor que hem usat per aproximar el valor d'algunes operacions, creiem que aquest cas ho justifica plenament, per fer-nos una idea de les magnituds. Un duro equival a 5 ptes. i a (aproximadament) 83,75 euros de 2024. Per tant, la taula, que està en milers de duros correspondria a 83.752,09 euros per cada unitat. Els 8.205,87 milers de duros del Deu equivaldrien a 687.258.793,97 euros, i el «Saldo a mi favor» de Joan Reynals de 2.595 tindria un valor de 217.336.683,42.

Recordem que estem parlant d'una «liquidació» de la casa, no en un protocol notarial, sinó dins un plet, per tant, no definitiva però orientativa. Aquests no són els comptes d'una operació comercial i cap de les anotacions ens permet conèixer el guany d'una expedició de tràfic en si, però podríem especular sobre algunes anotacions, com ara el «Premio marítimo 20 % sobre 3482$ representación en el primer viaje polacra Dulcinea» de 696,42 milers duros, serien 58.326.633,17 d'euros, o la que més s'hi aproxima que seria el «Resultado de la esistencias del Dulcinea», de 346,57 milers de duros, que segons les nostres conversions serien aproximadament 29.022.613,07 d'euros, una barbaritat de diners.

Si aquesta era la liquidació provisional, no oficial de la casa Vilardaga Julià i Reynals, i ens surten aquestes pistes i aquestes xifres tan elevades, caldria trobar dades de l'activitat de la casa, en els protocols notarials i en tots les arxius que es coneixen, reconstruir de manera acurada la seva activitat «comercial», analitzar tots els socis de les seves operacions comercials i fer un treball de reconstrucció del negoci del tràfic d'esclaus a Catalunya com Déu mana. I un cop estimats els possibles beneficis, veure en quins sectors foren reinvertits per poder saber si els capitals així obtinguts va ser important en el finançament de la industrialització catalana. Perquè no es pot descartar que els guanys fossin enormes com tampoc es pot descartar que no fossin reinvertits en la indústria, sinó que anessin a engreixar els patrimonis i les rendes dels traficants.

De moment la hipòtesi més plausible és que el comerç d'esclaus podria explicar una part relativa dels guanys totals del comerç però que significaria una xifra irrellevant si ens referim a l'acumulació de capital total del procés d'industrialització. Com que ja s'han estudiat i es coneixen les xifres de l'acumulació de capital a Catalunya durant el XIX, destinada tant a la indústria com als ferrocarrils i altres infraestructures tenim molta feina avançada: ara només caldria estudiar i demostrar quina part prové de la venda d'esclaus, cosa que no s'ha fet perquè és impossible de calcular. El que si sembla més possible és anar estirant els fils trobats per

diversos historiadors i establir una llista més clara de promotors de les expedicions, capitans, receptors a Cuba i tenidors d'esclaus en el Ingenios.

També caldria posar en context tot el tema del tràfic de persones, sense fer presentisme però sense minimitzar el seu impacte sobre vides humanes. L'historiador cubà Moreno Fraginals, ens avisa que «traer negros es –de acuerdo con los valores éticos del período– contribuir al desarrollo y engrandecimiento de las riquezas de la isla. Hasta 1820, repetimos, el negrero era un comerciante respetable, que no ocultaba su nombre, y exigía el tratamiento inherente a su alta categoría económico-social. Tenía, inclusive, orgullo e interés en informar el número de cabezas que importaba anualmente –y aun exagerarlo– pues esto ponía de relieve la magnitud de su empresa.»[133] L'autor ens enumera els cinc grans «consorcis» de tràfic d'esclaus durant l'època legal, que eren propietaris d'Ingenios sucrers on es necessitava mà d'obra abundant i barata, sobretot famílies instal·lades a Cuba des de generacions amb cognoms andalusos, catalans i bascos.

Fradera també posa xifres al nombre d'esclaus portats a Cuba, amb les dificultats que suposa aquest tipus de recerca, més si es vol calcular el seu impacte econòmic, tant per al traficant com per al comprador de negres que els posaria a treballar als seus Ingenios de sucre o altres explotacions. Així ho posa en context «El tràfic de negres no pot ser, per tant, aïllat d'aquesta explotació colonial. Si pensem el que ha estat la relació hispano-cubana, o catalano-cubana, en els anys 1820-1860, ens adonarem fàcilment que la població esclava introduïda pel comerç peninsular era, quant al valor, una de les aportacions més importants, almenys tant com el vi negre català com el llevantí, o les farines castellanes.»[134] La riquesa de Cuba i la seva capacitat productora i exportadora de sucre, origen de grans beneficis i capitals, requeia damunt les esquenes dels treballadors esclaus dels seus Ingenios.

És en l'etapa del contraban, després de la prohibició de 1820, que les expedicions han de ser amagades i –amb molt d'esforç– els historiadors troben algun negrer ocasional. Però el secretisme de noms i xifres no és per pudor ni per mala consciencia, sinó perquè hi havia una prohibició legal que els anglesos provaven de fer complir –hi tenien molt a perdre econòmicament– i se'n podien derivar sancions. Les expedicions eren arriscades però la taxa de guany era molt elevada per l'escassesa de la mà d'obra i l'expansió productiva de l'illa. Calien

[133] Moreno Fraginals (1978) p. 270.
[134] Fradera (1987), p. 78.

bons pilots i estar disposat a córrer molts riscos. Malgrat la prohibició, Moreno Fraginals calcula que entre 1836 i 1840 van entrar més de 60.000 esclaus de forma il·legal a Cuba.

En una estadística sobre la població de Cuba segons «castas y nacionalidades» publicada al Diario de Barcelona de 1862, es pot llegir: «Si todas estas medidas no han bastado para aniquilar por completo el tráfico de negros, han debido reducirle por lo menos á limites, dentro de los cuales la Introduccíon clandestina podrá llevar un Insignificante aumento á la poblacion esclava.»[135]

Tot indica que el tràfic d'esclaus dut a terme per comerciants o pilots catalans es compondria d'escadusseres expedicions comparades amb el gran tràfic que es feia de Brasil i dels Estats Units (amb campament base a Nova York). Dels catalans més o menys se'n saben els noms i, a excepció dels que s'han destapat ja a hores d'ara, no podem afirmar que cap dels altres grans comerciants catalans s'hagués dedicat fonamentalment a aquest negoci i que després el reinvertís en indústria. D'entrada Samà no va invertir en indústria sinó que es va fer rendista,[136] Roig i Jacas no destacà en cap sector industrial, el Vilardaga no ens consta que seguissin amb la casa de comerç i del fill de Tintó si que li hem seguit el rastre com a comerciant de carbó.[137]

Els protagonistes del següent capítol, els Llano i Chávarri, a qui seguim per un cas completament diferent, estan també a la llista «negra» de Sosa perquè van tenir relacions amb Granell, com consta en la liquidació de comptes de la seva casa de comerç Ramon de Llano y Chávarri y Sobrinos. En un treball previ sobre ells de Martí Timoneda, l'autora escriu les següents paraules extretes d'una carta de 2 d'agost de 1820: «el capitan de la fragata Merced llegó a la costa de Zanzíbar, en donde podrá hacer una buena trata de negrería de lo mejor que pueda haber llegado a ese Puerto.»[138] L'estreta relació dels Llano amb Miquel Roig i Rom i Domingo Martorell –a més de la relació amb Granell, capità de la flota negrera de Tintó– els feia sospitosos

[135] Diari de Barcelona, 23 de gener de 1862.
[136] Si que estava vinculat a l'exportació de vi. Vegeu Rodrigo (2022), p. 139.
[137] ACA. Expedient 908. any 1848. Valentí Esparó ca/ la empresa de límpia del Puerto de esta. ACA. 1403. Antonio Tintó. Any 1852. Per un préstec a la Societat Valenciana de Fomento. ACA. Any 1861. Boada i Prats ca/ Antonio Tintó. Sociedad para el abasto de carbones a la indústria: Antonio Tintó y Cia. Aquest expedient amb força dades sobre el comerç del carbó (preus, costos, etc.) a més d'un llistat interessant de proveïdors anglesos i clients catalans. La constitució de la societat d'importació de carbons amb capital de 75.000 duros a Luis gonzaga pallós 15-7-1858. Promotors: Antonio Tintó, Fernando Puig, José Monteys i Juan Jaumandreu. ACA. 1845. Ramon Salvadó ca / liquidadora Antonio Tintó. Any 1862. Hi consta un balanç de 1859. L'escriptura de dissolució de la societat de Tintó es pot consultar a Magí Soler Gelada, 7 setembre 1859.
[138] Martí Timoneda (1958), pag. 31.

de formar part de la xarxa de negrers.[139] També hi ha algunes altres cites en la correspondència que ens ho fan pensar, ja que Joan Roig i Jacas era el tutor dels fills de Manuel de Llano. Però com veurem més endavant, el paper dels Llano en la industrialització catalana fou més aviat galdós.[140]

Amb tot l'exposat i mirant les xifres macroeconòmiques, sembla improbable que el tràfic d'esclaus suposés una xifra rellevant de l'acumulació de capital en la industrialització catalana: ho afirmem a l'espera que algun futur treball ho pugui desmentir amb dades. Dit això cal deixar clar que el fet que quantitativament no fos important no vol dir que a nosaltres, avui, ens sembli inacceptable que es produís aquest tràfic de persones i la seva submissió a règim d'esclavitud; sabent que va existir, encara que només hagués estat una sola expedició, no n'hi hauria prou amb un reconeixement a les víctimes i una disculpa a tots els pobles sotmesos a esclavitud i explotació (no només els esclavitzats de l'Àfrica), sinó que aquesta hauria de ser complementada amb actuacions de reparació, a nivell institucional i privat d'aquelles famílies implicades, tal com ha promogut darrerament alguna família Anglesa que té documentat que havia posseït esclaus i han emprès accions efectives de reparació als seus descendents.[141]

2.6. Ramon de Llano y Chávarri y sobrinos, tornats d'Amèrica

Ja hem comentat amb anterioritat que el cas dels Llano i Chávarri mereixeria per si sol una monografia. Els comerciants, originaris del País Basc, anaren a fer les Amèriques, on conegueren altres comerciants catalans. Juntament amb aquests, ja de retorn a la Península, van decidir instal·lar-se a Barcelona i seguir amb els seus negocis de comerç, no deixaren els contactes que per paisanatge o família tenien amb altres comerciants que, des de Londres o Amèrica mateix, els serviren per teixir tota una xarxa comercial. Aquesta gran casa d'abast internacional fou rompuda per la mort d'un dels germans i per l'estrepitosa fallida d'una de les seves inversions industrials, en el sector de la llana; inversió de gran capital que, segons l'historiador del sector llaner espanyol, Josep M. Benaul, feu fallida precisament per ser massa gran per

[139] El Fons Comercial de l'Arxiu de Ca l'Ardiaca conté documentació referent a Domingo Martorell. (expedients B. 770 – 771 i A. 102-104) de 1819 a 37. La de Manuel Ramon de Llano y Chavarri estudiat per Martí Timoneda són Cartes de 1821-1832.(B. 504-561 i B. 563), i també hi ha documentació de Joan Roig i Jaques. (B. 1913).
[140] Vegeu Rodrigo (2022), p. 68-70.
[141] Vegeu https://www.heirsofslavery.org/, William Gladstone's family apologises for role in slave trade (bbc.com) o Harewood Slavery Archive (york.ac.uk) entre d'altres iniciatives.

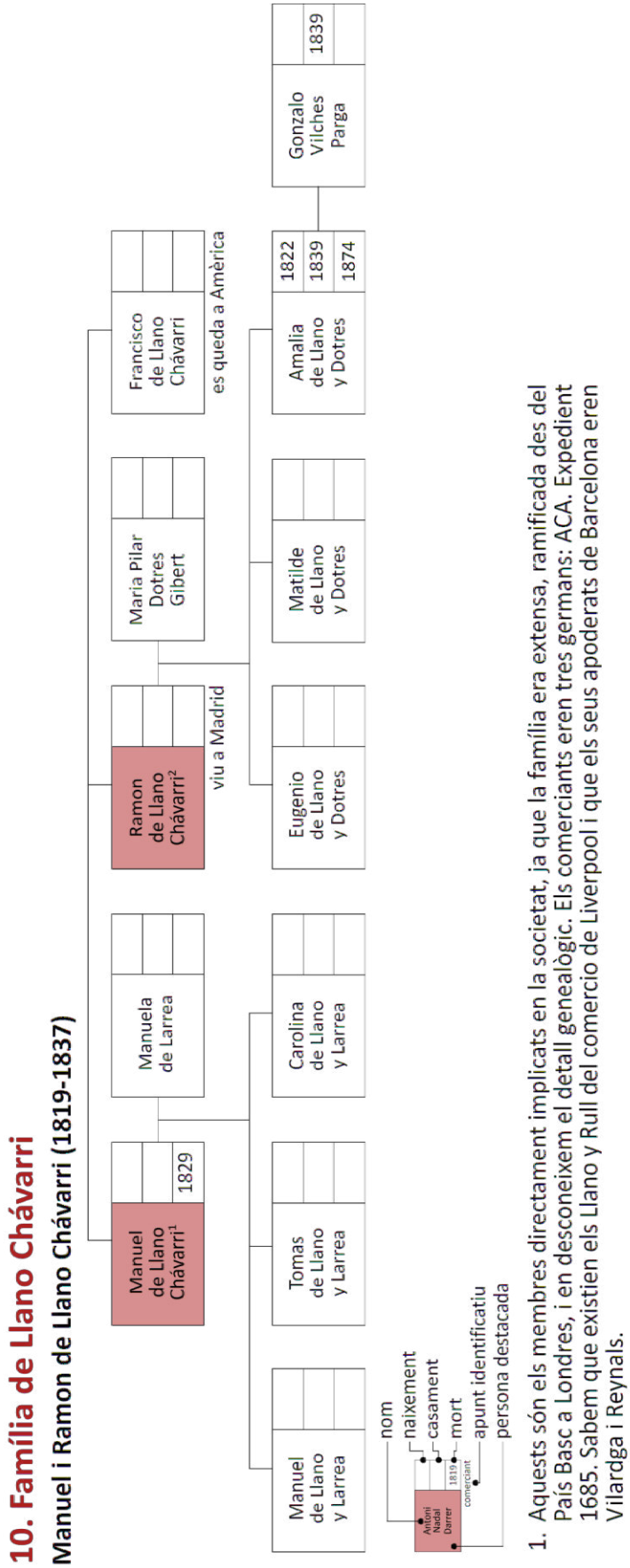
les possibilitats d'absorció del seu producte en el mercat, encara incipient, de l'època. És un primer cas clar de reinversió de capitals del gran comerç a la indústria i en resultà una fallida espectacular.

Els documents sobre els quals es pot reconstruir la història de la casa de comerç dels germans Llano i Chávarri són, sobretot, els copiadors de cartes existents a l'Arxiu d'Història de la Ciutat de Barcelona i els Plets de la Junta de Comerç dipositats en l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Els protocols notarials són un bon complement. Sens dubte, la documentació particular de la família seria la base per poder-ne fer un estudi molt més aprofundit del que es presenta en aquestes pàgines, especialment si existissin balanços i comptabilitats, extrem que desconeixem.

Pel que fa a la documentació de Ca l'Ardiaca, la va treballar l'any 1958 Teresa Martí Timoneda per al seu treball de llicenciatura. Totes les referències a l'activitat de la casa que no tinguin referència a cap plet de l'ACA, són tretes de l'excel·lent resum i ordenació del contingut de la correspondència comercial dut a terme per Martí Timoneda i citat anteriorment.

Les persones implicades són: Manuel de Llano (Velasco) y Chávarri casat amb Manuela de Larrea i els seus fills Manuel, Tomas i Carolina de Llano y Larrea, Ramon de Llano (Velasco) y Chávarri casat amb Ma. Pilar Dotres i Gibert i els seus fills eren Eugenio, Matilde i Amalia de Llano y Dotres,i Francisco de Llano y Chávarri[142]

[142] Aquests són els membres directament implicats en la societat, ja que la família era extensa, ramificada des del País Basc a Londres, i en desconeixem el detall genealògic. Els comerciants eren tres germans: ACA. Expedient 1685. Sabem que existien els Llano y Rull del comercio de Liverpool i que els seus apoderats de Barcelona eren Vilardga i Reynals.

1. Aquests són els membres directament implicats en la societat, ja que la família era extensa, ramificada des del País Basc a Londres, i en desconeixem el detall genealògic. Els comerciants eren tres germans: ACA. Expedient 1685. Sabem que existien els Llano y Rull del comercio de Liverpool i que els seus apoderats de Barcelona eren Vilardga i Reynals.

L'arribada dels germans Llano a Catalunya l'expliquen ells mateixos:[143]

«En el dia 6 de marzo de 1816 hallandose los hermanos Manuel y Ramon de Llano Velasco y Chávarri en la ciudad de Mexico de Nueva España, liquidaron cuentas de la sociedad que desde el año de 1804 tenian formalizada bajo la razón de Manuel y Ramon de Llano y CHávarri, y resultó de la liquidación que el capital de la misma ascendía a 199.110 pesos fuertes, 12 reales i 17 mvs. (995.553,13 ptes.) de los cuales pertenecían 114.982,18,26 a Manuel y 84.127,13,25 a Ramon. (574.914,69 ptes. i 420.638,43 ptes. respectivament).[144]

»Posteriormente en 25 de junio de 1816 llegados al puerto de Veracruz hicieron el convenio que los referidos capitales siguiesen en la sociedad y que desde entonces en adelante se repartiesen por mitad las ganancias o perdidas que resultasen dejando una parte de sus fondos en Mejico en sociedad con Bonaventura Mandri y Jose Macaya y otra parte en la Habana en sociedad con Domingo Martorell». Els seus socis a Amèrica eren, doncs, alguns coneguts comerciants catalans, tots ells «americanos».

«Regresaron en seguida en España fijando interinamente su residencia en esta ciudad de Barcelona, y con el objeto de procesar la seguridad de los caudales que trajeron, determinaron invertir una parte de ellos en la adquisición de fincas y realizaron la compra de una hacienda de labor en la Villa de Arganda del Rey y consecutivamente de otras tierras que se unieron a la misma cuyo valor junto con lo de los aperos de labranza y mejoras ascendía a 67.410 pf 8, 20.» (337.052,15 ptes.). També van comprar unes cases grans situades a les Rambles pel preu de 149.761,71 ptes. amb càrregues i reformes incloses.

El 1829 Manuel de Llano i Chavarri va morir i en el seu testament va ordenar que s'extingís la societat que tenia amb el seu germà Ramon.[145] Un cop liquidada no tenia inconvenient que el seu hereu i el seu germà tornessin a formar societat. Els tutors manifestaren que era imprescindible seguir amb la casa per no perdre els clients i seguir amb l'activitat i acceptaven sense pegues que el director fos el fill de Manuel. Tanmateix la liquidació no fou possible ja que alguns dels seus actius eren immobles no realitzables, cosa que –a més d'impedir tornar el dot a la vídua de Don Manuel– tindria conseqüències fatals sobre el negoci. Tampoc

[143] ACA. Expedient 453. Any 1837. «Fco Puigmartí del comercio contra Ramon de Llano y Chávarri y Sobrinos del comercio de Madrid». Les cites textuals pertanyen als escrits d'aquest plet.
[144] Per 1816 el convertidor ens suggereix que 574.914,69 ptes. i 420.638,43 ptes. respectivament equivaldira a 9.630.061,81 i 7.045.869,85 euros de 2024. 1 pesseta serien 16,75 euros.
[145] AHPB. Protocols de Manuel Planas i Compte, 1829.

van poder vendre les finques comprades perquè estaven subjectes a un plet pendent de resoldre amb un tercer germà, Francisco, que s'havia quedat a Amèrica.[146]

Aquest altre plet no feia més que complicar les coses. Ignasi Carbó i Domènec Carbonell, socis dels Llano de Catalunya, volien recuperar un dipòsit de 60.000 ptes. que s'havia emprat com a fiança pel plet que Francisco de Llano y Chávarri tenia contra D Manuel y D Ramon de Llano.[147]

Un compromís de concòrdia entre els tres germans, signat el 1828, va quedar invalidat per la mort de Manuel [148] ja que els hereus de Manuel es van retirar del compromís, amb la qual cosa Francisco (des d'Amèrica) i Ramon (des de Madrid) posaven traves a la retirada de les 30.000 ptes. que ja no calia que estiguessin en dipòsit. L'acord entre els dos germans vius i els hereus del difunt era difícil i posava la casa de comerç en perill.

Tanmateix van decidir seguir la voluntat de Manuel i dividir-se el patrimoni. Ramon es va quedar les finques d'Arganda i els fills de Manuel les cases de Barcelona. Les finques quedaven com a aval pel «cumplimiento de las obligaciones de la antigua sociedad de Manuel y Ramon de Llano y Chávarri y de la moderna de Ramon de Llano y Chávarri y sobrinos, proporcionalmente segun fuese justo y debiendo cada interesado costear de su cuenta propia las mejoras y gastos que de aquel día en adelante se hicieren en su respectiva finca y abonar anualmente al fondo social el 3% sobre el valor de ella e importe de las mejoras conforme mas largamente se espresa en la escritura de dicha división otorgada ante el infrascrito notario

---

[146] «Cuando pasaron a ejecutar este laudable proyecto tocaron la imposibilidad de separar de la masa social la 1/6 parte de bienes que D Manuel de Llano , apoyado en los fueros de Cataluña, lego a cada uno de sus hijos por derecho de legítima paterna, parte de esponsalicio y demás que les pudiese corresponder en sus bienes, ni tampoco los 6.000 duros (30.000 ptes.) del dote de D Manuel de Larrea esposa del testador porque siendo responsables las fincas del resultado del pleyto vertiente con el común hermano D Francisco de Llano en cuyos méritos había recaído ya cierta condena contra la razón M y R de Llano y CHávarri no podía verificarse la enajenación de ninguna de ellas ni tampoco podía saberse lo que importaria la 1/6 parte correspondiente a los legatarios por no ser fácil concluir la liquidación. Así es que determinaron comprender en la nueva sociedad que se tituló Ramon de LL y Ch y sobrinos a la Madre viuda y a los otros dos hijos segun es de ver en la contrata social que otorgaron ante el notario Josep Ma Planas i Compte 4 junio de 1829». ACA. Expedient 453. Any 1837. «Fco Puigmartí del comercio contra Ramon de Llano y Chávarri y Sobrinos del comercio de Madrid».

[147] ACA. Expedient 2814. 1830**.** Ignacio Carbó ca/ Domingo Martorell liquidador de la estinguida razón social RT de Llano y Chávarri y D Francisco Llano de este comercio

[148] Més dades del compromís al notari Francisco Roquer i Simon 22 febrer de 1828 i 12 novembre 1828.

Planas i Compte en 25-5-1830.» El patrimoni quedava, doncs, compromès als objectius de la societat, que s'havia refundat amb el nom de Ramon de Llano y Chávarri y Sobrinos. [149]

Però la nova societat aviat es va trobar amb dificultats. Les causes les expliquen ells mateixos: «Los reveses que se han espresado, la circunstancia de haber D Ramon de Llano fijado su domicilio en la Corte, el estado poco favorable del pleyto que seguían con los menores de D Francisco de Llano después del fallecimiento de este y la absoluta paralización del comercio demostraron la conveniencia de disolver la Cia de Ramon de Llano y Chávarri y Sobrinos para evitar los gastos de escritorio y los repetidos pagos que se le imponían (...).»

El que no esmenten en detall i que explicarem més endavant, és que el motiu principal de la fallida de la casa fou la desastrosa trajectòria de la gran empresa tèxtil que tenien a Martorell. L'any 1839 finalment van arribar a un acord per resoldre el contenciós amb Don Francisco, que consistia en l'entrega de 135.000 ptes. en metàl·lic i gèneres de panyo de la casa de Pla de Palau.[150] El problema greu, que acabaria de castigar la casa, era la societat de fabricació de panyos de llana: Oller hnos i Cia.[151]

[149] «También se adquirió para los menores hijos de D Manuel una casa en la Plaza de Palacio de esta ciudad de la cual hizo venta perpetua a sus tutores el propietario José Vila i Fontseré por el precio de 10.523 Libras en metálico y 52.400 PF de a 128 cuartos cada uno en vales rales de cuyo precio retuvieron los compradores 7.803 Libras 1 s i 7 din y la referida cantidad de vales por acreditarlas el vendedor la Razon de M y R de Ll y CH como se esposó en la escritura de venta autorizada por Planas i compte en 27-7-1830 habiendose visto los tutores en la necesidad de verificar esta adquisición a causa de las dificultades que ocurrían para el cobro de la deuda y a tenor de lo estipulado en la calendada escritura de división se conformaron en abonar el 3% del valor de esta nueva finca. Consta l'existència d'una altra empresa Llano, Ors i Cia, empresa de guardacostas.» Els successors de Ramon donen a Manuela i els seus fills, Manuel i Carolina l'acció de 5.000 duros de valor perquè «disfruten de la proporción que les corresponde de los beneficios que hubieren conseguido».

[150] AHPB. Notari Josep Maria Planas i Compte. 31-7-1839.

[151] El Fons Comercial de l'Arxiu de Ca l'Ardiaca també conté dades de la fallida de la fàbrica dels Oller que no hem consultat perquè amb els de la Junta de Comerç en teníem prou per a reconstruir els fets (B. 734 – 749 i A. 136-140).

Estat de comptes de les societats en les dues dècades que van estar establertes a Barcelona, amb comptes fins a 1841[152]

:

Manuel de Llano y Chávarri	**ptes**
Capital de D Manuel en el moment d'establir-se la Sociedad Manuel y Ramon LLano y Chávarri (a partir d'ara MRLLCH)	574.914,69
A compte d'aquest capital va rebre o va retirar D Manuel fins el dia de la seva mort, i després d'aquesta els seus successors	144.321,43
Resta de capital fins al dia d'avui	**480.593,34**
A compte d'aquest capital té rebut	
Pel valor de les cases de la Rambla	132.756,72
Por el 3% que per raó de dèbits han d'abonar segons el convingut en l'escriptura de divisió	47.792,38
Per diversos càrrecs que resulten per pensions, contribucions, obres de conservació i altres segons els seus comptes	17.004,99
Pel 3% de rèdit de la casa de la Plaça de Palau fins el dia que la van posseir	19.400,00
Sumen	**216.954,08**
Acrediten	**263.639,18**

Ramon de Llano y Chávarri	**ptes**
Capital de D. Ramon	420.638,43
A compte d'aquest va rebre o va retirar fins al dia de la seva mort	139.905,77
Resta als seus successors	**280.732,66**
A compte d'aquest capital té rebut	
Pel valor de la *Hacienda* en Arganda	170.750,00
Pel 3% dels seus productes fins a 30 de juny de 1841	121.338,71
Per la compra de terra, eines i diners subministrats segons comptes	166.302,15
Sumen	**458.390,86**
Els seus successors han de reintegrar	**177.658,20**

[152]«Estado que demuestra el estado de la liquidación de las sociedades de M y R de Llano y Chávarri y de R de LL y Ch y S verificada de común acuerdo de los sucesores de D M y R de Ll y CH con asistencia de personas inteligentes y mediante consejo de letrados . p. 210 revers.» Registrat davant del Notari Josep M Planas i Compte 24-7-1841, inserit en el Plet de l'ACA abans citat.

Deutes de qui pagament és responsable la societat de Ramon de Llano y Chavarri y Sobrinos

Concepte	**ptes**
Per diversos préstecs per cobrir les obligacions de la casa des de 1836, inclosos els interessos fins a 30-6-1841 segons comptes	190.382,81
Per 60.000 rals de billó de D Manuel a de Zumalacárregui amb interessos fins el 30 -6-1841	41.000,00
Al concurs de Forcada segons comptes	611,19
A Pilar Dotres segons els seus comptes	34.507,93
A Juan J Cevallos amb interessos fins el 30-6-41	30.865,03
A **Granell** (a) i Martins Coll y Cia segons els seus comptes	6,82
A deutors i creditors n. 2 *escritura entrerior* (sic.)	121,48
A Gabriel José Solano amb interessos fins el 30-6-1841	19.701,98
A Francisco Puigmartí, subjecte a una exacta liquidació ji segons el resultat del plet pendent (b)	180.000,00
A Josep Macaya segons conveni per finiquito per comptes fins avui (c)	20.000,00
Total a pagar	**517.197,23**

(a) Granell ja ens ha sortit pel cas de Nadal Cros. Era un conegut pilot de vaixells negrers, al servei de la flota Tintó.
(b) Qui destapa tota la fallida dels Llano i arrossega la dels Oller, que van liquidar la societat.
(c) Josep Macaya, soci dels Llano a Amèrica

El repartiment quedava de la següent manera:

Reparto	**ptes**
Corresponde a Don Manuel	258.598,61
Id a Don Ramon	258.598,61
Total	**517.197,23**

«Concuerda con su original que certifica el notario infrascrito» i fan les anotacions següents:

- Ambas partes aprueban y ratifican la liquidación y se prometen no impugnarla.
- Les finques quedaven vinculades al pagament dels deutes.
- El saldo net del difunt Manuel quedava en 5.040,57 ptes. que les rebria M. Pilar Dotres, tutora d'Amalia i Matilde de Llano, la primera ja casada amb Gonzalo Manuel de Vilches.
- A Manuela de Larrea, dona de Ramon i mare de Manuel de Llano i Carolina de Llano no li quedava saldo positiu.

L'ensulsiada fou monumental i les vídues dels dos germans van haver d'hipotecar les seves dots per poder fer front als deutes de la casa. L'any 1816 retornaven patrimoni d'Amèrica per valor d'un milió de ptes. (i en deixaven un altre allí) i vint-i-cinc anys més tard aquest capital s'havia esfumat.

Hem arribat a 1841 amb la casa ja fallida i amb la sensació que aquesta va tenir dues causes: la voluntat de complir amb un testament que obligava a convertir en líquid un patrimoni immobilitzat i la mala gestió dels dos germans que, retornats d'Amèrica, no van saber reinvertir

els capitals que havien repatriat. Però les causes van més enllà: la primera, pretendre repartir un patrimoni no realitzable, immobiliari i no líquid, per voler executar un testament. La segona, errant en el sector al qual van invertir –la llana, encara en una fase massa primerenca de desenvolupament– i sobretot, amb els socis escollits –els germans Oller de Terrassa– amb qui no van saber establir els pactes de soci capitalista que més els convenien, com veurem més endavant.

Ja hem esmentat anteriorment l'anàlisi de la correspondència comercial conservada fins als nostres dies a l'Arxiu d'Història de la Ciutat, de la casa Llano y Chávarri, dut a terme per Teresa Martí Timoneda el 1958. En ell, l'autora fa una descripció minuciosa del fons documental existent, que té alguns buits i que decreix considerablement a partir de 1829, quan la casa de reconstitueix per la mort de Manuel.

És interessant observar d'entrada que, encara que estigui barrejada, la correspondència comercial és tant cap a Amèrica com cap a Europa o relativa a Espanya, cosa que ens indica d'entrada que l'àmbit d'actuació dels comerciants era ben ampli i incloïa aquestes tres àrees. Sembla ser que la majoria de cartes conservades daten dels primers anys que els comerciants van instal·lar-se a Barcelona, és a dir, de 1819 fins a mitjans dels vint. De la societat hereva Ramon de Llano y Chávarri y sobrinos hi ha només correspondència Europea i Espanyola i en molt menor quantitat. Pel que fa als copiadors de lletres i efectes per negociar, aquests s'inicien a partir de 1827 i acaben el 1838. Existeixen comprovacions de balanços, tots sense datar, cosa que impedeix fer una reconstrucció minuciosa de l'activitat de la casa –com si hem pogut fer en la segona part del treball pel que fa als Nadal. També consten alguns llibres de factures, de datació irregular, alguns papers solts i un llibre major incomplet, molt heterogeni i poc clarificador de l'activitat dels comerciants.

Martí Timoneda explica que l'activitat americana dels Llano –en associació amb Bonaventura Mandri– estava relacionada sobretot amb els tabacs i en una de les cartes remarquen la dificultat de realització d'alguna operació comercial amb cigarros. També tenien tractes amb Gaietà Canaleta i d'altres comerciants catalans. Nosaltres afegim l'estretíssima relació que guardaven amb Domingo Martorell i Joan Roig i Jacas, sospitosos de tràfic d'esclaus. L'autora prova de conèixer la filiació política dels germans i arriba a la conclusió que eren liberals, cosa que va influir en la seva partida de Paris i la seva instal·lació a Espanya el 1820, al·legant que «nuestra España en donde se afirma más el órden y la confianza nos presenta modos de girar nuestros intereses con más lucro». El trienni era, per a ells, una bona notícia. Durant aquell

curt període de temps Ramon va ocupar alguns càrrecs polítics de responsabilitat i es va implicar en la vida ciutadana; va ser el 1823 que va decidir retirar-se a Madrid després d'haver passat un breu període a Mallorca durant aquell any de trasbals. No fou fins el 1834 que tornà a l'activitat pública.

La documentació revela que els Llano abans d'instal·lar-se a Barcelona van fer una breu estada a Paris. La tornada a Europa no va significar la repatriació total dels capitals, sinó que van deixar-ne part a l'Havana i a Mèxic. Una part d'aquests diners, entre 750.000 i 1.000.000 de ptes. (150.000 i 200.000 pesos forts) els van invertir el mateix 1819 en la casa Escalante i Mandri de Veracruz. Sembla que una altra part dels capitals retornats van ser dipositats a França: més endavant al·legaren motius polítics per abandonar els negocis de França i portar part dels seus capitals a Londres i l'altra part a Espanya.

En decidir abandonar els negocis de Mèxic, van deixar com a apoderat dels seus capitals al seu germà Francisco, el 1820, a qui oferien la meitat dels beneficis i amb qui tindrien un plet més endavant, a l'hora de saldar deutes, el 1822. Aquest plet, com hem vist més amunt, duraria fins més enllà de la mort dels germans.

Martí Timoneda creu que fins a 1821-22 no són conscients que la pèrdua de les colònies els impedeix seguir tenint el mateix tipus de relacions comercials amb la Península i decideixen liquidar els negocis Mexicans cap aquelles dates. Les pèrdues americanes devien ser importants i els problemes de reestructuració del negoci també. Els comerciants devien estar poc en disposició de fer-ho ja que l'any 1824, Ramon Llano decideix instal·lar-se a viure a la propietat que havia adquirit a Arganda del Rey, fora de Catalunya. Tanmateix, el 1825, juntament de nou amb Domingo Martorell, decideixen obrir un establiment a Londres on probablement hi van dipositar els capitals repatriats de Mèxic i que sembla que tampoc els va donar resultats per la fallida del seu consignatari a la capital anglesa, Joaquin de Alzedo.

És té la impressió que la pèrdua de les colònies va deixar una mica descol·locats els dos comerciants que van veure fracassar els seus negocis mexicans i londinencs. Els circuits que ells coneixien havien quedat alterats i l'adaptació se'ls va fer difícil. Més si tenim en compte el que ja sabem –i estudiarem més en profunditat més endavant– que l'intent d'implicar-se en la indústria, empesos de nou per Domingo Martorell, tampoc els va donar els resultats esperats. En paraules de Martí Timoneda: «Los levantamientos separatistas de Ultramar que culminaron

con la independencia de nuestras colonias, fue un golpe mortal para su comercio marítimo. Su giro comercial quedó reducido en los últimos años solo al interior.» [153]

Sobre el negoci comercial en si, sembla que la casa no va deixar de banda la importació de colonials (sucre, granes, tabac i cacau i sobretot, la importació de plata, en lingots o en pesos encunyats), vinguts de Veracruz i de l'Havana, on hi havia deixat consignataris, a canvi de productes del Principat, no de l'interior –així ho especifica l'autora– sinó sobretot manufacturats (mitges, seda, cotó, brodats, mocadors, sargues, indianes, xarreteres, fil d'or i de plata, paper, sabates, sabó, ametlles, vi, oli d'ametlles i alguns altres productes menors). Les mitges i el paper són el principal producte exportat. En alguna ocasió esmenten que exportaven productes francesos en caixes que duien nom de fabricant espanyol, passades de contraban, sense especificar com i per on.

Ens hem de fixar en aquestes importacions de plata de què ens parla l'autora, perquè probablement fos la clau del negoci. Martí Timoneda afirma que «resulta ser la parte más importante o mejor decir la base donde se apoyaba todo el edificio comercial de los Llano.»[154] Tanmateix és impossible de reconstruir la «ruta monetària» de la casa de comerç. Segons ella, l'activitat financera principal dels Llano es duia a terme a Londres, on hi tenien un consignatari, Joaquin Ruiz de Alzedo i on anava a parar la majoria de la plata que havien extret de Mèxic. A Londres hi tenien obert un compte corrent on s'hi anaven acumulant els diners trets de la venda de la plata portada fins allí. Això és tot el que es pot extreure de la correspondència buidada per Martí Timoneda sobre el negoci financer, que probablement era molt important. Es podria suposar que si alguns comerciants catalans podien efectuar compres de cotó a Amèrica girant una lletra contra Londres, aquesta podia ser a nom i crèdit dels Llano. Se sap també que a Londres (i a Liverpool) hi havia una casa de banca portada per un Llano, probablement paisà seu. El que no s'entén és perquè en el moments de crisi de la casa de comerç –provocat per una «causa» de naturalesa industrial– aquesta vessant financera de la casa no els va salvar de la situació. A Madrid, per altra banda, tenien com a representant a Miqueletorena –conegut financer de la capital– i a Vda. Caballero e hijos. Allí hi duien a terme el gir de lletres i libranzas, i la compra de Deute de l'Estat.

[153] Martí Timoneda (1958), p. 20.
[154] Martí Timoneda (1958), p. 36.

2.7. La primera gran fallida industrial de Catalunya: Oller hnos. i Cia . de Martorell

Un plet de dimensions colossals conservat al fons de la Junta de Comerç i datat a 1837 és qui ens permet desgranar la històrica fallida de la fàbrica Bosch i Cia, o Oller hnos., o la colònia de Can Bros, antic molí de Miquel Elias, ben visible des de l'autovia A2 a la riba del Llobregat encara avui dia.

El conflicte que destapa la fallida ve d'uns deutes entre Puigmartí i els germans Oller –socis dels Llano i fabricants de Terrassa– deutes iniciats a Cadis per una falta puntual de gènero a Cadis i a Màlaga. Puigmartí els va vendre gèneros als Oller: «estos paños, bayetas y franelas los había yo antes comprado a la misma sociedad Oller hnos y cia.». Els Oller, incapaços de pagar-li, reconverteixen el deute en un préstec a Oller hnos. y cia de 14.000 duros (70.000 ptes. el 1835 a canvi del 6% d'interès a 1 any) que serà l'origen del plet. Allí les explicacions dels comerciants posen de manifest que la fàbrica tenia un problema de liquiditat. En reclamar els deutes Puigmartí destapava (o provocava) la primera gran fallida d'una fàbrica llanera emblemàtica:

> Trataron en seguida de enterarse de los demás negocios pendientes y llamó particularmente su atención el mal estado de la fábrica de paños que los mismos 2 hermanos tenían establecida en la villa de Martorell en la sociedad con D Pablo Bosch y Domingo Martorell que corría bajo bajo la razón de Bosch i Cia y que debía enajenarse por haberse concluído el tiempo señalado en la contrata. [155]

Aquest és l'origen del plet i la causa de la fallida de la casa comercial, perquè la Junta de Comerç estira el fil per la demanda de Puigmartí, tot i que ja sabem que la causa dels problemes de dels Llano era el testament de Don Manuel ordenant la liquidació de la casa de comerç:

> Procedieron a su liquidación, y no existiendo fondos algunos en metálico les fue forzoso admitir las máquinas, telares, créditos y otras existencias por valor de 1.000.000 de reales (250.000 ptes.) en reintegro de parte del capital furnido y otros desembolsos hechos por los nombrados D Manuel y D Ramon Llano y Chávarri. Los objetos adjudicados no eran de cómoda división, ni convenía venderlos porque no se hubiera conseguido realizar una tercera parte de su valor y además se deterioraban cada día por la falta de uso; y para evitar estos perjuicios determinaron unirse en sociedad con los hermanos D. Jaime y D José Oller

[155] ACA. 453. 1837. Fco Puigmartí del comercio contra Ramon de Llano y Chávarri y Sobrinos del comercio de Madrid. D'aquí en endavant es cita l'esmentat expedient si no es diu el contrari.

> fabricantes de paños de la villa de Terrassa bajo la razón de Oller hnos y Cia, introduciendo la de Ramon de Llano y Chávarri y sobrinos por capital de 50.000 duros (250.000 ptes.) en los objetos que les había correspondido de la liquidación de la anterior sociedad de Bosch y Cia por los mismos valores continuados en el balance de ella, segun es de ver en la contrata que firmaron ante el notario Planas i compte en 1-2-1834.

El testament els obliga a dividir el patrimoni i saben que si venen la maquinària perden dos terços del valor que creuen que té. Per no perdre la inversió que tenien en la fàbrica que s'estava deteriorant per falta d'ús decideixen associar-se amb els germans Oller de Terrassa perquè segueixin amb la fabricació de panyos de llana. Els motius que donen per la manca de funcionament de la fàbrica és la inestabilitat política i econòmica, tan sovint al·ludida per comerciants i industrials de l'època:

> Esta compañía se creía que hubiera correspondido a las esperanzas que presidieron su formación dando resultados muy favorables; pero las incomunicaciones, robos y otras calamidades que ocasionó las Guerra Civil desde fines de 1834 hasta mayo de 1840 causaron considerables pérdidas, de modo que a mas de los enormes suplementos que debió hacer la razón de Ramon de Llano y Chávarri y Sobrinos para dejar cubierto su honor, se la pretende obligada a responder de una deuda de capital 3.1447pf 7r 10m (157.236,82 ptes) y de sus intereses que reclama D Francisco Puigmartí.

Hem subratllat més amunt la «falta de uso» en que es trobava la maquinària de Bosch i Cia. Ells ho atribueixen a la Guerra, però el cert és que la mort de Domingo Martorell (l'11 de maig de 1833) havia provocat la parada de la fàbrica i la dissolució de Bosch i Cia. atès que el seu fill i hereu, Quirze Martorell, estava a Amèrica. Els Llano no la volien tenir inutilitzada, necessitaven fer caixa per liquidar les seves pròpies herències, per això el 25 de setembre del mateix 1833 estableixen les bases «para poder verificar asociación entre Llano y CHavarri y Oller y constituirse en nueva y perfecta cia en comandita y formalizar el corresponidente contrato tan pronto como pudieren.»[156]

La societat Oller hnos. doncs, constituïda el 1834, tenia un capital de 500.000 ptes., 250.000 dels Ollers i 250.000 de Llano y Chávarri [157]. Els terrassencs aportaven 202.170,16 ptes. en «efectos, utensilios y maquinaria del inventario firmado por los socios» i més 83.385,86 ptes.

[156] En la pàgina 166 del plet trobem els estatuts de l'acord privat per a constituir la societat Oller hnos.
[157] AHPB. Planas i Compte, 1 febrer de 1834.

«de sus propias fabricas, huertas, aguas que poseen en la villa de Tarrassa y Riera de Rubí.»[158] Els Llano aportaven en utensilis i maquinària un capital de 334.310 ptes. que com que era més de les 250.000 establertes, els reportarien uns interessos de ½ %. Entenem doncs que la maquinaria i l'energia no anirien a càrrec del capital líquid, aquest serviria pel circulant. [159]

L'acord entre els Llano i els Ollers establia que el nom de la societat seria de Oller hnos., que treballaria en tres establiments diferents (les fàbriques de Terrassa i Rubí propietat de Jaume i Josep Oller, i la de Martorell en la propietat de Miquel Elias i Salvador Roca i Suñol, que es coneix com colònia Bros) i que Jaume i Josep Oller serien els encarregats de la direcció i administració de la societat. Els socis no podien adjudicar-se sou ni salari, perquè els Oller rebrien el 20% dels guanys líquids i la resta dels beneficis anirien a mitges entre els Oller i els Llano. La meitat d'aquests, però, hauria de quedar-se al fons social per futures pèrdues. La societat havia de durar 10 anys, fins el 31 de gener de 1844.

A partir d'aquí es pactaven unes condicions que segurament van ser l'origen del descontrol financer de la casa. Llano, en qualitat de mer comissionista, estava obligat, per mitjà de les seves cases de Barcelona i Madrid i sense poder exigir cap comissió, a executar les ordres que els Srs. Oller i Cia els comuniquessin. Els socis podien convenir, «en tomar a nombre y cargo de la cía en calidad de préstamo a interés mercantil las cantidades que estimasen convenientes y necesarias para fomento de la misma cía sin poden empero esceder de la mitad del propio capital asignado, renunciando las leyes a su favor, además de lo que a sus principales pertenece y pueda pertenecer en la mencionada sociedad de Oller hnos obligan igualmente los bienes muebles e immuebles.» La societat es podia anar endeutant, doncs, amb un límit més que llunyà.

Fixem-nos en el tipus de pacte: els Ollers obliguen el seu patrimoni personal però els Llano no posen límit al crèdit; el risc era enorme però més grans devien ser les expectatives. [160] Quin va ser, doncs, el problema que una inversió de tal envergadura - una de les més grans de l'època - acabés en fallida? El Dr. Josep M. Benaul, afirma que era una inversió massa gran i massa ambiciosa pel que el mercat podia absorbir en aquell moment. La gran indústria llanera no va tenir grans dimensions fins molts anys després que Sabadell i Terrassa tinguessin una

[158] L'expedient parla de 31.230 lliures 13 ous 2 diners equivalentes a 54.646 reales 12 mv. Dues xifres que no són equivalents.
[159] Segons el convertidor que usem, 500.000 ptes. de 1834 correspondria a 8.680.555,56 euros de 2022
[160] Segons el Dr Benaul sembla ser que en aquells principis de l'era industrial això era habitual. Segons el Dr. Fradera, a més, aquest pacte es va fer en un moment en què les expectatives eren molt grans cosa que feia minimitzar el càlcul dels riscos.

munió de petits fabricants que es subcontractaven entre ells i ja s'havia consolidat el districte industrial. A més, el sector de la llana era especialment sensible als canvis de la moda i una gran inversió en una fàbrica de panyos amb maquinària gairebé obsoleta poc abans de l'aparició de les "novetats" no era precisament un bon destí de tants capitals.

La societat va durar exactament 4 anys, el 37 ja havia fet fallida, els creditors van reclamar els seus drets i la casa Chávarri insistia en que es reclamés contra el Ollers i no contra ells. Els germans Oller es van fer fonedissos i sembla que van anar a parar a Paris, on hi ha qui diu que van tenir relació amb la fundació del famós Moulin Rouge.[161] Fem un cop d'ull a l'estat en què van deixar els comptes de la fàbrica per a fer-nos una idea de fins a quin punt la fallida va ser espectacular.[162]

[161] El llibre de Ferran Canyameres sobre el fundador del Moulin Rouge no ho permet confirmar, però tampoc aclareix perquè el pare de Josep Oller s'instal·la a Paris segons explica el llibre «Josep Oller i la seva època. L'home del Moulin Rouge». Dec a Paulí Arenes la referència i Dr. Jaume Josa haver trobat el llibre.
[162] Creditors del Ollers, Planas i Compte 1837, inserts en el plet esmentat.

Quadre 1.8. Balanç en fallida de la companyia Oller hnos.
«Los hermanos Jaume i Josep Ollé de Terrassa en particular»

ACTIU	PTES
Maquinas y utensilios	187.562,41
Edificos de Terrassa i Rubí	176.106,37
Cuadras en poder Prade y Cia la Habana	4.407,50
Cardas existentes	1.980,00
Existencias varias	5.098,75
Hipólito Torrella y Cia de Fraga	1.031,49
Morros i Badia de Igualada	1.524,35
Manuel Villarrubia de A Coruña	225,02
Joaquim Petit de Barcelona	487,93
Begni Barnadach i Cia Marsella	161,63
Jwveldrembard (?) De Liverpool	843,82
Miguel Acebedo Villaroel de Oviedo	1.576,44
Simon Perez de Valladolid	2.190,63
Juan Rojas de Barcelona	500,00
José Font i Matarí de Barcelona	298,12
Pablo Matarí de Cabeza de Buey	443,63
Ramon Garcia Gregorio de Sevilla	1.346,35
José Colodro del Puerto de Santa María	2.041,57
Juan Verdalla de A Coruña	34.314,65
Antonio Maria Alvarez de Málaga	1.907,00
Manuel Segura de Cáceres	1.060,88
José Alvarez de Mon de Rivadeo	29,38
Fco Negrevernís de Barcelona	2.447,13
Joan Verdallé de A Coruña	282,46
Cda de Batlle i Ballvé de Málaga	352,34
Rasilla i Suria de Sevilla	170,92
Tomas Matecon Villamayor de Santiago	10.243,68
Juan Escayola de Madrid	1.185,50
J Sarró i Vidal y hnos de Valladolid	413,00
Bva Gautier de Cadiz	10.961,50
Pedro del Corral y Puente de Cadiz	7.882,18
Letras en poder de Manuel Villarrubia	2.569,23
Deudores varios	1.873,69
Suma ACTIU	**463.519,54**

CREDITORS	PTES
Ramon de Llano y Chávari y sobrinos	138.623,94
José M Alvarez de Madrid	8.396,18
Cristobal Noves de Barcelona	21.592,50
Francisco Puigmartí de Barcelona	156.735,69
Pablo Vallhonrat de hijo de Terrassa	2.142,50
Bonaventura Gassó i Serra de Barcelona	5.000,00
Simón Parés i Comadurán de Barcelona	10.100,00
Miquel de Fozà de Barcelona	20.193,34
Manuela de Larrea de Barcelona	16.250,00
Vda de Batlle i Ballvé de Málaga	11,18
Sres Galí i Vinyals de Terrassa	3.526,25
Fco Basté i Guardiola de St Andrés	245,51
P J Ortembach de Barcelona	60.739,79
J Sarrió Vidal hnos de Badajoz	413,00
Manuel Mustich de Barcelona por haber dejad una letra para pagar a Buenaventura Gassó	1.250,00
Roc Batllori de Vilassar por haber dejado a Bva Gassó	1.500,00
Suma creditors	**446.844,39**

Les sumes dels imports de les caselles no tenen perquè coincidir amb la que calculem nosaltres. Com que les diferències són mínimes i l'error tipogràfic o de còpia no sabem en quin dels imports pot ser, hem optat per mantenir la xifra total malgrat que no sigui la suma exacta de la columna.

Quadre 1.8. Balanç en fallida de la companyia Oller hnos.
«Los hermanos Jaume i Josep Ollé de Terrassa en particular»

ACREDITEN	PTES
De Antonio Bonsoms Mataró segons escriptura de 8-4-1835	5.000,00
José Sadó de Terrassa escripturat	560,00
Ramon Prat de Terrassa	4.691,00
De la testamentaria de Alonso Lopez de Santiago	3.716,07
Victoriano Argüelles de Toledo por 2 panyos	1.063,25
Posseeixen les finques següents a més de les socials	
1 casa gran amb hort de Josep Oller	29.500,00
Un hort darrere la casa	2.400,00
Una vinya de Josep Oller	1.066,50
Diversos censos que reben	4.777,75
Un hort gran de Jaume Oller darrera de la casa	21.608,66
6 plomes d' aigua de la vinya	4.500,00
Una vinya amb olives de Jaume Oller	5.000,00
El mas anomenat Bastida, *osea lo que en ella tienen refundido*	20.000,00
Total acrediten	**113.933,24**

DEUEN A	PTES
Antonio Banchs, (principal de 10000 lliures i pensió anual 1163 lliures 8 sous 8 diners)	26.666,66
Antonio Jordà Santandreu de Madrid.	106.666,66
Manuel Vila Viladesao de Madrid	52.800,00
Antonio Volard por resta de su crédito de 130.444 rals 3 mv, de 15.000 lliures	40.000,00
Rafel Sabadell por resta de la escriptura (notari Prats 25-4-34) de 23630 lliures 13 sous 9 diners..	63.015,00
Pablo Torrella i Miarons por escriptura debitori	52.000,00
Francisco Bobera i Gil por un vale de 1000 lliures	21.333,26
Ramon Castells d'Igualada per lletra de 7500 lliures	20.000,00
Francisco Fontanellas per lletres de 3750 lliures	10.000,00
Antonio Banchs per lletra de 1500 lliures	4.000,00
Narciso Cabanellas, 4668 lliures 4 sous 10 diners	12.448,50
Total del que deuen	**414.058,46**

a) consten els detalls dels conceptes pels quals deuen, que solien ser debitoris i hem posat molt succintament

D'entrada, pel que fa al patrimoni particular que els Llano declaren, està clar que van estirar més el braç que la mànega. Els diners retornats d'Amèrica es fonen amb la simple despesa corrent i la compra de les finques a les Rambles i a Arganda.

Si mirem els comptes de la fàbrica, veiem que del valor de l'actiu, de 460.000 ptes., està composat pel valor de les fàbriques i de la maquinària en 360.000 ptes. i la resta, de multitud de clients de tot Espanya a qui devien vendre a crèdit, segons el model comercial del tèxtil català. Pel costat dels creditors, noms reconeguts com els Galí i Vinyals de Terrassa, els Ortembach de Barcelona, els Vallhonrat o Bonaventura Gassó. Finalment, el detall dels comptes particulars dels Oller (recordem que responien amb el seu patrimoni, per tant, els crèdits sobre la societat esdevenien crèdits personals) ens revela que entre els seus creditors hi havia tres dels noms que ens trobarem contínuament durant el treball: el comerciant Jordà Santandreu, l'assentista Francesc Fontanellas i Rafel Sabadell, propietari i comerciant de Barcelona. Els Llano, doncs, no es van embrancar en aquella aventura totalment sols: alguns dels personatges més potentats els van prestar diners en forma de lletres o de debitori escripturat.

Amb els béns dels germans Ollers, pròfugs, no es van poder pagar tots els deutes, per això Puigmartí reclamava a la resta de socis (els Llano) que responguessin del deute. Els jutges van determinar que els Llano --o les seves vídues, més ben dit, perquè ja ens trobem als anys 40 i els dos germans eren morts-- havien de saldar els deutes amb el que poguessin. Manuela de Larrea i Ma. del Pilar Dotres van decidir subhastar els béns industrials de la fàbrica dels Oller. Així va quedar notificat a les respectives dames.[163] El seu representant legal, que tenia poders per negociar la liquidació dels béns era Joan Roig i Jacas, de qui ja hem parlat. Manuela de Larrea, escollida pels socis com a liquidadora de la casa de comercio Ramon de Llano y Chavarri y sobrinos va procedir a subhastar la ferralla de les fàbriques de Terrassa i Rubí.[164]

Així doncs, el notari terrassenc Francisco Soler, certificava que «en merito de las diligencias de valoración y venta de las maquinas y enseres de las fábricas de las razón social de Olller hnos y cia se hallan las relaciones de valoración y venta de la que corresponde a D Ramon de Llano y Chavarri». Es van fer dues subhastes després d'inventariar els béns, entre els quals hi havia rodes hidràuliques, maquinària diversa per a la fabricació de panyos de llana, etc., van ser

[163] Davant del notari de Madrid Manuel de Carranza 1840 i 1842.
[164] Davant del notari Manuel Planas i compte, 31-7-1840.

valorats en 32.728,75 ptes. les de Terrassa i can Bros de Martorell, i en 19.445,00 les de la fàbrica de Rubí.

Sens dubte els potencials compradors en van voler fer una segona valoració, de la qual va sortir que els béns de can Bros «valien» 9.118,00 ptes. com a màxim (en l'actiu estaven valorades en 187.000!), els de Rubí 9.929 ptes. i els de Terrassa 300, ja que la resta es considerava inútil; en paraules dels valoradors «respecte de ser una cosa inutil per no estar en us (sic.)», la majoria de la maquinària de la fantàstica fàbrica dels Oller no valia més que per ferro vell als ulls dels compradors que, evidentment, van aprofitar l'avinentesa per menysvalorar unes màquines que després ells utilitzarien en els seus tallers: entre els compradors hem trobat futurs fabricants importants de Sabadell i Terrassa com Salvador Vallhonrat, Joaquim i Antoni Galí, Josep Grau, Josep Sagret, Josep Badia, etc. aquests petits filadors i teixidors de Terrassa i Sabadell gràcies al bon preu a que van poder comprar la maquinària subhastada van iniciar o seguir una trajectòria fabril que en alguns casos fructificaria.[165]

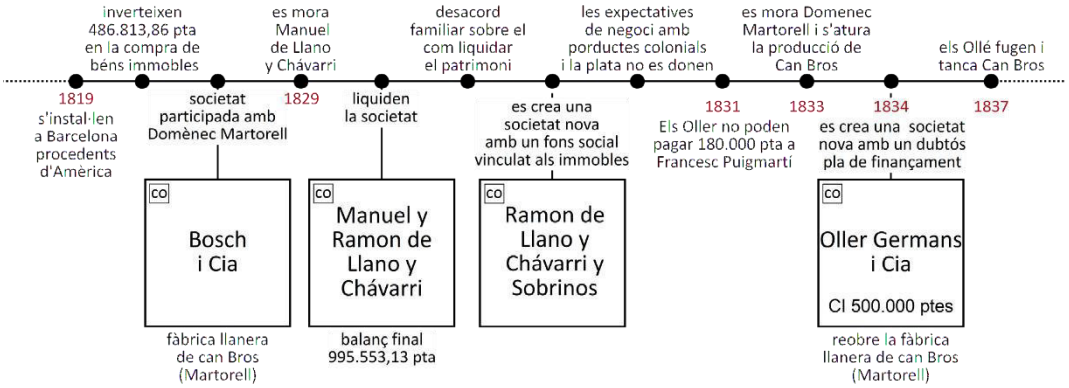
El febrer de 1842 Francesc Puigmartí havia aconseguit fer liquidar els Ollers després 10 any d'inici de la societat. Ell considerava que li devien 196.324,04 ptes. comptant el 6% anual, per tant reclamava les 173.639,54 ptes. restants. Però hi havia més creditors que havien intentat cobrar la seva part, i els Llano es van veure instats a pagar-los. Puigmartí, per haver estat qui va instar el plet, va poder cobrar algun cosa. No com Antoni Jordà Santandreu o altres comerciants de Barcelona:[166]

[165] Vaig publicar la trajectòria de Josep Badia i Juncà, el més gran filador de Sabadell el 1876, els inicis de l'activitat del qual els trobem precisament en la compra d'aquest assortiment «ingles» de la fàbrica dels Oller. Vegeu Galí (2001).

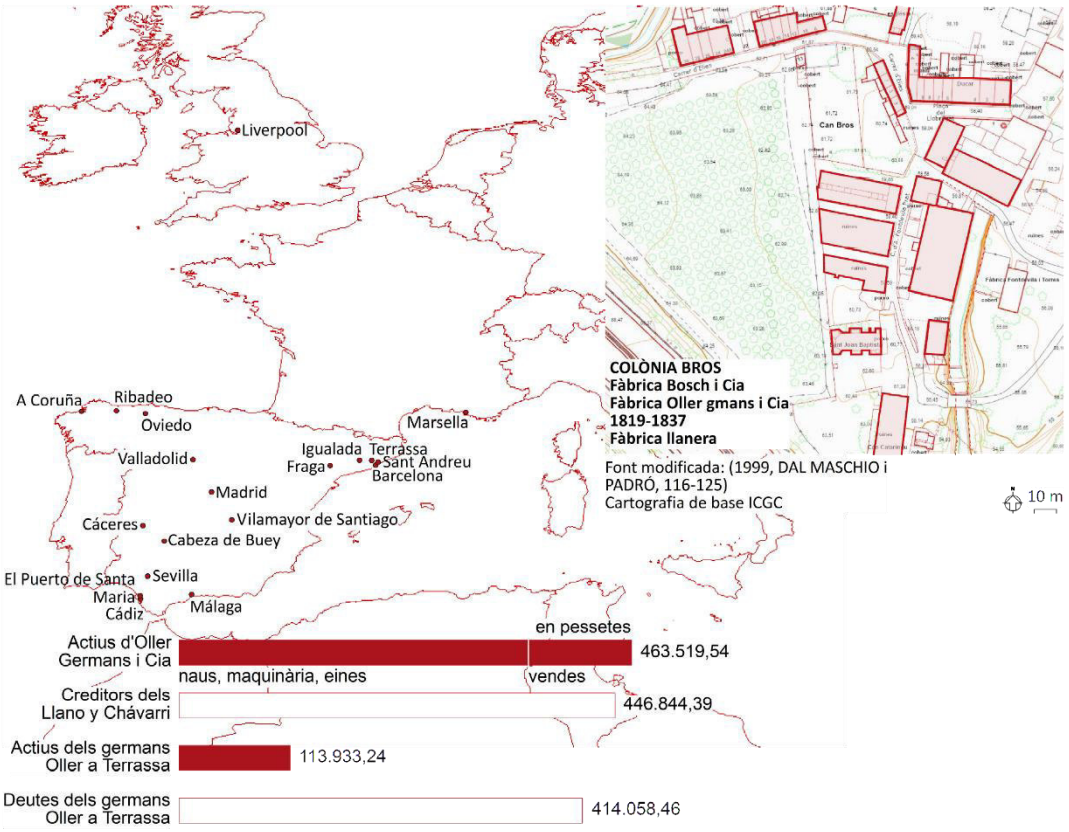
[166] «(...) si bien es verdad que a instancia de D Antonio Jordà i Santandreu mandó Vd que las máquinas y enseres y utensilios de fabricación que fueron ingresados en la sociedad de Oller hnos y Cia por D Ramon de Llano y Chávarri y Sobrino fuesen justopreciados con la debida separación, y si bien es cierto que este mandato de vs ha tenido el debido cumplimiento, no por esto se han formado diligencias separadas con respeto a las tales maquinas, enseres y utensilios, pues que se hallan involucrados con las que se han practicado al mismo tiempo para la subasta y venta de las máquinas (...) y como todavía no está concluída la venta de las maquinas y utensilios pertenecientes a los hnos Jaime y José Oller, no será posible que el sr juez de 1 instancia de Terrassa remita a este tribunal las diligencias originales de valoración y venta de máquinas... pues con bastante dificultad llegará a percibir el tercer hipotecario D Antonio Jordá y Santandreu alguna corta cantidad a cuenta de su considerable crédito...». Davant el Notari Planas i Compte 4-6-1829, insert en l'expedient de l'ACA que concentra tots els protocols citats.

11. Manuel i Ramon de Llano Chávarri

La primera gran fallida industrial de Catalunya (1819-1837)

Distribució i estat dels crèdits actius i passius de la casa de comerç Oller Germans i Cia (1837)

La disposició testamentària

El *madatum post mortem* de Manuel de Llano i Chávarri d'extingir la societat entre germans i de repartir el patrimoni de manera proporcional suposa un llast per la futura activitat comercial. Els béns immaterials no produeixen suficient actiu monetari per a fer front a les successives pèrdues que generen les iniciatives de negoci preses. És a dir, la importació de colonials, la plata o la indústria.

Oller Germans i Cia

La necessitat de fer caixa obliga a crear la casa de começ Oller Germans i Cia. La societat es constitueix amb l'acord que els Oller comprometin tots els béns personals i que els de Llano y Chávarri aportin el diner líquid necessari i sense límit per a mantenir els sistema de venda a crèdit propi de l'època. El 1837 aquesta societat esdevé insolvent, però el problema ja venia manifestant-se de molt abans.

Un deute de 860.902,85 pta

La fallida també s'explica pel fet que la llana és encara una manufactura i un mercat en un estadi incipient. A més, la gran inversió realitzada no s'ajusta a la demanda del moment. Un altre factor és la inexperiència de dels Llano y Chávarri en acceptar finançar sense massa control uns socis i unes fàbriques. Per la magnitud del deute, de ben segur que la fallida degué influir en la classe benestant del moment.

Quirze Martorell representava als Llano i manifestava que «Muy sor nuestro, D. Jayme y D. José Oller de Terrassa en su nombre propio y en el de la razón social de Oller hnos. y Cia han hecho suspensión de pagos, y por las manufacturas que van haciendo ahora, resulta que cuando en 1831 otorgaron el contrato en que nos asociamos estaban aquellos en quiebra. En consecuencia de esto y de nuevos empeños los mas lesivos y usurarios que como administrador de la espresada cia. han cometido en nombre de ella han comprometido nuestra firma en actos impropios e indevidos.....» Els comerciants afirmaven que ho pagarien tot.[167] Finalment, el 1842 el deute amb Puigmartí va quedar liquidat: l'any 1843 el cas encara rondava els tribunals i es van liquidar tots els béns personals dels germans Oller de mà d'altres creditors.[168]

Tan ansiosos de fer funcionar la fàbrica i tan necessitats de líquid estaven els Llano que van acceptar unes condicions amb els Oller sense comprovar que ja estaven en fallida el 1831? La llunyania o mort dels fundadors de la casa (Manuel, Ramon, Francisco i Domingo Martorell) devia influir en la inexperiència a l'hora d'acceptar ser socis capitalistes d'unes fàbriques sobre les quals no exercirien pràcticament cap control i en canvi haurien de finançar sense pràcticament límits.

La fallida comercial i industrial dels Llano és un exemple de com a inversió de diners retornats d'Amèrica ala indústria no era tan fàcil. Un cúmul de circumstàncies van ser totes causa de la pèrdua total d'un patrimoni immens: haver jugat malament les cartes en el sector industrial, voler complir amb el mandat del testament de Manuel que obligava al repartiment de la societat, a la mala conjuntura econòmica en el sector de la llana o per haver invertit excessivament en un sector encara incipient i haver-se associat a dos fabricants insolvents. En tot cas, aquesta inversió en indústria per part d'una casa de comerç que havia estat molt poderosa, va suposar un cop mortal pels Llano i Chávarri, que el 1819 havien arribat a Barcelona amb moltes expectatives i no va fructificar en l'estructura comercial i industrial del moment.

En tot cas, ni els contactes fets a Paris i Londres –i els de l'Havana i Mèxic– ni els suposats capitals que havien repatriat (el deute francès on havien dipositat part dels seus beneficis

[167] ACA. 1339. Rafel Sabadell ca/ Llano y Chávarri. 1836

[168]«Atento que habiendo el instante Puigmartí percibido 90.738 reales, valor de los bienes escutidos que han sido subastados y rematados pertenecientes a la referida soc Oller hnos, cuya cantidad debe ser rebajada como la rebaja Puigmartí en su referido escrito de 29-3- último de su total crédito (...)» Encara faltaven 34.727 duros, 18 rals, 6 mv, la majoria del deute que considerava que els Llano tenien amb ell. En l'expedient de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Plets de la Junta de Comerç, núm. 1247 i 1680, es pot seguir consultant els serrells de la fallida de Ollers hnos. a partir de 1844.

americans ja se l'havien venut el 1820) no els van servir per evitar una fi tan desastrosa. De ben segur que el cas Llano devia influir en els altres comerciants de la ciutat i «americanos» tornats, que veien com s'havia de ser molt prudent i valorar molt acuradament els riscos de les inversions que duguessin a terme a partir d'aleshores, sobretot en un sector industrial que no coneixien.

Com ja hem comentat abans, un cas com aquest, igual com el dels Larrard, esquitxaven tot el sector de negocis de la ciutat. Aleshores és habitual trobar multitud de petites denúncies d'altres comerciants afectats, que provocaven més demandes que ens donen més pistes i engreixen la fallida. Rafael Sabadell reclamava un pagament de quantitats procedent de lletres, que els germans havien lliurat a l'ordre de Sabadell i càrrec dels Llano (recordem les condicions financeres pactades, un dels motius sens dubte de l'excessiu endeutament de la casa).

Mariano Serra, pare de Josep Maria Serra, també «americano» (de Xile) i futur fundador del Banc de Barcelona reclamava a Santiago de Llano «el pago de una trata» de 1836: no ens espantem, el plet especifica que es tractava d'una lletra de canvi de 3.000 ptes. lliurada per Santiago de Llano a Barcelona a càrrec de Manuel de Llano a Puerto Sta. Maria a «orden» d'uns altres comerciants. El que ens interessa d'aquesta reclamació de lletra és el que segueix: Santiago de Llano havia fugit i la Junta de Comerç es va veure obligada a embargar-li els béns personals: l'expedient els detalla tots i s'arriba al nivell de liquidar les cadires de casa seva. No era un final gaire esperat per qui vint anys abans havia tornat d'Amèrica cobert de plata.[169]

2.8. Conclusions

En aquest capítol ens han guiat tan Vilar com Vicens. Els dos historiadors ens ajuden a fer el pas d'un model de creixement a un altre –tots dos basats en el comerç– durant aquest primer terç de segle del qual hem retratat alguns elements de crisi i reconversió. Certament hi ha una llista limitada de noms de grans comerciants que ens revelava Vilar de finals del divuit que haurà canviat lleugerament quan Vicens els treballa pel principi del dinou. N'hi ha alguns d'omnipresents en els documents de negocis i institucions. Poc a poc hom s'hi va familiaritzant

[169] ACA. 1343. Mariano Serra e hijo ca/ Santiago de Llano. També se l'esmenta en el llibre sobre els esclavistes de Rodrigo (2022), p. 75.

i va descobrint les xarxes, els grups, els amics, els socis, els parents, que configuren un teixit espès i complex del món comercial barceloní de principis del XIX.

Els plets de la Junta de Comerç permeten especular sobre algunes característiques peculiars del comportament de la classe comerciant.[170] Hi ha alguns grans noms que no tenen una sola taca en forma d'expedient cosa que és inversemblant: un comerciant molt solvent podia tenir un plet per una discrepància amb un altre, plet que hem buscat perquè ens hauria revelat dades rellevants sobre la seva activitat i la relació amb els altres comerciants: però no és gens habitual trobar expedients de grans comerciants en el seu moment d'esplendor, per això els casos Larrard i Llano són tan excepcionals. La raó sembla clara: els «jutges» de la Junta de comerç eren els propis comerciants, amb la qual cosa no devia ser fàcil «tocar-ne» un dels grans. Ara bé, un cop saltava la sospita de mal funcionament d'una gran casa comercial que pogués esquitxar la resta, la Junta es mobilitzava i els seus propis companys s'abraonaven sense pietat sobre el comerciant que havia fracassat i liquidava el seu negoci fins a repartir-se'n llençols i cassoles. Per això enmig de la morralla d'expedients es troben alguns plets espectaculars pel protagonista, el volum i les ramificacions.[171]

Som a 1840 aproximadament. Ja fa tres dècades que s'han perdut les colònies i dues que ha acabat la Guerra del Francès. Des de 1828 l'activitat econòmica barcelonina i catalana ha començat una nova etapa d'expansió, malgrat que l'ambient polític i social encara no està del tot estabilitzat i no ho estarà mai en tot el segle.

El període té les seves víctimes; alguns projectes comercials i industrials de gran volum s'han vist estroncats per diverses raons. D'una banda el canvi de model comercial, que obliga a mirar cap a Amèrica en unes altres condicions: si vol triomfar s'haurà d'anar vinculant a la industrialització creixent del país. Alguns dels que tornen d'Amèrica sabran com reinvertir els capitals repatriats, els altres no. Alguns dels comerciants del «vell» règim que no han anat mai a Amèrica però tenien el negoci consolidat a Catalunya hauran de plegar per mala gestió o per inadaptació als nous paradigmes. D'altres iniciats en el comerç local el sabran enllaçar amb la

[170] Al contrari dels protocols notarials, on les informacions són clares i asèptiques, descriptives i neutres, els plets estan farcits d'observacions que posen el context de la situació econòmica del moment.
[171] L'element qualitatiu de la informació aleshores és fonamental. Ser jutge i part portava a comportaments corporatius peculiars respecte a alguns grans comerciants; com veurem en parlar d'un plet de Josep M. Serra junt abans de la crisi de 1866, en el qual la majoria de comerciants designats per fer de jutges es van inhibir del cas en reiterades ocasions – perquè Serra era un home extremadament poderós – cosa que va impedir la resolució del cas.

nova conjuntura interna i internacional. Finalment, alguns dels iniciats en l'art de la filatura i del teixit, emprendran un modest projecte que amb el temps sobreviurà, potser, a les grans iniciatives industrials d'abans del 40, prematures encara per a un mercat encara no del tot travat.

Les relacions econòmiques són realment fluïdes i una gran fortuna pot desaparèixer en pocs anys, o se'n pot fer una de nova aprofitant el desgavell social; ja se sap que «a río revuelto, beneficio de pescadores». Sempre hi ha qui sap aprofitar qualsevol circumstància per seguir prosperant.

Malgrat els ensurts –grans– del primer terç de segle i del procés imprescindible de reconversió del model comercial, arreu de Catalunya es va teixint una xarxa de petits i mitjans tallers, magatzems i botigues i fàbriques modestes que són la base de la piràmide que permet l'aparició i consolidació de grans projectes industrials, que trobarem, sobretot, en el sector del cotoner i el districte llaner de Sabadell i Terrassa en la llana i encara molt al litoral pel que fa al cotó. L'altra gran pota de la industrialització catalana seran les iniciatives relacionades amb les grans infraestructures que traven el territori i per tant el mercat interior: els ferrocarrils, el nou Port de Barcelona, el Canal d'Urgell. Serà el Gran Creixement Català del dinou.

3. EL GRAN CREIXEMENT: OPERACIONS FINANCERES I INVERSIÓ INDUSTRIAL

> De vegades es fa difícil saber amb exactitud a què es dedicava cada casa de comerç, moltes d'elles, sens dubte, realitzaven operacions de préstec i de gir.[172]

En aquest capítol veurem algunes de les diferents formes que va prendre les inversions del capital comercial català en l'etapa de creixement, entre 1830 i 1866. S'ha dut a terme una anàlisi transversal a partir d'inventaris i documents patrimonials del grup dels comerciants que hem treballat en el capítol primer. Al llistat de grans accionistes i directius de les companyies de ferrocarril hi hem afegit els noms d'aquells altres comerciants que es relacionaven amb els primers en diversos negocis i amb les dades dels Contribuents que encapçalaven la llista de quota pagada al Subsidi de Comerç de 1845.

Els casos estudiats són els següents: Marià Lluch i Garriga, fill d'un comerciant manresà. Rafel Patxot i Ferrer, nascut a Amèrica, de família originària de St. Feliu de Guíxols. Ferran Ferratges, comerciant rendista originari de Montroig. Francesc Planàs Molist, hisendat de Barcelona, i el seu fill Claudi Planàs i Armet. El propietaris i inversors Rafel Sabadell Banús i Permanyer, pare i fill. Manuel Gibert, advocat i polític. Manuel de Lerena, riojà, "americanu" afincat a Barcelona. El navilier Ignasi Romañà. L'assentista Lambert Fontanellas, originari de fabricants de paper. Josep Parladé, de la naviliera Serra i Parladé. Pere Plandolit, cofundador del Banc de Barcelona. Miquel Clavé España, barceloní soci de la casa de comerç Dotres, Clavé i Fabra. Gil Bonaventura Fabra, el seu soci, també comerciant i industrial. El navier Joan Manuel Bofill Pintó, i els seus fill i nét. Els dos germans de la casa de comerç Compte i Cia. Sebastià Anton Pascual Inglada, advocat i assessor de Manuel Girona. Joaquim Arimon: també home de Girona. Alguns membres de la família de naviliers Amell Carbonell. L'assentista i home a Madrid dels notables catalans, Jaume Ceriola, d'Agramunt i el notari Josep Manuel Planas Compte.

Conèixer la seva professió ens ha permès saber com havien guanyat el gruix dels seus diners i saber d'on provenien els capitals destinats al finançament d'iniciatives industrials o comercials. La font d'informació per excel·lència són els protocols notarials on les escriptures

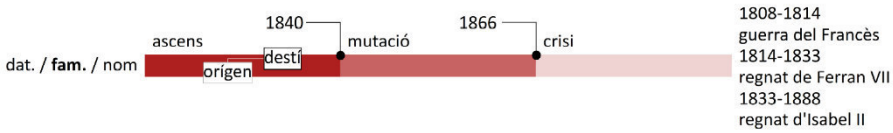
[172] Cabana (1989), p. 3 i següents.

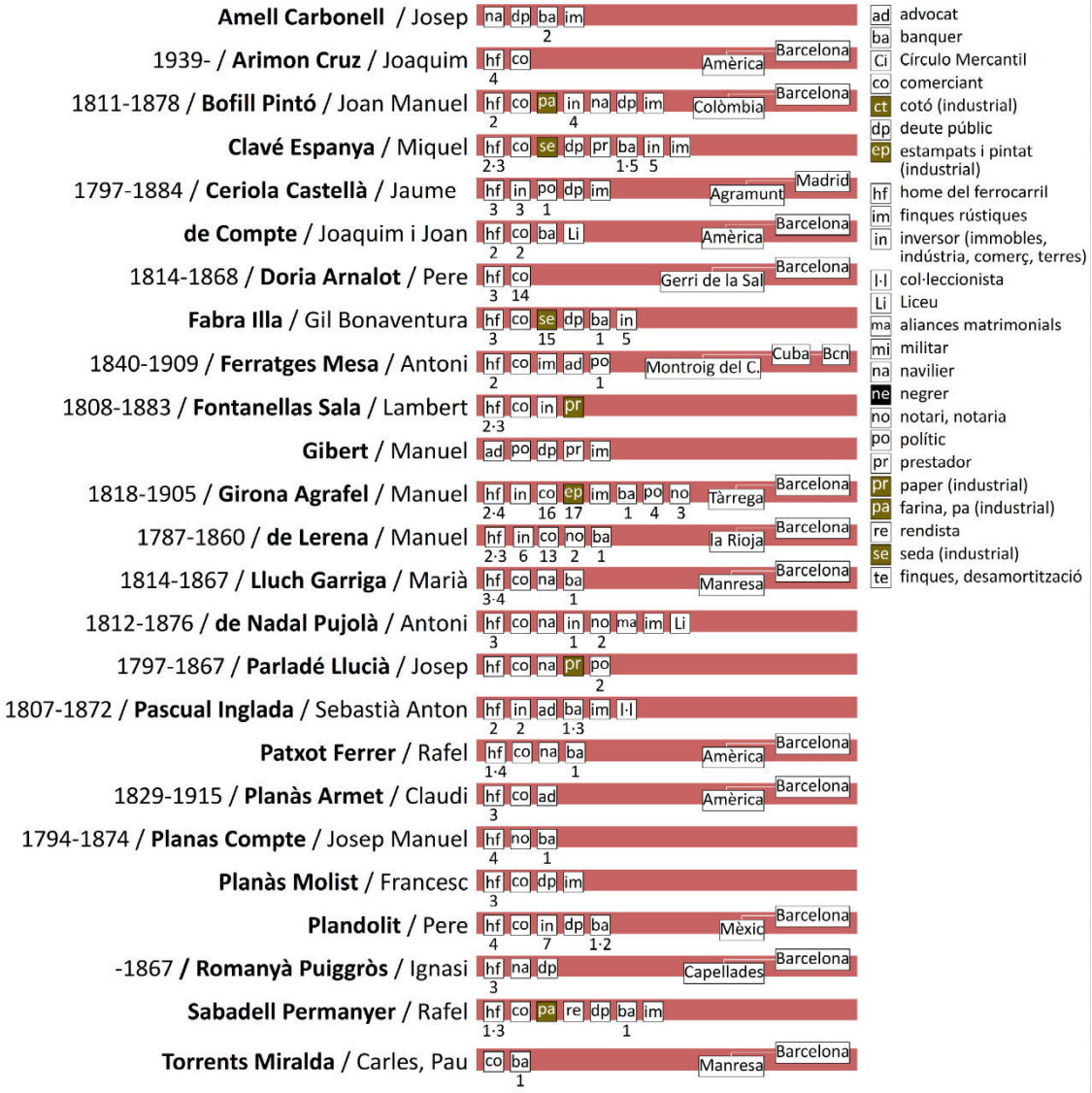
deixen constància de la constitució de societats, pactes empresarials, contractes mercantils a més de les operacions privades de caire econòmic. A més, els capítols matrimonials, testaments i inventaris *post-mortem* completen una font d'informació molt rica. Aquesta ha estat, majoritàriament, la font més usada per a l'elaboració d'aquest tercer capítol.

Separem en l'anàlisi dels sectors que foren destí de les seves inversions, entre béns mobiliaris i immobiliaris. Entre els primers, els possibles eren el finançament del sector públic (deute de l'Estat) i del privat (socis capitalistes en indústries o accions de societats). Entre els segons, els més apreciats foren les finques rústiques (la majoria procedents de la desamortització), el sòl urbà que formaria el futur Eixample de Barcelona i la compra de terrenys de les poblacions properes a Barcelona.

12.- Emprenedors, inversors i industrials

Mostra de famílies, prohoms i estratègies de classe

ba 1 Banc de Barcelona (1844-1990)

ba 2 Banc Hispano Colonial (1876-1950)

ba 3 Crédito Mercantil (1863-1920)

ba 4 *Banc Català de Crèdit Territorial (1864-)*

ba 5 *Societat Catalana General de Crèdit*

co 2 *Compte i Cia*

co 13 *El Veterano* carbó mineral

ep 17 Fàbrica Girona (1831) c. de Freixures, 2 (Ciutat Vella)

hf 1 Barcelona a Mataró (1844-1848)

hf 2 FF.CC. Barcelona, França

hf 3 C.H. del Centro de Cataluña (1853-)

hf 4 FF.CC. de Zaragoza a Barcelona

hf 5 FF.CC. de Lleida a Tarragona

in 1 Tot i disposar de fàbriques era un comerciant i no un fabricant

in 2 Pascual, Flaquer i Cia

in 3 Matias Prat i Cia

in 4 Vilaumara Tautabull, Sadó i Cia

in 5 Flaquer Hnos i Cia Fabra, Ponte i Cia (Madrid) Alain i Cia (París)

in 6 Exemple d'inversor en nombroses societats i per diverses vies

in 7 Navegación y Indústria

no 2 Notaria de Ferran Ferran

no 3 Notaria de Manuel Planas Compte

po 1 Senador vitalici

po 4 Alcalde de Barcelona

se 15 La Manresana (1853-1866) (Manresa)

3.1 Inversió i especulació en deute públic

> [...] también dedico algunas sumas a la adquisición de valores del Estado, cuyas fluctuaciones dan lugar a muy buenas ganancias si se tiene la necesaria circunspección para no hacer jugadas al descubierto[173]

La insolvència contrastada del tresor espanyol i les seves emissions de deutes van atraure forts capitals acumulat dels comerciants, que hi van veure una possible font de benefici si sabien calcular els possibles rendiments que es podien treure del deute en termes d'especulació. El secret estava, com deia l'autor, en no enganxar-se els dits, cosa no fàcil atesa la incertesa amb què l'Estat espanyol feia front a les seves obligacions financeres. Alguns dels nostres homes invertiren part dels seus estalvis a comprar-ne perquè estava molt devaluat i l'interès real podia superar en molt el nominal: no està clar, però, que fossin inversions que els reportessin cap benefici finalment.

A principis de segle, la inestabilitat política i les malmeses arques del tresor feia que les relacions entre aquest i els acabalats comerciants fossin, sovint, conflictives. Per això, en algunes situacions d'emergència, les necessitats de capitals de l'Estat foren satisfetes per la via de l'embargament. Alguns comerciants foren literalment saquejats. [174] Rafel Sabadell fou un d'ells: «a pesar de lo prometido tan solemnemente al Cónsul de Grecia, la Junta ha saqueado la caja del opulento comerciante y propietario don Rafel Sabadell. Como los escarmentados hacen los avisados, los ricos han aprendido a ocultar sus caudales y así no han podido encontrarle sino 35.000 reales.»[175] En el seu inventari es fa referència a aquests crèdits obligatoris imposats durant la guerra, que en el moment de la seva mort no havia estat encara satisfet per la hisenda pública. Eren, concretament, diversos emprèstits forçats del govern, que considerava incobrables, per valor de 6.268 lliures.[176]

---

[173] Coroleu (1888), p. 445.
[174] Tres cites de Coroleu ens ens donen una idea:«ayer y hoy ha embargado la Junta muchas piezas de paño en los almacenes de Bulbena, Sastre, Nadal, Pujol y otros. Dícese que no bajan de doscientas» Coroleu (1888), p. 410. Dóna la data de15 d'octubre de 1842: En l'inventari d'Antoni Nadal Vicent, de 1848, hi consten «créditos contra la Hacienda Pública pertenecientes a los préstamos impuestos por el gobierno desde el año 1835 hasta el presente.» AHPB. Protocols de Prats, 1848. Inventari i repartiment de béns d'Antoni Nadal i Vicent. ...«hoy le han confiscado la caja al fabricante Salvador Bonaplata. Contenía 3.500 duros». Amb data 4 de novembre de 1842: Coroleu (1888), p. 420.
[175] Coroleu (1888), p. 435. Els fets ocorregueren dia 11 de novembre de 1842.
[176] AHPB. Protocols de Prats, 1842. Inventari de Rafel Sabadell i Banús.

Alguns dels inventaris trobats ens mostren operacions de compra de deute públic, entenem que voluntària. En el moment que les expectatives de les empreses relacionades amb la industrialització esclataren i es va presentar l'oportunitat de treure's del damunt les piles de Vales Reales , com s'anomena el deute públic de l'Estat, que tenien acumulades a canvi de terres desamortitzades, cap als anys quaranta, l'especulació amb el deute de l'Estat es convertí probablement en un destí secundari dels capitals dels nostres homes, ja que trobem menys operacions entre els documents.

Els Vales Reales eren comprats i venuts per a especular; es guanyava o es perdia segons oscil·lessin les expectatives de la seva amortització, perquè el marge de guany depenia de lo devaluat que aquest estigués. Hi guanyaven sempre els qui tenien informació privilegiada o els que la generaven ells mateixos per afavorir els seus interessos: si l'Estat anunciava que amortitzaria deute els Vales Reales es negociaven a l'alça i es podien guanyar molts diners. Ceriola i Fontanellas es van instal·lar a Madrid i van jugar fort aquesta carta. D'aquí que sorgís la polèmica si el deute de la hisenda espanyola va distreure quantitats de diner que haurien pogut anar a inversió productiva; probablement els comerciants tinguessin aquestes operacions especulatives com a una opció més que duguessin a terme quan tenien algun tipus d'informació específica –certa o falsa– o alguna pressió d'algun estament de Madrid a canvi de favors: amb la informació de què disposem no ho podem saber.[177]

[177] Els Fontanellas apareixen en molts documents. Consta que Lambert era un dels especuladors de deute públic més importants de Catalunya. De Francisco hi ha menys dades, però també apareix en molts documents. No se'ls ha seguit el rastre en aquest treball perquè caldria fer-los un seguiment juntament amb els altres catalans de Madrid que aclareixi noms i paper del lobby durant tot el segle XIX. Posarem només dues referències trobades a l'atzar sobre Fontanellas per a ilustrar-ho: «Tenia subarrendado a Don Fco Fontanellas asentista general de provisiones el suministro de pan y cebada pere las tropas y Caballos», etc. Lluis Castanyeda té dades referents a Lambert Fontanellas quan fa de comissionat del banc de San Fernando a Barcelona. Per les cartes de 1847, veiem que passa diners a Madrid contínuament. Esmenta l'anècdota que ha de passar or i plata, diu que ho farà via València perquè no és gens segura la part de carreteres de Lleida. ACA Expedient 351. 1834. Antonio Camps contra Francisco Fontanellas.

04.- L'ascens

Relacions de producció i de comunicació

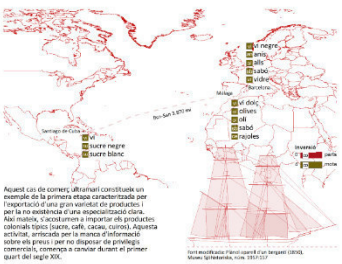
Primer de tot la botiga

Durant la segona meitat del segle XVIII en endavant, una via d'ascens econòmic i social és per mitjà d'una botiga; per exemple, de barrets, merceria, terrissa, teixits o productes colonials. La botiga és la palanca per a crear o participar en una xarxa comercial i generar altres i més importants oportunitats de negoci. Per exemple, el pare de Joan B Nadal Arola administra una botiga de barrerts a Barcelona i ell una merceria (1779); per contra, l'avi era pagès del poble de Vilamajor. A més, aquesta botiga s'ubica a la plaça del Born que era el centre comercial de l'època.

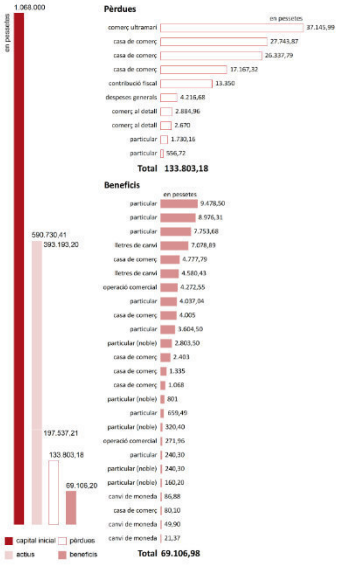
Comerç marítim de cabotatge i ultramarí

Durant tot el període analitzat, les cases de comerç són una peça clau de l'activitat comercial. Ara bé, també són una forma d'organització de la família i un mitjà per a teixir aliances de classe. Aquesta peça, hereva de la botiga, facilia l'intercanvi de productes i, per extensió, l'acumulació de capital. El comerç marítim de cabotatge i l'ultramarí són una de les fonts principals de riquesa pel fet que proporcionen imputs industrials i noves tecnologies. De fet, les colònies i, sobretot Cuba, permeten mantenir Barcelona en una posició preeminent dins el comerç internacional de béns.

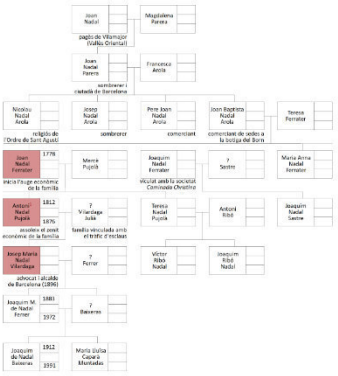
Les operacions de préstec com a font de finançament

Amb anterioritat a l'aparició dels bancs, l'ascens com a classe dominant també s'explica per la capacitat d'atorgar préstecs privats. Aquesta activitat possibilita establir relacions amb d'altres famílies de comerciants però, també, de la noblesa. En alguns casos els vincles que es generen faciliten les estratègies matrimonials per a preservar o millorar el patrimoni familiar. Pel fet que s'hi dedica de manera quasi exclusiva, el cas d'Antoni Nadal Darrer esdevé un model. En aquest cas, el 44% dels prestataris són particulars i el 9% d'aquests són nobles.

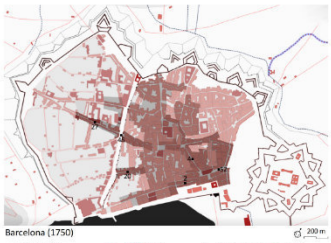
La casa de comerç JA Nadal i Cia com a estudi de cas

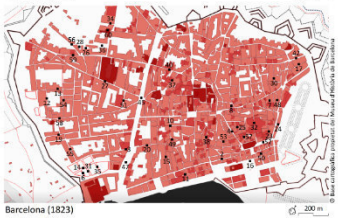
Aquesta tesi analitza amb una escala de detall d'ampliació els prohoms i les estratègies que adopten. De la majoria la documentació escrita és parcial o quasi del tot inexistent. Ara bé, en un cas s'ha pogut estudiar puntualment l'arxiu privat de la família Nadal Ferrater. Aquest fons reuneix documents de vuit generacions de vida barcelonia; és a dir, entre 1780 i 1991. Destaca la comptabilitat de dues cases de comerç (1851-1883). Ambdues posen en evidència el procés de finançament de l'activitat industrial.

Barcelona esdevé una ciutat més complexa

Barcelona esdevé el focus de tot el procés d'industrialització que experimenta Catalunya entre la segona meitat del segle XVIII i el crac bursari de 1866. Durant aquest període els prohoms es relacionen bàsicament al voltant de les cases de comerç, dels projectes ferroviaris i de la indústria. El cercle virtuós que generen aquests vincles de producció i de comunicació, fan de Barcelona una ciutat més complexa. L'entorn construït canvia i la manera de viure'l també.

Barcelona (1750)

Barcelona (1823)

Quadre 1.9. Valoració dels títols de Deute de l'Estat, segons els inventaris *post-mortem.*

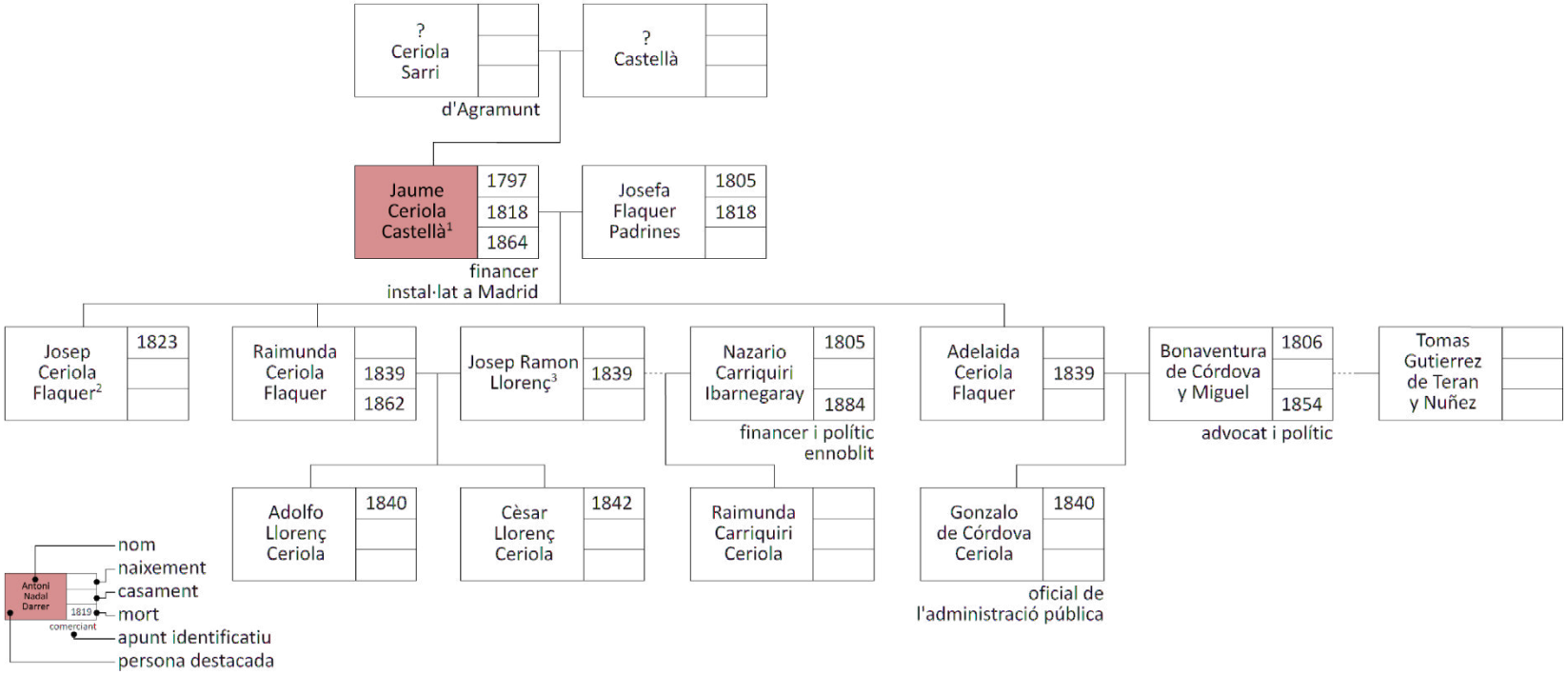
Nom	any	títols	Import en ptes.	valor real	%
Francesc Planàs Casals	1827	deute de l'Estat	112.537,25		
	1827	vales reales. 1/3 consolidat	141.000,00		
Rafel Sabadell Banús	1842	títols al portador al 5%	10.000,00		
Manuel de Lerena	1860	títols del deute (sense interès)	1.335,00		
Ignasi Romañà	1867	obligacions de l'Estat per ferrocarrils	52.500,00	30.450,00	58,00%
Clavé, Fabra i Cia.	1867	obligacions i fons públics (b)	60.077,50		
Gil Bonaventura Fabra	1867	deute diferit (c)	50.000,00	15.500,00	31,00%
	1867	deute diferit	250.000,00	77.500,00	31,00%
	1867	deute consolidat al 3% (d)	50.000,00	16.500,00	33,00%
Francesc Planàs Molist	1869	deute interior diferit	9.000,00	2.452,50	27,25%
Pere Josep Plandolit	1873	obligacions de l'Estat pel ferrocarril	5,25 títols		
	1873	23 títols al portador renda perpètua al 3%	95.250,00		
Manuel Gibert (a)	1874	deute interior consolidat al 3%	100.000,00		
Josep Amell Carbonell	1876	renda consolidada interior al 3%	65.508,00	20.635,00	31,50%
	1876	renda consolidada exterior al 3%	200.000,00	26.200,00	13,10%
	1876	obligacions per ferrocarril	25.000,00	5.475,00	21,90%
Joan Manuel Bofill Pintó	1878	obl. per subvencions de ferrocarrils	70.000,00	16.650,00	23,79%
	1878	deute consolidat exterior al 3%	88.000,00	11.594,00	13,18%
	1878	deute consolidat interior	110.000,00	13.778,00	12,53%
Joan Amell Bofill	1893	deute Illa de Cuba	139.999,00	15.290,00	10,92%
	1893	deute públic amortitzable al 4%	17.500,00	14.000,00	80,00%

(a) corresponia al dot de la seva dona.
(b) No especifica quins fons públics eren.
(c) en poder de *Fabra, Pont i Cia* de Madrid.
(d) en poder de *Fabra, Pont i Cia* de Madrid.
Font: AHPB. Inventaris Post-mortem dels implicats.

Cal fer especial menció a Jaume Ceriola, que es dedicà «professionalment» a comprar i vendre deute públic des de Madrid per compte de la majoria dels comerciants i industrials de Catalunya. Ceriola tenia encara en el moment de la seva mort força diners en paper de l'Estat.

14.- Família Ceriola Castellà

Jaume Ceriola Castellà (1797-1864)

1. AHPB. Josep de Pomareda. 1818. Jaume Ceriola rep de dot de la Josefa Flaquer 13.350 ptes. més dues calaixeres. Ell fa un escreix de 13.350 ptes. Els pares d'ell li donen 40.050 ptes de legítima. A 1842, els pares de Ceriola li donen els seus béns, valorats en 225.000 ptes. AHPB. Josep M Planas. 1842.
2. AHP Madrid, José de Celis Ruiz i José de Garamendi, Madrid, 1852. El Josep Ceriola Flaquer rep de legítima 330.000 ptes
3. AHPB. Josep M. Planas Compte. 1839. Capítols matrimonials de Josep Ramon Llorens amb Raimunda Ceriola. Ella rep de dot 100.125 ptes i dues calaixeres. En el mateix notari, el dot de l'Adela s'estableix també 100.125 ptes i dues calaixeres

15. Jaume Ceriola Castellà

Compra i ven deute públic

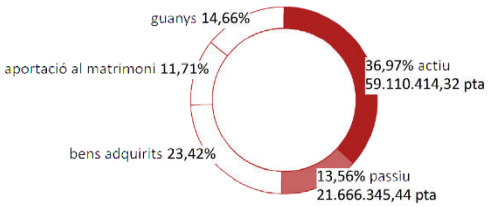
Font: ceres.mcu.es

(1797-1864)

hf in po dp im

Prohom d'ieologia liberal que viu al carrer Atocha de Madrid. Es dedica a les finances i ocupa diverses vegades el càrrec de senador vitalici.

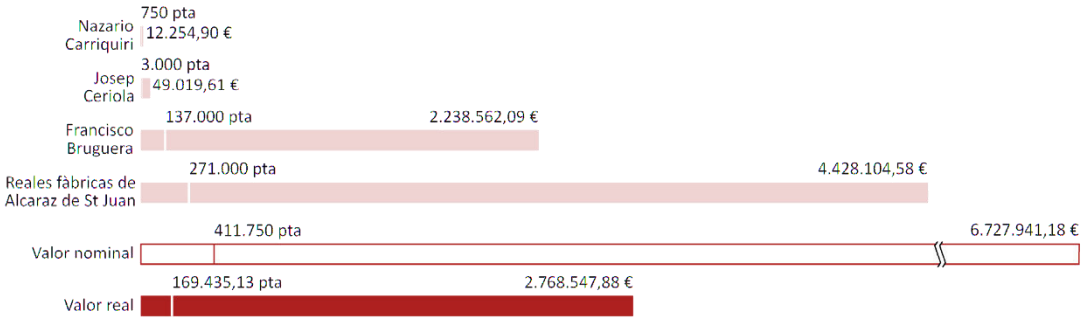
Percentatge de les masses patrimonials (1865)

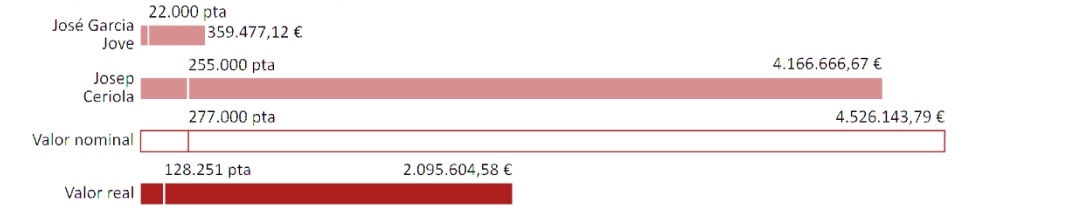
Un cop fet l'inventari *post mortem* de Jaume Ceriola Castellà el capital net és de 37.444.068,88 pessetes. Si es considera que 1g d'or val 0,05 pta, aquest capital equivaldria a 748.881,3776 kg d'or. Així mateix, cal tenir en compte que l'administració dels béns econòmics entre Josefa Flaquer Pardines i Jaume Ceriola Castellà es regeix pel règim de guanys.

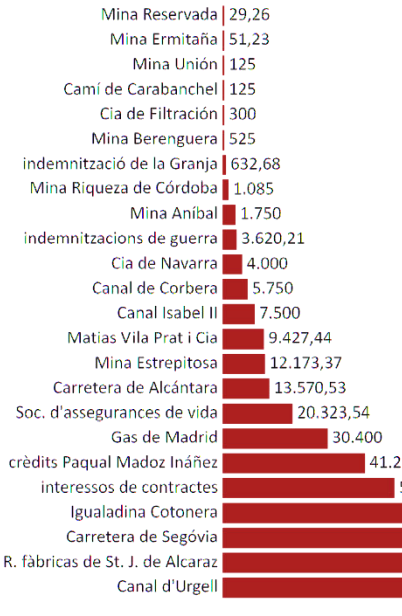
Valors de deute públic (1865)

Deute públic al 3% diferit en poder de

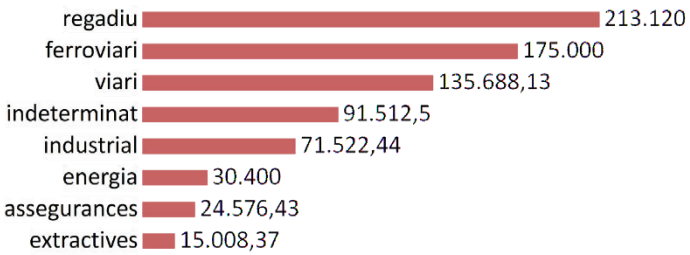
Deute públic al 3% consolidat en poder de

Participacions en societats (1865)

A més d'especular amb el Deute públic, la resta de les inversions es caracteritzen per una gran diversitat de sectors. Pel volum de diner invertit, destaquen els projectes sobre regadiu, ferroviaris i viaris.

Quadre 1.10. Partida corresponent a efectes públics, en l'inventari de Jaume Ceriola (en pessetes i en euros 2024)

Títol	Nominal	valor real	Nominal €2024	valor real
Al 3% diferit en poder de San Juan de Alcaraz	271.000,00		4.428.104,58	
Al 3% diferit en poder de Francisco Bruguera	137.000,00		2.238.562,09	
Al 3% diferit en poder de Nazario Carriquiri	750,00		12.254,90	
Al 3% diferit en poder de Josep Ceriola	3.000,00		49.019,61	
valor nominal	*411.750,00*		*6.727.941,18*	
valor real		*169.435,13*		*2.768.547,88*
Al 3% consolidat en poder de José Garcia Jove	22.000,00		359.477,12	
Al 3% consolidat en poder de Josep Ceriola	255.000,00		4.166.666,67	
valor nominal	*277.000,00*		*4.526.143,79*	
valor real		*128.251,00*		*2.095.604,58*

Font: Inventari de Jaume Ceriola i Castellà. Arxiu Històric de Protocols de Madrid. Notari Garamendi, 1865.

3.2. De prestadors a banquers

Els creixents beneficis industrials obrien diverses possibilitats de préstec als capitals catalans, especialment els provinents del comerç, cosa que es feia principalment de tres formes: fent de prestador particular, de soci capitalista d'alguna societat o de banquer o comerciant de lletres. El mercat financer de la ciutat obligava sovint als que cercaven capitals a haver demanar un préstec privat o fer censos, la forma més «arcaica» de les tres. La manca d'un marc que aclarís el terreny de joc que havien de jugar les finances feia que la majoria d'iniciatives empresarials de començaments del segle només les poguessin dur a terme aquells que ja tenien certa disponibilitat de fons propis o que molts dels petits industrials recorreguessin a la precària forma de l'autofinançament per incrementar el volum d'inversions. Els industrials solien finançar el circulant amb capital propi per assegurar la distribució i venda dels seus productes. A partir de la regularització del mercat financer i la creació d'entitats d'intermediació als anys quaranta, les possibilitats de canalitzar fons del petit estalvi cap a les iniciatives empresarials havia de fer que l'economia es dinamitzés enormement.

Alguns dels nostres homes feien de banquers –potser s'hauria de dir que «també» feien de banquers– és a dir, prestaven diners per diferents vies. Dels les tres tipologies de crèdit que hem trobat, les dues primeres (préstecs particulars o soci capitalista d'una indústria) s'havien de dur a terme per contractes privats davant de notari, mentre que la tercera es feia a través de les

cases de comerç que feien de bancs abans de la regulació. Cal dir que rarament trobem comerciants que fessin els tres tipus d'operacions, en general solien optar per una o altra opció: hi havia qui prestava (o demanava) diners per contracte personal davant de notari, generalment a canvi de garantia hipotecària. Hi havia qui entrava com a soci capitalista en negocis industrials sense intervenir en la seva gestió, aportant maquinària i/o diners. I hi havia, finalment, qui es dedicava a la «professió» de banquer i que gestionava un banc o una entitat de crèdit.

Pel què fa als préstecs personals, és difícil conèixer amb exactitud qui ho feia de forma habitual. La troballa casual d'alguna escriptura notarial sobre un préstec determinat no ens permet deduir que el qui feia de prestador en aquella ocasió es dediqués de forma corrent al món de les finances, però en els inventaris d'algunes persones s'han trobat importants deutes amb (o de) particulars i per sumes gens menyspreables, que ens mostren com les operacions de crèdit entre persones, sense cap entitat intermediària, foren habituals per no haver-hi altra forma d'obtenir crèdits personals.

És possible que els deutes contrets pels prestataris fossin per finançar els seus negocis i les societats que gestionaven però en els inventaris consten com deutes de particular a particular i no com un crèdit a una societat. El que és pràcticament impossible afirmar amb certesa és l'interès real a què es feien, atès que sovint s'establia un 6% però no hi ha cap garantia que el prestador entregués el nominal establert en el document de debitori i per tant el tipus podria ser superior.

L'inventari de Rafel Sabadell Banús, pare de Rafel Sabadell, de 1842, presenta una llista llarguíssima de crèdits amb persones i societats que responien a préstecs personals fets per ell, ja que els crèdits per gèneres demanats pels clients es fan constar apart. El del seu fill no presenta, per contra, cap crèdit contra particulars. Aquesta seria la forma més arcaica de les que hem trobat.

Quadre 1.11. Partida de préstecs en l'inventari de Rafel Sabadell Banús, pare de Rafel Sabadell Permañer (1842)

Crèdits Hipotecaris	**ptes**
Andreu Casals	8.010,00
Oller hnos de Terrassa	63.093,94
Pau Alsina	1.251,56
Joaquim Soler	2.025,75
Domènec Galup	35.697,90
Bonaventura i Coloma Soler	31.506,00
Salvador Marrugat	12.816,00
Armengol Guardiola	6.007,50
Josefa Oriach Galup	1.335,00
Agustí Cherta	5.795,55
Joan Mayol	3.150,60
Miquel Cumerma	11.053,80
Jaume Galvany	4.177,22
Pau Canudes Aloy	3.318,79
Marià Galup de Clascà	15.317,79
Cayetano de Mata Copon del Llor i de Carcer	7.809,75
Total crèdits hipotecaris	***212.367,14***

Crèdits no hipotecaris	**ptes**
Bonaventura Estrany	221,50
Pere Maulet	644,42
J.R. Zulueta	170,06
Vidal hnos. i Casades	381,90
Rebuelta, Demestre i Cia.	514,35
Vidua de Maura i fills	973,22
Tomas Roger Planells	375,47
Pere Maulet	39.837,08
Joan Folch	2.670,00
Total crèdits no hipotecaris	***45.787,99***

Crèdits Incobrables	**ptes**
Crèdits incobrables	
Fèlix Prat	5.006,25
Jaume Mas	80,10
Joan Cruell,s	14.052,54
Jaume Barceló	736,92
Bva. Carol	12.859,52
Fruitos Plans Colom	5.857,31
Salvador Serra Homet	528,97
Salvador Serra Homet	2.937,00
Fco. del Cabo	1.068,00
Tomas Puig	1.201,50
Gabriel Pi de Espluga	261,83
Pere Ferraris	821,03
Segimon Picas	1.853,04
Antoni Spigol	1.081,35
Cristina Codina	140,18
Josep Canudas	2.150,08
Pau Asparó	1.048,18
Mercè Escolà Matas	534,00
Josep Vila Fontserè	80,10
Manuel Ainsa	120,15
Francesc Prat	5.456,81
Sever Argemí	3.003,75
Joan Guillem Carbonell	5.828,18
Jaume Carner	1.802,25
Jaume Sala Font	10.510,66
Josep Carbonell	280,35
Agustí de Cherta	1.718,69
Joan Bobé, de Mataró	1.173,60
Eudald Rovira	4.489,61
Div emprèstits forçats del govern falta recobrar	16.735,65
Total crèdits incobrables	***103.417,58***

TOTAL PRÉSTECS	**361.572,70 ptes.**

Font: Inventari de Rafel Sabadell Banús.
AHPB. Notari Joan Prats. 1842.[178]

[178] Al canvi de 1842 estimaríem uns 6.056.494,14 d'€.

Quadre 1.12. Censos de Rafel Sabadell Permañer a la Ciuta Vella de Barcelona heretats del s. XVIII
(a l'original en duros, rals i maravedisos, passats a pessetes)

Pensió	Capital al 3 %	Sobre cases del carrer…
ptes	ptes	
198,10	6.603,33	Ponent 10
626,04	20.851,97	Ponent 12-14
210,59	7.005,21	Ponent 18
337,50	11.250,00	Ponent 20
414,60	13.819,85	Peu de la Creu 14/Ponent
242,55	8.085,04	Peu de la Creu 14
260,65	8.688,24	Ponent 6
260,65	8.688,24	Ponent ?
241,50	8.050,00	Ponent 13
270,82	9.027,45	Ponent 2 i 15
271,50	9.050,00	Ponent 17
749,00	24.966,66	Guifrá 4
375,00	12.500,00	Guifré 4
245,32	8.177,40	Guifré/Lluna 22
52,53	1.739,49	Lluna 19/Cardona
240,00	8.000,00	Guifré 3
285,00	9.500,00	Guifré 3
315,00	10.500,00	Guifré 5
1.270,68	42.355,88	Lluna 20/Guifré
454,78	15.159,31	Cardona 8
1.093,00	36.430,00	Lluna 17/Cardona
630,00	21.000,00	Guifré 7 i 9
231,84	7.725,00	Riera Alta 10
271,50	9.050,00	Ponent 19
271,50	9.050,00	Ponent 21
543,00	18.100,00	Ponent 23 i 25
288,00	18.100,00	Ponent 27
400,00	13.000,00	Ponent 29
510,00	17.000,00	Ponent 31/Ferlandina 37
375,00	12.500,00	Ponent 23 i 25
2.558,75	17.058,33	Ferlandina 39
823,00	7433,33	Ferlandina 45
796,75	26.558,33	Ferlandina 47
2.070,00	69.000,00	Ponent 22
1.565,00	52.166,58	Ponent 24
137,63	4.587,49	Ponent 26
137,63	4.587,49	Ponent 28
331,07	11.035,78	Ponent 34/Ferlandina
1.064,50	35.483,33	Ponent 33/Ferlandina 14-16
648,75	21.625,00	Ferlandina 18
781,65	6.054,76	Ferlandina 20
457,50	15.250,00	Ferlandina 22

573,50	19.116,66	Ponent 40 i 42
428,00	14.160,83	Paloma 43/Ponent
428,00	14.160,83	Ponent 45
327,00	10.900,00	Paloma 2
323,00	10.766,75	Paloma 2 bis
476,75	15.891,66	Paloma 2 tercer
262,50	8.749,83	Paloma 2 quart
242,88	8.094,12	Paloma 2 cinquè
1.494,03	24.795,06	Peracamps 1/Cid 7
331,35	11.361,51	Cid 6
497,04	16.566,42	Cid 8
450,00	15.000,00	Berenguer el Vell/Cid
607,19	20.239,71	Berenguer el Vell 6
362,38	12.079,41	Berenguer el Vell 8
720,00	24.000,00	Cid 4/Berenguer el Vell
600,04	20.001,47	Arc del Teatre 2
206,69	6.889,71	Cid 14/Bernguer
471,60	15.719,85	Berenguer el Vell 1
359,09	11.969,60	Berenguer el Vell 1
238,67	7.955,63	Berenguer el Vell 1
120,00	4.000,00	Cid 10 i 12
297,74	9.924,51	Peracamps 6
251,99	8.399,75	Peracamps 4
646,04	21.537,50	Pt Sta Madrona 28/Peracamps 12
500,40	16.678,25	Peracamps 10/Mina 9
203,71	6.775,06	Peracamps 8/Mina 7
483,10	16.095,99	Peracamps 6/ Mina 5
477,49	15.916,33	Sta Madrona 30/Mina 10
411,68	13.707,75	Sta Madrona 32
212,58	7.084,00	Mina 8
751,99	25.061,00	Mina 6
455,75	15.441,99	Mina 4
686,25	22.875,00	Mina 2/Cid 11
317,96	10.593,99	Cid 9/Peracamps 2
40,00	1.333,33	Cera 14
40,00	1.333,33	Cera 12
35,99	1.199,66	Hospital 157
266,99	8.888,99	Flassaders 20/Cremat Vic?7
391,02	13.022,74	Basca 38 i Pom d'or 9
221,49	7.377,75	Grunyi 2 /Argenteria 41
37.018,70	***1.185.872,84***	

Font: Inventari de Rafel Sabadell Permañer.
AHPB. Lluis Gonzaga Pallós. 1867[179]

[179] En Euros de 2024 serien 590.409, 89 de pensió i capitalitzat al 3% un valor de 18.913.442,42 €.

Miquel Clavé tenia un dret real d'hipoteca per 103.333 ptes. sobre una casa a Madrid, hipoteca feta per la Condesa de Asalto, Fernanda Garcia Aleson i Rivadeneyra.[180] En l'inventari de Manuel Gibert apareixen quatre crèdits hipotecaris que sumen un total de 62.456 ptes. per les vendes d'uns solars que els compradors pagaven a terminis i s'especifica que l'interès d'aquests préstecs era del 6%.[181] També Josep Parladé tenia crèdits pendents de cobrar en el moment de la seva mort per valor de 8.450 ptes.[182]

Pel costat dels deutors –que són més que els creditors– hi ha en primer lloc i per mèrits propis, Marià Lluch, que en el moment de la seva mort tenia deutes amb Manuel Girona, Miquel Clavé i molts d'altres, per valor de més de 740.330 ptes.[183] També Manuel de Compte tenia deutes amb particulars i a 1878 hipotecava una casa a Benicarló a favor de la seva nora Engràcia Bofill Martorell (filla de Joan Manuel Bofill Pintó), per les 60.000 ptes. que aquesta li havia prestat i que suposava l'enèsim préstec hipotecari que aquesta feia al seu sogre en dos anys. Després, en l'inventari *post-mortem* hi constava també una hipoteca per valor de 120.000 ptes. sobre una casa de Sarrià que estava valorada en 21.000.[184]

Joaquim Arimon Andarió tenia hipotecada la seva finca de Sant Gervasi per 68.500 ptes. a favor de Manuel Girona i per la mateixa quantitat a favor de Joan Baptista Clavé, soci de Girona, dels quals n'havia tornat una part. Els deutes sumaven 126.635 ptes. en el moment de fer l'inventari dels seus béns.[185] També l'amic i col·laborador de Girona, el notari Josep Manuel Planas Compte moria amb deutes a particulars per unes 60.000 pessetes.[186] Pere Doria Arnalot morí amb més de 45.645 ptes. de deutes als seus germans i cunyats i amb 8.330 ptes. de crèdits a altres particulars.[187]

Però el cas de Ceriola supera tots els altres amb escreix. En el seu inventari consten amb tots els detalls els crèdits i els deutes que tenia en el moment de la seva mort. Es llisten els crèdits pendents de cobrar de 6 persones –de qui dóna el nom i la raó del deute– per valor de 2.915.395 ptes. i els crèdits de difícil realització de 64 persones per valor de 4.169.450 ptes. Els

[180] AHPB. Protocols de Lluis Gonzaga Soler, 1887. Inventari de Miquel Clavé i España.
[181] AHPB. Protocols de Manuel Catalan, 1874. Inventari de Manuel Gibert.
[182] AHPB. Protocols de Valls Torner, 1867. Inventari de Josep Parladé i LLucià
[183] A Marià Lluch li dediquem un apartat sencer en el capítol següent. AHPB. Protocols de Llopart, 1867. Inventari de Marià Lluch i Garriga.
[184] AHPB. Protocols de Constantí Gibert, 1879. Inventari de Manuel de Compte.
[185] AHPB. Protocols de Josep Manuel Planas i Compte, 1871. Inventari de Joaquim Arimón i Andarió.
[186] AHPB. Protocols de Jeroni Cahué, 1974. Inventari de Josep Manuel Planas i Compte.
[187] AHPB. Protocols de Agustí Obiols, 1868. Testament i Inventari de Pere Doria i Arnalot.

seus deutes amb particulars pujaven a les 5.263.045 ptes. L'inventari complet, que probablement és el més gran que he trobat, es pot consultar en els annexos.[188]

Els capitals, doncs, es movien de mans, malgrat la manca de regulació que permetés una major fluïdesa del mercat financer. Comerciants i hisendats feien córrer el numerari, per iniciativa pròpia o a petició d'altres que tenien necessitats de finançament. El que es pot observar són les quantitats de diners que es prestaven entre ells, segurament per finançar operacions en les quals participaven conjuntament.

En tercer lloc podem identificar el que podríem anomenar els autèntics «banquers»: els que promogueren societats financeres destinades a captar l'estalvi que existia al país per un costat i prestar-lo per un altre, obtenint un guany de la intermediació. Aquesta possibilitat només existí a partir dels anys 44 quan s'aprovà la legislació que les regulava, ja que fins aleshores, com hem pogut constatar, l'activitat d'intermediari financer la duien a terme sobretot els comerciants. Alguns dels nostres homes exerciren professionalment de banquer i foren promotors d'algunes entitats de crèdit que es crearen en aquell moment.

Cal fer esment que molts dels prohoms vinculats al ferrocarril participaren en la fundació i direcció d'entitats financeres. Policarp Aleu Arandes, Evarist Arnús, Joan Jover i Serra, Joan Klein, Isidor Pons gendre del comerciant Josep Maria Serra, Agustí Robert, Sebastià Anton Pascual Inglada i el seu fill Òscar Pascual de Bofarull, , o Josep Vidal Ribas estigueren estretament vinculats a entitats de crèdit del país, a les del quadre anterior i al Crèdit Hipotecari i Mercantil, a la Companyia General de Crèdit El Comercio, la Caixa de Barcelona i altres.

Vinculat al projecte de fundació de la Caixa de Barcelona trobem al notari Ferran Moragas Ubach, els comerciants Manuel Compte i Ferran i Joan Amell Carbonell, que en foren vocals. Posteriorment entraren a dirigir-la els industrials Erasme de Janer, Güell, Muntadas i Bacardí, Sebastià Anton Pascual Inglada en fou president de 1863 a 1872 i Francesc Romaní Puigdengolas –vicepresident de la línia de França– de 1893 a 1898. A més, n'eren accionistes importants Rafel Sabadell, Ignasi Girona pare i fill, Girona hnos., Dotres Clave i Fabra, Joan Nadal

[188] Jaume Ceriola és un personatge gens estudiat i molt important en les relacions entre Barcelona i Madrid. Nascut a Agramunt a 1797, els pares es deien Josep Ceriola i Raimunda Castellà. Es casà el 1818 amb Josefa Flaquer i aportà 225.000 ptes. al matrimoni. En el seu testament deixà els béns de Catalunya a la dona. AHP Madrid. José de Garamendi. 1860. El testament i Inventari de Jaume Ceriola es pot consultar a AHP Madrid. Protocols de José de Garamendi, 1865. Els imports del testament equivaldrien a 47.637.173,20€, 68.128.267,97€ i 85.997.467,32€ respectivament, segons l'estimació que el 1865 una pesseta equivaldria a 16,34 euros, un disbarat de diners.

Ferrater, Josep Parladé, Nadal i Ribó, Manuel de Lerena, Josep Plandolit, Plandolit hnos., Joaquim de Compte, Gil Bonaventura Fabra, Miquel Clavé, Marià Lluch, Josep Manuel Planas Compte, Patxot i Civils i Marià Sirven.

Més endavant, en la fundació del *Banc Hispano Colonial*, hi trobem Òscar Pascual de Bofarull, fill de Sebastià Anton Pascual Inglada, els germans Amell, la casa *Plandolit i Cia*., Policarp Aleu, Agustí Robert, Camil Fabra i, evidentment, Manuel Girona.[189]

Quadre 1.13. Vinculació dels comerciants a entitats financeres

Entitat	Nom	Càrrec
Banc de Barcelona	Girona Agrafel, Manuel	Fundador i Director
	Amell Bou, Josep	Junta Govern
	Flaquer, Marià	Accionista
	Plandolit, Nónito	Junta de Govern
Crédito Mercantil	Amell Bou, Josep	Fundador
	Girona Agrafel, Manuel	Fundador
Banc Hispano Colonial	Amell Bou, Josep	Fundador
	Girona Agrafel, Manuel	Fundador
	Plandolit, Nònit	Fundador
Banco Catalan de Crédito Territorial	Biada Bunyol, Miquel	Fundador
Societat Catalana General de Crèdit	Clavé, Miquel	Fundador
Banc Hipotecari	Girona Agrafel, Manuel	Fundador

Font: Izard. Miquel (1878), Quadre 4, pp. 64.

3.3. Participacions en societats i Inversió en valors mobiliaris

Comerç, banca, indústria i ferrocarril foren sectors estretament relacionats pel capital invertit durant aquesta etapa de creixement. La indústria en seria el gran captador a partir dels anys 30. En tres d'ells ens anem trobant amb els mateixos noms, les mateixes

[189] Izard assegura que el Crèdit Mobiliari Barcelonès, creat el 1856, participà en la construcció del ferrocarril de Barcelona a Tarragona, participació que no consta en les actes de les juntes d'accionistes. Cal fer esment a un cas especial, Antoni López i López, que només participà en el finançament del ferrocarril comprant títols de renda fixa, però en cap cas en fou accionista, promotor o director. La majoria dels restants invertiren en la línia de Saragossa, arrossegats probablement per Girona. Cabana, (1989), p. 53. Els fundadors i gestors de les entitats de crèdit i bancs constituïts durant el dinou han estat àmpliament investigats per Francesc Cabana en les diverses obres que es poden consultar a la bibliografia.

cases de comerç, en canvi en la indústria hi apareixen noms nous, no vinclats als sectors comercial i financer, sinó provinents de la menestralia, paraires, teixidors i filadors alguns dels quals van fer el salt el sistema fabril gràcies als capitals dels anteriors, però no tots, sobretot el tèxtil del cotó i la industria metall-mecànica. L'estructura empresarial seria sovint amb «socis industrials» finançats pels «socis capitalistes» i així quedava reflectit en els escriptures, diferenciant qui aportava el coneixement del sector i qui el capital.

De fet, la única diferència formal entre entrar com a soci capitalista d'una empresa o limitar-se a comprar-ne accions estava en què la segona variant era només possible si la companyia era una societat anònima: aquestes existien sobretot en el sector ferroviari i el metal·lúrgic, però no sovintejaven en les altres indústries que s'organitzaven normalment en comandites controlades per l'anomenat soci industrial, o empresari que coneixia el ram i portava l'empresa. Els socis capitalistes estaven, de fet, fent el paper de «banquers de la indústria» perquè ajudaven a finançar societats que haurien hagut de ser finançades per aquesta banca industrial que no va tenir prou desenvolupament a Catalunya.

És difícil conèixer amb exactitud tots els que participaren en qualitat de soci capitalista de companyies a través dels inventaris perquè en el moment de la seva mort sovint havien liquidat molts dels negocis que tenien. Pot ser, a més, que ho fessin a través de les seves societats i no com a particulars: sense els balanços i els comptes de pèrdues i guanys d'aquestes es fa difícil de saber. Finalment, tampoc podem assegurar que fessin una tasca merament financera i no tinguessin cap paper en la gestió de la societat participada.

Els entramats de participacions societàries podien arribar a ser complexos. Alguns dels nostres homes participaren indirectament en societats diverses, ja fos a títol personal o a través de les seves cases de comerç. Alguns tenien autèntics holdings comercials amb diferents societats, mentre que d'altres tenien una sola casa de comerç amb representants fora de Barcelona o aliances amb cases de comerç de fora la ciutat. Les formes de participació s'anaven sofisticant a mida que avançava el procés d'industrialització i la consolidació del capitalisme.

El cas més documentat de socis capitalistes que tenim és el de la família Nadal i Ferrater (i els seus fills Nadal i Pujolà), propietaris de Nadal i Ribó, que entraren com a capitalistes de diverses fàbriques escampades per Catalunya; cas que s'explica amb detall en la segona part

d'aquest treball i ens permet entendre la relació entre capital comercial i indústria, gracies a l'anàlisi dels comptes d'explotació i balanços conservats.[190]

Dels altres homes que hem seguit tenim a Sebastià Anton Pascual Inglada amb una participació de 339.725 ptes. de les 3.067.575 de capital de la societat Pascual, Flaquer i Cia. i podem assegurar que no es dedicava a la gestió d'aquesta casa sinó a la banca.[191] En l'inventari de Jaume Ceriola consten 465 accions de la Igualadina Algodonera per valor de 58.125 ptes. [192]

En el balanç de la casa Bofill i fill, que realitzaren els fills de Joan Manuel Bofill Pintó a la seva mort, hi consta una participació en la societat en comandita Vilumara, Taltabull, Sadó i Cia. per valor de 10.449 ptes., mentre que en l'apartat dels seus béns personals s'hi diu que la participació particular a Vilumara, Taltabull i Cia. era de 25.000 ptes.[193]

Gil Bonaventura Fabra i Miquel Clavé, a través de la casa de comerç Clavé, Fabra i Cia participaven en 7.500 escuts a Flaquer hnos. i Cia., empresa en comandita i 75.000 escuts de la comandita de Madrid Fabra, Ponte i Cia. entre altres empreses, la majoria societats anònimes. Fabra era personalment soci capitalista de la casa de comerç de Paris Alain i Cia. per 190.000 escuts, o sigui 4.750 ptes.[194]

Un dels nostres homes de qui podem afirmar que aportà capitals a diverses societats i per diverses vies (pagarés, obligacions, compra d'accions, etc.) fou Manuel de Lerena, a l'inventari del qual, en l'apartat del crèdits, hi consten entre d'altres les participacions societàries.

Pel que fa a inversions a l'estranger, són més aviat anecdòtiques. Gil Bonaventura Fabra i Miquel Clavé tenien interessos comuns a França, especialment a Paris i a Lió, però en qualitat de socis comanditaris[195], mentre que Jaume Ceriola tenia paper del deute francès[196] i la vídua de Sebastià Anton Pascual i Inglada, Maria de Bofarull i de Plandolit, manifestava en document notarial després de la mort del seu marit, que volia desfer-se dels valors que tenia de les cases Huth i Cia., Anthony Gibbs i fills i C.J.Hambro i fills, de Londres.[197]

---

[190] Una primera aproximació als Nadal es pot llegir a Galí (2002).
[191] AHPB. Protocols de Melitó Llosellas, 1872. Inventari de Sebastià Anton Pascual i Inglada.
[192] AHPM. Protocols de José de Garamendi, 1865. Inventari de Jaume Ceriola.
[193] AHPB. Protocols de Jeroni Cahué, 1878. Inventari de Joan Manuel Bofill i Pintó.
[194] AHPB. Protocols de Francesc Bellsolell, 1867. Inventari Gil Bonaventura Fabra i Illas.
[195] AHPB. Protocols de Francesc Bellsolell, 1867. Inventari Gil Bonaventura Fabra i Illas.
[196] AHP Madrid. Protocols de José de Garamendi. Inventari de Jaume Ceriola i Castellà.
[197] AHPB. Protocols de Melitó Llosellas, 1882.

Quadre 1.14. Participacions directes en societats de Gil Bonaventura Fabra
(en escuts, en pessetes i estimació en euros de 2024)

Societat	En escuts	En ptes.	Estimació €
Clavé, Fabra i Guix [198]	93.914	2.348	37.446
Alain i Cia.[199]	190.000	4.750	75.758
Clavé, Fabra i Cia.[200] (a)	240.000	6.000	95.694

Segons la BDUB la participació a Dotres Clavé i Fabra va passar de 3.750 el 1833 (aleshores era només Clavé i Fabra) a 400.000 el 1851, 600.000 el 1855, 800.000 el 1858, i de nou 600.000 el 1865.

Font; AHPB. Notari Francesc Bellsolell. Inventari de Gil Bonaventura Fabra, 1867 [201]

L'escut va entrar en vigor el 1864 i la pesseta el 1869. També es comptava en maravedisos, lliures i altres monedes. La conversió de les equivalències és sovint un trencaclosques que pot desquadrar les xifres.

[198] «Casa de comercio espanyola establecida en Lyon» que ara es diu Clavé, Guix i Menjoulat. El capital indicat és el corresponent a Gil Fabra el 30 de juny últim.
[199] Capital de la casa de comerç espanyola de Paris: Fabra n'era soci comanditari per 500.000 francs que equivalien a 190.000 esc. La casa havia de continuar fins a 31 desembre 1871. El capital real que li corresponia restava pendent del resultat de la casa.
[200] La participació de Gil Fabra era de 2.400.000 rals. Segons l'inventari a 15 juny últim li corresponien 216.512 esc. (en forma d'accions, maquinària, comandites, efectes públics, gènere existent, crèdits i altres comptes). Gil Fabra tenia el 37,5 % de la companyia.
[201] AHPB. Francesc Bellsolell. 1867. Testament de Gil Bonaventura Fabra. Mort al 9ème de Paris el 30 maig darrer: llegava la meitat dels seus capitals i l'ús de fruit de la casa que s'estava construint al Passeig de Gràcia i la finca «les quatre torres» d'Alella a la seva dona, Antònia Monteys. La resta la deixa al fill Lleó, de vint anys.

Quadre 1.15. Participacions en societats de Manuel de Lerena segons inventari, 1860

accions	entitat	import nominal
70 accions	Banc de Barcelona (a)	500 ptes
184 accions	Canal Urgell de	92.000 ptes
20 accions	Cia. general espanyola de seguros	25.000 ptes
3 accions	"La gerundense" [202]	15.000 ptes
25 accions	"La porcelana" SA	12.500 ptes
89 accions	Manufactura de Cardas	44.500 ptes
100 accions	de Soc Catalana de Seguros	Sense valorar

(a) desemborsat al 5%. Més 40 accions dipositades al mateix Banc.
Font: AHPB, Llopart, 1860. Inventari Manuel de Lerena.

Quadre 1.16. Alguns dels crèdits en societats «pendents» de Manuel de Lerena segons el seu inventari, 1860

Import i forma del préstec i concepte
79.752,68 ptes per un c/c al 5% presentat per *J. M. Serra e hijo* a 19-9-1860
50.000 ptes en 5 pagarés firmats a Girona pel director de La Gerundense, Felix Pagès, a favor de Joan Almirall, endosats a Lerena
3 documents "al interés que representaba en la fábrica de bronces de JM Portals"
1 obligació de 25.000 ptes que "sin desembolso" interessava en la societat de magatzems Joan Soler Ubach (a)
1 escriptura otorgada per Lerena a favor de J.M. Serra i autoritzada per Miquelerena 30-6-1851 referent a la venda de 300.000 ptes. en accions de la societat de fundició de Tous, Ascacibar i Cia en 12 terminis dels quals n'hi ha 9 de vençuts i els tres restants venceran a 1-6-1861, 62 i 63.

(a) Es refereix, probablement, a la Societat Joan Soler de la Torre.
(b) «Americano», promotor, juntament amb Manuel Girona, del Banc de Barcelona.
Font: AHPB. Protocols de Joan Llopart, 1860. Inventari de Manuel de Lerena.[203]

[202] Fàbrica de paper continu establerta a Girona.
[203] Amb el convertidor de 1860, una pesseta equivaldria a 15,65 euros actuals.

Quadre 1.17. Inversions en societats anònimes de Manuel de Lerena (en pessetes)

anys	companyia	participació (a)
1839 →40	Maquinista Terrestre i Marítima	37.500 → 70.000
1843	La Gerundense (fàbrica de paper)	30.000
1845	Banc de Barcelona	25.000
1845	Catalana general de seguros	(b)
1848 →49	Maquinista Terrestre i Marítima	70.000 → 300.000
1850-51	FFCC Norte	150.000
1851	Soler de la Torre, Joan (lloguer de magatzems)	50.000
1851	Teneria Barcelonesa	25.000
1852	FFCC Centro	51.000 → 408.500
1852 →60	Soler de la Torre, Joan	25.000
1853 →61	Canal Urgell	375.000 → 102.500
1853	Nogués, Josep	
1853	La Porcelana	5.000
1854 →57	Manufacturas cardas y objetos de cuero	40.000
1855 →56	Catalana General de Crédito	
1855	FFCC Norte	150.000 → 111.000
1857	Credito i Fomento de Barcelona	50.000

(a) No invertí 37.500 ptes. a *la Maquinista* l'any 1839 i l'any següent 70.000 més, sinó que a 1840 la seva participació era de 70.000 ptes. Totals.
(b) l'espai en blanc significa que es té constància que hi tenia una participació però es desconeix de quin import.
(c) de Lerena morí el 1860. Aquesta participació i la següent han de correspondre a la seva vídua. La del Canal d'Urgell disminueix, perquè és probable que la seva vídua es vengués part de les accions que tenia.
Font: BDUB

Alguns d'ells tenien fàbrica directament en propietat, no participada ni per ells ni per la seva casa de comerç. amb interessos fabrils en el sector del cotó només trobem a Antoni Nadal Pujolà, a qui es dedica el proper capítol.

Miquel Clavé i Gil Bonaventura Fabra tenien una fàbrica de sedes al carrer Carretes del Raval Barceloní. La seva societat, Dotres, Clavé i Fabra, era considerada, de fet, una casa de comerç. La participació d'aquesta en societats franceses, una a Lió i una a Paris, ens indicaria que tocaven tant la fase de comercialització com de producció, ja que la zona de Lió era una de més potents productores de seda d'Europa. El mateix Sebastià Anton Pascual Inglada, director

de la *Caixa de Barcelona*, participava a títol particular en la fàbrica Pascual, Flaquer i Cia. hereva de la fàbrica de Joan Güell, amb més del 10% del capital.[204]

Quadre 1.18. Inversions en societats anònimes de Gil Bonaventura Fabra

any	companyia	pessetes
1852	FFCC centro	150.000 -> 23.500
1855-56	Catalana General de Crédito	
1855	FFCC Norte	20.000
1856	Ancora de Seguros Marítimos	12.500
1856	Caja Cat. Industrial y Mercantil	47.000
1857	Credito y Fomento de Barcelona	50.000
1861	Canal Urgell	20.000
1861-63	FFCC Tarragona	100.500 -> 60.500
1862	FFCC Girona	25.000
1863	Martorell, Miguel i cia	60.000
1864-65	Cat. seguros contra incendios	250
1865	Clavé, hnos	125.000
1866	Fomento Ensanche	100.000

Font: BDUB

El blat també era un negoci interessant. Rafel Sabadell tenia un forn de fer pa a Sant Joan d'Horta i un molí fariner. En l'inventari del seu pare constava la propietat d'una casa a Sants, «en la cual tenia establecida una panaderia o fábrica de pan» i on, en el moment de la seva mort, hi havia 390 quarteres i 50 quintals de farina. El pare tenia, a més, una fàbrica de terrissa al carrer Ferlandina de Barcelona, que en l'inventari del seu fill ja no consta.[205] Pel que fa a altres sectors, tenia un molí paperer a Sant Feliu de Pallerols i dos més a la Pobla de Claramunt que arrendava segons les escriptures notarials que he pogut consultar.[206] També Joan Manuel Bofill Pintó tenia

[204] El Vapor Vell de Sants canvià diverses vegades de nom des de que Joan Güell es retirà de la seva gestió a 1860 i Sebastià Anton Pascual ja n'era soci a 1850. Güell i Ramis s'anomenà, de 1874 a 1875, Pascual, Flaquer i Companyia. Cabana (1994) volum 2. p. 156. i AHPB. Protocols de Llosellas, 1872. Inventari de Sebastià Anton Pascual i Inglada.

[205] AHPB. Protocols de Lluis Gonzaga Pallós, 1867. Inventari de Rafel Sabadell i Permanyer.

[206] AHPB. Protocols de Prats, 1844. Compra 3 molins fariners a Tortosa al Comte de Parellada, per 3.000.000 rals de billó i 2.300.200 rals billó a la heretat Mas Martí. Arrenda un molí paperer de la Pobla de Claramunt per una arroba de ferro. Arrenda un altre molí paperer anomenat «la Boixera».

un molí fariner amb cinc moles a Sant Andreu del Palomar que estava valorat en 50.000 ptes. a l'inventari.[207]

En l'inventari de Josep Parladé consta que tenia tots els comptes de la fàbrica de paper el Vinyali. La seva vinculació familiar a Miquel Elias –casat amb la seva germana– un dels més importants fabricants de paper de principis de segle, ens suggereix que Parladé no estava totalment desvinculat d'aquest sector, tot i que ell era navilier i comerciant, tal com hem vist en el capítol primer.[208]

Quadre 1.19. Inversions en societats anònimes de Josep Parladé Llucià

any	companyia	inversió en ptes
1842	Coronilla de Aragón	
1842	Serra i Parladé	106.800
1845	Banc de Barcelona	12.500
1847	Navegación e Industria	
1850-55	FFCC norte	100.000 → 62.500
1852	FFCC Saragossa	50.000
1853	España Industrial	105.000
1853	Nogués, Josep	
1854	Veterano	
1855-56	Catalana general de crèdit	
1856	Manufacturera Algodón	
1858-59	Roig, Gaspar	12.000
1861	FFCC Tarragona	244.000
1863	Curtidora catalana	105.000

Font: BDUB

[207] AHPB. Protocols de Jeroni Cahué, 1878. Inventari de Joan Manuel Bofill i Pintó.
[208] AHPB. Protocols de Valls Torner, 1867. Inventari de Josep Parladé i Llucià.

Quadre 1.20. Valors en paper de Josep Parladé segons inventari

Títols	Societat
300 accions de 100 duros, desembolsado al 60%	Curtidora Catalana
85 accions de 100 duros desembolsado al 100%	Manufacturera Algodón
73 accions de 100 duros desembolsado al 90%	Manufacturera Algodón
106 accions de 100 duros desembolsado al 75%, 40 en dipòsit per ser de la junta	Banc de Barcelona
690 accions de 100 duros desembolsado al 100%, 50 en dipòsit	España Industrial
417 accions de 1.900 rals	FFCC Barcelona França
140 accions 100 duros	FFCC Saragossa
592 accions de 100 duros	FFCC Tarragona
56 obligacions al 6%	FFCC Saragossa

Font: AHPB. notari Valls Torner. Inventari de Josep Parladé, 1867 (en duros).

Pel que fa al sector de la metal·lúrgia i les construccions mecàniques, trobem a Ignasi Girona que participà activament juntament amb el seu germà Casimir en la recuperació de la Ferreria Barcelonesa per convertir-la en la Ferreria de la Mare de Déu del Remei. També Manuel de Lerena participà del negoci de la metal·lúrgia, ja que comprà a 1838 els tallers Perrenod de Barcelona per constituir la Barcelonesa de Foneria i Construcció de Màquines, de qui es desvinculà a 1841 en convertir-se en Tous, Ascacíbar i Cia. Per la seva banda Pere Plandolit participà activament en la creació de Navegació i Indústria juntament amb els Germans Girona.[209]

Cap altre dels nostres homes tenia fàbrica i els que hem vist que tenien la propietat de fàbrica o molí es dedicaven principalment al comerç. Els que estaven més directament vinculats al món de la indústria tenien interessos sobretot en el sector dels metalls i construccions mecàniques, algun en el sector tèxtil i tot indica que els molins paperers i fariners eren negocis prou rentables perquè més d'un en tingués en propietat, encara que els arrendessin. De fet, alguns dels grans comerciants del dinou tenia orígens en aquests sectors que tenim poc en compte: el paper, la farina o tot allò que pogués moure un molí. Recordem que abans de la preeminència de la màquina de vapor amb carbó, el molí amb roda hidràulica era la primera fàbrica amb energia contínua i garantia de guanys, fos del sector que fos.

[209] Cabana (1994).

Pel que fa a les companyies de ferrocarril, canal d'Urgell i companyies de diligències, recordar que aquí és molt destacat el paper dels comerciants, que foren els que s'ocuparen gairebé exclusivament de consolidar una xarxa de transport que fes més eficient la comercialització en el mercat interior.

Un altre gran paquet d'inversions van ser les compres d'accions de grans societats anònimes promogudes i dirigides per ells i de les quals no eren els socis majoritaris o socis capitalistes. Deixant de banda el tren, en la majoria dels casos les inversions anaren dirigides a diferents sectors, predominantment el tèxtil, el de metalls i construccions mecàniques, banca i assegurances. En l'anàlisi d'aquestes aportacions de capital a la indústria del país no hem tingut en compte les que dugueren a terme a les cases de les quals eren socis comanditaris.

La majoria va optar per diversificar molt el risc i dispersar els seus diners en compra d'accions de sectors molt diferents. Foren pocs els que es limitaren tan sols a comprar accions del ferrocarril, afortunadament per a ells, ja que les que anaren a aquest sector, al financer i a les d'assegurances pràcticament es perderen amb la crisi de 1866. L'enorme eufòria que es vivia a Barcelona va propiciar moviments de compra-venda d'accions molt especulatius, amb poca visió a llarg termini: la borsa es va convertir en un joc on tothom volia participar.[210]

Entre els que s'ho van jugar tot a poques cartes trobem en primer lloc a Antoni Nadal Pujolà, que invertí gairebé exclusivament en el ferrocarril. Tot i que comprà accions de la *Catalana de Seguros contra incendios*, ja no les posseïa en el moment de la seva mort el 1876. Un altre dels que invertí en pocs sectors fou Francesc Planàs Molist que, a part de comprar moltes accions de ferrocarril de les línies de França i de Tarragona, només invertí en accions del Banc de Barcelona i de la Barcelonesa de Seguros Marítimos. En el moment de morir, el 1869, tenia 1.333 accions de la de Tarragona i cap participació de les altres societats. Dues persones fonamentals per la línia de Tarragona que no invertiren en altres valors mobiliaris que no fossin els de la companyia que va promoure i que gestionaven.

Diversificant lleugerament el risc, però abocant la majoria dels capitals al ferrocarril, trobem en primer lloc a Rafel Patxot.[211] També Marià Lluch, que varià una mica més les inversions, però els capitals que destinà al ferrocarril eren molt superiors als dels altres

[210] Així ho indiquen els més de 6.600 accionistes de totes les companyies de ferrocarril, la majoria per quantitats molt petites.
[211] També invertí en La Española, unes mines de plom i alcohol, i al Crédito y Fomento de Barcelona. BDUB.

sectors.[212] El mateix es pot dir de Miquel Clavé, que el que no invertí en ferrocarril ho destinà sobretot a societats de crèdit i assegurança.[213]

Patxot morí el 1866, Lluch el 1867 i Clavé el 1886; cap d'ells tenia participacions d'aquestes societats en el moment de morir segons ens indiquen els seus inventaris. El primer tan sols mantenia la seva casa de comerç Patxot i Civils, el segon s'arruïnà absolutament i el tercer morí en molt avançada edat amb un important patrimoni immobiliari però sense participacions en accions. Foren els que més diners apostaren als dos sectors que patiren una caiguda més forta: els ferrocarrils i les asseguradores.

Un altre que diversificà poc i no tingué sort en les seves inversions fou Pere Doria Arnalot, soci de la casa de comerç Miarons i Doria, que invertí sumes importants de diners en la línia de Martorell i Tarragona, quantitats menors a la Industrial Lano-Algodonera i de la Industrial Quincallera i que a la seva mort a 1868 estava pràcticament arruïnat.[214] Finalment tenim a Jaume Ceriola, que invertí gairebé exclusivament a la Fabril Algodonera de la qual tenia 5.000 accions, al Canal d'Urgell amb 1.600 accions, a Flaquer i Cia. del ram del cotó i en els ferrocarrils.[215]

El notari Josep Manuel Planas Compte, que donà fe i escriptura gran part de les grans operacions industrials de mitjan segle, arriscà molts capitals en la construcció de la línia de Saragossa, de la qual es podria dir que en va ser el progenitor. A la seva mort, el 1874, conservava tan sols 575 accions d'aquesta línia i 105 de la línia de Pamplona, de la qual era membre de la junta.[216] Uns altres que arriscaren pràcticament tots els seus capitals a la línia de Saragossa foren els dos germans Arimón Andarió, Genís i Joaquim que el 1856 tenien entre els dos 990 accions,

---

[212] Lluch s'endeutà per poder comprar accions del ferrocarril, sobretot de les companyies de Tarragona i de Saragossa, de les quals era membre de la junta directiva: També comprà valors de societats financeres i d'assegurances com la Aseguradora, el Banc de Barcelona i el Crédito y Fomento de Barcelona; participà en la Herreria Barcelonesa, a Miguel Domingo i Cia de filats i teixits de llana, i a la del seu cosí Jaume Safont i Lluch i Cia, que explotava els terrenys on es van construir els Camps Elisis, al Passeig de Gràcia. BDUB.

[213]Invertí a Miquel Martorell i Cia., que construia el varadero del port, a la Catalana General de Crédito, a Ancora de Seguros Marítimos i a la Catalana de Seguros contra incendios. BDUB.

[214] BDUB i AHPB. Protocols d'Agustí Obiols, 1868. Testament i Inventari de Pere Doria i Arnalot.

[215] BDUB i AHP Madrid. Protocols de José de Garamendi. Inventari de Jaume Ceriola i Castellà

[216] Tot i que també comprà accions de la Arriesgada, la Ascensión i la Amistad, totes elles societats mineres, de la Aseguradora d'assegurances, de la Ferreria Barcelonesa i de Prats i Boada, societat que tenia com a finalitat prestar a la línia de Saragossa un milió de duros. BDUB i AHPB. Protocols de Jeroni Cahué, 1974. Inventari de Josep Manuel Planas i Compte

i els fills del segon, Genís i Joaquim Arimon Cruz, que treballaren al costat de Manuel Girona tant en la companyia de Saragossa com en el Banc de Barcelona.[217]

En l'altre extrem, encapçalant la llista dels que van diversificar molt les seves inversions guiats per la prudència, tornem a trobar Manuel de Lerena que tenia accions i obligacions de diverses societats anònimes: de la Maquinista Terrestre i Marítima, La Gerundense (fàbrica de paper) el Banc de Barcelona, la Catalana general de Seguros, Joan Soler de la Torre, (lloguer de magatzems), Teneria Barcelonesa, Canal Urgell, La Porcelana, Manufacturas cardas y objetos de cuero i Catalana General de Crédito i Credito i Fomento de Barcelona . De ferrocarrils tenia FFCC Norte i FFCC Centro. Algunes accions les tenia des de 1839.[218] Quan morí el 1860, uns quants anys abans de la crisi, seguia mantenint la majoria de les participacions en les societats en què havia invertit.

Gil Bonaventura Fabra i Josep Parladé també foren dels que no ho arriscaren tot a una mateixa carta, sinó que van anar repartint els seus capitals en molts negocis diferents. Els dos invertiren molt en el sector de la banca i les assegurances: D'una banda Fabra es va centrar en les infraestructures, sobretot el Ferrocarril i el Canal d'Urgell, però també en societats de crèdit i asseguradores. En la seva pròpia casa de comerç, cap empresa industrial i si en la promoció de l'eixample. [219] Parladé també en ferrocarril i altres transports, el Banc de Barcelona i en indústria, del metall i tèxtil.[220]

Però hi hagué molts altres dels nostres homes que, tot i diversificar en les companyies en què van invertir, no ho feren a nivell sectorial i confiaren excessivament en el ferrocarril i les

[217] Juntes d'accionistes de la companyia de Saragossa. ANC. Actes de les juntes d'accionistes de les companyies de ferrocarril Catalanes.
[218] BDUB i AHPB. Protocols de Llopart, 1860. Inventari de Manuel de Lerena.
[219] En l'inventari de Fabra, de 1867, consta que tenia, a més, accions de Flaquer hnos. i Cia., accions del Camino Barcelonés i del Varadero de Barcelona. AHPB. Protocols de Francesc Bellsolell, 1867. Inventari Gil Bonaventura Fabra i Illas.
[220] Josep Parladé com altres naviliers, estava involucrat en asseguradores marítimes, cosa que provocava conflictes d'interessos, com es veurà en el capítol següent. Aquest «estar» a tot arreu dels grans comerciants, no propiciava la competència i disminuïa l'eficiència del sistema. Parladé també diversificà prudentment les seves inversions. En morir, també a 1867 mantenia encara les accions de Curtidora Catalana, Manufacturas de Algodón, Banc de Barcelona, de l'España Industrial i de les companyies de ferrocarril. AHPB. Protocols de Valls Torner, 1867. Inventari de Josep Parladé i LLucià.

finances (assegurances incloses). Pere Josep Plandolit Matamoros fou un d'ells,[221] però també Manuel de Compte[222] i Rafel Sabadell.[223]

Mostrant una postura molt més independent, trobem alguns dels comerciants invertint en sectors molt particulars. Per exemple, Ignasi Girona participà molt activament en les empreses del seu germà Manuel però també en el sector de la mineria i els metalls i era propietari, en el moment de la seva mort el 1889, de les mines de carbó-pedra anomenades Guadalupe, a les terres de Lleida.[224] Per altra banda, el banquer Sebastià Anton Pascual Inglada era un dels pocs que tenia participacions de diverses empreses tèxtils, d'entitats financeres i d'assegurances i d'empreses del ram de les construccions mecàniques.[225]

L'advocat i polític Manuel Gibert fou molt particular en les seves inversions, ja que comprà accions del Crèdit Mobiliari i Territorial de Catalunya, el Crèdit i Foment de Barcelona, del Gran Teatre del Liceu - ell era un dels principals propietaris del solar i els locals - i de Jordà i Tintó, la societat que construïa el teatre. En el seu inventari de 1874 constava que tenia, a més de les obligacions de companyies de ferrocarril –no conservava cap acció–, obligacions de

[221] Participà en el ferrocarril de Saragossa i de França, i en societats de crèdit i d'assegurances, Lloyd Barcelonesa, Catalana General de Crédito i Banc de Barcelona, a més del Veterano i la minera Marte Esperanza i Prodigio d'explotació de mines. En morir a 1866 posseïa les accions de ferrocarril, de Lloyd i del Banc de Barcelona encara. Els seus germans i socis de Plandolit hnos. invertiren sumes inferiors en accions de societats, però diversificant més el risc. AHPB. Protocols de Pla Soler, 1873. Inventari de Josep Plandolit i Matamoros.

[222] Comprà accions de la Catalana General de Crèdit, del ferrocarril de França i de Sarrià, del qual era directiu, de Navegación e Indústria, del Veterano, de Lloyd Barcelonesa i de Juan Soler de la Torre. En el moment de la seva mort no tenia cap valor mobiliari i estava força carregat de deutes

[223] A més d'invertir al Banc de Barcelona, el Banc de Tarragona, i a les companyies de ferrocarril - no a la de Saragossa - comprà accions de la Caja Catalana Industrial y Mercantil, de la Catalana General de Crédito, del Crédito Territorial y Mobiliario de Catalunya i del Crédito y Fomento de Barcelona, però també de la Fundición Barcelonesa de bronces i de dues societats de curtits, Manufactureras de Cardas y objetos de cuero i Grassot i Cia.. En el seu inventari de 1867 només consten les accions de la societat La Salvadora

[224] Comprà importants paquets de participacions tant del Canal d'Urgell, com del ferrocarril de Saragossa, i del ferrocarril de Granollers. També invertí en altres societats, com la Campos Elíseos, que urbanitzava una part de l'actual Eixample, la General de Crédito el Comercio, Joan Soler de la Torre, la Ferreria Barcelonesa i la Teneria Barcelonesa. BDUB i AHPB. Protocols de Nicolau, 1889. Inventari d'Ignasi Girona.

[225] Invertí a Güell i Cia, la España Industrial, Banc de Barcelona i General de Crèdito el Comercio, Fmento de Crédito i la Aseguradora, Veterano, Navegació i Indústria, entre d'altres. En el seu inventari de 1872 consta que només conservava a la seva mort les accions del Banc de Barcelona, de la Aseguradora de la Societat de crèdit el Comercio i Pascual, Flaquer i Cia, successora de Güell i Cia. BDUB i AHPB. Protocols de Melitó Llosellas, 1872. Inventari de Sebastià Anton Pascual i Inglada.

l'Ajuntament de Barcelona i de la Societat d'Aigües de Vallvidrera. Gibert sembla que estava especialment interessat en el desenvolupament urbanístic i les infraestructures de la ciutat.[226]

Alguns altres comerciants no només destinaren els seus capitals al comerç i les infraestructures sinó que diversificaren les seves inversions. D'alguns d'ells no tenim inventari però coneixem les empreses en les quals van destinar capitals per la BDUB. És el cas dels comerciants Marià Sirven,[227] Josep Jordà Gelabert,[228] Ramon Maresch i Ros[229] i Antoni Miarons.[230]

En alguns dels inventaris trobats se'ns dóna el valor nominal i el real dels valors que posseïen els seus titulars en el moment de la seva mort. Aquesta informació ens és molt valuosa per conèixer l'abast de les pèrdues de valor dels seus títols mobiliaris. Ferran Ferratges féu un inventari dels béns del seu matrimoni en el moment de la mort de la seva dona, el 1865, per repartir entre els seus fills els béns de la mare que els pertanyia. Els quadres ens mostren com els valors en què havien invertit ja havien patit pèrdues importants de cotització un any abans del crac, les accions de les companyies que havien comprat el matrimoni Ferratges-Mesa es

---

[226] També era accionista de la societat *Matilde*, que explotava 7 mines al Pirineu, i unes mines de Campins. BDUB i Protocols de Manuel Catalan, 1874. Inventari de Manuel Gibert. Sens dubte, el càrrec de cap polític de la ciutat (que ostentà almenys durant 1848), li serví per tenir suficient informació privilegiada (o influència) per acumular un patrimoni tan valuós a la ciutat. No és d'estranyar, tampoc, que invertís en les companyies que construïen les infraestructures de la nova Barcelona.

[227] En el sector de la banca i de les assegurances comprà accions del Banc de Barcelona, de la Barcelonesa de Seguros Marítimos, de Lloyd Catalana, de l'Ancora de Seguros Marítimos, de la Caja Catalana Industrial y Mercantil, de Primera Catalana, de Crédito y Fomento de Barcelona, de la Salvadora i d'Esperanza de Seguros Marítimos. Invertí també a Antonio Bergnes de las Casas, una impremta, a la Unión de Madroños, unes mines, a Juan Soler de la Torre i Cia., de magatzems, a la naviera Bofill i Martorell, a Blanch i Prat, Luis Castañer i Cia. i Vaxeras Juncadella del cotó, i a Gaspar Roig, a més de les línies de ferrocarril de França i Saragossa. Fou un dels homes que més invertí en valors mobiliaris. BDUB .

[228] Comprà accions del ferrocarril de Tarragona, de Sarrià i d'Almansa a València, però també de Francisco Mombrú que tenia un molí fariner i Oliver i Canet, que construïa la carretera de Rubí a Sarrià. Invertí a Juan Soler de la Torre, dels magatzems i a Manufacturera de Algodón, a més del Banc de Tarragona, al Crèdit territorial i Mobiliari de Catalunya, La Ascensión i la Carbonera Española. BDUB .

[229] I el seu fill Frederic Maresch Marquet, que participaren activament en les línies de Mataró, Saragossa, Almansa i Sarrià, però també a les societats Vidal i Serra, del cotó, Grassot, de curtits de pells i en entitats financeres com el Banc de Barcelona, la Unión Comercial, el Crédito y Fomento de Barcelona, la General de Crédito y Comercio, la Catalana General de Seguros, la Garantia, Lloyd, i també a la Ferreria Catalana, i Gaspar Roig. En l'inventari del pare de 1854 no consten aquestes participacions ja que no es feu en detall, i el del fill no s'ha pogut localitzar. BDUB i Inventari de Ramon Maresch i Ros. AHPB, Notari...., 1854.

[230] Dels socis de Pere Doria a Miarons i Doria, Antoni Miarons i Caietà Miarons Oliveras, el seu fill, no hem trobat tampoc inventari, però ens consta que diversificaren una miqueta més les seves inversions que el seu soci, i compraren accions del ferrocarril i de les societats Vapores del Ebro, Felipa i Paulino Barnière de mines, de la Ferreria Catalana d'Anglès i El Veterano, dels metalls, a més de Boulade i Espernon i Duran i Cia, del comerç.

cotitzaven al seu 33% nominal de mitjana, percentatge que presagia ja el daltabaix que haurà d'arribar. Amb tota probabilitat, les enormes expectatives el moment no els va deixar veure que algunes de les societats en què destinaven els seus diners no eren viables, però a aquelles alçades de segle, treure-se-les de sobre significava realitzar la pèrdua que indicaven les cotitzacions.

Quadre 1.21. Valor nominal i valor real dels valors mobiliaris pertanyents a Ferran Ferratges Ballester i Magdalena Mesa, segons el seu inventari de 1965 (en pessetes) (1)

Tipus de valor, companyia i cotització en el moment de la valoració	v. nominal	v. real
130 accions Mina de San José del Cobre, (de 250 PF a 50 PF)	162.500,00	32.500,00
550 accions Cia. General Crèdit Espanya, (de 95 PF a 30 PF)	261.250,00	82.500,00
500 accions FFCC Barcelona França, (de 95 PF a 60 PF)	237.500,00	150.000,00
400 accions Salvadora de Seguros y Avales (de 250 PF, 10% desemborsat, a 4 PF)	50.000,00	20.000,00
200 obligacions FFCC Córdoba Málaga (de 250 PF una a 42,5 PF)	250.000,00	42.500,00
20 accions Crèdit Mobiliari Barcelonès (de 250 PF, 80% desemborsat, a 38 PF)	20.000,00	3.800,00
total valors	981.250,00	331.300,00
Pèrdua de valor dels títols		649.950,00
Mitjana del percentatge del nominal a què es van valorar els títols		**33,76%**

(1) Aquest inventari es feu en morir la dona de Ferran Ferratges, ja que es decidí de partir l'herència en parts iguals i calia valorar els béns de la família. El Capital aportat al matrimoni per Magdalena Mesa era de 70.000 ptes. i el capital aportat por Ferran Ferratges, de 50.000, per tant els ganancials sumaven 492.350 ptes. I el total patrimonial de la família pujava a 612.350 ptes. La meitat dels ganancials – 246.175 ptes.– corresponien a Magdalena Mesa, més el dot de 70.000 ptes. sumava 316.175 ptes. que es podien repartir els seus fills i el marit a parts iguals. AHPB. Protocols de Ferran Ferran. 1865. Inventari de Magdalena Mesa i Ferran Ferratges.

A Jaume Ceriola el coneixem especialment per les seves operacions amb la hisenda espanyola. Encarregat, juntament amb Fontanellas dels negocis relacionats amb el Deute públic, asentista, també va diversificar força les seves inversions, totes de caire molt estratègic al voltant de la capital.

Quadre 1.22. Participacions en societats de l'Inventari de Jaume Ceriola (1865)

Participació en societats	**Pessetes**
Certificació del canal Canal Isabel II	7.500,00
465 accions Igualadina Algodonera	58.125,00
500 accions Sociedad San Juan de Alcaraz (a)	175.000,00
869 accions Canal d'Urgell	199.870,00
Total participació en societats	**432.995,00**

(a) empresa de metalls

Altres participacions en negocis	**Pessetes**
Capital a Soc.compra de pòlisses Soc. d'assegurances sobre la vida:	20.323,54
Capital a la carretera de Segovia:	121.992,60
Capitals a la carretera Alcántara	13.570,53
Total	**155.886,67**

Negocis "que no ofrecen esperanzas de realización"	**Pessetes**
Cia de Filtración	300,00
Camí de Carabanchel	125,00
Intereses de contratos	50.000,00
Canal de Corbera:	5.750,00
Capital en la Cia. Navarra	4.000,00
Crèdits en poder de Pasqual Madoz	41.212,50
Gas de Madrid	30.400,00
Capital Matias Vila Prat i Cia.	9.427,44
Capital en operaciones crédito indemnizaciones de la guerra	3.620,21
Participaciones indemnización y cristales de La Granja	632,68
Total	**145.467,35**

Accions de mines	**Mina**	**Ptes**
47	Estrepitosa	12.173,37
4	Reservada	29,26
7	Ermitaña	51,23
7	Aníbal	1.750,00
50	Unión	125,00
6	Berenguera	525,00
2	Riqueza de Córdoba	1.085,00
Total		**14.163,37**

Bofill e hijo, hereva de Martorell i Bofill, tenia com activitat principal la importació de carbó anglès pera alimentar la indústria catalana. Però en l'inventari de Manuel Bofill Pintó, datat el 1878, se'ns presenta el balanç de la casa de comerç, en l'actiu de la qual podem observar aquesta diversificació industrial. Els c/c de carbó eren el principal actiu de la casa i els diners invertits en l'embarcador del Port de Barcelona també ocupa un lloc important, però no són els únics actius atribuïts a la casa de comerç.

El més sorprenent és que algunes de les inversions fora de l'activitat corrent de Bofill consten en el seu inventari com a patrimonials, no dins de la societat, cosa que ens mostra la barreja d'inversions, algunes vegades atribuïdes a la casa de comerç i de vegades al patrimoni personal del comerciant. En aquest mateix balanç hi apareix el deute amb la testamentaria de Miquel Martorell compensada per una casa en construcció «del testament de Miquel Martorell» que dubtem molt que tingui res a veure amb l'activitat comercial de Bofill i fills.

Quadre 1.23. Comptes de la casa de comerç Bofill e hijo que es liquida per refundar-la com a Hijos de Bofill
Balanç de la companyia

Deu	PTES.	Haver	
Accions Cat. Industrial i Mercantil	150,00	Capital	1.500.000,00
Accions de La Española	275,00	Terrenys del Tívoli (Eixample)	84.654,58
Accions ferreria de l'Àngel de Màlaga	5,00	Socis Comanditaris Embarcador	500.000,00
Accions Cat. Seg. Contra Incendios	237,50	Compte i Cia.	1.276,80
Accions Canal Urgell	500,00	Josep Bofill Martorell	1.066,16
"Enseres Escritorio"	500,00	Francesc Martorell Peña	7.426,43
"Lanchas"	22.500,00	Joan Martorell Peña	4.832,64
Magatzems moll nou	500,00	Testamentaria de Miquel Martorell	229.684,81
Embarcador (Varadero), c/ construcció	500.000,00	Isabel Martorell Peña	136,26
Participació societat comandita Vilumara, Taltabull, Sadó i Cia.	10.449,00	Obligacions a Pagar	3.183,76
Manuel Bofill Martorell	4.514,87	Maria Martorell Peña	30.026,96
Casa en construcció, del testament de M. Martorell	232.746,41	Explotació de l'embarcador	23.179,12
Sucursal Banco España	8.806,91		
Accions Banc España	20.800,00		
Guanys i Pèrdues	36.589,39		
Magatzem moll St. Bertran	2.046,37		
JM Bofill Pintó	70.300,03		
C/corrents	95.873,23		
Fàbrica productes químics Montgat	59.996,81		
C/corrents de carbó	803.489,52		
Caixa	299.053,70		
Joan Bofill Martorell	81.631,77		
Carbó	36.793,15		
Lletres a negociar	3.470,50		
Lletres a cobrar	85.482,04		
Hereus de JM Bofill Pintó	8.756,12		
total	**2.385.467,52**	**total**	**2.385.467,52**

(a) "Varadero"
Font: AHPB, notari Cahué, 1878
Una pesseta de 1878 equivaldria a 13,66 euros de 2022

Crèdits incobrables de l'empresa:

Deutor	**ptes.**
Hemeterio Quevedo	8,00
Llusà i Cia.	7.331,65
Domènech i Cia.	302,50
Francesc Oliveras	13,00
Prats i Vinyals	96,25
Andreu Bausit	949,55
Miquel Gambús i Cia.	1.180,85
Francesc Serrallach	45,31
Armadors del "Commodore"	17,50
Pere Coll	12,50
total	**9.957,11**

Crèdits de dubtós cobrament:

Deutor	**ptes.**
Seguridad Comercial"	800,00
M. Ordoñez, Cadis	2.900,00
vda Cabarga i Cia.	1.900,00
Diversos deutors	2.500,00
Marcelino Humbert	10.000,00
Eduardo Borràs	2.833,00
Joan Alsina	66.396,29
Josep Tísner	1200,00
Pere Serra	1300,00
Pere Casolí	500,00
Francesc Agell	1.000,00
Joan Uliach	500,00
Francesc Ottami	500,00
Josep Petit	2,70
Pau Bugé	1.200,00
Josep Terra	1.000,00
Domenec Bonet	300,00
total	**94.831,99**

Resum:
Dels 1,5 milions de ptes. del capital, descomptant les pèrdues, etc.
Joan Manuel Bofill Pintó en tenia 1 milió bruts.

Capital	**1.000.000,00**
menys dèbit particular	70.300,03
menys part proporcional del dubtós cobrament i 3% dels deutors	85.664,88
part corresponent de les pèrdues des del passat gener	24.392,92
total	**819.642,17**

3.4. Patrimoni i rústic i les terres de la desamortització:

> Varios parientes y amigos nuestros han improvisado cuantiosos capitales adquiriendo a bajo precio magníficas fincas enajenadas por el estado en la época de la desamortización[231]

Hem vist com la majoria dels potentats de la Barcelona del dinou no arriscà tot el que havia guanyat a un sol tipus de valor mobiliari. La terra seguia sent un bé preuat i tots ells decidiren comprar-ne, ja fos sòl urbà o rústic; per això el patrimoni immobiliari que consta en els inventaris trobats és, en general, força important. En alguns casos els inventaris especifiquen l'any d'adquisició de la finca i hem pogut constatar que les compres es feren en dos moments especialment, just després de la crema de convents del 35 i la primera desamortització, o durant els anys quaranta.

Algunes de les compres de la desamortització tenien un objectiu que poden anar des de la voluntat d'explotar-les, a tenir una hisenda que donés projecció social o la combinació de totes dues. Gonzalez de Faría va comprar les terres de l'extingida cartoixa de Scala Dei i que un fill de la casa Muntadas de l'Espanya Industrial (Pau Muntadas i Campeny) comprés el 1840 en subhasta pública el Monasterio de Piedra (depenent de Poblet), prop de Calatayud, on hi va fer construir un jardí romàntic que encara avui es pot visitar.

Aquí hi ha una gran diferència entre el cas anglès i el català: els Landlords i la Gentry anglesa no abandona la terra (ni el feudalisme) sinó que s'adapta al capitalisme tant amb la producció de les seves terres com amb la participació en la industrialització i sobretot, en les finances. A Catalunya no hem trobat terratinents d'origen que participin del procés

[231] Coroleu (1888), 446.

industrialitzador; agrupats en l'Institut de Sant Isidre molt d'ells proposen millores en la productivitat de els seves terres. A excepció dels Arnalot, la resta de noms dels senyors de Catalunya, si apareixen, ho fan en els llistats de prestataris dels comerciants i amb prou feines.[232]

Però els nostres comerciants van anar adquirint finques i terres perquè calia tenir la casa pairal, perquè la vinya i altres productes de la terra eren comerciables i perquè el blat seguia sent un bé escàs a Catalunya, que n'havia d'importar cada vegada més. Algunes d'aquestes finques eren formades a trossos: primer compraven el mas i posteriorment hi anaven annexionant les terres del voltant, fins acabar posseint una finca de dimensions considerables, apta per una explotació agrícola important. Se sap que aquestes finques eren arreglades i els seus nous amos en treien rendiment, que s'hi havia invertit sumes importants de diners per condicionar-les (sobretot pel que fa a canalitzacions d'aigua per al reg) i posar-les en funcionament, donada la quantitat de detalls que es donen en els inventaris sobre els annexos que tenien –molins, oficines, bodegues, etc.– i la varietat de conreus que incloïen: vinya, olivera i llaurat. Malauradament, no sempre disposem la valoració d'aquestes possessions ni el preu pel qual les van adquirir.

Un dels primers grans industrials del tèxtil, Erasme de Gònima, va comprar una finca gran al Prat de Llobregat, la va posar en explotació i va establir un precedent que molts d'altres van seguir. Així mateix els Girona van impulsar un dels vells projectes del seu pare de desenvolupament del camp català: la construcció del canal d'Urgell que convertís la terra erma de l'antic comtat en una zona d'explotació agrícola capaç de subministrar Barcelona del blat que havia d'importar. El segon era crear una explotació agrícola pròpia, moderna, que aprofités les aigües del mateix canal: les grans extensions de Lleida havien de ser el graner de la capital del Principat. El primer dels projectes l'impulsà Manuel; el segon fou obra, sobretot, d'Ignasi. Aquest, en unes terres de Balaguer de la seva dona Amàlia Vilanova, tal com hem explicat en el segon capítol, construí la coneguda Torre del Remei, on intentà tirar endavant una fàbrica de producció de remolatxa que fracassà i que els seus fills convertirien en un important centre productor de vi i en una granja avícola.[233] En l'inventari d'Ignasi Girona consta que la finca tenia arbres, vinya, oliveres, corrals, molí, forn i més de 330 hectàrees. I en l'Inventari del seu sogre,

[232] D'alguns homes importants pel projecte del ferrocarril no tenim absolutament cap indici que fossin comerciants o industrials, ni tan sols que visquessin a Barcelona. Això podria ser indicatiu que eren terratinents, sobre els quals és enormement difícil trobar dades en els notaris de Barcelona. Ens consta, per exemple, que ho era Modest Lleó, directiu i gran accionista de la línia de Tarragona.
[233] Cabana, (1994), Vol 1, p. 16. i Pla (2914).

Joan Vilanova Artís, es pot llegir com les terres de la part de Linyola (que després Girona annexionaria a la Torre del Remei) estava en explotació. Aquest fou, probablement, el projecte més seriós de creació d'una explotació agrícola durant el dinou.[234]

Francesc Planàs Molist tenia un mas amb 12 mujades de terra a Sant Martí de Provençals, on hi havia bodega, oficines, dependències i vinya i un altre a Prats de Rei, amb terres per llaurar, paller, corrals, molí fariner i terreny amb més de 125 hectàrees. Els dos masos havien estat adquirits el 1842 i l'inventari especifica que la compra del segon havia estat escripturada per l'escribà d'amortització.[235]

En l'inventari de Miquel Clavé consta una «heredad con edificios, tierra...»[236] a Vimbodí on hi havia vinya, hort, oliveres, arbres, amb extensió de 194 hectàrees, que havia anat comprant a trossos fins a constituir una finca considerable. Ferran Ferratges tenia dos horts i dos arrossars a Montroig valorats en 2.250 pesos forts i les millores fetes a la casa hisenda heretada dels seus pares, també a Montroig, eren valorades en 5.000 pesos forts.[237]

Rafel Sabadell Permañer heretà un patrimoni immobiliari immens del seu pare que l'havia comprat majoritàriament als voltants de 1830: el fill engrandí encara més les propietats. A Badalona, tenia un mas de 54 mujades; a Sants, diversos masos i terres; a Terrassa, terra conreada amb gra de 106 quarteres; a Sabadell un mas amb llaurat; a la Pobla de Claramunt terres amb oliveres i vinya; a Viladecans terra de 185 mujades i a Tortosa una terra amb part d'edificis, maquinaria, bassa i sèquia de 15.986 vares de longitud. A Cadis hi tenia una heretat de 940 faneques[238] amb «labor, pastos, casa, tierra de primera calidad, etc.»[239] Algunes d'aquestes finques les havia adquirit ell mateix al Marquès de casa Riera. També posseïa alguns molins fariners i paperers que arrendava.[240]

---

[234] AHPB, Notari Josep Pich, 1850, Inventari de Joan Vilanova Artís. AHPB. Protocols de Nicolau, 1889. Inventari d'Ignasi Girona.
[235] AHPB. Protocols de Ferran Ferran, 1869. Inventari de Francesc Planàs Molist.
[236] AHPB. Protocols de Lluis Gonzaga Soler, 1887. Inventari de Miquel Clavé i España.
[237] AHPB. Protocols de Ferran Ferran. 1865. Inventari de Magdalena Mesa i Ferran Ferratges.
[238] Faneca: Com a mesura de superfície a Castella una faneca de terra equival a 6.439,6 metres quadrats, encara que és també molt variable segons el lloc. Faneca (mesura) - Viquipèdia, l'enciclopèdia lliure (wikipedia.org).
[239] Al principi del seu inventari consta que tenia «el derecho reservado por la real ejecutoria...(por un) pleito de ocurrencia de Onofre Bosoms... que ordenaba el reintegro al secuestro y la subsiguiente entrega a D. Jayme Amat y Isabel Amat...». Els Amat eren els Marquesos de Castellbell i Castellmeià. AHPB. Protocols de Lluis Gonzaga Pallós, 1867. Inventari de Rafel Sabadell i Permanyer.
[240] AHPB. Protocols de Josep Prats, 1842. Inventari de Rafel Sabadell i Banús.

La Família Nadal Ferrater, a qui dediquem la segona part del treball, comprà una sèrie de propietats a Torres de Segre, prop de Lleida, considerades de les més fèrtils per a la plantació de vinya. Entre els documents de la família hi ha un prematur «full d'excel» on el comerciant valorava una gran quantitat de finques que estaven assequibles al mercat amb les característiques de cadascuna fins al més mínim detall. Finalment es decidí, entre d'altres, per les de Torres de Segre. En el seu inventari consta, a més, una quantitat enorme de terres i solars a Sant Martí de Provençals, Sant Andreu de Palomar, l'Hospitalet i Santa Coloma de Gramenet, la majoria amb vinya i la resta només especifica que era de regadiu. Tenia, a més, un terreny de 1.400 jornals a Tortosa.[241] El seu fill Antoni Nadal Pujolà va anar comprant terres a Sant Feliu de Llobregat on hi va començar a fer establiments i hi va acabar posant sobretot vinya; la finca es va valorar en 190.000 ptes. el 1876. El parc de la finca Clos de Nadal encara existeix avui dia.

Joan Manuel Bofill Pintó tenia vinya a Sitges heretada la major part del seu oncle Joan Pintó, d'una superfície de 16 jornals. El seu cunyat, Josep Amell Carbonell, havia heretat una part de les terres del seu pare a Begues, però no esmenta que estiguessin conreades i el fill d'aquest, Joan Amell Bofill, tenia vinya a Sitges valorada en 10.180 ptes. el 1893.[242]

Manuel Gibert tenia terres a Monistrol de Montserrat amb 20 jornals de vinya i olivera[243] i Josep Parladé tenia vinyes i horts a Les Corts, Montjuïc, Cabrera i Sant Pere de Riudebitlles.[244] Gil Bonaventura Fabra tenia un mas a Cassà de la Selva amb 20 hectàrees de cultiu d'un total de 45, la resta de les quals era bosc de roure, pins i suros que també explotava. Posseïa un altre mas a Sant Feliu d'Alella amb terres, mines d'aigua, masos, vinya i tarongers. L'inventari valorava per 28.000 escuts la primera propietat i per més de 50.000 escuts la segona.[245]

També Sebastià Anton Pascual Inglada tenia terres amb vinya: 34 jornals i 6.554 ceps i horta (per 370 m^2) a Vilanova i Sant Pere de Ribes, les darreres heretades del seu pare i el seu avi i valorades en 74.676 ptes. a 1872.

---

[241] El jornal és una mesura agrària, molt estesa als Països Catalans, especialment al Principat, corresponent a l'espai de terra que pot ésser llaurat en un dia normal de feina, en unes condicions que varien segons les comarques Per terme mitjà, un jornal equival a uns 4.358,3025 m^2. Jornal - Viquipèdia, l'enciclopèdia lliure (wikipedia.org).

[242] AHPB. Protocols de Jeroni Cahué, 1878. Inventari de Joan Manuel Bofill i Pintó. i Josep Amell Carbonell

[243]AHPB. Protocols de Manuel Catalan, 1874. Inventari de Manuel Gibert.

[244] AHPB. Protocols de Valls Torner, 1867. Inventari de Josep Parladé i Llucià.

[245] AHPB. Protocols de Francesc Bellsolell, 1867. Inventari Gil Bonaventura Fabra i Illas.

Finalment Jaume Ceriola també tenia algunes propietats que havia heretat sense que puguem determinar si hi invertí o en treia algun rendiment. Les propietats de Catalunya es limitaven a la casa d'Agramunt i les terres de Lleida amb vinya, horta, pastures i oliveres, les deixava a la seva dona, Josepa Flaquer Dotres. Estaven valorades en 127.162 ptes. a 1865, cosa que fa pensar que devien estar en bon estat i probablement en explotació.[246]

Aquestes són algunes de les propietats rústiques dels nostres homes –les que ens consta que eren explotades– però no totes les que posseïen. Alguns tenien, a més, boscos i terres ermes arreu i terrenys propers a Barcelona que després formarien part del sòl urbà de la ciutat. La majoria foren comprades pels voltants de 1840 i confirmaria la teoria que part de les terres desamortitzades, juntament amb part de terres d'una noblesa en dificultats econòmiques o desarrelada del país, passaren a mans dels comerciants que tenien un poder adquisitiu suficient com per acaparar béns rústics en grans quantitats. Pels detalls donats en els inventaris, ens atrevim a afirmar que els nous amos invertiren, com a mínim, en el manteniment d'aquestes finques i que la seva compra per gent que residia habitualment a ciutat i tenia altres negocis no suposà els seu abandonament, sinó que aquestes seguiren produint o es posaren en explotació de bell nou.

[246] AHPMadrid. Protocols de José de Garamendi. Inventari de Jaume Ceriola i Castellà.

Quadre 1.24. Propietats fora de Barcelona de Joan Nadal Ferrater

mujades	quart.	mundin.	canes	pams ^{2}	població	tipus de terra
1	1				St Martí de Provençals	amb aigua
0,5					St Martí de Provençals	amb aigua
3	3		26	11	St Martí de Provençals	amb aigua
1					St Martí de Provençals	amb aigua
2					St Martí de Provençals	amb aigua
	1,5				St Martí de Provençals	amb aigua
1	2	2,5			St Martí de Provençals	amb aigua
0,5					St Martí de Provençals	amb aigua
	1		100		St Martí de Provençals	
2	1	1			St Martí de Provençals	
1	2	3	58	28	St Martí de Provençals	amb aigua
7					St Andreu Palomar	"antes campa hoy viña"
2		8			St Andreu Palomar	vinya
					St Andreu Palomar	73ar 44centiar. Vinya
1					St Andreu Palomar	abans vinya ara campa
1					St Andreu Palomar	vinya
		1	58		St Andreu Palomar	campa de regadiu
4		2,5			St Andreu Palomar	vinya
1	3	63			St Andreu Palomar	campa
1,5	25				St Andreu Palomar	vinya
3		205			St Andreu Palomar	abans vinya ara erma
	1	1			St Andreu Palomar	abans vinya ara campa
1	1	1	29		St Andreu Palomar	vinya
1	1	1	32		St Andreu Palomar	vinya
3	3	1			St Andreu Palomar	vinya
9	3	3	54		St Andreu Palomar	vinya vella i erm
	330				St Andreu Palomar	per establir
	1	2			Sta Coloma Gramenet	campa
1	1	118			Sta Coloma Gramenet	amb aigua
3		2	60		Sta Coloma Gramenet	regadiu
					Viladecans	
1					Hospitalet	anomena "del Marquès"
2	1				Hospitalet	regadiu
2					Hospitalet	campa de regadiu
					Amposta	87 ha
					St. Andreu	no diu superfície
55,5	**381,5**	**415**	**417**	**39**		**TOTAL**

Casa	superfície	terreny	població	tipus de terra
Num 31 carrer Major	640m^2		St Andreu Palomar	aigua, hort, magatzem, planta i 2 pisos
Num 33 carrer Major	200m^2		St Andreu Palomar	Censos...
Part del Mas Pujol		4ha 16a	St Andreu Palomar	edificable
Terra del Mas Banus		5 mujades	Sta Coloma Gram.	vinya i campa
Casa n 5	142m^2 corral 235m^2	25 muj.: 14 amb cultiu 11 sense	Viladecans	bajos, primer pis i golfes. S'anomena "Africa". Sense càrregues
½ casa i Mas Romeu	520m^2 Corral 200m^2	66 muj. regadiu i 30 muj. erm	Hospitalet	Era i terra sembrada i regadiu. L'altra meitat és de l'hereu Marc Camarasa

Font: Inventari Joan Nadal Ferrater. AHPB. Joaquim Òdena. 1867.

Quadre 1.25. Mas i vinyes de Sebastià Anton Pascual Inglada a Vilanova

Masia de Barrera a Vilanova i la Geltrú, de 302 m^2. Veí del comerciant Samà. Comprat el 1861 per 3.302 ptes. Valor en l'inventari, 8.500 de la casa i 8.804 ptes. la terra adjunta al mas.
Terres a Vilanova i la Geltrú:

Nom del terreny	extensió	ceps	valor
Terra adjunta al mas	8 jornals	367 ceps	8.804 ptes
«Caseta»	1 jornal	430 ceps.	991 ptes.
«Massana»	3 jornals	700 ceps.	5.421 ptes.
«la Galtés»	7 jornals	1.137 ceps.	5.962 ptes.
«Pullés» a la Geltrú.	3 jornals	600 ceps	6.333 ptes.
«Campo santo»	2 jornals	142 ceps	3.603 ptes.
«Plana», heretada	1 jornals	30 ceps	1.084 ptes.
«Maymona», heretada	2 jornals	1.156 ceps	4.579 ptes.
«Sopas», heretada	1 jornal	648 ceps	2.175 ptes.
«Carro», a Sant Pere de Ribes, heretada	6 jornals	1.344 ceps i garrofers	7.225 ptes.
TOTAL	**34 jornals**	**6.554 ceps**	**46.177 ptes.**

Font: Inventari de Sebastià Anton Pascual Inglada. AHPB. Melitó Llosellas, 1872.

3.5. Sol urbà: els solars de l'Eixample i el cinturó de Barcelona

> Y como tengo la íntima seguridad de que esta acabará por imponer la necesaria reforma, dedico mis ahorros a comprar terrenos en el Paseo de Gracia.[247]

No tot foren compres de béns rústics o desamortitzats. La necessitat imperiosa d'enderrocar les muralles que ofegaven Barcelona i l'evidència que el llarg quilòmetre al voltant de la ciutat que no podia ser edificat per raons militars seria urbanitzat, va invitar a tots aquells que tenien alguns estalvis a comprar terres del que seria el futur Eixample de Barcelona. La inversió era un guany assegurat i un caramel a la boca pels que es podien permetre de comprar les terres, ja que la seva venda posterior amb benefici estava totalment assegurada.

Miquel Clavé, Rafel Sabadell, Antoni Nadal Pujolà, Manuel Gibert, els Plandolit, Gil Bonaventura Fabra, Joan Manuel Bofill Pintó i Ignasi Girona foren alguns dels que no deixaren passar l'oportunitat. Miquel Clavé i Gil Bonaventura Fabra dugueren a terme gran quantitat d'operacions de compra de terrenys que després es vengueren.[248] A més, Miquel Clavé tenia un solar molt gran al Passeig de Gràcia amb Fontanella, que delimitava amb el d'Ignasi Girona, que tenia una finca al principi del carrer, just al costat de la Plaça Catalunya.[249]

Qui es feu amb alguns dels solars més apreciats de la nova Barcelona fou sens dubte l'advocat Manuel Gibert, que posseïa el solar entre la prolongació de la Rambla de Catalunya, el Passeig de Gràcia i la Ronda de Sant Pere, a l'actual Plaça de Catalunya, on hi tenia una casa amb un gran jardí. També havia comprat i venut el solar posterior a la Universitat de Barcelona, entre d'altres terrenys edificables.[250]

Però no tot fou l'Eixample: la dona de Sebastià Anton Pascual, Maria de Bofarull i Plandolit tenia, a més, dos solars de l'enderrocada ciutadella i molts d'ells havien invertit en terres als pobles dels entorns de Barcelona, a Sants, l'Hospitalet, Sant Andreu del Palomar, Sant Martí de Provençals, Les Corts i Gràcia. Alguns tenien, a més, una residència a Sarrià o a les Corts. Així, simplificant, es podria dir que el seu patrimoni immobiliari quedava dividit en tres o quatre

---

[247] Coroleu (1888), p.445. Ho data a 1842
[248] Els protocols del notari Bellsolell són un mostrari riquíssim de totes les operacions de compra-venda dels terrenys de l'Eixample, en els quals destaquen per la seva assiduïtat els esmentats Clavé i Fabra, juntament amb els germans Bartomeu i Rufino Vidal-Nadal, cosins d'Antoni Nadal Pujolà.
[249] AHPB. Protocols de Lluis Gonzaga Soler, 1887. Inventari de Miquel Clavé i España.
[250] AHPB. Protocols de Manuel Catalan, 1874. Inventari de Manuel Gibert.

tipus de propietats: tenien la casa a Barcelona dins les muralles –on probablement vivien i tenien la seu dels negocis– una finca fora muralles pel seu ús personal –normalment a Sarrià– solars per edificar a l'Eixample o als pobles del voltant de la ciutat i, en els alguns casos, finques i terres comprades o heretades en pobles més allunyats.

La Barcelona vella, tanmateix, seguia sent el nucli on els més potentats vivien i on la ciutat bullia, tots els grans hi tenien casa. El pare de Marià Lluch havia comprat un terreny al Duc de Medinaceli al carrer Ample de Barcelona a 1838, que havia fet construir.[251] També Miquel Clavé havia comprat una casa a Barcelona a 1845, a la Palma de Sant just, de 450 metres quadrats de superfície.[252] Josep Parladé vivia en una casa del carrer de la Mercè que havia fet construir amb el seu soci, Joaquim Maria Serra, probablement en un solar comprat durant aquells anys.[253]

3.6. Conclusions

La diversitat d'operacions d'inversió que hem trobat que van dur a terme els comerciants, a més del seu volum global, ens indica que la disponibilitat de capital era enorme i que el criteri d'inversió en general va ser el de consolidar una posició primer i arriscar en els sectors més innovadors posteriorment. D'una banda, i començant pel darrer apartat, la compra de finques a Barcelona quan la majoria d'ells eren originaris de viles del voltant, els assegurava la posició a la capital, on s'establirien en segona generació com a habitatge permanent. El creixement del cap i casal els permetria, a més, posicionar-se com a propietaris urbans amb una expectativa de poder esdevenir rendistes pel patrimoni urbà acumulat: aquesta és una novetat important del XIX, la de la creixent urbanització i la necessitat creixent d'habitatge: tenir solars i edificar a Barcelona seria a partir d'aleshores, garantia d'un patrimoni amb rendiment.

No es pot dir el mateix del patrimoni rural: els que hereten o compren cal posar-lo en funcionament, cal fer rec, arreglar molins i camins, etc. El patrimoni rural no equival a renda *per se* perquè no té una demanda constant com a habitatge sinó que s'ha de tractar com una explotació empresarial: la gran quantitat de finques que adquireixen respon tant a la preservació

[251] AHPB. Protocols de Jaume Rigalt, 1854. Inventari d'Antoni Lluch i Mir.
[252] AHPB. Protocols de Lluis Gonzaga Soler, 1887. Inventari de Miquel Clavé i España.
[253] AHPB. Protocols de Valls Torner, 1867. Inventari de Josep Parladé i LLucià

del patrimoni familiar com a la inversió en terres per explotar i a l'adquisició de prestigi social, cosa que es veu quan algun d'ells o dels seus descendents s'autoanomenen «hacendado» o «comerciante y hacendado» en escriptures notarials.

La part més rellevant pel volum de capitals invertits i pel què es vol demostrar en aquest treball, són les seves participacions en la societats de comerç, en societats anònimes i en deute públic. Aquí hi ha el gruix del capital: les comandites de comerç són les que proporcionen els capitals que seran invertits en la construcció de grans infraestructures i altres indústries tèxtils, de maquinària i altres sectors secundaris. La diversificació de les inversions i les grans quantitats de compres d'accions ens suggereixen que la disponibilitat de numerari havia de ser enorme. No estem parlant que s'inverteixi en dues o tres empreses que es considerin estratègiques o que les accions reportaran un guany segur, estem parlant d'invertir en més de 10 o 20 societats de les quals no es té control de gestió, que suposen una novetat tecnològica plena d'expectatives però també d'incerteses: els comerciants capitalistes van arriscar molt en les inversions i van perdre molts diners en algunes d'elles. Les valoracions reals sobre els nominals de finals de segle són molt importants i en trobem de totalment arruïnats. No és d'estranyar que en alguns casos els seus descendents decidissin anar a allò segur: el patrimoni urbà i l'empresa «de casa», que controlaven directament.

Finalment, el deute públic, probablement jugant a l'especulació amb informació que els poguessin proporcionar Ceriola i Fontanelles des de Madrid, com un joc de loteria, amb operacions que en algun moment els devia aportar un gran guany si s'era prou astut i grans pèrdues si no es tenia els contactes i els padrins adequats: quina llàstima de diners improductius.

4. 1866, L'ESCLAT DE LA BOMBOLLA

Com hem vist abans, la majoria de les adquisicions de finques rústiques fora de la ciutat responia a la voluntat de convertir-les en explotacions agràries modernes, generalment de vinya, de productes d'horta, o de gra i això exigia un seguiment i una gestió acurada de les explotacions: a alguns d'ells tenir una finca a ple rendiment els donava l'oportunitat de definir-se com a hisendat. Però de les inversions en societats per accions i obligacions i de deute públic havien de ser font de dividends així com l'edificació de cases a l'Eixample de Barcelona. A partir d'un cert moment i d'una certa fortuna acumulada es pot entendre que la seva voluntat fos poder retirar-se, viure de les rendes del seu patrimoni i concentrar-se a millorar el seu nivell de vida i el seu estatus social.

És ben significatiu que moltes de les societats que tenien estaven liquidades o en procés de liquidació precisament quan va esclatar la crisi de 1866, com és el cas de les cases de comerç dels Plandolit, dels Compte, els Bofill, els Nadal, etc. a més, la forma de comandita que solien prendre les societats feia que aquestes haguessin de ser liquidades per força a la mort o la renúncia d'un dels socis i refundada si algú la volia seguir. Molts d'ells ja eren força grans en aquells anys, alguns havien mort i les seves societats demanaven un relleu generacional.

L'ensulsiada de 1866 fou especialment traumàtica per aquesta generació, va coincidir amb la seva retirada i va suposar un daltabaix pel sistema que ells havien bastit. No només va provocar una vertadera neteja de negocis no solvents i un cop dur a l'eufòria inversora anterior, sinó que va afectar greument els patrimonis d'aquesta gent que confiava que podria viure de les rendes dels seus guanys anteriors convertides en béns mobles i immobles. L'experiència de la crisi els feu veure que, en definitiva, l'únic valor segur era l'immobiliari i per això els que van sobreviure decidiren desfer-se de les accions i obligacions que tenien i comprar sòl urbà edificable.

Els qui pogueren aguantar amb el seu nivell de vida optaren per seguir mantenint les accions i obligacions que s'havien ensorrat i esperar a que les cotitzacions es refessin per recuperar una part més acceptable dels diners que havien invertit. Però com que la crisi afectà tots els sectors de l'economia, en general els nostres homes hagueren de malvendre els valors mobiliaris, infravalorats pel pànic, per pagar deutes dels seus negocis, cosa que va portar a la ruïna a més d'un.

4.1 Els primers indicis del que vindrà

> El 12 de maig de 1866 feren fallida la catalana de general de crèdit i el crèdit mobiliari barceloní. El cataclisme arrossegà la borsa de tal manera que, com ja hem dit, Barcelona perdé en pocs dies la fabulosa quantitat de 55 milions de duros. La ruïna afectà molta gent i, si no anem errats, comprometé en gran manera l'esdevenidor de la indústria, el crèdit i la marina a casa nostra (...). La depressió de 1866 acabà d'enrunar les esperances de prosperitat i abocà Catalunya a la ruïna.[254]

Cal contextualitzar la situació econòmica per entendre les dimensions de la crisi que va assotar Catalunya el 1866. D'entrada cal tenir en compte que el ferrocarril – entre d'altres– havia generat i estava immers en una bombolla que s'havia anat inflant durant un parell de dècades. La valoració de les seves accions no responia a la situació real de les companyies sinó que era fruit de l'especulació en la seva negociació en el mercat secundari. El mateix es podria dir de les companyies asseguradores i navilieres, amb capitals desemborsats mínims en comparació amb el capital escripturat.

D'altra banda, el sector exterior estava profundament desequilibrat a causa, sobretot, de problemes de caire monetari: la moneda amb valor intrínsec sortia del país. En tercer lloc, el dèficit de l'Estat va fer que Bravo Murillo creés la Caixa General de Dipòsits, que va captar immediatament estalvi de la gent ja que oferia un tipus d'interès del 7%, desviant-lo d'inversions productives. La Guerra de Secessió americana i la Fam del Cotó que se'n va derivar van trencar sobtadament el circuit comercial català i l'arribada de matèries primeres i de finançament es va veure interromput. L'escanyament financer va portar a la fallida borsària i les companyies van caure com fitxes de dominó. No ens estendrem sobre la crisi, la va estudiar a bastament Pere Pascual entre d'altres.[255]

L'ambient feia anys que s'estava escalfant amb algunes aventures empresarials que no tenien cap futur i un mercat financer sobreexcitat, però com qualsevol bombolla, ningú s'atreveix a punxar-la perquè les conseqüències són imprevisibles: el mer reconeixement que s'està en una bombolla ja la punxa. Els qui portaven anys promovent el FFCC i altres societats per accions i pregonant que calia comprar accions no podien, després d'aquesta mobilització massiva de capitals, deixar de tornar a subscriure les noves emissions de bons i obligacions, seria

[254] Vicens (1858), pp. 96 i 276.
[255] Per entendre els antecedent i el context de la crisi de 1866 cal llegir els llibres de Pascual (1990, 1999 i 2017) i els articles de Pascual i de Sudrià sobre les crisis financeres del XIX.

com reconèixer que faltava capital i les companyies no tenien el benefici promès. El mateix amb els desemborsament de societats de crèdit i d'assegurances: el capital que ara es necessitava ja no era per iniciar societats, sinó per tapar la seva situació de fallida. En projectes com el ferrocarril, precisament per evitar la fallida, requerien sobretot no aturar la construcció i seguir invertint.[256]

> Después de tanto tiempo como venimos señalando una semana tras la otra que la paralización profunda y general de nuestro mercado, hoy por fin nos cabe decir que en algunos artículos principales ha desaparecido en gran parte, siquiera por unos días, pues durante la que termina han sido bastantes las transacciones que se han efectuado, bien que todas ellas al consumo, lo mismo sin los algodones y azúcares, que en los cueros y aceites. No obstante, nos abstendremos de predecir sí este movimiento tendrá. consecuencias, porque la especulación no toma parte en él ni da por continuación señales de vida ante la calma completa que rijen en las plazas enlazadas con la nuestra.[257]

Exactament l'endemà d'aquesta crònica del Diari de Barcelona el primer tren arribava a Girona, amb un relat ben eufòric per part del mateix diari i es comentava la possibilitat que Anglaterra reconegués la segregació dels estats del sud dels Estats Units, per fer-nos una idea del context global en el qual Catalunya estava entrellaçat. El 19 de maig de 1862 el Diario informa sobre la situació a Anglaterra

> Lord Shaftesbury habla de la gran miseria que reina en el Lancashire, Dice que no tiene comparación la conducta digna y noble de las poblaciones de obreros durante estas circunstancias. Los que habían economizado algunas cantidades para su vejez, se han visto obligados á gastar todos sus ahorros.

El 19 de juliol mateix el diari comentava

> La paralización más completa ha reinado en nuestro mercado durante la semana (…) Nada, absolutamente nada se hace, ni se proyecta hacer en ellos. En su consecuencia los precios se arrastran lentamente sin. ofrecer alteraciones sensibles. Lo peor de esta situación, cada vez más precaria, es que no aparece indicio alguno que permita esperar que la actividad comercial renacerá pronto.[258]

[256] Pascual (2016-17), p. 181.
[257] Diario de Barcelona, 25 de gener de 1862.
[258] Diario de Barcelona, 19 de maig i 19 de juliol de 1862.

A partir de 1862 són constants les notícies sobre aquesta convivència entre la incipient crisi del tèxtil i l'apatia dels mercats amb la bombolla especulativa de la Borsa de Barcelona.

Per explicar el context de la pre-crisi i la crisi exposem tres expedients que ens han cridat l'atenció, trobats entre la Junta de Comerç i completats amb els notaris i el Diario de Barcelona, de tres operacions o situacions que el seu desenllaç quedarà condicionat –i condicionarà– el crac de 1866. Els documents transcrits ens permeten entendre la situació tal com la van viure els seus contemporanis.

4.2. La Reina del Océano, el naufragi de la navegació catalana

Entre els documents trobats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó dels plets de la Junta de Comerç n'hem trobat un que ens ha semblat especialment significatiu pels seus protagonistes i l'època en què es va donar. El plet el va interposar Josep M. Serra –un dels fundadors del Banc de Barcelona i comerciant dels de més prestigi de la ciutat– contra totes les companyies asseguradores catalanes, que actuaven conjuntament perquè estaven pràcticament unificades i eren propietat i gestionades dels mateixos comerciants, cosa que ja és una anormalitat. [259]

L'any de l'inici del plet és 1862 i va durar fins ben més enllà de l'ensulsiada financera. Es va convertir en un batalla de comerciants contra comerciants, vells coneguts enfrontats, alguns maldant per quedar al marge de la bronca. Serra exigia el pagament de 50.000 duros (250.000 ptes.) a les companyies asseguradores, suposant que el tribunal així ho considerés.[260] El plet fou llarg (l'expedient és inacabable) i l'enfrontament anà pujant de to a mida que passava el temps, fins a suposar una confrontació dura entre comerciants que afectà en l'ambient de pre-crisi que vivia la Barcelona financera. La resolució final ha estat impossible d'esbrinar atesos els salts que dóna l'expedient, que va anar a Madrid en més d'una ocasió.

[259] Serra era un dels fundadors del Banc de Barcelona el 1844: Els homes que havien iniciat aquesta aventura eren tres comerciants de la ciutat. Manuel Girona, el més jove de tots, formava part de la casa de comerç Girona Germans, Clavé i Companyia, la qual feia activitats de banca. José María Serra havia nascut a Xile i acostumava a fer negocis comercials a l'altre costat de l'Atlàntic, tant amb les ex-colònies espanyoles com amb els ports cotoners del sud dels Estats Units. José Rafael Plandolit era un dels germans de la casa Plandolit Germans. Blasco (2007), p.5.
[260] En la conversió a euros de 2024 serien uns 4.045.307,44€.

No creiem que sigui exagerat afirmar que aquest plet va generar i contribuir a l'ambient de desconfiança entre comerciants ja que s van enfrontar de manera irreconciliable i va suposar un abans i després de les relacions entre ells. En ho demostra el fet que la dificultat més gran de resoldre el contenciós va ser la de trobar algun comerciant que estigués disposat a representar alguna de les parts litigants i que fos acceptat per l'altra part, cosa que ens revela fins a quin punt hi havia grups diferenciats i antipaties entre ells. També ens ho revela el mateix plet, de boca d'un dels advocats de les companyies d'assegurances:

> Ya sabemos que este pleyto esta destinado a la triste celebridad de ser uno de los que más han de contribuir ha traer una reforma de la actual ley de enjuiciamento mercantil, toda vez que no basta a impedir el lamentable abuso que se esta haciendo de los trámites judiciales.[261]

Els expedients consultats són dos, amb solapaments que en dificulten la comprensió. Com que no era la nostra intenció reconstruir tots els fets en detall –cosa que suposaria dedicar-hi un capítol sencer– s'han buidat de manera que es pogués aclarir més o menys la trama dels fets, però sobretot, per trobar-hi elements qualitatius que ens permetin veure quins eren les persones que hi van intervenir i si s'hi poden identificar, a més de grups, rivalitats o diferències entre ells. Els dos expedients són els següents:

- Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA) Real Audiència. Tribunal de Comerç. Plets de la Junta de Comerç. Expedient 2691. «José Maria Serra e hijo de este comercio contra Los directores de la Compañía de seguros marítimos Barcelonesa, Catalana i Ancora». Any 1862.
- Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA) Real Audiència. Tribunal de Comerç. Plets de la Junta de Comerç. Expedient 2121. «José M Serra e hijo ca/ Directores Compañía de seguros marítmos Barcelonesa, Iberica y Ancora». Any 1864.

El cas començava amb una Pòlissa assegurances de 13 desembre de 1861 per la qual les companyies catalanes asseguraven la Fragata Española *Reina del Océano*, propietat de Josep M. Serra, matriculada a Santander i pilotada pel capità Basterra. Assegurada per 50.000$ (250.000 ptes.), amb un premi del 7% any, és a dir, 3.500$ (17.500 ptes.) l'any: «(...) valor de las 4/5 partes de la fragata Reina del Océano, actualmente en el Dock Victoria de Liverpool (...) Por el término de un año.» En el document imprès de l'assegurança apareix una llista que ens permeten fer-

[261] ACA. Expedient 2691. José maria Serra e hijo de este comercio contra Los directores de la Compañía de seguros marítimos Barcelonesa, Catalana i Ancora. Any 1862.

nos una idea de les tarifes de les primes d'assegurança: «Algodón en rama 3%, aceite 5%, jabon, acero, etc 10%, arroz, azucar, etc 15%..». En el contracte hi havia una clàusula particular: «quedan sin efecto los artículos 4 i 29 (que no es podia navegar per alguns mars concrets ni passar per alguns caps....) pudiendo en consecuencia dicho buque navegar por todos los mares y direcciones sin recargo (...).» Les asseguradores feien un cert tracte de favor a Josep M. Serra, l'armador del vaixell, permetent-li de navegar per mars on ells habitualment no prenien riscos.

El 19 de gener de 1862 el vaixell sortia del Dock anglès amb destí a Manila i una càrrega de *general goods*. Anava ben proveït pel viatge, tal com especifica el full d'embarcament en anglès. El document inclou un *Bill of entry office*, on es detallen tots els béns que portava embarcats, el *shipper* o consignatari, el volum, el pes i el seu valor. Els *shippers* o carregadors eren anglesos tots, portaven sobretot cotons però també molts altres béns: catifes, quincalleria, calicós, paraigües, maquinària per sucre, ferro, planxes per calderes, vidre d'Anglaterra, sabó, vidriat, productes d'Holanda, merceria, conserves en vinagre, pianos, barrils de pintura, quitrà, dolços, farmàcia, comestibles, gèneros de llana, paper, vi de xampany, harmòniums i un llarg etcètera.

El Diari de Barcelona en donava notícia breu, juntament amb altres vaixells en el Extracto de «Lloyd, 23 de enero. De Holyhead. Dia 21 de enero. Reina del Océano, Bastarrechea. para Manila.»[262] «Estracto del Lloyd del 8 de febrero. De Rolyhead. Dia 6 de febrero. Reina del Océano, Basterra, para Manila. Lequeitio, Algorta, para la Habana.»[263]

Una carta ens dóna la clau dels problemes de navegació que va tenir la nau: «Blas Anchutegui carpintero que fue de dicho buque» explica que van fer-se a la vela des de Liverpool i van tenir problemes amb els vents. A bord de la bodega es va declarar un incendi i els 100 barrils de brea van cremar totalment. El grau de combustibilitat de la brea va impossibilitar cap operació d'extinció i els va haver de rescatar un mercant anglès. la *Reina* es va incendiar definitivament prop de l'illa de Santa Elena. El capità José Luis Basterra, de la matrícula de Bilbao, relata també el viatge i la seva versió és semblant al que diu el fuster Anchutegui.[264]

El 7 de juliol de 1862 el Diario de Barcelona Dedicava a la pàgina 13 tot un escrit referent a l'incendi de la nau, que havia succeït el mes d'abril anterior:

[262] Diari de Barcelona 30 de gener de 1862.
[263] Diari de Barcelona, 15 de febrer de 1862.
[264] Alguns dels documents de l'expedient estan en anglès.

INCENDIO DE LA REINA DEL OCCEANO.

Esta magnífica fragata, que medía sobre 1,600 toneladas, construida poco há en los Estados Unidos, y abanderada en Santander, donde residen sus propietarios y armador don Aureliano Pedraja; mandada por un jóven é inteligente marino, el intrépido don J. Luis de Basterra, natural de Plencia, ha sido devorada por las llamas en alta mar en su viaje de Lóndres á Manila. Hé aquí la carta que, refiriendo este desastre, ha escrito desde la isla de Santa Helena su valiente capitan. (El objeto de la presente es participar á Vd. el triste acontecimiento que ha causado la completa destruccion de la «Reina del Occéano». No me detendré en hacer á Vd. una detallada relacion de esta desgracia, porque en el estado en que me encuentro esto me seria imposible. El viaje fue prospero, aunque lento, hasta el aciago día 8 de abril que me hallaba en latitud 35º 28' S. y longitud E. 6º 12'. Este dia noté que había fuego en la bodega, y enseguida armamos la bomba de incendios y por cuantos medios estaban á nuestro alcance principiamos á echar torrentes de agua á la parte incendiada; pero nuestros esfuerzos eran inútiles. pues cada vez tomaba mayor incremento el fuego.

El agua de los algibes ardía, y lo mismo el de la sentina; por otra parte, el viento desde el día anterior era furioso como un huracán y la mar horrorosa; el buque se mantenia á la capa y podíamos creer que todos los elementos se habían conjurado contra nosotros. Después de echar agua incesantemente á la bodega por espacio de mas de 26 horas, me convencí de que con esta operación el fuego acrecía cada vez mas; por lo cual hube de recurrir al último recurso, esto es, dispuse que se cerrase todo herméticamente para que no entrase aire á la bodega. No se me ocultaba que con esto podría el buque reventar como una bomba; pero también estaba convencidísimo de que puesto el fuego en comunicación con el aire, no existiríamos ni aun 24 horas. ¿Qué hacer en momento tan supremo, con solo tres embarcaciones menores para 34 personas, á mas de mil millas de distancia de la tierra mas cercana y en un paralelo tempestuoso? Nuestra situación era la mas angustiosa que se puede imaginar

Así nos mantuvimos los días 12, 13, 14, 15, 16, 17 y 18; día por dia iba el buque tomando peor aspecto; la cubierta iba hundiéndose gradualmente, todas sus costuras se abrian; caian las estopas y las reemplazábamos con trapos mojados; el calor á bordo era insoportable; el humo, que continuaba saliendo á pesar de nuestro cuidado en tapar todas las rendijas, nos quitaba la respiración; la sed nos consumia, y para apagarla contábamos solamente con una pipa de agua recalentada, no pudiendo servirnos de la de los algibes, porque los tubos de sus bombas se habian derretido.

El día 13, el buque jugaba horrorosamente. la cubierta se había hundido como cosa de un pié, y dos al palo trinquete: á cada balance temíamos que el buque se partiese. Sin embargo de todo esto, nos mantuvimos á. bordo.

El 19 por la mañana nuestra situación era desesperadísima, pues á cada momento esperábamos ver la cubierta invadida por las llamas, tal era el calor que abrasaba las plantas de nuestros píes; pero no: precisamente debian estar bien aseguradas nuestras vidas, pues á las ocho vimos que un buque venia hácia nosotros. Así que se acercó le hice señales de socorro, é inmediatamente recogió vela y quedó en facha á media milla de distancia.

El capitan R. H. Brown del «Trebolgan de Liverpool», se prestó caballerosamente á recibirnos á su bordo, y á las cuatro y cuarto salimos de nuestro buque. No parece sino que la «Reina del Occéano» estuvo esperando á que pusiésemos en salvo nuestras vidas para que pusiese término á la suya.

Poco después presenciamos el espectáculo mas imponente, mas aterrador que podiamos imaginar. A las cuatro y media arrojaba el buque densas y negras bocanadas de humo que le cubrian enteramente; á las cinco y cuarto las llamas se apoderaron de su cubierta; en seguida cayeron los palos y diez minutos despues era el buque una espantosa hoguera. Asi desapareció el mas hermoso y mejor buque que ha arbolado la bandera española, despues de estar ardiendo su bodega por espacio de ocho días.

Cuál ha sido la causa del incendio es un misterio impenetrable para mí mismo. El buque estaba completamente abarrotado, sus escotillas clavadas y calafateadas desde la salida del puerto: todo-cuanto necesitábamos lo teniamos sobre cubierta: segun los conocimientos que firmé no llevábamos carga alguna de materia inflamable: y sin embargo el buque ha sido devorado por las llamas.[265]

Serra reclama, aleshores, l'assegurança de 50.000$ del vaixell i aquí comença la disputa: les companyies d'assegurances diuen que la pòlissa no cobreix el foc a la bodega i que a més, portar 100 barrils de brea amb el grau d'inflamabilitat que té era córrer un risc que ells no han d'assumir. Afirmen, a més, que a bord també hi havia «éter, espíritus i licores» perquè el vaixell ja portava alguns mesos de navegació, que ens fa intuir que la *Reina* abans de sortir de Liverpool s'havia nodrit amb productes vinguts també de França i de Catalunya. El tema en disputa és el de l'origen de l'incendi.

[265] Diario de Barcelona 7 de juliol de 1862.

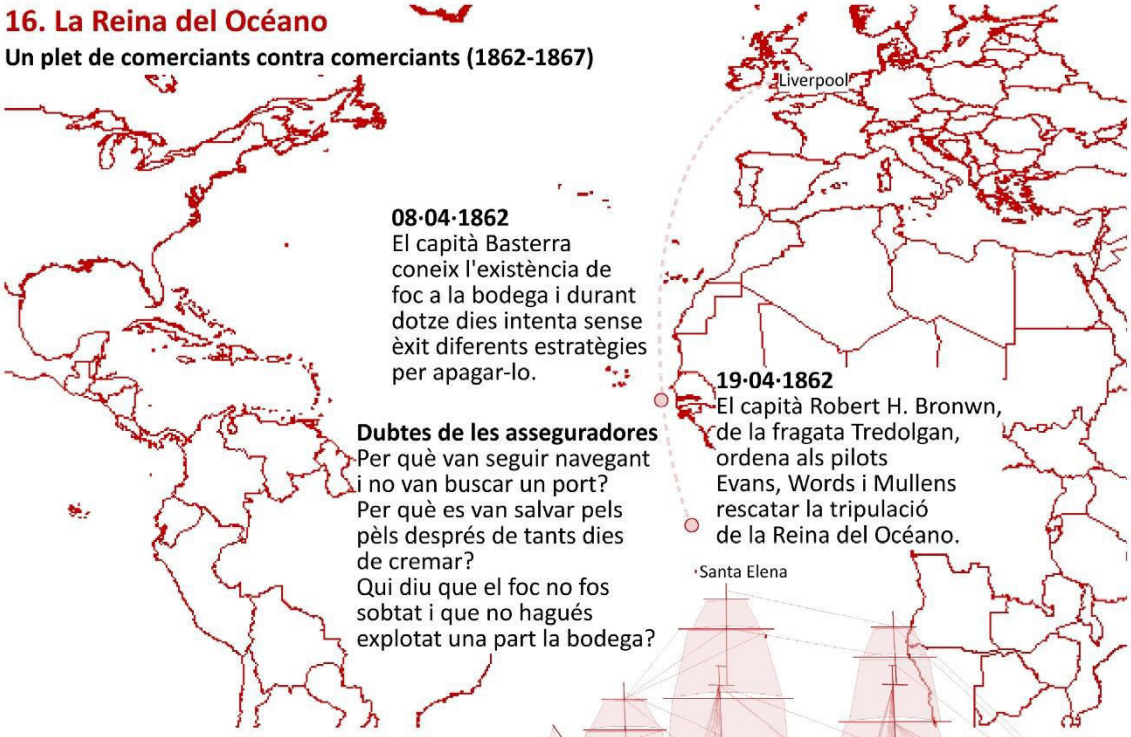
Les companyies catalanes estan unides i s'intueix uns lligams entre elles que van més enllà que el corporativisme, com si fos en règim de monopoli. Actuen unides en el plet. Nomenen com a àrbitre Alejandro Ortembach en «calidad de presidente del comité de las cias. de seguros», formada per les següents companyies:

1. Cia Barcelonesa de seguros: president, Alejandro Ortembach.
2. Cia Catalana general de seguros: president, Francesc Puig i Bori.
3. Iberica de seguros: president, Miquel Biada.
4. Cia seguros el Ancora: president, Francesc Nicolau.

Les asseguradores aporten un dictamen de químics on certifiquen que hi havia matèries inflamables i, per tant, les companyies quedaven exemptes de pagar l'assegurança. A partir d'aquí comença una guerra d'informes i contra-informes sobre el punt fonamental de la disputa: si la càrrega del vaixell tenia massa risc d'inflamabilitat.

16. La Reina del Océano

Un plet de comerciants contra comerciants (1862-1867)

08·04·1862
El capità Basterra coneix l'existència de foc a la bodega i durant dotze dies intenta sense èxit diferents estratègies per apagar-lo.

Dubtes de les asseguradores
Per què van seguir navegant i no van buscar un port?
Per què es van salvar pels pèls després de tants dies de cremar?
Qui diu que el foc no fos sobtat i que no hagués explotat una part la bodega?

19·04·1862
El capità Robert H. Bronwn, de la fragata Tredolgan, ordena als pilots Evans, Words i Mullens rescatar la tripulació de la Reina del Océano.

- pi barrils de pintura
- có calicós
- cf catifes
- cs comestibles
- co conserves en vinagre
- ct cotó
- dç dolços
- fr farmàcia
- fe ferro
- hò harmòniums
- na llana
- m maquinària per fer sucre
- mr merceria
- pr paper
- pü paraigües
- ps pianos
- fe planxes per calderes
- H productes d'Holanda
- qã quitrà (100 botes)
- qi quincalleria
- sb sabó
- vr vidre anglès
- vr vidriat
- vi xampany

Font modificada: Plànol de la fragata Restauración (1800-1830), Plànol de l'aparell de la fragata Lealtad (1830-1870) Museu Marítim de Barcelona, núm. 708P i 372P

Font: enciclopèdia.cat

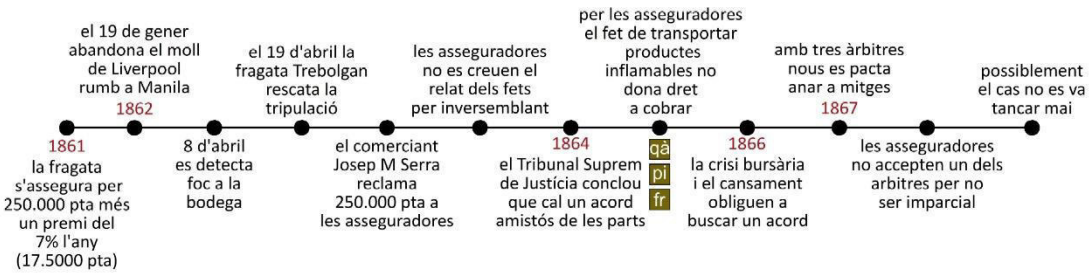
Demandant
Josep M Serra Muñoz
(1810-1882)
hf co na ba
Propietari de la Reina del Océano

La pretensió del demandant qüestiona la solvència de les companyies.

Demandats
Cia Barcelonesa de Seguros (1838-)
Alejandro Ortembach
Cia Catalana General de Seguros (1846-)
Francesc Puig Bori
Ibérica de Seguros (1846-)
Miquel Biada Bunyol
hf co na
Cia de Seguros el Áncora (1857-)
Francesc Nicolau

Àrbitres
(1862-1866)
Marià Lluch Garriga
hf co ba
Domènec Martorell
(1867-)
Josep Serra Font
Josep Amell Carbonell
hf co na ba

hf home del ferrocarril co comerciant na navilier ba banquer

En ell s'hi explica tota la història resumida i els dubtes que el cas plantejava sobretot de com havien anat els fets. Només hi havia la declaració del capità davant un notari anglès sobre l'accident, no davant el cònsol espanyol, tal com hauria d'haver estat –ja que el vaixell era espanyol assegurat per companyies espanyoles– i a la tripulació no se l'havia permès de declarar. Els propietaris de les asseguradores no en tenien prou amb la declaració del capità; l'autoritat havia de tenir informes de tots els tripulants i només en van declarar dos, en espanyol, i com que el notari anglès no entenia res va ser el mateix capità qui va fer de traductor. El cas generava altres dubtes: com és que el vaixell va seguir navegant tot i l'inici del foc? Com és que declaraven que es van salvar pels pèls després de tants dies de cremar? No es creien que la *Reina* estigués uns dies cremant, sospitaven que el foc havia estat de cop i fins i tot que hagués explotat una part de la bodega. La declaració del capità no era creïble. Les asseguradores no es creien el relat dels fets.[266]

El rerefons no és altre que no voler fer front a un gran pagament que probablement hauria posat en dubte la solvència de les companyies asseguradores catalanes, que eren propietat i dirigides per comerciants. Però també destapava que hi havia un conflicte d'interessos clarísssim si els assegurats i els asseguradors eren els mateixos: sorprèn que això no esclatés abans. El plet posa al descobert la fragilitat d'un sistema de navegació marítima d'aquestes característiques.

Les cartes reflecteixen el foc creuat entre les companyies d'assegurances i Serra. Aquest els diu, literalment, «que los navieros se sienten mal asegurados» i que el seu plet està creant malestar entre els naviliers de la ciutat, per això alguns s'asseguren a l'estranger: la crisi de confiança està servida. Els instructors comencen a tenir problemes per trobar àrbitres entre els comerciants de la ciutat, el to de les acusacions va pujant i l'enfrontament entre les parts litigants va prenent un to cada vegada més agressiu.

Els grans comerciants no s'hi volien veure implicats i van provar de quedar-ne al marge: Domingo Martorell i Mariano Lluch van acceptar el seu paper d'àrbitre però no van trobar un tercer –el que podria fer decantar la balança cap a un costat o l'altre– que s'hi volgués implicar. Quan es proposava un nou nom immediatament alguna de les parts el recusava amb arguments sobre si aquest una vegada va ser advocat de l'Amell en un plet contra l'asseguradora Àncora,

[266] Laudo davant el notari Planas i Compte, 2-7-1867.

que si l'altre és amic del Serra, etc. L'enfrontament va prenent un to cada vegada més personal i es van dibuixant aliances i contra-aliances, com en un autèntic culebrot.

El cas s'envia a Madrid i el 1864 el Tribunal Supremo de Justicia dicta sentència, apel·lada per les asseguradores. La sentència es troba en l'expedient i no pren partit: es limita a dir que les parts havien d'arribar a un compromís amigable. El tribunal denega el recurs a les asseguradores i el cas no conclou perquè el 1865 encara cuejava. Els representants de les asseguradores diuen que el cas ha prescrit però Serra insisteix. El 1866, Sixte Taxonera, advocat de les asseguradores manifestava que les companyies no volen pagar costes i a finals d'any Mariano Lluch es retirava com a àrbitre atès que «ya no tiene residencia en esta Ciudad». Més endavant coneixerem les causes de que Lluch no fos a Barcelona. Les companyies ho provaven tot, fins i tot a anar en contra d'Isidor Pons per què feia de gerent de Serra e hijo quan no ho era legalment (era el gendre de Josep M. Serra).

De fet, el motiu de la discrepància seguia sent el ja manifestat: si l'origen del foc estava en els productes inflamables aleshores no hi havia dret a cobrament. Les companyes angleses i franceses consideraven l'éter com la pólvora, material inflamable i per això era un producte que no entrava en l'assegurança. Posaven com a mostra contractes posteriors d'assegurança fets als comerciants Martorell i Bofill i Tintoré, on s'augmentava la prima d'assegurança en mig punt percentual al mes i se suprimia l'article 3 de la pòlissa on deia que s'assegurava contra incendis. Aquesta clàusula s'havia inclòs a petició dels mateixos naviliers perquè el govern els obligava a portar pólvora a bord. Per això els comerciants volien que això quedés assegurat encara que haguessin de pagar més.[267]

Per aquelles dates de 1866 la crisi financera ja havia atacat el cor de la ciutat i els negocis del comerç, per això, els comerciants esgotats (o arruïnats) signen una «Escritura de compromiso» de protocols notarial.[268] En ella les dues parts litigants manifestaven que, en execució de la sentència dictada a Madrid, les parts havien de tornar a nombrar àrbitres, aquest era el compromís. Durant aquell any de 1867 el plet va tornar a Madrid, Mariano Lluch ja no hi era i nomenaven nous àrbitres. Aquesta vegada els va tocar a Josep Serra i Font (de Serra i Parladé) i Josep Amell àrbitres. El problema de nou era el tercer àrbitre.

[267] Laudo davant del Notari Planas i Compte, 2-7-1867.
[268] AHP. Notari Notaris Falp, 28 juliol de 1865 i Planas i Compte 20 març de 1867, 26 de juny de 1867 i 2 de juliol de 1867.

Finalment trobem un *laudo* llarguíssim signat davant el Notari Planes i Compte, un dels homes amb més seny de la ciutat:[269] en ell es pot llegir «declaramos que procede el pago de 50.000 PF» Les costes anirien a mitges. Signaven Isidor Pons, gendre de Josep M. Serra i els directors de les asseguradores. L'acord es va convertir de nou en paper mullat perquè apareix un nou document notarial on «el estinguido comitè» (de les asseguradores) havia rebutjat a Serra i Font per ser navilier interessat directament en aquestes qüestions i es tornava al vell problema del nomenament de tercer àrbitre, ja que el mateix document fallava que es declara nul el que s'havia fet fins ara (segons el protocol anterior) i absol les companyies de pagar l'assegurança. Que cadascú pagui les costes. Aquesta vegada no es va permetre el recurs del Serra, presentat en data 29 de juliol de 1867. Després de sis anys d'enfrontaments, el setembre de 1867 encara no s'havia resolt el cas. A finals de 1867 s'acaba l'expedient però no s'aclareix com i tampoc hem trobat la resolució en protocols notarials. Potser no es va tancar mai.

No hi ha cap dubte que el cost d'aquest enquistament ja havia superat, amb escreix, els 50.000 duros de la indemnització i d'haver arribat a un compromís el mateix 1862, quan el vaixell va naufragar. Però els danys de tants anys d'enfrontament havien posat els comerciants en una situació de relació impossible i calia una feina ingent per provar la reconciliació entre els diferents col·lectius. La crisi financera, a més, va capgirar del tot la posició de cadascun d'ells en el món econòmic i això es percep d'una manera molt clara a mida que es desenvolupa el plet.

Aquest expedient, que dura 5 anys i es troba al bell mig del crac borsari, ens dona una visió qualitativa sobre la posició de cadascun dels nostres homes, en primera persona, organitzats en grups, enfrontats entre ells, ensumant el desastre, que només se supera amb el cas de Mariano Lluch, home de confiança de Manuel Girona, un dels àrbitres proposat per resoldre aquest cas, i que ell, personalment, es va fondre també per la crisi.

[269] Laudo davant Manuel Planas i Compte, 2-7-1867.

4.3. Mariano Lluch: l'home del ferrocarril endut pel crac

> A cuantos menestrales no he visto yo correr a la ruina por el afán de transformarse en burgueses, y a cuantos hombres de carrera no he visto comerse los codos de hambre por haber abandonado el honroso y lucrativo oficio de sus padres.[270]

> Caigo de mucha altura, no por mi posición como hombre de medios, y si solo por la estimación pública, ni estrañaran que haya luchado desesperadamente y hasta con temeridad para evitar una catástrofe que me lanza a un abismo.[271]

És significatiu que l'home que més presència tingué en les inversions destinades al ferrocarril, Marià Lluch i Garriga, sigui l'exemple més clar de qui perd bous i esquelles en arriscar tots els seus capitals a un sol negoci. El nostre «home del ferrocarril» per excel·lència, accionista de totes les companyies i directiu de tres d'elles, el primer de la nostra llista d'escollits, s'ensorrà juntament amb les seves accions el 1866. L'ensorrada fou econòmica però també vital: en la crisi Lluch hi deixà la vida.

Marià Lluch havia nascut a Manresa, era el gran d'una família de dotze germans que probablement tenia un nivell de vida benestant. El seu pare, Antoni Lluch i Mir, tenia alguna terra i una casa a la Plaça Major de Manresa, tot i que vivia a Barcelona. Tenia negocis amb Jaume Safont i Lluch –cotoner, promotor del *Tívoli* de l'Eixample i parent seu i màxim contribuent de la ciutat el 1852–[272] i també tenia interessos en vaixells. Del seu inventari es dedueix que també feia negocis amb els coneguts comerciants Dulcet i Jeroni Juncadella. El 1838 havia comprat un solar al Duc de Medinaceli, al carrer Ample de Barcelona numero 1, on vivien els més potentats de la ciutat i hi havia fet construir una casa.

Dos dels germans de Marià, Joaquim i Josep Maria Lluch i Garriga, eren jesuïtes i arribaren a bisbes, el primer de les Canàries i de Barcelona, i el segon de Salamanca. Una de les germanes, Elisa, estava casada amb l'escriptor Joaquim Rubió i Ors i una altra, Josefa, amb

[270] Coroleu (1888), p. 274.
[271] AHPB. Protocols de Josep Manuel Planas i Compte. Any 1866.
[272] Qui s'embarcaria en negocis amb Antonio Lopez que acabarien en litigi. Rodrigo (2021), p. 149 i 152.

Tomàs Viada i Vilaseca, de la família de comerciants Biada-Viada de Mataró. El mateix Marià Lluch estava casat amb Joaquima Henrich, cunyada de Manuel Girona.[273]

El 9 de maig de 1866, davant el notari Josep Manuel Planas i Compte, els creditors de Marià Lluch –absent i representat pel seu cunyat Joaquim Rubió i Ors– es reunien per presentar una llista d'alguns dels seus deutes:[274] A la Societat Catalana de Crèdit 60.000 ptes. i a Manuel Girona i Miquel Clavé 40.000 ptes. cadascun, més les 25.000 a Jeroni Juncadella, 20.000 a Manuel Baixeras, 30.000 entre Fabra, Arnús i Jaume Safont entre d'altres. Cal dir que entre els seus creditors hi havia els homes més potentats de Barcelona, que probablement li van donar crèdit per la relació de confiança i amistat entre ells.[275] .

Joaquim Rubió i Ors va llegir una carta de Lluch dirigida als seus creditors davant del notari:

> Señores; nombrado apoderado suyo por mi querido hermano político D.Mariano Lluch y favorecido con el encargo de representarle en los actos en que se creyese fuese necesaria la intervención de una persona que pudiese suplirle durante una ausencia que creyó necesaria, para devolver a su atribulado espíritu la calma y la serenidad de que carecía, he creído, contando con el autorizado parecer de personas unidas con lazos de parentesco y de íntima amistad con el citado mi hermano, que sería conveniente al interés de sus acreedores y que cumplía a su buen nombre, provocar una reunión de carácter más que oficial amistoso, en que, esponiéndose con franqueza su situación cual resulta de la nota que se leerá a ustedes, diciendo cuales son sus planes y deseos para lo porvenir y oyendo el parecer de ustedes se pudiese llegar a una resolución beneficiosa para todos.
>
> Desconocido yo de una gran parte de los señores a quienes tengo el honor de dirigir por vez primera la palabra, he creído que esta tendría más autoridad y sería escuchada con más gusto si en cuanto posible fueses hablado no solo en nombre sino por boca, por decirlo así, de mi mismo hermano, y en consecuencia pasaré a leer a ustedes la copia literal de la carta que este me dejó escrita, y que lo fue pocas horas antes de emprender su triste viaje, y en momentos solemnes en que no podía ser la cabeza sino el corazón el que moviese la pluma. Dice así:

[273] El Dr. Ernest Lluch era descendent de la família. La ruïna del seu oncle rebesavi i la seva mort solia ser tema d'amable discussió entre tots dos. Aquest capítol el dedico a la seva memòria.
[274] AHPB. Notari J.M. Planas Compte. 1866.
[275] El detall dels deutes es pot consultar als Annexos Documentals.

'Mi querido hermano y amigo: el afecto que siempre me has tenido y el interés que te tenías por mí en mi inmensa actual desgracia, me han movido a suplicarte tuvieses la bondad de aceptar mis poderes para representación en las eventualidades que puedan ocurrir durante la ausencia a que me es preciso apelar, siquiera sea por unas semanas para recobrar mi perdida cabeza y poder obrar con calma en un asunto para mi tan importante.

Las grandes pérdidas que me han ocasionado de algunos años acá las muchas acciones y obligaciones que he sostenido del Ferrocarril de Zaragoza a Barcelona y otros, las forzadas imprudentes especulaciones sobre otros valores de bolsa, todas tan desastrosas como suponen las depreciaciones de todos estos valores, me han traído a la triste situación de no poder atender a mis muchos compromisos. Mientras he tenido un papel que empeñar, un valor que vender y un amigo o establecimiento que me ha prestado, he aguantado una posición insostenible por el horror que me inspiraba una caída de consecuencias tan terribles para mi y para mi familia y amigos.

Yo no negaré la aceptación de cuanto legítimamente venga sobre mí por mas que de presente no pueda satisfacerlo. Después de esto formaré el estado de mi situación, y si los acreedores, juzgando como espero, que soy incapaz de ocultar valor alguno en provecho mío particular, me hacen el favor de aceptar cuanto tengo y pueda adquirir en el porvenir, que no creo cerrado todavía para mí, aun espero poder concluir mi azarosa y triste carrera con la tranquilidad que apetezco.

Estas esplicaciones podrás darlas a cuantos tengan derecho o intereses en pedirlas, pues mi deseo es que todos se convenzan de mi buena fe y de mis buenas intenciones, por más que la desgracia, que como la fortuna no se rige por aquellos sentimientos, haya podido darles una apariencia contraria.

Cuantos me conozcan podrán considerar cual ha sido mi titánica lucha estos años. Caigo de mucha altura, no por mi posición como hombre de medios, y si solo por la estimación pública, ni estrañaran que haya luchado desesperadamente y hasta con temeridad para evitar una catástrofe que me lanza a un abismo. Sólo dios puede darme fuerzas para soportar una tribulación tan grande.

Perdona tanta molestia a tu infeliz y desconsolado hermano. Mariano Lluch'

Joaquim Rubió i Ors afegia algunes consideracions personals:

Que la triste situación a que se halla reducido mi querido hermano, es hija en gran parte de la suerte, que no acostumbraba mostrársele risueña, y en parte a las circunstancias

azarosas por las cuales está el comercio pasando, no hay porque repetirlo a las personas que me escuchan. Podía haber habido además por parte de aquél algo de obcecación, cierto alucinamiento hacia determinada clase de negocios que le han sido fatales; pero quien pueda gloriarse de no haber caído en igual falta, y de haber acertado siempre en sus especulaciones.

Creo igualmente escusado dirigiéndome a personas todas amigas suyas, encarecer la buena fe de las declaraciones y protestas nacidas del corazón que hace en su carta. La fortuna, caprichosa en sus halagos como en sus desdenes, podrá haberle hecho desgraciado, pero no haber cambiado sus sentimientos tan nobles hoy como ayer, tan puros cuando se arrojaba a especulaciones propias, como cuando se ocupaba en la gestión de los importantes y arduos asuntos que se le encomendaban. No dudo, pues, que todos ustedes tendrán entera fe en las promesas de mi hermano, y completa seguridad de que si mejorase su suerte en lo venidero, daría cuanto adquiriese a sus acreedores, no reservándose para sí más que lo estrictamente necesario, que forzosamente tendría que ser muy poco para quien, como Lluch, es tan modesto en sus goces y tan enemigo de la ostentación y el lujo

Comprendiendo sin embargo que esto si bien puede honrar al que tales ofrecimientos hace y tales propósitos manifiesta, no basta para satisfacer los deseos de los que más o menos perjudicados en sus intereses, tienen derecho a ser recompensados de favores hechos e indemnizados de los quebrantos sufridos, y por cuanto al presentarme a ustedes creía que debía hacer algo más que limitarme a repetir aquellas promesas, Don Manuel Girona tendrá la bondad de enterar a ustedes de cierta indicación sobre la posibilidad de un convenio de familia que le hizo mi hermano político pocos días antes de su marcha. Esta indicación, cuya importancia deberán ustedes apreciar, da lugar a una esperanza no ya vaga y si de realización posible, y con la cual podrá mejorar mucho la futura posición de mi hermano, y por consiguiente aumentar los medios de satisfacer a todos ustedes como ardientemente lo desea, la doble deuda de gratitud y de intereses que con todos tiene contraídos.

Como la mayor o menor posibilidad del indicado convenio debía depender del interés que por la desgraciada suerte de mi hermano se tomase su familia, yo que sabía cuán inclinada se hallaba a hacer por él cuanto pudiese, no he vacilado en dirigirme a cada uno de los individuos de la misma que residen en esta capital o en poblaciones no distantes a ella, para cerciorarme más y más de sus buenas disposiciones en favor del atribulado hermano a quién todos de corazón amamos, y conforme lo esperaba, he podido acabar de convencerme de que éste les hallaría decididos a hacer en obsequio suyo cuanto para mejorar su posición fuese necesario, siempre empero que por parte de todos ustedes se le

> tengan las consideraciones que lo angustioso de su situación reclama y de que son dignos su buen nombre y honradez, y se le dé la seguridad de que al restituirse a su querida patria no ha de verse judicialmente perseguido e inhabilitado por consiguiente, para crearse en lo porvenir una posición independiente y honrosa y con la cual pueda hallar nuevos recursos para atender a sus compromisos y para concluir, como dice su carta, su azarosa y triste carrera con la tranquilidad que apetece.
>
> Esto es señores, cuanto en nombre de mi hermano tenía que esponer y estas las manifestaciones que de hallarse presente y con más acierto que yo hubiera aquél hecho, y esta es la súplica que hago a ustedes a favor de quien no por ser su deudor habrá perdido para ustedes, al menos así él lo cree, el apreciable dictado de amigo con que antes le favorecían. Joaquim Rubió i Ors.[276]

Els creditors van acceptar no perseguir judicialment a Lluch i que es posés el patrimoni del seu pare com a aval al futur pagament dels seus deutes. Ells farien l'inventari de tot el passiu de Marià Lluch i mentrestant la família celebraria la concòrdia per cedir el patrimoni de l'herència del pare.[277]

L'estiu de 1867, Joaquim Rubió Ors va escripturar davant de notari que Marià Lluch havia mort a l'estació de tren de Saragossa la matinada del 20 de juliol, on fou enterrat sense haver rebut els sants sagraments, tal com consta en el protocol notarial.

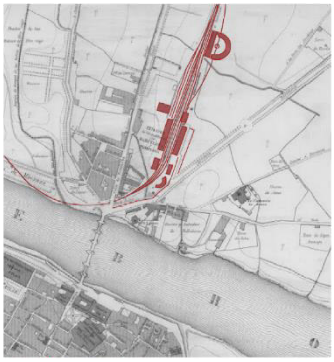
[276] El subratllat és meu.
[277] El mateix any Marià Lluch reconeix davant de Planas i Compte el deute amb Manel Girona i Agrafel, com a soci i liquidador de Miguel Domingo i Cia. L'escriptura diu que està *ausente*. Davant el mateix notari es celebrà un conveni familiar de tots els germans Lluch Garriga pel qual es cedia el patrimoni del pare per pagar els deutes de Marià. Els que no hi eren presents ho van fer per escrit. AHPB. Planas Compte. 1866.

1. El pare tenia negocis amb Jaume Safont Lluch (cotoner i promotor del Tívoli) i amb els comerciants Dulcet i Jeroni Juncadella.
2. Era el germà gran d'una família nombrosa amb un nivell de vida benestant. De fet, vivien al carrer Ample on predominaven les famílies de renda entre mitjana i alta.
3. El crac borsari de 1866 va arruinar la família pel fet d'invertir bona part del capital en accions. del ferrocarril. El cunyat Joaquim Rubió va haver de representar la família davant dels creditors per absència de Marià Lluch.

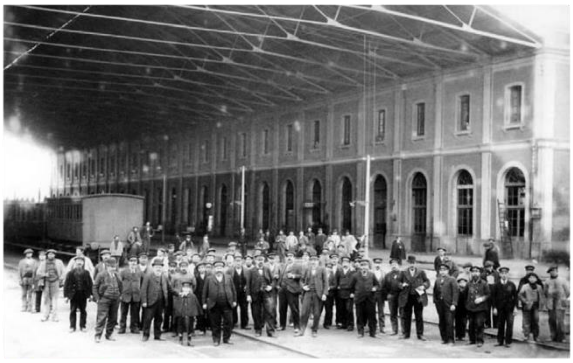
18. Marià Lluch Garriga

Una crisi econòmica i vital

Plànol (1872) i treballadors (1900) de l'estació dels ferrocarrils de Barcelona i Pamplona (Saragossa)

Font: Proyecto GAZA

Font: Proyecto GAZA

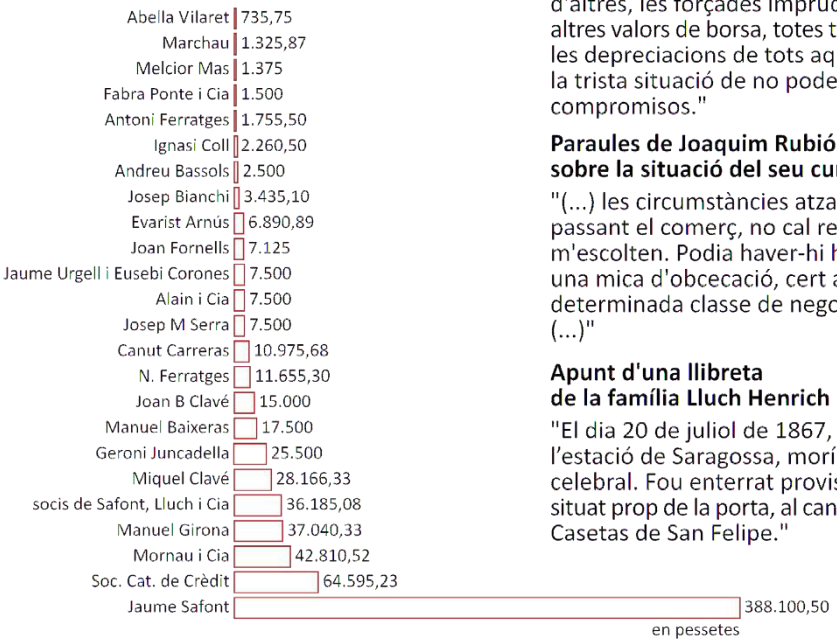
(1814-1867)

hf co na ba

Veritable prohom del ferrocarril pel fet de ser accionista de totes les companyies promogudes des de Catalunya i, a més, director de tres d'elles.

Deutes de Marià Lluch Garriga liquidats pels germans

En total deu 740.330,98 pessetes. La persona a qui deu més diners és el soci principal Jaume Safont de la casa de comerç Jaume Safont i Lluch i Cia.

Extracte de la carta de Marià Lluch Garriga als creditors

"Les grans pèrdues que m'han provocat d'alguns anys cap a aquí les moltes accions i obligacions que he sostingut del Ferrocarril de Saragossa a Barcelona i d'altres, les forçades imprudents especulacions sobre altres valors de borsa, totes tan desastroses com suposen les depreciacions de tots aquests valors, m'han portat a la trista situació de no poder fer front als meus molts compromisos."

Paraules de Joaquim Rubió Ors sobre la situació del seu cunyat

"(...) les circumstàncies atzaroses per les quals està passant el comerç, no cal repetir-ho a les persones que m'escolten. Podia haver-hi hagut a més per part d'ell una mica d'obcecació, cert al·lucinament cap a una determinada classe de negocis que li han estat fatals; (...)"

Apunt d'una llibreta de la família Lluch Henrich

"El dia 20 de juliol de 1867, tornant cap a Barcelona, a l'estació de Saragossa, morí de repent d'una congestió celebral. Fou enterrat provisionalment al nínxol 281 situat prop de la porta, al cantó esquerre al lloc anomenat Casetas de San Felipe."

Un document de la família aclareix aquesta mort precipitada i esvaeix possibles especulacions. La «Llibreta d'apunts d'en Pau Lluch i Casas», datat l'1 de gener de 1930 a Madrid ens revela que «Marià Lluch i Garriga nasqué a Barcelona. Era el germà gran, per tant quedà hereu. A l'any 1837 es va casar amb Josepa Henrich de Barcelona, de la que no tingué succeció. Poguent viure de renda treballà encara fent operacions de borsa. Sofrí un daltabaix. La seva mare, que li duia gran amor, l'ajudà a cobrir deutes poguent marxar honorablement a Madrid per empendre una nova vida. El dia 20 de juliol de 1867, tornant cap a Barcelona, a l'estació de Saragossa, morí de repent d'una congestió celebral. Fou enterrat provisionalment al nínxol 281 situat prop de la porta, al cantó esquerre al lloc anomenat "Caseta de San Felipe".»[278]

Lluch va morir amb 53 anys d'edat, sense fills. Els seus amics i parents, Jaume Safont (el seu principal soci), Joaquim Font Ferrer, Miquel Safont i Francesc Suaña de Tabares, es farien càrrec de la seva herència.[279].Els crèdits de Mariano Lluch reconeguts en el protocol de Planas i Compte són els del quadre següent:

En els annexos es poden consultar els detalls dels inventaris de Marià Lluch, de 1867. En el protocol es reprodueix l'inventari del pare fet a Manresa per valorar els béns de què disposen i pagar els deutes abans de repartir-se el que queda de l'herència del pare. La valoració dels béns es fan per saber quin era el deute del fill cap al pare. Després de valorar tots els béns, en primer lloc els germans liquiden els deutes de Marià Lluch amb Safont, Girona, Miquel Clavé, Jeroni Juncadella, Josep M. Serra, Ferratges ,Fabra, Evarist Arnús i d'altres, per arribar a la suma de 740.330 ptes. Estimat en euros, els 4 milions reconeguts davant de notari es converteixen en un deute final de 11.807.496,01€. La família va arribar a un acord de deixar a Josefa Henrich, la seva vídua, una pensió anual de 1.200 esc. La resta, si quedava alguna cosa, s'ho repartirien.

Esgarrifa de pensar com un home tan ben posicionat, d'origen comerciant acabalat, emparentat amb les famílies més poderoses econòmicament de Barcelona, queda entrampat en una espiral de crèdit i préstec per seguir comprant i seguir perdent diners, fins a la mort. I com la resta de comerciants no poden deixar de cobrar-li els deutes, probablement perquè sinó la cadena els faria caure com fitxes de dominó: quants d'ells estaven en situació similar que

[278] Agraeixo a Rosa Lluch Bramon haver-me fet arribar aquest document familiar.
[279] El seu testament s'obria i en ell el difunt demanava que se li tornessin les 25.308 rals de dot de la seva dona Joaquima Henrich i que li diguessin 500 misses. Li deixava 4000 lliures d'esponsalici a la seva dona. AHPB. Notari Llopart. 1867. L'Inventari detallat de Mariano Lluch i la liquidació dels seus béns es pot consultar als Annexos Documentals.

Lluch? quants d'ells havien prestat o prestaven i l'expectativa de retorn era nul·la? Quants d'ells havien perdut el 90 % dels diners invertits ? Probablement entre els enfrontaments pel Plet de de Serra i la mort de Lluch, l'ambient a Barcelona el 1867 devia ser ben enrarit.

Quadre 1.26. Quadre de deutes de Marià Lluch

Creditor	**Crèdit**
Manuel Girona	8.000 duros : 100 accions FFCC Barna. Saragossa
Miquel Clavé	8.000 duros
Manuel Baixeras	4.000 duros
Joan Fornell	1.400 duros
Melchor Mas	275 duros
Ignasi Coll Bovets	452 duros 500 mil
Andreu Bassols	500 duros
Jaume Safont (a)	1.500 duros
Fabra, Ponte i Cia. de Madrid (b)	300 duros
Evarist Arnús	1.500 duros
Soc Cat Crèdit (d)	12.000 duros
Jeroni juncadella (e)	5.000 duros

(a) segons liquidació de *Alcani i Cia.* de Paris que liquida Miquel Clavé
(b) representat per Andreu Bassols
(c) representat per Manuel Baixeras
(d) representat per Josep Ubach
(e) representat per Raimon Castellar
Un total de 42.927 duros que equivalen a uns 3.423.205,74 euros de 2024

4.4. La crisi esquitxa tothom

Els historiadors Pere Pascual i Carles Sudrià han estudiat a fons les causes de la crisi de 1866 així com les seves conseqüències, que ens permet entendre el seu abast i com va suposar un punt i final a la primera etapa de la Catalunya industrial:

> (...) la crisi financera que va afectar Barcelona el mes de maig de 1866 (...) tot i la coincidència de la crisi barcelonina amb la que s'havia desfermat a Londres dos dies abans, les raons immediates del trasbals cal cercar-les en la debilitat del sistema financer bastit a partir de 1856 i en el greu desequilibri fiscal de l'Estat. Una altra raó, més de fons, es trobaria en la mateixa força de l'embranzida inversora d'aquells anys, que va esgotar les reserves d'estalvi existents i va provocar en el mercat financer una tensió insostenible. Les conseqüències immediates van ser la desaparició d'un bon nombre d'entitats de crèdit i la

> recuperació de l'hegemonia financera per part del Banc de Barcelona, en un entorn d'atonia econòmica general.[280]
>
> La fallida de les companyies ferroviàries determinà que, definitivament, la crisi es transmetés al sector financer. L'escenari és conegut. En el decurs de 1865 s'aguditzaren les tensions derivades de la situació depressiva de l'economia real, les pressions de la Hisenda en la captació de l'estalvi disponible a la plaça i els efectes deflacionistes derivats del desequilibri del sector exterior. El sistema financer es trobà, doncs, aclaparat de nou per la davallada dels comptes corrents i dels dipòsits bancaris i per la contracció del volum de moneda fiduciària en circulació. (...) La contracció de l'oferta monetària i creditícia comportà un creixent efecte alcista del tipus d'interès, la qual cosa contribuí a agreujar la situació de comerciants, industrials, etc., a aguditzar la tensions depressives i a intensificar la davallada de les cotitzacions en el mercat financer. En aquestes circumstàncies, en qualsevol moment es podia produir una suspensió de pagaments bancària que generés el pànic i un desastre financer sense precedents. El crac va tenir lloc, finalment, el maig de 1866.[281]

Molts dels comerciants que hem estudiat en aquesta primera part van quedar atrapats en l'ensulsiada de 1966. La crisi afectà les seves trajectòries i sobretot, els seus patrimonis. En els casos en que per raó de mort es va fer el seu inventari durant aquells anys, hem pogut conèixer en algun cas, la caiguda de valor de les seves inversions.

Per exemple el notari Josep Manuel Planas i Compte, també home de confiança de Manuel Girona i estretament vinculat al món del ferrocarril. En el moment de la seva mort el seu patrimoni estava format de 1.295 accions de la companyia de Saragossa i dues cases, valorades en 115.000 ptes. Els seus deutes ascendien a 60.741 ptes. per la qual cosa els seus fills van haver de vendre una de les dues cases. Si considerem que Planas Compte comprà les accions de la Saragossa pel seu preu nominal, cosa raonable perquè fou el promotor de la línia, això vol dir que va desemborsar un total de 650.000 ptes. en la línia, una suma molt important per un home que només era notari; el més probable és que els seus serveis jurídics es paguessin en accions.[282]

---

[280] Navas i Sudrià (2007), p. 35.
[281] Pascual (2016), p. 190.
[282] Ens consta que també va comprar accions per valor de 100.000 ptes. de la casa Prats i Boada a 1864, de la Ferreria Barcelonesa per 12.500 ptes., i a altres companyies. No es pot determinar si la seva

També víctimes de la crisi foren les dues parelles de germans Arimon-Andarió i Arimon-Cruz. D'aquests tenim menys dades, ja que només s'ha trobat l'inventari de Joaquim Arimon Andarió, pare dels Arimon Cruz. Els Arimon Andarió eren col·laboradors de Manuel Girona, Joaquim era administrador del Banc de Barcelona i de la companyia del ferrocarril de Saragossa i tots eren accionistes de la segona.[283] En l'inventari de Joaquim Arimon Andarió de 1871 consta que el seu únic patrimoni era una immensa finca a Sant Gervasi heretada del seu germà Genís que havia mort a 1865, hipotecada per més de 37.000 duros dels quals en devia haver tornat una part perquè els seu deute real era en aquell moment de 25.000 duros.[284] Tot fa pensar que Joaquim Arimon Andarió comprà les seves accions de ferrocarril amb préstecs que després no va poder tornar en la seva totalitat, ja que alguns dels seus deutes eren a particulars –probablement intermediaris que col·locaven paper– per subvencions de ferrocarrils.[285]

Pere Doria Arnalot, natural de Gerri de la Sal, és un altre dels nostres homes que morí arruïnat, però la seva ruïna no és tan fàcilment atribuïble al ferrocarril. Fill d'una de les famílies de terratinents més importants del Pallars, els Arnalot, soci comanditari de la casa de comerç Miarons i Doria i de la societat Duran i Cia., Doria havia de ser un home acabalat si tenim en compte les compres de valors mobiliaris que efectuà durant la seva vida. En canvi, en el seu inventari fet a 1868 sorprèn la pobresa del seu patrimoni.[286] En resum, li quedaven uns deutes nets per valor de 5.642 escuts. Pere Doria Arnalot havia arribat a invertir 250.000 ptes. al

---

remuneració de notari i directiu de la Saragossa li permetien tal acumulació de capital - probablement no - però és possible que s'endeutés per comprar les accions. Suposadament, arribada la crisi, no pogué fer front als seus deutes i es vengué totes les participacions en societats que tenia, a excepció de les accions de la Saragossa, les úniques que posseïa en el moment de morir a 1874, segons el seu inventari. BDUB i AHPB. Protocols de Jeroni Cahué, 1974. Inventari de Josep Manuel Planas i Compte.

[283] Els Arimon arribaren a tenir 1.000 accions de la companyia de Saragossa a 1856. Una escriptura trobada casualment ens revela alguns tractes "estranys" entre Manuel Girona i els Arimon. Girona "prestà" 830 accions de la companyia de Saragossa a Joaquim Arimon perquè pogués fer una operació especial - no especifica quina - amb el *Banc de Barcelona* - que eren ells mateixos. L'escriptura no permet aclarir què significava exactament aquesta operació. Actes de les juntes de la companyia de Saragossa i AHPB. Protocols de Josep Manuel Planas Compte. Any 1862.

[284] Les hipoteques eren a favor de Manuel Girona, de la línia de Saragossa, del Banc de Barcelona i de Miquel Clavé entre d'altres. AHPB. Protocols de Josep Manuel Planas i Compte, 1871. Inventari de Joaquim Arimón i Andarió.

[285] Cert és que no fou l'únic a morir carregat de deutes: també el comerciant Manuel de Compte passà per dificultats financeres al final de la seva vida, així com Joaquim Arimon Andarió, Pere Doria Arnalot, o el notari Manuel Planas Compte.

[286] En el moment de la seva mort els seus béns consistien en dues cases, una al carrer Arc del Teatre de Barcelona i una a Sant Gervasi, sense valorar, quatre crèdits que ascendien a 12.438 escuts i deutes amb els parents Doria, Bulbena i Arnalot per valor de 18.080 escuts i 244 milèssimes. AHPB. Protocols de Obiols, 1868. Testament i Inventari de Pere Doria i Arnalot.

Ferrocarril de Martorell, 100.000 ptes. a Miarons i Doria i 55.000 ptes. a la Industrial Lano-Algodonera, per la qual cosa suposem que la seva ruïna fou causada també per la crisi.

El 1867, just després del crac borsari barceloní, l'inventar *post-mortem* del navilier Josep Parladé, soci d'una de les navilieres més importants d'inici del segle, posa de manifest aquesta necessària revaloració dels actius de molts dels comerciants de principis de segle, de la primera generació. Parladé tenia el seu patrimoni naval en forma de motes i parts de fusta i el valor final de les parts de vaixell quedava reduït a un 15%, per la degradació del mateix vaixell o per l'obsolescència tecnològica d'unes naus de vela que ja no eren competitives davant els grans vapors: el 1867, parlar en termes de motes i parts de vaixell, de fusta, era totalment arcaic: el crac el 1866 obligava tothom a valorar de nou els seus actius, lluny d'eufòries, per tornar al valor real de les coses.

Quadre 1.27. Interessos de Josep Parladé en parts de vaixells i motes
«Partes de madera en buques» (en pessetes)

Parts	Vaixell	Nom	Capità	Valor
1	Pollacra	*Dolores*	Ferrer	3.080
1	Pollacra	*Silencio*	Alsina	1.550
0.5	Bergantí	*Vigilante*	Mirambell	1.250
0.5	Pollacra	*Floresta*	Millet	1.710
0.5	Místic	*Emperador*	Maristany	1.375
0.5	Místic	*Lancero*	Oliver	1.125
1	Bergantí	*Fortuna*	Llenas	2.980
1	Bergantí	*Pepe*	Maristany	3.400
0.5	Goleta	*Esmeralda*	Millet	1.530
0.5	Bergantí	*Indio*	Pagès	1.275
0.5	Corbeta	*Tuya*	Roig	1.565
0.5	Pollacra	*Pronta*	Maristany	625
2	Místic	*Valiente*	Poch	4.800
1.5	Bergantí	*Procer*	Millet	3.937
0.5	Land	*Paz*	Pla	1.635
0.1	Land	*San Pedro*	Cavaller	850
0.125	Land	*San Jose*	Cavaller	2.238
0.1	Land	*Teresita*	Cavaller	1.072
0.5	Goleta	*Clarita*	Isern	1.625
0.5	Místic	*Pescador*	Oliver	555
0.5	Místic	*Sant jaume*	Maristany	1.000
0.5	Pollacra	*Vestal*	Marti	1.500
0.5	Bergantí	*Presidente*	Rius	1.125
0.5	Bergantí	*Presidente*	Rius	1.125
1	Bergantí	*Presidente*	Pagès	2.250
0.25	Bergantí	*Maria Rosa*	Bertran	10.753
total				57.026

Font: AHPB. Protocols de Valls Torner, 1867.
Inventari de Josep Parladé i Llucià

Les parts de vaixell eren les fraccions de vaixell de les quals n'eren propietaris els qui havien cofinançat la construcció del vaixell. Solien ser una setzena part.

«Crèditos: motas en varios buques» (en pessetes)

Mota	Vaixell	Nom	Capità	Valor
1	Goleta	*Nueva Teresa*	Codina	1.500
1	Goleta	*Felix*	Pla	1.500
1.5	Goleta	*Saffo*	Arimon	2.250
0.5	Místic	*San Jaime*	Fontanills	750
0.5	Místic	*Nuevo Valiente*	Pou	750
0.5	Land	*Paz*	Pla	750
1	Pollacra	*Viajero*	Curell	1.500
1	Pollacra	*Dolores*	Ferrer	1.500
1	Pollacra	*Mensajera*	Millet	1.500
1	Pollacra	*Hortencia*	Suñol	1.500
1	Pollacra	*Paula*	Maristany	1.500
1	Pollacra	*Lancero*	Oliver	1.500
1	Pollacra	*Nueva Dolores*	Pagès	1.500
1	Bergantí	*Fortuna*	Llenas	1.500
1	Pollacra	*Pronta*	Ros	1.500
1	Corbeta	*Tuya*	Roig	1.500
1	Bergantí	*Cecilia*	Ferrer	1.500
1	Pollacra	*Paca*	Orta	1.500
0.5	Queche	*Pubilla*	Guardiola	750
1	Bergantí	*Indio*	Pagès	1.500
1	Pollacra	*Silencio*	Alsina	1.500
1	Bergantí	*Diana*	Sanjoan	1.500
1	Pollacra	*Anita*	Monau	1.500
1	Bergantí	*Vigilante*	Mirambell	1.500
1	Pollacra	*Floresta*	Millet	1.500
1	Bergantí	*Procer*	Millet	1.500
1	Corbeta	*Linda*	Ferrer	1.500
1	Goleta	*Esmeralda*	Millet	1.500
1	Corbeta	*Sortpresa*	Fontanills	1.500
1	Bergantí	*Pepe*	Martí	1.500
part.	Bergantí	*Nueva Rosa*	Bertran	1.500
total				56.450

L'import total no coincideix amb la suma de la columna Valor atès que en l'inventari es posava el valor total de l'expedició o del valor del vaixell, no la part que li corresponia al comerciant; la columna primera ens indica que Parladé només tenia una participació, o mitja,

per això cal ponderar. Els marmessors afirmen que el valor real d'aquestes parts de vaixell és el 15% del total que surt calculat. És a dir que va quedar reduït a 8.553,9 ptes. aproximadament.[287]

També l'inventari *post-mortem* d'Ignasi Romañà Puiggròs, fet a 1867, ens permet constatar l'efecte devastador de la crisi, perquè dóna amb tot detall l'enorme pèrdua de valor de les inversions que havia dut a terme el comerciant.

Quadre 1.28. Pèrdua de valor dels béns mobles d'Ignasi Romañà Puiggròs (en duros)

Tipus de valor, companyia i cotització en el moment de la valoració	v. nom.	v. real	% desval.
20 Obligacions Canal Urgell de 100 duros al 42 %	2.000	840	58,00
105 obligacions de l'Estat per subvencions de FFCC de 100 duros al 58%	10.500	6.090	42,00
100 obligacions FFCC Orense Vigo de nominal de 100 duros al 6%	10.000	600	94,00
30 obligacions FFCC Medina del Campo a Saragossa de 100 duros al 7%	3.000	200	93,33
99 oblig. FFCC del Grau de València a Almansa valor de 100 duros al 18%	9.900	1.782	82,00
60 accions la España Industrial de 100 duros al 87%	6.000	5.220	13,00
25 accions de Soc. Catalana de Crèdit nominal de 100 duros al 12%	2.500	300	88,00
40 accions Industria Algodonera de 100 duros al 40%	4.000	1.600	60,00
60 accions del FFCC de Martorell dipositats de 100 duros al 12%	6.000	720	88,00
41 accions del FFCC de Martorell dipositats de 100 duros al 12%	4.100	492	88,00
400 accions del FFCC de Martorell a nom de la seva dona i els seus fills	40.000	4.800	88,00
total valors	**98.000**	**22.644**	**76,89**
Pèrdua de valor dels títols		**75.356**	
Mitjana del valoració dels títols respecte al nominal		**23.10%**	

Font: AHPB. Protocols de Josep Ponsà, 1867. Inventari d'Ignasi Romañà Puiggròs.

[287] L'equivalent en Euros d'avui dia podria ser de 1 pta. = 15,95 €. Aleshores 57.026 ptes. equivaldrien a 909.564,7€, i el valor calculat pels marmessors seria de 136.425,84 euros.

Quadre 1.29. Parts de vaixells i motes d'Ignasi Romañà. Valor nominal i real en duros a 1867

valor	Vaixell	Nom	Capità	nom.	real	% desval.
Rebut de 600 duros part fusta	goleta	Lola	Millet	600	100	83,33
Id de 325 duros	goleta	Clarita	Millet	325	50	84,62
Id de 300 duros	místico	San Marià	Sanmiguel	300	50	83,33
Id de 350 duros	místico	Catalan		350	50	85,71
Id de 411 duros part fusta	land	San José	Mateu	411	80	80,54
Id de 275 de ½ parte fusta...	místico	Emperador	Maristany	275	50	81,82
Rebut de 100 duros 1/3 mota	místico goleta	San José	Fontanilles	100	90	10,00
Id de 100 duros	místico	Noveno Valiente		100	90	10,00
Id de 300 duros	místico	Catalan		300	270	10,00
Id de 150 duros 1/3 mota	goleta	Clarita	Isern	150	135	10,00
Id de 150 duros ½ mota	goleta	Emperador	Casals	150	135	10,00
Id de 150 duros mota	goleta	Berenguer	Ventura	150	135	10,00
Id de 150 duros ½ mota	balandre	Perla	Poch	150	135	10,00
Id de 150 duros ½ mota	pailebot	Guadalquivir	Forgas	150	135	10,00
Id de 200 duros ½ mota	land	San José	Mateu	200	180	10,00
150 duros ½ mota	bergantí	Timoteo	Casals	150	135	10,00
Id de 150 duros ½ mota	bergantí	Procer	Millet	150	135	10,00
Id de 150 duros	polacra goleta	Guadalupe	Fontanills	150	135	10,00
Rebut de 300 duros mota	goleta	Lola	Millet	300	270	10,00
100 duros d'1/3 mota	goleta	Bonaigua	Maristany	100	90	10,00
TOTAL				**4.561**	**2.450**	**46,28**

Font: AHPB. Protocols de Josep Ponsà, 1867. Inventari d'Ignasi Romañà i Puiggròs

Joan Manuel Bofill Pintó, dels mes grans naviliers, també patí els efectes de la crisi, però la seva còmoda posició no l'obligà a desfer-se de les accions que tenia. Per això en el moment de la seva mort, a 1878, encara les conservava. Els seus descendents, però, sembla que es desferen dels títols, fent efectiva la seva pèrdua de valor. En el seu inventari de 1878 veiem que

la caiguda de valor dels béns mobles a causa de crisi eren enormes. Només les accions del Banc de Barcelona valien més que el nominal desemborsat.[288]

Quadre 1.30. Valor nominal i valor real a que es vengueren, descomptat corretatge, els valors mobiliaris pertanyents a Joan Manuel Bofill i Pintó, en pessetes a 1878

Tipus de valor, companyia i cotització en el moment de la venda	v. nom.	v. real	% des.
50 obligacions de l'Estat per subvencions FFCC, venudes al 23,75% 90 obligacions de l'Estat per subvencions a FFCC venudes al 24%.	70.000,00	16.650,00	76,21
Títols deute consolidat exterior al 3%, venuts al 13,20%	88.000,00	11.594,12	86,82
Títols deute consolidat interior venuts a 12,55%	110.000,00	13.778,75	87,47
50 ct bons FFCC Saragossa venuts al 31,5%	9.426,75	2.945,55	68,75
100 obligacions FFCC Saragossa venuts al 39,5%	50.000,00	18.700,00	62,60
50 oblig FFCC Saragossa venudes al 39,75% 50 oblig FFCC Saragossa venudes al 39,875%	50.000,00	18.848,45	62,30
50 oblig FFCC Saragossa venudes al 40,25%	25.000,00	9.528,12	61,89
50 oblig FFCC Saragossa venudes a 40,375%	25.000,00	9.557,81	61,77
100 obligacions Canal Urgell venudes al 16%	50.000,00	7.937,50	84,13
108 accions Societat Catalana de Crèdit venudes al 27%	54.000,00	14.512,50	73,13
71 accions Banc de Barcelona venudes al 119,50%	35.000,00	41.814,00	-19,47
total valors	**566.426,75**	**165.866,80**	**70,72**
Pèrdua de valor dels títols		**400.559,95**	
Mitjana del valoració dels títols respecte al nominal		**29,28 %**	

Font: Protocols notarials. Cahué, 1878. Inventari de Joan Manuel Bofill i Pintó

La crisi, doncs, havia de tenir conseqüències molt greus pel país. Afectà de forma directa els patrimonis de molta gent del món dels negocis, però també els petits accionistes de les línies de ferrocarril, la majoria, que perderen els seus estalvis. Amb tota seguretat l'ensulsiada deixà malmeses les expectatives en el creixement econòmic. S'acabava un període d'eufòria excessiva, d'especulació exagerada i d'empreses difícilment viables, promogudes per homes que confiaven a cegues en les possibilitats del creixement del comerç i la indústria, però que no van calcular-ne bé els riscos, alguns els quals podien ser exògens, com la fam del cotó. El primer gran període capitalista de Catalunya s'acabava amb una prova amarga i un ensurt que faria disminuir enormement la temeritat dels empresaris del país. Però no de tots: uns anys després, durant

[288] També hi consten les participacions en empreses fetes a través de la naviliera Bofill i fill, que dirigia. La societat tenia accions de la Catalana Industrial y Mercantil, de la Española, de la ferreria el Ángel de Màlaga, de la Catalana de Seguros contra incendios, del Canal d'Urgell, i del Banco de España entre d'altres. AHPB. Protocols de Jeroni Cahué, 1878. Inventari de Joan Manuel Bofill i Pintó.

l'època coneguda com de la« febre d'or», es pogué comprovar que alguns no reculaven davant la possibilitat d'un guany fàcil, especulatiu; però aquest serien uns altres temps amb uns altres protagonistes.

El cas de la família de comerciants Amell és interessant perquè ens permet comparar l'evolució de la valoració dels títols mobiliaris en el temps. Tenim els inventaris de tres dels seus membres per tres anys molt diferents, de Pelegrí Amell Carbonell, mort a 1861, abans de la crisi; del seu germà Josep Amell Carbonell, mort a 1876, deu anys després de la crisi i finalment del fill del darrer, Joan Amell Bofill –nebot per part de mare de Joan Manuel Bofill Pintó– mort a 1893, que tenia gran quantitat de valors mobiliaris, alguns probablement heretats del seu pare.

Quadre 1.31. Valor nominal i valor real dels valors mobiliaris pertanyents a Pelegrí Amell Carbonell, segons el seu inventari de 1961 (en duros)

Tipus de valor, companyia i cotització en el moment de la valoració	v. nom.	v. real	% des.
10 accions Banc de Barcelona de 100 duros al 103%	1.000	1.030	-3,00
10 accions la España Industrial de 100 duros al 86%	1.000	860	14,00
20 accions Iberia Seguros de 250 duros al 3%	5.000	150	97,00
30 accions la Asseguradora de 200 duros a 5 duros	6.000	150	97,50
1 acció Cia General Española de Seguros de 50 duros a 5 duros	50	5	90,00
total valors	**58.512**	**47.657**	**18,55**
Pèrdua de valor dels títols		**10.855**	
Mitjana del percentatge del nominal a què es van valorar els títols		**81.44%**	

Font: Protocols Notarials. Constantí Gibert 1861. Inventari de Pelegrí Amell Carbonell.

Quadre 1.32. Valor nominal i valor real dels valors mobiliaris pertanyents a Josep Amell Carbonell, segons el seu inventari de 1976 (en pessetes)

Tipus valor, companyia i cotització en el moment de la valoració	v. nom.	v. real	% des.
65.508 escuts títols de renda espanyola al 3% interior al 12,60%	163.770,00	20.635,02	87,40
40.000 duros en títols renta espanyola 3% exterior al 13,10%	200.000,00	26.200,00	86,90
50 obligacions de l'Estat per FFCC, de 500 ptes. al 21,90%	25.000,00	5.475,00	78,10
75 bitllets hipotecaris Banc Espanya de 500 ptes. al 102%	37.500,00	38.250,00	-2,00
60 obligacions Port Barcelona de 500 ptes. al 108%	30.000,00	32.400,00	-8,00
50 obligacions Canal Urgell de 500 ptes. al 18%	25.000,00	4.500,00	82,00
210 obligacions FFCC Barcelona Saragossa de 500 ptes. al 67,50%	105.000,00	70.875,00	32,50
100 obligacions FFCC Barcelona Saragossa de 475 ptes. al 35%	47.500,00	16.625,00	65,00
100 obligacions FFCC Bcn Saragossa França de 500 ptes. al 97,75%	50.000,00	48.875,00	2,25
40 obligacions FFCC Saragossa Martorell Bcn de 500 ptes. al 97,75%	20.000,00	19.550,00	2,25
100 obligacions FFCC Barcelona França de 475 ptes. al 55%	47.500,00	26.125,00	45,00
200 obligacions FFCC Grau de València Almansa de 475 ptes. al 25,75%	95.000,00	24.462,50	74,25
10 obligacions FFCC Còrdova Màlaga de 475 ptes. al 16,25%	4.750,00	771,88	83,75
170 accions de la España Industrial de 500 ptes. al 104%	85.000,00	88.400,00	-4,00
84 accions Banc Barcelona de 500 ptes. a 109,5%	42.000,00	45.990,00	-9,50
37 accions la Manufacturera Algodón de 500 ptes. al 88%	18.500,00	16.280,00	12,00
30 obligacions soc. El Veterano de 500 ptes. al 38%	15.000,00	5.700,00	62,00
100 accions FFCC Barcelona França de 475 ptes. al 51,0%	47.500,00	24.652,50	48,10
8 accions Aseguradora de Seguros Marítimos de 2500 ptes. a l'11%	20.000,00	2.200,00	89,00
10 accions de Lloyd Catalana de 2500 ptes. al 13%	25.000,00	3.250,00	87,00
13 accions Naviera Catalana de 1250 ptes. al 9%	16.250,00	1.462,50	91,00
20 accions Catalana General de Seguros de 1250 ptes. al 6%	25.000,00	1.500,00	94,00
100 accions del crèdit El comercio de 500 ptes. al 0,5%	50.000,00	250,00	99,50
3 accions de Barcelonesa de seguros de 5000 ptes. sense valor	15.000,00	sense valor	100,00
20 accions Curtidora catalana de 500 ptes. sense valor	10.000,00	sense valor	100,00
26880 reales bonos cupones de obligacions de FFCC Saragossa al 18%	6.720,00	1.209,60	82,00
1500 duros cupons del 3% exterior al 42%	7.500,00	3.150,00	58,00
2400 duros cupones 3% exterior al 22,5%	12.000,00	2.700,00	77,50
6 duros cupones del 3% exterior al 50%	30,00	15,00	50,00
1927 duros 10 rals cupones 3% al 20,25%	9.637,50	1.951,60	79,75
573 duros cupons obligacions Estat al 20,25%	2.865,00	580,16	79,75
691 ptes. 99 ct emprèstit de 175 milions al 20%	691,99	138,40	80,00
742 ptes. 14 ct emprèstit de 175 al 16%	742,14	118,74	84,00
total valors	**1.260.456,63**	**534.292,90**	**57,61**
Pèrdua de valor dels títols		**726.163,73**	
Mitjana del percentatge del nominal a què es van valorar els títols		**42,39%**	

Font: Protocols Notarials. Constantí Gibert 1876. Inventari Josep Amell Carbonell.

Deu anys després de la crisi, els valors que seguien sense recuperar la seva cotització eren els de les companyies d'Assegurances i els del deute de l'Estat. Després de l'esbandida de

1866, que probablement s'endugué per davant més empreses de les que s'ho mereixien, les que van sobreviure recuperaren una mica el seu valor, a excepció de les que eren clarament inviables. El deute de l'Estat, que no semblava excessivament afectat arrel de la crisi, anà perdent valor amb el temps i la poca confiança en que el tresor espanyol tornés els diners que se li havien prestat i l'experiència passada amb fets similars, feu que els títols de deute públic caiguessin fins el 10 i el 20% del seu valor nominal.

El llistat de valors mobiliaris pertanyents a Joan Amell Bofill està afectat evidentment per les circumstàncies de l'època en que es feu l'inventari, a finals de segle, amb el conflicte cubà roent i algunes companyies de solvència contrastada que trontollaven una mica, com ara el Banc de Barcelona i la España Industrial. Els valors de ferrocarrils no deixaren de fluctuar; es pot observar com tenien molt més valor les obligacions que les accions, cosa que fa pensar que la renda fixa es pagava puntualment i que el negoci estava més o menys estabilitzat.

Quadre 1.33. Valor nominal i valor real dels valors mobiliaris pertanyents a Joan Amell Bofill, segons el seu inventari de 1993 (en pessetes)

Tipus de valor, companyia i cotització en el moment de la valoració	v. nom.	v. real	% des.
173 bitllets hipotecaris Illa Cuba de 500 ptes. al 111,80%	86.500	96.707	-11,80
75 obligacions FFCC Barcelona França de 1900 rals al 53%	35.625	18.881	47,00
178 obl. FFCC M.del Campo Zamora i Orense Vigo de 500 ptes. al 29,25%	89.000	26.032	70,75
50 obligacions hipotecaries FFCC St. Joan Abad. de 500 ptes. al 56,25%	25.000	14.062	43,75
28 accions FFCC St Joan Abad. De 500 ptes. al 05,25%	14.000	735	94,75
220 accions Banc de Barcelona al 86,85%	110.000	95.535	13,15
95 accions Soc. Catalana Seguros contra Incendios de 500 ptes. al 20%	47.500	9.500	80,00
37 accions Soc. Manufacturera Algodón de 500 ptes. que no es cotitzen	18.500	sense valor	100,00
9 accions La Aseguradora de 500 ptes. que no es cotitzen	4.500	sense valor	100,00
10 accions Lloyds Catalana Seguros Marítimos de 2500 ptes. sense valor	25.000	sense valor	100,00
26 obligacions FFCC França de 1900 rals al 53%	12.350	6.545	47,00
18 obligacions FFCC França de 1900 rals al 53%	8.550	4.531	47,00
11 oblig FFCC Almansa València Tarragona de 475 ptes. al 54,75%	5.225	2.860	45,25
85 oblig FFCC Almansa València Tarragona de 475 ptes. al 54,75%	40.375	22.105	45,25
17 obl. FFCC M.del Campo Zamora i Orense Vigo de 500 ptes. al 29,25%	8.500	2.486	70,75
14 obl. FFCC M.del Campo Zamora i Orense Vigo de 500 ptes. al 29,25%	7.000	2.047	70,75
125 obl. FFCC M.del Campo Zamora i Orense Vigo especial al 68%	62.500	42.500	32,00
135 accions FFCC M. del Campo Zamora i Orense Vigo de 500 pta. al 9%	67.500	6.675	90,11
72 accions FFCC Tarragona Barcelona França de 475 ptes. al 26,10%	34.200	8.926	73,90
19 accions Banc Hispano Colonial de 1250 ptes. al 88,10%	23.750	20.923	11,90
4 accions Tabacos de Filipinas de 500 al 169%	2.000	3.200	-60,00
11 accions Tabacos de Filipinas de 500 al 169%	5.500	8.800	-60,00
3 accions FFCC Barcelona Sarrià de 250 ptes. al 102%	750	765	-2,00
18 bitllets hipotecaris Tresor Illa de Cuba de 500 ptes. al 6%, al 111,80%	9.000	10.062	-11,80
10 bitllets hipotecaris Tresor Illa de Cuba de 500 ptes. al 6%, al 111,80%	5.000	5.590	-11,80
42 bitllets hipotecaris Tresor Illa de Cuba de 500 ptes. al 6%, al 111,80%	21.000	23.478	-11,80
35 bitllets hipotecaris Tresor Illa de Cuba de 500 ptes. al 6%, al 111,80%	17.500	17.395	0,60
17500 ptes. en títols del deute públic amortitzable espanyol al 80%	17.500	14.000	20,00
25 accions Banc de Barcelona de 500 ptes. al 86,85%	12.500	10.856	13,15
40 accions la España Industrial de 500 ptes. al 66,75%	20.000	13.350	33,25
total valors	**836.325**	**488.551**	**41,58**
Pèrdua de valor dels títols		**347.773**	
Mitjana del percentatge del nominal a què es van valorar els títols		**58,42%**	

Font: Protocols Notarials. Rafel Vilaclara 1893. Testament i Inventari de Joan Amell Bofill

4.5. Conclusions

El conjunt de dades presentades en aquest apartat ens il·lustren un fet que avançàvem anteriorment. Els comerciants catalans el segle xix foren uns grans emprenedors i arriscaren molt els seus capitals, invertint-los en les més diverses societats i finançant, així, l'arrencada de la industrialització a Catalunya. Les enormes expectatives dipositades en les noves empreses creades sovint per ells mateixos, van afavorir que els capitals correguessin d'un negoci a l'altre. La manca d'eines per a una avaluació i seguiment de la seva viabilitat i el seu funcionament va fer que es financessin societats i empreses que no podrien donar els guanys esperats.

Amb tota seguretat molts d'ells compraren les accions (i obligacions) de les noves societats anònimes pensant que això els permetria viure de les rendes que els proporcionarien un cop "retirats". En molts altres casos, però, no només adquiriren les accions pels dividends futurs a guanyar, sinó que participaren directament en la gestió de les societats, especialment en les de ferrocarrils, les de crèdit i les d'assegurances.

En general les preferències d'inversió anaren especialment dirigides a entitats financeres i companyies d'assegurances, però també ne sectors industrials com el dels metalls i del tèxtil. El Banc de Barcelona fou el que més confiança generava si tenim en compte la quantitat de persones que en van comprar accions. En segon lloc del rànquing d'empreses més sol·licitades hi ha la Catalana General de Crèdit, el Canal d'Urgell, el Crèdit i Foment de Barcelona, el Veterano, la Espanya Industrial, la Societat Güell i Cia., Flaquer i Cia., la Ferreria Barcelonesa, la Ferreria Catalana, Navegació i Indústria, la Porcelana, etc.

Finalment arribà el daltabaix financer de 1866, tot i que el mercat ja havia donat alguns avisos del desequilibri i tant l'activitat econòmica com les cotitzacions d'accions en el mercat secundari ja havien començat mostrar signes d'esgotament, com s'ha pogut veure en els quadres anteriors.

Les companyies d'assegurances, que tenien noms força pintorescos si tenim en compte com van acabar –la Garantia, la Salvadora, la Aseguradora, la Barcelonesa de Seguros Marítimos, Ancora de Seguros Marítimos, la Esperanza de Seguros Marítimos, etc.– estigueren també força sol·licitades. La que més, la Barcelonesa de Seguros Marítimos. Els mateixos que les constituïren foren els qui hi invertiren més capitals, n'eren els principals clients i els qui van perdre els diners.

Aquestes foren les societats dels dos sectors –banca i assegurances– que més patiren la crisi, després de les del ferrocarril, cosa que provocà la desaparició de moltes d'elles. Cal dir que

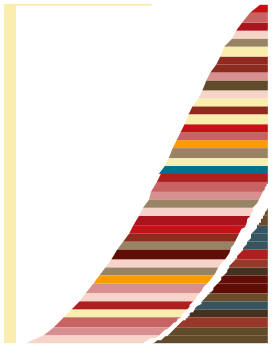
les accions d'aquestes companyies no havien estat totalment desemborsades i, per tant, la pèrdua soferta pels accionistes fou menor que el que indiquen les baixes cotitzacions.

Tot indica que el primer paper que es tragueren del damunt fou el del ferrocarril. Dels 23 inventaris trobat que foren registrats després de la crisi, només en 9 s'hi fa constar la propietat de valors del ferrocarril. Aquests corresponen a Francesc Planàs Molist, Antoni Nadal Pujolà, Ignasi Romañà Puiggròs, Manuel Gibert Sans, Josep Parladé Llucià, Pere Josep Plandolit Matamoros, Joan Manuel Bofill Pintó, Josep Manuel Planas Compte i Josep Amell Carbonell. Els altres s'havien desfet de totes les accions.

Tancada aquesta primera etapa de la Catalunya industrial i la trajectòria dels capitalistes que la van protagonitzar, abordaré a continuació l'estudi de dues cases de comerç a través de les seves comptabilitats, per entendre en quins sectors operaven, les rendibilitats, beneficis, inversions i finançament del circulant.

La formació d'una classe capitalista en el vuit-cents català:
Ascens, mutació i crisi: l'exemple de Nadal
Primera Part

SEGONA PART

La formació d'una classe capitalista en el vuit-cents català:
Ascens, mutació i crisi: l'exemple de Nadal
Segona Part

1. LA FAMÍLIA NADAL, COMERCIANTS

1.1. Vuit generacions de vida barcelonina

El primer membre de la Família Nadal de qui tenim referències del divuit és Joan Nadal, pagès de Vilamajor i la seva muller Magdalena Parera, pares de Pere Joan Nadal Parera, qui es declara «Sombrarer» i Ciutadà de Barcelona en el seu testament.1 Casat amb Francisca Arola, van tenir quatre fills: Nicolau, religiós agustí; Josep, també sombrerer; Pere Joan, comerciant i Joan Baptista, «Jove perxer», és a dir, comerciant de sedes.

La vinculació al comerç dels Nadal, doncs, es remunta al darrer quart del segle XVIII, malgrat que la saga empresarial s'inicia amb Joan Baptista Nadal Arola i la seva merceria a la Plaça del Born de Barcelona. La botiga del Born estigué en funcionament, com a mínim, des de 1780 a 1832, període durant el qual es va ampliar amb una secció de venda de teles i del qual se'n conserven tots els comptes i la correspondència comercial; la documentació mostra que Joan Baptista Nadal mantenia relacions comercials amb cases d'arreu d'Europa: Hamburg, Gènova, Lió, etc.

Joan Baptista Nadal Arola va tenir sis fills amb Teresa Ferrater. El més gran, Anton, va morir el 1834 deixant set fills orfes (els germans Nadal-Espalter); el segon, Joan, nascut el 1778, va assumir la tutela dels seus nebots i per a alguns dels seus negocis va comptar amb l'ajuda del tercer germà, Joaquim.[2] De les germanes sabem poca cosa: Maria Anna es va casar amb un conegut comerciant de Barcelona, Bartomeu Vidal,[3] Maria Teresa amb un metge militar de Reus,

---

[1]«Copia del testament de Joan Nadal fet y firmat lo dia 12 de setembre de añ 1768. Notari Felip Campllonch tret dit testament a 11 de juriol 1771. En la ciutat de Barcelona dotze dias del mes de setembre del añ de naxement del señor de 1768. Pere Joan Nadal, sombrarer, ciutada de Barcelona (...).» Totes les dades per a confeccionar el present capítol s'han tret dels documents de l'arxiu familiar, a excepció de les que se'n cita una altra font.

[2] Les úniques referències que tenim de Joaquim és que el 1825 rebia poders de Gaspar Christina de la societat Caminada i Christina de Marsella. AHPB. Antoni Ubach, 1825. Després va ajudar al seu germà Joan a portar la casa de comerç Joseph A. Nadal, que dirigia el seu fill, Josep Agustí Nadal i Sastre.

[3] Els seus fills, els germans Vidal-Nadal –casats amb filles dels Serra i Torrens i Miralda de Manresa–van estar vinculats a alguns dels grans negocis de la ciutat, com ara la compravenda de solars edificables a l'Eixample i a la línia de Ferrocarril de Saragossa. AHPB. Notari Bellsolell. Àngels Solà els ha dedicat un article: Solà (1996).

Josep Jaumandreu, i ens sembla que n'hi havia una tercera, Dolors, que ho va fer amb el comerciant Nicolau Traval.[4]

Va ser Joan Nadal Ferrater, nascut el 1778 i coetani del pare dels Girona i altres grans comerciants de la primera generació, l'iniciador de l'auge econòmic de la família. Va començar la seva trajectòria professional de molt jove, com a saltataulells de la botiga que els comerciants Balasch i Camarasa tenien al carrer Argenteria de Barcelona, a finals del segle divuit. Poc a poc es va anar fent un forat ell sol en el món del comerç Barceloní. Als anys trenta del segle XIX Joan ja controlava diverses societats.

En primer lloc, el comerç de panyos, iniciat amb Balasch i Camarasa, va acabar en un plet i Nadal va decidir constituir la seva pròpia societat de teixits de llana, Nadal i Badia. En segon lloc, el negoci del cotó iniciat el 1828, que s'analitza en el present capítol, era l'objecte social de Nadal i Ribó. Finalment, el comerç de colonials que el va iniciar amb Joan Nadal i Cia, i es va convertir en Josep Agustí Nadal i Cia. Aquesta casa també serà objecte del nostre estudi més endavant.

No acaba aquí l'enumeració de les moltes activitats del nostre comerciant: arrendador d'impostos, subministrador d'exèrcits diversos, negociant de deute públic, propietari de cases a la ciutat, de terres als voltants de Barcelona, a Tortosa i de vinyes a Torres de Segre (Lleida), va pactar amb els francesos durant d'ocupació i era amic personal de lliberals compromesos, com Antoni de Gironella[5] i el general Prim.[6]

---

[4] No hem trobat referències a aquesta branca de la família. Hi ha algunes evidències que Nicolau Traval era vidu d'una germana Nadal Ferrater, que creiem que es deia Dolors. En els protocols del Notari Òdena per 1860 consta com la societat Josep A. Nadal i Cia (antiga Nicolau Traval i Cia*)* li abonava a un tal Joan Traval Nadal les 2.000 lliures (5.340 ptes.), participació que el seu pare tenia el 1853 en deixar la casa de comerç en mans del cunyat Joan Nadal i el nebot Joseph Agustí Nadal i Sastre. La liquidació es va fer els mateixos dies que la participació de Teresa Nadal –vídua de Josep Jaumandreu des de 1839 i traspassada l'any 1859 –passava a mans de la seva hereva, la neboda Francisca Nadal Espalter.

[5] Antoni de Gironella era un dels comerciants i propietaris més importants de Barcelona de principis del dinou. Fou elegit membre de la Diputació a 1822 i president de la Junta Revolucionària a l'estiu de 1835. Acusat de participar en l'avalot progressista radical de gener de 1935, fou desterrat a les Canàries. Canales (1987), p. 72 i Maluquer (1976), p. 66 i 75. Irene Castells diu d'ell «era una de les figures destacades del liberalisme radical barceloní.» Després va haver de marxar a Paris, on rebia diners de Nadal, tal com consta en una escriptura en la qual Joan Nadal Ferrater prestava 7.000 francs a Antoni de Gironella el 1852 per poder anar a Paris, d'on no tornà mai més. El 1857, Virginia Dodero, la seva vídua, i els fills, venien les cases que tenien al carrer Ample de Barcelona a Joan Nadal per 28.000 duros (140.000 ptes.), per retornar els deutes que tenien amb ell. AHPB. Joaquim Òdena, 1852 a 1857.

[6] En el dietari de Joan Nadal Ferrater de 1859-1868, que no estat buidat encara, consta la correspondència que tenia amb Prim, a qui sembla que va finançar, ja que hi consten rebuts per quantitats que se li havien pagat.

Joan Nadal Ferrater es casà amb Mercè Pujolà, de qui no tenim dades, amb qui va tenir cinc fills. L'home va especificar en el seu testament que si el seu hereu entrava en algun orde religiós o es feia militar el desheretaria, a no ser que fos de la Milícia Nacional. Per algunes coses liberal, però conservador en d'altres, no dividí el seu patrimoni entre els seus descendents, sinó que constituí hereu el seu nét gran, el fill gran del seu fill gran Joan Pujolà, que havia mort el 1855 i s'havia dedicat «a la carrera literaria».[7] Va ser el fill segon, Antoni Nadal Pujolà i el gendre Antoni Ribó, els qui treballarien al costat de Joan Nadal Ferrater en la gestió de la casa de comerç Nadal i Ribó. Tant Joan com Anton es van casar amb dues germanes Vilardaga Julià, de la coneguda casa de comerç del mateix nom, de qui ja hem parlat en el capítol anterior.

Aquesta tercera generació la protagonitza aquest segon fill, Antoni Nadal Pujolà, de la generació dels germans Girona, qui també ocupà una part central en la vida econòmica i pública de la Barcelona del dinou. A més de gestor de Nadal i Ribó, va ser impulsor, directiu i accionista principal de la línia de ferrocarril de Tarragona, participà activament en l'arrencada de l'Institut Industrial de Catalunya, creat per la Junta de Fàbriques el 1848 i entrà a formar part de la junta propietària de l'Associació Defensora del Treball Nacional i de la Classe Obrera de Barcelona. Després formà part de la junta del diari El Ancora, de la mateixa associació.

A falta de fills homes, Antoni Nadal es dedicà intensament a la formació dels seus nebots Víctor i Joaquim Ribó, fills de la seva germana Teresa i el seu soci Antoni Ribó. Joaquim fou qui el succeí en la companyia.

L'hereu de la fortuna de l'avi, Josep Maria Nadal Vilardaga, quarta generació i advocat, s'anà desprenent dels negocis familiars i es dedicà professionalment a la política. Formà part de la lliga que es constituí a Barcelona en contra l'abolició de l'esclavitud a 1873,[8] fou escollit diputat en les eleccions constituents de gener de 1876 per Gràcia,[9] fou directiu de la Caixa de Barcelona de 1882 a 1906, president del Liceu el 1882 i alcalde de Barcelona el 1896.

Joan Nadal Ferrater, Antoni Nadal Pujolà i Josep Maria Nadal Vilardaga són, doncs, les tres generacions de la família que cobreixen el segle XIX. Els dos primers són els que es

[7] Tal com consta en el testament de Joan Nadal Ferrater. AHPB. Joaquim Òdena, 1867.
[8] També formaven part de la Lliga els comerciants Isidor Pons, gendre de Josep M. Serra, Narcís Sicars, Josep Amell Bou, Nonici Plandolit, Joan Jaumandreu i Joaquim Rubió i Ors, entre d'altres. Maluquer de Motes (1974), p. 121, nota 139.
[9] de Riquer, Borja (1990), p. 88, nota 108.

encapçalen els negocis que s'estudien en aquest treball i el tercer és qui li els liquida o reestructura a finals de segle.

És interessant observar com en el cas de les tres primeres generacions de la família, no foren els primogènits els qui portaren el pes dels negocis de la família. Al segle XIX els parents, els contactes i el patrimoni de la família anaren agafant volada fins que cent anys després d'anar consolidant la seva posició, el besnet del barreter del Born va exercir d'alcalde de Barcelona. Els Nadal són un exemple de família que sense precipitació i amb treball constant i incessant van anar acumulant progressivament un gran patrimoni i van anar formant part del nucli de potentats de la ciutat.[10] Els inventaris *post-mortem* d'alguns membres del clan mostren l'estratègia de diversificació inversora aplicada tant a nivell de patrimoni personal com a nivell empresarial. El resultats obtinguts foren, sens dubte, excel·lents.[11]

Des del segle XIX la família Nadal ha estat present d'una forma ininterrompuda en la vida econòmica, social i política de Catalunya ja que els membres de la família Nadal del segle XX també van ocupar càrrecs rellevants en el món social i polític català: el fill petit de l'alcalde i hereu, Joaquim Maria de Nadal Ferrer (1883–1972) fou secretari de Cambó i escriví alguns llibres, entre els quals una crònica de la Barcelona de principis del XX i el seu ambient polític. El seu fill Joaquim de Nadal Baixeras, (1912–1991) metge, es casà amb Maria Lluïsa Caparà i Muntadas, néta del propietari de l'Espanya Industrial i filla de l'enginyer Juli Caparà i Marquès, empresari del sector elèctric.[12] Finalment, la setena generació està formada pels germans Joaquim de Nadal i Caparà (1940–2019), President del Consorci de l'Auditori, que va ser el regidor que més anys va treballar al Consistori Barceloní, Juli, Josep Maria i Maria Lluïsa (–2023). Aquesta generació ha estat la que ha dipositat l'extraordinari arxiu de la família –que cobreix

[10] Les clàusules sobre remuneració, despeses personals i condicions de vida i treball imposades als fills en els negocis que compartien i que Joan Nadal s'aplicava ell mateix revelen una mentalitat austera i prudent. No hem trobat pràcticament operacions especulatives, tant freqüents durant l'època, o dirigides a la mera cerca de prestigi social, posició o ostentació, a excepció del Liceu. En el cas de Joan Nadal sorprèn, per exemple, que no es desplacés a la zona on van començar a viure els nous rics de Barcelona, el Passeig de Gràcia, on les condicions de salubritat eren molt millors que al barri Gòtic. Tampoc tenia joies, cotxes, carruatges, i altres luxes que sí apareixen en els inventaris d'altres grans comerciants.

[11] Vegeu els inventaris als annexos d'aquest capítol.

[12] Propietari de la societat LamparasZ i representant i soci a Espanya de l'empresa Neerlandesa Phillips. Caparà fou l'electrificador del tranvia de Barcelona i fundador d'Hispano Olivetti, amb capital italià, a més de president de la Cambra de Comerç, vocal de Foment del Treball i regidor de l'ajuntament de Barcelona. M. Lluïsa Caparà em va donar accés a l'immens arxiu de la família, que havia inventariat i endreçat curosament.

dos segles i mig d'història política i empresarial de Catalunya– a la biblioteca Jaume Vicens Vives de la Universitat Pompeu Fabra i a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

Gràcies a l'extensa documentació que la família de Nadal-Caparà ha estat guardant i conservant durant més de dos-cents anys i a la seva generositat en permetre'm de consultar-la, m'ha estat possible reconstruir l'activitat empresarial de dues cases de comerç en tot detall: de la casa Nadal i Ribó i de Nadal i Cia. [13]

La documentació existent del fons va molt més enllà de les comptabilitats –completes– d'aquestes dues societats. El fons familiar té tres parts: una formada per opuscles i altres documents polítics, una sobre documentació econòmica i una de documentació familiar i personal.

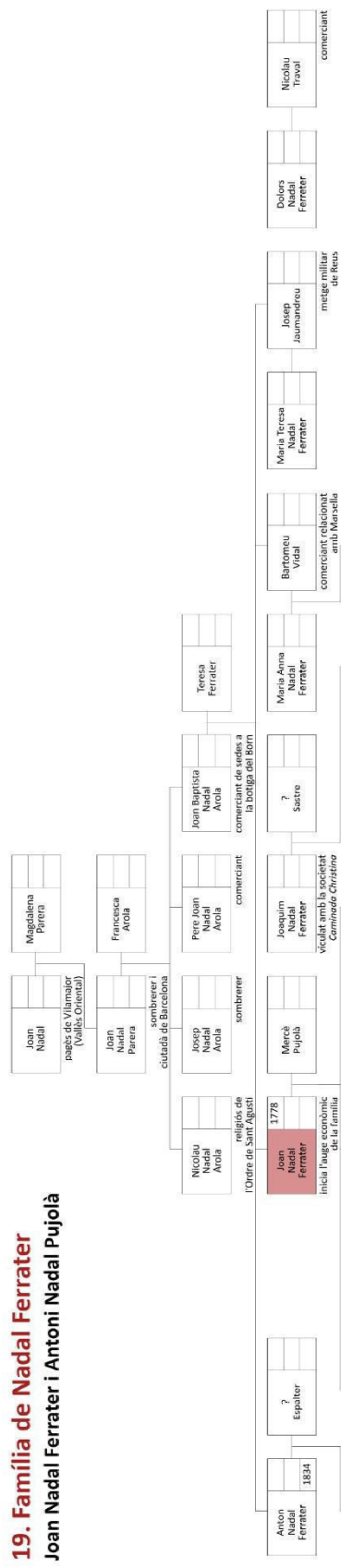
La primera part de l'arxiu està formada de publicacions, pamflets i altres papers de caire més polític, tot del segle XIX. Tot indica que aquests documents foren recollits per Joan Nadal Ferrater, pare d'Anton Nadal Pujolà. L'arxiu l'engruixí el seu nét i hereu, Josep Maria Nadal i Vilardaga amb abundant documentació de finals del dinou i principis del vint. Aquest fons es pot consultar a la Biblioteca del Centre d'Estudis Històrics Vicens Vives de la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona, on el va dipositar la família Nadal.

La de documentació econòmica recull tots els comptes –llibres majors, correspondència comercial, factures, llibre diari, mostraris, etc.– de la botiga de teles que tenien al carrer del Born, des de 1780 a 1835 aproximadament. També hi ha documentació del Gremi de Mercers i Perxers de Catalunya de finals del divuit, la documentació relativa als arrendaments de terres i impostos que tenia la família durant el dinou –Lleudes i Pes del Rei–, i la comptabilitat completa de les dues cases de comerç de la família: Nadal i Ribó, i Nadal i Cia.

Els documents personals van des del segle XIX, amb els dietaris de Joan Nadal, entre d'altres, correspondència i altres documents de les quarta, cinquena i sisena generacions de la família (del segle XX). Totes elles són d'elevat interès per les circumstàncies polítiques de cada moment i les relacions de la família amb Prim, Prat, Cambó i altres polítics cabdals per a la història de Catalunya. Aquestes dues parts han estat dipositades per la Família Nadal a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

---

[13] Agraeixo a Maria Luisa Caparà i Muntadas, vda. de Nadal, –traspassada el gener de 2003– les facilitats que m'ha concedit per consultar l'esmentat material.

1. Com a inversor va optar per no dispersar el risc i
2. El seu inventari es troba a AHPB. Josep Pich. 1850. Tenia cases a Barcelona i Gràcia, crèdits per valor d'unes 32.000 ptes i alguns contra los medieros de Corbins i Linyola, a més d'existències en blat, civada i altres productes de la finca. Aquesta finca va a parar a mans dels Girona i passarà a formar part de la coneguda "finca del Remei", la primera gran explotació agrària moderna de Catalunya.
3. AHPB. Capítol matrimonials entre Juan Hinnekind conocido como Inchindi natural de Brusel·les i Teresa Nadal i Garcia. El dot d'ella va ser de 6.000 duros de plata. AHPB. Notari Antoni Pich. 20 de juny de 1820.
4. El 1871 tenia 50 accions del ferrocarril de França. Tenia propietats a les Rambles.
5. Comerciant català amb una coneguda casa de comerç a Marsella.
6. Mor abans que el seu pare.
7. Inventari a AHPB. Joaquim Òdena, 1868. Va morir de part.
8. L'inventari a AHPB. Notari Nicolau 1889. Hi consta la propietat de les finques Quinta Amèlia de Sarrià i la Colònia Agrícola a Balaguer, anomenada "Torre del Remei". Remet als pactes amb el seu pare per no partir la seva herència i als pactes amb els seus germans Girona per cedir terres al Canal d'Urgell. Tenia també les mines de carbó de la Granja d'Escarp.

1.2. Primera Generació: Joan Baptista Nadal Arola i la botiga del Born (s. XVIII)

Joan Baptista Nadal Arola (Joan B. Nadal A.), membre destacat del gremi de Mercers i Perxers de Catalunya, tenia una merceria a la Plaça del Born de Barcelona, número 10, cantonada Vidrieria. Tenim coneixement del local del Born des de 1740, quan Esteve Quintana i Pau Carlos hi tenien botiga de teles sota la denominació de Quintana, Pau Carlos i Cia. amb un valor de balanç de 51.867,69 ptes. de les quals 41.278,20 eren mercaderies, 9.629,19 debitoris i 955,86 dèbits incobrables.[14] El 1766 Pau Carlos Roca i Josep Fontanills refan els pactes de la botiga del Born. Pau Carlos pare havia mort el 15 d'agost de 1766 i el mateix any es feia nou balanç de la companyia per a que el fill pogués seguir amb la botiga.[15] El valor havia pujat a 70.376,84 ptes. dels quals en mercaderies i diners comptants 35.493,69 i en dèbits 8.181,81 dels quals incobrables només 2.470,95. Els creditors sumaven 12.852,80 ptes., amb la qual cosa a l'hereu li quedaven 28.351,75 de capital per seguir amb la botiga, que el pare demanava que administrés Josep Fontanills fins que el seu fill tingués 35 anys.[16]

El 1779 la botiga ja està en mans de Joan B. Nadal A., sense que s'hagi trobat l'escriptura de traspàs del negoci dels Carlos a Nadal. Les llibretes de la feina encarregada, les notes, els comptes i altres documents referents a la botiga es conserven a l'arxiu en més o menys bon estat. Hi ha algunes dades força interessants, com ara el detall de la feina a mans que s'encarregava a diferents artesans de la ciutat, als quals en ocasions se'ls avançaven diners.[17] No estem parlant d'una simple botiga sinó d'un clar exemple del model de protoindustrialització, o

[14] L'escriptura de la societat consta en l'arxiu familiar de la família Nadal i no esmenta que s'inscrivís davant de cap notari.
[15] Testament a 14 d'agost de 1766 i Inventari a a 12 de setembre de 1766, notari Josep Anton Cassany de Barcelona. Els «capítols y pactas de la compañía o societat de negosi feta y contractada per y entre pau Carlos y Roca y Josep Fontanills joves botiguers de telas en lo present dia 24 de setembre de 1766» també davant el notari Cassany.
[16] El 1766 una pesseta s'estima que equival a 32,36 € actuals segons el convertidor que hem usat en els capítols anteriors.
[17] Alguns exemples: «nota de la seda entregada per debenar al engiñ a Paula Pla viu a la plasa del oli casa no. 6 dia 23 juliol de 1779. . nota de la feina ancarregada per fer a Maria Comte carrer de la sendra, seda carmesí. nota dels diners que tinch bastrets a Joan Paraire fadri perxer 1783... nota de la seda que entrego a Joseph Torras perxer buy dia 26 de matx de 1779 es lo que segues. nota dels diners que entrego a Joseph Comellas a comte de sos treballs dia 22 agost de 1779. nota dels diners que entrego a comte de la feina que fa á Miquel Mas fabricant. dia 3 de setembre de 1783. nota de la feina que entrego per treballar a Bonaventura Amat perxer buy dia 29 matx de 1779. nota de la feina que entrego per traballar a Grabiel Vila perxer buy dia 1 juñ de 1779. nota de la feina que entrego per trevallar al sor Jph Castells perxer: viu al carrer del nou de Sn pere buy dia 1 juñ de 1779. etc.»

putting out system –ja estudiat a bastament per Anglaterra i altres països i a Catalunya per Torres, Benaul, Deu i altres historiadors– pel qual el mateix comerciant encarregava la producció de la mercaderia a artesans que treballaven a mans (per encàrrec i a preu fet, a tant la peça o a *destajo*) i que després ell mateix venia.

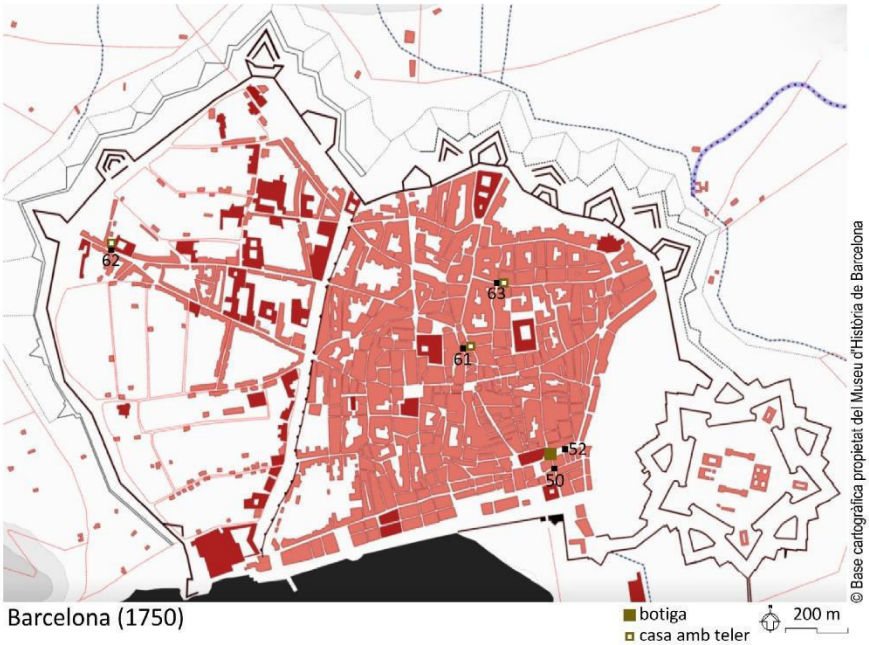
A la portada de la llibreta per 1800 s'hi pot llegir: «nostre senyora del Roser St Antoni de Padua ans donin un bon assert est añy en 25 setembre 1799 per 1800. comença el llibre per haver de J. B. N. ab diner fisich, 6.000 lliures». Així doncs 16.020 ptes., aquest era el seu capital, molt inferior al que tenia la botiga de Carlos i Fontanills catorze anys abans.[18] Aquell any Nadal negociava amb «fil, brodats, batista, estopilles, mosolina rellada, mosolina llisa, blauet blanch, mocadors, de cotó, de fil y seda, telas de vich, roba de taula, tela de Gant. Bramante, encordillats, agulles de cap, fil de reus de colors, paños del país, paño llimo, paño grana, casimirs, estameñas, escots o amiens, vel de monja, estameñas, punt, xamalltots, inglesus» i un llarg etcètera de noms de productes tèxtils diferents. Uns anys abans ja havia obert el mercat de Madrid on enviava a un tal Leon Torres y hnos., «sinta de puntas, glasa, alianza negra, encarnat, groxh, sinta de perruca ample,»[19] el 1807 feia enviaments a Vinarós, a S. Sadurní, a Mallorca, a Sabadell, a *Ygualada*, a *Montblanch*, a Reus, a Manresa, al *Bruch*, a Torrella de Foix, a Molins de rei, a *Ceva*, Badalona, Copons, *Granullers*, Masnou, i més endavant s'obriria mercat per Europa: a França, Alemanya, Itàlia, etc.

Nadal fiava a tothom i ho cobrava tot perquè les anotacions dels deutes estan ratllades amb la inscripció del pagament, que solia ser uns quinze dies, màxim un mes. També feia algun préstec ocasional per assumptes no relacionats amb la botiga –sobretot a la família– cosa que ens confirma que en aquells anys tothom qui tenia líquid acabava fent de banquer ocasional.[20]

[18] Que equivaldrien a 518.446,60 €.
[19] «nota del bagul que entrego al sr anton miguel per bendrer en madrid dia 4 de agost de 1781».
[20] «Deu la sra. Teresa Font que per s/o se ha pagat buy dia a casa de la ciutat. li paga la contribució industrial, el catastro, etc» ella li ho va tornar un any després, «deixat a Anton Nadal i Carbó, 3 ll 15 s. tornat el 5 d'agost, 22 octubre de 1811, deixat a Joan Nadal i Cia, 4 papers de plata nova 300 lliures, tornades el 2 novembre. 2 janer de 1812, deixat a J. Nadal i Cia 2 papers plata de la seca (per Ceca) 150 lliures tornat el 22 desembre», etc.

20. Joan Baptista Nadal Arola

La botiga del Born

Barcelona (1750)

(XVIII)

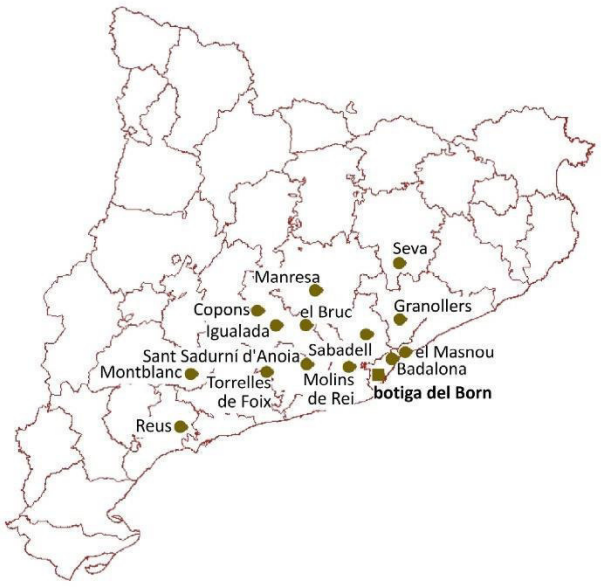
CO

Prohom destacat del gremi de Mercers i Perxers.

© Base cartogràfica propietat del Museu d'Història de Barcelona

Carrers i places

50. Vidrieria
52. del Born
61. de l'Oli
62. la Cendra
63. Nou de Sant Pere

Un exemple de protoindustrialització

Inicialment (1740), aquesta botiga de teles del Born era de la Companyia Quintana, Pau Carlos i Cia. Trenta-nou anys més tard ja està en mans de Joan Baptista Nadal Arola que exerceix com a comerciant de sedes. A més, suministra la matèria primera a tot un seguit de treballadors d'ofici amb teler o sense i els hi compra la feina feta. Aquest model productiu constitueix un cas de *putting out system* que és anterior al model de la casa fàbrica que caracteritza el procés d'industrialització que experimenta la ciutat de Barcelona vers el 1738 en endavant.

Clients fora de Barcelona (1807)

Fora de Barcelona, la botiga distribuïa comandes dins un radi, de com a molt, d'unes 30 h de tragí. Ara bé, també tenia clients a Vinarós, Mallorca i a Madrid. Més endavant obra mercats nous a França, Alemanya i a Itàlia.

Els encàrrecs a mans prenen volada i la llibreta de 1817 ens revela que ha entrat en una fase de producció més sofisticada i oberta a nous processos de producció del tèxtil i a diverses fibres: «compte del cotó que tinc entregat a blanquejar a Mariano Soley, 25 juny de 1817. Nota del cotó que entregat a torser comensan buy dia 2 juny 1817. a Josep Castells, Ignasi Brosa, Josepa Quintana, Victoria Pla. Nota dels generos que entrego a teñir a Francisco Borjas, blau, rosa, negre, vermell, rosa pujat. Nota del que entrego a teñir a Madrona Cros añ 1817. Nota de las feyneras del que los entrego per traballar, Eulalia Roca cotó blant., Francisca Balle cotó blant, Maria Sallarès cotó blant, Eulalia Roca cotó ym. (...) He entregat al texidor de orta Josep Barba 1 sach fil de lly, fyl de canem tuballolas, lly per llansols», etc.

Així doncs, la botiga del Born ens il·lustra aquesta activitat dels comerciants, que a finals del divuit van teixint una xarxa de petits productors artesans que treballen a mans: perxers, paraires, filadors, teixidors, dones que fan cintes, mitges, etc. I que disposa d'una mà d'obra especialitzada en diversos rams del tèxtil, que anirà consolidant-se i creixent durant el dinou, quan es farà el gran salt a la fàbrica. Joan B. Nadal A. és un exemple d'aquest lligam creixent entre comerç i indústria que, en una escala molt més important, el seu fill i nét reproduiran, tal com veurem en el capítol següent. Heus aquí un exemple més de com es va anar fent la industrialització catalana, creant una base productiva especialitzada –no fabril encara, sinó amb dimensió artesanal– conduïda pel comerç.

La botiga del Born va durar fins als anys trenta i se'n conserven tant els comptes com mostres de teles i altres dades d'interès. Poc a poc el negoci familiar del tèxtil es consolida i es diversifica; així el 1799 Joan Baptista Nadal funda una societat nova per a al seu fill Antoni Nadal Ferrater per a «vendrer telarias de tota especie tan estrengeras com del pays, vetas y fils, quincalleria si ho miran per conbenient aixis per major com per menor (...).»[21] El fill segon, Joan Nadal Ferrater, ja s'havia posat pel seu compte dos anys abans, també en el sector tèxtil.

[21] La societat es diria Joan Baptista Nadal i Benet Piera, a qui posava de soci per a Antoni i tindria per objectiu, «a qual efecte deura obrirse botiga al paratge que abaix se expresara y a dit fi acordam y combenim los pactes següents»: els pactes deien que la societat havia de durar de 1799 a 1804, amb un capital de 32.307 ptes., de les quals 26.967 les aportava Joan Baptista Nadal en forma de diner i en gèneres. Benet Piera n'aportava 5.340. El punt desè dels pactes especificava que «respecte que lo socio Joan Bta. Nadal te actualment botiga de vetas y altres generos al costat de la que se ha obert de compte de la referida societat a fi de no parjudicar a esta y evitar tota emulació no podra dit Joan Bta. Nadal vendrer per major ni per menor ni ninguna especia de telaria, mocadors ni altres robas durant la present companyia». La societat, com era habitual, no es va inscriure: «de esta escriptura fan dos copias que volem tinguian la mateixa forma com si fos feta per ma de notari. Barcelona a 25 setembre de 1799».

1.3. El comerciant complet: Joan Nadal Ferrater (s. XVIII-XIX)

Joan Nadal Ferrater (1778-1867), va començar la seva trajectòria professional amb 19 anys, en una botiga de teles sota la tutela dels comerciants Balasch i Camarasa que ja en tenien una d'oberta. Els diversos negocis del comerç iniciats amb Balasch i Camarasa van anar molt més enllà del previst en un inici i va arribar un moment en que les diferències entre ells van acabar en un plet. A partir d'aleshores Joan Nadal Ferrater aniria sol o de la mà dels seus descendents i va diversificar els seus negocis en la societat Joan Nadal i Cia. de comerç en general, la societat Josep A. Nadal de comerç de colonials i navegació, Nadal i Ribó de comerç (i posterior producció) de cotó, i finalment, Nadal i Badia del sector de la llana.

La llana: Joan Nadal Ferrater «tendero de paños»

La societat amb Balasch i Camarasa s'inicia el 1797, amb els «capitols y pactes de la compañia o societat de negosi feta y contractada per y entre Balasch i Camarasa i Joan Nadal Ferrater botiguer de paños en la present dia 13 octubre de 1797.»[22] En ells s'acordaven que els senyors Balasch i Camarasa i Joan Nadal Ferrater obrien botiga de «paños y bayetes y tota especie de robas tan estrangeras com del Pays que estan en us al a venda y costum corrent en esta ciutat a poca diferencia dels mateixos asortiments que dits srs B i C tenan en sa propia botiga». La botiga seria la que fins aleshores tenia Josep Mornau en el carrer Gignàs cantonada Dufort. Balasch i Camarasa es comprometien a fornir a Nadal de gènero a mida que l'anés venent, a qui li farien un 3% de descompte sobre el preu que venien a altres botiguers. Nadal l'administraria i donaria comptes a Balasch i Camarasa al seu pare, Joan Baptista Nadal, qui no hi havia de posar capital,[23] però «lo dit Juan Bta Nadal pare del dit Joan Nadal asegura y surt fiador de tot quant se entreguia al referit son fill.» El pare, doncs, es feia responsable de les possibles pèrdues, però Joan Nadal volava sol en el sector de la llana, apadrinat per dos importants comerciants de la ciutat.[24]

---

[22] Escriptura inacabada i incompleta de l'arxiu familiar (no hi consta el nom de la societat, ni la data no està signada ni consta que es registrés).
[23] «Los Srs. B y C com a capitalistas que son privan al socio J N y F fiar ningun genero y en cas o afectuar seran de compte del dit N. totas las perduas que podrian esdevenir per causa de haver fiat.»
[24] Es conserven les llibretes amb els comptes de la «Tienda de paños. libretas documentos varios años 1799-1816. Llibreta de notas dels contractas se fan ab diferents... de Joan Nadal i Farreter 1799».

A partir de 1802 els negocis que tenien conjuntament –que són diversos i anirem desgranant– es feien a nom de Joan Nadal i Cia i Balasch i Camarasa. Junts, però separats jurídicament.[25]. La col·laboració en el negoci dels panyos amb Balasch i Camarasa va durar fins el 1821 quan, en el plet entre ells –que tractarem més endavant- Nadal esmenta que els comerciants es van retirar del negoci de la llana que tenien conjuntament. Ell tanmateix va seguir en el sector amb uns nous socis, els Badia de Manresa. La raó social era Nadal i Badia i el primer soci fou Lluís Badia, comerciant de Manresa que havia estat gerent de la important societat Torrents i Miralda, per passar a ser després Josep Badia i Dardet.[26]

El 1836 formalitzaven la societat de venda de draps davant de notari, sota la denominació de Nadal i Badia. El capital era de 128.160 ptes., de les quals 26.700 les aportaven els Badia i les 101.460 restants Joan Nadal.[27] Alguns fabricants de Sabadell i altres indrets els proporcionaven els panyos. El 1841 el seu soci Josep Badia i Dardet comprava una casa al carrer Argenteria per 68.085 ptes. per posar-hi botiga; de les notes per aquells anys remarquem les «prendas de vestuario vendidas al gobierno.»[28]

La societat es va dissoldre a 1843 i Joan Nadal va retirar el seu capital.[29] Un document de 1848, ens revela que aquell anys Nadal va aconseguir una indemnització per valor de 51.641,61 ptes. de l'Estat «en indemnización de lo que ocupó la revolución que estalló en esta ciudad en el año de 1843 de los géneros de la tienda que los espresados hermanos Badia tenían

---

Reproduïm algunes anotacions d'interès; »19 de juliol de 1799: Contracta feta y firmada ab Joan Nadal y Jauma Gibert de 2300 ovellas y 100 moltons que se han de entregar a lo sor grabiel borrau y vicens cañado pagannos. la ovella a 8 Ll i lo molto a 10Ll3 entregat a Jauma Gibert per comprar 825 Ll.» El mateix 20 de juliol de 1799. «comprat a francisco barrallier frances per paños de [il·legible] tir y preu. asaver quals paños se han remes a d. joseph alcuiz de Sevilla per compte de Joan Nadal i miquel marti partince la ganancia a igual parts», Enmig de la llibreta hi ha cartes i rebuts diversos que permeten veure que feien de tot, no només comerç de panyos. Entre els clients de Balasch i Camarasa el XVIII hi havia Miquel amat y Mornau, en casa Modolell, en casa Creus, en casa Gironella. Aquests noms els citen tan Pierre Vilar com Jaume Vicens.

[25] A l'arxiu familiar consta un lligall de compres i vendes vàries des de 1801. Hi ha sobretot vi i altres productes.

[26] El 1825 Joan Nadal consta com a «tendero de paños» en una escriptura notarial en la qual donava poders a uns homes de Madrid perquè el representessin en els seus negocis. El 1830, Josep Pascual, fabricant de draps d'Olesa de Montserrat, es comprometia a entregar a Joan Nadal 50 peces de drap de tercera, de bona llana. AHPB. Antoni Ubach. 1825, 1826 i 1830.

[27] AHPB. Joaquim Òdena, 1836. Aquesta aportació de capital de Nadal Ferrater en la societat pel comerç de panyos era molt superior a l'efectuada a Nadal i Ribó i a Josep A.. Nadal i Cia. El 1836, una pesseta equivaldria a 17,27 €, per la qual cosa aquestes 128.160 ptes. serien 2.213.471,50 euros.

[28] Josep Rigalt i Alberch, agost de 1841. A l'arxiu particular consten documents relatius a les compres i vendes que feien els Nadal i Badia.

[29] AHPB. Joaquim Òdena, 1843.

establecida en esta Ciudad» cosa que fa pensar que la dissolució de la societat fou provocada pels disturbis de la ciutat que afectaren la botiga que tenien al carrer Argenteria, que sembla que fou cremada. [30]

Joan Nadal Ferrater, arrendador d'impostos

No tenim cap dubte que foren Balasch i Camarasa els qui van introduir Joan Nadal en aquest tipus de negocis, però el jove comerciant poc a poc s'hi va anar fent el seu propi lloc.[31] Sense que fos un impost en si mateix però si un servei públic (del qual se'n derivaven pagaments), Nadal portava els registres del Pes del Rei de Barcelona[32] des abans de 1800 fins més enllà de 1823.[33] Es conserven els registres de la Lleuda[34] de ciutats portuàries catalanes per alguns anys, com Tarragona,[35] Tortosa, Palamós, Salou, Vilanova, Mataró, Sant Feliu de Guíxols, Blanes, Escala, Sitges, Arenys de Mar, Vendrell, Ca

---

[30] AHPB. Joaquim Òdena, 1848

[31] L'arxiu Nadal conté molts documents referents als negocis dels Camarasa en relació amb l'arrendament d'impostos. En posem alguns: Gaspar Camarasa arrenda el dret de cera de 1800 a 1810 pel qual paga 6494 lliures 10 sous «los productos del arrendo consisten en que todas las personas que no sean eclesiasticas ni gozaren de privilegio de las yglesia tengan que pagar un sueldo de ardites por quartera de trigo que se moliere en el molino de san pedro sito en esta Ciudad.» O el document pel qual l'intendent general de l'exèrcit concedeix a Francesc Camarasa per tres anys el Pes del Rei de Barcelona, de 1 gener 1802 a 31 desembre 1804. També hi ha els comptes del que s'ha cobrat per la lleuda de Tarragona a 1808, en plena guerra.

[32] A l'Antic Règim, era una oficina on es feia la comprovació de les romanes i balances i també la dels pesos, tots els quals eren afinats i marcats amb el contrast dels pesadors oficials https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/pes-del-rei. Correspondria a un "càrrec públic" encarregat del reconeixement, registre i conformitat dels pesos, mides i mesures, per tal d'aconseguir d'imposar l'ús correcte dels patrons". Podria dir-se que era un oficial del rei dintre l'administració municipal Pes del Rei Barcelona entre Muralles

[33] «Llibreta dels generos que se pesan en lo Pes del Rei y de marina per lo añ 1799". Les anotacions són totes iguals. Per exemple: "mes de gener, dia 3. Miquell Planella, garrofas, diu el pes i el preu. Joan Sole, arròs. Dia 5 gener, casa hiringen bacalla i peixopalo capità Giens (Hans?). Dia 7, casa Gassó bacallà capità peter Hansen paga josep Casanobas, 3.675,,» etc. Hi ha de tot: formatge, arròs, bacallà (el més abundant i el més car), carbó de pedra, etc: «Llibreta de lo que se ha colectat en la marina en lo any 1805 a càrrech de Benet Alberich», etc. L'any 1839 encara té arrendats impostos per Barcelona hi consten les dades de la«"recaudación, puerta del angel, puerta nueva, puerta del mar, puerta de santa madrona, puerta de san anton, de enero de 1839, febrero 1839», i un llarg etcètera.

[34] Impost que gravava l'entrada de mercaderies a les ciutats i viles on hi havia mercat. https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/lleuda

[35] Tarragona per 1837 hi consta el patró, el buc, la procedència i el *cargo*. La majoria dels vaixells son de cabotatge i porten bacallà, farina, blat *garobes, centeno*, arròs, cànem, patates, vi negre (de València), la majoria dels vaixells venen del regne de València i de Ses Illes. De l'estranger hi ha 5 vaixells només i venen de Marsella, Gènova i Civitavecchia, porten bacallà, fusta. També hi ha vaixells de *tránsito* que van a Barcelona o a ports del nord de la costa catalana, porten taronges, cotó de motril, barilla, pimiento, i fan

daqués, Roses, Selva de Mar, Cambrils, Torredembarra, Lleida, Salou, etc. i les dades abracen de 1808 a 1830 aproximadament. També tenia els drets d'Aiguardents i licors del Principat durant 1833 i 1834 i algunes altres Lleudes i impostos. De tot això en costa tota la documentació i els registres detallats.[36]

Però hi va haver una operació concreta d'arrendament d'un dret de la hisenda reial que, sens dubte, va obligar Nadal a penetrar en un sector totalment nou per a ell i que acabaria sent una de les potes fonamentals dels seus negocis comercial: el del vi. Ens referim a l'arrendament de la Gran Barraca de la Barceloneta, «por la facultad y privativa de la venta de vino, aguardiente y demás licores en aquella población y real ciudadela de esta plaza» que es feia en convocatòria pública i que Nadal i Balasch i Camarasa es van adjudicar el 29 de març de 1808 davant les ofertes de Josep Badia que va oferir 384.480 ptes., Bonaventura Martí que en va oferir 402.502, Francisco Sines també comerciant que n'oferí 409.845,00 i finalment Francesc Camarasa, *tendero de paños*, que en va pagar 520.650,00.[37] L'expedient, que es conserva complet, ens suggereix que el govern (la *Real Hacienda,* tal com consta en l'expedient) va tenir algunes dificultats per trobar adjudicatari.

Aquesta concessió suposava pagar un lloguer pels magatzems i les tres cases anomenades Gran Barraca de la Barceloneta, i satisfer a la Hisenda «quatro reales de ardites por cada carga de vino que consumiere en la Gran Barraca y tabernas dependiente de ella con destino a las obras y gastos de la limpia del puerto y también un real de ardite por cada carga de vino por derecho de lleuda y asimismo cualquiera otra imposición que el Rey hubiere hecho o hiciere sobre derechos consumos de vino, aguardiente y licores.» L'administració li imposava un horari d'obertura dels magatzems, i tenir obertes dotze tabernes públiques a la Barceloneta, més una "en el Lazareto para abastecer en aquella parte y una o dos en las casas o citio que vulgarmente llaman Ginebra" a més de dues a la Ciutadella (els licors introduïts per aquestes

entrada de cabotage: total racaudado 10594,,8 (5633,,8 R.art.?, din. del estrangero 3381,,16, de transito 1579,,8,) menys despeses, liquido para el arriendo 9.534.

[36] L'arrendament del Pes del Rei i de la Lleuda d'algunes localitats catalanes serà una constant en la col·laboració entre Balasch i Camarasa i Nadal i probablement una de les fonts d'ingressos més importants. Els registres conservats en l'arxiu són extensos i molt detallats, amb dades fonamentals per a conèixer el contingut del comerç interior i exterior català.

[37] Per 1808 no tenim dada del salari que ens permet fer la conversió. Però per 1811 520.650 ptes. equivaldrien a 8.721.105,53 euros de 2022.

dues darreres haurien de pagar drets a la Porta de Mar).[38] Si algú obria alguna altra taverna per iniciativa pròpia estaven obligats a denunciar-la.

No es podia assortir de vi, aiguardent ni vinagre de les barraques de la Marina sinó que «los hará traher de su cuenta con guías a su nombre o los comprará a bordo de los barcos que se exerciten en este trafico y no en el de los que conducen partidas destinadas para comerciantes o particulares de esta ciudad o de la barceloneta.»[39] Aquest requisit va obligar a Nadal a familiaritzar-se amb el comerç de vins i aiguardents, camp en el qual ben aviat hi va tenir molt a dir, com veurem més endavant. [40]

També, sense dubte, aquest va ser l'origen de les disputes amb el clan Camarasa (ens en surten diversos: Jaume, Josep, Francesc, Gaspar i Marc Camarasa) i Joan Nadal. En un document sense datar consta que el fiador de l'arrendament era Joan Nadal i Jayme Camarasa «comerciante de la villa de Granollers, el primero dueño en esta ciudad de una tienda de paños de considerable valor.» Tanmateix, algun problema van tenir els Camarasa que el 1807 s'ordena un embargament a Francesc Camarasa «arrendatario de las rentas de Lerida y a su fiador Gaspar Camarasa i a Rosa Camarasa vda d'Esteve Camarasa fiador tambien.» El 1812, Francesc Camarasa demanava que s'inscrigués l'arrendament de la Gran Barraca a favor seu, com així va ser tal com consta en un document davant el notari Josep Maria Safont.[41]. Finalment, segons un document de l'arxiu familiar, Joan Nadal va arrendar ell sol la Gran Barraca de la Barceloneta el 1828.

Així doncs, de resultes de les desavinences entre els fins ara socis, Joan Nadal va seguir amb l'arrendament d'alguns impostos pel seu compte. Així, el 1838, Joan Nadal Pujolà, el seu fill

---

[38] «los señores gobernador, teniente de Rey, Sargento Mayor, dos ayudantes y capitan de llaves de la real ciudadela tienen por orden de once de octubre de 1749, privilegio de comprar el vino donde les acomodare e introducirlo pagando el medio derecho de puertas».

[39] «los vinos y caldos deberán ser precisamente buenos y sanos y corrientes pena de derramarlo y a la tercera reincidencia se anulará el arrendamiento liquidando cuenta irremisiblemente como si hubiere concluido el tiempo de los quatro años».

[40] «Comptes del almacen de la gran barraca de la Barceloneta. debit i credit del magatzem de vi dels escudallers, 1808». De nou, registres detallats amb tipus de vi i preus de cadascun d'ells. Compra vi i aiguardent i comercia amb Sant Sadurní, Sabadell. Comença a comerciat també amb oli. Però la principal correspondència la té amb Reus, on té un agent, Joan Bover i Cia que li busca vi.

[41] Per 1816: «Estat i balans del cost y costas dels vins ayguardents y demés licors que an entrat al magatsem de la Gran Barraca..». Hi ha els comptes complets del volum de vi, amb el seu preu corresponent, d'aiguardent, per dates, amb registre diari del vi que compra. El cost per 1816 era (de 2584 Gt, 2 Bs. 11m. de vi i per 454 Gt, 3 Bs. 10 m. aiguardent), 150.502,77 ptes. fins a maig de 1817. Els proveïdors eren Pau Cortes de Falset, Francisco Figarola de Porrera, Pep Lluis de Vinyols - el màxim proveedor – i altres de Monroig, Cambrils, etc. de moment no hi ha cap referència a que vengui a ultramar.

gran, sol·licitava la renovació de l'arrendament de Lleudes que tenia, com a mínim des de 1836, pel preu de 130.000 ptes.[42] I encara el 1852, Joan Nadal atorga poders a un altre dels seus fills, Joaquim Nadal Pujolà, resident a Madrid, perquè aquest pogués «retirar los vales que el señor poderante tiene constituidos en depósito en la caja y son procedentes de la fianza que el mismo constituyente prestó para garantía del arriendo que obtuvo del derecho de Lezda por la cantidad de 112.941 reales 6 maravedíes» (28.235,29 ptes.).[43] Sense cap dubte, aquest negoci els havia de proporcionar guanys importants.

Joan Nadal Ferrater, proveïdor dels exèrcits

Segons Yves Roustit, Joan Nadal i la casa Compte i Cia foren algunes de les poques cases de comerç catalanes que, juntament amb el comerciant Raymond Durand, participaren en l'avituallament de les tropes franceses el 1808.[44] Alguna cosa hem trobat d'això: les relacions entre Durand i Nadal van mantenir-se durant tota la Guerra del Francès, cosa que, sens dubte, va contribuir que en temps de guerra Nadal pogués reforçar la seva activitat mentre molts altres comerciants de la ciutat van haver de fugir.[45] Que la relació amb Durand era privilegiada ho mostra una carta que aquest envia a Paris per socórrer a Camarasa a petició de Nada, que havia estat apressat per un vaixell corsari Francès.[46] Suposem que després de la guerra Durand va haver de marxar, perquè no hi ha cap referència al comerciant posterior a 1814.

---

[42] AHPB. Josep Maria Òdena, 1838. 130.000 ptes. de 1838 correspondrien a 2.177.554,44 € de 2022.

[43] AHPB. Joaquim Òdena, 1852. Caldria estudiar aquest tipus d'ingressos per part dels comerciants de Barcelona: tant pel que fa a l'arrendament d'impostos com a altres formes de préstec del comerç català a les finances de l'Estat Espanyol, amb constants problemes de liquiditat, a través dels vales reales i altres instruments financers que –si bé era arriscat per la insolvència de l'Estat– van acabar reportant probables privilegis i beneficis pels catalans.

[44] Roustit (1956), p. 337.

[45] En posem alguns exemples: de 1808 una compra de vi per compte de Durand a la platja del Vendrell . De 1811 Nadal tenia anotacions d'entregues «en casa lo sor Ramon Durant comensant lo dia 26 janer 1811». Un document en francès diu «*Armée de Catalogne, place de Barcelone. Nous, comissaires des guerres (...) chargé de la police des subsistances militaires de la place de Barcelone, sur la demande de M Nadal fournisseur de la Junta de lui restituer les tonneaux vides qu'il a versé pleins de vin pendant les mois de novembre et décembre et pour les approvisionnemment (...)».* De 1812: «Los abaxo firmados Ramon Durand y D, Juan Nadal vecinos y del comercio de esta ciudad han pactado y combenido lo siguiente. Don Juan Nadal vende a Don Ramon Durand ciento y ocho pipas de quatro cargas cada una llenas de vinagre hasta el tapon de buena calidad al precio de quarenta duros la pipa,» i un llarg etcètera.

[46] Adjunta a la declaració de Marc Camarasa sobre el que portava en la maleta quan va ser apresat pel corsari anomenat gallega, una carta datada a 17 octubre de 1814: «*Monsieur Louis Durand a Paris*. De part del seu cosí, R. Durand. *La présente vous sera remise mon cher cousin, par M, Marc Camarasa qui se rend a Paris pour y reclamer contre la capture d'un bàtiment espagnol appartenant a un de mes amis et*

Els subministraments a l'exèrcit (o exèrcits) espanyols van durar molts anys i creiem que el negoci de panyos amb Badia anava fonamentalment destinat a la fabricació de vestuari militar. Ja he vist que Durand el considera «fournisseur de la Junta» el 1811. El 1820 duia a terme el subministrament de les tropes a Figueres[47]. La «Carpeta de Recibos de Vestuario Militar» abarca de 1835 a 1841. També hi ha un «pliego de condiciones bajo el cual se saca a publico remate el suministro de utensilios del ejercito de cataluña, per término de cuatro años que darán principio en primero de junio de 1832 y concluirá en fin de mayo de 1836», imprès, que ens suggereix que, un cop més, Nadal havia optat en concurs al subministrament de l'exèrcit. Sembla, pels resultats globals que observem, que els tractes amb l'Estat espanyol el van afavorir enormement.[48] Calia estar a l'aguait, fer un bon ús dels devaluats vales reales espanyols a l'hora de fer negocis amb Madrid i, sens dubte, tenir els contactes adequats.

Entre la documentació hi consten els comptes dels subministraments a les tropes franceses de 1808 a 1812 i a l'exèrcit lliberal durant els anys trenta, tal com delaten els «Recibos de vestuario militar 1835-1837.» Hi consta també un llibre amb la «Cuenta y razón de las Administraciones de los tres corregimientos de Cervera, Gerona y Figueras en 1833.»[49]

Una escriptura notarial datada de 1835 especifica que Joan Nadal atorgava poders a un representant seu a Madrid perquè es recuperessin 54.131 francs, «osea, 205.380 reales de vellón y 28 maravedís que importan el vino y otros líquidos subministrados a las tropas francesas en los años de 1808, 1809 y 1810, por cuenta de la Junta de Suplementos de ésta plaza, se cuyo

---

dans lequel lui-même avoit un interêt. Ce bâtiment fut pris par un corsaire français, malgré un sauf-conduit dont il était porteur, et les interessés se plaignent de certaines espoliationes que eurent lieu. Je en sais pas jusqu'à quel point leurs réclamations peuvent être fondées, mais comme je m'interesse à eux, je en puis pas me dispenser de vous prier d'assister Mr. Camarasa de cos conseils et de lui donner l'adresse d'un homme d'affaires que puisse diriger sen? démarcher. Je vous serai reconnaissant des services que vous lui rendez. Je vous prie aussi de vouloir bien liu remettre l'argent dont il aurait besoin jusqu'à concurrence de 600 francs contre remboursement dont je me rends garant sur Mr. Joan Nadal de cette ville. Je vous embrasse, mon cher cousin. Bien affectueusement. R. Durand.» Tot indica que el contacte amb Durand el tenia Nadal directament atesa la continuïtat de la correspondència sobre aquest afer entre Nadal i Durand.

[47] Pel qual el mateix Nadal feia una «subscripción voluntaria para cooperar al coste del vestuario y armamento del 1r batallón de milicias urbanas compuesto».

[48] En ell s'hi pot consultar anotacions com ara: «ropa y pares de pantalones botines (...) construcción de los 2.000 pantalones e igual numero de pares de botines de lienzo para la tropa del ejército, Somreros entregados a don Juan Nadal para los mozos de la esquadra a saber 143 sombreros», etc. En aquest afer encara anaven junts amb Camarasa, qui li signava un rebut de 4.709 lliures, 11 sous i 11 diners pel benefici de vendre vestuari a l'exercit. Si Camarasa guanyava 12574,62 ptes., «sinco mil pares de pantalones y botines de lienzo, en cuyos vestuarios interesaba por una tercera parte. barcelona 16 de marzo de 1837» Nadal en guanyava 37.723,86. Es tractava d'anar fent caixa doncs.

[49] Aquests documents no s'han consultat en profunditat.

crédito y su declaración se hizo certificado en forma por (...) la Junta de examen y liquidación del crédito contra la Francia en 1832.»[50]

Joan Nadal Ferrater, altres negocis amb l'Estat

Joan Nadal també comprava deute de l'Estat, en posarem algunes dades trobades a l'atzar en la documentació familiar:

El 1824 declara que té cedits a Francisco Planàs Molist, comerciant i impulsor del ferrocarril «4.550 pessos vales reales consolidats de 1 setembre de 1824 en dos carpetas, lo un de 27 vales de a cent pessos y lo altre en un de trentaset vales de a cinquanta pessos presentats a mon nom en 30 octubre 26 a la comissió de la caixa amortitzacio en esta provincia per lo cobro de interessos, per lo que luego que se rebian dits vales de la real caixa de am. prometo y me obligo a endossarlos a favor del mencionat sr. Planàs.» De 1837, trobem un document d'una «comisión de señores prestamistas al emprestito voluntario de 25 mil duros verificado en 4 de marzo de este año para concurrir a las perentorias y urgentes necesidades de la guerra, reintegrable con la mitad de los ingresos de Aduana, ha hecho el primer dividendo a razon de un 25% en cuya virtud corresponde a ud. 150 duros que le seran satifechos por el recaudador de contribucions», el 30 març 150 duros més, el 7 abril 150 duros mes, el 12 abril 150 duros més. De 1840 «emprestito de tres millones de reales vellon de 26 de mayo de 1840», del qual Nadal paga «6.120 reales vellon por el dividendo de 34 por ciento de 18.000 reales vellon con que contribuí a dicho préstamo.» O de 1848: «lista de billetes del tesoro que se entregan para cambiar en Madrid» datat a 23 juny de 1848, «suma 7.500 rales vellon dels 2.293.000 que toquen a la Ciutat de Barcelona (antcipación reintegrable de 100 millones de reales).»

Però no hi ha cap dubte que ell en va fer un ús més enllà de l'especulació. Nadal usava els vales per negociar els seus contractes particulars amb els governs de Madrid. Ell no era un financer, o un «absentista» pur, sinó que feia córrer els vales, que sabia que eren moneda devaluada, per treure'n alguna compensació comercial o industrial. Aquesta relació de prestadors de l'Estat fou protagonitzada, o va tenir com a màxims intermediaris a Catalunya, a Lambert Fontanellas i Jaume Ceriola, i ambdós van fer el mateix que Nadal. No entrarem aquí a parlar-ne, però caldria analitzar a fons quin va ser el paper dels comerciants catalans amb la

[50] AHPB. Benet Lafont. 1835.

Hisenda Pública espanyola, quines van ser les pèrdues (el risc era enorme) i quins beneficis els va reportar.

Joan Nadal Ferrater, comerciant de vins

Dèiem que aproximadament des de 1802, Joan Nadal tenia la seva pròpia casa de comerç, anomenada Joan Nadal i Cia.[51] El jove de 22 anys començava a caminar acompanyat dels Camarasa en el negoci del comerç de cabotatge. L'activitat de Nadal no s'atura per la guerra sinó tot el contrari. Les bones relacions amb Durand i els ocupants francesos li permeten de seguir amb el negoci comercial i, ateses les dades dels documents, sembla que el consolida. El 1808 el comerç de vi (sens dubte arrossegat pe l'obtenció de l'arrendament de la Gran Barraca de la Barceloneta) pren un impuls important. Fins al punt que el 1810 decideix comprar el primer vaixell per transportar-se ell la mercaderia.[52]

El vaixell entrà tot seguit en funcionament i per fornir-lo, Nadal tenia a Jaume Camarasa, Pius Simó i un tal Òdena comprant i venent mercaderies per tota Catalunya.[53] Les mercaderies eren «blat, farina, vi, aiguardent d'oli, ametlles i avellanes sens esclufolla, platillas pintadas, aros de ferro (per fer bótes), paper blanc, paper floret i/o paper de Capellades («per escriure-hi la Constitució»), gallines, suro, panyos, teles, cafè, sombreros, pebre, bacallà, palo campeche, añil de Guatemala, aros de ferro, canela olanda, sabó moll, sabó fort, cacau Caracas, garrofa, arròs, bacallà anglès, canyella, alls, sucre de l'Havana» a partir de 1812 i portaven lletres de canvi amunt i avall. Tenien magatzem a Tarragona, on Jaume Camarasa hi tenia llogada habitació i venien gèneros per tot el país.»[54]

---

[51] En un lligall il·legible de tant malmès com està hi consta el registre de compres i vendes vàries de 1801 a 1804. Hi ha sobretot vi i altres productes, poca cosa, deuen ser sobres, sobretot 1803 i 1804.. Ja tenia relacions comercials amb Cadis, Cette, etc.

[52] «Factura del coste y costas en Tarragona de un barco nombrado Nstra Sra del Carmen de porte poco mas o menos siete cientos quintales coste del dicho barco con todos los aparejos de que se halla provisto 1200 duros, mes gastos 180,18 total de 1.380 duros 18 rals.» 26 de juny de 1810.

[53] «Balans o estat en el qual se manifesta la producció o disminució de las facturas y negocis per 1810 (...) Nota de lo que habem rebut, nota de lo produit de las facturas, cost de las mercaderias, etc.» Qui salda comptes és Jaume Camarasa i l'agent a Reus és Pius Simó. És un document molt detallat.

[54] «vendrer generos a Girona, pujar i baixar fardos de Puiggraciós a la Ametlla, i de la Ametlla a Tarrassa, per los sis caixons resolis, per cambiar dita quantitat de plata en or, remès e efectiu per Gumà, per anar a Esparraguera per Estruch i Morral, per los ports a Reus».

Els viatges a Cadis foren molt freqüents; per ser zona «alliberada» dels francesos, i coneixent la relació de Nadal amb l'ocupant, ens sobta força. També s'anava a Gibraltar, Mallorca, la Corunya i Montpeller a més del Vendrell, Masnou. Vilanova i Tarragona. Els intermediaris que se citen més són l'agent Sterling, March i Carbonell a Cadis. Els comptes de 1811 ens presenten al patró Simeó Riubo pilotant el Nostra Sra. del Carmen fins a Cadis sovint des de Vilanova. El xabec, que tan aviat l'anomenaven Sant Vicens Ferrer com Nostra Sra. Del Carme, el pilotaria a partir de 1812 Jaume Camarasa qui rendiria comptes als propietaris, Joan Nadal i Cia i Balasch i Camarasa.[55] El seu germà Marc feia d'agent des de Reus i saldava comptes amb Joan Nadal. [56] Les ciutats costaneres eren les citades anteriorment i de l'interior de Catalunya tenen dos centres de subministrament principals: Igualada i Reus.

Cal dir que el principal producte que compraven a Reus a través de Pius Simó era el vi, l'aiguardent i el vinagre, sens dubte per proveir la Gran Barraca de la Barceloneta. Els pagaments se li feien a través de diligència per lletra. [57]

La Guerra del Francès, doncs, no va suposar massa trasbals per a Joan Nadal. En els capítols anteriors hem explicat el canvi de model que va suposar el canvi de segle provocat per les diverses ensulsiades provocades per guerres tant exteriors com civils, amb un protagonisme especialment de la pèrdua de la colònies i la readaptació del model comercial que va provocar, la integració gradual del mercat interior català, la potenciació de la industrialització amb l'extensió del sistema fabril, els canvis en els mercats financers, etc. Cal dir que alguns ja van iniciar la seva activitat empresarial amb el nou model de dos eixos: comerç– indústria i mercat nacional– mercat internacional (o mercat interior i mercat exterior si es prefereix). Joan Nadal

---

[55] «Documentación de la barca nombrada carmen año 1812. contrata. diem nosaltres Balasch i Camarasa, Joan Nadal i Cia, y Jaume Camarasa que forman societat per fer navegar lo xabech que han comprat los ss. Balasch i Camarasa y Joan Nadal i Cia dels diners de la societat que dits dos senyors tenen feta separada de esta. declarant jo jaume camarasa com declaro que ve es veritat que la compra de dit xabech es feta a mon favor la veritat de fet es que fou de diners propis dels nomenats senyors Balasch i Camarasa i Joan Nadal i Cia per conseguent es de dits senyors i no meu dit xabech. El vaixell ja funcionava sota el nom de Sant Vicens Ferrer. Jaume Camarasa tindria dreta a 1%5 dels beneficis i els altres a repartir-se la resta.» De 1812 es conserva algun compte de viatge: «Haver del jabech Sn. Vincens Ferrer de anada y vinguda de Cadiz a Vilanova ab lo sobrecarrech Jaume Camarasa». Datat a Vilanova 31 juliol de 1812. Desgrana el deu i l'haver i el resultat final és: «quedan partidors per lo barco y tripulació 2.434 duros,15,27,» és a dir, 12.173,95 ptes.

[56] Per 1812: «Blat mesurat a Mataró i embarcat a Arenys, més blat, arròs i paper comprat a Tarragona (de Capellades sempre i comprat a Francesc Romaní) embarcat a Vilanova, alls de Cubelles, cuiros de Buenos Ayres comprats a Reus a compte de Nadal». Tots els documents de compres de blat, arròs, etc no són amb lletra de Nadal sinó de Marcos Camarasa, qui els signa.

[57] Amb el conegut traginer Bigorra, de qui s'ha conservat també documentació.

fou un d'aquests i la seva opció fou molt encertada atesos els resultats obtinguts. Per tant, caldria parlar també de continuïtat i canvi en aquest primer terç de segle.[58]

La separació amb Balasch i Camarasa fou el 1821 després d'un plet entre Josep Balasch i Camarasa i el seu pare, Francesc Camarasa per un suposat impagament de Nadal.[59] L'enfrontament entre ells és molt aspre. Els Balasch l'acusen de robatori i Nadal recusa el jutge perquè era l'encarregat d'un altre judici previ per una desavinença sobre la Lleuda.[60] L'acusació dels Balasch i Camarasa sembla una reacció a la demanda prèvia de Nadal per un impagament d'aquells en la Lleuda de Lleida.[61] Un cop aclarit que els drets sobre l'impost pertanyien a Nadal, i que els Balasch i Camarasa havien retingut un pagament per aquest concepte que li devien, es va condemnar a Nadal a pagar part dels pagarés pendents amb Balasch i Camarasa –referent a l'antiga botiga de panyos– a l'espera de que es decidís què passava amb els deutes pendents de la Lleuda.

La trajectòria empresarial del comerciant no es veurà afectada per aquesta ruptura i de fet, segueix tenint a Marc Camarasa treballant per a ell. El plet contribuirà a aclarir qui té què, i a partir d'aleshores Nadal anirà sol en els arrendament d'impostos i en els negocis de panyos, que no deixarà de banda. [62]

---

[58] Els documents de factures i rebuts a partir de 1816 a 1820 ens permeten parlar d'aquesta continuïtat de la seva activitat: exportació d'aiguardent feta a través de Isidro Fons del Vendrell, contractes de fletament a Londres, lletres de canvi sobre Paris signades a Figueres, rebuts de llana d'Aragó, cobraments al comptat amb Galí i Vinyals de Terrassa, lloguers de magatzems a la Barceloneta, exportació de panyos a Cadis, etc.

[59] Deien que Joan Nadal els devia entre 1417 i 1496 lliures com a resultat de un «negociado», i que va dir que els pagaria. Li presenten recurs de mal pagador i l'acusen de «desagradecido al ser y estado que deve a la casa Balasch y Camarasa como que en el día les administra el cuantioso caudal de 129.000 libras en virtud de contrata. (...) Nadal no solo es deudor a esas partes de la cantidad que se le reclama si de otras de grande quantia que ha administrado y de que debe dar cuenta a estas partes (...)».

[60] «reclamé todo cuanto los administradores tienen recaudado por razón del año de Lezda que el extingido Real Patrimonio arrendó a mi favor (...)».

[61] Nadal alega: «es muy sensible el ver que se promueven distintas instancias sobre un mismo punto.» El pagament de la Lleuda origen del desacord s'havia de fer en vales: «Que en efecto somos comerciantes el autor y el demandado, pero solo se reclama el pago de una cantidad que aparece prometida en los vales pero no hacen mención que sea de resultas del trato de mercaderías, trueques, compras y ventas cuentas sobre fletamientos o factorias que son los casos en que vs debe conocer de las causas entre comerciantes (...)».

[62] Hi ha documents d'encàrrecs de panyos a diversos artesans a qui entrega la llana per a que la teixeixin. Importava llana de Marsella a través de Caminada i Christine, (documents solts anys 1825.1830).

El que Nadal Ferrater potenciarà enormement durant els anys de pau que segueixen serà el comerç internacional,[63] i la participació en vaixells.[64] Seguia amb Nadal i Badia pel negoci dels panyos[65] i comprava productes *a Nicolau Traval i Cia,* que posteriorment es quedaria i la convertiria en Josep A. Nadal i Sastre, negociava lletres,[66] i arrendava terres que havia comprat als voltants de Barcelona.[67]

Fins aquí el relat dels negocis de Joan Nadal, negociant de deute públic, arrendador d'impostos i propietari de les cases de comerç Joan Nadal i Cia., Nadal i Ribó, Badia i Nadal i posteriorment de Nicolau Traval i Cia, de comerç en general, comerç de cotó, comerç de draps de llana i de colonials. Ambdues seran objecte d'estudi dels propers capítols. Propietari també de cases a la ciutat, de terres als Sant Andreu del Palomar, a Sant Martí de Provençals, Tortosa, i de vinyes a Torres de Segre (Lleida), Nadal havia de ser un home amb una empenta extraordinària. Nascut el 1778, va morir el 1867 amb 89 anys d'edat, deixant un patrimoni considerable i diversos negocis que seguirien gestionant els seus descendents. [68]

Joan Nadal fou, sens dubte, un individu digne de ser estudiat individualment, la consulta dels documents personals que s'ha fet de manera no exhaustiva ens permeten conèixer un home sever, estricte, meticulós, endreçat de de gran austeritat i prudència en els negocis. Malgrat la multiplicació de la seva fortuna visqué tota la vida a la mateixa casa del carrer Còdols, que compartia amb els seus germans, nebots i pare.[69]

---

[63] Té relacions i agents arreu: Segismundo Morte de Cadiz, Benito Vicens i Manuel Mustich de madrid,, Jose Pamies de reus, Antonio Llorens d'Arenys, Vicente Caviso de Zaragoza, Javier Paulino de Valencia, Isidro Mayner de Vilanova, Santaló i Cia deSevilla, Espalsa e hijo de Bilbao, James Campbel i cia i Anthony Gibbs e hijos de Londres, on portava vi català passant per Bilbao. (Dades de 1827 a 1829).

[64] «Tinch posats a interes a varios barcos i deixats a motas a diferents patrons», com la Pollacra Delicia capità Jaume Mir, el Vaixell San José patró Pau Moragas del Masnou que anava a Cadis, el Bergantí anomenat Barcelonés, capità Fransiscu Rovira, que va a Montevideo amb vi negre, la Pollacra Ardilla, capità Pagès, el Bergantin Delicia, etc. Documents de1835.

[65] El 1824 demana a l'ajuntament que li deixin tenir els para-sols penjats del carrer de Gignàs en la botiga que té des de 1799 sinó els paños se li rosteixen i descoloreixen del sol.

[66] Sobre Figueres i Tortosa Madrid, Paris, Malaga, Valencia, etc. (documents pels anys quaranta).

[67] Contracte d'arrendament de les vinyes de Santa Coloma de Gramenet a Banús, comptes dels beneficis que li aporten les terres de sant Andreu del palomar. «cisjurnals declaro detreginar fems preu de bui pasetas aldia. Total son nou duros y tres pasetas, pere borras; tin rabut del sañor juan nadal la qanditat de bintitres durus paruna pila de fems qe ma cunprat al seu masube Palesebas teras, barsalona lo mars 1847, pera suldadell». Documents dels anys quaranta.

[68] Poc abans de morir Joan Nadal Ferrater encara reconstituïa la societat Josep A. Nadal i Cia. comprava i venia terrenys, prestava diners, etc. AHPB. Joaquim Òdena, 1864 i ss. El seu patrimoni es pot consultar en el resum de l'inventari *post-mortem* que s'adjunta en l'annex JNF.

[69] Aquesta mentalitat ens l'han explicat alguns historiadors, entre d'altres Izard (1978), i Àngels Solà en els seus diversos treballs, principalment la seva tesi de 1977.

21. Joan Nadal Ferrater

La botiga del carrer Gignàs

Barcelona (1823)

(XVIII-XIX)

co na in dp

Prohom que, com a comerciant, és a la vegada botiguer, navilier, inversor, arrendador d'impostos i proveïdor de l'exèrcit.

Carrers i places

4.Argenteria
50. Vidrieria
52. del Born
64. d'en Gignàs
65. dels Còdols

Font: https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica cerca/ca/fitxa/7492/--/--/cp/

Casa dels Nadal (1858)

Aquest habitatge s'ubica dins els quarterons 113 i, més concretament, al carrer dels Còdols 18-20. El conjunt el formen dues cases entremitgeres de planta baixa més quatre pisos. L'edifici fa cantonada amb un corraló, tancat per un portal, que dóna accés a un espai obert on hi ha uns safreigs. La superfície ocupada és d'uns 1.230 m² i la superfície construïda d'uns 525 m². Els respectius pisos, amb la façana principal orientada al sud-est, en un cas eren d'uns 300 m² i en l'altre d'uns 200 m². En aquesta casa hi vivien els pares, els germans i els nebots amb les respectives famílies.

La Família: persones i patrimoni

És evident que per als Nadal, la família i els negocis eren una mateixa cosa, fins al punt que es fa difícil saber si els membres de la família es casaven amb la gent amb qui feien negocis o si només feien negocis amb membres de la família.

Joan Nadal Ferrater es casà amb Mercè Pujolà, que no ens consta que tingués un patrimoni especialment important. La seva germana Marianna si que feu un enllaç important, amb Bartomeu Vidal, comerciant reputat amb relacions importants a Marsella. El seu nebot Bartomeu Vidal i Nadal fou un dels comerciant més ben relacionats de la segona meitat de la centúria i tant ell com el seu germà es casaren amb noies ben dotades, descendents de la casa Torrens i Miralda. Ell mateix casà dos fills amb dues germanes Vilardaga ("filles" de la casa de comerç Vilardaga, Julià i Reynals), tal com ens mostra l'arbre genealògic. La filla Teresa es casà amb Antoni Ribó, a qui posà a treballar a casa, i les altres amb persones que no hem pogut vincular al món comercial que estudiem.

Anton Nadal també va casar bé les seves tres filles. Laura, la gran, ho féu a 1860 amb Enric Villavecchia, que rebé del seu pare 133.500 ptes. en concepte d'herència, de les quals 40.050 estaven en l'empresa Villavecchia i fills. Ella rebé 60.000 ptes. de dot, 10.000 de les quals en roba i armari. Per la seva banda, Villavecchia féu un escreix de 50.000 ptes.[70] Zoa, la segona, es casà a 1864 amb Adolf Clavé Flaquer, fill del comerciant i hisendat Miquel Clavé i de Josepa Flaquer Dotres –filla del comerciant Josep Flaquer Padrines.[71] La noia rebé també 60.000 ptes. de dot i ell en rebé 100.000 de legítima i aportà 50.000 ptes. d'escreix al dot[72]. A la mort d'aquest, a Cuba, Zoa tornà a casar-se amb el cosí del seu pare, Bartomeu Vidal Nadal, també vidu acabalat. Finalment, Pilar Nadal Vilardaga, la tercera, es casà amb Joaquim de Cabirol, però no n'hem pogut localitzar els capítols matrimonials; d'ell sabem que era rendista i governador de la província pels volts de 1866.

La següent generació de la família s'anà emparentant amb altres famílies de la mateixa classe social i nivell econòmic de Barcelona. En els annexos documentals s'han transcrit algunes

[70] AHPB. Ferran Moragas Ubach i Joaquim Òdena, 1860.
[71] Vegeu el capítol sobre els comerciants.
[72] Laura morí a 1870 i Anton Nadal establí que es deixessin 22.000 escuts i les terres de Sant Feliu de Llobregat a les seves dues filles, Rosa i Josepa Villavecchia Nadal. En la mateixa escriptura assignà a la Zoa la casa del carrer de Còdols i la finca «Clos vell» de Sant Feliu. A la Pilar, li deixà la casa del carrer Argenteria i la finca «Clos nou» de Sant Feliu. AHPB. Joaquim Òdena, 1864, 1870 i 1873.

escriptures, testaments i inventaris que ens han semblat rellevants per a una millor comprensió del capítol. Les relacions familiars i els enllaços amb el món comercial Barceloní queden detallats en l'arbre genealògic de la família.

1.4. L'època exultant: Joan i Anton Nadal Pujolà i Antoni Ribó (s. XIX)

Del fill primogènit de Joan Nadal Ferrater, de nom Joan Anton Nadal Pujolà, poca cosa se'n sap: que es volia dedicar a escriure i que en algun moment ajudava el seu germà en els negocis. La única operació empresarial en que l'hi hem trobat és de 1850, quan en nom del seu germà Anton, exigia a Francesc Esteve i Sans, director de la societat Jaumandreu i Cia.–antiga Casamitjana, Esteve i Cia.– que el capital de 10.000 lliures que havia aportat a Casamitjana no quedés menysvalorat per la liquidació i reconstitució que es va fer de la companyia el 1847.[73] Joan A. Nadal, primogènit de Joan Nadal Ferrater va morir el 1855.

El segon fill, Anton, serà el protagonista del següent capítol, dedicat a la gestió de la casa de comerç Nadal i Ribó*,* a iniciativa del seu pare, on hi va treballar juntament amb Anton Ribó - futur marit de la seva germana Teresa. Pare, fill i gendre van estar sempre junts al capdavant de la societat que va començar com a magatzem de cotó i va acabar essent un autèntic holding industrial. Anton dedicà tota la seva vida a Nadal i Ribó, per la qual cosa l'estudi d'aquesta casa del capítol següent ens permetrà conèixer el seu tarannà emprenedor. Aquí tan sols deixem alguna pinzellada de les altres activitats i sectors on se l'ha trobat.

Anton és un dels homes més rellevants del ferrocarril català. Fou promotor i gran accionista de les línies de ferrocarril de Martorell i de la seva perllongació, la de Tarragona, de les quals tenia més de 800 accions. Fou directiu de la companyia de Martorell des de la seva fundació el 1853 fins que es constituí la companyia de Tarragona el 1861, de la qual fou membre del Consell d'administració durant tot el període de vida de la companyia. Estigué vinculat a

[73] Francesc Esteve Sans estava casat amb la cosina d'Anton Nadal, Teresa Nadal Sastre, filla de Joaquim Nadal (vegeu arbre genealògic). A la mort de Joan Nadal, el 1855, Francesc Esteve declarava que dels 36.000 duros que tenia en la societat Jaumandreu i Cia*.,* 10.000 corresponien a Nadal i Ribó, però que Joan Nadal n'era el representant. AHPB. Joaquim Òdena, 1855. La relació dels Nadal amb aquesta empresa es desenvolupa més endavant.

aquestes dues línies des del primer moment fins que, juntament amb Claudi Planàs, conduí la companyia de Tarragona a la fusió amb la de França, don sortí la TBF el 1875.

Anton fou present en la vida pública de la Barcelona del dinou. Participà activament en l'arrencada de l'Institut Industrial de Catalunya, creat per la Junta de Fàbriques el 1848; en les eleccions que se celebraren el juny d'aquell any tragué 28 vots i entrà a formar part de la junta propietària de l'Associació Defensora del Treball Nacional i de la Classe Obrera de Barcelona. Després formà part de la junta del diari El Ancora, de la mateixa associació.[74]

A 1861 els cunyats Anton Nadal i Anton Ribó s'embrancaren en un negoci estrany, molt poc proper a la seva activitat habitual. Persuadits per algun conegut de Barcelona, invertiren en un negoci de foneria de minerals argentífers, amb seu a Múrcia, del qual es desempallegaren un any després.[75] La forma en què es dugué aquesta operació ens mostra la seva prudència inversora, ja que la participació no fou en nom de Nadal i Ribó, sinó a títol particular. Aquesta sembla la filosofia del fill i del pare. Nadal i Ribó només arriscava els capitals en aquells negocis que pogués controlar i que fossin de solvència contrastada, encara que no donessin uns beneficis extraordinaris. Si, a més, hi tenien algun familiar ficat, encara millor.

Anton Nadal començà a dedicar esforços i diners a la compra de terrenys al curs baix del Llobregat, a Sant Feliu, vora la via del tren de Martorell, que ell tan bé coneixia. En unes terres gairebé totes propietat de la marquesa de Gironella, absent del país, Nadal comprà solars, camps, vinyes i cases –algunes en estat ruïnós– i invertí fortes sumes de capital a netejar sèquies i canals i buscar aigua, fent obrir noves i velles mines. Al finals de la seva vida el terreny que havia acumulat estava format de 17 parcel·les de terra i 18 cases i tenia un valor de 190.000 ptes.

Les adquisicions començaren el 1853, quan comprà una propietat que Antoni Font i de Sol tenia a Sant Feliu de Llobregat a mitges amb Erasme de Janer i de Gònima. La propietat constava de dos molins fariners i havia pertangut a la marquesa de Gironella. El preu de compra

---

[74] Solà (1997), p. 153. A més, Nadal i Ribó, féu una generosa aportació extraordinària a l'Institut Industrial en moments de crisi. Solà (1997), p. 343, nota 75. A 1850 entrà a formar part de la comissió que havia d'estudiar a fons el nou projecte d'aranzels, juntament amb Joan Güell, Ferran Puig, Josep Antoni Muntadas i altres. Solà (1997), p. 344, nota 77.

[75] La societat es deia Pascual Ayuso i Cia, i tenia un capital de 32.000 pf. Els socis serien l'esmentat Pascual Ayuso, «fundidor de metales natural de Puerto de Lumbreras, Lorca, Múrcia», que hi aportava 8.000 pf, Anton Nadal i Anton Ribó que hi posarien 6.000 pf. Cadascun, l'altre soci era Joan Coromina Caparà, que n'hi posava 12.000. L'objecte social de la casa era «la fundición de minerales argentíferos de San Antonio de Cuevas, al pie de la sierra en el término de Cuevas de Vera de Almería.» AHPB. Joaquim Òdena, 1861.

fou de 3.000 lliures.[76] Nadal comprà també el dret exclusiu de buscar aigua en les terres que adquirí. Els esforços li foren compensats, ja que després d'haver invertit 2.778 duros per refer una mina d'aigua ja existent, construir un canal i netejar les basses dels dos molins comprats a Font i de Sol, pogué vendre algunes plomes d'aigua a pagesos de la zona.[77] A més, amb la proximitat del Canal de la Infanta, moltes de les antigues terres de secà del delta del Llobregat havien passat a ser de regadiu, cosa que n'incrementà el valor.

El 1858, Anton Nadal comprava a un veí seu de Sant Feliu de Llobregat, una parcel·la de terra que li va permetre d'obrir un camí des de l'estació de tren de la Compañía del Centro –la de Martorell, de la qual era director i accionista– fins a la seva finca. Segons feia constar en aquesta escriptura de compra, la distància del tren a l'entrada de casa seva era tan sols de 442 pams; Nadal a més de promotor propietari i gerent de la línia en devia ser un dels seus més fidels usuaris.[78] Les adquisicions de terrenys a Sant Feliu –per compra o per establiment en emfiteusi– seguiren els anys següents.[79]

El nostre home, a diferència de la majoria de comerciants que s'han estudiat en l'anterior capítol, no mostrà gaire inclinació a invertir en valors mobiliaris. Sembla que Nadal era extremadament prudent en les seves inversions, al contrari dels seus contemporanis. En l'anàlisi de Nadal i Ribó, podrem comprovar com només intervenia en aquells negocis que podia

[76] Els protocols del notari Joaquim Òdena recullen, amb tot detall, aquestes compres i establiments de terres a Sant Feliu de Llobregat, a partir de 1853. La finca resultant de totes aquestes compres apareix en l'inventari d'Anton Nadal (vegeu annexos). Anton Nadal utilitzà la vella tàctica de prestar diners a un noble absent i amb problemes de liquiditat per adquirir la seva propietat. En aquest cas, la propietària de les terres que ell desitjava era la marquesa de Gironella, Pilar de Orozco Calvo-Encalada Agulló i de Sans, òrfena menor d'edat, resident a Sevilla, que havia heretat les propietats a Catalunya de la seva mare, Lluïsa d'Agulló i Sans. Nadal ja havia prestat diners al seu pare i s'oferí per saldar els diversos deutes que la família tenia amb diferents persones de Catalunya a canvi d'establiments o d'adquisicions per compra de les terres de la noble. AHPB. Joaquim Òdena, 1854 i següents.

[77] El mateix 1854 venia 6 plomes d'aigua per 1.532 duros, i una altra ploma d'aigua per 263. AHPB. Joaquim Òdena, 1854. El 1855 continuà comprant parcel·les que ajuntava a les terres que ja tenia establertes o en propietat. AHPB. Joaquim Òdena, 1855.

[78] AHPB. Joaquim Òdena, 1858.

[79] En la tasca de comprar solars l'ajudà un tal Josep Oriol Òdena, probablement fill del notari amb qui sempre va treballar, Joaquim Òdena. A 1862 seguia amb la seva compra de patrimoni rústic. Redimia els censos, adquiria drets d'aigua i pagava 2.143 duros a un paleta que li havia obert una mina d'aigua a les terres que havia comprat a Sant Just Desvern, en una finca anomenada Vilà Fatjó. Anton seguia amb la seva recerca d'aigua per convertir les terres que havia adquirit en camps de regadiu per l'agricultura. AHPB. Joaquim Òdena, 1862. A 1871 vengué una parcel·la de 3 mujades de la finca de Sant Feliu a Ascacibar i Cia. El preu pagat per Celdoni Ascacibar, Òscar Pascual de Bofarull i Eduard Flaquer Dotres, els representants de la societat, fou de 10.429 escuts. Nadal havia de redimir els censos que gravaven la terra i pagar les despeses d'escriptura i notari. AHPB. Joaquim Òdena, 1871.

controlar directament i amb seguretat, ja fos perquè coneixia molt bé el negoci, perquè li suposava reforçar la posició de mercat de Nadal i Ribó o perquè posava les seves inversions a mans de familiars i coneguts de confiança.

Però la gran empresa d'Anton, iniciada pel seu pare i compartida amb el seu cunyat fou la casa de comerç Nadal i Ribó, a la qual es dedica el següent capítol.

2. EL HOLDING NADAL I RIBÓ 1828 - 1883[80]

En aquest apartat estudiarem societat Nadal i Ribó, des dels seus orígens el 1828 fins a la seva liquidació el 1875: casa de comerç, magatzem de cotó, banc industrial encobert i autèntic holding financer-industrial, podria ben ser un exemple paradigmàtic de les cases de comerç catalanes del dinou. No va ser ni de bon tros la única en practicar la diversificació d'inversions i en canalitzar capitals cap a altres sectors de l'economia. Ja hem vist en el capítol dedicat als comerciants com la majoria d'aquests van destinar part dels seus beneficis a iniciatives industrials de diferent naturalesa. La novetat del cas de Nadal i Ribó és que aquesta no es va limitar a invertir en el sector fabril, en forma de soci capitalista en comandites o per la compra d'accions de societats anònimes, sinó que va optar per una participació més directa, que abraçava el finançament del fix i del circulant, així com a la gestió i la presa de decisions d'inversió de les societats participades. Per això podem parlar de l'existència d'un autèntic holding comercial-financer-industrial encapçalat, i en certa manera ocultat, pel «magatzem de cotó» objecte del nostre estudi.

La societat va passar per diferents etapes: de primera, des de 1828 a 1840, centrada amb el negoci comercial cotoner; la segona, amb el naixement i consolidació del holding industrial cotoner a partir de 1840. Finalment, l'etapa posterior va ser d'aparent estabilitat i creixement sostingut, que permet abordar la repercussió de la «Fam del cotó» i la crisi de 1866 sobre Nadal i Ribó. Finalment la darrera etapa està marcada per la re-estructuració posterior a la crisi i el relleu generacional.[81]

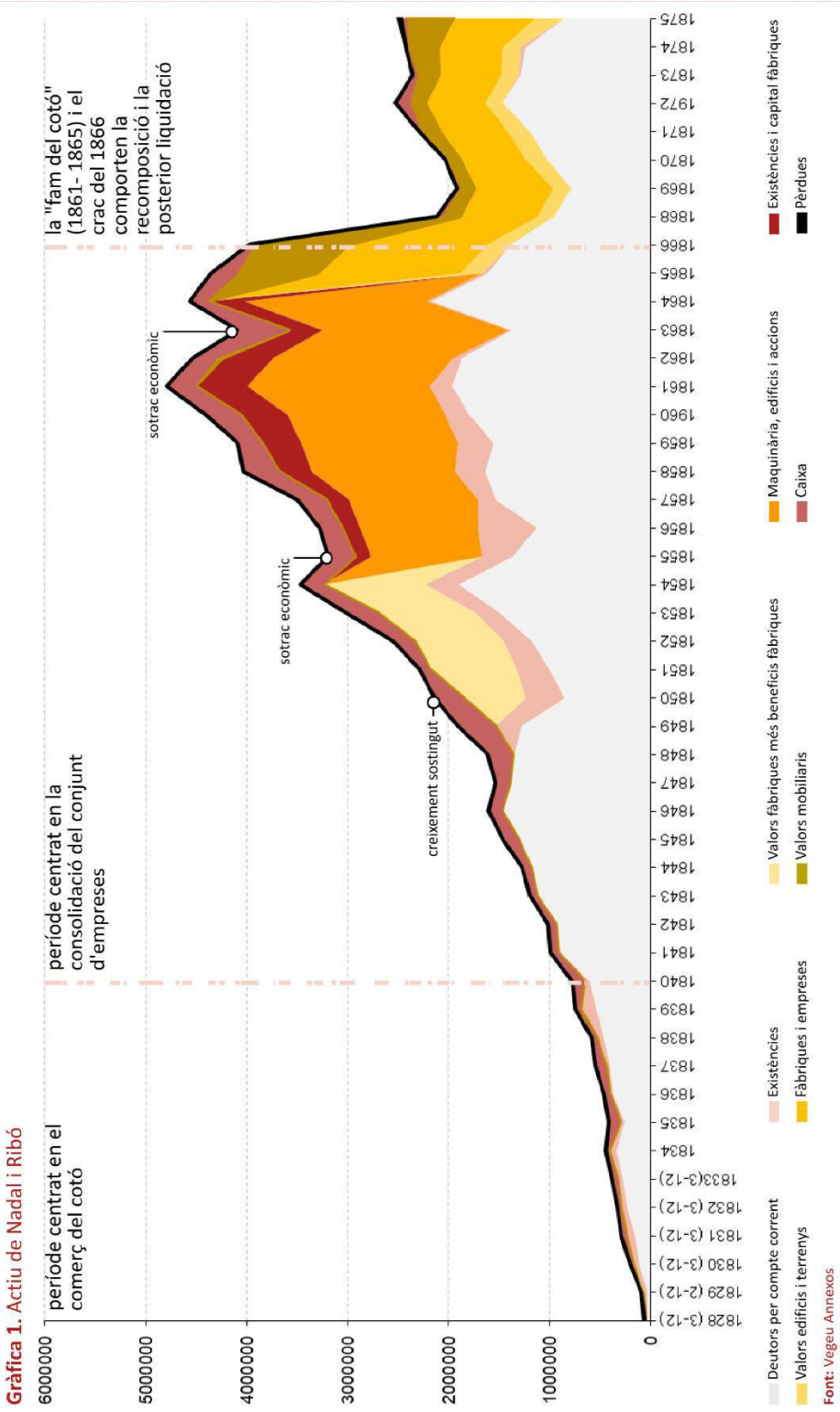
A continuació es presenten les gràfiques dels balanços: actiu i passiu, amb els comptes corresponents, que permeten a cop d'ull observar a grans trets l'evolució de la casa de comerç: a destacar el creixement continu i a gran escala de la societat, amb dos petits sotracs els anys 55 i 62, que acaba amb el crac de 1866. La part de comercialització del cotó creix de manera

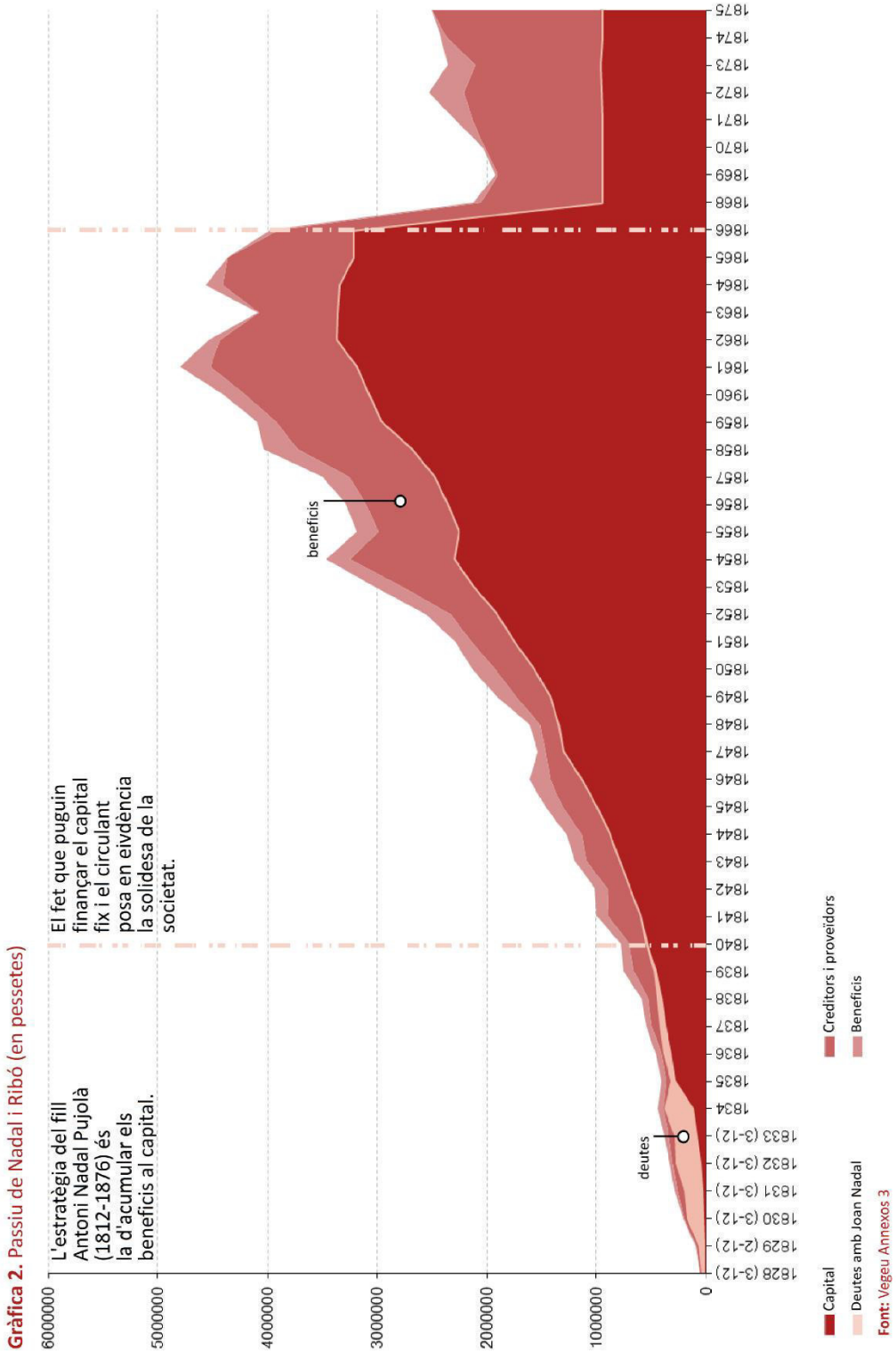
[80] Aquesta part és la versió completa de l'estudi de la casa de comerç Nadal i Ribó del qual se'n va publicar un article a la Revista d'Història Industrial, núm. 22 de 2022. «Crédito comercial e inversión fabril. Formación, desarrollo y resultados del holding Nadal i Ribó (1828-1875)» pp. 45-77.

[81] La reconstrucció de la casa de comerç s'ha basat en els documents originals de la societat, que inclouen balanços anuals; inventaris, el compte particular amb Joan Nadal i Pèrdues i Guanys per alguns anys, i alguns dels estatuts de Nadal i Ribó. S'ha completat la informació amb la Base de Dades del Departament d'Història i Institucions Econòmiques de la UB i els Protocols dels notaris Joaquim y Josep Maria Òdena.

contínua (comptes de deutors), l'aparició dels valors de les empreses participades es formalitza cap a l'any 1849 i passa a ser tan important com la venda de cotó.

Pel que fa al passiu, cal remarcar l'arrencada de la mà de Joan Nadal Ferrater, que deixa en mans del fill i gendre el seu capital quan la casa es consolida. L'estratègia d'acumular els beneficis al capital creix sense aturador; malgrat les inversions en empreses industrials la solidesa financera de la casa és clara, ho pot finançar tot, el fix i el circulant. No acumulen deutes i les partides de creditors tenen un creixement moderat d'acord amb el de l'activitat de la casa i són assumibles per realitzables. Una gestió que podria ser vista avui dia com a conservadora, però que garantia el control de la societat i la seva solidesa financera.

Gràfica 1. Actiu de Nadal i Ribó
període centrat en el comerç del cotó
període centrat en la consolidació del conjunt d'empreses
la "fam del cotó" (1861- 1865) i el crac del 1866 comporten la recomposició i la posterior liquidació
sotrac econòmic
sotrac econòmic
creixement sostingut
6000000
5000000
4000000
3000000
2000000
1000000
0
1828 (3-12)
1829 (2-12)
1830 (3-12)
1831 (3-12)
1832 (3-12)
1833(3-12)
1834
1835
1836
1837
1838
1839
1840
1841
1842
1843
1844
1845
1846
1847
1848
1849
1850
1851
1852
1853
1854
1855
1856
1857
1858
1859
1860
1861
1862
1863
1864
1865
1866
1868
1869
1870
1871
1972
1873
1874
1875
Deutors per compte corrent
Valors edificis i terrenys
Existències
Fàbriques i empreses
Valors fàbriques més beneficis fàbriques
Valors mobiliaris
Maquinària, edificis i accions
Caixa
Existències i capital fàbriques
Pèrdues
Font: Vegeu Annexos

Gràfica 2. Passiu de Nadal i Ribó (en pessetes)
L'estratègia del fill Antoni Nadal Pujolà (1812-1876) és la d'acumular els beneficis al capital.
El fet que puguin finançar el capital fix i el circulant posa en eivdència la solidesa de la societat.
beneficis
deutes
6000000
5000000
4000000
3000000
2000000
1000000
0
1828 (3-12)
1829 (2-12)
1830 (3-12)
1831 (3-12)
1832 (3-12)
1833 (3-12)
1834
1835
1836
1837
1838
1839
1840
1841
1842
1843
1844
1845
1846
1847
1848
1849
1850
1851
1852
1853
1854
1855
1856
1857
1858
1859
1860
1861
1862
1863
1864
1865
1866
1868
1869
1870
1871
1872
1873
1874
1875
Capital
Deutes amb Joan Nadal
Creditors i proveïdors
Beneficis
Font: Vegeu Annexos 3

2.1. Primera etapa: la comercialització del cotó: 1828-1840

> Diem nosaltres cibaix firmants que formem societat de negoci per lo termini de cinch anys, que comensaran en 15 mars de 1828 y finiran en 15 mars de 1833 ab los pactes y condicions seguens, cual negoci consistirá en plantar en esta ciutat y establir un magatsem de comprar y vendre coto y comisions y demés coses anexas a dit ram de negoci.[82]

El 1828 –mentre seguia amb els seus negocis diversos– Joan Nadal Ferrater va engegar una nova empresa i hi va posar el capital inicial. La casa de comerç s'anomenaria Nadal i Ribó i era concebuda com a magatzem d'importació de cotó.[83] La societat arrencava amb 10.000 lliures catalanes (26.700 ptes.), aportades íntegrament per ell; hi posava com a gerents el seu fill segon, Anton Nadal Pujolà –que tenia tan sols setze anys– i el seu futur gendre Anton Ribó i Balmes. Una anotació afegida als estatuts revela que Joan Nadal Ferrater aportava, en nom del seu fill Anton, aquest capital inicial de 10.000 lliures. D'altra banda, s'establia que els beneficis s'havien d'acumular al capital, ique Anton Nadal en seria el gerent i Anton Ribó l'encarregat de dur la comptabilitat.

Ribó va ser molt estricte en la seva tasca des del primer moment: els balanços que va elaborar ofereixen tota mena de detalls, llibres majors complets amb els noms dels clients, creditors i deutors, les existències desagregades segons partides, etc.

El primer balanç que tenim –per als tres primers mesos d'activitat– ja presenta alguna particularitat interessant. En l'actiu apareixen 45 noms diferents de compradors, majoritàriament de l'interior del Principat: es tractava, sens dubte, d'una clientela «feta» amb anterioritat. Els crèdits pendents de cobrar a final d'any pujaven a 22.889 ptes.[84] i les existències en el magatzem es valoraven en 48.312 ptes.[85]

---

[82] El contracte social, no escripturat, es pot consultar íntegrament en els annexos.

[83] La constitució de la societat precisament el 1828 no respon a un caprici, sino a que aquest va ser el primer any de recuperació de la indústria cotonera catalana, tal com ens ha demostrat Alejandro Sánchez en els seus treballs d'investigació. Sánchez (1996 y 2000).

[84] Els clients es dividien en els que tenien compte obert i els que no. Entre els segons sumaven 11.367,65 ptes. Hi ha menys noms coneguts que entre els primers; destaquem Josep Lluch i Cia, Domingo Garlaup, Catarineu hnos i Cia, Jaime Ricart i Cia, etc. En la partida «Créditos por Cuentas Corrientes» hi ha Antonio Roig; José Farré y Valls, Isidoro Bordas e hijo, Ramon Freixa, Jayme Vives e hijo, Gerónimo Vidal, Miguel Gaudier, Magin Alemany, Juaquin Sarriera, Estevan Reculons, Francisco Casulleras, tots d'Igualada; Antonio Oliver, Matias Muntadas, Luis Cantarell, Francisco Curtinas, Ramon Candalo, de Barcelona; Juan Pons de Capellades i Josep Molera de Mataró, per un total de 11.521,26 pta. El total de l'actiu sumava 74.160,43 ptes.

[85] Els gèneres existents estaven composats de sacs de cotó en rama i fil de trama.

En la partida de creditors diversos del passiu apareixen els noms de renombrats comerciants i naviliers de la ciutat a qui havien venut el cotó a crèdit, entre els quals hi trobem Gironella, Colominas, Forés, Buch, Escardó, Perés, Vda. Larrard o M(iquel). Elias. Al costat dels noms apareixen anotacions sobre la procedència del cotó: Puerto Rico, Lima, etc.

Una partida de «deudas a Joan Nadal» per import de 38.235 ptes. –«por lo pagado a Buch, a Ramon Perez, a Vda. Larrard»– ens revela que el patriarca també avançava el numerari per les compres de matèria primera. Tal com s'escau a una activitat purament comercial, es necessitava poc capital fixe però molt de circulant. Nadal i Ribó rebia tant l'un com l'altre de la mateixa font: Joan Nadal Ferrater.

En la llista de despeses del magatzem entre abril i juny hi consta un viatge a Reus i a Igualada, on hem vist que tenien alguns clients. En tres mesos, els beneficis de la societat eren de 1.352 ptes., composats majoritàriament per les vendes de cotó en floca, però també per comissions per vendes de cotó i suposem del fil que tenien al magatzem.

El negoci s'iniciava, doncs, amb molta força i l'envergadura de les partides d'«existencias» –en l'actiu– i de «deudas con Joan Nadal» –en el passiu– mostren que el primer encàrrec que van rebre els dos joves negociants era d'assortir el magatzem amb abundant cotó per atraure els futurs clients.

> Diem nosaltres baix firmants Antoni Nadal i Anton Ribó que en atensió a haber concluit la societat en 31 desembre 1834, de la cual era director lo S Juan Nadal Ferrater, venim ara en formar una nova per lo termini de 5 anys que principia en 1 janer 1834 y finira en ingual dia de 1839, cualsocietat consisteix en lo negoci de Cotons y Empesas en lo magatsem que tenim establert nesta ciutat baix los pactes y condisions seguents[86]

La casa va seguir amb la mateixa activitat de compravenda de cotó fons el 1834, any de la primera prorroga de la societat. Aquest contracte entre privats, entre socis, incloïa una important novetat: l'ampliació de l'objecte social de la firma amb la compravenda d'empeses, tal com es pot llegir en la cita reproduïda anteriorment: ja no es limitaven al comerç del cotó –que s'havia ampliat al de fils tal com ens revela la patida d'existències –sinó que s'entrava en el «negoci d'empeses», és a dir, del teixit cru.[87]

Set anys després de la seva constitució, Nadal i Ribó havia multiplicat per onze el capital social, obtenia uns beneficis superiors a la quantitat de capital inicial i en el resum del llibre

[86] Esborrany d'estatuts per la reconstitució de Nadal i Rbó, datat el 1834, sense acabar de redactar i no escripturat.
[87] Una empesa es una peça de teixit de cotó cru, sense blanquejar, tenyir ni estampar.

major apareixien ja 188 noms de clients diferents: el negoci es consolidava. Aquesta reconstitució social de 1834 aportava una altra novetat: l'entrada de Joan Nadal Ferrater com a soci capitalista per l'import que se li devia en concepte de creditor –que pujava a 133.500 ptes.– amb funcions de tresorer i proveïdor de circulant per les compres.

El resum de les pèrdues i els guanys segueix amb la mateixa tònica. Aproximadament dos terços del benefici provenien de les vendes directes de cotó en floca, per 38.322,59 ptes. mentre que la resta eren comissions cobrades, sense que se'ns especifiqui el concepte (per un import de 16.284,32 ptes.).

L'activitat de la casa va seguir creixent i el 1838 apareix el primer senyal del que marcaria l'estratègia empresarial de la dècada següent: la compra de la tercera part d'una fàbrica de filats de cotó a Sant Joan de Vilassar que funcionava sota la raó social de Bonaventura Alsina, Ginés Rodós i Magí Julià. La casa iniciava el salt a la indústria en els moments en que s'estava gestant el definitiu *take off* del procés d'industrialització a Catalunya.[88]

[88] Vegeu Nadal (1985), Maluquer (1988) i Sánchez (1996 i 2000).

2.2. La participació en empreses tèxtils

Els estatuts per 1840, any de la segona reconstitució social, expliciten la intenció de Nadal i Ribó d'estendre el seu àmbit d'actuació:

> Societat de negoci per lo termini de 10 anys de 1-1-1840 a 31-12-1850. Objecte: comprar i vendre cotons y també lo de interesar en fabricas de filats y lo demés que los dits (socis) tingan per convenient, a cual fi tindrem nosaltres lo mateix magatsem que buy dia tenim obert que segueix y seguirá baix la rahó y firma de nadal y Ribó. (...) Joan Nadal Ferrater 95.016 lliuras 15 sous 3 diners, Antoni Nadal 76.383 lliuras 9 sous 4 diners, Antoni Ribó 58.274 lliuras 7 sous 11 diners. Total capital 229.674 lliuras 12 sous 6 diners (...)[89]

De moment ja posseïen el terç de la filatura de Vilassar comprada dos anys abans que valoraven en 4.958 pta. I a partir d'aleshores es va posar en marxa una estratègia accelerada d'inversions industrials, inversions que no tenien sempre la mateixa forma, sinó que cadascuna d'elles es feia en la forma que als comerciants els semblava més convenient tal com veurem més endavant: va anar des de la compra o arrendament de fàbriques en crisi, la compra de terrenys per a construir establiments fabrils de nova planta o entrar com a socis capitalistes en fàbriques ja en funcionament.

Des de 1840 a 1842 ho van fer en una altra fàbrica de Vilassar: Mateu, Calvet i Cia; van establir una filatura de cotó sota la raó social de Joan Bergé i Cia en un molí arrendat de Castellar del Vallès, i també van constituir-se com a socis capitalistes en dues societats de Sallent: Joan Mas i Cia –una filatura– i Prats i Valls –de filatura i tissatge. El 1843, cinc anys després de la primera inversió industrial, Nadal i Ribó tenia fàbriques en llocs tan diferents com Vilassar, Canet, Castellar del Vallès, Sallent i Banyoles. [90]

Amb la constitució del magatzem d'empeses el 1849, a càrrec de Joan Vila, empleat del magatzem i cunyat d'Anton Nadal, s'obria i es tancava el cicle de producció de cotó sota el control de Nadal i Ribó. El cotó en rama del magatzem es convertia en fil en fàbriques participades, que era enviat per a ser teixit en establiments controlats; finalment, les empeses

[89] 10.000 lliures d'Antoni Ribó provenien del dot de la seva dona, Teresa Nadal Pujolà, germana i filla dels seus socis. Per tant, 26.700 pta. més que sortien de la butxaca de Joan Nadal Ferrater.
[90] Els balanços recullen de forma una mica confusa aquestes participacions; en el de 1842 només consta Bonaventura Alsina, mentre que el 1843 apareixen els beneficis derivats de Joan Bergé, Ramon Alsina, Joan Mas i Cia, y Mateu Calvet. També comptabilitzaven les 4.902 pta. de l'adquisició de maquinària per a Ramon Alsina i les 1.105 del viatge a França de Sebastià Prat, la fàbrica del qual encara no devia haver entrat en funcionament. Els detalls els veurem més endavant.

produïdes eren venudes en la botiga de Vila. El procés d'integració s'havia completat en deu anys tal com mostra el quadre 1.

Nadal i Ribó va tenir també una participació important en dues altres societats, una de blanqueig, Jaumandreu i Cia., i en la d'estampats de Mateu Torelló i Cia. Tot i que s'inclouen en el quadre, seria agosarat considerar que formaven part del holding ja que la primera era una societat anònima, de la qual tenien moltes accions, però que no "controlaven", i la amb la segona tenien uns tractes que van variar amb els anys, però que suposaven una implicació mútua cada vegada major. La relació amb aquestes dues empreses la desenvolupem apart.

Quadre 2.1. El holding Nadal i Ribó per subsectors

	Magatzem	Filatura	Tissatge	Blanqueig i estampat	Venda i distribució
1828	Nadal i Ribó				
1834					Nadal i Ribó
1838		Alsina, Roldós i Julià			
1840		Mateu Calvet Bonaventura Alsina	Mateu Calvet Bonaventura Alsina		
1841			Ramon Alsina		
1842		Prat, Valls i Cia Joan Mas i Cia Joan Bergé i Cia	Prat, Valls i Cia		
1843			Ramon Fort i Cia		
1847				Jaumandreu i Cia	
1849					Joan Vila
1855					Josep Vila
1858		Puig i Cia		Ribó, Ràfols, Llimós	
1860		Valls hnos.			
1865			Mateu Serra i Cia	Mateu Torelló	
1872		Josep Mir i Cia	José Mir i Cia		

Font: ANC, Escriptures i balanços de la societat Nadal i Ribó

La decisió d'invertir en aquestes societats fou molt encertada, tal com podem observar en els quadres 2 i 3. El primer d'ells ens permet afirmar que la inversió inicial es podia recuperar en cinc o deu anys només pels beneficis que els proporcionava, sense comptar amb l'efecte positiu d'arrossegament que la participació industrial exercia sobre el magatzem.

Quadre 2.2. Rendibilitat de dues fàbriques participades (1841-1844)
(en pessetes)

Any	Participació	Joan Mas, Sallent (a)	Joan Bergé, Castellar (b)
		26.721,36	**127.137,39**
1841	Beneficis derivats de la fàbrica	9.467,82	
	Rendibilitat (benefici / participació)	35,43%	
1842	Beneficis derivats de la fàbrica	4.757,94	6.893,94
	Rendibilitat	17,80%	5,42%
1843	Beneficis derivats de la fàbrica	4.533,66	23.765,67
	Rendibilitat	16,96%	18,69%
1844	Beneficis derivats de la fàbrica	6.432,03	26.502,42
	Rendibilitat	24,07%	20,84%
	Beneficis acumulat en ptes.	**25.196,79**	**57.164,70**
	Percentatge s/aportació inicial	**94,29%**	**44,96%**

(a) El capital que legalment corresponia a Nadal i Ribó era de 26.721 pta. (el 25% del total), però en l'escriptura els altres socis reconeixien que els comerciants havien aportat una quantitat superior que els socis industrial haurien de tornar amb la seva part de benefici.
(b) Els balanços de la casa indiquen que la seva participació era per la quarta part del capital.
Font: ANC, Escriptures i balanços de la societat Nadal i Ribó, i protocols notarials de Josep Maria Òdena.

I no només es recuperaven els capitals invertits en pocs anys sinó que, tal i com s'observa en el quadre 3, les inversions industrials van contribuir de seguida – i en un percentatge molt elevat – a la formació del benefici de la casa de comerç.[91]

[91] S'ha de tenir en compte que, des de 1844 a 1849, en l'actiu dels balanços de Nadal i Ribó no es valoren les fabriques, malgrat que se'ns permet conèixer els beneficis que se'n derivaven. Podria ser que l'elevat benefici (tant el derivat de les fabriques com el total) per 1845 i 1846 inclogui el valor de la inversió inicial, ja que durant aquests anys no es va detallar la procedència d'aquests guanys.

Quadre 2.3. Participació de les fàbriques en la formació del benefici de Nadal i Ribó (1840-1847) (en pessetes)

Anys	Beneficis totals de Nadal i Ribó (1)	Beneficis de les fàbriques (2)	Percentatge sobre beneficis (2/1)*100
1840	80.252	8.573 (a)	10,68%
1841	107.715	21.597 (b)	20,05%
1842	107.574	17.509 (c)	16,28%
1843	101.732	33.978 (d)	33,40%
1844	138.930	36.696 (e)	26,41%
1845	154.283	67.879 (f)	44,00%
1846	188.635	64.229 (f)	34,05%
1847	71.748	20.980 (g)	29,24%

(a) Beneficis d'*Alsina* de Vilassar, i *Ramon Alsina* de Mataró.
(b) Beneficis d'*Alsina*, *Joan Mas i Cia* de Sallent, *Ramon Alsina*, i *Mateu Calvet* de Vilassar.
(c) Beneficis d'*Alsina*, *Ramon Alsina*, *Mateu Calvet*, *Joan Mas* i *Joan Bergé*, de Castellar.
(d) Beneficis d'*Alsina, Joan Bergé*, *Ramon Alsina*, *Joan Mas* i *Mateu Calvet*.
(e) Beneficis de *Bergé*, *Joan Mas* i *Ramon Alsina*.
(f) En aquests anys no es detalla la procedència dels beneficis de les fàbriques.
(g) Recull els beneficis de les fàbriques de Sallent, Vilassar i Banyoles.

Font: AFN, Escriptures i balanços de la societat Nadal i Ribó.

El 1850 Nadal i Ribó es va fundar de nou i en els estatuts s'especificava que seguirien amb el magatzem del carrer Montcada i podien ampliar el negoci «amb el que convingui segons convingui». El capital ja era de 1.575.520 ptes., de les quals, 622.425 pertanyien a Joan Nadal (39,5 %), 489.055 al seu fill Anton (31 %) i les 464.040 restants (29,5 %) al seu gendre. Les inversions en societats es valoraven en 451.510 ptes. (gairebé un terç del capital), els beneficis totals pujaven a 212.275 ptes. i la part de beneficis atribuïble a les fàbriques a 162.635 ptes., és a dir, una rendibilitat mitjana elevadíssima (36%) i una importància enorme en la formació del benefici (76%).

L'etapa de 1850 a 1855 va estar marcada per les reconstitucions de societats en les quals ja participaven. Tanmateix, l'activitat inversora de la casa no va amainar ja que van ser els anys que Nadal i Ribó es va implicar en la promoció i finançament de la línia del ferrocarril de

Martorell, i la inversió quantitats importants en sòl rústic i urbà, aspectes que desenvoluparem més endavant.[92]

A partir de 1855 es van reprendre les inversions en noves societats. Josep Vila Jové, que havia estat soci temporalment en la botiga del seu germà Joan, es va associar amb Nadal i Ribó per a instal·lar un altre establiment de venda de gèneres elaborats de cotó.[93] De les 17.000 ptes. de capital de la primera botiga, gestionada per un cunyat, es passava a una segona amb 100.000 ptes. d'inversió, gestionada pel seu germà: la fase de venda de teixits creixia en importància. També van constituir la societat de blanqueig Ribó i Ràfols, van prendre possessió d'un fàbrica de Banyoles propietat de l'hisendat Josep Rabassa –ofegat en un mar de deutes que van saldar-li els comerciants– i es van associar amb Joan Puig de Vilassar, qui «admitía» (sic.) a Nadal i Ribó com a socis per a tenir garantit el capital circulant de la seva fàbrica.

La modalitat de finançament era diferent segons els convingués als comerciants i a mesura que el holding s'ampliava es cobrien cada vegada més del risc de trobar-se amb una pila de ferralla com a retorn de la seva inversió. Por això es va començar a demanar l'amortització del capital fixe de les fàbriques i, més endavant, a exigir directament que llur participació no els fos retornat en forma de maquinària sinó en diner líquid, per tant aquesta participació ha de ser considerada un prèstec.[94]

---

[92] El 1853, Nadal i Ribó pagava de contribució de comerç 7.791 rals, que corresponia al quart grup més important dels comerciants de Barcelona, només per darrera Serra i Parladé, Fontanellas, Girona hnos., que eren els que més cotitzaven, Josep M. Serra, Font i Riudor, els segons; Compte i Cia, Bonaventura Solà, José Colomer i Vidal Cuadras, els tercers, i ells estaven en el grup de Serra hnos. Ramon Maresch, Josep Vidal Ribas, Martorell i Bofill i Jaume Torrens. ACA. Hacienda moderna 12.576. Cuota del subsidio industrial y de comercio, 1853.

[93] Per tant, ja tenien dues botigues, una al carrer del Born i l'altra al carrer Moncada número 3 (cantonada Princesa, que encara no estava obert). La raó social seria Vila Jové i Cia. i havia de tenir una durada inicial de cinc anys. Joan Nadal, germà d'Anton, aportava 40.000 ptes., Nadal i Ribó 40.000 pta. més i Vila Jové les 20.000 restants. A Vila se li assignaven 1.800 pta. de remuneració anual més el 15% dels beneficis, i se li exigia deixar els seus beneficis per incrementar la seva participació en el capital de la societat. AHPB. Joaquim Òdena, 1855. El 1860, Gaietà d'Amat i Amat, marquès de Castellbell i Castellmeià, que devia 48.060 pta. –al 4%– a Nadal i Ribó, arribava a un acord per saldar els deutes pendents amb els seus creditors i deutors alhora, ja que aquests no li havien pagat els lloguers de la casa que ocupaven al carrer Moncada –on tenien la botiga. El marquès demanà a Nadal i Ribó que desallotgés els locals ja que amb l'obertura del carrer Princesa la casa havia de ser derruïda i Nadal i Ribó demanà que primer se saldessin els deutes mutus. AHPB, Joaquim Òdena, 1860.

[94] Els estatuts de la societat amb Puig especificaven que «cuando se haga la liquidación el socio Puig se quedará con toda la maquinaria por el precio que tenga en el último balance y entregará en efectivo a los Sres. Nadal i Ribó la cuarta parte que les corresponda».

El 1862, trenta-cinc anys després de la seva fundació, el balanç de Nadal i Ribó mostrava un aspecte ben diferent que als inicis: en aquell moment el valor de les fàbriques participades ja pujava a gairebé la meitat del total de l'actiu.

2.3. El holding: pactes societaris, condicions financeres i inversió en canvi tècnic

Els estatuts de constitució de les societats proporcionen informació qualitativa que no podem trobar en els balanços. S'hi indica, per exemple, que Nadal i Ribó no es limitava a participar com a soci comanditari si no que establia condicions molt concretes en els aspectes relacionats amb la fabricació. S'hi pot veure com el control vertical de la producció del cotó era molt meticulós, per la qual cosa es pot parlar de l'existència d'un autèntic holding industrial i financer.[95]

Nadal i Ribó va tenir sempre en compte que calia assegurar l'eficiència econòmica i tecnològica de les fàbriques perquè la inversió fos rendible. No es tractava tan sols d'aportar un capital a una societat industrial determinada que podia haver estat de qualsevol sector, sinó que els interessava que la producció del cotó fos eficient per aprofitar els avantatges d'arrossegament que això tenia sobre el magatzem. Calia, en primer lloc, assegurar-se que el soci industrial quedava ben vinculat a la societat: per aconseguir això era habitual prestar-li diners per convertir-lo en soci, i exigir-li que els anés «retornant» amb els seus propis beneficis; o bé se li exigia que amb els seus beneficis, que no podia tocar, anés engreixant la seva partida de capital. Un cop assegurada la gestió de la fàbrica, calia arreglar rodes hidràuliques, comprar màquines de vapor allí on calgué, i, sobretot, invertir en maquinària tèxtil. Després, s'establien els pactes de subministrament de matèries primeres, comissions i venda del producte elaborat.

Pel que fa a aquest darrer aspecte, Nadal i Ribó solia fixar els preus dels inputs que ella mateixa proporcionava a les seves fàbriques, i cobrava una comissió del 3 % per cada operació. Aquestes no podien vendre l'output sortint per compte propi, que tornava a Nadal i Ribó, qui

[95] De fet, donades les característiques dels estatuts que establien els pactes entre Nadal i Ribó i les fabriques participades, seria més adequat parlar de quasi integració vertical, seguint la terminologia utilitzada per Porter. Porter (1982), pp. 312-331. Rosés va publicar en un article la importància de la integració vertical en el sector cotoner català, limitant el seu estudi a les fases del filat, el teixit i l'estampat i centrant-se en els aspectes tècnics que ho facilitaven. El seu treball no pretén esbrinar si l'estratègia d'integrar verticalment les diferents fases de producció estava influïda per la condició de comerciants de la majoria dels socis capitalistes de les fàbriques. Rosés (1997), pp. 249-280.

s'encarregava de passar-lo a la següent fase de producció, amb el cobrament de l'esmentat 3% en cada pas.

Cal dir que Nadal i Ribó es va interessar pels establiments fabrils a qui podien proveir més fàcilment perquè ja estaven en funcionament. Per això les inversions es van iniciar en la zona del Maresme però poc a poc va anar creixent l'interès en la producció tèxtil a l'interior del país, on la mà d'obra devia ser, sens dubte, més barata a més de l'energia de l'aigua. D'aquí l'arrendament o compra de diversos molins o de terrenys propers a rius on s'hi pogués instal·lar una roda hidràulica.

Castellar del Vallès

La primera participació és el 1840, quan Francesc d'Assís Juliana Marquet, un hisendat de Castellar del Vallès, arrendava a Anton Nadal una fàbrica amb roda d'aigua.[96] Dos anys després Nadal i Ribó hi establia una fàbrica de filats de cotó, sota la raó social de Joan Bergé i Cia. De la constitució d'aquesta societat volem remarcar un aspecte relacionat amb les «reserves» o autofinançament que Nadal i Ribó pretenia que assolís la societat i que implicava un lligam per al soci industrial. Bergé es comprometia a igualar el capital aportat per Nadal i Ribó, i per garantir l'acumulació de beneficis, s'inclogué en els estatuts una clàusula que establia que

> (...) ninguno de los socios podrá retirar la parte de beneficios que le corresponda, hasta tanto que la compañía tenga el capital giratorio formado de los beneficios que ascienda a 20.000 libras [53.400 pta.] (...).[97]

[96] El contracte d'arrendament de la fàbrica de Castellar, entre Francesc Juliana Marquet i Anton Nadal i Pujolà per 4 anys i pel preu de 4.800 lliures (12.816 pta.) per tot el període, no especifica el destí que aquesta tindria. AHPB. Josep Maria Òdena, 1840. Poc després, Anton Nadal, en nom de la societat, arrendava a Juliana un molí fariner a la mateixa localitat, el «Molí d'en Barba»; l'arrendament era per 3 anys i 8 mesos, perllongable a 5 anys més, i el preu, 2.200 lliures (5.874 ptes.). AHPB. Josep Maria Òdena, 1842. En els protocols del mateix notari, de 1845, hi consta una escriptura de debitori de Francesc d'Assis Juliana a Nadal, per 6.000 lliures (16.020 ptes.) que aquest havia deixat al seu pare Ignasi Juliana Torra el 1841. Juliana oferia pagar un 6% d'interès sobre el capital que encara li quedava per retornar – 12.111,12 pta. - a canvi d'una pròrroga en el retorn. Era una cas de terratinent mancat de liquiditat que demanava crèdit al comerciant enriquit. A canvi, aquest podia –i sabia– treure profit del patrimoni de l'hisendat perquè disposava de capital. El 1853, Juliana perllongava el contracte d'arrendament del seu molí per cinc anys. El preu de l'arrendament era per 28.035 ptes., a raó de 5.607 l'any. De fet, en aquell moment Juliana encara devia 13.617 ptes. a Nadal i Ribó d'un préstec privat que els comerciants li havien fet anteriorment. AHPB. Joaquim Òdena, 1853.

[97] En aquesta nova societat, Nadal i Ribó hi participava amb un capital de 127.139,06 ptes., i Joan Bergé amb un de 60.060,09 ptes., procedents de la liquidació de Bergé i Valls, de Sallent. AHPB. Josep Maria

El 1845, Bergé (o Vergé) reconeixia davant de notari deure a Anton Nadal 28.000 lliures (74.760 ptes.), que li havien estat prestades sense interès. Probablement Bergé utilitzà els diners per igualar el capital a la societat, tal com s'havia compromès a fer en els estatuts.[98]

Sallent

El 1842 Antoni Rodó Martínez, fabricant de draps i veí de Terrassa, venia a Joan Nadal Ferrater una terra de 5 a 6 cortanes a Sallent pel preu de 2.404,02 ptes. Joan Nadal declarava, poc després, que la compra l'havia fet en nom de la casa Nadal i Ribó i que volia construir en el terreny una fàbrica de filats de cotó. Allí hi van establir la societat Joan Mas i Cia.

Quadre 2.4. Inversió en la fàbrica nova Joan Mas i Cia (en pessetes).

Solar	2.404,02
Porció de terra adjunta a la fàbrica	802,02,
Construcció de la fàbrica	16.020
Construcció d'un salt d'aigua, sèquia, etc.,	16.020
Adquisició de maquinària	71.647,80
Capital	**106.891,80**

Els estatuts establien que el filat que sortís de la fàbrica aniria directament al magatzem de Nadal i Ribó «en calidad de comisionista de la compañía, y pagar a dicha razón la comisión de costumbre»[99]. Poc després, a Sallent mateix, entraven com a socis capitalistes a Prats i Valls, una

Òdena, 1842. El 1850 Francesc Bergé morí; per l'obertura del seu testament s'ha pogut saber que es deia Francesc Gil Bergé i Tourcier i era tintorer de draps, natural de Chalabre, França, casat en segones núpcies amb una catalana, Maria Quer, natural de Manresa. Després de la mort del fabricant, Nadal i Ribó va liquidar 4.272 ptes. de la participació que aquest tenia en la fàbrica (part de l'herència) amb la seva vídua. No consta que la fàbrica deixés de funcionar, tot i que tampoc s'indica que seguís funcionant. Tanmateix, en els balanços posteriors, la casa de Bergé ja consta com a Vídua de Bergé i fills, i sembla que la portava un fill que també es deia Joan Bergé Quer. AHPB. Joaquim Òdena, 1850, i Comptes i Balanços de la casa Nadal i Ribó.

[98] AHPB. Josep Maria Òdena, 1845.

[99] Els socis de la societat eren Andreu i Joan Mas, Josep Claret, Joan Bergé i Nadal i Ribó. La propietat aniria a quartes parts per cada soci. Els altres socis reconeixien que Nadal i Ribó havia aportat més d'una quarta part del capital i es comprometien a augmentar els capitals de cadascun fins que quedessin equiparats. AHPB. Josep Maria Òdena, 1842.

societat que es dedicava tant a la fabricació de filats com de teixits de cotó. Nadal i Ribó posava els telers mecànics

> (...) con sus preparaciones correspondientes suficientes para poder consumir todo el hilo que se fabrique en la fábrica de hilados que en la actualidad tienen en dicha villa de Sallent los Sres. Prats i Valls.

L'escriptura afegia que

> (...) como estas fábricas en la actualidad no tienen capital giratorio, los Sres. Nadal i Ribó se obligan a tener adelantado en algodón en rama y metálico para semanales y demás (...) hasta la cantidad de 12.000 libras (32.040 ptes.). [100]

Un paràgraf de l'escriptura de reconstitució de *Prats i Valls* ens dóna encara més pistes de les condicions que imposava Nadal i Ribó als seus participats:

> (...) queda convenido que el precio del hilo que la fábrica de hilados dé a la de tejidos sea contado número por número y que se venda al precio que lo vendan las fábricas de Sallent y de Manresa llamadas de Mas i Cia., Font i Cia., Serra Claret i Cia, Cots i Cia de Castellar de Vergé (sic.) i Cia y la de Igualada llamada de Sant Juan de Igualada mientras que el hilo no sea de máquina contínua.[101]

La fàbrica de Sant Joan d'Igualada, dels Catarineu, la Font i Cia de Manresa i la Cots i Cia de Castellar, no tenien com a socis a Nadal i Ribó, mentre que les de Sallent i de Manresa si. És a dir, segons la cita, les fàbriques de teixits participades pagaven el fil al mateix preu que les no participades, cosa que ens permet deduir que el fet de formar part del holding no els proporcionava cap avantatge en els preus dels inputs.

Maresme

El 1842, Magí Julià, de Vilassar, venia un altre terç de la fàbrica de filats, un terç de la de teixits de cotó, que s'havia traslladat a Canet de Mar (i funcionava sota la denominació de Borau i Alsina) i un terç d'una fàbrica de Vilassar gestionada per Ginés Roldós per 7.000 ptes. Nadal i Ribó es convertia així en el soci majoritari de la casa Bonaventura Alsina. El 1843 van decidir dissoldre la societat, que es reconstituí per incloure en els estatuts «que deberá marchar por medio de vapor y en la que han admitido como socio al espresado Juan Mateu.» Les despeses

[100] Els socis eren Sebastià Prats i Sebastià Valls, fabricants de filats de cotó. Els estatuts també establien que "las empesas que resulten las venderan a los Sres. Nadal i Ribó con el cobro a su riesgo y el producto lo abonarán en cuenta abonándose de dichas ventas a Nadal i Ribó el 3% de comisión y garantía». AHPB. Josep Maria Òdena, 1842.
[101] AHPB. Josep Maria Òdena, 1848.

de la compra del vapor, la seva col·locació i tot a la instal·lació per fer-lo funcionar anirien a terços entre els socis. De nou, Nadal i Ribó aportava el capital:

> Los Sres. Nadal i Ribó se obligan a adelantar el capital necesario para hacer marchar dicha fábrica mientras no tenga el suficiente, esto es, adelantar el efectivo para semanales, pagar el importe del carbón de piedra para la máquina y surtir a la fábrica de todo el algodón en rama necesario contado al precio corriente del almacén de donde deberá surtirse la fábrica durante todo el tiempo de la sociedad.[102]

Nadal i Ribó decidia introduir la nova font d'energia en una de les seves fàbriques, la de Vilassar, per poder-la fer competitiva, ja que no tenia possibilitats d'obtenir energia per mitjà de roda hidràulica, com en les altres en què participava, que estaven totes a la ribera d'algun riu.[103]

En el quadre 5 es reprodueix el valor atorgat a les fàbriques i el benefici que proporcionaven a Nadal i Ribó. Les dades, procedents de l'inventari per a 1850, permeten constatar les inversions dutes a terme en maquinària i fonts d'energia, tal com mostra la columna d'observacions.

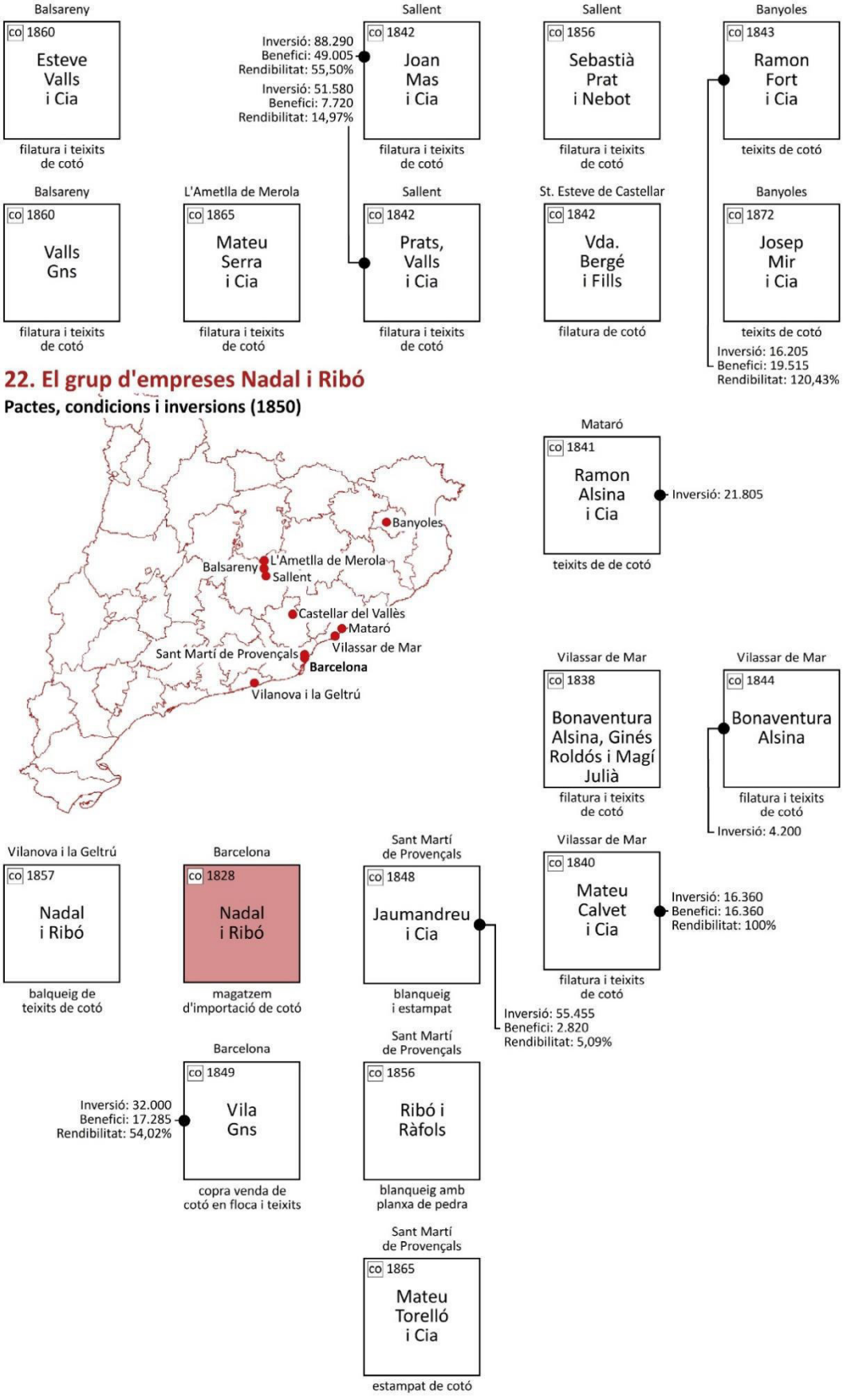
[102]Alsina seria el director de la fàbrica de filats i Mateu de la de teixits. Més endavant s'especificava que «todo el hilo que salga de la fábrica de hilados ha de emplearse en la fábrica de tejidos y el que sobrase deberá enviar a los Sres. Nadal i Ribó asicomo se les enviará todas las empesas que se fabriquen sin poder vender nada ni Alsina ni Mateu». La comissió per la casa per la comercialització dels productes era del 3%. AHPB. Josep Maria Òdena, 1844. El 1859 i 1860, Nadal i Ribó comprà als diferents propietaris –Magí Julià, Bonaventura Alsina i Joan Mateu– la fàbrica de Canet que usava la firma Bonaventura Alsina, per 2.000, 2.665 i 4.015 ptes., respectivament. Joaquim Òdena, 1859 i 1860. No consta en cap escriptura, tanmateix, que liquidessin la societat aquest any.

[103] Aquell any, Nadal i Ribó, Joan Bergé, i Andreu i Joan Mas, establiren una escriptura de concòrdia amb Josep Claret i Illas i Casas, fabricants veïns de Sallent, i socis de la casa Serra Claret Casas i Cia «para el arreglo de la parte de aguas que respectivamente disfrutan las fábricas». AHPB. Josep Maria Òdena, 1845.

Quadre 2.5. Valor i dendibilitat de les fàbriques participades per Nadal i Ribó (1850)
(en pessetes)

Empresa	Inversió	Benef. Fàbr.(a)	Rend. inversió	Observacions
Joan Mas (Sallent)	88.290	49.005	55,50%	El valor total de la fábrica s'estimava en 353.160 pta. La inversió en maquinària comprenia: «adquisición del agua, edificios, maquinas de hilar con sus preparaciones, telares mecánicos con sus accesorios, rueda hidráulica, embarrador. Nos corresponde por la cuarta parte en que interesamos».
Viuda Berge e hijos (Castellar)	72.010	39.355	54,65%	El valor total de la fàbrica s'estimava en 144.020 pta. La maquinària es composava de «rueda hidráulica, embarrador, máquina de hilar con las preparaciones correspondientes Nos corresponde por la mitad en que interesamos».
Prat Valls i Cia (Sallent)	51.580	7.720	14,97%	El valor total de la fàbrica s'estimava en 96.710 pta. composat del «valor de 60 telares mecánicos, tres máquinas de parar con todos sus accesorios», etc.
Ramon Fort y Cia (Banyoles)	16.205	19.515	120,43%	El valor total de la fábrica s'estimava en 45.585 ptes. «dos máquinas de parar con sus accesorios, 24 telares mecánicos, 39 de madera, con todo lo demás correspondiente para hacerlas funcionar. Nos corresponde por las dos terceras partes en que interesamos». La rendibilita del 120% respon, sens dubte, a capital més beneficis. El 1851 aquesta fàbrica els va aportar 3.705 ptes, por la qual cosa suposem que el beneficis real de 1850 va ser de 3.310 pta., (19.515 – 16.205). No és probable que se'n retirés el capital (el que explicaria la seva inclusió en el benefici) ja que va seguir en funcionament.
Jaume Alsina (Vilassar)	28.655	10.545	36,80%	«(...) valor del vapor, maquinas de hilar, telares de madera y una pieza de tierra, nos corresponde por un tercio en que interesamos»
Bonaventura Alsina y Cia (Vilassar)	27.435	No consta		«(...) en el vapor, maquinas de hilar con todos sus accesorios, telares de madera y lo necesario para que marche»
Ramon Alsina y Cia (Mataró)	21.805	Parada		«(...) esta maquinaria esta parada y la mitad de su coste es...»
Mateu Calvet y Cia (Vilassar)	16.360	16.360	100,00%	«(...) esta fabrica esta parada también y la mitad de su coste es...». Aquest benefici que iguala la inversió inicial potser indica que Nadal i Ribó va retirar el seu capital.
Antigua de Bonav. Alsina (Vilassar)	4.200	No consta		«(...) la maquinaria ha pasado a la nueva habiendo quedado un edificio en Vilasar en el que interesamos por la mitad y uno en Canet en el que interesamos un tercio»
Jaumandreu y Cia (Barcelona)	55.455	2.820	5,09%	«(...) nuestro capital en aquella fabrica, representado por D Juan Nadal y Pujolà (germàgran d'Anton) de nuestra cuenta»
Vila hnos (Barcelona)	32.000	17.285	54,02%	«(...) por nuestro capital segun contrata con otros»
Suman valor fábricas y establecimientos	**451.510**	**162.635**	**21,95**	S'ha considerat que la rendibilitat de Ramon Fort era del 20,43% i s'ha exclòs la de Mateu Calvet. Si s'inclouen en el càlcul, la taxa puja fins el 40,13%

(a) Segons el comptable «Por los beneficios han dado los antes dichos establecimientos ...», és a dir, els beneficis derivats de la fàbrica, o la recuperació del capital prèviament invertit i retirat durant l'any.
Font: ANC, balanços de la societat Nadal i Ribó.

Balsareny
CO 1860
Esteve Valls i Cia
filatura i teixits de cotó
Sallent
CO 1842
Joan Mas i Cia
filatura i teixits de cotó
Inversió: 88.290
Benefici: 49.005
Rendibilitat: 55,50%
Inversió: 51.580
Benefici: 7.720
Rendibilitat: 14,97%
Sallent
CO 1856
Sebastià Prat i Nebot
filatura i teixits de cotó
Banyoles
CO 1843
Ramon Fort i Cia
teixits de cotó
Balsareny
CO 1860
Valls Gns
filatura i teixits de cotó
L'Ametlla de Merola
CO 1865
Mateu Serra i Cia
filatura i teixits de cotó
Sallent
CO 1842
Prats, Valls i Cia
filatura i teixits de cotó
St. Esteve de Castellar
CO 1842
Vda. Bergé i Fills
filatura de cotó
Banyoles
CO 1872
Josep Mir i Cia
teixits de cotó
Inversió: 16.205
Benefici: 19.515
Rendibilitat: 120,43%
22. El grup d'empreses Nadal i Ribó
Pactes, condicions i inversions (1850)
Banyoles
Balsareny
L'Ametlla de Merola
Sallent
Castellar del Vallès
Mataró
Vilassar de Mar
Sant Martí de Provençals
Barcelona
Vilanova i la Geltrú
Mataró
CO 1841
Ramon Alsina i Cia
teixits de de cotó
Inversió: 21.805
Vilassar de Mar
CO 1838
Bonaventura Alsina, Ginés Roldós i Magí Julià
filatura i teixits de cotó
Vilassar de Mar
CO 1844
Bonaventura Alsina
filatura i teixits de cotó
Inversió: 4.200
Vilanova i la Geltrú
CO 1857
Nadal i Ribó
balqueig de teixits de cotó
Barcelona
CO 1828
Nadal i Ribó
magatzem d'importació de cotó
Sant Martí de Provençals
CO 1848
Jaumandreu i Cia
blanqueig i estampat
Vilassar de Mar
CO 1840
Mateu Calvet i Cia
filatura i teixits de cotó
Inversió: 16.360
Benefici: 16.360
Rendibilitat: 100%
Inversió: 55.455
Benefici: 2.820
Rendibilitat: 5,09%
Barcelona
CO 1849
Vila Gns
copra venda de cotó en floca i teixits
Inversió: 32.000
Benefici: 17.285
Rendibilitat: 54,02%
Sant Martí de Provençals
CO 1856
Ribó i Ràfols
blanqueig amb planxa de pedra
Sant Martí de Provençals
CO 1865
Mateu Torelló i Cia
estampat de cotó

Les inversions en maquinària no s'aturaren en cap moment. Exemple interessant el que ens deixa la constitució, el 1856, d'una nova societat, Sebastià Prat i Cia, el soci industrial de la qual era l'antic soci de Prat i Valls, Sebastià Prat i Montanyà.

La societat tindria un capital de 523.362,07 ptes., de les quals 150.000 eren de Prat (incloïa l'edifici amb el salt d'aigua), 150.000 de Nadal i Ribó (incloïa 49 telers mecànics de sistema antic i el capital circulant). Les restants 223.362,14 ptes. se'ls havien de partir entre els dos socis i responien a la factura de la maquinària nova que havien comprat. Podem observar en el quadre següent el detall de la inversió efectuada en maquinària nova i en fonts d'energia.[104]

[104] És interessant observar la combinació d'energia hidràulica - considerada dins l'apartat de Maquinaria - i la de vapor - que posaven dins la secció de teixits - de la fàbrica. Nadal i Ribó abastiria la fàbrica de cotó en floca al mateix preu que a Mas i Cia. i s'encarregarien de vendre les peces elaborades en la fàbrica «con el cobro a su cargo y riesgo, abonando su producto en cuenta de la sociedad, percibiendo de dichas ventas un 3% de comisión y garantia». En fil sobrant el col·locaria la casa, a Barcelona. AHPB. Joaquim Òdena, 1856.

Quadre 2.6. Maquinària nova per a Sebastià Prat i Cia (1856)

SECCIÓN DE PREPARACIONES
Un batán espulsador
Otro obelador
Una balanza para las pesadas
12 cardas con sus correspondientes guarniciones y botes de hoja de lata
Una maquina de esmerilar para dichas
Dos manuares de tres juegos cada uno con sus botes de hojalata y juego de presión para dichos y los de carda
2 mecheras en grueso de 52 husos cada una con sus botes hojalata
4 mecheras en fino 100 husos cada una con sus rodetes
Una estufa de plancha de hierro con su chimenea para calentar, un aspe y romana para hacer las pruebas
SECCIÓN DE HILADOS
15 máquinas de hilar contínua con 2.310 husos con sus rodetes
5 self=actings (sic.) con 2.332 husos
Un aspe contínuo de 2 caras
3 aspes con sus husos
Una báscula para pesar
Cajas correspondientes para todas las máquinas de hilar
2 relojes de pared
5 tinajas y una citra para aceite
Una bomba para dar agua a la fábrica
SECCIÓN DE TEJIDOS
Un bobinador con sus rodetes
Dos urdidores con sus rodetes y plegadores
Una caldera de vapor, bomba alimentaria y flotante
Una maquina de parar con todos sus accesorios
Dos anudadores con sus pasapeines
44 telares mecánicos con sus plegadores, peines y accesorios
Una maquina para medir y plegar las piezas
Una prensa para hacer los fardos, quinques y luces correspondientes a toda la maquinaria mencionada
MOTORES Y TRANMISIÓN
2 ruedas hidráulicas para hacer marchar dicha maquinaria de hierro con sus coronas, contrarruedas, arboles verticales y horizontales, ruedas angulares, poleas, correas, regulador y demás accesorios para la marcha de toda la maquinaria mencionada"

Font: AHPB. Joaquim Òdena, 1856.

Jaumandreu i Cia

Les relacions amb la casa Jaumandreu i Cia d'estampats de cotó era una mica particular, per tractar-se d'una societat anònima de la qual Nadal i Ribó era accionista però no controlava de la mateixa manera que les altres societats perquè, que ens consti, no intervenia en la gestió. La societat Jaumandreu i Cia es dedicava a la fabricació d'estampats de cotó «y demás operaciones». La pista l'hem hagut de seguir a través dels protocols notarials on hem trobat que el 1850, Joan Nadal Pujolà, en nom del seu germà Anton, exigia a Francesc Esteve i Sans –marit de la seva cosina Teresa Nadal i Sastre– director de la societat Jaumandreu i Cia., que el capital de 26.700 ptes. que havia aportat a Casamitjana no quedés menysvalorat per la liquidació i reconstitució que es va fer de la companyia el 1847.

Resulta que Jaumandreu i Cia era l'antiga Casamitjana, Esteve i Cia. I tot indica que en la constitució de Jaumandreu i Cia, les 106.800 ptes. (40.000 lliures) que Esteve tenia a Casamitjana (26.700 de les quals eren de Nadal i Ribó), s'havien convertit en 96.120 i Joan Nadal no estava disposat a que la seva part quedés reduïda en la mateixa proporció. Esteve acceptà reduir la seva part del capital i deixar intacta la dels Nadal.[105] Hem trobat, però, una escriptura datada a 1852, on Josep Casamitjana i Boyer i Joan Casamitjana Costansó, fabricants d'estampats, feien un reconeixement de deute a Nadal i Ribó, de 12.000 duros (60.000 ptes.), que havien utilitzat per construir un edifici amb màquina de vapor i altra maquinària a Sant Martí de Provençals.[106]

El 1854 Nadal i Ribó signava carta de pagament a Casamitjana perquè aquest ja havia tornat 20.733,06 ptes. de les 60.000 que li havien deixat, però quan es retirà del negoci, vengué la seva part de la fàbrica al seu soci Joan Romà qui s'encarregà de tornar les restants 39.266,94 ptes. a Nadal i Ribó. El mateix 1854, Nadal i Ribó prestava 35.000 lliures al cunyat d'Anton Nadal, Joan Mitjavila Nadal –marit de Mercè Nadal Pujolà– que entrava com a soci a Romà i Cia. A canvi, Mitjavila hipotecava la fàbrica de Sant Martí de Provençals, amb la màquina de vapor i el terreny adjunt, de 4 mujades.[107]

---

[105] A la mort de Joan Nadal, el germà gran d'Anton, el 1855, Francesc Esteve declarava que dels 36.000 duros que tenia en la societat Jaumandreu i Cia., 10.000 corresponien a Nadal i Ribó, però que Joan Nadal n'era el representant. AHPB. Joaquim Òdena, 1855. La majoria dels socis d'aquesta societat ho eren també de la societat anònima constituïda a 1854 La progresiva industrial. AHPB. Joaquim Òdena, 1854. Esteve era membre de la secció de cotó de l'Institut Industrial de Catalunya a 1851. Solà (1997), p. 368.

[106] Els deutors es comprometien a tornar el deute en el termini d'un any, i hipotecaven la fàbrica. AHPB. Joaquim Òdena, 1852.

[107] AHPB. Joaquim Òdena, 1854.

Tot plegat pot semblar un embolic, però hi ha algunes connexions interessants d'esbrinar, perquè darrera hi havia molts diners. Probablement Nadal i Ribó tenia interès en participar en una societat d'estampats de cotó i de tenir-hi algun parent ficat per saber si la societat estava ben gestionada. Quan Esteve abandona Casamitjana, Nadal i Ribó s'inclina per invertir en Jaumandreu i Cia, el gerent de la qual era Joan Jaumandreu, probable parent de l'oncle d'Anton Nadal –Josep Jaumandreu. Però no deixa de banda a Casamitjana, a qui havia prestat diners i en la qual «hi col·locà» un altre nebot, Joan Mitjavila Nadal.

El 1857, en la pròrroga de la societat, la participació de Nadal i Ribó era de 55.500 de les 1.216.000 ptes. que tenia de capital. Joan Jaumandreu en tenia 195.000 ptes. i n'era el gerent. Com podem veure en la nota al peu, el nombre de membres del «holding familiar» que eren accionistes és força elevat, els hem subratllat els noms.[108]

[108] La resta dels accionistes eren Teresa Planas vda. d'Antoni Maimir, per 147.500 ptes., Francesc Esteve Sans per 100.000 ptes., Jaume Baulenas 92.500 ptes. Joan Casamitjana –suposadament el mateix a qui Nadal i Ribó havia prestat 60.000 ptes. el 1852– Cristòfor Ventosa, Josep Monteys, Ramon Milà de la Roca 55.500 ptes., Salvador Pons 52.500, i Gaietà Casamitjana 50.000 ptes. Josep Gavaldà tenia 35.000 ptes., Bartomeu Vidal Nadal –cosí d'Anton Nadal– 28.500, Antoni i Domènec Ametller i Salvador Maimir 27.000 ptes., Josep Baulenas 19.000, Josep Vidal Ribas 13.500 i Francesc Gavaldà 6.500. Les restants 100.500 ptes. de capital la societat les recomprava d'antics socis i restaven en cartera. AHPB. Joaquim Òdena, 1857.

Quadre 2.7. El Holding de Nadal i Ribó (1840-1865)

Any	Raó social	Objecte social	Localitat	Socis	Capital (ptes.)
1838	Bonaventura Alsina, Ginés Roldós i Magí Julià (a)	Hilados y tejidos algodón	Vilassar (St. Joan)	Nadal i Ribó Otros	8.461 16.924
1840	Bonaventura Alsina i Cia (b)	Hilados y tejidos algodón		Bonaventura Alsina Magí Julià Nadal i Ribó	 5.006
1844	Bonaventura Alsina (c)	Hilados y tejidos de algodón	Vilassar i Canet	Bonaventura Alsina Joan Mateu Nadal i RIbó	1/3 1/3 1/3
14/9/40	Mateu Calvet i Cia (d)	Hilados y tejidos de algodón	Vilassar (st. Joan)	Matias Calvet Miquel Serra Nadal i RIbó	10.680 10.680 10.680
1841	Ramon Alsina (e)	Tejidos de algodón	Mataró	Sin datos	Sin datos
29/5/42	Juan Mas i Cia (f)	Hilados de algodón	Sallent	Andres y Juan Mas José Claret Juan Bergé Nada i Ribó	26.722 26.722 26.722 26.722
3/7/42	Joan Bergé i Cia (g)	Hilados de algodón	Sant Esteve de Castellar	Joan Bergé Nadal i Ribó	63.567 63.567
19/7/42	Prat y Valls i Cia (h)	Tejidos de algodón	Sallent	Sebastià Prat Ramon Valls Nadal i Ribó	1/3 1/3 1/3
21/1/56	Sebastià Prat i nebot (i)	Hilados y tejidos de algodón	Sallent	Sebastià Prat Nadal i RIbó	261.681 261.681
26/2/43	Ramon Fort y Cia (j)	Tejidos de algodón con telares mecánicos	Banyoles	Joan Dotres Ramon Fort Nadal i Ribó	10.000 10.000 10.000
28/7/47 20/10/48	Casamitjana i Esteve (k) Jaumandreu i Cia	Estampados de algodón	Sant Martí de Provençals	Nadal i Ribó Otros	Indirecta

7/5/49	Vila hnos. (l)	Compra y venta de algodones en rama y generos algodón	Barcelona	Joan Vila Nadal i RIbó	1.500 16.000
15/3/56	Ribó i Ràfols (m)	Blanqueo con plancha de piedra	Sant Martí de Provençals	Juan Asbert Mariano Casi Lopez Jose M. Rafols Pau Ribó Francisco Tous Nadal i Ribó	10.000 15.000 15.000 15.000 15.000 30.000
10/2/57	Ribó, Rafols i Llimós, Puig	Fabricación y blanqueo tejidos algodón	Vilanova	Ribó Ràfols Llimós i Puig	100.000 215.000
28/7/58	Joan Puig i Cia (n)	Hilados de algodón	Vilassar	Joan Puig Nadal i Ribó	27.375 9.120
1860	Valls hnos. (o)	Hilados y tejidos de algodón	Balsareny	Esteve Valls i hnos. Nadal i Ribó	116.450 116.450
	Esteve Valls i Cia	Hilados y tejidos de algodón	Balsareny	Esteve Valls Nadal i Ribó	200.000 200.000
1865	Mateu Serra i Cia (p)	Tejidos de algodón	Vilassar (St. Joan)	Mateu Serra Nadal i Ribó	225.000 225.000
1865	Mateu Torelló y Cia (q)	Estampados de algodón	Sant Martí de Provençals	Mateu Torelló Nadal i Ribó	 413.950
1872	José Mir i Cia (r)	Hilados y tejidos de algodón	Banyoles	Josep Mir Nadal i Ribó	19.085 19.085

(a) Bonaventura Alsina es va constituir el 1833 amb 25.385 ptes. de capital; els socis eren Bonaventura Alsina (1/6 del capital), Genís Roldós (1/6), Josep Puig (2/6) i Magí Julià (2/6). El 1835 Roldós va vendre la seva part a Alsina. En 1838 Nadal i Ribó va comprar el terç que havia pertangut a Puig. S'ha calculat el capital per 1838 segons el que consta en l'escriptura de 1833, malgrat que el 1840 Nadal i Ribó valorava la fàbrica a la baixa (5.006 ptes.).

(b) En 1842, Magí Julià va vendre el seu terç de la fàbrica de filats, un terç de la de teixits –que se havia traslladat a Canet de Mar i funcionava amb el nombre de Borau i Alsina– i un altre terç d'una fàbrica de Vilassar, gestionada por Genís Roldós, per 7.000 ptes. a Nadal i Ribó que es convertia així en soci majoritari de Bonaventura Alsina. En el balanç de 1842 valoraven la societat en 8.509 ptes.

(c) «Esta sociedad no tendrá capital giratorio y se formará hasta el de 12.000 libras (32.040 ptes.) de los beneficios que produzca.(…) [el capital está] formado de diversas aportaciones de maquinaria que hacen los socios (…) .junto con el valor de la maquina de vapor que costearan los tres socios por partes iguales (…). Los Sres. Nadal i Ribó se

obligan a adelantar el capital necesario para hacer marchar dicha fábrica [semanales, carbón de piedra, algodón en rama, etc.]». Alsina dirigiria la filatura i Mateu la de teixits. En 1859 y 60 Nadal i Ribó comprava a Julià, Alsina y Mateu la fàbrica de Canet, per 8.680 ptes.

(d) No s'ha trobat l'escriptura de constitució d'aquesta societat, que apareix en el balanç de 1841 en la partida de beneficis però no en l'actiu.

(e) No s'ha trobat l'escriptura de constitució d'aquesta societat que apareix en el balanç de 1841 en la partida de beneficis però no en la de participacions Industrials. L'inventari de 1850 indica que la fàbrica està aturada.

(f) La societat funcionava des de 1839, sense Nadal i Ribó i amb un capital de 32.040 ptes. El 1842, Nadal i Ribó entra com a soci capitalista i aporta més capital de l'escripturat, que els altres socis hauran d'anar tornant. En la reconstitució de 1863 Nadal i Ribó ja no apareix com a soci.

(g) «Bergé ha cedido a Nadal i Ribó la suma de 60.059 ptas. de la liquidación de la antigua Vergé i Valls de Sallent. Como no llega a las 63.567 ptas requeridas, promete acumularlas de los beneficiós». En una escriptura de 1845 constava un préstec de Nadal a Bergé de 74.760 ptes.

(h) La fàbrica de teixits seria propietat de Nadal i Ribó i la de filats de Prats i Valls «los Sres. Nadal i Ribó se obligan a tener adelantado en algodón en rama y metálico para semanales y demás (...) hasta la cantidad de 12.000 libras (32.040 ptas)." Nadal i Ribó va finançar la compra de nous telers. El 1843 es va decidir renovar el motor de la fàbrica de filats "para dar fuerza a la de Tejidos».

(i) En la reconstitució de la societat en 1866 Nadal i Ribó ja no apareix com a soci.

(j) En 1845 el lloguer de la fàbrica de Josep Rabassa, que estava a nom de Joan Dotres, va passar a Nadal i Ribó. En 1847 Dotres va vendre la seva participació a Nadal i Ribó per 9.000 ptes.

(k) Francesc Esteve Sans, soci de Casamitjana i Esteve, constituïda en 1847 tenia 200.000 ptes. en la societat, de les quals 50.000 eren de Nadal i Ribó. En constituir-se Jaumandreu i Cia, el 1848, Esteve apareixia entre una llista llarga de socis amb un capital de 174.665 ptes. El 1852, Josep Casamitjana i Boyer i Joan Casamitjana Costansó, fabricants d'estampats reconeixien que devien a Nadal i Ribó 60.000 ptes, que havien usat en la construcció d'un edifici amb màquina de vapor a Sant Martí de Provençals. En 1857 ja apareix la participació directa de Nadal i Ribó por 100.000 ptes. –sense que Esteve Sants deixi de ser soci–; poc després els comerciants es retiraven de la companyia.

(l) Joan Vila Jover, d'Igualada, casat amb una cosina d'Anton Nadal i treballador de la casa des de 1835, li manifesta la seva voluntat d'obrir botiga per la venda d'empeses «lustrinas», empeses blanques i altres teixits, però li falta el capital necessari, capital que li van prestar els dos comerciants. El negoci va anar creixent i el 1855, Anton Ribó i Anton Nadal Pujolà van prorrogar el contracte amb la botiga i li van prestar 31.505 ptes. més.

(m) Ribó i Rafols va ser la raó social de la Fàbrica de la Rambla de Vilanova fins la seva reconstitució el 1856: Els seus gerents fins aleshores, Pau Ribó i Josep M Ràfols van acordar amb Nadal i Ribó de constituir una altra societat de blanquejar teixit amb la mateixa raó social i llogar uns terrenys per establir-se a Sant Martí de Provençals. En 1857 es va firmar un contracte de fusió entre les societats Llimós, Puig y Cia –també de Vilanova– i Ribó i Ràfols, que es va trencar el mateix any «a fin de evitar conflictos y resentimientos dado el gran número de Asociados». En aquell moment Llimós devia a Ribó 10.809 ptes. Un any més tard Nadal y Ribó va comprar en subhasta pública l'edifici i la maquinària de Llimós, Puig i Cia, que havia fet fallida, pel preu de 190.500 ptes. i va instal·lar allí les societats Ribó, Ràfols i Cia y la Josep Vila y Cia.

(n) El 1872, Nadal i Ribó va tornar a Puig 4.000 ptes. de les 9.125 que havia aportat en la societat el 1858, com a liquidació de l'actiu de la companyia. La seva hereva seria la Mir –els Mir eren parents del Puig– que va passar a fabricar a Banyoles.

(o) Esteve, Josep i Isidre Valls eren germans de Ramon Valls, consoci de Nadal i Ribó en la societat Prat i Valls. La societat es va haver de reconstituir en diverses ocasions per qüestions d'herències dels germans.

(p) Serra va aportar una fàbrica i Nadal i Ribó el circulant. La societat es va reconstituir el 1868 i el 1872, i va traslladar la seva activitat a l'interior de Puig Reig, al costat del riu Llobregat (a l'Ametlla de Merola). El 1868 el capital era de 225.000 ptes. a mitges i el 1872 de 800.000 ptes. també a mitges entre Nadal i Ribó i Serra.

(q) La societat de Torelló reballava des de 1864 en una fàbrica propietat d'Anton Nadal. Entre els seus socis hi havia Mateu Torelló Verdú, Mateu Torelló Pericas i Pau Ribó. En 1865 els deutes de la casa pujaven a 374.950 ptes. de les quals 142.145 eren amb Nadal i Ribó i 50.000 amb Anton Nadal particularment. Aquest va decidir comprar la fàbrica per 413.950 ptes.

(r) La maquinària procedia de Vilassar, de una fàbrica que els Mir havien tingut en aquesta localitat, així com d'Anglaterra. Mir reconeixia haver rebut d'Anton Nadal 11.590 ptes. de préstec que li servia com aportació de capital i que retornaria amb la seva part de beneficis.

Font: ANC, balanços de la societat Nadal i Ribó; base de dades "Empreses i Empresaris de Catalunya al s XIX.": departament d'Història i Institucions Econòmiques, UB; i AHPB: notaris Joaquim i Josep Maria Òdena, manuals 1838-72

2.4. L'impacte de la «Fam del cotó»: 1865-1875.

Aquesta trajectòria creixent de Nadal i Ribó va quedar interrompuda a partir de 1862, arrel de la «Fam de cotó» causada per la Guerra de Secessió nord-americana.[109] Per la societat, els anys difícils es van iniciar el 1864. La mort d'Anton Ribó aquell any,[110] la crisi del cotó, la fallida de la borsa barcelonina el 1866 i la mort de Joan Nadal el 1867[111], marcarien l'activitat de Nadal i Ribó en el següent període.

La «Fam del cotó» va afectar, com en altres països, les empreses del sector cotoner català. Un dels molts fabricants afectat, Mateu Torelló Verdú, pintador d'indianes, va haver de vendre el seu establiment de Sant Martí de Provençals perquè no podia pagar els seus deutes. Anton Nadal el va comprar: era la única manera d'assegurar-se el cobrament de les quantitats que acreditava.[112] Aquesta situació es repetiria en altres fàbriques clients de Nadal i Ribó o en algunes de les participades.[113] L'any 1866, per exemple, es va liquidar la societat que Sebastià Prat i Anton Nadal tenien des de 1842.[114] L'objectiu d'aquest apartat, tanmateix, no és estudiar l'efecte de la crisi sobre el sector cotoner català –que va ser enorme–, sinó sobre la casa de comerç Nadal i Ribó.

Per Anton Nadal, el moment crític arribaria l'estiu de 1866. En un mateix dia, el 6 d'agost, va haver d'anar quatre vegades al notari. Les dues primeres per escripturar la garantia

[109] Vegeu Nadal (1975) i Izard (1970).
[110] La societat es va reconstituir amb Joan Nadal Ferrater, Anton Nadal i Teresa Nadal vídua de Ribó com a socis i el mateix capital. En l'escriptura s'establia que Víctor Ribó Nadal treballaria en la casa i que ell i el seu germà Joaquim podrien entrar com a socis gerents quan fessin 25 anys.
[111] Els socis en la reconstitució de 1868 eren Josep Maria Nadal i Vilardaga, fill gran de Joan Nadal Pujolà, i «hereu» del seu avi traspassat, Teresa Nadal vídua Ribó, i Anton Nadal. Els gerents serien Anton Nadal i Víctor Ribó; Josep M Nadal Vilardaga i la seva tia Teresa en serien socis comanditaris. El capital va quedar reduït de 3.974.055 a 953.750 ptes.
[112] Els deutes pujaven a 374.955 ptes., de les quals 142.145 eren amb Nadal i Ribó, i 50.000 amb Anton Nadal personalment. El preu de venda, efectuada el 1865, es va establir en 413.950 ptes. i immediatament després de la transacció, Nadal va començar a saldar els deutes de Torelló amb tercers.
[113] El 1865, un any abans de l'ensulsiada, encara van constituir una societat amb Mateu Serra per a la fabricació d'empeses a Vilassar amb un capital de 450.000 ptes. La producció es va traslladar a Balsareny, al costat del riu Llobregat just després de la crisi, el 1868.
[114] La societat s'havia reconstituït el 1858 amb un capital de 523.360 ptes. i en el moment de liquidar estava parada. Prat es va quedar amb la maquinària menys 49 telers mecànics que va conservar Anton Nadal. El 1866, la fàbrica de Banyoles que Nadal i Ribó tenia amb Fort també va haver de parar la producció; a Fort se li va oferir un sou del 6% anual sobre les 200.000 ptes. en què es valorava la fàbrica. Quan es va liquidar el 1870 el seu valor havia caigut fins a 40.000 ptes. El 1868 es va tancar definitivament la societat amb Mateu Calvet –mort el 1847– que portava alguns anys aturada.

hipotecària que li exigien les seves filles i la seva dona pels seus dots respectius.[115] Les dues restants per formalitzar dos préstecs atorgats pel seu gendre, Joaquim de Cabirol, per valors de 50.000 i 75.000 ptes. en metàl·lic: el problema de liquidesa del comerciant es va poder resoldre gràcies a la fortuna de la família. El 17 de setembre següent, Nadal ja s'havia recuperat una mica, perquè va tornar a pagar deutes que li havia traspassat Torelló, i el 31 de març de 1867, quatre mesos més tard del promès, Nadal tornava al seu gendre les 125.000 ptes. que li havien permès superar la crisi de l'any anterior.

Si s'analitza l'evolució dels fets amb perspectiva, es possible que abans de 1866, Nadal i Ribó esperés que la guerra americana fos curta i repercutís la pujada del preu del cotó als fabricants, sense deixar de vendre'l a crèdit. El 1866, les fàbriques ja no van poder suportar més aquesta pujada de costos i la crisi va acabar rebotant a Nadal i Ribó, en fer-se fonedisses les esperances de cobrar d'un cotó que havia pagat al comptat i havia venut a crèdit.[116]

Per això el moment més agut de la crisi va arribar el 1866 –un cop havia acabat la guerra americana – quan el fràgil equilibri financer del país, que tenia com a epicentre el comerç i els seus capitals, es va trencar degut a la fallida de molts dels comerciants. El sector importador català, composat principalment de compres de cotó, carbó i maquinària pagats amb les exportacions de vins, ja feia una dècada que trontollava i amb la Guerra Civil Americana va quedar definitivament alterat.[117]

El mal del comerç no va trigar ni un any en encomanar-se a la indústria, que no va poder ajustar els seus costos: els comerciants es van trobar amb una pila de factures incobrables i, ofegats, van provar de recuperar una mica de liquiditat retirant a la desesperada els capitals invertits en altres negocis, com per exemple el ferrocarril. Aquest, que no era exemple de solidesa financera, va caure, arrossegant tota la borsa de Barcelona.[118] De cop, tots els qui aquell

---

[115] La seva dona li exigia que considerés com augment del seu dot les gairebé 80.000 pta. que li havia prestat uns dies abans, i que constituís garantia hipotecària pel valor de la seva aportació al matrimoni, que sumava 115.000 ptes.

[116] «Los industriales se enfrentaron a un grave problema de abastecimiento de su input primordial, que se tradujo en un aumento brutal del precio del mismo. En una situación financiera apurada, incluso angustiosa, siguieron beneficiándose de la inyección de crédito facilitada por sus proveedores, y a una escala muy superior a la que habían disfrutado hasta entonces. Probablemente, esta fuente crediticia, no cegada ni en los peores momentos, salvó algunas empresas de la desaparición por falta de liquidez». Castañeda; Tafunell (1999), p. 1003. El subratllat és meu.

[117] Per una interpretació general dels efectes de la crisi del sector exterior català sobre la indústria i el comerç vegeu Pascual (1990 i 1999).

[118] Pascual (1999).

moment havien «tolerat» el mal funcionament d'algunes de les seves inversions –sobretot en accions de ferrocarrils i d'empreses d'assegurances – i que eren, la majoria, comerciants que estaven patint la «fam del cotó», es van veure atrapats en la crisi financera.[119] Per a Anton Nadal, el moment més dur va ser aquell sis d'agost de 1866, que va superar amb una injecció de diners de la família. Per a altes grans comerciants de la ciutat, com els Compte, els Plandolit, els Doria o el mateix Mariano Lluch, el cop va ser massa fort i van haver de començar a liquidar.[120]

En els anys posteriors a la crisi, Anton Nadal, sense el seu cunyat ni el seu pare, va haver de recompondre l'entramat que havia construït en els 38 anys anteriors. Mitjançant una operació acordió, va valorar a la baixa tot l'actiu de Nadal i Ribó i va vendre alguns dels immobles adquirits durant els anys de vaques grasses. La reestructuració del holding va tardar una dècada en dur-se a terme.

Els estatuts de reconstitució de la societat amb Torelló, de 1871, ens ofereixen algun detall interessant: Nadal i Ribó li obria una crèdit de 500.000 ptes. «para que pueda surtirse en el almacén de la primera (Nadal i Ribó) de los fardos de empesa que le convenga tomar al plazo fijo convenido de 6 meses, sin abono de intereses». Pel que es desprèn d'aquesta clàusula, sembla ser que en tres dècades després que la casa imposés dures condicions als fabricants, ara havia d'oferir avantatges al seu soci i client perquè li estampés els seus teixits. Probablement la col·locació del producte era més difícil i la integració vertical del procés de producció va passar de ser una estratègia que aportava beneficis elevats a una necessitat per a assegurar-se els clients, cosa que exigia fer moltes més concessions als fabricants.

El 1873 Anton Nadal va registrar un testament molt llarg i es va retirar a la seva finca de Sant Feliu de Llobregat. Dos anys més tard, el 1875, es va donar per finalitzada la societat Nadal i Ribó, que va passar a anomenar-se Joaquim Ribó y Cia, que s'estudia més endavant.[121] Es va dur a terme un inventari molt exhaustiu de la casa, que va tancar amb pèrdues, perquè es van valorar de nou tots els actius a la baixa. Anton Nadal, retirat definitivament del negoci que havia fundat i gestionat durant 47 anys, morí el 1876.

---

[119] Fontana (1961) i Pascual (1990).
[120] Vegeu el capítol dedicat als comerciants i Galí (1999), capítol segon.
[121] El 1871, a la mort de Víctor Ribó i Nadal, va passar la gerència de Nadal i Ribó al seu germà petit, Joaquim. Els balanços d'aquesta societat també s'han conservat; els seus socis serien Josep Maria Nadal Vilardaga, hereu de Joan Nadal Ferrater, Joaquim Ribó i Manuel Lavall, un antic empleat de Nadal i Ribó.

2.5. Anàlisi de balanços, resultats financers i estratègia empresarial.

Des de la seva fundació, Nadal i Ribó va passar per tres fases diferenciades que s'han explicat anteriorment. Amb l'anàlisi i l'elaboració de les xifres que proporcionen els balanços - que es poden consultar en l'annex – ens disposem a fer una recapitulació general d'aquests cinquanta anys d'activitat comercial, que permet anar una mica més enllà de la mera descripció de fets i aventurar algunes de les causes de l'estratègia empresarial seguida pels Nadal.

En primer lloc s'analitza el passiu –vegeu gràfica 1 i annexos– del qual cal destacar tres aspectes fonamentals: les aportacions inicials de circulant per part de Joan Nadal Ferrater, la reducció del capital duta a terme després de la crisi de 1866 i l'augment substancial de la partida de creditors en el darrer període de la societat.

Pel que fa al primer aspecte, és evident que aquests avançaments d'efectiu del patriarca de la família van permetre finançar el cicle del cotó fins que el magatzem va estar consolidat. En el seu compte particular amb Nadal i Ribó s'hi registraven les operacions que duia a terme per compte del magatzem: la compra a títol particular del cotó en floca, que pagava el comptat i aleshores venia a crèdit a la societat, sense que es pugui saber del cert si cobrava alguna comissió; el que sabem segur és que no cobrava interessos del seu saldo creditor. Aquesta partida de crèdit fa anar creixent de forma accelerada, fins que, davant la més que probable impossibilitat de recuperar-lo, el promotor de la casa va decidir transformar-la en capital, el 1834.

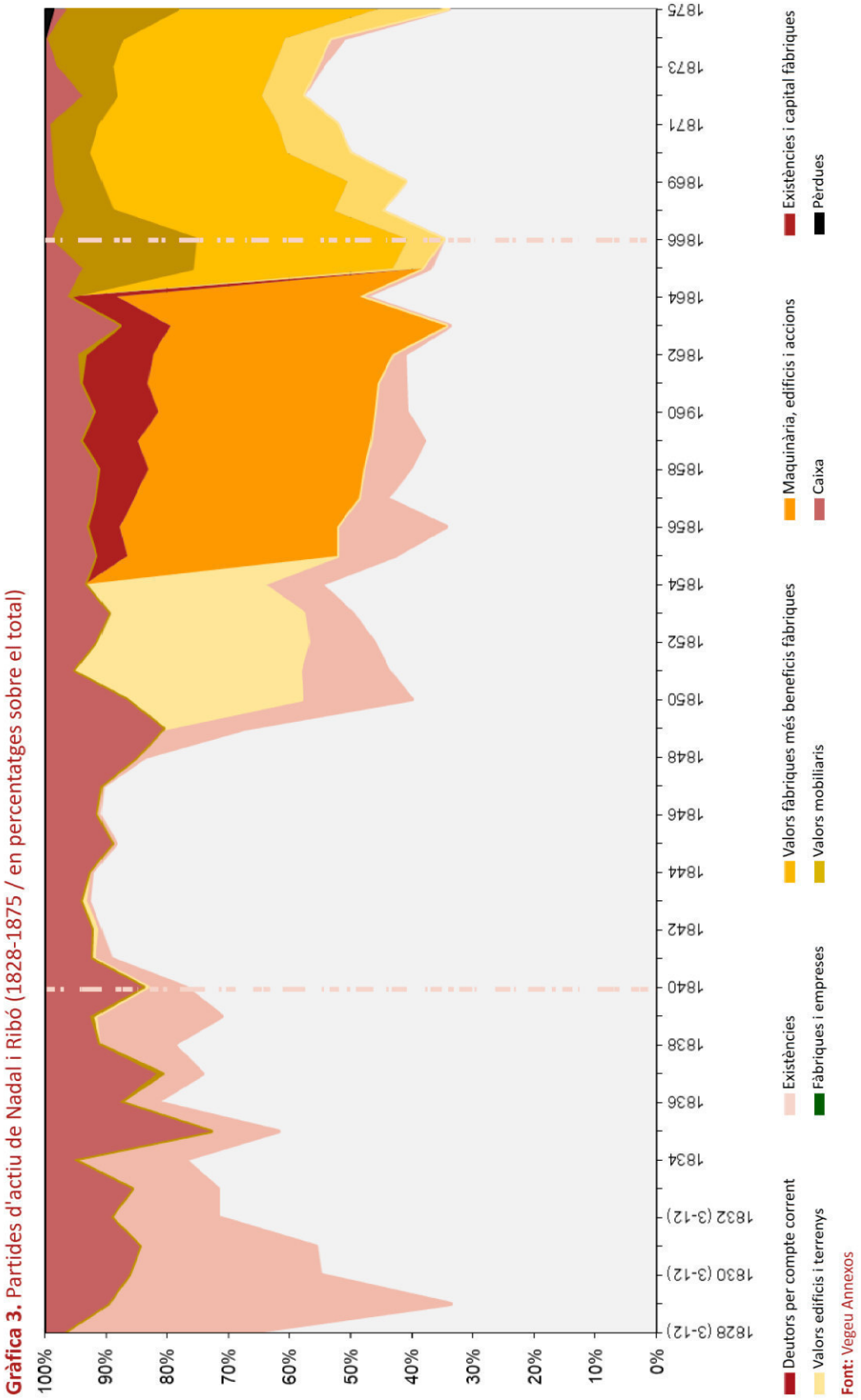
A partir d'aleshores, les seves bestretes a Nadal i Ribó no van ser tan significatives i van desaparèixer el 1840. S'ha de tenir en compte que sense aquesta funció de banquer de Joan Nadal, el magatzem no s'hauria pogut assortir de matèria primera en els seus inicis, ni tampoc hauria pogut vendre a crèdit als fabricants i per tant, el procés de creixement de la casa de comerç s'hauria alentit i l'activitat dels comerciants no hauria estat tan fluïda per manca de circulant.

El peculiar circuit financer de la casa proporciona una naturalesa especial a les diferents partides del passiu dels balanços. Si bé el compte de Joan Nadal s'hauria de considerar com un finançament aliè, s'ha optat per incloure-la en el capital social ja que no cobrava cap interès pel seu saldo; així, el capital inicial de Nadal i Ribó, en realitat era molt superior al que reflecteix l'escriptura de fundació. S'ha calculat el capital real que, sota la denominació de «capital corregit», mostra un creixement més sostingut que la partida de «capital» sola, i reparteix el

take-off de l'empresa entre els deu primers anys d'activitat en comptes de mostrar un salt entre 1933 y 1835, fruit de la conversió del compte particular de Joan Nadal en capital social.[122]

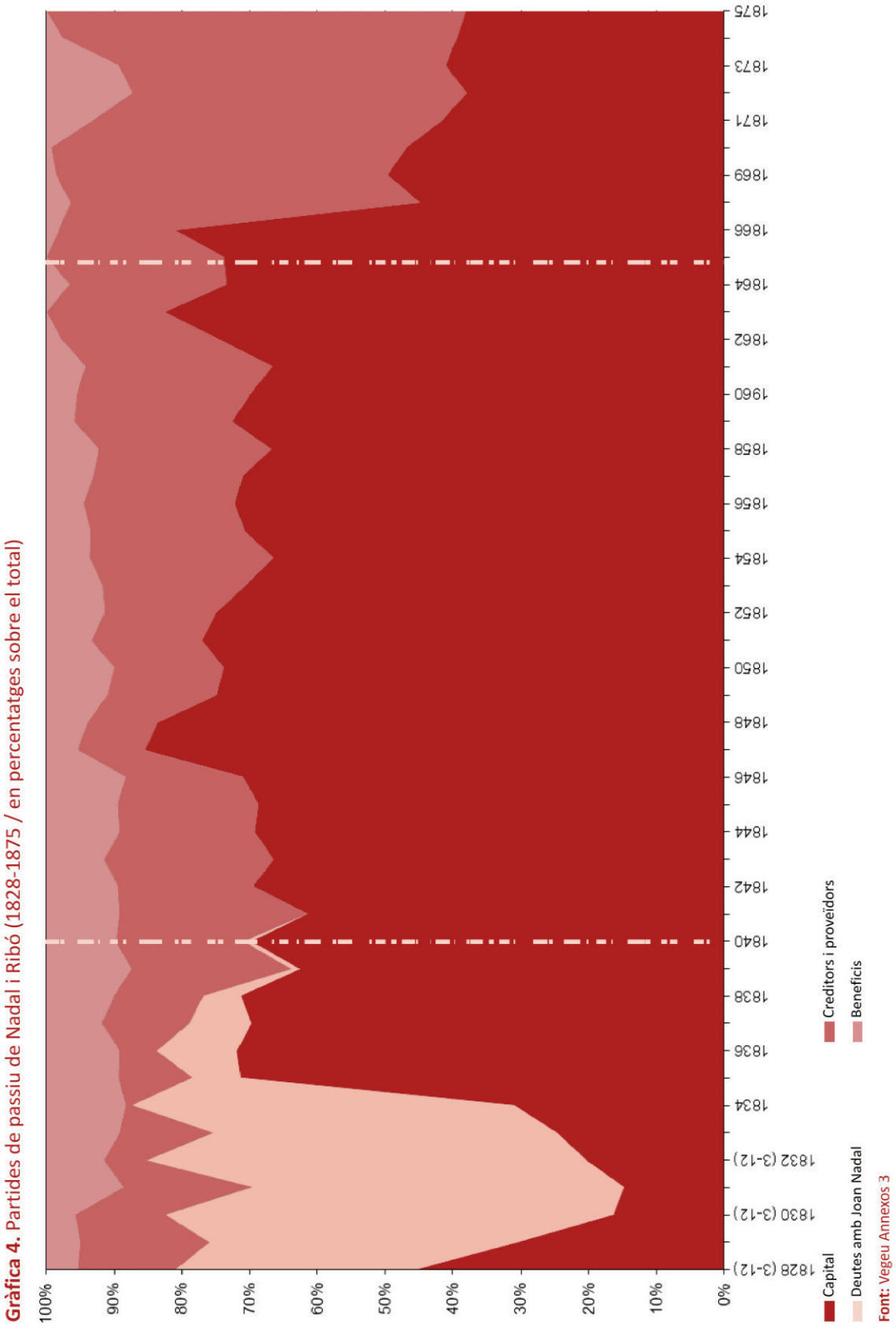
En segon lloc, s'observa el considerable descens que va patir aquesta partida de capital arrel de l'operació d'ajust comptable duta a terme el 1868, quan es van valorar a la baixa la majoria de partides de l'actiu. El capital va passar de gairebé 4 milions de pessetes a aproximadament un milió. Tres quartes parts del valor de la societat, doncs, es van «perdre» en la crisi cotonera i financera que va patir el principat el 1866. Fins al moment de la seva liquidació, Nadal i Ribó va mantenir aquest capital d'un escàs milió de pessetes; un cop morts dos dels tres socis inicials –Anton Ribó primer (1856), i després Joan Nadal (1867)–, aquesta es va anar preparant per la seva liquidació. Els nous socis ja no acumularien els seus beneficis al capital i prendrien una actitud de rendistes, ja que a partir de la crisi no es va dur a terme cap nova inversió. L'estratègia empresarial era, exactament, la manca d'estratègia concreta.

[122] Aquesta disponibilitat de líquid per part de Nadal i Ribó no és una mera curiositat, si no que possiblement va ser el puntal sobre el qual es va recolzar el creixement del magatzem i, per extensió, de tot el holding. Gràcies al buidat dels llibres de corredors de comerç dut a terme per Lluís Castañeda es pot saber que els 1840 i 1848, totes els compres i les vendes de cotó en floca de Nadal i Ribó que passaven per corredors es van pagar al comptat, mentre que el 1860 només el 31% de les compres i el 13% de les vendes. A més, el 1860, el 12% del cotó comprat el va haver de finançar la societat Nadal i Cia també propietat de Joan Nadal Ferrater –que no sabem ben bé quin era el seu objecte social. Ja que la política de la casa havia esta sempre pagar el cotó al comptat, no tenim cap dubte que aquestes adquisicions a crèdit o finançades per una societat aliena responen a problemes de liquiditat de Nadal i Ribó, ja el 1860. Agraeixo a Lluís Castañeda l'accés a aquesta informació.

Gràfica 3. Partides d'actiu de Nadal i Ribó (1828-1875 / en percentatges sobre el total)

Font: Vegeu Annexos

Gràfica 4. Partides de passiu de Nadal i Ribó (1828-1875 / en percentatges sobre el total)

Font: Vegeu Annexos 3

La partida de creditors –constituïda per préstecs de membres de la família més petits deutes per compres de cotó en floca o saldos positius en els comptes corrents d'alguns clients– s'anava engreixant a mida que l'activitat comercial i industrial s'anava empetitint. No tenim cap dubte que en el compte de creditors s'hi incloïen els deutes contrets per Josep M. Nadal Vilardaga amb els seus cosins i oncles, deutes sorgits de la liquidació de l'herència rebuda del seu avi Joan Nadal Ferrater. Per això la successora de Nadal i Ribó, Joaquim Ribó y Cia, sobreviuria tan sols fins a 1883, quan Josep Maria Nadal i Vilardaga, el seu soci majoritari, va considerar que havia arribat l'hora de liquidar les empreses heretades del seu avi.

Passem a analitzar la gràfica 2, que representa les diferents partides de l'actiu de la societat i dibuixa unes siluetes una mica més canviants que en el cas del passiu.[123] Nadal i Ribó va iniciar la seva activitat amb una estructura extremadament senzilla, formada pels deutors per compte corrent, les existències i la caixa. La primera partida va anar creixent en relació a les altres, fins a significar més del 80% del total de l'actiu entre els anys 1840 y 1850 aproximadament. Tanmateix, ja s'ha explicat anteriorment que va ser precisament a partir de 1840 quan Nadal i Ribó va iniciar les inversions fabrils. Lamentablement, els balanços entre 1844 y 1849 no recullen el valor d'aquestes participacions, sens dubte creixent, que ens queda oculta dins la partida de deutors. No seria fins 1850 que, de cop, al meitat de aquesta enorme partida de deutors es va «transformar» –comptablement– en immobilitzat.

La gràfica –i tota la informació presentada anteriorment– suggereix que l'entrada en la producció industrial no va ser una estratègia de creixement i diversificació escollida a l'atzar, sinó una fugida endavant dels comerciants que veien com, dia rere dia, el seu compte de deutors per vendes de gèneres creixia sense parar. Aquesta situació podia dur a Nadal i Ribó a un *impasse* del qual no sortiria fàcilment si no s'assegurava que tots els fabricants que li compraven cotó a crèdit serien solvents el dia que els toqués pagar; es podria tractar d'una estratègia de consolidació de deutes.

Tanmateix, en el balanç de 1835 –que presenta el darrer llistat complet dels clients deutors per compres de gèneres i per compte corrent– apareixen uns 1125 noms amb deutes molt variables, entre els quals hi ha Bonaventura Alsina (que tres anys més tard seria el primer soci industrial de Nadal i Ribó) el saldo deutor del qual era de 4.430 ptes., un import insignificant

[123] Algunes de les partides de l'actiu es podrien considerar agregables. Tanmateix, s'ha optat per deixar-les igual que en la documentació original per poder observar els matisos existents a l'hora de comptabilitzar els diferents tipus d'inversió mobiliària i immobiliària.

(el 1,7%) entre les 255.790 ptes. del total de deutors; en aquest llistat tan sols apareixen dos noms més que es puguin vincular al futur *holding* industrial. Segurament les inversions en establiments fabrils del sector cotoner va garantir el cobrament del deute d'alguns fabricants, però el que va induir els comerciants a dur-les a terme no podia ser tan sols de consolidar deutes, ja que tenien més de 100 fabricants deutors entre els quals escollir els futurs socis industrials.

Nadal i Ribó sabia que la millor garantia de cobrament era l'eficiència productiva dels seus clients, condició que podia exigir només si en controlava el procés de producció; calia intervenir directament en el procés productiu d'algunes fàbriques, a qui podria col·locar sense problemes la matèria primera que omplia el magatzem amb la garantia que en sortiria un fil de bona qualitat, que aniria a parar a fàbriques de teixit de les quals tenia també garantia de la seva competitivitat. Per això la casa de comerç va invertir recursos en assegurar exactament això, la competitivitat de les fàbriques del *holding*; l'aplicació del seu capital no es podia centrar només en les necessitats financeres de les fàbriques, sinó, sobretot –i tal com hem vist anteriormen – al finançament del canvi tècnic.

De fet, segons les dades de Lluís Castañeda procedents dels llibres de corredors de comerç, el 1840 Nadal i Ribó «només» va vendre el 12,1% del cotó comprat aquell any, el 1848 només el 38,6% i el 1860 el 10,8%. No té cap sentit pensar que el cotó restant quedés en el magatzem; sense cap dubte una gran part del cotó comprat passava directament a les «seves» fàbriques sense passar pels registres dels corredors, no necessàriament en aquests percentatges, ja que una part del cotó si que podia haver quedat sense col·locar. Sembla doncs, que en la decisió d'invertir en fàbriques de filat i teixit hi va pesar el fet que això suposava una sortida segura per la seva pròpia mercaderia, el cotó en floca.

Aquesta decisió va ser encertada ateses les elevades taxes de rendibilitat que mostrava el quadre 2. Però s'ha de recordar que els guanys tan elevats de les participacions fabrils eren segurament possibles perquè Nadal i Ribó integrava tot el procés de producció de cotó. En decidir entrar com a socis capitalistes probablement ja van tenir en compte que els beneficis serien segurs sempre que es poguessin controlar totes les etapes del procés productiu. A més, en un context d'escassesa de capitals i de manca de banca industrial a Catalunya, és possible que els socis capitalistes de les fàbriques –molts dels quals eren magatzemistes i comerciants de cotó– collessin els fabricants, imposant-los condicions severes que els proporcionarien grans beneficis.

És impossible saber quina part del benefici correspon al mer fet de ser socis capitalistes, quina part és atribuïble a la integració vertical dels diferents processos productius i quina part a l'avantatge de poder imposa condicions a la producció, suposant que això fos separable. El que sembla segur és que el guany hauria estat inferior si s'haguessin limitat aportar el capital en règim de socis comanditaris, ja que si no, no s'entendria que es preocupessin tant de consolidar aquesta integració vertical i d'invertir en nova maquinària per la producció.

L'annex i la gràfica 3 ens revelen més coses de l'encert de l'estratègia inversora de Nadal i Ribó. S'observa que les taxes de rendibilitat van ser moderades en els tres primers anys d'activitat, quan el magatzem va invertir sumes importants en la compra d'existències per a consolidar la seva posició en el mercat barceloní. A partir d'aleshores es va iniciar un període de bonança que duraria 15 anys (de 1831 a 1846) en el qual la taxa de benefici es va mantenir al voltant del 12%. A partir de 1847, amb alguns alts i baixos, la tendència de la taxa de rendibilitat va anar decreixent de forma imparable, amb el seu pitjor moment durant els anys de la fam del cotó.

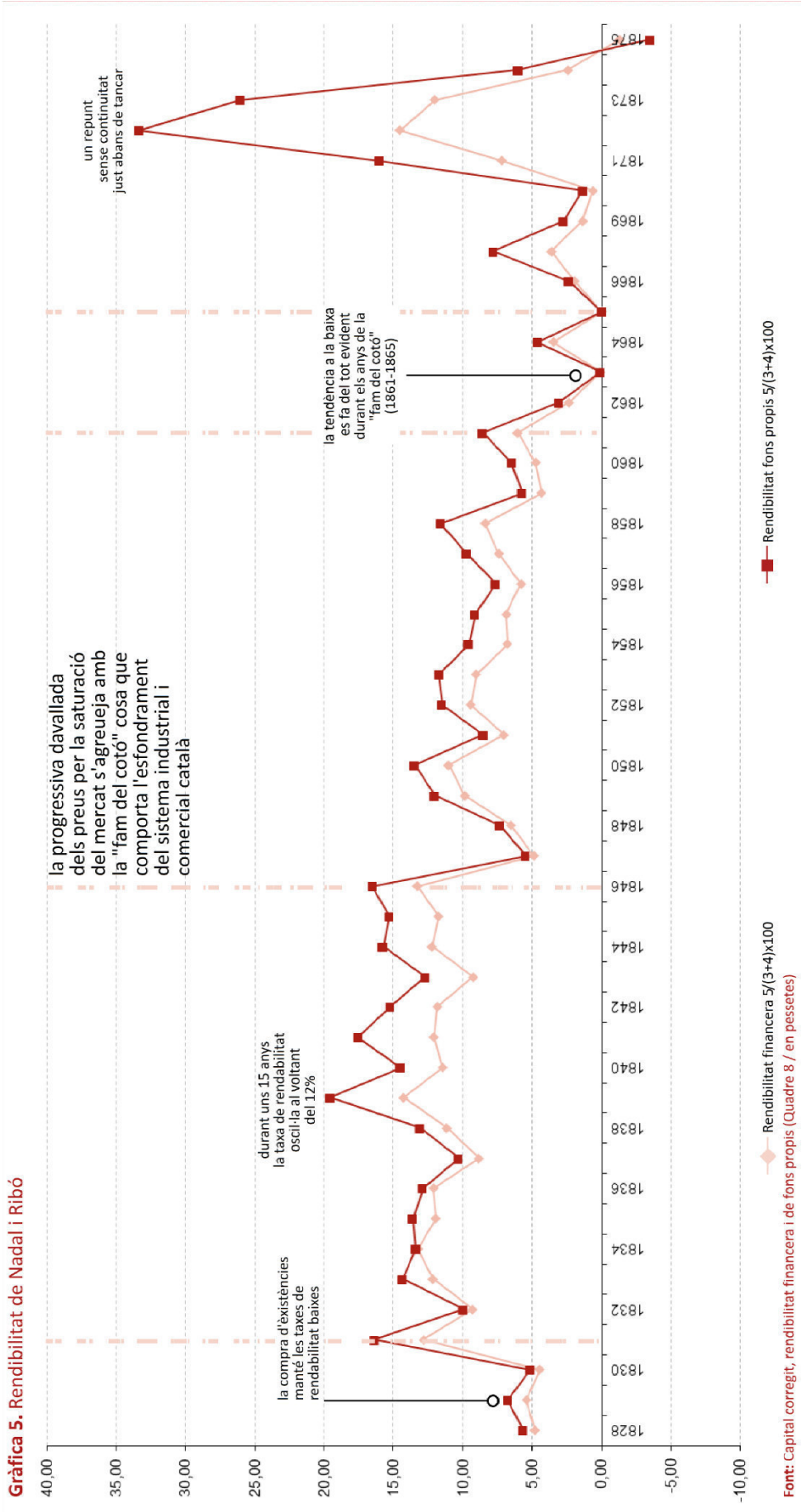
De la comparació de les dades dels quadres 2 i 3 –les elevades taxes de rendibilitat de les inversions tèxtils durant la dècada 1840-50– amb les del quadre 7 –taxes de rendibilitat de la casa de comerç decreixents a partir de 1847– es desprèn que, ja a mitjan segle, la compra-venda de cotó començava a afluixar i arrossegava els beneficis de Nadal i Ribó a la baixa, mentre que les rendes provinents de les inversions industrials eren les que «sostenien» el benefici del magatzem.

Quadre 2.8. Capital corregit, rendibilitat financera i de fons propis (en pessetes)

Any	(1) Capital	(2) Joan Nadal	(3) Capital corregit = 1+2	(4) Creditors o proveïdors	(5) Beneficis	Rendibilitat financera 5/(3+4)x100	Rendibilitat fons propis 5/3x100
1828	26.700,00	20.542,98	47.242,98	8.386,47	2.672,67	4,80	5,66
1829	29.372,67	43.662,51	73.035,18	18.172,02	4.934,16	5,41	6,76
1830	34.306,83	138.047,01	172.353,84	27.677,22	8.915,13	4,46	5,17
1831	43.224,63	160.191,99	203.416,62	55.346,43	33.310,92	12,87	16,38
1832	67.366,77	215.391,57	282.758,34	20.615,07	28.211,22	9,30	9,98
1833	95.006,61	195.147,63	290.154,24	52.839,30	41.660,01	12,15	14,36
1834	136.669,29	247.952,22	384.621,51	4.213,26	51.536,34	13,25	13,40
1835	295.112,43	29.407,38	324.519,81	45.098,97	44.193,84	11,96	13,62
1836	333.483,00	54.775,05	388.258,05	25.207,47	50.110,56	12,12	12,91
1837	379.847,55	49.632,63	429.480,18	70.792,38	44.305,98	8,86	10,32
1838	419.683,95	31.935,87	451.619,82	77.520,78	59.159,19	11,18	13,10
1839	471.895,80	8.706,87	480.602,67	178.315,95	94.085,46	14,28	19,58
1840	545.529,06	8.706,87	554.235,93	146.695,14	80.252,19	11,45	14,48
1841	613.226,91	-	613.226,91	277.244,79	107.715,81	12,10	17,57
1842	705.531,48	-	705.531,48	201.099,06	107.574,30	11,87	15,25
1843	798.823,95	-	798.823,95	298.735,62	101.732,34	9,27	12,74
1844	882.971,67	-	882.971,67	254.611,20	138.930,78	12,21	15,73
1845	1.007.425,71	-	1.007.425,71	304.940,70	154.283,28	11,76	15,31
1846	1.142.978,94	-	1.142.978,94	277.880,25	188.635,50	13,28	16,50
1847	1.314.513,09	-	1.314.513,09	150.801,60	71.748,24	4,90	5,46
1848	1.349.855,88	-	1.349.855,88	166.180,80	98.880,78	6,52	7,33
1849	1.429.218,96	-	1.429.218,96	308.393,01	171.766,44	9,89	12,02
1850	1.575.520,00	-	1.575.520,00	347.035,00	212.275,00	11,04	13,47
1851	1.763.775,00	-	1.763.775,00	373.950,00	150.855,00	7,06	8,55
1852	1.914.635,00	-	1.914.635,00	418.120,00	220.240,00	9,44	11,50
1853	2.135.175,00	-	2.135.175,00	638.475,00	250.760,00	9,04	11,74

	(1) Capital	(2) Joan Nadal	(3) Capital corregit = 1+2	(4) Creditors o proveïdors	(5) Beneficis	Rendibilitat financera 5/(3+4)x100	Rendibilitat fons propis 5/3x100
1854	2.310.070,00	-	2.310.070,00	939.095,00	220.945,00	6,80	9,56
1855	2.260.450,00	-	2.260.450,00	726.980,00	205.890,00	6,89	9,11
1856	2.367.595,00	-	2.367.595,00	733.125,00	181.090,00	5,84	7,65
1857	2.485.820,00	-	2.485.820,00	772.985,00	242.020,00	7,43	9,74
1858	2.699.640,00	-	2.699.640,00	1.025.540,00	313.155,00	8,41	11,60
1859	2.969.890,00	-	2.969.890,00	955.130,00	169.880,00	4,33	5,72
1860	3.082.390,00	-	3.082.390,00	1.128.500,00	200.000,00	4,75	6,49
1861	3.195.410,00	-	3.195.410,00	1.327.035,00	273.655,00	6,05	8,56
1862	3.378.145,00	-	3.378.145,00	1.060.410,00	103.535,00	2,33	3,06
1863	3.373.230,00	-	3.373.230,00	711.480,00	3.195,00	0,08	0,09
1864	3.351.005,00	-	3.351.005,00	1.060.450,00	155.120,00	3,52	4,63
1865	3.221.825,00	-	3.221.825,00	1.140.445,00	-	0,00	0,00
1866	3.221.935,00	-	3.221.935,00	676.590,00	75.635,00	1,94	2,35
1868	953.750,00	-	953.750,00	1.096.815,00	74.605,00	3,64	7,82
1869	953.750,00	-	953.750,00	942.330,00	26.115,00	1,38	2,74
1870	953.750,00	-	953.750,00	1.070.115,00	13.260,00	0,66	1,39
1871	953.750,00	-	953.750,00	1.181.330,00	153.140,00	7,17	16,06
1872	963.750,00	-	963.750,00	1.245.530,00	321.455,00	14,55	33,35
1873	970.975,00	-	970.975,00	1.135.080,00	253.070,00	12,02	26,06
1874	953.750,00	-	953.750,00	1.409.710,00	57.500,00	2,43	6,03
1875	953.750,00	-	953.750,00	1.548.694,00	- 33.115,00	-1,32	-3,47

No hi ha dades per 1867. El 1868 es fa l'operació acordió
Font: ANC, Balanços de la societat Nadal i Ribó.

Gràfica 5. Rendibilitat de Nadal i Ribó

Font: Capital corregit, rendibilitat financera i de fons propis (Quadre 8 / en pessetes)

Aquesta tendència decreixent del benefici del comerç de cotó en floca per a Nadal i Ribó estava en consonància amb la tendència general del sector comercial cotoner català durant les dècades centrals del segle. Les exportacions creixents de vins permetien una major introducció de matèries primeres de l'estranger, entre les quals hi havia el cotó en floca, el preu del qual va anar decreixent al mateix moment que incrementava la competència entre un nombre creixent de comerciants que es dedicaven a la venda al major de floca. El mercat va començar a quedar saturat, cosa que va afectar negativament la taxa de guany de la seva comercialització.[124] Aquesta podria ser una altra de les motivacions que va empènyer Nadal i Ribó a diversificar inversions precisament en el sector industrial cotoner, per a garantir la col·locació de l'input que ells mateixos venien.

Si el sector donava senyals d'avís de la seva saturació des de feia anys, amb preus decreixents, la guerra americana va descol·locar tot el sistema comercial al voltant del cotó, amb una sobtada escassesa de la matèria primera. Això va provocar l'ensulsiada definitiva del sistema comercial i industrial català, tal com ho descriu Pere Pascual de manera clarivident.[125]

Superat l'ensurt, Nadal i Ribó es va veure obligada a valorar a la baixa tots els seus actius. El quadre 8 permet conèixer l'abast de les pèrdues i valorar els efectes que va tenir la crisi sobre la casa de comerç.

[124] La caiguda del preu del cotó en floca en el segon terç del segle XIX i la forta competència entre magatzemistes de cotó en el mercat barceloní són objecte d'estudi a Nadal (1975), p 205 i Castañeda i Tafunell (1999), pp. 990-1005.
[125] Pascual (1990).

Quadre 2.9. Comparació del valor d'algunes partides de l'actiu de Nadal i Ribó els anys 1864, 1868, 1871 i 1875 (en pessetes)

Partides Actiu	**1864**	**1868**	**1871**	**(o) 1875**
Hospital de Banyoles,		7.361	7.566	16.250
Edifici de Banyoles (a)		9.102	34.711	100.000
Fàbrica de Castellar (b)		13.148		
Solars de l'Eixample (c)		147.400	180.051	69.217
Valor total edificis i terrenys	***210.445***	***167.002***	***221.985***	***185.467***
Fàbrica de Vilanova (d)		214.336	235.552	100.000
Fàbrica Ramon Fort i Cia. (e)		98.277	8.436 (f)	
Fàbrica Josep Mir i Cia. de Vilassar (g)		14.043	10.301 (f)	19.085
Fàbrica Juan Puig i Cia de Vilassar (h)		5.677	5.677	
Fàbrica Valls hnos i Cia de Sallent (i)		163.478	215.301	200.000
Fàbrica de Ricart i Cia (j)		50.025		
Fàbrica de Mateu Torelló		204.119 (k)	150.000	150.000
Mateu Serra i Cia				400.000
Maquinària de Mateu Serra i Cia (l)		20.399	20.399	22.682
Jaumandreu i Cia.				8.500
Telers de Vilassar a Sallent (m)		500	500	
Maquinària de Banyoles				21.142
Caixa Mútua			1.500	
Total de fàbriques i societats	***1.429.843***	***770.858***	***677.633***	***921.110***
Accions i préstecs				
Ferrocarril de Tarragona, 834 accions		41.520 (834 a 10$)	83.400 (834 a 20$)	182.000 (520 a 70$)
España Industrial, 60 accions		24.900		
Maq. Terrestre i Marítima, 25 accions		625		
Canal d'Urgell, 979 accions		24.475	22.027	41.607
Catalana de Seguros, 100 accions		2.500	2.037	
Total accions	***739.297***	***94.200***	***107.465***	***223.609***
Efectes en cartera	37.730			219.250
Préstec Canal d'Urgell	46.500 (n)	7.500	11.246	11.095

(a) «saldo de la cuenta de su coste y gasto»
(b) «en construcción, saldo de su cuenta»
(c) «coste de compra y obras ejecutadas desde adquisición, pagado 7o plazo»
(d) «valor edificio y maquinaria según el saldo»

(e) «a saber: Valor de la maquinaria deducido ½ % de su importe segun balance sociedad. Capital circulante y beneficios anteriores deducida pérdida de este año por alquiler local y vigilància»
(f) «en liquidación»
(g) «tercera parte del valor de los terrenos, edificios y maquinaria. Id del capital circulante»
(h) «valor de la maquinaria; deducimos el 5%. Id de los beneficios anteriores, deducimos también el 5% por considerarlos incobrables»
(i) «capital impuesto, igual al de Valls hnos desembolsado aduanas por maquinaria»
(j) «capital impuesto, representado por cien cédulas de 200 escudos una, deducido el 5% en el balance de 31 diciembre 1867. beneficios que nos corresponde de 31 oct último»
(k) «capital impuesto a tenor de la escritura social (30.000) más beneficios obtenidos hasta hoy según balance»
(l) «a favor, mitad del aumento de la maquinaria desde la formación de la Sociedad»
(m) «valorados como hierro viejo»
(n) Dada de l'any 1862
(o) Valoració realitzada el setembre.
Font: ANC, balanços de la societat Nadal i Ribó.

La caiguda en la valoració de les fàbriques va ser aproximadament del 50% i la dels valors mobiliaris de gairebé el 90%. Amb la valoració de l'actiu a la baixa es va dur a terme una operació de reducció de capital de més de tres milions de ptes., les tres quartes parts del capital. Tot indica que els resultats extraordinaris per 1872-73 van ser el cant del cigne de Nadal i Ribó que va tancar el 1975 amb pèrdues, malgrat que en el moment de liquidar totes les partides a excepció dels edificis i terrenys ja es tornaven a valorar a l'alça.

2.6. Ribó i Companyia

El dia 15 d'octubre de 1875, davant el notari Josep M. Odena, se signava l'escriptura de la nova societat que escripturaven Joaquim Ribó i Nadal, Josep M. Nadal i Vilardaga i Miquel Lavall, que havia estat dependent de Nadal i Ribó. Prèviament ja s'havia separat la part corresponent a Anton Nadal i Pujolà, de capital, una fàbrica de Vilanova i la Geltú i algunes propietats immobiliàries. La nova societat seguia amb la denominació de J. Ribó i Companyia, que en seria el gerent i els altres dos ens serien socis comanditaris. El capital seria de 900.000 ptes., dels quals Joaquim Ribó en tenia 625.000, Josep M. Nadal 250.000 i Miquel Lavall 25.000.

El primer balanç per 1875 dibuixava un escenari ben diferent sobretot pel que fa als valors de l'actiu, que ja havien estat ajustades el 1867.

El mateix 1875 es decideix liquidar la societat Torelló i Cia, un dels actius de Nadal i Ribó.. La societat s'anirà renovant aproximadament cada 5 anys, fins que el 1889 Josep M. Nadal se separa de la societat que havia fundat el seu avi 60 anys abans. L'hereu de la fortuna de l'avi i

advocat de professió decideix una retirada del seu capital, de 213.056,91 pessetes, a raó de 25.000 cada any, que havia de finalitzar el 1997, a més dels interessos del 6% sobre el capital encara no retirat, el que sumava un total de 274.107, 60 ptes. totals.

Quadre 2.10. Reestructuració d'actiu i passiu en la refundació de Nadal i Ribó

ACTIU	**1875 Liquidació Nadal i Ribó**	**15 octubre 1875 Ribó i Cia**
Deutors per compte corrent	849.201,00	937.565,28
Existències *	4.682,00	
Edificis i terrenys	285.469,00	185.217,72
Fàbriques i empreses	821.110,00	541.110,87
Valores mobiliaris **	453.953,00	52.703,00
Pagarés		262.070,80
Caixa	54.912,00	10.107,82
Pèrdues	33.115,00	
Total	**2.502.442,00**	**1.988.775,49**
PASSIU		
partida/any	**1875 Liquidació Nadal i Ribó**	**15 octubre 1875 Ribó i Cia**
Capital	953.750,00	900.000,00
Creditors i proveïdors	1.548.694,00	1.061.680,18
Beneficis		27.095,31
Total	**2.502.444,00**	**1.988.775,49**

*arrosseguen els crèdits de dubtós cobrament
** els pagarés estan inclosos en Nadal i Ribó

La societat, descapitalitzada, no aguantaria tants anys, el 1891 es declara en suspensió de pagaments i es convoca una junta de creditors, tots membres de la família a més de 3 cases de comerç: Alexander hnos., Thomas Hellington, possible proveïdor de cotó i Guillermo Pattberg, a més d'alguns antics col·laboradors de la família.

La liquidació d'actius es va haver de fer amb la venda de les dues úniques fàbriques que quedaven, una a Banyoles i una a l'Hospitalet que sumaven un milió de ptes., un crèdit contra una la societat de Pau Giral i les partides de deutors, existències i caixa amb prou feines arribaven a les 100.000 ptes..

Atès que el valor de balanç de 1.577.095,19 ptes. va quedar disminuït, entre tots els creditors acorden repartir-se 3/5 parts de la part que societàriament els correspondria, per un valor total de 908.769 ptes. Corria ja l'any 1893.

El darrer balanç de la societat en liquidació denota un final ben apagat, vista la trajectòria que havia tingut la casa de comerç. S'acabava així una de les cases de comerç que havia tingut un paper més rellevant del procés d'industrialització del cotó a Catalunya.

2.7. Inversions en infraestructures de la casa de comerç

/

Quan el holding tèxtil estava en ple creixement, Nadal i Ribó va iniciar algunes inversions que no tenien res a veure amb la seva activitat social. Els comerciants van decidir destinar part dels seus beneficis a la compra d'accions d'altres societats i de sòl rústic; s'ha de remarcar, tanmateix –per les quantitats de diner invertides i la seva importància estratègica– les inversions en la construcció de grans obres d'infraestructura.

Nadal fou un dels accionistes més importants de les línies de ferrocarril de Martorell i de Tarragona. Les motivacions que empenyeren Nadal a participar tan activament en el projecte del ferrocarril, i concretament en aquestes dues línies, són difícils d'establir. Atès que tenia un important patrimoni i una empresa que li donava importants beneficis, és dubtós que veiés en el ferrocarril un bon negoci on invertir els seus estalvis. De fet, i com podem deduir després del que ja sabem del funcionament de Nadal i Ribó, els capitals que destinà a aquelles dues línies tingueren un elevat cost d'oportunitat per a ell. Com que Nadal només apostà fort per les línies de Martorell i Tarragona, i la família Nadal tenia relacions comercials amb gent de Reus, Igualada i altres viles de l'interior del Principat, és versemblant pensar que el comerciant estigués especialment interessat a comunicar aquesta part del país amb Barcelona.

A més, i contràriament a la majoria dels grans accionistes de ferrocarril que hem estudiat anteriorment, Anton Nadal fou poc aficionat a arriscar diners en societats per accions. El ferrocarril, el Canal d'Urgell i un parell de societats més, foren les excepcions de la seva prudent trajectòria inversora. Aquestes tres circumstàncies –que Nadal tenia alternatives més lucratives on invertir els seus capitals, que només s'interessà per les línies de Martorell i Tarragona, i que fou molt caut a l'hora d'invertir en altres negocis– reforcen la suposició que les seves motivacions per involucrar-se en el ferrocarril anaren més enllà que la mera recerca d'una renda que remunerés els seus estalvis.

Alguns membres de la seva família foren accionistes d'altres línies. Joan Nadal i Pujolà, el germà gran d'Anton Nadal, consta com a accionista de la companyia de Mataró des de 1852

a 1860.[126] El seu cosí Josep Agustí Nadal i Sastre també en fou, aparegué per primer cop en la junta de 1853 i per darrer a 1859. Com a accionistes de la línia de França, consten un Joan Nadal –amb tota seguretat era el pare, Joan Nadal Ferrater- amb 50 accions i Josep Agustí Nadal i Sastre, primer amb 10 i a partir de 1866 amb 50 accions. Un altre cosí, Bartomeu Vidal Nadal, fou directiu de la companyia de Saragossa de 1860 a 1862.

Els quadres 9 i 10 ens mostren les accions que posseïen, tant la casa Nadal i Ribó com els membres individuals de la família –ja hem vist que de vegades les propietats es confonien entre família i empresa –de la línia que unia Barcelona amb Martorell i de la seva perllongació, la de Barcelona a Tarragona. Sembla que la representació de les accions quedava repartida de forma diferent segons la junta d'accionistes de què es tracti, però en total el nombre d'accions posseïdes pels membres de la família era prou considerable.

El mateix podem dir de la companyia de Tarragona, la participació total podia anar de les 500 a les 800 accions per junta. En tot cas, queda clar que la crisi del cotó va suposar una venda massiva d'accions per part dels membres de la família –a un preu que en aquells anys rondava el 10% del nominal– tot i que Nadal i Ribó en va recomprar un paquet important en un moment en que les accions estaven encara prou baixes, s'estaven a punt d'iniciar les negociacions per a la fusió de la companyia de Tarragona amb la de França i es tornava a iniciar un cicle a l'alça en les cotitzacions de valors ferroviaris després de 5 anys d'anèmia en el mercat de valors barceloní.

[126] La última junta en què Joan Nadal fill podia fer acte de presència era la de 1855, ja que morí aquell any. Se suposa que algú el representà a partir d'aleshores.

Quadre 2.11. Capital invertit en el Canal d'Urgell (en pessetes)

Anys	Accions	Obligacions	Pagarés	Altres	Total
1862		(a)			46.500,000
1867-68	979 a 5$			Préstec de 1.500$	12.395,000
1869-71	979 a 5$ (b)	53 a 32$	29 a 25$	Rebut de 28,205$	17.141,025
1872-74		53 a 32$	29 a 25$	Rebut de 28,205$	12.246,025
1875		53 a 23$	29 a 34$	Rebut de 28,205$ al 50%	13.480,512

(a) Segons el balanç de 1862. Fins el 1868 no hi ha cap referència al Canal.
(b) El 1871 es van vendre les accions amb un crebant de 0,5$ cadascuna.
Font: ANC, Balanços de la societat Nadal i Ribó.

Finalment, el quadre 12 mostra les altres inversions mobiliàries i immobiliàries de la casa, tal com les agrupa el balanç per a 1868. El valor total de les accions en aquell moment pujava a 94.200 pta., però s'ha de tenir en compte que la ciris havia fet caure considerablement el valor d'algunes d'elles.

Quadre 2.12. Altres inversions de Nadal i Ribó (1868) (en pessetes)

Solars a l'Eixample (a)	147.400
España Industrial, 60 accions comptades al 83$ cadascuna	24.900
Maquinista Terrestre i Marítima, 25 accions a 5$ cadascuna	625
Catalana de Seguros, 100 acciones desemborsades al 5%	2.500

(a) Cost de compra i obres executades des de l'adquisició, pagat el 7è termini.
En l'inventari d'Anton Ribó, fet el 1864., apareixen alguns immobles que realment pertanyien a Nadal i Ribó: una finca a Sant Andreu del Palomar, una peça de terra a Sta. Coloma de Gramenet, dues cases a Banyoles, una casa a Canet de Mar i Solars a l'Eixample de Barcelona per gairebé 19 ha de superfície.
Font: balanços de la societat Nadal i Ribó.

A diferència de la majoria de comerciants estudiats anteriorment, Nadal i Ribó va ser poc aficionada a arriscar en societats per accions. El ferrocarril, el Canal d'Urgell, la Maquinista i la España Industrial van ser les excepcions a la seva prudent trajectòria inversora. En Anton Nadal hem trobat un exemple clar d'aquesta mentalitat empresarial que els feia allunyar de tota empresa que no poguessin controlar o que no veiessin clara.

2.8. Conclusions

Fins aquí, doncs aquesta aproximació microeconòmica a la trajectòria de la societat Nadal i Ribó, que va anar canviant de naturalesa durant els seus quaranta anys d'existència. Sense deixar mai de banda l'activitat comercial per a la que havia estat concebuda, la importació de cotó en floca, la seva vinculació al sector comercial manufacturer del cotó i en el finançament de la construcció d'infraestructures ens mostra fins a quin punt els seus socis van ser capaços de respondre als nous reptes que la canviant conjuntura econòmica els imposava. Aquest estudi permet apuntalar una mica més les hipòtesis defensades pels primers historiadors de la industrialització catalana, que afirmaven que aquesta no hauria estat possible sense la disponibilitat de capitals provinents del comerç i que en el cas estudiat aquí queda plenament confirmat.

En el present capítol hem relatat, per un cas ben concret, el «com» d'aquesta interrelació entre comerç i indústria, que ha de suposar un pas més en el coneixement del lent canvi d'una economia que girava a l'entorn del comerç a una altra que va tenir com a epicentre la indústria.

El següent capítol ens brinda l'oportunitat de conèixer una casa de comerç radicalment diferent, malgrat la forma legal era la mateixa i tenia algun soci en comú.

3. IMPORTACIÓ I VENDA DE COLONIALS i DROGUERIA AMB VAIXELLS PROPIS: JOSEP A. NADAL I CIA

Els comptes, escriptures i documents referents a aquesta societat són més abundants i plens de detalls que en el cas de Nadal i Ribó. Potser el fet que la gestió estigués en mans d'un nebot de Joan Nadal va fer que aquest fos extremadament primmirat en retre comptes a l'accionista principal i fundador de la casa.

En ser un exemple molt complet d'una casa de comerç que s'especialitza en una altra branca del comerç, l'exterior, no vinculat directament a la indústria, ens proporciona un retrat de l'evolució d'aquelles primeres cases que Vilar havia estudiat. S'analitzen els balanços des de 1851 a 1883, és a dir 32 anys, ben enclavats en la segona meitat del segle. Per tant, en el període en el qual –seguint les tesis de Fradera– el model comercial d'exportació de vins i indianes per colonials per reexportar i poder importar blat (un model comercial - colonial pur) havia «mutat» en un model d'exportació de vins per matèries primeres i semi-elaborades per alimentar la indústria catalana, (un model comercial destinat a servir a la industria.

Algunes partides dels balanços ens permeten conèixer quins productes importava la casa de comerç, des d'on, i quins corresponsals o proveïdors tenia, una xarxa ben interessant que confirma les hipòtesis plantejades tant per Vilar com Vicens. Les partides d'existències –no tenim les dades de facturació– i els creditors per compte corrent i els proveïdors ens informaran tant sobre l'origen com sobre el destí de les mercaderies importades i venudes per J. A. Nadal i Cia. El destí d'aquestes mercaderies era la indústria, però la casa tenia magatzem de majorista de productes colonials, no de matèria primera. El compte de clients serà qui ens doni més dades sobre els compradors dels productes importats i revenuts i, sobretot, el destí geogràfic d'aquests. Els comptes ens permeten observar l'especialització progressiva en la qual entra la casa, que acaba per deixar totalment de banda els productes purament colonials, que havien estat els més importants en les importacions catalanes procedents d'Amèrica.

L'estudi dels béns importats i redistribuïts ens permet saber quins aportaven més guany i quins menys a la casa. Tot això ho coneixerem pel compte de pèrdues i guanys, que només tenim per cinc anys, però que podem complementar amb altres informacions comptables

vàlides a l'hora de treure conclusions sobre quins eren els béns més requerits pel mercat català del moment.

Els comptes del passiu dels balanços, especialment les partides de capital, de beneficis, i altres indicadors ens permeten calcular la rendibilitat i la solvència del negoci. Ens interessa especialment conèixer els aspectes financers de la societat: si tot el procés que anava des de l'expedició comercial fins al cobrament dels productes venuts al país es finançava amb capital propi o si requeria de finançament aliè. Les formes de pagaments i cobraments que feia la casa i en quin terminis permeten valorar si es duia a terme una tasca financera a més de la de comercialització.

La partida de vaixells dels balanços ens proporciona informació sobre la decadència de la marina mercant catalana, iniciada a mitjan de segle, per causes que no s'analitzaran en profunditat en el present escrit, però que van des del canvi tecnològic fins a la pèrdua de privilegis per part dels mercaders catalans. Aquesta pèrdua de pes de la marina mercant catalana queda ben reflectida en el cas dels vaixells dels quals era copropietària la casa Josep A. Nadal i Cia.

Finalment, ens centrarem en intentar comprendre l'estratègia empresarial seguida per Josep Agustí Nadal i Sastre, el gerent, conjuntament amb el seu oncle Joan Nadal i Ferrater, major accionista de la societat, i la seva adaptació a la conjuntura d'aquella segona meitat de segle XIX. Sacsejats per diverses crisis, els darrers 30 anys del segle suposarien l'inici del final de les cases de comerç catalanes, que, després d'haver complert amb un rol fonamental –i canviant– durant més de cent anys, havien deixat de tenir raó d'existir en la forma que havien estat concebudes i reiteradament reestructurades. La industrialització del país era un fet i l'estructura productiva havia obligat a una especialització en les tasques de «comerciant»: a partir serien banquers, importadors al major, naviliers o comissionistes, etc., però ja no serien més banquer i importador i navilier i comissionista tot alhora.

3.1. Compra i reestructuració d'una societat ja existent

La societat Nicolas Traval i Cia s'havia fundat el 1837, en desconeixem els socis, el capital social i l'activitat principal, car la seva constitució no apareix en els registres de protocols notarials.[127] La compra de la societat per Joan Nadal i Ferrater va ser el 1851, primer any del qual tenim documentació comptable. La raó social no s'havia canviat i Nicolau Traval seguia sent-ne soci. En una escriptura notarial de 1852 es canviaria el nom de la societat per José A. Nadal i Cia, que duraria fins el 1883. L'entrada de Joan Nadal Ferrater de l'any 1851 probablement es va fer en un traspàs provisional:

> Los abajo firmados declaramos que las dos mil libras catalanas que constan en el balance que antecede en nombre de D Nicolás Traval han sido vendidas por éste al socio José A Nadal segun su carta de aviso de hoy, corriendo cuenta del referido Nadal dichas dos mil libras y todos los beneficios o pérdidas que hayan ocurrido desde 1 de enero pmo pdo asique toda la responsabilidad a que estaban sujetas mientras han corrido en nombre y por cuenta del citado Sr Traval.[128]

El 1853, 14 mesos després aproximadament d'haver entat en la casa, Nicolau Traval escrivia una carta, que s'ha trobat solta entre els papers del balanç, on notificava que

> Barcelona 27 abril de 1853
>
> Muy Sres míos. Declaro a Vd que desde hoy queda traspasada á favor de mi consocio y sobrino D José A Nadal las dos mil libras catalanas que tengo en esta sociedad segun el balance hecho en 1 de enero prósimo pasado y la contrata de sociedad quedando igualmente para dicho Sor los beneficios ó pérdidas que desde aquella fecha hayan ocurrido asique todos los demás derechos a que han tenido opción mientras han estado bajo mi nombre. Nicolás Traval[129]

Nicolau Traval era oncle de Josep Agustí Nadal i Sastre i vidu d'una de les germanes de Joan Nadal, Mercè, mentre que Teresa Nadal de Jaumandreu, també sòcia de la casa, era una altra germana de Joan Nadal, vídua d'un metge de Reus. Josep Agustí Nadal i Sastre era fill de Joaquim Nadal Ferrater i Ramona Sastre. Ens trobem, doncs, davant una altra casa de comerç «familiar».

A la capçalera del primer balanç hi llegim:

> Balance del 14 año del almacén de frutos coloniales y del Reyno que administra D. Nicolás Traval bajo la razón social de D. Nicolás Traval y Cia en el cual interesan los socios D. Juan Nadal, D. Teresa Jaumandreu, dicho S. Traval y D. José A. Nadal y Sastre según la contrata

[127] Si que són al final dels documents dels balanços.
[128] 1852. Al final del balanç.
[129] Balanços de J. A. Nadal i Cia per 1853, carta solta.

> de sociedad y el anterior balance que se firmó en 20 octubre de 1850 habiendo formado el presente en 1 enero de 1852 por común acuerdo de los socios a quienes se lo presenta el citado Sr Taval del tenor siguiente.[130]

Una anotació sobre la remuneració que havia de rebre Josep Agustí Nadal i Sastre, al final del primer balanç, ens revela que, de fet, ja s'havia fet càrrec de la casa a finals de l'any 1850. Les despeses fixes de la casa de comerç es limitaven al sou del gerent –Josep A. Nadal i Sastre– del dependent i el lloguer dels magatzems.[131]

Sorprèn una anotació com a «guanys extres» a una sèrie de pagaments que va haver de dur a terme la casa: les 750 lliures «que l'administrador Traval s'ha cobrat pel seu salari», les 866 lliures en contribucions, despeses d'escriptori, gratificacions, etc. que s'anoten com a despeses generals 1.183,1,10 lliures (3.158,85 ptes.) en crèdits incobrables que s'havien inclòs com a capital actiu, així com les 572,16,3 lliures (1.529,41 ptes.) de «despeses viatge soci Joseph A. Nadal a Cadis i Londres». La suma d'aquestes despeses que podríem qualificar d'extraordinàries pujaven a 3521,18,1 lliures (9.403,48 ptes.). Les dues serien ciutats importants per J. A. Nadal i Cia., juntament amb Marsella.

En el moment de la compra, el 1851, Joan Nadal es va trobar amb una societat més aviat prima, l'activitat principal de la qual era la venda de colonials, productes importats –no només d'Amèrica– que enquadraven la casa de comerç en les típiques del final del segle XVIII i principis del XIX català. Ens referim a aquelles cases de comerç especialitzades en la venda de productes que cada vegada tenien una col·locació més difícil en el mercat català (i en el de reexportació) atesa la «saturació» relativa dels mercats europeus, que n'havien estat els màxims destinataris. L'emancipació de les colònies americanes i la llibertat de comerç d'aquests països amb la resta de nacions europees van fer que la comercialització d'aquests colonials tradicionals, que tants beneficis havien dut al comerç català, ja no fossin més que una rèmora d'una estructura colonial obsoleta.[132]

Ens ho demostren les existències de gèneres que els Nadal es van trobar en el magatzem de la casa: cotxinilla de les Canàries, canyella de la Xina i de Ceilan, Cacau, Sucre i finalment,

---

[130] Balanços J. A. Nadal i Cia. Escriptura davant el Notari Òdena

[131] El sou de Josep A. Nadal per 14 ½ mesos a 600 lliures l' any era de 725 lliures, és a dir 1.935 ptes. El salari del dependent, de 6$ al mes, pujava a 163 lliures 2 sous 6 dineers, és a dir 435,54 ptes. I el lloguer del magatzem per aquests 14 ½ mesos era de 302 lliures 1 sou 8 diners, és a dir, 806,56 ptes. En total, doncs, els "costos fixes" van ser de 3.177,86 pta. l'any i dos mesos que havien transcorregut des de la presa de possessió real per part dels Nadal de la casa de Nicolau Traval

[132] Vegeu la tesi de Fradera (1987).

anyil o Indi, un tint que s'utilitzava en l'estampat dels teixits de cotó, les famoses indianes, que havien ajudat a arrencar el procés d'industrialització de Catalunya. Malauradament no podem quantificar el seu valor en magatzem en el moment del traspàs de la propietat. En tot cas, tots aquests productes ens situen la possible crisi que patia la societat Nicolás Traval i Cia –ara ja J. A. Nadal i Cia– que potser com a cases de comerç havia quedat obsoleta. Entre els gèneres «en poder de los corresponsales», hi trobem tan sols 1.538 «cueros vacunos al pelo».

La partida de creditors presenta una sèrie molt escassa de registres, des dels deutes per drets de duana, per corredors, drets de carreteres, etc. - que sumen unes 19.000 ptes., el 41% del total - fins a 4 creditors a qui devien unes 27.000 ptes., el 58% del total de la partida - Rafael Rugé de Barcelona; amb un deute de 9.561,93 ptes., Fernando Aranda de Saragossa (el mateix que tenia els cuirs per vendre) per 9.145,41 ptes., Juan Sans de Màlaga, 7.909,10 ptes. i Jaume Manent, de Valencia; 225,71 ptes. Fixem-nos que els deutes de la casa eren gairebé tots amb persones de fora de Barcelona. La coincidència de Fernando Aranda, a qui deuen diners però que té gèneres de la casa en el seu poder ens fa pensar que devien ser cases corresponsals en les esmentades localitats.

El llistat dels deutors o clients de Nicolau Traval i Cia. Hi trobem 52 noms de persones que no tenien compte obert, els deutes dels quals ascendien a 61.948 ptes., un import considerable, que representa el 93% del total pendents de cobrar –la resta eren clients amb compte obert. Cal tenir en compte que només deu persones els devien 46.000 ptes. i qui tenia l'honor de ser el màxim deutor, el pintador d'Indianes Mateu Torelló, els en devia 12.827 ell solet, el 20% del crèdit pendent de cobrar en aquella data. Torelló estava vinculat amb Joan Nadal Ferrater a través de Nadal i Ribó. També apareix Cayetano Fales, el segon màxim deutor (6.599,98 ptes.), Salvador Bonaplata (6.517,89), Achón i Cia (5.446,04 ptes.), Jaumandreu i Cia. (1.280,35), Baratau i Cia, llaners de Sabadell, Josep Blanxart; Josep Marquet; Mariangela Daola; 156,52; Teresa Jaumandreu (germana del nou propietari) 111,71; Jaume Ferrer; 60,2085; etc... tots noms de renombrats fabricants. Volem remarcar el petit deute que tenia Anton Ribó, gendre de Joan Nadal i gerent de la casa de comerç Nadal i Ribó. Nicolau Traval, l'antic propietari de la casa i encara soci, tenia un petit deute de 65,09 ptes. amb la casa i el mateix Joan Nadal, el nou propietari, en devia 177,62.

Alguns clients tenien compte obert per les seves compres tot i que eren una minoria. Els seus crèdits sumaven 1.366 ptes. i en destaquen no tant els noms sinó la localitat, ja que ens indica que Nicolau Traval i Cia obria compte corrent a aquells corresponsals, o clients, de fora

de Barcelona. Els podem observar el quadre 12. Els seus deutes no superaven el 2% dels crèdits totals per cobrar de la casa, però els seus noms els hem de retenir, ja que ens els trobarem més endavant.

Quadre 2.13. Clients de J. A. Nadal i Cia. amb c/c el 1851

Nom client	Pessetes	Localitat
Jeroni Fàbregas	709,01	Barcelona
Eusebi Saenz de Tejada	330,55	Cadiz
Gregori Oliver	128,73	Palma
Fco. Ghiddini	89,32	Palma
Monasterio Humilde Sta Cruz	56,68	
Luis Crosa	32,20	Cadiz
Leonardo Ortuño	19,41	Almeria

Font. Balanços de J. A. Nadal i Cia. 1851

El llistat dels crèdits incobrables - el 4% del total – especifica els motius de la morositat.

Quadre 2.14. Crèdits incobrables de J. A. Nadal i Cia el 1851

Deutor	**localitat**	**pessetes**
Maurici Iglesias (fallida i fugitiu)	Olot	1325,66
Vda i Fco Dou (fallida i mort)		842,07
Pedro Oliveras (fallida i fugitiu)	Tortellà	284,77
Jaume Capella	Barcelona	283,95
Pablo Mitads (fallida i fugitiu)	Barcelona	201,22
J C Febres (fallida i desnonat)		101,04
Jacint Ramon i Carreras (fallida)	Barcelona	72,75
Joan Costa	Barcelona	30,15
Onofre Viñals	Sarrià	17,18

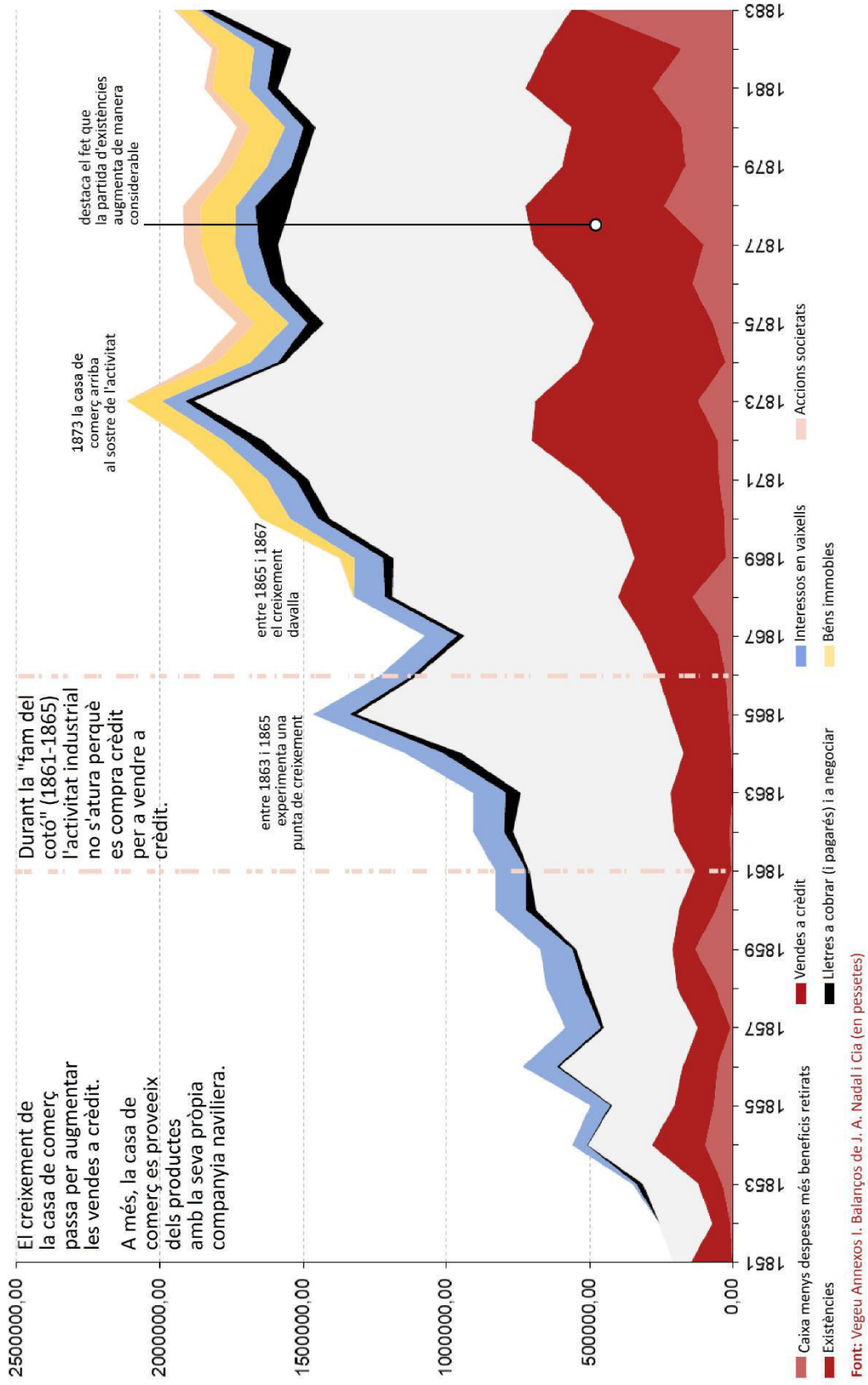
Font. Balanços de J. A. Nadal i Cia. 1851

En resum, és evident que l'actiu de la societat comprada per Joan Nadal superava, amb escreix, el passiu: el crèdit sumava 66.000 ptes. front a les 46.000 de deutes, més les existències de les quals no tenim valoració. La casa tenia, però, dos problemes evidents: un, menor, la morositat a finals d'any d'una dotzena de clients, i el segon, més important, la migradesa del mercat al qual podien servir, i per tant, de les possibilitats, ja no de creixement de la casa, sinó de la seva subsistència, si ens fixem amb el tipus de gènere amb els quals operava.

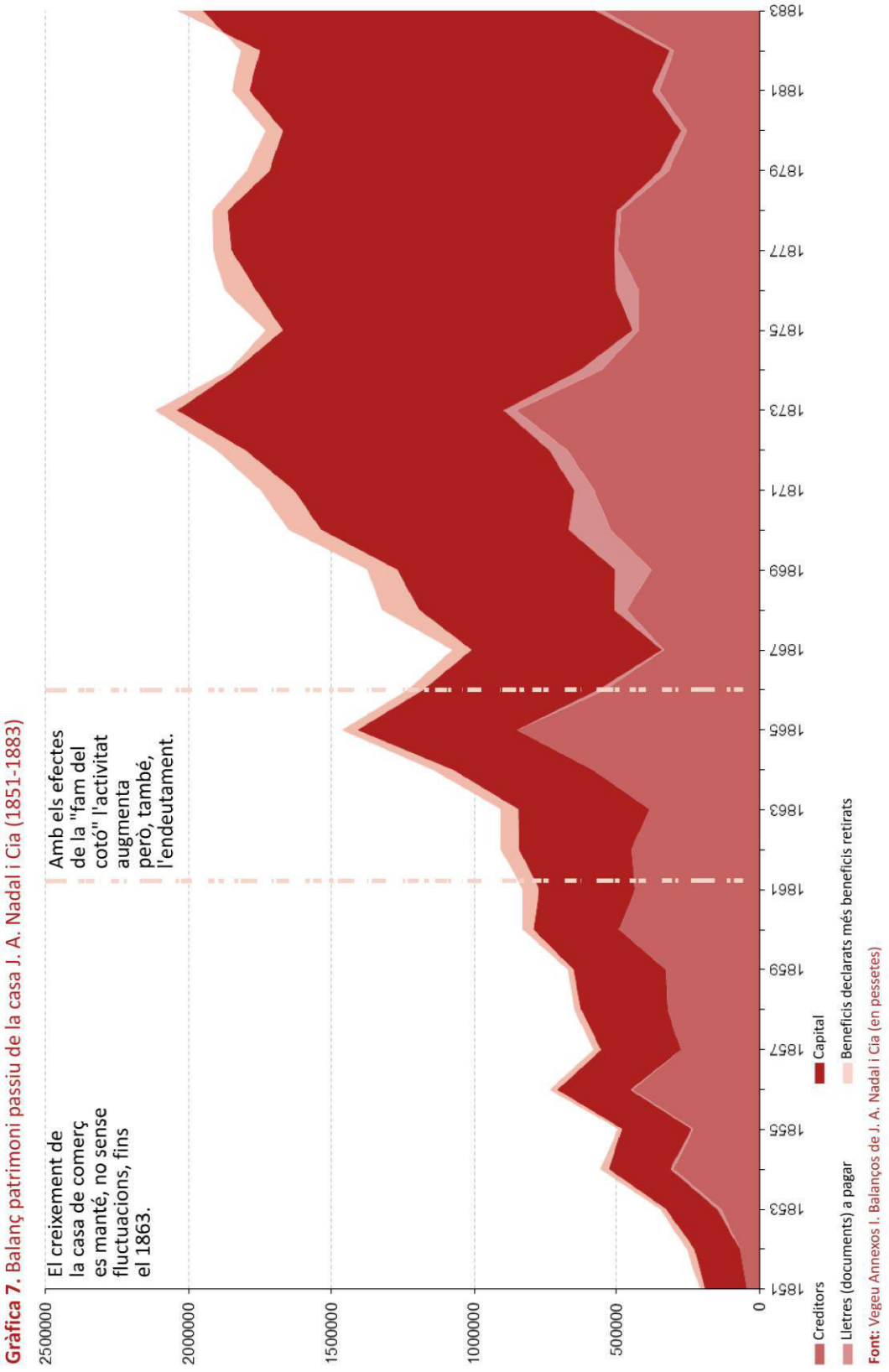
3.2. Els balanços de J. A. Nadal i Cia. (1851 – 1883)

Les gràfiques del passiu i l'actiu de la societat durant els seus 32 anys de vida ens mostren les èpoques de més activitat i les de crisi, l'evolució de les partides més importants del balanç, etc. El que crida més l'atenció a primer cop d'ull és l'enorme creixement i impuls que van donar els dos Nadal a la casa de comerç, que va passar a multiplicar el seu volum d'activitat per 10 (en termes monetaris, de 200.000 a 2.000.000 de ptes.) en els primers vint anys. En canvi, en el període posterior, de 1873 a 1883, la casa va patir un estancament clar.

Gràfica 6. Balanç patrimoni actiu de la casa J. A. Nadal i Cia (1851-1883)

Font: Vegeu Annexos I. Balanços de J. A. Nadal i Cia (en pessetes)

Gràfica 7. Balanç patrimoni passiu de la casa J. A. Nadal i Cia (1851-1883)
El creixement de la casa de comerç es mantè, no sense fluctuacions, fins el 1863.
Amb els efectes de la "fam del cotó" l'activitat augmenta però, també, l'endeutament.
2500000
2000000
1500000
1000000
500000
0
1851
1853
1855
1857
1859
1861
1863
1865
1867
1869
1871
1873
1875
1877
1879
1881
1883
Creditors
Capital
Lletres (documents) a pagar
Beneficis declarats més beneficis retirats
Font: Vegeu Annexos I. Balanços de J. A. Nadal i Cia (en pessetes)

Pel que fa a les partides de passiu de la societat, podem observar que el creixement de la casa es va fer gairebé exclusivament a base d'engreixar el compte de creditors (vendre a crèdit). En tot cas, sembla ser que els proveïdors o creditors de J. A. Nadal i Cia. no exigien cap document que comprometés els comerciants a dur a terme els seus pagaments, com ara lletres o pagarés, que tenen una partida a part en el balanç.

Aquesta estratègia de creixement va tenir els seus alt-i-baixos però va durar ben bé fins a 1863, quan, coincidint amb la Guerra de Secessió americana l'activitat de la casa es va disparar, però a costa d'incrementar al mateix ritme l'endeutament de la casa. Aquesta «aresta» de la gràfica, que arriba al seu cim el 1865 té l'altra vessant de dimensions molt similars: la baixada o recessió que va tenir la mateixa intensitat que la pujada. Els beneficis, tanmateix, es van mantenir durant els quatre anys. Aquest *boom* a costa de crèdit va ser com un globus que es va desinflar totalment, per això el 1867 J. A. Nadal i Cia es trobava, si fa no fa, en la mateixa situació que el 1863.

Això si, algun canvi s'havia produït que aparegui a partir d'aquest any una partida en el passiu –d'importància creixent– de lletres, o documents a pagar. Els creditors de J. A. Nadal i Cia., segurament escaldats de les conseqüències i la inseguretat que la crisi financera havia generat al país, es van procurar del document necessari que els permetés cobrar els seus crèdits.

Els aspectes financers de la casa s'analitzaran més endavant, especialment aquest «endeutament» suposadament poc freqüent en les cases de comerç catalanes. Si fins ara s'ha sostingut que eren les mateixes cases de comerç les que finançaven l'endeutament de la indústria (amb vendes a crèdit) ara ens trobem amb un exemple d'una casa de comerç que s'endeuta per poder vendre a crèdit: volem saber per això, d'on obtenia el crèdit J. A. Nadal i Cia.

Els anys de 1867 a 1873 van ser, novament, de creixement de l'activitat comercial, que en el passiu del balanç es reflecteix de nou en un increment de la partida de creditors. El ritme de creixement és molt superior al de l'anterior període i es trenca el 1873, si bé de forma no tan brusca com ho havia fet el 1865. A partir d'aleshores, la tònica de la casa serà, sobretot, l'estancament de l'activitat i el decreixement de l'endeutament: els beneficis, força constants durant tot el període, s'anaven acumulant al capital, que va anar creixent lleugerament fins arribar al moment de liquidació de la casa, el 1883, quan l'activitat de J. A. Nadal i Cia. havia arribat als nivells de 1873, els més alts de tota la història de la casa. Caldrà analitzar en profunditat les causes del traspàs d'una societat que, aparentment, gaudia de bona salut.

L'actiu de la societat ens ofereix moltes més partides, com és lògic, la valoració de les quals a primer cop d'ull ens dóna força pistes sobre el tipus d'activitat comercial. D'entrada, podem observar que el creixement de la casa va passar per incrementar les vendes a crèdit. Joan Nadal sabia que per captar més clientela calia, primer de tot obrir comptes als clients i donar-los facilitats de pagament.

El creixement en paral·lel de les partides d'existències i de vaixells ens podria suggerir que Joan Nadal decideix optar per una estratègia de subministrar-se ell mateix els productes que la casa ha de vendre. Per tant, no només farà de venedor al major, sinó també de navilier i comprarà parts de vaixells i motes per participar en expedicions mercantils que facin la doble funció de subministrar-li les existències i donar-li algun benefici extra.

La pujada d'activitat que va des de 1863 a 1865 i que es desinfla de 1865 a 1867 va ser possible, exclusivament, pel crèdit atorgat pels comerciants als seus clients. Si ho lliguem amb el què hem dit en l'anàlisi del passiu, veurem que aquests anys de creixement es van caracteritzar, de fet, per comprar a crèdit per vendre a crèdit. Aquest transvasament de finançament pel qual la casa J. A. Nadal i Cia feia el paper d'«intermediària», confirmaria el que han estudiat Castañeda i Tafunell, que durant els anys de la Guerra de Secessió Americana la indústria tèxtil catalana –també en els subministraments d'inputs químics i tints que és el que ens ocupa aquí– no va quedar paralitzada gràcies a que va podem comptar amb el crèdit dels comerciants, que van seguir subministrant als industrials tots aquells inputs que necessitaven. Com es van resoldre aquestes situacions d'endeutament extrem un cop passada la crisi de 1866 ja és tot un altre tema.[133]

A partir de 1867 la casa es va refer de la sotragada ràpidament. L'aparició d'una partida de béns immobles podria fer pensar, en principi, que els comerciants decidien invertir en béns no tan volàtils, com ara edificis o terrenys. Però cal dir que en aquest cas respon a la construcció d'un magatzem en la zona de l'eixample dret on J. A. Nadal i Cia volia concentrar tota la seva

[133] «Los industriales se enfrentaron a un grave problema de abastecimiento de su input primordial, que se tradujo en un aumento brutal del precio del mismo. En una situación financiera apurada, incluso angustiosa, siguieron beneficiándose de la inyección de crédito facilitada por sus proveedores, y a una escala muy superior a la que habían disfrutado hasta entonces. Probablemente, esta fuente crediticia, no cegada ni en los peores momentos, salvó algunas empresas de la desaparición por falta de liquidez». Castañeda; Tafunell (1999), p. 1003.

activitat.[134] Durant aquests anys de nou creixement de l'activitat mercantil la partida d'existències s'engreixa de forma considerable (recordem que són existències en magatzem a final d'any). Podria ser per saturació, o perquè la nova situació exigia tenir grans estocs per garantir el subministrament. En tot cas, tenir moltes existències en magatzem té un cost financer molt elevat.

J. A. Nadal i Cia va arribar al sostre de la seva activitat el 1873, quan a final d'any el seu balanç superava els 2 milions de ptes. de valoració. A partir d'aleshores vindria una crisi considerable, curta, seguida d'uns anys d'estancament de l'activitat, en els quals els socis de l'empresa van decidir invertir en accions de societats. Cal dir, pel que fa a aquest punt àlgid de 1873, que és possible que la partida de vaixells de la casa els estigués enganyant des de fa temps. La tesi doctoral de Francesc Valls demostra clarament que 1873 va ser un any de resultats extraordinària per a la marina mercant catalana: el cant del signe, afirma l'historiador.[135] La llei de 1868 –la aplicació de la qual es va allargar fins a 1873– condemnaria definitivament una marina mercant de vela en decadència des de feia dècades. J. A. Nadal i Cia no va valoritzar mai a la baixa els seus vaixells, tot i que reconeixia que aquests perdien valor i les expedicions els solien donar resultats negatius. Per això el balanç no reflecteix aquesta pèrdua de valor dels vaixells però no és problema perquè la partida de vaixells de l'actiu tampoc determina les fases de creixement o decreixement de la casa.

S'observa, durant aquests anys, l'increment de la partida que hem anomenat «caixa», que correspon a despeses + beneficis retirats. Cal especificar que s'han hagut de recalcular els

---

[134] «Apareciendo en el activo del Inventario una nueva cuenta con el título de Propiedad debemos algunas observaciones que a su proposito surgieran. Con la idea de concentrar los géneros en un solo depósito y ante la imposibilidad de ejecutarla con mas beneficio del que pudiera resultar a nuestros intereses con la construcción de uno por nuestra cuenta nos hemos inclinado a este segundo medio. Construcción de una casa-almacén en la calle de Ausias March – Ensanche de esta ciudad que suponiendo su coste a $20.000 [100.000 ptes.] quedará amortizado en unos 20 años con algo más de los dispendios que hasta aqui nos costaran los que teniamos a alquiler a unos $1000 [5.000 ptes.]- subían en 1868 y 1869 el coste de estos que al capital de $20.000 representa el 5%. Observando que este dispendio del capital a un interés limitado secunda la idea general de desenvolvimiento del negocio al mismo tiempo que aun lucro de este crédito, mueble en los años consecutivos a su estinción por amortización forzosa a el aplicable. Amás las dimensiones del edificio puede permitir el abono de alquiler que los géneros que a comisión se nos remite estan sugetos, y esto contribuye al abono de almacenage de nuestros géneros o a elevar el tipo a que realmente puede caber el capital empleado. Estando adelantada su construcción solo nos resta añadir el resumen del capital allí empleado hasta 31 diciembre 1869. Compra del terreno y corretaje de compra: $3.239,320. Entregado a cuenta del material i jornales empleados con los gastos de desagüe y otros: $6.971,375. Total: 10.210,695 [51.053,475 ptes.]». Balanços de J. A. Nadal i Cia. El subratllat és meu.

[135] En la seva tesi doctoral: «El paper de les exportacions vitícoles en la configuració de les relacions exteriors de l'economia catalana: 1672-1869», dirigida pel doctor Pere Pascual.

balanços, ja que eren presentats de forma que no quadraven l'actiu i el passiu: en el passiu hi anotaven despeses que haurien d'haver passat a pèrdues i guanys i duien a terme una sèrie d'operacions matemàtiques que confonien la partida de beneficis. Després d'una anàlisi detinguda de les dades es va poder deduir que els socis retiraven diners en efectiu i això desquadrava els balanços.

Per tant, registraven uns beneficis menors dels que realment havien tingut. A l'hora de presentar les dades corregides per a aquest treball, es podia optar per incrementar la partida de beneficis del passiu i només restar de caixa les despeses –que sens dubte havien de pagar tard o d'hora– però s'ha preferit sumar el benefici «no declarat» a la partida de caixa per deixar constància que era d'allí d'on es retiraven, cosa que ens permet veure, sobre la gràfica, que en aquells anys J. A. Nadal i Cia tenia força diner líquid immobilitzat, tancat a caixa, que s'obria per quan els seus socis volien disposar de diners. Aquesta pràctica va començar exactament el primer any després de la mort de Joan Nadal. Aquesta acumulació d'existències i de líquid en caixa, paral·lel a l'estancament de l'activitat mercantil, ens deixen entreveure que la casa s'havia convertit en una caixa amb diners. No ens ha d'estranyar doncs, que el 1883 es decidís traspassar la societat en comptes de liquidar-la, ja que està ben clar que aquesta era solvent. Malauradament, aquest canvi de propietat ens ha castigat pel que fa a l'obtenció de la documentació mercantil.

3.3. Mercaderies, Proveïdors i Clients

Mercaderies

Entenem per mercaderies les existències que declaren els comerciants en els seus balanços. Aquesta partida no ens permet saber el volum de facturació de cadascun dels productes que venia, perquè treballem amb balanç, no amb pèrdues i guanys, però si saber quins eren. No podem quantificar la facturació de J. A. Nadal i Cia sinó però si conèixer els béns amb què tractava i esbrinar si la seva composició va variar al llarg de les tres dècades estudiades. La partida de mercaderies no ens diu el seu lloc de provinença, però amb les partides de clients i proveïdors de l'actiu i el passiu podrem dibuixar un mapa de les rutes seguides pels productes negociats. S'han estudiat quatre anys significatius, el 1851, any d'inici de l'activitat de la casa ja a mans dels Nadal, 1873, any de màxima activitat de la casa i 1862, per ser un any que està exactament enmig dels dos anteriors.

El 1873 no trobem massa productes colonials típics amb els quals comerciava la casa el 1851 i que havien marcat tota una etapa del comerç català: a excepció del sucre, ja no hi ha cafè, cacau ni cuiros. La reconversió de la casa de comerç s'havia completat en dotze anys: la casa de comerç de colonials ja era un magatzem de drogueria dedicat a la venda d'inputs per a la indústria tèxtil i dels productes de cuir i adoberia.

Quadre 2.15. Existències de J. A. Nadal i Cia. per diversos anys [136]

Productes	1851	1862	1873
Añiles	X	X	X
Azucar	X	X	X
Brasil, Fustete, Sándalo y Busaina		X	X
Cacau	X	X	
Cachús		X	X
Campeches		X	X
Canyella	X	X	
Cochinilla	X	X	X
Corteza de granada		X	X
Cremor blanco		X	X
Estaño		X	X
Extractos tintóricos		X	X
Féculas		X	X
Fuxinas		X	X
Pez griega			X
Productos químicos solidos o líquidos		X	X
Sosa cáustica, cloruro y sales		X	X

Font: Balanços de J. A. Nadal i Cia

La partida d'existències pels altres anys ens mostren si fa no fa la mateixa varietat de productes. Els anyils seguien sent els protagonistes juntament amb els tints i productes químics diversos. Tenien gèneres en comissió i venien i compraven per compte d'altres. Si la diversificació en productes ja s'havia dut a terme durant els deu primers anys d'empresa, a partir dels seixanta cal remarcar la diversificació geogràfica de cara als clients, l'eixamplament del mercat i del nombre de corresponsals, tal com estudiarem més endavant.

La reconversió va implicar sobretot un canvi de naturalesa dels mateixos productes, amb l'aparició i increment dels semi-elaborats –les anomenades drogues– procedents ja no de colònies o ex-colònies, sinó de països on hi hagués un incipient sector químic. Això comportaria

[136] S'ha elaborat un llistat amb la definició i ús dels productes comercialitzats per J. A. Nadal i Cia que es pot consultar en els annexos.

un «retorn» a les rutes de cabotatge pel Mediterrani i Europa, on aquest sector estava més desenvolupat.

La majoria dels pigments i productes per l'adoberia de pells provenien encara de les colònies, però molts d'altres venien de Marsella o d'Anglaterra. D'Amèrica n'arribaven els no elaborats mentre que Europa, sobretot França, era la proveïdora d'inputs semielaborats per a la indústria tèxtil i l'adoberia. D'Anglaterra arribaven tant colonials com productes químics. Costa de determinar, tanmateix, si aquesta distinció és exacta, ja que la terminologia dels productes químics no ens permet saber si darrera de cada producte hi havia una indústria química en marxa, si seguia sent d'origen «natural» ni si eren productes reexportats des d'aquests països. L'oferta de J. A. Nadal i Cia en «drogues», com les anomenaven els comerciants, era creixent i s'anava fent un lloc al mercat: en un llibre manual destinat als estudiants de comerç de Barcelona de 1878, la casa constava com una de les drogueries més importants de la ciutat segons els estudis de Castanyeda.

En tot cas és evident és que la industrialització tenia uns efectes arrossegadors prou importants com perquè una casa comercial de colonials estancada el 1851, amb una bona estratègia de reconversió i posant-se al servei del tèxtil, pogués remuntar l'activitat fins a convertir-se en una de les drogueries més importants de Barcelona.

Proveïdors

De la partida de creditors en podem extreure un llistat dels proveïdors de la casa, ja que enviaven mercaderies a J. A. Nadal i Cia. que aquesta tenia pendents de pagar.

Cal fer una puntualització: en l'estudi dels comptes de deutors i els de creditors veiem que aquests no significava necessàriament clients i creditors, ja que algunes vegades apareix el nom d'una mateixa persona que tenia un compte amb saldo creditor i un amb saldo deutor; per exemple tenim com a deutor un comerciant de Nova Orleans, quan és obvi que no era client, o un de Guatemala que els havia proveït d'anyil i que no ens consta que li haguessin venut res. Que algú aparegui tant en la partida de creditors com de deutors ens fa pensar que J. A. Nadal i Cia feia en algunes ocasions pagaments avançats per alguns productes –sobretot colonials– i aleshores el seu corresponsal estava en deute amb ells. Això fa que aquestes dues partides de deutors i de creditors amaguin informació sobre qui eren els proveïdors i els clients de la casa, així com dels corresponsals que eren alhora proveïdors i clients. Ha calgut, doncs, una lectura

molt acurada per poder descobrir, amagats entre el nombrós grup de clients, de proveïdors i de corresponsals.

Considerem que són purament proveïdors de la casa aquells que tenen sistemàticament un saldo creditor amb ella, és a dir, ells venien el producte, i J. A. Nadal i Cia els l'havia de pagar; amb aquests no hi havia reciprocitats. Corresponsals són els que tan aviat tenen saldo deutor com creditor i sobretot els que en un mateix any tenen els dos tipus de saldo, cosa que ens indica que els nostres comerciants tenien dos comptes oberts per aquests –el compte del crèdit per mercaderies proveïdes i el compte dels deutes per les venudes.

Arrel del que ens indica el quadre, destaquem com a purs proveïdors a Juan Cumellas de Sta. Cruz de Tenerife, Roura i Demestre de Marsella, Fonts de l'Havana, Tejada i Aris de Guatemala, Méndaro de Cadis, Gerónimo Pujol de Santander, Santa Eugenia de Màlaga, Hogan i Cia de Lisboa, Riboullet i Marc Gilliard de Lyon, Foucon de Marsella i Coulon i Cia de Londres. Cap de les localitats d'aquests proveïdors ens sorprèn. De Tenerife en devien obtenir cotxinilla, de les americanes i Andaluses n'obtenien colonials i de les Angleses i Franceses productes químics semielaborats. Amb alguns dels esmentats corresponsals els negocis de compra venda podien ser recíprocs, però en general eren favorables als forasters.

La primera cosa que cal dir és que el quadre inclou només els corresponsals que ho van ser durant dos o més anys, ja que en els balanços trobem una multitud de societats, deutores o creditores de la casa, que apareixen un any i desapareixen sense deixar rastre.

Quadre 2.16. Corresponsals de J. A. Nadal i Cia des de 1851 fins a 1866

Corresponsal	localitat	Anys	Productes	c/corrents (1)
Luis Crosa	Cadis	1851-64	(a)	D (6), C (2), D i C (3)
Leonardo Ortuño	Almería	1851-52,57-64	Clavillos	D (8), C (1)
Ghiddini	Palma/Gènova	1851-54	Cànem	D (1), C (2)
Eusebio, Manuel Saez deTejada	Cadis	1851-58	anyil, safrà	D (2), C (1)
Chalmers, Guthrie i cia	Londres	1852-66	Anyil	D (5), C (8)
Antonio Navarro	Valencia	1852	cacau (deCrosa), anyil (Nadal), alazor	D (1), C (3)
Darthez hnos	Londres	1852-59	palo mazathlan	D (3), C (2)
Juan Cumellas	Sta Cruz Tenerife	1853,1865-66	anis, anyil, varios	C (2)
Solari	Gènova	1854-66	anyil (Nadal), varios	D (8), C (4)
Roura i Demestre	Marsella	1854,1863-66	Prusiato	C (5)
Canuto Martinez	Santander	1854-,1858-66	brasilete, quercitron,	D (4), C (5)
Caymarís, Puig i cia	Soller, Ciutadella	1854-66	farina, zumaque, pebre	D (4), C (6)
Fonts	La Havana	1854,1856,1859-66		C (10)
Lorenzo Nicolás Méndaro	Cadis	1856-66	(b)	D (1), C (10)
Fernando Sala	Alacant	1856-62	farina, anyil, cacau,	D (9), C (1)
Chalaux i Lecourt		1857-61		D (5)
Blanco	San Salvador	1857-66	anyil, seda	C (7), (d) D i C (3)
Manuel Tejada	Guatemala	1857-66	anyil a comissió	C (5), (e) D i C (3)
Barba	N Orleans	1857-66		D (2), C (8), D i C (1)
Gerónimo Pujol	Santander	1857-63		C (6)
Cucurny	Marsella	1858-66	feculas, sosa, agallas, fustete, cloruros,	D (1), C (8)
Fontana i fills	Gènova	1859-61,1865	brasilete	D (3), C (1)
Sta Eugenia	Malaga	1859,61,63,64	anis, palo brasilete	C (4)
Hogan i cia	Lisboa	1859-62,66		C (5)
Riboullet	Lyon	1859-66	carmin, orchilla	D (3), C (3)
Lozano hnos	Béjar	1860-65	(c)	D (4), C (1)
Marc Gilliard	Lyon	1860-66	feculas, prusiato	C (5)
Eugenio Foucon	Marsella, Cette	1860-65		C (6)
Coulon i cia	Londres	1861-65		C (4)
Stoess Felheisen i cia	Liverpool	1861-66		D (1), C (4)
Rosich i Frau	Palma	1863-66		D (2), C (2)
Vicente Aris	Chiquimula	1863-66	anyil a comissió, varios	C (2), (e) D i C (2)
Agust Racine	Marsella	1863-66		D (2), C (2)

(1) D significa saldo deutor, i C saldo creditor. Alguns tenien en un mateix any els dos tipus de saldo.
(a) Pebre, carupano, sucre, canyella, cigrons, cotxinilla, anyil, cacau, cera, vi català, seda, abacá, campeche
(b) Palo Nicaragua, canyella, zarzaparrilla, brasilete, cacau, campeche
(c) cochinilla, drogas, palos, chipre, anyil, campeche, feculas, prusiato
(d) Crèdit i Dèbit molt elevats el 1865
Crèdit molt elevat el 1865
Font: Elaboració pròpia a partir dels balanços de J. A. Nadal i Cia

Ordenats per «antiguitat», veiem que Luis Crosa de Cadis va ser el corresponsal que més intercanvis tenia amb J. A. Nadal i Cia fins al moment que desapareix, el 1864, no sabem si per haver fet fallida. Crosa és l'únic corresponsal del qual tenim coneixement de quin tipus de tracte tenia amb els Nadal: anaven a mitges. Els Saez de Tejada, també de Cadis, eren sobretot proveïdors de colonials, que sospitem passen el relleu a Tejada de Guatemala, qui els proveeix d'anyil, es pot aventurar que eren parents. A partir dels 50 apareixen una sèrie de corresponsals, americans o francesos, que ens indiquen que els tractes per obtenir colonials (tints sobretot) i productes químics (de França i d'Anglaterra), es feien directament sense passar més per Cadis. Apareix un tal Lozano de Béjar, que tindrà una gran importància a partir dels 60: el mercat dels comerciants s'expandia de forma espectacular i Lozano era el centre d'operacions de J. A. Nadal i Cia a l'interior de la Península.

El 1866, l'any del crac borsari, apareixen una colla de noms de cases de comerç amb qui J. A. Nadal i Cia tenia relació i deutes o crèdits per aquell any. No ens atrevim a dir que siguin corresponsals, per això els posem apart en el quadre següent:

Quadre 2.17. Corresponsals nous per 1866

Corresponsal	localitat	Productes intercanviats	Saldo del c/corrent
Francisco Camacho	Guatemala	añil a comissió	Deutor i creditor
Galbis Marin	Villena	Vi	
Benitez i cia	Cuba	Fustete	
Clemente	Alacant	Escorça granada	
Pesant	N York	Resina	
Fuster i cia	Cette	Fècules, orchilla, carmí,	creditor
San Roman	Cadis	Cochinilla, añil de Nadal i Cia,	creditor
Salvador Cuyàs i Prat	Las Palmas	añil de Nadal i Cia, cremor, anís, safra, sabó	deutor
Simon Saenz Diez	Torrecilla	añil de Nadal i Cia	deutor
Francisco gallardo	Cadis	añil de Nadal i Cia	
Thomas Manning i cia	Liverpool		deutor
Murrieta i cia	Londres		creditor
Martin Holms	Bordeus		creditor
M Legre Mayor	Marsella		creditor

Font: Elaboració pròpia a partir dels balanços de J. A. Nadal i Cia per 1866

En l'estudi dels comptes de Pèrdues i Guanys per 1858, 1860 i 1862 hem establert un criteri de divisió del guany per venda de mercaderies en funció de la relació que tenien els proveïdors amb J. A. Nadal i Cia. Quan els comerciants anoten «comissió cobrada per...» considerem que hi havia un acord de corresponsalia entre la nostra casa de comerç i la seva

proveïdora. En cas que anotessin «benefici obtingut per la venda de...» considerem que J. A. Nadal i Cia havia dut a terme la compra del producte directament.

En l'estudi de les dades resultats seguint aquest criteri s'observa com, en els cinc anys que van des de 1858 a 1862 les vendes a comissió disminueixen relativament en relació a les vendes directes. De fet, el que va succeir és que la reorientació de l'activitat comercial de J. A. Nadal i Cia –en que van disminuir els colonials per dedicar-se més als inputs industrials– va portar també a una canvi en els tractes amb els proveïdors. Tot indica que els nous proveïdors, la majoria dels quals eren francesos de Marsella i alguns anglesos, que els venien productes químics, no tenien tracte de corresponsalia amb J. A. Nadal i Cia i no anaven a comissió.

J. A. Nadal i Cia els comprava béns que després havia de vendre als seus clients, per compte i risc propi: això si, el benefici anava tot per ells. Amb els proveïdors de colonials –alguns dels quals seguien sent importants, sobretot els del ram dels pigments– sembla que seguien els tractes de corresponsalia; J. A. Nadal i Cia venia els anyils, els cuirs, etc., per compte d'ells, i se'n quedava una comissió. El quadre amb les dades per aquests anys els podem consultar en l'annex.

Aquests canvis en la «forma» de fer negocis en el comerç exterior són els que Vilar ens havia fet notar en la seva obra Catalunya dins l'Espanya Moderna. Les particularitats comercials de les cases catalanes, de corresponsalies, de crèdit mutu, de xarxa, eren imprescindibles en un país en procés d'industrialització que no tenia un sistema bancari sòlid per les operacions corrents i que havia de recórrer a mètodes «tradicionals» per comprar mercaderies. En els tractes amb països més avançats en el comerç i el crèdit (França i Anglaterra) aquestes formes arcaiques ja no eren vàlides i calia recórrer al pagament comptat o a les lletres: no més comptes oberts basats en la confiança mútua.

Clients

En aquest apartat analitzem la partida de clients pels anys 1854, 1862, 1873 i 1883 dels balanços (per tant és una fotografia a 31 de desembre). Per 1851 no tenim la localitat i gairebé cap d'ells no tenia compte obert, per això el primer any en què ho podem oferir és 1854. Per 1862, 1873 i 1883 presentem dues taules en les quals els hem classificat segons dos criteris, pel nombre de clients que tenien en cada localitat i per l'import deutor que sumaven els clients de cada lloc. En ambdós casos posem també el percentatge que significava cada concepte.

23. Els clients

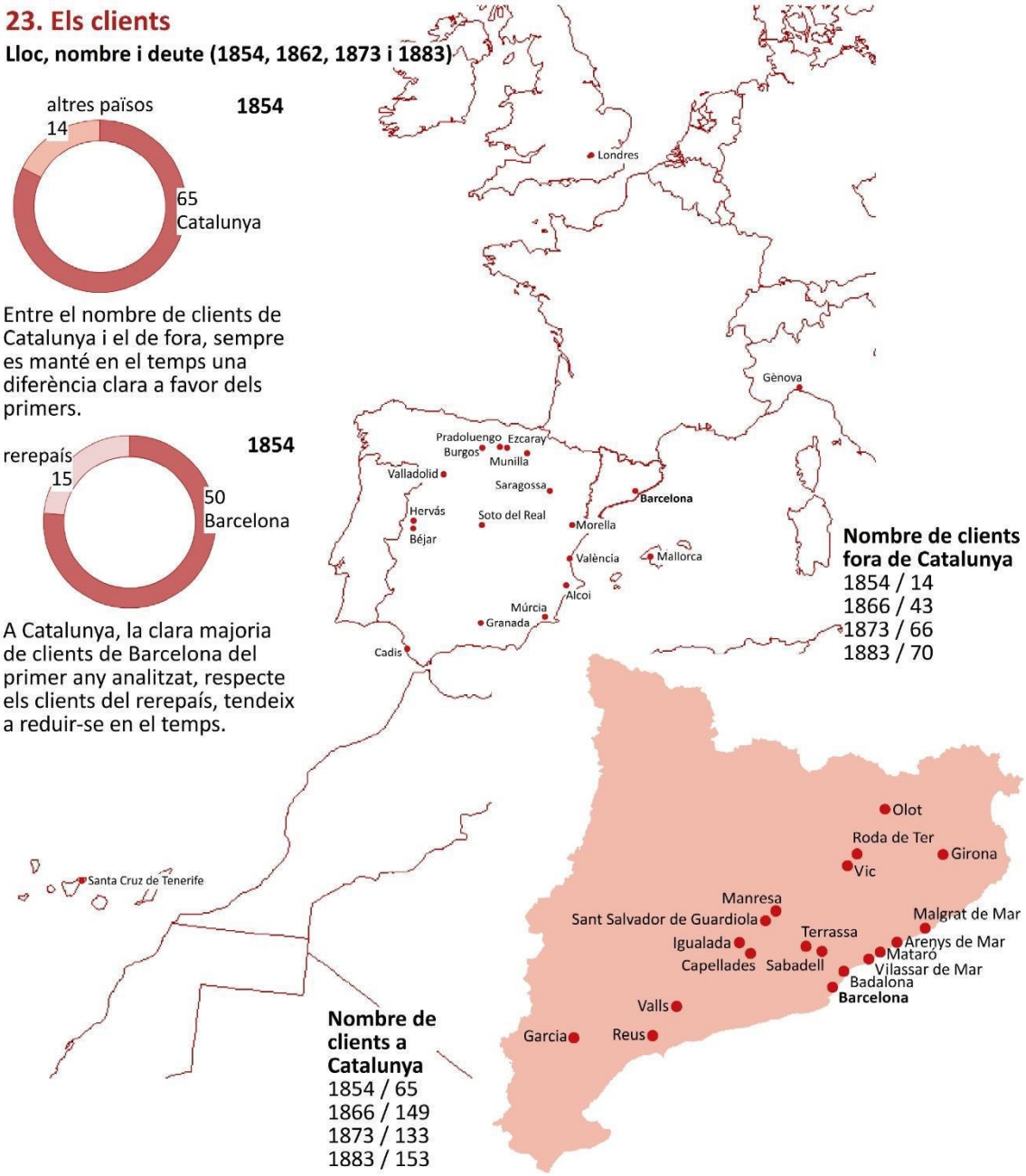
Lloc, nombre i deute (1854, 1862, 1873 i 1883)

1854

Entre el nombre de clients de Catalunya i el de fora, sempre es manté en el temps una diferència clara a favor dels primers.

1854

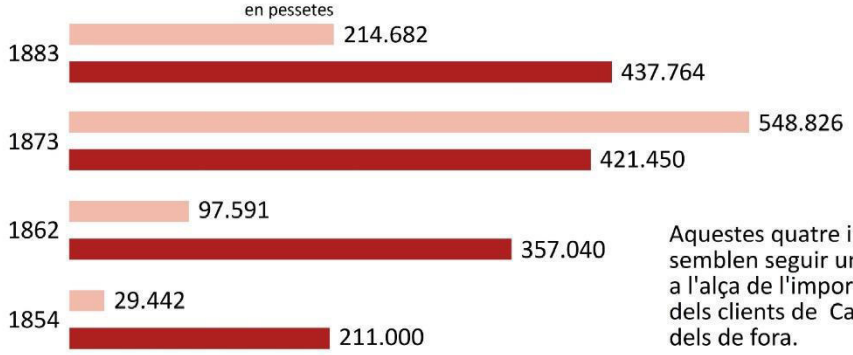
A Catalunya, la clara majoria de clients de Barcelona del primer any analitzat, respecte els clients del rerepaís, tendeix a reduir-se en el temps.

Nombre de clients fora de Catalunya
1854 / 14
1866 / 43
1873 / 66
1883 / 70

Nombre de clients a Catalunya
1854 / 65
1866 / 149
1873 / 133
1883 / 153

Import deutor dels clients de Catalunya i de fora

Aquestes quatre imatges fixes semblen seguir una tendencia a l'alça de l'import deutor tan dels clients de Catalunya com dels de fora.

Quadre 2.18. Clients ordenats per localitats amb més imprt deutor (1845)

Localitat	Import deutor	% s/ import deutor total	Nº clients	% s/ num clients
Barcelona	168.309	70,00	50	63,29
Vilassar	21.006	8,74	1	1,27
Gènova	11.067	4,60	1	1,27
Palma	8.161	3,39	2	2,53
Sabadell	7.575	3,15	1	1,27
Londres	4.824	2,01	2	2,53
Reus	3.730	1,55	2	2,53
Igualada	2.883	1,20	2	2,53
Roda	2.258	0,94	1	1,27
Almería	1.535	0,64	1	1,27
Gracia	1.314	0,55	1	1,27
Saragossa	1.261	0,52	1	1,27
Morella	1.184	0,49	1	1,27
Malgrat	1.073	0,45	1	1,27
Girona	1.071	0,45	1	1,27
Arenys	992	0,41	1	1,27
Valencia	954	0,40	3	3,8
Terrassa	494	0,21	1	1,27
Sta Cruz	425	0,18	2	2,53
Valls	259	0,11	1	1,27
Cadis	31	0,01	1	1,27
Capellades	18	0,01	1	1,27
Badalona	18	0,01	1	1,27
	240.442	**100 %**	**79**	**100 %**

D'un total de 265 clients amb compte obert i saldo deutor de 1862 veiem que 192, el 72% d'ells sumaven el 81,52% del deute, una proporció important. La majoria es concertaven a Barcelona i gran part de la resta a poblacions industrials importants de Catalunya, com Reus, Manresa, Igualada i valls. Apareixen, tanmateix, poblacions també industrials de l'Estat, com Béjar, Ezcaray, Soto, Pradoluengo o la valenciana Alcoi, la logronyesa Ortigosa, etc. Si el nombre de clients es concerta al Principat, no ho fa, en canvi, el deute, una part important del qual era de clients de Béjar. A finals d'any, els compradors de J. A. Nadal i Cia de la localitat extremenya

tenien una quantitat per saldar força important. Apareixen, per mèrits propis alguns clients individuals que tenien un deute considerable en termes absoluts si bé a nivell relatiu no superaven el 2% del total de crèdit pendent de cobrar pels comerciants.[137] És important recordar que estem en plena crisi de «fam del cotó» i que, tanmateix, els llaners eren els més mals pagadors a fi d'any.

Quadre 2.19.1. Deutors ordenats per localitats amb més nombre de clients, 1862

Nº clients	Localitat	% s/ núm. clients	Import deutor
64	Barcelona	24,15	172.423
15	Reus	5,66	8.202
14	Manresa	5,28	11.944
12	Béjar	4,53	61.505
11	Igualada	4,15	11.740
9	Valls	3,40	25.564
9	Ezcaray	3,40	3.925
8	Terrassa	3,02	31.167
8	Olot	3,02	20.136
8	Soto	3,02	2.413
7	Sabadell	2,64	63.615
7	Ortigosa	2,64	4.893
6	Alcoi	2,26	18.968
5	Pradoluengo	1,89	9.721
5	La Riba	1,89	91
4	Vic	1,89	8.324
192	**Total**	**72,84**	**454.631**

% s/ Total deute = 81,52

Quadre 2.19.2. Deutors ordenats segons el percentatge del deute, 1862

Localitat	Import deutor	Percentatges/ deute total	Núm. clients
Barcelona	172.423	30,92	64
Sabadell	63.615	11,40	7
Béjar	61.505	11,03	12
Terrassa	31.167	5,58	8
Valls	25.564	4,58	9
Olot	20.136	3,61	8
Alcoi	18.968	3,4	6
Manresa	11.944	2,14	14
Igualada	11.740	2,10	11
Burgos	11.425	2,04	2
Pradoluengo	9.721	1,74	5
Vic	8.324	1,49	4
Cadis	8.205	1,47	2
Reus	8.202	1,47	15
Valencia	7.959	1,42	2
Girona	7.899	1,41	1
S. Salvador	7.489	1,43	1
Total	**486.286**	**87,23**	**171**

[137] El 1865 ens apareix per primera vegada en la llista de deutors la casa de comerç Nadal i Ribó. Aquell any devien 35.840 ptes. i estan entre els deutors importants de la casa. Una anotació ens indica que J. A. Nadal i Cia tenia un saldo pendent també amb ells «a favor de los Sres. Nadal i Ribó por la mitad del producto de 76 zurrones añil Tabasco realizados durante el presente año»: el crèdit ascendia a 40.795 ptes. Els tractes entre les dues cases, eren, doncs, de pseudo-corresponsalia; els comerciants cotoners, de fet, devien proporcionar una clientela important a J. A. Nadal i Cia, entre les quals devia haver-hi les seves pròpies empreses intervingudes. El 1866 el saldo deutor de Nadal i Ribó ja ha baixat a 14.200 ptes. Aquí sí que la conjuntura de crisi del cotó té sentit.

Quadre 2.20.1. Deutors per localitats amb més nombre de clients, 1873

Nº clients	Localitat	% s/ núm. clients	Import deutor
75	Barcelona	24,51	270.804
18	Béjar	5,88	394.885
12	Igualada	3,92	35.427
11	Reus	3,59	19.848
9	Soto	2,94	2.900
9	Manresa	2,94	13.536
8	Valls	2,61	12.934
8	Munilla	2,61	9.281
7	Pradoluengo	2,29	53.158
7	Olot	2,29	27.835
7	Alcoi	2,29	67.530
6	Sabadell	1,96	7.276
5	Terrassa	1,63	33.790
5	Ezcaray	1,63	1.669
4	Saragossa	1,31	8.397
4	Valencia	1,31	4.867
4	Burgos	1,31	6.139
199		**65,02**	**970.276**

% s/ Total deute = 81,60 %

Quadre 2.20.2. Deutors ordenats segons el percentatge del deute, 1873

Localitat	Import deutor	Percentatge s/ deute total	Núm. clients
Béjar	394.885	33,21	18
Barcelona	270.804	22,77	75
Alcoi	67.530	5,68	7
Pradoluengo	53.158	4,47	7
Igualada	35.427	2,98	12
Terrassa	33.790	2,84	5
Olot	27.835	2,34	7
Granada	24.153	2,03	1
Vic	23.162	1,95	3
Reus	19.848	1,67	11
S Andrés	15.230	1,28	3
Manresa	13.536	1,14	9
Mataró	13.405	1,13	1
Valladolid	13.393	1,13	3
Valls	12.934	1,09	8
Gracia	10.780	0,91	1
Munilla	9.281	0,78	8
	1.039.151	**87,40**	**179**

Per aquest any1873 consten 306 registres de clients diferents amb compte obert a la casa de comerç, el 65% dels quals devien el 80% del total si ens atenem al que ens indica el quadre 19.1. Béjar escala posicions mentre que a Reus i Manresa s'han perdut clients o no deuen tants diners. Igualada, Sabadell i Terrassa es mantenen i apareixen algunes poblacions espanyoles amb un nombre considerable de clients (Soto, Pradoluengo i Munilla) i d'altres amb pocs però amb més d'un, cosa que ens indica que no tenien un sol corresponsal en cada ciutat llunyana de Barcelona, sinó que podien tenir diversos clients en una mateixa localitat tan allunyada com Ezcaray, Burgos o les mateixes Munilla i Pradoluengo. La relació amb els clients devia ser més directa, la penetració en el mercat més lliure i d'aquí l'existència d'un nombre diferent de clients per ciutat. Pel que fa als imports deguts en aquest any, sorprèn l'acumulació de deute a Béjar, que només amb el 6% de la clientela concentra el 33% del deute a 31 de desembre de 1873. També Alcoi i Pradoluengo tenen una proporció de deute superior a la del

nombre de clients. El quadre de clients ens permet aclarir els noms i cognoms dels principals deutors de. A. Nadal i Cia.

S'ha fet exactament el mateix tractament de les dades per 1883, Vegem-ne els resultats en els quadres 20.1 i 20.2.

Quadre 2.21.1. Clients ordenats per localitats amb més nombre de clients, 1883

Nº clients	Localitat	% s/ núm. clients	Import deutor
85	Barcelona	23,48	234.636
18	Béjar	4,97	121.052
17	Alcoi	4,70	41.905
13	Manresa	3,59	23.850
12	Terrassa	3,31	38.859
11	Igualada	3,04	20.028
9	Ezcaray	2,49	4.513
9	Sabadell	2,49	79.556
8	Reus	2,21	9.456
8	Valls	2,21	13.928
7	Mataró	1,93	17.451
7	Pradoluengo	1,93	26.938
7	Valencia	1,93	7.112
6	Hervás	1,66	7.812
6	Murcia	1,66	5.350
223		**61,60**	**652.446**

% s/ Total deute = 73,68 %

Quadre 2.21.2. Clients ordenats segons el percentatge del deute, 1883

Localitat	Import deutor	Percentatge s/ deute total	Núm. clients
Barcelona	234.636	26,51	85
Béjar	121.052	13,67	18
Sabadell	79.556	8,99	9
Alcoi	41.905	4,73	17
Terrassa	38.859	4,39	12
Laguna	35.331	3,99	1
Pradoluengo	26.938	3,04	7
S Salvador	24.698	2,79	4
Manresa	23.850	2,69	13
Igualada	20.028	2,26	11
Mataró	17.451	1,97	7
Valls	13.928	1,57	8
Olot	11.096	1,25	4
Valladolid	10.463	1,18	4
Londres	9.874	1,12	3
Reus	9.456	1,07	8
	719.121	**81,22**	**211**

S'observa que Barcelona segueix sent la localitat on hi ha més nombre de clients i major deute a finals d'any. Les proporcions entre número de clients i percentatge del deute és equilibrat a excepció de Béjar, Sabadell i també d'Alcoi, el saldo deutor dels quals estava per sobre, proporcionalment, al que els correspondria segons nombre de clients de cada localitat.:

Es podria afirmar que, des de principis de la seva activitat J. A. Nadal i Cia va anar ampliant paulatinament les localitats on tenia clients i en algunes d'elles, especialment les del Principat, el nombre de clients va variar segons la conjuntura. Per veure aquesta ampliació del mercat hem elaborat els mapes pels anys 1854 i 1883.

En canvi, si que hem utilitzat les dades de 1854, i les de 1862, 1873 i 1883 per elaborar el quadre 11 on tenim noms i cognoms dels màxims 20 deutors per cada any estudiat. Comencem per Mateu Torelló, pintador d'indianes, vinculat a altres negocis de la família Nadal, el deute del qual amb J. A. Nadal i Cia era molt superior al de qualsevol altre client el 1851, mentre que el 1862, tot i que mantenia l'honor de ser el màxim deutor, ja no ho era per gaire diferència amb el segon. En el balanç de 1873 ha baixat bastantes posicions i ha desaparegut el 1883.

Quadre 2.22.1. Catalunya: núm. clients de les poblacions catalanes (1883)

Població	Nº clients
Barcelona (a)	87
Manresa	13
Terrassa	12
Igualada	11
Sabadell	9
Reus, Valls	8
Mataro	7
Olot, Vic	4
Vilassar de Mar	3
Capellades, el Masnou, Pont d'Armentera, Sta Coloma Cervelló	2
Artes, Badalona, Banyoles, Cabrils, Camprodon, el Bruc, Folgueroles, Girona, Manlleu, Pobla Claramunt, Roda de Ter, S. Feliu de Codines, Santpedor, Tarragona, Vilanova i la Geltrú	1

(a) S'han inclòs dos clients de Sants i Gràcia que no constaven en el quadre 1883-1

Quadre 2.22.2. Espanya. Núm. clients i import deutor per província (1883)

Província	Nº clients	Import deutor
Barcelona	162	450.216,75
Salamanca	20	123.251,40
Alacant	25	45.999,25
Tenerife	1	35.331,85
Burgos	9	28.752,00
Tarragona	20	26.884,15
Madrid	7	15.146,80
Girona	7	13.531,35
Valladolid	5	10.490,05
València	11	8.796,85
Cáceres	6	7.812,90
La Rioja	19	7.739,25
Murcia	7	7.595,05
Balears	5	3.282,65
Àlava	1	3.205,70
Almeria	4	3.048,10
Saragossa	4	2.994,95
Leon	2	2.923,10
Málaga	2	2.606,25
Guipúscoa	3	2.476,65
Navarra	3	1.991,60
Guadalajara	2	1.359,55
Granada	1	1.038,20
Córdova	1	1.031,00
Castelló	2	604,00
Toledo	1	243,75
Huelva	2	19,70
Ciudad Real	1	2,90

El 1851 J. A. Nadal i Cia tenia alguns clients il·lustres, ja ho hem dit en iniciar l'estudi: Salvador Bonaplata, Achón i cia, Jaumandreu i Cia etc. Entre ells hi ha tintorers, tant de cotó com de llana. Pels seus cognoms ens fa la impressió que el mercat estava limitat al principat, si no a Barcelona. Hem de tenir en compte que estem oferint dades sobre màxims deutors a finals d'any perquè analitzem balanços i no comptes de pèrdues i guanys. No podem saber, per tant, qui eren els màxims clients en cap dels anys: però amb noms com La España Industrial, la Industrial Algodonera, La Igualadina Algodonera, Vidal Ribas, Bonaplata, Güell, etc. que apareixen en les llistes de clients per compte corrent (amb saldos reduïts, pel que deduïm que devien ser bons

pagadors), no ens estranyaria que aquests fossin els clients més importants de la casa durant tota la seva història. Per això cal mirar els noms del quadre anterior amb cautela.

Són els màxims deutors a J. A. Nadal i Cia a finals d'any. La majoria, com ens permet veure la taula, eren de Barcelona, i els 20 primers deutors concentraven el 85% del deute total de la partida clients de la casa. Seguia sent, doncs, una casa petita, però si comparem amb les dades que hem ofert a principis del capítol sobre els clients el 1851 podem començar a ensumar una certa ampliació de la base de clients de la societat. El creixement havia de passar, sobretot, per incrementar el mercat dels seus productes.

El 1862 s'han produït alguns canvis significatius.[138] La majoria dels clients ja no són de Barcelona; a part de Lozano de Béjar i d'alguns altres clients de la Península –alguns dels quals els tractarem en l'apartat sobre corresponsals– cal remarcar l'aparició d'un important nucli de fabricants i comerciants de Sabadell i Terrassa, com els Buxó o els Doria.

Per el 1873 cal remarcar l'enorme deute de Pablo Trias, de Béjar, que estira els deutors de la ciutat castellana cap amunt en la llista dels clients amb major deute que presentàvem en el quadre de 1873. Però no és l'únic de la ciutat que a 31 de desembre tenia un saldo força negatiu, cosa que ens indica que la indústria llanera de Béjar estava potser patint una crisi industrial que no li permetia pagar els comptes pendents amb els seus proveïdors.

[138] Hem escollit alguns anys significatius per dur a terme l'estudi dels clients, però remarcarem aquelles dades puntuals d'altres anys que ens semblin extraordinàries, com el deute a fi d'any 1856 de la Teneria Barcelonesa, que els devia 176.160 ptes., una suma absolutament desproporcionada, que no sabem com van saldar els comerciants, però ho van fer, ja que no consten ni com a morosos ni com a deutors l'any següent. Aprofitem per dir que, en la lectura detallada de tots els clients per tots els anys, es nota un salt important entre els anys 1860-62, tant en el nombre de clients com en l'ampliació del mercat, que s'expandeix cap a la Península.

Quadre 2.23. Els 20 principals clients a 31 de desembre de diversos anys i saldo deutor individual

	1854			1862		1873				1883	
Nom	**Localitat**	**Ptes.**	**Nom**	**Localitat**	**Import**	**Nom**	**Localitat**	**Import**	**Nom**	**Localitat**	**Import**
Jaime Mir (pilot)	Vilassar	21.006	Mateu Torelló	Barcelona	24.882	Pablo Trias	Béjar	135.622	Josep Buxó i Mariné	Sabadell	38.132
Achón i cia	Barcelona	20.441	Josep Buxó	Sabadell	24.384	Cipriano Rodriguez Arias	Béjar	69.920	Joaquim Quintana	Laguna	35.331
Mateu Torelló	Barcelona	15.976	Luis Monset	Terrassa	19.188	Jaumandreu i Cia	Barcelona	55.155	Cipriano Rodriguez	Béjar	26.756
Pollacra Dorotea		14.850	Manuel Ribas	Barcelona	18.614	Antonio Gosalbez	Béjar	41.109	Monset i Guardiola	Terrassa	25.155
Jaumandreu i Cia	Barcelona	14.284	Lozano Hnos	Béjar	18.536	Antonio Sempere i Sancho	Alcoi	33.428	Francisco LLuch	Barcelona	22.239
Pollac Guadalupe		12.437	Bonaventura Doria	Sabadell	18.402	Estanislao Herrera i hijos	Béjar	32.391	Llopis i Cia	Barcelona	20.063
Angel Solari	Gènova	11.067	Rafel Espinós	Alcoi	17.220	Alejandro Gutierrez	Béjar	30.768	Gutierrez y Hernandez	Béjar	19.030
Navegació i Ind	Barcelona	10.000	Ramoneda Hnos	Barcelona	15.631	Montealegre hnos	Granada	24.153	Vda José Quera	Barcelona	17.164
Joan Rosná?	Barcelona	9.665	I. i D. Sansalvador	Barcelona	15.258	Simón Cámara	Pradoluengo	24.055	Lorenzo Peris	Barcelona	15.581
Francisco Llenas	Barcelona	9.108	Pedro Estartus i cia	Olot	11.064	Pedro Bueno	Béjar	23.006	José M. Nadal Vilardaga	Barcelona	15.019
Llenas i Duran	Barcelona	8.635	Felipe Garcia Diez i Cia	Burgos	10.471	Luis Monset e hijo	Terrassa	20.349	Blanco y Lozano	S Salvador	14.798
Jeroni Pujol	Barcelona	8.151	Varios deudores	Barcelona	9.635	D Sansalvador i Cia	Barcelona	20.330	Francisco Llenas	Barcelona	13.810
Gregori Oliver	Palma	7.999	Luis Crosa	Cadis	8.188	Mateu Torelló i Cia	Barcelona	19.851	Busó i Estartus	Sabadell	13.412
Salvador Bonaplata	Barcelona	7.713	Hijos de A. Rodriguez	Béjar	7.940	Antonio Bonay	Barcelona	19.161	Hijosa de A A Rodriguez	Béjar	13.223
Sanmiguel i Feliu	Sabadell	7.575	Planas e hijo i Duran	Girona	7.899	Hijos de A A Rodriguez	Béjar	14.346	Hijos de J Sampere	Alcoi	12.349
Rafel Ramoneda	Barcelona	6.390	J. M. Dorantes	San Salvador	7.489	Tomas Calsina	Vic	14.243	Hijos de Juan Güell	Barcelona	11.550
Tomas Pujol i Grau	Barcelona	5.649	Tomas Calsina	Vic	7.465	Francisco Maeso	Pradoluengo	14.203	Boada i Traveria	Barcelona	11.395
Casañes, Serra i Carbonell	Barcelona	5.209	Juan Garcia	Valencia	7.419	Claudio Arañó i Cia	Barcelona	13.737	Andrés Sanz Monllor	Alcoi	10767
Chalmers, Guthrie	Londres	4.544	Juan Viloca	Sabadell	6.802	José Ferrer i Cia	Barcelona	13.530	Juan Bru e hijo	Sabadell	9.630
Vda Falcó e hijos	Barcelona	5.583	Angel Lluch	Barcelona	6.799	Rafart i Roldós	Mataró	13.405	Vicente Matas	Mataró	9025
Suma taula		**206.282**	**Suma taula**		**263.286**	**Suma taula**		**632.762**	**Suma taula**		**354.429**
Total clients		**240.442**	**Total clients**		**557.584**	**Total clients**		**1.189.215**	**Total clients**		**885.212**
Percentatge		**85,79 %**	**Percentatge**		**47,21 %**	**Percentatge**		**53,20 %**	**Percentatge**		**40,03 %**

Font: Elaboració pròpia a partir dels balanços de J. A. Nadal i Cia

Volem destacar per a 1883, any de la liquidació de J. A. Nadal i Cia el compte pendent del soci principal, Josep M Nadal i Vilardaga, que no només disposava dels beneficis que li proporcionava la casa cada exercici, sinó que hi tenia un compte deutor considerable, que el fa mereixedor d'aparèixer en el rànquing dels 20 principals deutors de la seva pròpia companyia. Pel que fa a la resta de clients deutors per aquest any de traspàs, remarcar que la majoria eren catalans i que els imports deutors no eren molt grans. Seguien tenint clients importants, com Buxó, fills de Joan Güell, Boada, etc. Aquests 20 principals deutors es repartien equitativament el 40% del deute total, percentatge una mica inferior al 50% dels dos talls temporals anteriors i no comparable al 90% de 1851.

En tot cas, el que es pot deduir d'aquests comptes de clients dels balanços de J. A. Nadal i Cia és que els compradors dels productes de la casa estaven concentrats en àrees industrials tèxtils, sigui el Principat o els punts d'Espanya, que subministraven inputs intermedis tant al sector cotoner com al llaner –si ens atenem a la importància dels clients de Béjar, Sabadell i Terrassa– i als de l'adoberia de pells i que els clients de Barcelona eren més nombrosos però també tenien deutes pendents més petits.

Pels anys que tenim compte de Pèrdues i Guanys 1858, 1860 i 1862 la partida de clients té alguna sorpresa. Els noms que surten en el compte de guanys per vendes de mercaderies no són els de clients amb compte dels balanços: els pagaments per les seves compres es passaven a un compte: «beneficis per vendes de mercaderies» que saldaven a final d'any i passaven directament a guanys, sense detallar noms ni el concepte del guany: devien ser vendes de finestreta, sense compte obert.

Finalment, un apunt sobre la forma de pagament en què es feien aquestes compres. Ja hem dit que la majoria de clients tenien compte obert, la forma de saldar-lo ens és desconeguda ja que no tenim els llibres majors. El que si podem dir és que una petita part del deute dels clients tenia document que en «garantia» el cobrament, però era una mínima part. En el quadre següent n'oferim les dades, que els balanços ens ofereixen detallades tan sols fins a 1856.

Quadre 2.24. Pagarés, lletres i documents per cobrar

Any	Lliurador	Localitat	Import en ptes.	detalls
1854	Vda maresch	Barcelona	1000	
1854	Martorell i Bofill	Barcelona	3700	
1854	Coma Ciuró i Clavell	Barcelona	923	
1854	Vda Montaner	Barcelona	45	
1854	Ltras sobre	Cadiz	790	
1855	Pina hnos		1660	
1855	Antonio Freixa		1000	
1855	Jordan	Saragossa	830	
1856	Navarro	Valencia	10000	a c/ Font i Riudor

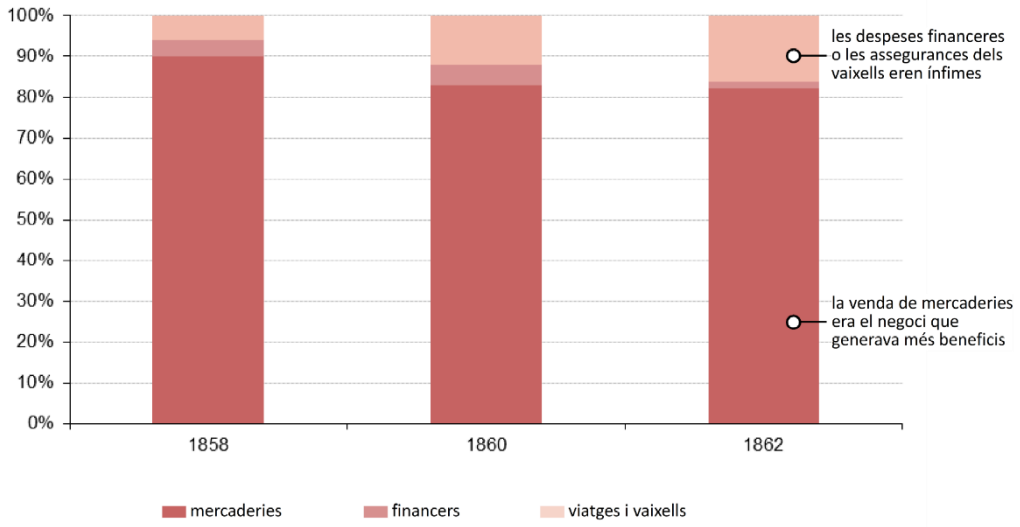
Elaboració pròpia a partir dels balanços de J. A. Nadal i Cia

Per fer-nos una idea de la petitíssima part que això significava, l'any 1862 els clients sumaven 557.584 ptes. i els que havien signat paper descomptable tan sols significaven 38.665 ptes., el 7% amb prou feines. Això confirmaria la hipòtesi que en aquest model comercial català els clients eren reticents a donar garantia del seu pagament o, senzillament, que es fiava.

3.4. Beneficis per venda de mercaderies: la partida de Pèrdues i Guanys

La venda de mercaderies era el negoci de la casa, la que generava la major part del guany de la casa i una petita part de la pèrdua; la resta, guanys o despeses financeres o per assegurances de vaixells, signifiquen una part ínfima de la partida de pèrdues i guanys, que pel període 1858-62 ens han arribat amb un grau de detall molt elevat. Això ens ha permès estudiar el moviment efectiu de mercaderies i conèixer quines eren les que els proporcionaven més benefici. En el quadre 25 presentem el volum de vendes de cada producte extret de la part de mercaderies del compte de guanys. Les dades ens ofereixen una informació molt valuosa: conèixer en quins béns es va anar especialitzant la casa durant aquest quinquenni, quins productes eren els més venuts i quins els proporcionaven un major guany.

Gràfica 8. Guany de mercaderies, financers i dels vaixells (1858, 1860 i 1862)

Font: Elaboració pròpia a partir dels balanços de J. A. Nadal i Cia

El 1858, l'anyil suposava el 67% dels guanys per mercaderies de la casa (amb una facturació de 28.129 ptes.); el 1862 havia incrementat en termes absoluts (40.123 ptes.) però havia baixat en termes relatius (al 37%). El 1858, a més, trobem productes tintoris com la cotxinilla i els pals, a més del sucre i el cacau, però tots eren productes no elaborats. El 1860, en canvi, ja apareixen productes químics elaborats intermedis per a la indústria tèxtil, que incrementaran la seva participació en la facturació de la casa fins arribar a més de 8.000 ptes., el 14% del total. Els colonials típics, com el sucre i el cacau no han desaparegut del magatzem però el seu paper en el benefici de la casa és purament residual. Apareixen el cautxú, l'acer, ocasionalment el cotó o la farina, etc.

Quadre 2.25. Guany per vendes de mercaderies anuals (import en pessetes)(*)

Mercaderies venudes	**1858**	**1860**	**1862**
Anyil	28.129,00	23.687,52	40.123,88
Pals tintoris	3.934,10	10.142,71	22.953,74
Drogues Químiques	256,13	8.650,18	19.955,99
Tints		1.934,09	7.140,49
Cotxinilla	2.263,39	1.632,94	3.305,69
Sucre	3.914,91	51,40	2.011,26
Pells i cuiros		327,24	1.615,68
Farina	283,69		1.388,24
Cautxú			747,70
Cotó	2.980,57	(b) 5.298,88	607,22
Espècies (canyella, etc..)	453,44	670,11	560,91
Cacau	2.569,15	1.695,66	469,35
Vi, aiguardents i anís	553,16	743.92	379,06
Clients / Proveïdors / Corresponsals	1.776,60	(c) 3.841,12	(d) 4.814,76
Diversos	1.568,33	3.862,41	4.625,56
Total guanys mercaderies	**48.682,87**	**62.538,17**	**110.699,52**

(*) Els productes amb què negociava J. A. Nadal i Cia els podeu consultar a l'annex on s'explica el seu ús industrial.

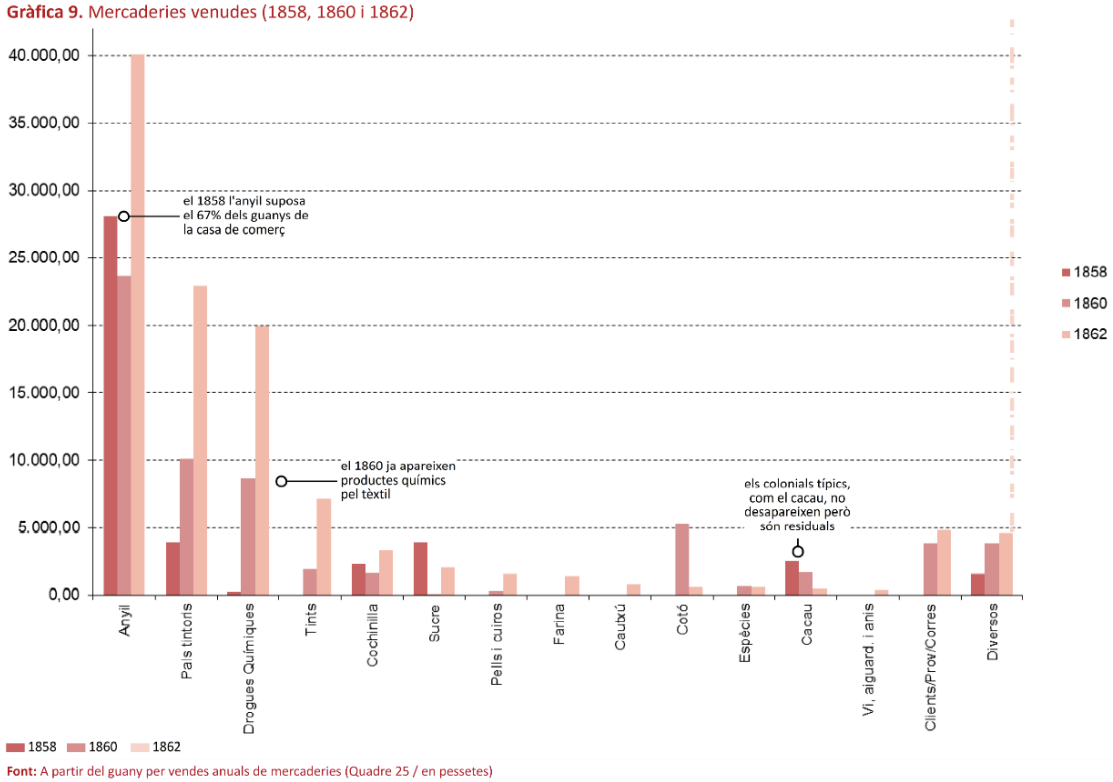
(a) Corresponsales, vino, canela, cola, café, etc.

(b) El cotó sol importa 5099 ptes. La resta són sederies i puntes de Paris

(c) Sobretot a un tal Navarro de València, un dels corresponsals més importants de la casa. No solen especificar què li enviaven.

(d) Ara el corresponsal més actiu és Llopis, sense que sapiguem d'on és

Gràfica 9. Mercaderies venudes (1858, 1860 i 1862)

Font: A partir del guany per vendes anuals de mercaderies (Quadre 25 / en pessetes)

Quadre 2.26. El compte de Pèrdues i Guanys per 1858, 1860 i 1862 (en pessetes)

Guanys						
Partida	*Guanys 1858*	*%*	*Guanys 1860*	*%*	*Guanys 1862*	*%*
Mercaderies	48.682,86	90	62.538,17	83	110.699,52	82
Financers	2.166,68	4	3.704,76	5	2.340,38	2
Vaixells i viatges	3.273,00	6	9.149,65	12	21.889,22	16
Total	***54.122,59***		***75.392,58***		***134.929,13***	
Pèrdues						
Partida	*Pèrdues 1858*	*%*	*Pèrdues 1860*	*%*	*Pèrdues 1862*	*%*
Mercaderies	5.147,61	19	11.489,54	35	19.457,46	28
Financers	6.295,46	23	4.527,34	14	5.670,77	8
Vaixells i viatges	4.974,49	18	6.007,54	19	11.289,18	16
Altres	10.985,38	40	10.574,36	32	31.131,24	46
Total	***27.390,44***		***32.598,77***		***67.548,66***	
Benefici = G – P	**26.732,15**		**42.793,81**		**67.380,47**	
Benefici exercici (a)	**22.028,24**		**35.514,38**		**64.430,88**	
Benefici declarat (b)	**19.825,46**		**31.964,25**		**57.987,54**	

(a) El que hem recalculat per fer quadrar els balanços
(b) EL que declaren ells en els balanços

Aquí és on es detectava la diferència entre el benefici sorgit del compte de pèrdues i guanys i el declarat en el balanç. En quadrar-los es va veure que els comerciants feien dues coses que alteraven aquesta partida: la primera era deixar en el balanç partides que haurien d'haver passat per pèrdues i guanys: per exemple, deixaven en alguna ocasió una partida de sous i salaris en l'actiu, lloguers de magatzems, etc. Llur criteri de comptabilitzar el guany de l'exercici era sumar tot el que es «tenia», restar tot el que es «devia», restar aleshores els sous dels gerents i els lloguers dels magatzems i finalment restar la partida de capital que tenien comptabilitzada de l'exercici anterior; i el que quedava «era» el benefici, que no tenia perquè coincidir amb el sorgit del compte de pèrdues i guanys. Si això es va repetint any rere any, aquesta partida de capital, formada del de l'exercici anterior més els beneficis acumulats, es va deformant progressivament –ja que es composa de la suma de dues partides mal calculades–fins que està totalment distorsionada. És comprensible, doncs, la confusió de dades que això genera per als exercicis que comptem precisament amb el compte de pèrdues i guanys, que hem decidit

no pretendre fer quadrar amb el balanç, sinó utilitzar-la per conèixer la composició del guany de la casa.

Les partides de capital i de beneficis s'acabaven de deformar gràcies a les sortides de numerari de caixa –sense que es fes constar en el balanç– que va començar a dur a terme el soci majoritari Josep Maria Nadal i Vilardaga a partir de 1867 quan va heretar la participació en la societat del seu avi Joan Nadal. Però de com s'han intentat arreglar les dades per acostar-les a la realitat se'n parla en l'apartat de capital. En aquest apartat ran sols utilitzem les pèrdues i guanys per conèixer la composició del guany de la casa.

En un dels balanços, el de 1873, un any d'una activitat extraordinària que no es tornaria a repetir, se'ns presenta un llistat dels productes amb els quals treballa J. A. Nadal i Cia, s'hi detalla el volum de facturació de cadascun d'ells, els beneficis que ha aportat a la casa i el tant per cent de guany que significa. Son unes dades molt interessants, no només perquè es quantifica per primer cop quins eren els béns més rendibles per la casa de comerç, sinó perquè el mer fet que els comptables presentessin aquest estat de comptes ens indica que s'estaven plantejant si calia reorientar l'activitat mercantil cap a nous productes i deixar de banda els que els produïen pèrdues. En tot cas, caldria aprofundir i veure si aquells productes que donaven pèrdues a la casa ho havien fet per causes conjunturals o eren realment béns que no trobaven comprador. Vegem-ne les dades en el quadre i les gràfiques següents

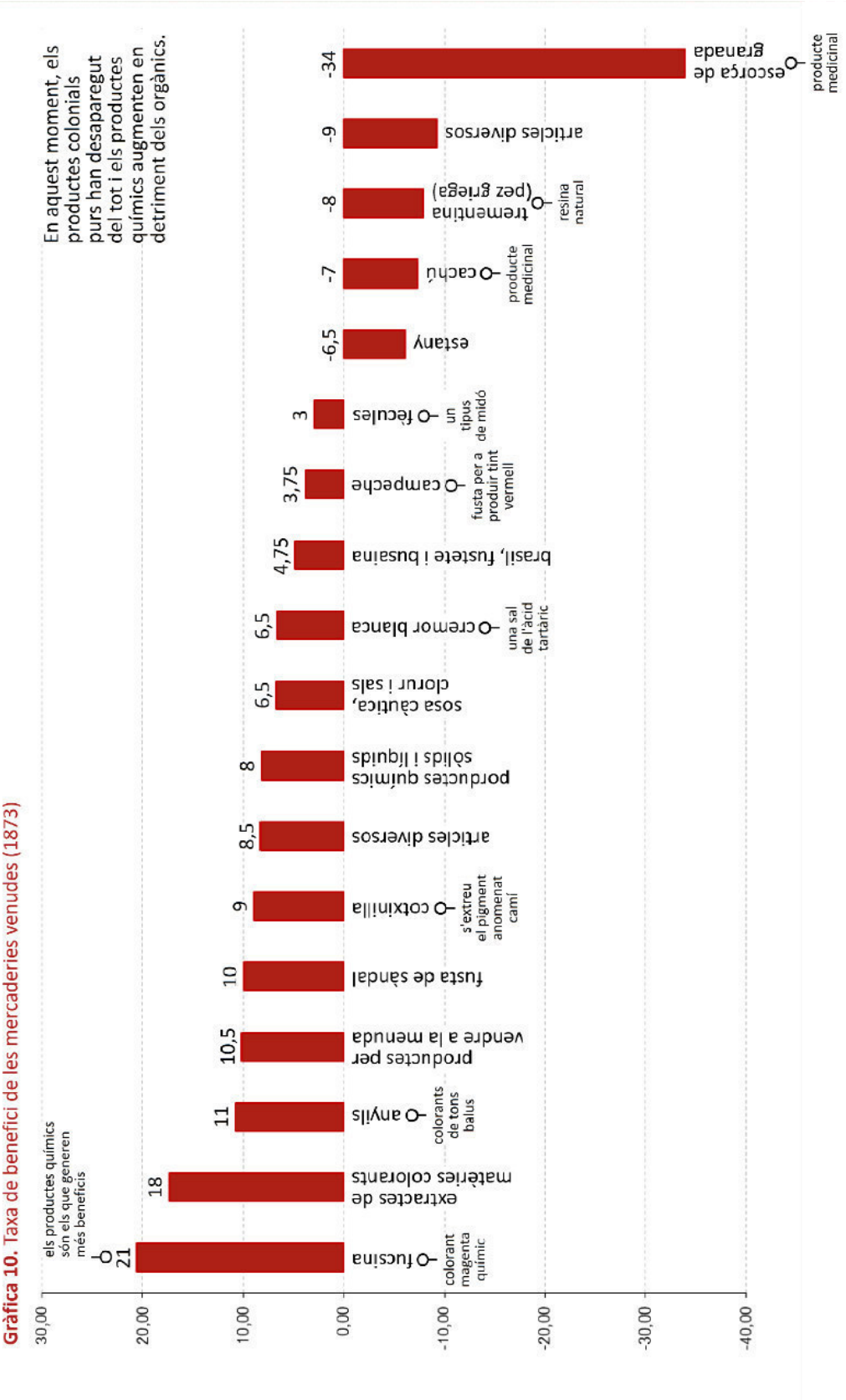
Quadre 2.27. Marge de benefici de les mercaderies (1973)

Productes venuts, en pessetes	**giro**	**beneficios**	**% benefici**
Productos químicos solidos o líquidos	670.000	72.400	11,00
Cachús	205.000	7.860	3,75
Fuxinas	200.000	16.635	8,50
Campeches	150.000	10.005	6,50
Sosa cáustica, cloruro y sales	130.000	11.595	9,00
Extractos tintóricos	85.000	8.430	10,00
Añiles	60.000	4.915	8,00
Féculas	55.000	9.560	18,00
Cremor blanco	50.000	3.315	6,50
Brasil, Fustete y Busaina	50.000	2.440	4,75
Estaño	35.000	-2.560	-7,00
Sándalos	30.000	-2.785	-9,00
Corteza de granada	30.000	-10.170	-34,00
Cochinilla	20.000	-1.220	-6,50
Pez griega	15.000	-1.175	-8,00
Articulos varios	50.000	1.460	3,00
Diversos artículos	55.000	11.305	20,00
Div articulos al menudeo	30.000	3.030	10,00

Les motivacions per les quals van fer aquest llistat queden ben explícites en les observacions que fa el gerent de la casa al final dels balanços, i que reproduïm parcialment a continuació:

> La corteza granada que es la que nos ha dado mayor pérdida sufrió gran baja porque en la época de la cosecha en que suele especularse en los puntos productores sosteniéndose a sus precios no hubo apenas un comprador por haber estallado la insurrección en Cartagena que es el principal mercado productor de tal artículo. Además hubo coincidencia de que la cosecha fue tan grande como pocos años se haya visto lo cual contribuye también a la baja como que de 50 reales vellon descendió a menos de 30 el quintal.[139]

[139] Balanços de J. A. Nadal i Cia. 1873.

Gràfica 10. Taxa de benefici de les mercaderies venudes (1873)

Font: Marge de benefici de les mercaderies (Quadre 27 / en pessetes)

Queda palès, doncs, que hi havia factors de conjuntura. Almenys pel que fa a la granada. Més sorprenents són els rendiments negatius de la cotxinilla, o el sàndal, pigments que no seguien el comportament d'altres, com el campetx, o els pals brasilet, fustete i busaina. D'aquesta llista ens despista la denominació, per separat, d'«artículos varios, diversos articulos i diversos articulos al menudeo». Ens serveix, per això, per comprovar que la casa venia al major a fabricants i també a la menuda. En tot cas, els beneficis dels productes químics –naturals o semielaborats– eren els més elevats de la casa. Els colonials purs ja han desaparegut del tot.

3.5. La conjuntura econòmica. Efectes sobre el guany.

En acabar cada balanç, els comerciants redactaven unes notes, com una memòria de l'exercici, que explicava la conjuntura econòmica. A més de presentar un llistats de morosos o de crèdits de dubtós cobrament, es presentava un resum del comptes de pèrdues i guanys on s'expliquen les despeses més importants que havia tingut la casa durant l'exercici i es feien algunes observacions més generals sobre les vicissituds de l'activitat que duien a terme.

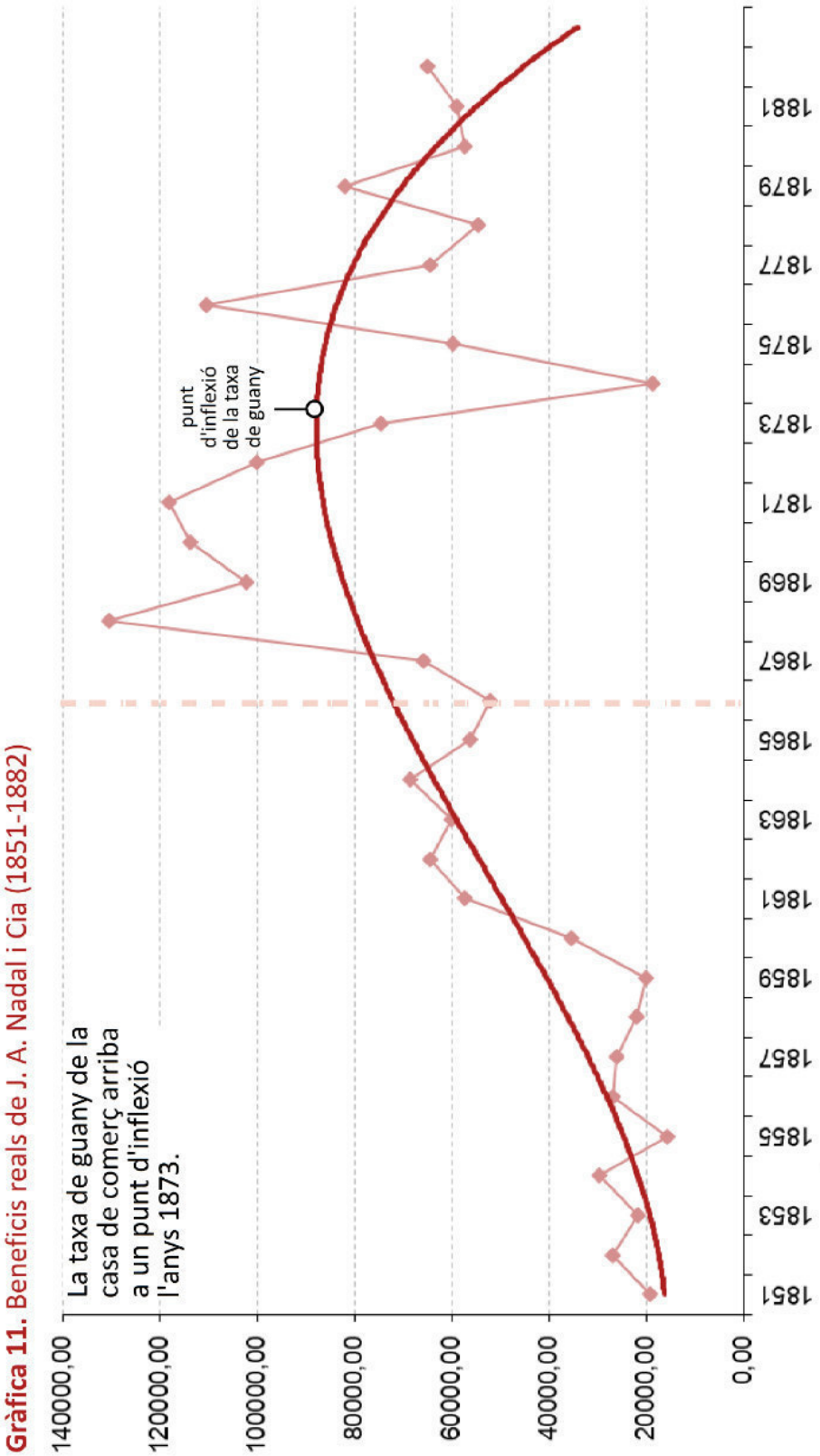
Per situar-nos nosaltres hem posat la gràfica dels beneficis per tot el període menys el darrer any, ja que la valoració a la baixa dels actius van provocar que el saldo de pèrdues i guanys fos negatiu, quan en veritat els beneficis aquell any eren superiors a les 30.000 ptes. afegint-hi una línia de tendència polinòmica de tercer grau, que ens permet observar com la taxa de guany de la casa va arribar a un punt d'inflexió pels volts de 1873.

En aquestes memòries s'hi van començar a anotar els deutors dubtosos o definitivament morosos el 1859, any de crisi:

Quadre 2.28. Crèdits dubtosos de cobrar per 1859 (en pessetes)

Deutor	Deute	Observacions
José Palet	$ 718.3.28 ptes. 3590,96	No se ha cobrado cantidad alguna en 1860 pero sigue el litijio con los acreedores, siendo opinión general de que perderá.
Pedro Poch de Roda	$264.6.9 pta. 1321,57	Tampoco se ha cobrado nada, se cree que está a Francia.
José Guardiola @ Rito	$ 1044.16.32 pta. 5224,24	Se han cobrado en 1860 246.16.19 (1234,14 ptes.) que abonamos en el libro de gananacias y pérdidas. Resta a deber $798..13 (3990,10 ptes.). Hay confianza de cobrar del mismo otras partidas (ja era deutor el 1851)
Jaume Pelegrí y Cuadras	$ 434.9.2 pta. 2172,26	No hay esperanza de cobrar por estar muy enredado de modo que para no hacer gastos inútiles está en suspenso el litijio le entablamos hasta mayor ocasión.
José Vilar de Vic	$ 198.75 pta. 1008,75	Se han cobrado por convenio hecho con todos los acreedores $ 49.14 (248,50 ptes.) que abonamos a ganancias
Total	**$ 2214.19.18 $ 11.074,88 ptes.**	**3,3 % del total de deutors**

Font : Elaboració pròpia a partir dels balanços de J. A. Nadal i Cia

Gràfica 11. Beneficis reals de J. A. Nadal i Cia (1851-1882)

Font: Elaboració pròpia a partir dels balanços de J. A. Nadal i Cia

Afegien que els crèdits incobrables importants sumaven 3.143,95 ptes., dels quals no havien cobrat res ni esperaven cobrar «por estar pobres y fugitivos sus deudores». Els incobrats no van tornar a ser dignes de menció fins ben entrada la crisi del cotó

Quadre 2.29. Crèdits dubtosos de cobrar

any	Nº clients	Ptes.	% s/clients	Observacions
1864	3	6.442,27	0,82	
1865	2	3.560,12	0,32	Pròfugs
1867	7	14.475,37	2,34	Molts de fora de Barcelona
1868	6	5.390,17	0,68	Cobrades 651 ptes. de dubtosos d'altres anys. Molts de fora de Barcelona
1869	5	9.827,22	1,16	Quatre de fora de Barcelona

La fam del cotó, doncs, sembla que no va afectar excessivament la casa, ja que els imports «perduts» per morosos són petits en comparació al total de clients de la casa. La punta de morosos se situa a 1867, lògicament, un any després de l'ensulsiada de 1866. J. A. Nadal i Cia anotava els morosos en una llista apart, però mai els treia de la llista de clients, sempre esperava –i aconseguia– anar cobrant a excepció dels casos en que el fabricant era pròfug i ens atrevim a aventurar que havien de donar per perduts els deutes dels de fora de Barcelona, que eren la majoria.

Sembla que el 1872 ja eren conscients que els guanys anaven de baixa i que no era un problema conjuntural –de fet, encara tindrien uns anys extraordinàriament bons si ens fixem en la gràfica– sinó que la seva estratègia empresarial començava a tocar sostre. Llegim el que ens en diuen els mateixos comerciants en les seves «observaciones»

> En este balance como en los anteriores los beneficios liquidos de las cuentas que afluyen a formar total de este año en particular pocas variaciones presentan pero si en su conjunto que no dan la proporción que correspondería al mayor capital pues que este aumenta sucesivamente con los beneficios que dejan los socios; tipo descendiente que viene observándose de tres años a esta parte. Esta minoridad del tipo se esplica por la situación política que trata particularmente toda transacción tanto en ventas como en la negociación de valores; y además por el aumento de nuevos establecimientos del mismo ramo que necesariamente trae consigo la competència.[140].

[140] Balanços de J. A. Nadal i Cia, 1872

Situació política i competència que fa ajustar la taxa de guany, més endavant es lamentaven de les pèrdues que els causaven els vaixells i les expedicions marítimes. Els Nadal van començar a amortitzar els crèdits incobrables, donada la impossibilitat de recuperar els saldos de què eren creditors. Ja hem explicat que l'any 1873 va ser d'activitat extraordinària, però a costa d'un major endeutament de la casa, tema sobre el qual entrarem més a fons més endavant. La caiguda dels beneficis a partir d'aleshores seria brusca, tot i que no la atribuïssin als incobrats:

> Las críticas circunstancias que pesaron sobre España durante el año que acaba de terminar y particularmente desde 12 de febrero en que por temor a la nueva situación política entró mucha desconfianza en el comercio y muchos negociantes y capitalistas se ausentaron, faltó la animación y se pronunciaron en baja muchos articulos por cuyo motivo tuvimos que vender con pérdida algunas existencias del año anterior y otros comprados en el presente.
>
> En estos últimos años se han abierto algunos establecimientos de drogas por el estilo del nuestro y casi todos por gente de poco capital pero de mucha diligencia ocasionando con el afan de girar una disminución en los beneficios pues para adquirir parroquia venden casi a cambiar el dinero y para hacerse con fondos efectuan a veces ventas forzadas causando con ellas una depreciación en muchos artículos, depreciación que a veces tarda mucho en desaparecer causando con ello gran perjuicio a los demás tratantes.[141]

L'any següent feien una comparació entre els dos exercicis, de 1873 i de 1874, ja que les pèrdues es repetien: «Los motivos de esta diferencia o descenso se esplican fácilmente con el siguiente cuadro que hemos indicado ya y en el cual se toma solamente por base de comparación el resultado de las cuentas del año anterior como sigue». Les causes seguien sent, doncs, principalment de caire polític

[141] Balanços de J. A. Nadal i Cia, 1873.

Quadre 2.30. Comparació del benefici per 1873 i 1874 elaborada per J. A. Nadal i Cia (en pessetes)

	1873	**1874**
Gastos generales	-47.850,00	-56.000,00
Daños y descuentos	-5.400,00	-12.750,00
Efect en poder de varios	-750,00	-3.400,00
Intereses buques	5.000,00	-1.850,00
Mercaderias generales	120.500,00	85.500,00
Saldo a lo bruto	**71.500,00**	**11.500,00**

Font: Balanços de J. A. Nadal i Cia, 1874

La diferència de guany entre els dos exercicis era molt important, de 60.000 ptes. Els comerciants afegien algunes causes més a la davallada de beneficis:

> Varias son las causas que han producido esta disminución en las referidas cuentas pero entre ellas haremos solamente mención de las más notables
>
> (...) La de daños y descuentos se esplica por ella misma con lo elevado que han estado los cambios durante este año.
>
> En la de mercaderías generales debemos hacer constar ante todo una disminución de $30.000 [150.000 ptes.] en las ventas sea efecto de las circunstancias políticas o de la gran competencia entre los del ramo.
>
> La estralimitación de nuestro viajante en sus últimos viages por su afan de realizar ventas hizo que una buena parte de estas resultasen fictícias y por consiguiente nos vimos agobiados de generos dejados de n/ cuenta en varios puntos cuya realización a mas de ser muy tardía, paralizando el curso natural del capital y de los cobros nos ha obligado a ceder, las que hemos podido realizar, a menos precio del facturado; este mismo afán de vender hizo que limitara los precios y concediese mayores plazos que prorrogados a su vez por los receptores, bien fuese por falta de fondos en unos, bien por no hallarse dirimidas con otros ciertas diferencias, ecsijencias y reclamaciones que han surgido por no haberse hecho las ventas con la precisión debida, nos ha ocasionado una falta de capital circulante y por consiguiente nos hemos visto precisados a devengar intereses a nuestros corresponsales del estrangero por su c/c y a recurrir al crédito en esta plaza privándonos de aprovechar en algunas compras la ventaja que se hubiera tenido haciendolas al contado. Así pues no es de estrañar en vista de todo lo espuesto que el beneficio que ha dado esta cuenta sea menor que el del año anterior que unido al mayor aumento de otras cuentas en contra hayan dado en conjunto la depreciación indicada.
>
> Al evitar tales quebrantos vamos a procurar en el entrante año de 1875 con el mayor empeño y a favor de la mejor situación que se espera en las cosas políticas, aunque es probable nos resintamos todavía de algunas transacciones que han quedado

> pendientes del año que hoy termina por las estralimitaciones arriba espresadas, sin embargo se hará todo lo posible para encarrilar bien los negocios[142]

Començaven a tenir en compte, doncs, els costos financers que els suposava no poder cobrar a temps i haver de pagar puntuals. Per primera vegada, a més, els comerciants s'havien vist obligats a recórrer al crèdit per poder finançar la seva activitat, cosa que consideraven com un senyal de mal funcionament del negoci, no com una lògica interna del sistema: haver de demanar diners a fora era un mal assumpte.

No anaven errats: les taxes de benefici amb prou feines superaven el 6% els anys més bons, si els dolents s'havia de recórrer al crèdit, suposadament a aquest preu, és ben cert que el negoci no era rendible. El que es veu és que el negoci no era prou competitiu com per poder assumir costos financers. Potser per això el «paper de la banca» fou minso; si recorrien al crèdit el negoci ja no podia assumir el cost i queien els beneficis, o dit d'una altra manera: aquestes cases eren viables si no havien de recórrer al crèdit.

Per això qualificaven 1874 d'any negre pels negocis, després que ja anessin mostrant el seu pessimisme sobre les seves possibilitats durant els darrers exercicis. En les «observaciones» del balanç per aquell any afegien una llista de morosos:

> En ningun otro (año) se había dejado sentir tanto como en le presente pues habiéndose unicamente amortizado como incobrables las c/c de:

Julian Pariente i Miquel de Palencia	***1.647,40***
José M Quintanilla de Ezcaray	*330,00*
Fermín Villanueva de Canales	*105,75*
Carmen e Isidro Sanjuan de Masnou	*117,75*
W. Craffword i cia de Londres	*1.314,07*
Guillermo Guiard de Hijola	*458,57*
Vicente Sanchez de La Cabeza	*343,10*
Total	*4.316,64*

> Y a pesar que esta amortización se eleva a gran partida con relación a las hechas en otros balances el beneficio de este año es tan solo de 3.639$ 405mil [18.197,02 ptes.] que no guarda proporción con el obtenido en los años anteriores"

[142] Balanços de J. A. Nadal i Cia , 1874.

Les cròniques per 1877, 1878 i 1879 segueixen amb aquest to. No s'adonaven –ben lògic d'altra banda– que el model de creixement industrial se n'havia anat en orris després de 1866 i l'idil·li comerç-indústria que havia existit fina aleshores quedaria irremeiablement alterat. No entrarem a discutir si la causa era la integració o no del mercat o l'aproximació del fabricant al seu comprador: el que està clar és que la casa de comerç que coneixíem dels anys 50 per la qual havia estat tan ben remunerada ja havia deixat de fer la seva funció:

> El balance que notaremos a continuación arroja un resultado menor que el del año anterior, y habiendo estudiado las causas de tal disminución, hallamos que por la paralización que empezó a sufrir toda la fabricación en junio último, nos disminuyó sensiblemente las ventas de drogas, y por consiguiente las utilidades de modo que este año hemos girado por ptas 125000 menos que el año de 1876 a pesar de nuestros esfuerzos y de no desperdiciar medios.
> La competencia que indicamos en el balance de 1876 entre los establecimientos de nuestra clase ha ido en aumento pero disminuyendo las utilidades como resultado de la dificultad que todos hemos tenido para las transacciones.
> Como consecuencia del mal resultado de los negocios en casi todos los ramos, hemos sufrido desgraciadamente algunas defecciones en personas que antes eran solventes (...) Dios haga que nos sea más próspero el año que vamos a empezar bien que si no mejoran las circunstancias económicas y no cesa la crisis fabril que cada día se deja sentir más en todas las industrias son de prever pobres negocios y nuevas quiebras o suspensiones (...).[143]

Quadre 2.31. Impagats pel període 1876-1880

Any	Nº clients	Ptes.	% s/clients	Observacions
1876	6	10.043,25	1,00	Majoritàriament espanyols
1877	6	9.396,3	1,05	Espanyols i un de Londres
1878	7	18.671,55	2,27	Catalans i espanyols
1879	13	20.597,00	2,27	Una part era l'amortització de "*Acciones varias el 15% s/ 59925, valor de 126 acciones de la Sociedad Fabril en comandita, Jaumandreu i Cia*", per valor de 8.988,55 ptes.
1880	8	17.565,80	1,96	Id pel mateix import
1881	6	11.248,40	1,30	Id pel mateix import
1882	8	11.717,95	1,32	Id pel mateix import

[143] Balanços de J. A. Nadal i Cia , 1877

> Como es notorio la fabricación ha estado poco animada y si muy combatida durante este año de 1878, lo cual unido a la competencia que continua habiendo en las compras y ventas es causa de alguna disminución en nuestras operaciones. Así pues el beneficio total obtenido este año es como se verá por el balance inserto a continuación algo menor que el del anterior año si bien los resultados de las cuentas que con sus beneficios parciales afluyen al beneficio total han sido este año, en conjunto iguales a los del año anterior por más que entre si haya alguna pequeña diferencia que deja de mencionarse por no ser cosa notable. Esta disminución de beneficios que lo es solamente si se consideran por tales los repartibles entre los socios y no los que el capital haya producido queda esplicado con solo manifestar que el importe total de las cuentas que han tenido que amortizarse este año asciende a nueve mil y pico de pesetas más que el del año anterior, cuya cantidad viene a ser aproximadamente la diferencia de ptas 10.000 que hay entre los beneficios del año anterior y actual.[144]
>
> Segun costumbre vamos a reseñar algunos datos que den luz sobre las operaciones efectuadas durante el año que hoy termina, año que por cierto fue muy fatal para la fabricación, tintes, etc. Pero afortunadamente se animaron los negocios en los ultimos tres meses. Como era natural, con aquella paralización se resintieron muchos tintoreros y otros tratantes quienes después de haber agotado sus recursos por falta de trabajo tuvieron que suspender sus pagos apesar de ser gente honrada y laboriosa y clientes nuestros desde muchos años, y a pesar de obrar nosotros con mucho comedimiento en las ventas, no han dejado de cogernos por algunas cantidades, bien que de poca importancia y de las cuales confiamos cobrar algo tan luego como algunos de ellos se repongan en sus intereses y faenas.[145]

Per 1880 i 1881 seguien les baixes en els beneficis. La competència i la caiguda de preus havien arribat

> Tanto de esta capital como en todos los principales centros de consumo y hasta en los mas apartados rincones de las províncias en los cuales nunca habíamos sufrido competencias; esto nos ha obligado a ser cautos no exponiendo nuestros intereses a una efímera ganancia que con el descuento que acostumbran otras casas solo se logra cambiar el dinero. Asi hemos preferido aunque sea limitar el negocio vender únicamente a las personas que nos ofrescan solvencia y dejen utilidad.

De tot el que els comerciants ens exposen (increment de la competència, etc..) ens interessa especialment l'apunt la necessitat a recórrer al crèdit: ha arribat el moment, doncs, d'entrar en qüestions financeres.

[144] Balanços de J. A. Nadal i Cia , 1878
[145] Balanços de J. A. Nadal i Cia , 1879

3.6. El passiu: capital, rendibilitat i taxa d'endeutament

El capital de J. A. Nadal i Cia va estar, des d'un primer moment, en mans de Joan Nadal Ferrater, que va comprar la companyia al seu cunyat i va donar-ne la gerència al seu nebot Josep Agustí Nadal i Sastre, fill del seu germà Joaquim, qui també hi treballà durant una temporada. Josep Agustí Nadal acumulava el beneficis al capital, per la qual cosa la seva participació va anar augmentant proporcionalment, ja que fins i tot hi deixava la part que li corresponia com a gerent. A la mort de Joan Nadal, la seva part de capital va passar íntegrament a la del nét hereu, Josep M Nadal Vilardaga.

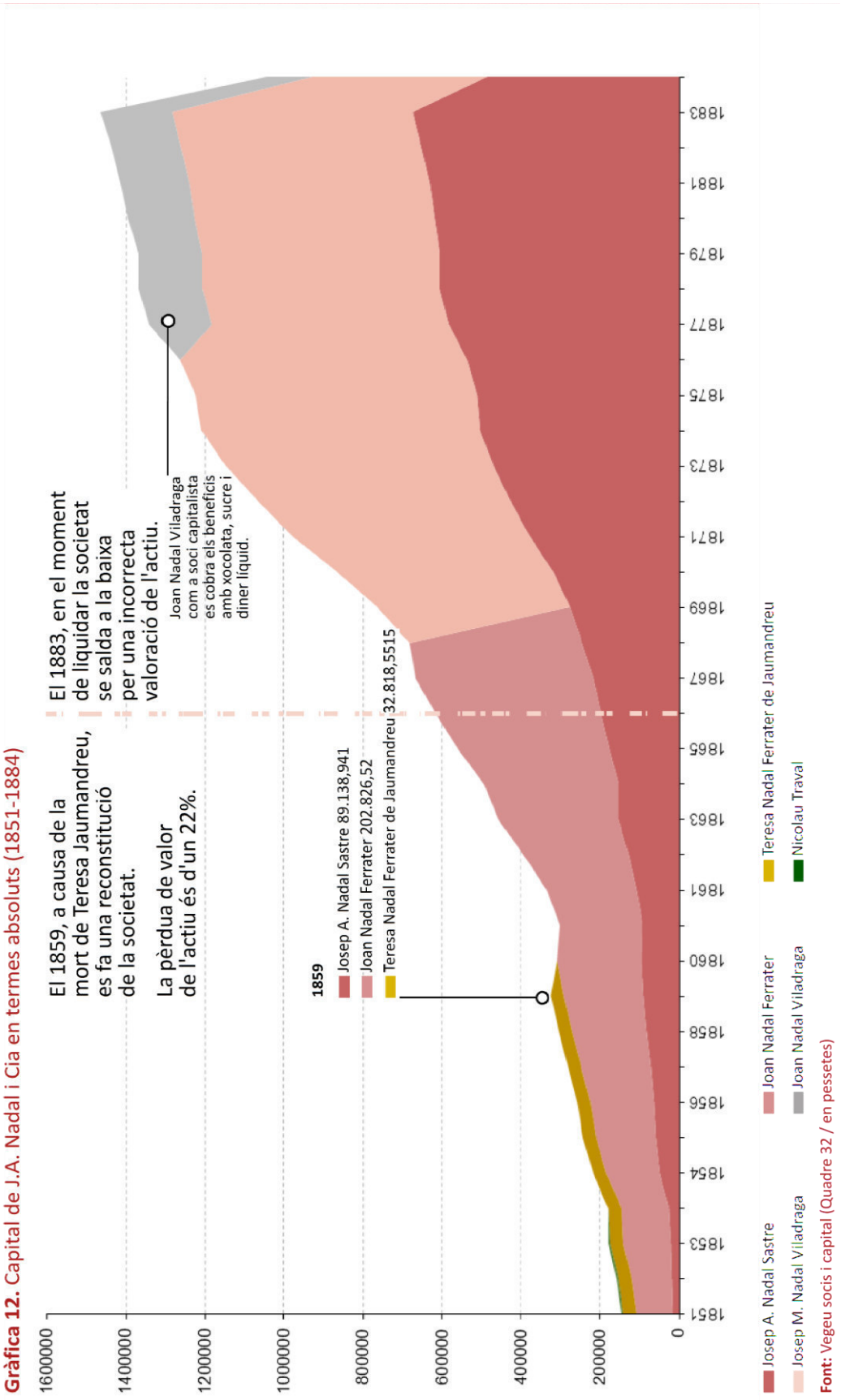
El capital

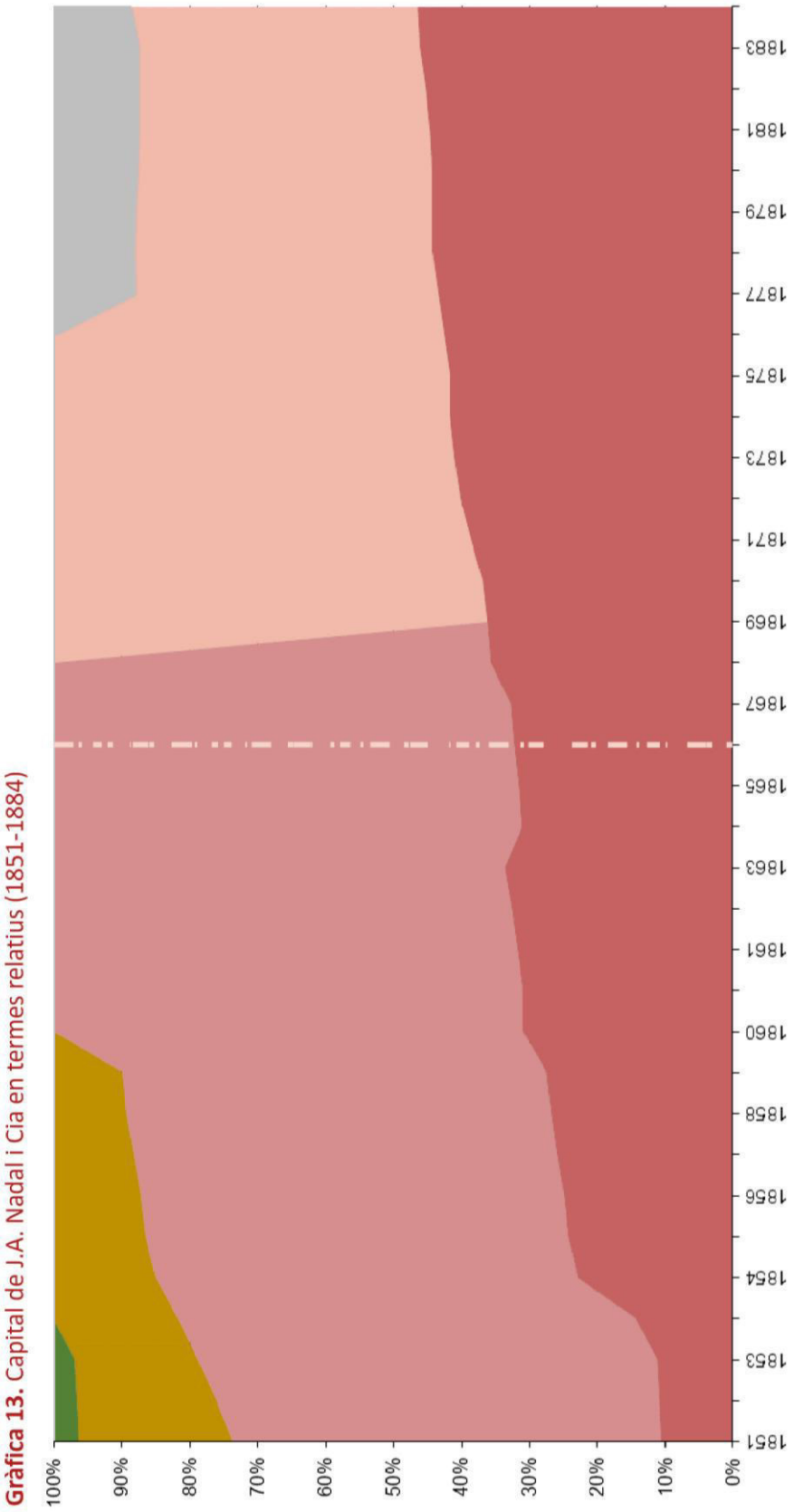
El quadre 21 ens mostra la composició del capital de la societat segons els seus socis durant tot el període pel qual tenim documentació. En la columna de total es pot observar l'augment progressiu d'aquesta partida, provocat per l'acumulació dels beneficis al capital. A continuació les dues gràfiques K2 i K3 ens mostren la distribució d'aquest, en termes totals i en termes relatius.

Quadre 2.32. Socis i capital (en pessetes)

any	JANS	JNF	JMNV	TNFJ	NT	JNV	Total
1851	15.363,358	91.790,74		32.859,5788	5.340		145.353,68
1852	17.399,656	103.952,53		32.859,5788	5.340		159.551,77
1853	20.344,443	121.543,83		32.859,5788	5.340	180.087,851	180.087,85
1853	25.652,382	121.392,09		32.818,5515		179.863,022	179.863,02
1854	50.015,574	135.149,54		32.818,5515			217.983,67
1855	59.151,934	151.782,59		32.818,5515			243.753,07
1856	64.134,309	160.551,60		32.818,5515			257.504,46
1857	72.898,368	175.731,60		32.818,5515			281.448,51
1858	81.618,728	190.442,35		32.818,5515			304.879,63
1859	89.138,941	202.826,52		32.818,5515			324.784,01
1860	96.060,449	214.054,51					310.114,96
1860	93.223,882	207.735,90					300.959,79
1861	106.674,765	229.799,40					336.474,17
1862	128.780,199	265.060,90					393.841,10
1863	154.184,581	304.085,90					458.270,49
1864	153.233,919	339.965,57					493.199,49
1865	176.719,588	382.428,57					559.148,16
1866	198.312,485	417.002,07					615.314,56
1867	218.636,150	448.781,75					667.417,90
1868	244.584,750	438.554,63					683.139,38
1869	276.789,175		486.810,650				763.599,83
1870	320.403,450		545.521,750				865.925,20
1871	378.675,300		600.933,700				979.609,00
1872	427.918,850		636.786,425				1.064.705,28
1873	470.921,975		675.902,150				1.146.824,13
1874	503.450,000		705.279,500				1.208.729,50
1875	510.379,000		713.258,850				1.223.637,85
1876	537.295,650		725.954,900				1.263.250,55
1877	583.183,950		601.149,450			156.455,70	1.340.789,10
1878	605.889,500		601.149,450			158.747,35	1.365.786,30
1879	605.889,500		601.149,450			160.560,35	1.367.599,30
1880	618.189,100		608.722,700			168.397,45	1.395.309,25
1881	630.836,000		608.722,700			173.314,35	1.412.873,05
1882	651.613,050		608.722,700			175.472,95	1.435.808,70
1883	674.954,050		608.722,700			179.339,65	1.463.016,40
1884	484.774,200		442.108,600			115.544,30	1.042.427,10

JANS: Josep Agustí Nadal Sastre.
JNF: Joan Nadal Ferrater
JMNV: Josep Maria Nadal Vilardaga, nét gran i hereu de Joan Nadal Ferrater
TNFJ: Teresa Nadal Ferrater, vídua de Jaumandreu.
NT: Nicolau Traval
JNV: Joan Nadal Vilardaga. Germà de Josep Maria Nadal i Vilardaga. Probablement va rebre aquesta part del capital com a pagament de la part de l'herència que li havia deixat el seu avi Joan Nadal Ferrater.

Gràfica 12. Capital de J.A. Nadal i Cia en termes absoluts (1851-1884)
El 1859, a causa de la mort de Teresa Jaumandreu, es fa una reconstitució de la societat.
La pèrdua de valor de l'actiu és d'un 22%.
El 1883, en el moment de liquidar la societat se salda a la baixa per una incorrecta valoració de l'actiu.
Joan Nadal Viladraga com a soci capitalista es cobra els beneficis amb xocolata, sucre i diner líquid.
1859
Josep A. Nadal Sastre 89.138,941
Joan Nadal Ferrater 202.826,52
Teresa Nadal Ferrater de Jaumandreu 32.818,5515
1600000
1400000
1200000
1000000
800000
600000
400000
200000
0
1851
1853
1854
1856
1858
1860
1861
1863
1865
1867
1869
1871
1873
1875
1877
1879
1881
1883
Josep A. Nadal Sastre
Joan Nadal Ferrater
Teresa Nadal Ferrater de Jaumandreu
Josep M. Nadal Viladraga
Joan Nadal Viladraga
Nicolau Traval
Font: Vegeu socis i capital (Quadre 32 / en pessetes)

Gràfica 13. Capital de J.A. Nadal i Cia en termes relatius (1851-1884)

Font: Vegeu socis i capital (Quadre 32 / en pessetes)

El 1859 es va fer una primera reconstitució de la societat a causa de la mort de Teresa Jaumandreu. El seu capital era de 34.635,24 ptes. –suma de les 32.818 l'anterior exercici i els beneficis corresponents a aquell exercici. Es van tornar a valorar els actius de la societat per calcular el valor real del seu capital:

Quadre 2.33. Revalorització del Capital arrel de la retirada de Teresa Jaumandreu com a sòcia de J. A. Nadal i Cia (en pessetes)

Capital que había en la sociedad según el último balance	**324.773,76**
Pèrdua de valor dels vaixells	
Interés en el casco de la Guadalupe capitan Fontanills $2187.10 pues los 300$ que constan en el balance hasta 2487.10 son a mota y no tienen por lo mismo desmerito natural. Desmerito que los péritos han estimado a proporción segun nota aparte:	5.482,87
Interés en la Dorotea capitan Tomas Ferrer $2970, desmerito estimado por les péritos:	6.814,29
Interés en el Pisogas capitan Jaume Mir $3650, desmérito	8.593,92
Interés en la Mercedita capitan Duran 1800.	4.951,54
Interés en la Ondina capitan Sensat 3400	8.085,12
Interés en la India capitan Pla 4550	11.543,11
Interés en el Menorquin cap Picó 850.5.8.	2.502,11
Interés en la Conchita capitan bertran 2800	7.750,00
Crèdits dubtosos o incobrables	
Crédito dudoso cobro	13.302,77
Créditos incobrables	3.143,95

Font. Balanços de J. A. Nadal i Cia: «Liquidacion del balance que antecede para hacer la entrega a los albaceas de la difunta Teresa Jaumandreu de los 6927..33 # espresados (…).»
Por consiguiente si el capital de $64954.15.2 (el total) [324.773,76 ptes.] que había ha demerecido en los barcos y créditos dudosos e incobrables $14433.18.33 [72169,74 ptes.], el capital de Teresa Jaumandreu de $6563.14.7 [32818,55 ptes.] ha desmerecido 1458.5.7,[7291,30 ptes.] quedando por lo mismo reducido a 5150.9 [25752,25 ptes.] que con los beneficios de 363.6.26$ [d'aquell any, 1816,69 ptes.] son 5468.15.26$ [27343,94 ptes.]"

La pèrdua de valor de l'actiu era d'un 22%. Joan Nadal i Josep A. Nadal la van restar del capital de la sòcia traspassada i en el balanç per 1859 van fer dues operacions: primer van suprimir la partida de capital de la finada i el van passar a creditors pels seus hereus, i en segon lloc feien una operació absolutament incomprensible. Tornaven a calcular tot el capital de la societat, sumant-se a la seva pròpia participació la part que havien rebaixat a na Teresa –és a dir, s'adjudicaven la part que li havien reduit– i aprofitaven per rebaixar els incobrables i els

crèdits de dubtós cobrament. Un cop re-calculat el nou capital total se'l repartien proporcionalment:

Quadre 2.34. Càlcul del nou capital de la societat:

Capital i beneficis de Joan Nadal	**214.054,51**
+ Capital i beneficis de J. A. Nadal i Cia	+ 96.060,45
+ Baixa en el capital de Teresa Jaumandreu (desvaloritzat)	+ 7.291,30
- Es dedueix pels crèdits incobrables	- 3.143,88
- Es dedueix pels crèdits de dubtós cobrament que se saldaran obrint un compte corrent por si algun dia se'n cobra algun que aleshores s'abonaria	- 13.302,77
Total	**300.959,61**

Per tant, capital efectiu de la nova societat passava de les 304.879 ptes. a 300.959,54 ptes. [146] havien «pres» a Teresa una part del seu capital (la pèrdua de valor dels vaixells) i se la van quedar ells. El més lògic hauria estat que s'apliquessin el criteri de la rebaixa de capital a les seves pròpies parts (disminuint-les en un 22%) i aprofitessin l'ocasió per fer una «operació acordió» per posar els actius de la societat al dia, compensant la baixa del capital amb la baixada de valor dels vaixells. Els criteris comptables es limitaven a sumar el que es tenia, restar el que es devia i el que quedava era el capital.

Això mateix passa amb la casa Nadal i Ribó, que en tenir una estructura de holding hauria requerit una certa sofisticació a l'hora de portar els comptes, la manca de la qual els va portar problemes després de la crisi de 1866. Amb uns actius mal valorats, l'ensulsiada financera i industrial va obligar els seus socis a fer una «operació acordió» que va mutilar la casa de comerç de forma important: la totalitat dels seus actius van haver de ser re-calculats a la baixa a compte de la partida de capital.

La incorrecta valoració de l'actiu de J. A. Nadal i Cia, sobretot pel que fa als vaixells i malgrat que els socis n'eren plenament conscients, ens dóna una partida d'actiu –i per tant de

[146] Balanços de J. A. Nadal i Cia . 1959

capital– inflada, enganyosa. Finalment, en aquest cas s'haurà d'acabar saldant a la baixa no després de la crisi de 1866 sinó en el moment de liquidar la societat el 1883.

Després de la mort de Teresa Jaumandreu, encara hi va haver algunes re-fundacions de la casa. La de 1867, motivada per la mort de Joan Nadal Ferrater. El balanç per aquell any corresponia encara al pacte antic que tenien oncle i nebot: com que encara no s'havia liquidat de tot la fortuna de Joan Nadal, apareix al costat de la signatura de Josep Maria Nadal i Vilardaga la de la seva mare Dorotea Vilardaga i Julià i la dels seu oncle Anton Nadal i Pujolà, gerent de Nadal i Ribó.[147] Pocs canvis més va tenir la societat. El 1870, en una nova escriptura s'estipulava que

> Se destina el 5% del beneficio anual liquido al dependiente D. Miquel Company, y el 3% a Baudilio Julià en recompensa de sus buenos servicios y cuyos montantes son considerados como créditos particulares con intereses al ocho por ciento.

Fixem-nos amb el tipus d'interès que se li aplica: el 8%, superior al 6% de l'època. La crisi financera devia haver fet efecte en l'increment del tipus. D'altra banda, en el balanç de 1876 es pot llegir una anotació que informa que Joan Nadal i Vilardaga, germà del soci principal –Josep M. Nadal i Vilardaga– entrés a formar part de la societat:

> Como sí se verificó segun adición hecha en 1 abril de este año a nuestra contrata social, representando dicho Sr. un capital de ptas 15.000 que el socio D. José M Nadal traspasó del suyo propio a favor de dicho su Sor. hermano D. Juan segun la calendada adición y a pesar de haberse efectuado esta operación el 1 de abril indicado se acordó entre los socios que se consideraría para sus resultados como efectuada desde el 1 de enero de este año. Así pues D. José M Nadal i Vilardaga figura este año por ptas 15.000 de menos de lo que demuestra el balance firmado el año anterior.[148]

Ja s'ha explicat anteriorment, en explicar el criteri seguit per tornar a calcular el benefici dels balanços, que la causa perquè aquests no fossin fiables era que els socis anaven retirant, durant l'exercici, diners de caixa, en funció de les seves necessitats, en una confusió entre el que era empresa i el que era patrimoni propi a disposició.

L'extracció de numerari de la caixa senzillament ens mostra una manera de fer que probablement no hauria existit en vida de Joan Nadal Ferrater. Aquest tipus de societat que no contemplava el repartiment de dividend per als soci capitalista principal –un comerciant que estava interessat en l'acumulació dels beneficis al capital per fer créixer l'empresa– i tan sols oferia una remuneració –per generosa que fos– al "soci industrial", en aquest cas a gerents i

[147] Escriptura de 4 de juny de 1864 notari Òdena, per la nova societat.
[148] Balanços de J. A. Nadal i Cia , 1876

empleats de la casa, havia quedat obsoleta. El soci capitalista, en aquest cas Josep Maria Nadal i Vilardaga, no era comerciant i segurament considerava que J. A. Nadal i Cia havia de ser per ell una font de rendes, per això no estava disposat a anar acumulant els seus beneficis indefinidament a la partida de capital de la societat i es cobrava el seu «dividend» de forma ben particular: amb xocolata, sucre i diner líquid que s'anotava en un compte de creditor.

Quadre 2.35. Beneficis retirats per Josep M. Nadal (en pessetes)

Any	J. M. Nadal, saldo	particularitats
1881	Deutor: 16.357,8	Sucre, xocolata, efectiu
1882	Deutor: 15.019,55	Sucre, xocolata

Aquest fet que els socis retiressin diners de la partida de beneficis que els corresponia no va ser la causa de les «pèrdues» de la societat en la liquidació de 1883, per valor d'1/3 del capital. Aquestes eren conseqüència de la baixa en la valoració de l'actiu de la societat, cosa que havien d'haver anat fent periòdicament i no pas a última hora.

D'altra banda, la política del vell Nadal d'acumulació dels beneficis al capital sistemàtica i anual garantia tenir molta caixa i evitava problemes financers, però una acumulació seguida de capital sense reinversió –en vaixells, en la xarxa comercial, en obrir nous mercats– acabaria fent d'aquestes cases de comerç estructures obsoletes. En el nostre cas, a més, per al nét del fundador, advocat i polític, aquestes empreses eren part d'un patrimoni molt més extens, heretat, del qual esperava obtenir una renda.

Rendibilitat financera

Per calcular la rendibilitat financera no s'ha utilitzat la fórmula clàssica més acceptada de (beneficis + despeses financeres) / (capital + creditors) si no una de més senzilla: beneficis / capital. La raó és senzilla: en una casa de comerç la partida creditors no significa un crèdit financer, sinó en forma de mercaderies, que es compensa amb el dèbit de mercaderies, donat que ambdós suposen una forma de crèdit implícit, però no de caràcter financer.

Dues observacions es deriven de la lectura d'aquestes dades: la primera, que se supera el 6% –la taxa d'interès de l'època– amb escreix per la majoria d'anys; el negoci dels colonials i de la drogueria era molt rendible, amb un matís important: que la societat anèmica que va

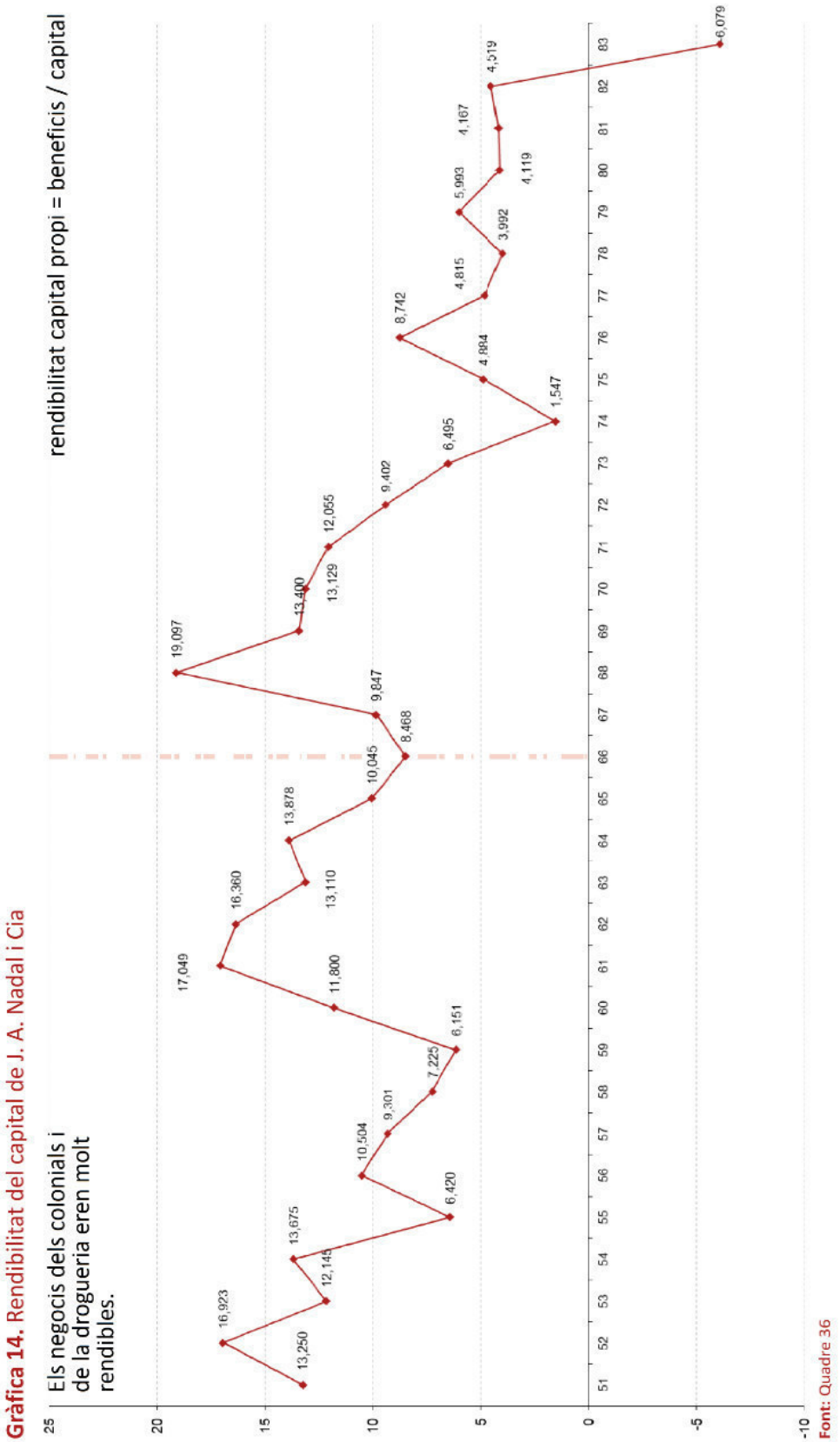
comprar Joan Nadal el 1851 tenia unes taxes de rendibilitat properes al 10% que no tornaria a tenir més que un any, 1868. Rendibilitat molt més alta de la casa de comerç de colonials pura, en decadència, que no pas la gran drogueria.

La segona, que les «puntes» d'activitat i creixement que observàvem en les gràfiques dels balanços al principi del capítol són exactament inverses en la gràfica de rendibilitat del capital. A més activitat comercial, menys rendiment, cosa totalment lògica. En moments de màxima activitat, la societat requeria de capital circulant que probablement no tenia a mà en aquell moment i l'havia de demanar a fora, a un cost superior al rendiment de la mateixa casa, si és cert que el cost del capital era del 6%. Si aquesta fos l'explicació de la baixa rendibilitat en moment de màxima activitat –un cost financer elevat per al circulant– no ens ha d'estranyar, doncs, que els comerciants intentessin evitar a tota costa haver de demanar diner fora. Aquesta observació l'hem de confirmar estudiant la taxa d'endeutament de J. A. Nadal i Cia. Provarem d'esbrinar si la casa demanava crèdit, per quin concepte, i a quin cost.

Quadre 2.36. Rendibilitat financera durant tot el període. Variacions en les partides de beneficis i de capital.

any	(1) Capital	(2) beneficis	rendibilitat capital 1/2
1851	145.353,68	19.259,52	13,25
1852	159.551,77	27.000,22	16,92
1853	179.863,02	21.844,00	12,14
1854	217.983,67	29.808,43	13,67
1855	243.753,07	15.648,88	6,42
1856	257.504,46	27.047,81	10,50
1857	281.448,51	26.178,61	9,30
1858	304.879,63	22.028,24	7,23
1859	324.773,76	19.976,43	6,15
1860	300.959,79	35.514,38	11,80
1861	336.474,17	57.366,93	17,05
1862	393.841,10	64.430,88	16,36
1863	458.271,91	60.077,51	13,11
1864	493.199,49	68.448,67	13,88
1865	559.148,16	56.163,65	10,04
1866	615.314,55	52.103,35	8,47
1867	667.417,90	65.721,48	9,85
1868	683.139,38	130.460,45	19,10
1869	763.599,83	102.325,38	13,40
1870	865.925,20	113.683,80	13,13
1871	979.609,00	118.096,53	12,06
1872	1.064.705,28	100.107,70	9,40
1873	1.146.824,13	74.483,65	6,49
1874	1.208.729,50	18.696,53	1,55
1875	1.223.637,85	59.766,35	4,88
1876	1.263.250,55	110.435,05	8,74
1877	1.340.789,10	64.561,40	4,82
1878	1.365.786,30	54.520,15	3,99
1879	1.367.599,30	81.956,45	5,99
1880	1.395.309,25	57.468,40	4,12
1881	1.412.873,05	58.871,55	4,17
1882	1.435.808,70	64.878,25	4,52
1883	1.463.016,40	-88.941,80	-6,08

Font. Balanços de J. A. Nadal i Cia

Gràfica 14. Rendibilitat del capital de J. A. Nadal i Cia

Font: Quadre 36

La taxa d'endeutament de la casa

En aquest apartat estudiarem la capacitat d'autofinançament de la societat, per saber si les vendes de J. A. Nadal i Cia eren a crèdit amb finançament exclusivament propi o si els comerciants rebien «aportacions» de capital extern –que esperaven una rendibilitat– i que els ajudava a finançar el cicle del circulant. Hem calculat, per això, la taxa endeutament, que és igual a la suma de creditors per préstecs –no per mercaderies– i lletres a pagar dividit per la suma del capital propi, els creditors i les lletres a pagar.

La primera pregunta que ens posarem és si el soci majoritari, Joan Nadal feia de creditor de la societat. En el capítol dedicat a la casa Nadal i Ribó com els deu primers anys d'activitat i creixement del magatzem de cotó van ser possibles gràcies al «crèdit» atorgat per Joan Nadal, crèdit que no fou mai retornat, sinó reconvertit en capital. En aquest cas la partida «deudas con o de Joan Nadal» és totalment irrellevant i la trobem tant en el passiu com en l'actiu (en creditors o en deutors), probablement responien a petites compres que el comerciant feia a la casa, saldades de forma irregular, amb imports molt petits. En aquesta societat, doncs, no van « utilitzar» el capital particular del soci majoritari. Joan Nadal va fer la seva aportació d'entrada, en el moment de la compra i no hi va fer ulteriors aportacions.

Qui els feia crèdit? per la partida de pèrdues i guanys podem saber que els diners avançats per la Vídua d'Antoni Romaní (fabricants de paper de l'Anoia), rebien una remuneració del 6%. El 1858, pels 6.000 duros (30.000 ptes.) rebia 450 ptes. trimestrals, i el 1860 i 1862, pels 7.000 duros (35.000 ptes.) en rebia 525. La vídua del fabricant de paper esdevindria la muller de Josep Agustí Nadal i Sastre el 1866.[149]

[149] Josefa Puigdengolas, Vídua d'Antoni Romaní Tarrés, vol liquidar l'herència dels seu marit, que tenia una societat a l'Havana, i recuperar el dot perquè es torna a casar amb Josep Agustí Nadal i Sastre. Els seus fills són Josep Antoni Romaní Puigdengolas, fabricant de paper, Josep Maria i Ramon. El repartiment de l'herència queda que el darrer rep 8.000 duros, Josep Maria 800 i Josep Antoni 16.000 duros. La mare Posa 6.000 escuts de dot. El fill Josep Maria Romaní Puigdengolas morí abans de 1873. AHPB. Notari Pla Soler. 1866.

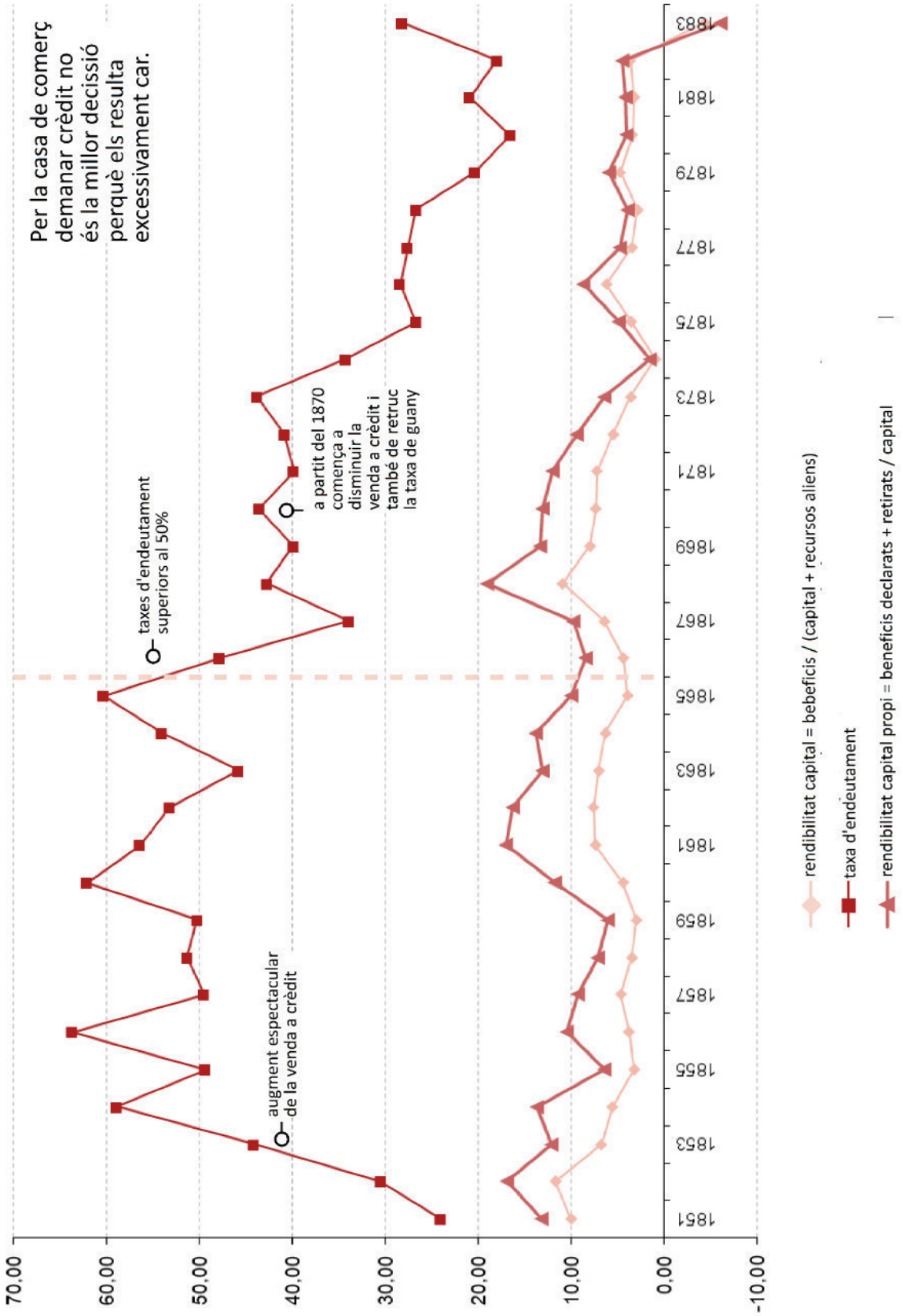
Quadre 2.37. Taxa d'endeutament de J. A. Nadal i Cia (en pessetes)

	(1) capital	(2) creditors	(3) lletres (documentos a pagar	(2+3) / (1+2+3) *100 Taxa endeutament
1851	145.353,68	46.024,02		24,05%
1852	159.551,77	70.204,06		30,56%
1853	179.863,02	134.708,88	7.672,65	44,18%
1854	217.983,67	304.238,97	8.250,00	58,91%
1855	243.753,07	234.059,41	4.039,63	49,41%
1856	257.504,46	445.821,31	5.471,30	63,67%
1857	281.448,51	276.311,48		49,54%
1858	304.879,63	322.365,63		51,39%
1859	324.773,76	329.063,62		50,33%
1860	300.959,79	493.867,92		62,14%
1861	336.474,17	435.567,06		56,42%
1862	393.841,10	449.481,33		53,30%
1863	458.271,91	387.361,47		45,81%
1864	493.199,49	581.419,36		54,10%
1865	559.148,16	850.644,15		60,34%
1866	615.314,55	544.521,70	21.331,58	47,91%
1867	667.417,90	334.519,63	9.340,50	34,00%
1868	683.139,38	466.381,80	44.421,73	42,78%
1869	763.599,83	378.045,08	129.832,28	39,94%
1870	865.925,20	523.889,98	146.913,83	43,65%
1871	979.609,00	580.852,80	69.081,35	39,88%
1872	1.064.705,28	674.277,63	62.945,10	40,91%
1873	1.146.824,13	852.518,78	43.278,70	43,86%
1874	1.208.729,50	557.305,68	73.778,35	34,30%
1875	1.223.637,85	423.835,10	22.636,55	26,73%
1876	1.263.250,55	424.242,40	77.652,15	28,43%
1877	1.340.789,10	495.853,30	14.988,30	27,59%
1878	1.365.786,30	486.487,60	12.341,45	26,75%
1879	1.367.599,30	319.291,75	30.783,20	20,38%
1880	1.395.309,25	256.015,35	21.466,35	16,59%
1881	1.412.873,05	352.363,95	22.677,70	20,98%
1882	1.435.808,70	297.999,55	18.510,70	18,06%
1883	1.463.016,40	548.535,45	27.491,20	28,25%

Font: Elaboració pròpia a partir dels balanços de J. A. Nadal i Cia

El 1862 apareix una despesa financera de 30 d'octubre amb l'anotació «intereses a Nadal i Ribó por n/pagaré de 5.000 $ por 5 meses»; els interessos pagats als seus comerciants «cosins» eren de 383,33 ptes.; un préstec amic al 3,6%, un tipus molt inferior al de mercat en un moment d'inici de dificultats financeres entre els comerciants barcelonins.

Gràfica 15. Taxa de rendibilitat i taxa d'endeutament de J. A. Nadal i Cia

Font: Elaboració pròpia a partir dels balanços de J. A. Nadal i Cia

La gràfica dibuixa dues siluetes, la de la rendibilitat i la de la taxa d'endeutament, cosa que ens permetrà veure si el finançament extern – el recurs al crèdit – podia afectar la rendibilitat del negoci. La gràfica ens hauria de confirmar si el finançament extern castigava el negoci, en la mesura en que les línies traçades per endeutament i rendibilitat tinguin una trajectòria inversa. A primer cop d'ull es podria dir que fins a 1870 això més o menys s'acompleix. L'arrencada de la casa es fa amb un augment espectacular de la venda a crèdit, paral·lela a una caiguda brusca de la taxa de rendibilitat; taxes d'endeutament superiors al 50% són arriscades i cal tenir clar que es podran aguantar.

A partir de 1870 aproximadament les dues dades segueixen una trajectòria semblant, disminueix la venda a crèdit i també ho fa la taxa de guany de la casa, a excepció del darrer any, en què la liquidació –amb pèrdues– de la societat la fa caure sobtadament. Una observació feta pel gerent de la casa en 1973 ens obliga a fer una reflexió:

> Por las malas circunstancias espresadas al principio de estas observaciones hemos tenido que apelar al crédito alguna que otra vez para poder cumplir nuestros compromisos lo cual afecta también nuestras utilidades.[150]

És a dir, no era ni habitual ni ben vist el demanar crèdit. Per a ells, «tener que apelar al Crédito» significava reduir el benefici: l'autofinançament era clau per mantenir-se en el mercat. Atenent que la casa es podia prendre el luxe de tenir una taxa d'endeutament per sobre del 50%, tot indica que la retribució del 6% a la vídua d'Antoni Romaní devia ser per donar-li una renda i no haver de re-calcular el capital. No es pot considerar crèdit.

Es pot observar en els balanços com a partir dels anys 1861 a 1865 els proveïdors de la casa exigien un document que garantís el seu cobrament futur, per això la partida «documents per pagar» es dispara en detriment dels creditors per c/c. També en aquests anys apareixien els avanços de Joan Nadal Ferrater, com hem vist. Tots els comerciants de la ciutat, fins els més acabalats, tenien problemes de liquiditat. Es tractava d'aguantar l'envestida de la crisi de la millor manera possible, encara que calgués recórrer a la demanda de crèdit de 1863, que eufemísticament anomenaven «adelanto nos ha hecho la caja Barcelonesa»– i esperar a que passés la tempesta. Els supervivents, ja ho hem vist anteriorment, foren molt pocs.

Sens dubte, la naturalesa de l'activitat comercial de J. A. Nadal i Cia va fer que patissin les repercussions de la guerra americana del bell principi. No així amb les altres cases de comerç

[150] Balanços de J. A. Nadal i Cia, any 1873

que s'han estudiat, algunes de les quals van poder anar fent la viu-viu fins a 1866, quan tot el sistema financer del país va col·lapsar.

3.7. L'Activitat naviliera de J. A. Nadal i Cia

Parts de vaixells i motes

Des del segon any de propietat de la casa de comerç, J. A. Nadal i Cia va començar a invertir en vaixells, de manera que en els balanços ens apareix la partida «buques», que hem aconseguit desglossar entre el que eren parts del casco, motes i altres, en els valors que presentem en el quadre de continuació i la seva gràfica corresponent.

Tan aviat com van prendre possessió de la casa de comerç, els Nadal van considerar que per poder dur a terme el negoci de compra-venda de colonials calia tenir vaixells; seguint la tradició naviliera de Catalunya, segons la qual aquests no eren propietaris del 100 % del vaixell sinó de «parts», com les anomenaven, o de «motes», que suposadament era una inversió destinada a una sola expedició, però que solien deixar fixa durant anys. La compra de parts de vaixells i de motes fou sobtada i molt quantiosa. En els annexos es poden consultar les dades desglossades entre parts de fusta i mota per cadascun dels vaixells.

La segona observació és que la davallada del valor en actiu dels vaixells a partir de 1857, es va revertir fins a arribar a un valor màxim, sense que puguem saber si era per noves inversions en altres vaixells o per canvi de valor dels que ja tenien en participació, ja que donen les dades de forma agregada sota la denominació «altres». Després d'aquest punt alt de 1865, la davallada del valor dels vaixells és constant i ininterrompuda a excepció de 1874. A partir d'aleshores, un cop perduda la protecció de l'estat, els vaixells de vela deixarien definitivament pas a la marina de vapor, majoritàriament en mans estrangeres. En el moment de traspassar la companyia, el valor dels vaixells era irrisori, havia passat de 74.000 ptes. a 14.000.

Quadre 2.38. Valor de la partida de vaixells de J. A. Nadal i Cia (en pessetes)

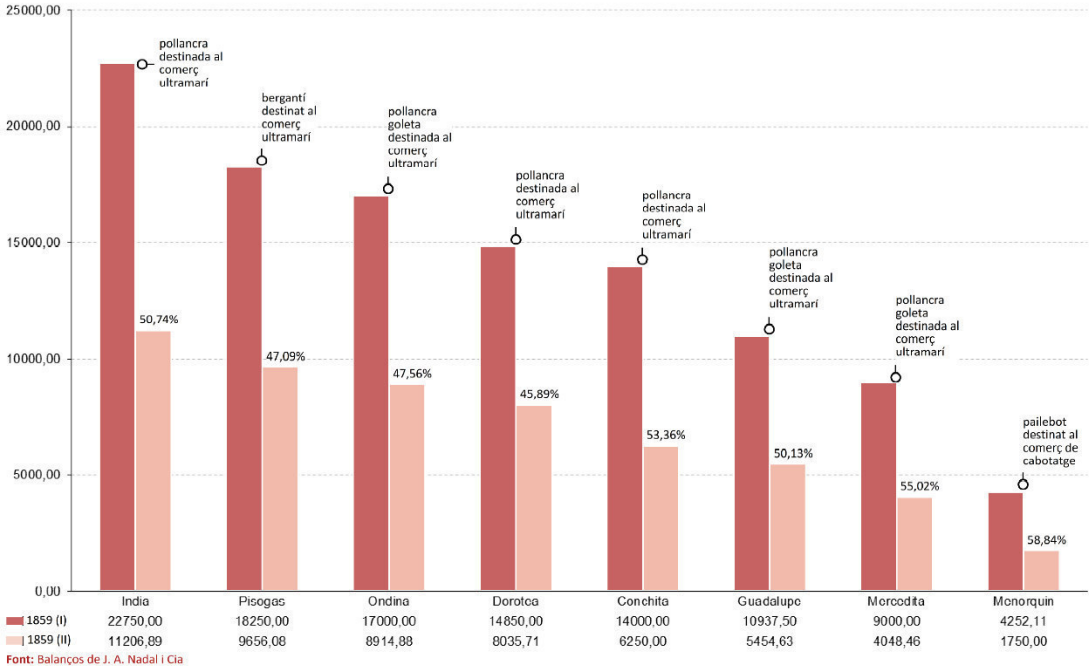
Any	casco	mota	"amortització" (a) i "resto barcos"	Nº de vaixells (Casco/mota)	total
1853	12.863,35	0,00	0,00	1	12.863,35
1854	27.287,50	0,00	0,00	2	27.287,50
1855	67.954,38	476,50	0,00	5/1	68.430,88
1856	113.954,38	0,00	0,00	8	113.954,38
1857	120.855,68	1.220,92	0,00	9/1	122.076,60
1858	120.855,68	0,00	0,00	9	120.855,68
1859	112.538,31	0,00	0,00	8	112.538,31
1860	110.538,31	0,00	0,00	8	110.538,31
1861	109.163,81	0,00	0,00	8	109.163,81
1862	109.163,81	1.000,00	0,00	8/1	110.163,81
1863	91.437,50	0,00	23.276,31	5	114.713,81
1864	91.437,50	0,00	35.776,30	5	127.213,81
1865	91.437,50	0,00	37.276,31	5	128.713,81
1866	95.987,50	15.000,00	0,00	6/3	110.987,50
1867	95.987,50	15.000,00	0,00	6/3	110.987,50
1868	95.987,50	15.000,00	0,00	6/3	110.987,50
1869	85.987,50	17.500,00	-5.000,00	6/3	103.487,50
1870	77.737,50	24.000,00	0,00	5/4	101.737,50
1871	77.737,50	22.500,00	0,00	5/4	100.237,50
1872	77.737,50	8.000,00	-5.000,00	5/3	85.737,50
1873	77.737,50	8.000,00	-5.000,00	5/3	85.737,50
1874	82.145,00	17.250,00	-5.000,00	5/3	99.395,00
1875	62.737,50	5.500,00	-5.000,00	4/3	68.237,50
1876	62.737,50	23.000,00	-5.000,00	4/4	85.737,50
1877	62.737,50	22.000,00	-5.000,00	4/4	84.737,50
1878	62.737,50	12.000,00	-5.000,00	4/4	74.737,50
1879	53.737,50	35.000,00	-5.000,00	3/6	88.737,50
1880	53.737,50	16.750,00	-5.000,00	3/4	70.487,50
1881	53.737,50	16.750,00	-5.000,00	3/4	70.487,50
1882	62.192,90	11.500,00	-5.000,00	3/3	73.692,90
1883	48.192,90	6.500,00	-40.692,90	2/2	14.000,00

(a) L'anotació -5.000, que pertany a una partida de amortització que anoten els comerciants en el balanç, sorprenentment no la restaven del valor total dels vaixells. És a dir, anotaven la possible pèrdua de valor dels vaixells de 5000 ptes. anuals, però que en no restar realment a l'hora de calcular el valor total de «buques» no amortitzava aquesta partida perquè no s'acumulava.

Pèrdua de valor dels vaixells (1859)

Atès que la partida de vaixells estava sobrevalorada, com que es compensava en la part del passiu amb la partida de capital, el valor global de la societat no era el real, sinó inferior al declarat. La reticència en amortitzar el valor dels vaixells i d'anar disminuint el seu valor en l'actiu a mida que passaven els anys es fa més sorprenent si es té en compte que l'any 1859, amb la mort de Teresa Jaumandreu, sòcia de J. A. Nadal i Cia si que es va calcular aquesta pèrdua de valor, però sorprenentment en els balanços es va decidir no variar el seu import. És a dir, a l'hora de saldar el deute amb la finada se li va rebaixar la seva participació amb la pèrdua de valor dels vaixells, però els socis restants no es van aplicar el mateix criteri a ells i la societat va seguir tenint una partida de «buques» que estava sobrevalorada.

Gràfica 16. Disminució del valor dels vaixells que posseïa J. A. Nadal i Cia (1859 / en pessetes)

Font: Balanços de J. A. Nadal i Cia

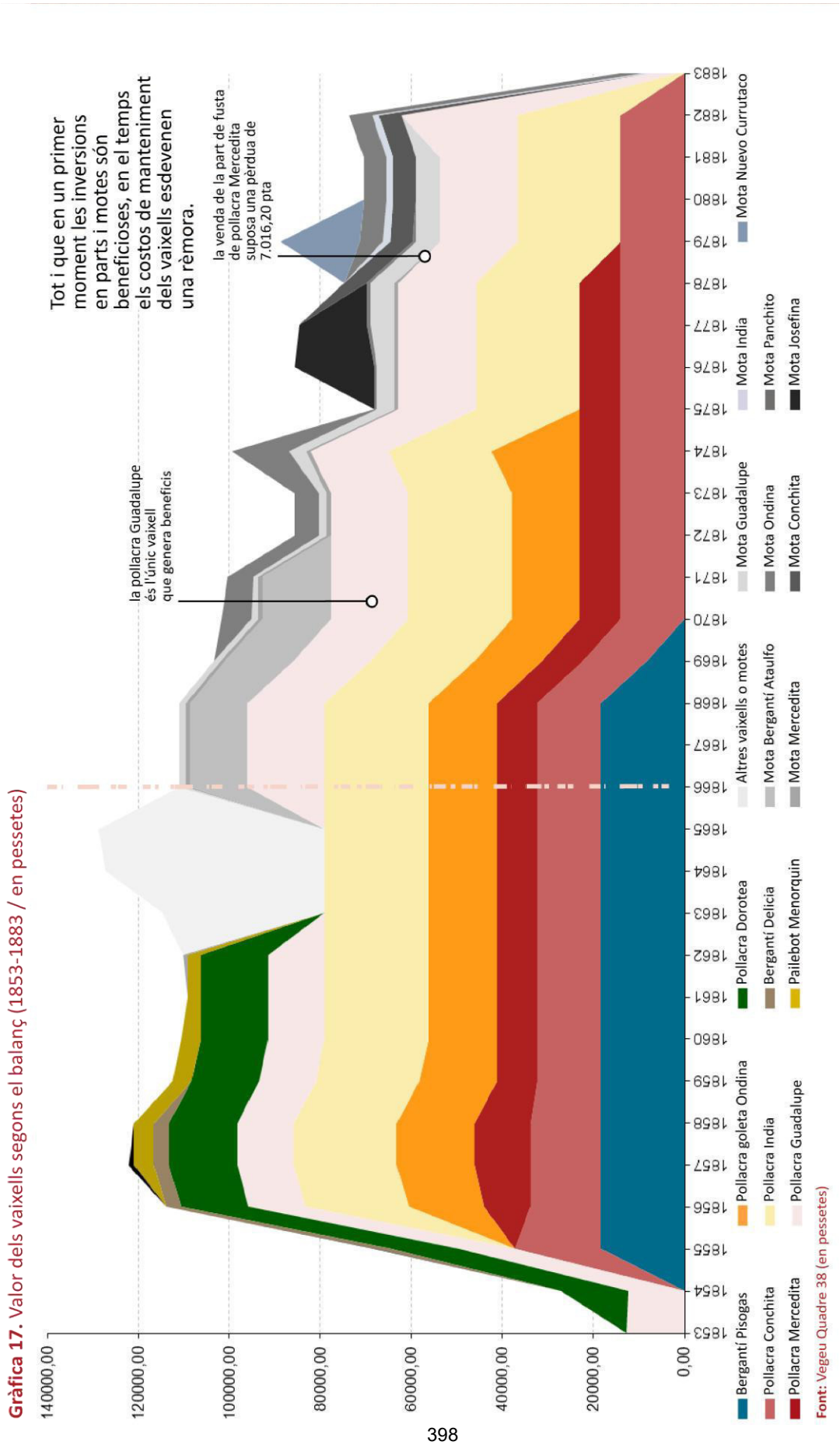
India	Pisogas	Ondina	Dorotea	Conchita	Guadalupe	Mercedita	Menorquin
50,74 %	47,09 %	47,56 %	45,89 %	55,36 %	50,13 %	55,02 %	58,84 %

Font: Balanços de J. A. Nadal i Cia. 1859

Aquell any la pèrdua de valor de la flota era del 51% de mitjana. Si tenim en compte que en el moment de liquidar va ser del 81 % (de 74.000 ptes. a 14.000), és evident que haver anat amortitzant-ne el valor paulatinament els hauria estalviat haver-ho de fer de cop al final, tot i

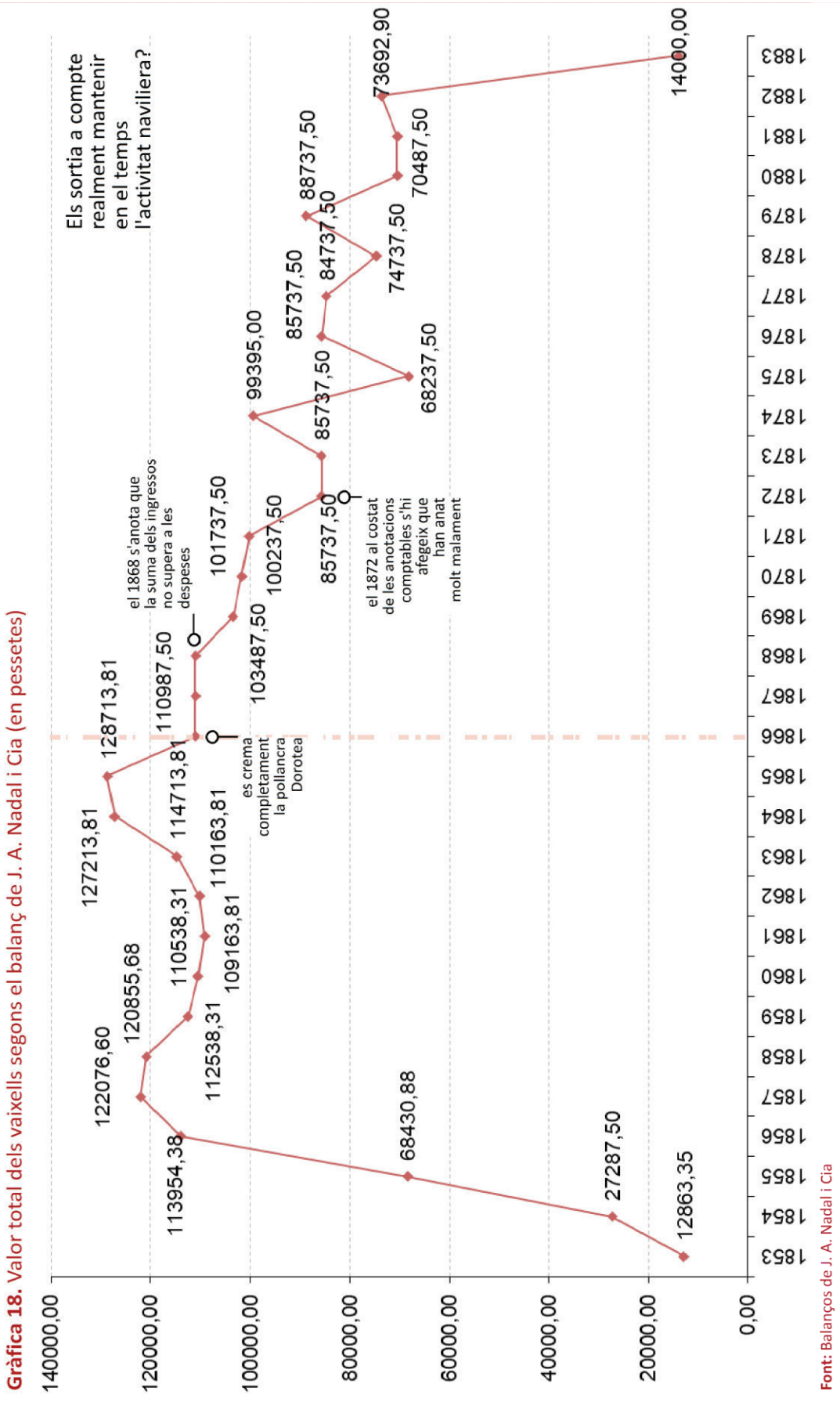
que de cara al negoci això no tenia repercussió –només de cara a la correcta valoració dels actius i elaboració dels balanços– si que els hauria servit per valorar en el moment adequat si els sortia a compte o no seguir fent de naviliers, perquè segur que les naus tenien un cost de manteniment que s'haurien pogut estalviar, o potser haurien decidit comprar un vapor o aliar-se amb una societat que es dediques a la navegació a vapor.

.

Gràfica 17. Valor dels vaixells segons el balanç (1853-1883 / en pessetes)

Font: Vegeu Quadre 38 (en pessetes)

Gràfica 18. Valor total dels vaixells segons el balanç de J. A. Nadal i Cia (en pessetes)

Font: Balanços de J. A. Nadal i Cia

Expedicions

Malauradament no tenim un registre de les expedicions que van dur a terme els vaixells de J. A. Nadal i Cia. Però amb les dades dels balanços i sobretot amb els comptes de pèrdues i guanys es poden reconstruir rutes, els productes que duien i en algun cas és possible estimar si l'expedició s'havia saldat amb èxit o no. És important esbrinar si l'activitat naviliera de J. A. Nadal i Cia era imprescindible per a poder subministrar-se de tots aquells productes que venia, o si aquesta hauria pogut formar per si sola una companyia diferent. Vistes algunes informacions sobre les rutes seguides pels vaixells, tenim els nostres dubtes que ho fos; en canvi, els resultats de les expedicions afectaven els resultats de la casa de manera molt directa.

Quadre 2.39. Vaixells, origen / productes exportats – productes importats / destí (si consta la informació)

Vaixell	1858	1860	1862
Menorquin	Liorna/ Cànem, blat de moro, farina Trieste/ anis/ Rio (a)	Liorna (d) Tránsito	Cajas i bultos tránsito / Marsella / Vigo (i)
Dorotea	Sucre, Aiguardent (b)	Espanya / vino para el Río de la Plata – cotó (e)	564 caixes sucre a comissió, guany per les seves 4 ½ parts
Guadalupe	Sucre (c)	Espanya/ vino de Málaga – cueros y algodón (f)	Safrà a comissió
Ondina	Vi negre	Santiago (g)	400 barr. harina
Pisogas		Garras, harina Santander, Pieles caballo (h)	(j)
Conchita		Buenos Ayres	Pipas vino a comisión
Mercedita			Rio Janeiro / articulos a comisión (k)
Veloz Pasajera			L'Havana / cocos
India			Cueros

(a) Se suposa el destí a Río, ja que és l'única localitat on venen anis segons els comptes de pèrdues i guanys.
(b) Torna amb 220 onzes d'or.
(c) Major benefici de tots els vaixells.
(d) Especifiquen que le Menorquin «en su transito...». El saldo de l'expedició va ser negatiu.
(e) Saldo molt positiu. La venda del vi no era a comissió sinó directa.
(f) Saldo molt positiu, el vi era a comissió.
(g) Expedició saldada amb pèrdues.
(h) Saldo molt positiu.
(i) Hi ha algunes expedicions que queden sense aclarir a quin vaixell pertanyien i les adjudiquem al Menorquin, que tot indica que feia cabotatge.
(j) Expedició amb saldo molt positiu per les seves 6 ½ parts, No diu quin producte ni localitats.
(k) No sabem si Rio era el destí o l'origen dels articles a comissió.

En un estudi local sobre marina mercant al Masnou hi ha unes dades interessants que fan referència als vaixells de J. A. Nadal i Cia. L'estudi és per 1860 i ens indica que la Dorotea, pilotada per Tomàs Ferrer, va tornar a Barcelona de Charleston –duia cotó, sens dubte. La Guadalupe, conduïda per Joan Fontanills, de Paraíba, al Brasil; segons els balanços, la Guadalupe havia sortit el 1859 carregada de vi, sense que en coneguem el destí. D'altra banda, la Mercedita, pilotada per Pere Duran, va sortir cap a Rio de la Plata –també segurament carregada de vi– i l'Ondina, amb Pere Sensat al timó, sortia cap a l'Havana. Els vaixells de J. A. Nadal i Cia. feien la carrera Americana i responien a l'esquema dibuixat per Fradera fa 30 anys.[151]

El Menorquin sembla que era l'únic que feia exclusivament comerç de cabotatge i cobria l'àrea dels ports italians, francesos i fins i tot del nord de la Península. La resta de vaixells feien la ruta d'Amèrica. Aparentment hi duien vi (a comissió o per compte propi) i tornaven amb cotó, cuiros, sucre, i espècies. Algun d'ells feia parada i fonda a ports de la Península com ara a Santander per proveir-se de farina, etc. Les expedicions que els reportaven més beneficis eren les que tornaven amb cotó i cuiros i havien sortit amb vi.

Les expedicions de la Guadalupe eren preparades juntament amb Crosa, qui n'era copropietari. Feia la ruta americana i sens dubte portava anyil i totes les altres mercaderies que J. A. Nadal i Cia. tenia a mitges amb ell, colonials en la seva pràctica totalitat. Però també omplia el vaixell amb cuiros o cotó, que possiblement anaven al magatzem de Nadal i Ribó.

És evident que els vaixells sortien carregats amb el que es podia exportar des d'aquí –vi català o andalús– i es tornava amb el que els pogués donar «máximas utilidades», independentment que fossin o no productes de drogueria propis del negoci de la casa. Si bé alguns dels productes importats pels vaixells es venien a J. A. Nadal i Cia, la finalitat de les expedicions no era, ni de bon tros, proveir el magatzem de mercaderies. L'activitat naviliera de J. A. Nadal i Cia podia haver estat perfectament fora de la casa, formant una societat independent.

S'ha considerat que les dades que en algunes ocasions es presenten en el balanç –a part de la partida de vaixells– en comptes d'actiu o de passiu (segons si són positives o negatives), són els rendiments dels vaixells. El problema és que si aquestes dades corresponen al resultat

[151] També Carbonell (1996), pp. 94-99. El 1866, segons els balanços, J. A. Nadal i Cia va comprar la part de la Guadalupe que pertanyia a Crosa per 300$, és a dir, 1.500 ptes. Ens preguntem si el vaixell estava matriculat a Cadis i si la causes de la compra foren les fallides de cases de comerç gaditanes arrel de la crisis financera de 1866. Vegeu Cozar (1999).

de les expedicions, el seu saldo s'hauria d'haver passat al compte de resultats, que no posseïm per tots els anys i que, lògicament, hauria d'estar saldat en el moment de fer el balanç.

Considerem, doncs, que el resultat de les expedicions que no estan incloses en el benefici és perquè eren expedicions que no havien finalitzat o no s'havia saldat el seu resultat entre els participants. Si creuem els comptes de pèrdues i guanys, les anotacions dels mateixos comerciants i les xifres dels vaixells en els comptes de deutors o creditors, les dades tan sols ens indiquen que si l'import és negatiu l'expedició estava per saldar amb els altres consignataris, sense que sapiguem si aquesta els aportaria guany o pèrdua.

Per exemple: per l'any 1859 tenim un saldo negatiu enorme de la Ondina que havia sortit cap a Cuba(pel cost dels béns que duia a bord?) i sabem que l'expedició s'havia saldat amb pèrdues el 1860, quan va tornar. Però també sabem que el saldo de l'expedició per 1860 del Pisogas va ser molt positiu pels comerciants segons pèrdues i guanys, mentre que en el balanç ens torna a aparèixer com a compte creditor per més de 100.000 ptes. Aquest darrer devia ser l'import que J. A. Nadal i Cia havia de liquidar amb els copropietaris del vaixell. D'altra banda, les anotacions dels comerciants pels anys 1873 i següents, en què afirmen que la Guadalupe és la única que els aporta guanys, no coincideix tampoc amb un saldo positiu en el balanç; el «comptes corrents» tornen a tenir un saldo creditor important.

No ens podem aventurar a fer més especulacions sobre les expedicions de vaixells amb les dades de què disposem. Només afegir que durant tota la dècada de 1970 i els primer anys del 80 se seguia participant en moltes expedicions de vaixells –si ens atenem a la quantitat de comptes oberts– amb saldos de vegades deutors de vegades creditors, per imports més petits, això si. J. A. Nadal i Cia. no va deixar mai, doncs, aquesta activitat naviliera.

Es té la impressió que de la mateixa manera que Joan Nadal va «adjudicar» a la societat Nadal i Ribó la inversió en ferrocarrils (transport interior de mercaderies), també va adjudicar a J. A. Nadal i Cia la inversió en vaixells (transport pel comerç exterior. Cada casa tenia els seus mitjans de transport vinculats, la primera transport a vapor, modern, i la segona, navegació de fusta i vela, a punt d'esdevenir obsolet.

Les dificultats de la marina mercant

En les memòries de resultats els comerciants feien un seguit d'observacions al final del balanç referents a l'exercici econòmic que acabaven de tancar. Alguns dels comentaris eren referents a llur activitat naviliera i van començar a partir de l'any 1866. El 1866 reconeixien la pèrdua de 14.850 ptes. causada per l'incendi de la pollacra Dorotea «incendiada por los peruanos». A partir d'aleshores les cites als vaixells solien sempre deixar patent les dificultats que les expedicions podessin algun benefici. Per exemple, en el balanç de 1868 es pot llegir:

> Como el capital de nuestros intereses en buques constituídos en su mayor parte de partes de barco, desmerece con la contínuidad y se hace nominal, aunque ausiliado con las mejoras de sus propios beneficios ni llega a igualar el líquido al coste hemos creído oportuno por razones espuestas en la observacion 2 ir amortizandolo empezando este año con 1000 duros.

Ja hem comentat que aquesta amortització no era real, ells anotaven cada any les 5.000 ptes. d'amortització dels vaixells, però l'any següent no havien restat aquestes 5.000 ptes., sinó que seguien valorant-los igual, i tornaven a «dotar» 5000 ptes. com a amortització, sense que s'amortitzessin realment els vaixells. Per 1869 anotaven:

> Empezada [l'amortització] en el prosimo año con 1.000 $ en el presente hemos tenido que aumentar la cantidad nos habíamos propuesto por la pérdida del Bergantín Pisogas naufragado en Martin Garcia en 11 octubre de este año y como quiera que en el presente no haya llegado a nuestro conocimiento el resultado de tan lamentable acontecimiento a nuestro interés del mismo hemos rebajado 2000.

Les expedicions duraven més d'un exercici i sovint els comerciants no tenien notícies de com anaven fins al cap d'un temps: com podem veure no sempre eren positives: en aquest cas el saldo del seu crèdit en el bergantí Pisogas, de 8.250 ptes. el donaven per extingit:

> Con $908,850 [4.544,25 ptes.] del 24,900 por ciento que recobramos de la liquidación final de aquel buque más 741,150 [3.705,75 ptes.] procedentes de rendimientos de nuestros intereses en buques que han duplicado dicha cantidad.

Gairebé no es troba cap anotació que parli del la navegació en positiu. L'any 1872 deien: «En este año en particular el negocio maritimo ha sido muy fatal de modo que por el interés que representamos en varios buques nos ha acarreado una pérdida de alguna consideración en la forma siguiente»:

Quadre 2.40. Despeses dels vaixells de J. A. Nadal i Cia (1872)

Por seguro del capital representamos en ellos	**515,725**
Por reposición del capital tenemos a mota	1.158,675
Por la parte nos corresponde en los reparos efectuados	786,000

Fixem-nos en l'anotació segona del quadre: la reposició del capital a mota era automàtica. Suposadament la mota era una aportació de l'interessat en l'expedició de caràcter variable, però hem pogut observar que les participacions en vaixells les dividien en «parte de barco» i «mota» i ambdues eren fixes al llarg dels anys.

El 1873 els comerciants repetien la lletania:

> En el negocio de barcos tampoco hemos sido afortunados pues durante el año apenas ha llegado alguno de los pocos en que estamos interesados y lo temible es que cuando estos regresen en el año que vamos a entrar traigan pérdidas por cuanto los viages largos presuponen malos negocios por el deseo que los capitanes tienen de regresar a Barcelona con utilidades.

Recordem que Joan Nadal Ferrater feia 6 anys que era mort i que el seu nét no es dedicava al negoci: si suposem que l'estratègia de compra de parts de vaixell i inversió en motes havia estat imprescindible a l'inici de la societat per a poder-se subministrar els productes, poc a poc és va fent evident que l'activitat naviliera era origen d'importants crebants per a la casa; no tinc cap dubte que si el vell Nadal hagués estat viu hauria liquidat el negoci de vaixells o l'hauria reorientat cap a la navegació de vapor. Els vaixells eren obsolets i els produïen més costos en reparacions que no pas beneficis de les expedicions: la única que els donava algun guany era la Guadalupe.[152]

Per tant, les pèrdues els venien del baix rendiment de les expedicions, del mal estat dels vaixells, els costos de reparació i les assegurances, però el transport de mercaderies els seguia sent imprescindible –encara que eren mercaderies no vinculades exclusivament al magatzem– i els seus guanys, impossibles de calcular per ser indirectes, compensava la pèrdua de l'actiu dels vaixells. És impossible saber si en aquells anys ja era més rendible contractar el servei a una marina mercant més eficient, ni si l'especialització del comerç exterior ho permetia, però el més

[152] Per 1875: «Este año los buques no nos han dado más que pérdidas escepto la Guadalupe aparte que tuvo que venderse la desgraciada Ondina en cuya realización sufrimos bastantes quebrantos por la parte que interesabamos. 1876, Tampoco hemos obtenido ventajas en los pocos buques que nos quedan, por no haber vuelto de viaje en todo el año, escepto la Guadalupe que nos dejó como siempre alguna utilidad».

lògic seria que aquest procés s'hagués anat fent durant la segona meitat del segle XIX amb el desenvolupament d'una marina mercant a vapor.

Quadre 2.41. Compte de costos de vaixells (1880)

Seguro Conchita	-1.183,50
Seguro India	-406,00
Seguro Guadalupe	-3.057,80
Reparación y pérdida Guadalupe	-5.924,55
Pérdida en $150 Ondina	-636,50
Beneficio de $3500 a mota en bergantin Nuevo Currutaco	2.164,95
Beneficio de $1000 bergantin goleta Rosa Costa	282,75
Saldo	**-8.760,65**

En la liquidació de la casa podem veure com els comerciants van fer una nova valoració dels actius en la qual els vaixells van ser els que van patir la davallada més important.

3.8. Liquidació i traspàs de J. A. Nadal i Cia

J. A. Nadal i Cia gaudia de molt bona salut en el moment del seu traspàs. Les raons de la seva venda van ser de relleu. El seu gerent de tota la vida, qui coneixia bé la casa, Josep Agustí Nadal i Sastre moria el 25 de gener de 1883 i el nou soci majoritari, Josep M. Nadal, era advocat i no es dedicava al comerç. No hi havia més relleu, doncs que els mateixos empleats de la casa. Per això el canvi de propietat va ser senzill, i els pagaments establerts dels nous propietaris als vells, van ser fixats a terminis.

Mirem, a continuació quin és el balanç i el compte de Pèrdues i Guanys per aquest últim exercici de J. A. Nadal i Cia, .

Quadre 2.42. Pèrdues i Guanys per 1883, any de la liquidació de J .A. Nadal i Cia.

Partida	**%**	**pèrdues**	**guanys**	**%**	**Partida**
Despeses generals	59,33	56.347,80	58.985,00	62,10	Mercaderies Generals
Danys i descomptes	4,48	4.252,90	1.787,85	1,88	Dipòsit a Sabadell
Accions diverses	20,26	19.245,00	1.476,85	1,55	Dipòsit a Terrassa
Interessos en vaixells	14,64	13.905,95	2.045,25	2,15	Gèneres a comissió
Casa de Valls	0,92	874,00	4.099,00	4,32	Articles comprats c/diversos
Nivelacions i altres	0,37	351,80	946,00	1,00	Despeses exportació
			798,85	0,84	Documents en cartera
			3.121,50	3,29	Anyils a comissió
			17.804,70	18,75	Interessos, comissions
			3.912,45	*4,12*	*Pèrdues*
suma		**94.977,45**	**94.977,45**		

A les pèrdues ordinàries de 3.912,45 ptes. li afegien unes pèrdues extraordinàries que, segons ells «si la sociedad no hubiere acordado proceder a su liquidación no figurarían en dicha pérdida las cantidades siguientes»:

Baixa del magatzem de l'Eixample	44.166,45
Baixa dels interessos en vaixells	35.692,70
Despeses de mercaderies a pagar	5.170,20
Total	**85.029,35**

Per tant, els comptes de liquidació els resumien en:

Pèrdua ordinària	3.912,45
Pèrdua extraordinària	85.029,35
Pèrdua total	**88.941,80**

Les pèrdues per la liquidació d'actius mal valorats pujaven a 88.941,80 ptes., cosa que va obligar a traspassar la societat prèvia operació acordió, operació forçada per la valoració a la baixa dels actius i per la necessitat de saldar els deutes pendents que els socis tenien amb la seva pròpia societat, de diners o mercaderies retirades a crèdit. Els nous socis es quedaven el magatzem de l'Eixample i els «residus» dels vaixells però a un valor molt inferior al que tenien comptabilitzat el 1882.

Quadre 2.43. Pèrdua de valor del magatzem i dels vaixells

	Valor balanç 1882	Valor balanç 1883	Pèrdua de valor
Magatzem de l'Eixample	119.166,45	75.000,00	44.166,45
Vaixells	68.692,90	14.000,00	54.692,90

La baixada de valor dels vaixells la van dividir en dos parts, una que van passar a pèrdues per valor de 13.905,95 ptes. i l'altra, que anomenaven «extraordinària» de 35.692,70 ptes. (que sumaven 49.598,65, un import inferior al calculat per nosaltres segons els balanços, amb una diferència de 5.094,25 ptes.) Vegem el desglossament de com quedava la partida de capital fet per ells mateixos:

Quadre 2.44. Partida de capital de la liquidació de J. A. Nadal i Cia

soci	(19 Pèrdues	(2) Han retirat	(3)=1+2 Total	(4) Capital 1883	(5) = 4-3 Capital 1884
Josep A. Nadal i Sastre	37.006,40	129.607,70	166.614,10	608.722,75	442.108,60
J. M. Nadal Vilardaga	41.032,80	149.147,05	190.179,85	674.954,05	484.774,20
Joan Nadal Vilardaga	10.902,60	52.914,75	63.817,35	179.339,65	115.522,30
total	**88.941,80**	**331.669,50**	**420.611,30**	**1.463.016,40**	**1.042.405,10**

Font: Balanços de J. A. Nadal i Cia , 1883.

El capital traspassat va quedar reduït a un 71,25 %, part per les pèrdues d'actius però sobretot per la enorme quantitat de diners que havien anat retirant els socis. La societat la van traspassar a Miquel Company Vergés, Pau Brugués i Puigdengolas i Pau Galí i Coll, antics empleats de la casa. La nova societat s'anomenaria Company, Brugués i Galí. El traspàs de la societat implicava la venda de les mercaderies existents en aquell moment, que es van valorar en 352.940,95 ptes.

Quadre 2.45. Balanç de J.A. Nadal i Cia per 1 de gemer de 1884, en traspàs

ACTIU				PASSIU			
Efectivo	Existencia en caja segun arqueo	70.212,25		Documentos	De giro a ntro cargo pendientes de pago		27.491,20
	Ecsistencia en el Banco de Barcelona	112.394,55	182.606,80	Gastos	A pagar de varias mercancías debemos recibir		5.170,20
Propiedades	Casa almacén calle Ausias March n 108		75.000,00	Acreedores	Acreedores de esta	4.635,35	
Mercaderías	50 cajas cato negro		1354,10		Acreedores varios	1.990,85	
Documentos	Documentos para cobrar	9.433,85			Acreedores por documentos de giro	2.321,50	
De giro	Documentos para negociar	8.957,10			Acreedores del exterior	22.027,65	
	Documentos en cartera plazas extrangeras	22.838,30	41.229,25		Acreedores por cuenta corriente	509.485,40	
Acciones	126 acciones de la soc. Jaumandreu i Cia evaluadas		4.725,00		Corredores de esta plaza, sus cuentas	2.904,50	543.365,25
Buques	Intereses tenemos en los mismos segun relación		14.000,00	Capital			1.042.405,10
Mercaderías	En camino segun relación		48.526,65				
Créditos	Deudores de esta	3.824,25					
	Deudores varios	1.019,15					
	Deudores por cuenta corriente	1.164.527,85	1.169.371,25				
	Dudosos de cobro segun relación		81.618,70				
Suma			**1.618.437,75**		**Suma**		**1.618.431,75**

3.9. Conclusions

Fins aquí l'estudi de dues cases de comerç, una orientada a la indústria i els transports interiors, l'altra orientada a la importació i exportació i al transport exterior. L'arxiu de la Família Nadal ens la font documental per establir els mecanismes de la relació entre comerç, indústria i transport, relació coneguda i demostrada pels historiadors clàssics de la història econòmica de Catalunya i que gràcies als comptes d'explotació de les dues cases estudiades s'ha pogut confirmar fil per randa les seves hipòtesis amb el detall imprescindible i per tot el període de consolidació de la industrialització catalana, entre 1828 i 1867.

Amb l'estudi de Nadal i Ribó acabat i publicat en la Revista d'Història industrial, els comptes de Nadal i Cia encara ens permetien reforçar més aquestes hipòtesis. Aquesta segona casa de comerç era dues cases en una: la importació i venda de colonials i la naviliera: les dues orientades al comerç exterior, també per un període llarg i amb prou documentació com per acabar de confirmar les hipòtesis plantejades per Pierre Vilar.

Les cases de comerç d'importació de colonials es van haver de reestructurar durant el segle XIX: d'una banda, els calia ampliar el catàleg, anar deixant de banda els colonials com el cafè i els cuiros per importar inputs per la indústria tèxtil, colonials (com l'anyil o els palos) o produïts per la indústria química: els marges de benefici eren molt diferents segons els productes, però això és propi de les empreses comercials: has de tenir un catàleg molt ampli per mantenir els clients, encara que algun producte no et doni gaire marge.

La venda havien de fer-la a crèdit i amb corresponsals molt especialment el de la península, calia tenir molta musculatura de caixa per poder aguantar més d'una 50% de taxa d'endeutament per creditors, perquè el corresponsal no tenia capacitat financera per estocar perquè el seu mercat era massa petit o el marge massa curt.

L'activitat naviliera va ser una activitat que complementava la comercial, afegida a la casa de comerç el 1853, quan és adquirida pels Nadal, és una aposta per reestructurar la casa i fer-la créixer. Calia anar a buscar les mercaderies a Amèrica, Londres o Marsella (probablement també per fornir la seva casa «germana» Nadal i Ribó), però el viatge en si difícilment va ser negoci a partir dels anys 60. S'hi va invertir fort al principi i també després de la crisi de 1866 (ja mort el patriarca Nadal). Va ser una aposta estratègica però a partir de la dècada dels setanta el cost d'oportunitat ja era massa elevat per l'obsolescència dels seus vaixells de fusta i vela.

Una externalització del transport de marina mercant separat la comercialització dels colonials potser ja hauria estat millot opció: no sabem si la casa no ho fa perquè no era possible, perquè no era rendible, o perquè el seu gerent de tota la vida és molt vell i els seus socis i renebots no es dediquen al negoci. El que queda clar és que a finals de segle, la navegació de fusta i vela és totalment ineficient i serà un llast per la casa de comerç.

Si el net i hereu de Joan Nadal liquida ràpidament Nadal i Ribó, amb desavinença clara amb el seu cosí Joaquim Ribó, poc després de la mort de l'avi, amb Nadal i Cia. va esperar força més, fins a 1883 i va traspassar una casa de comerç amb bona salut. Són dos finals diferents però amb un aspecte en comú: cadascuna de els cases de comerç havia complert una funció clara dins el seu sector: magatzem de cotó i inversió en indústria tèxtil, magatzem de colonials i inversió en navegació.

La feina estava feta, algú altre va prendre el relleu a Joan Nadal i els seus socis. El patriarca de la família havia tenir un paper clau en la fundació, creixement i reconversió de les dues cases de comerç: dues societats que van funcionar 40 anys a plena activitat, generant benefici, reconvertint el negoci, construint el mercat, invertint en tecnologia i contribuint a la consolidació de la industrialització catalana del segle XIX.

CONCLUSIONS

Recapitulació

> The Industrial Revolution was the most radical transformation in the global model of development which took place since the Neolithic Revolution, and was not originated in the Mediterranean but in Britain during the last decades of the eighteenth century. The great majority of the Mediterranean was left on the sidelines of the First Industrial Revolution which, from England, gradually spread around the neighbour regions of Western Europe during the nineteenth century. The only Mediterranean exceptions were Catalonia, the Genoa-Milan-Turin triangle and Marseille in the North-west corner of the Great Sea, where industrialization took off. The rest of the Mediterranean recorded poor levels of industrialization or even deindustrialization throughout the nineteenth century.[1]

L'acumulació de capital a Catalunya va jugar un paper imprescindible per poder finançar els canvis de sistema econòmic durant el segle XIX, com a qualsevol altre procés d'industrialització. Aquesta acumulació es composa de diversos factors, un dels quals té per unitat de mesura els diners i una de les vies per estimar-lo és calcular la xifra d'inversió total en tots els sectors. Aquesta xifra s'ha calculat al llarg del segle XX amb metodologies diverses i se n'han presentat algunes dades en la introducció d'aquest treball. En una de les darreres estimacions, Pere Pascual va calcular que el 35% del total de 579,9 milions de pessetes van anar a la inversió en la construcció de la xarxa ferroviària de Catalunya. El ferrocarril, per tant, era camp de joc de primer ordre en la captació de capitals.

En estudiar a fons l'origen d'aquest finançament amb el buidat de totes els actes de reunions d'accionistes dipositades a l'Arxiu Nacional de Catalunya, vaig va constatar que totes les línies van ser finançades per un gran nombre de petits accionistes i pocs de grans, alguns dels quals n'eren promotors. Vaig registrar un total de 6.633 noms diferents de persones i cases de comerç que en posseïen accions. Aquest va ser, per tant, un projecte compartit de les primeres grans companyies per accions que es van constituir a Catalunya.

Entre els noms que més destacaven, per ser promotors de les línies o per ser grans accionistes, es van trobar coincidències importants amb noms de persones i de cases de comerç amb la base de dades que estava creant el departament d'Història Econòmica de la Universitat

de Barcelona, des de principis dels anys noranta, en un projecte de buidat de totes les constitucions de societats registrades en els protocols notarials del XIX. Per tant, hi havia un conjunt de persones i cases de comerç que eren presents tant en la indústria com en el ferrocarril.

Coneguts els noms, calia trobar com es relacionaven i vinculaven aquests tres pilars de la Catalunya del dinou: cases de comerç, ferrocarril i indústria; qui era primer, qui arrossegava qui i quins interessos creuats tenien tant persones com cases. Es van seleccionar els més rellevants i va començar la recerca, a tots els arxius existents i altres fonts, de qui eren, què feien i, sobretot, si quedava documentació econòmica o comercial de l'època per poder entendre la seva forma de treballar.

De la majoria d'ells es van trobar dades econòmiques en inventaris, registres d'hipoteques, plets entre comerciants i altres documents públics, que ja permetien tenir una idea de com operaven, com movien els diners i, sobretot, com els havien acumulat. Quedava per definir exactament què era una casa de comerç, perquè n'hi havia tantes i tan diverses a la Catalunya del dinou i perquè no seguien un patró únic.

Quedava clar que la casa de comerç no era un establiment tipificat, sinó que seria l'evolució de la «botiga» de què ens parlava Pierre Vilar: un artefacte formal que els permetia allotjar els negocis que emprenien, fossin de comerç interior, exterior, de navegació, d'intermediació financera, de crèdits entre societats o entre particulars, etc. En alguns casos feien una mica de tot, en funció del quin fos l'àmbit d'especialització dels socis. Que les anomenessin cases de comerç ja ens explica que aquesta activitat, la comercial, era la que arrossegava la resta: l'intercanvi de mercaderies i de numerari creixia, s'alimentaven un a l'altre i permetia l'acumulació de capital.

Els homes i les cases de comerç estudiats no eren els mateixos que van iniciar l'etapa de creixement del segle xviii i que ens havia llistat Pierre Vilar, però no ens va sorprendre perquè el mateix Jaume Vicens ja ens havia avisat que els prohoms que ell trobava en els documents del XIX no eren els mateixos que els del xviii.

La forma d'operar ja l'havien plantejat tan Pierre Vilar com Jaume Vicens, Jordi Nadal, Pere Pascual, Jordi Maluquer i tots els grans noms de la historiografia econòmica de Catalunya; hi havia un cercle virtuós de generació d'excedent agrícola per exportació que permet la importació d'inputs industrials i noves tecnologies en agricultura, indústria tèxtil i transport. Tot

plegat generava la creació de valor afegit amb transformació del sistema econòmic amb productivitats altes gràcies al canvi tecnològic.

El coll d'ampolla seria la manca de matèries primeres autòctones que calia importar. Comptaven amb la rica Illa de Cuba com a punt d'enllaç pel comerç exterior que els permetia no perdre el vincle amb el comerç global un cop perdudes les colònies. La riquíssima illa seria l'àncora de les exportacions catalanes i la connexió per poder importar cotó i carbó, entre d'altres matèries.

Els nostres homes de les cases de comerç, del ferrocarril i la indústria els hem de situar en plena activitat al primer terç del segle XIX. No són físicament a Cuba ni a Amèrica, treballen exclusivament a Catalunya però alguns d'ells hi tenen antenes i gairebé tots hi tenen connexions. S'adapten ràpidament a la pèrdua de privilegis que comporta la independència dels països americans i hi van en règim de comerç lliure, assumint els mateixos riscos que els altres comerciants europeus però amb l'avantatge d'anys de relacions comercials i d'una cultura compartida. Els qui no tenen relació amb Amèrica també acumulen capital a Catalunya, amb el comerç europeu, amb el comerç interior, amb l'acumulació que permeten les operacions financeres amb particulars i amb un estat fallit que necessita recaptar diners i no té braços per recaptar els impostos de les activitats econòmiques del principat en creixement: però el joc amb l'estat serà perillós i els pot posicionar tant en el bàndols dels afavorits com dels perseguits, cosa que pot canviar cada tres anys. Una de les característiques de tots ells és que s'han d'adaptar ràpidament a la vertiginosa política econòmica de l'època: els qui no s'adapten no sobreviuen, per molt privilegiada que fos la seva situació de partida.

A partir del 1830, amb una mica més de calma i menys guerra, s'enceta l'etapa més forta d'inversions i creixement econòmic, que va fins el 1866. L'activitat dels que han superat el primer terç de segle és febril: funden societats de crèdit, asseguradores i companyies de ferrocarril, inverteixen en indústries d'allò més variades, així com en regadiu i en mitjans de transport. Inverteixen molt en finques de la desamortització que posen en explotació i en sòl agrícola al costat de Barcelona, així com en solars de l'eixample un cop aprovat el pla d'ampliar Barcelona. Els diners giren, l'activitat es multiplica, creix de manera exponencial i així ho reflecteixen els registres notarials i d'altres fonts primàries.

Però no tots els negocis ni industries que s'inicien compleixen amb les expectatives que porten darrere: en algun cas són els rendiments del ferrocarril, en l'altre és creure que el diner es multiplica en les noves societats de crèdit, o que es pot pretendre tenir 100 accions d'una

asseguradora o una societat de crèdit, desemborsar-ne només el 10% i fer una nova ampliació de capital per manca de fons: en alguns casos entren en operacions especulatives sense entendre que estan alimentant bombolles i que les bombolles rebenten: «Financial crises are caused by a growing divergence between the behaviour of basic economic variables and the expectations of investors and consumers.» Així comença el darrer escrit de Pere Pascual, publicat pòstumament.[2] Els catalans ho descobriran el 1866 quan esclati la fam del cotó, o la crisi mundial provocada per la guerra de secessió americana. Com en totes les bombolles, el conflicte americà en serà només el detonant, la causa profunda és que alguns negocis o expectatives estan sobrevalorats, alguns no tenen solidesa financera i la crisi les posarà en evidència. Cal posar el marcador a zero, fer net d'allò que no ha funcionat i continuaran endavant.

La majoria dels nostres homes acaben la seva vida professional precisament aquests anys i alguns ja no són vius al moment de la crisi. Nascuts a principis de segle, el seu cicle de vida biològic ha anat de la mà d'aquesta primera fase de la industrialització. Al darrer terç de segle ells ja no hi seran, però la industrialització està en marxa i d'altres homes d'altres famílies agafaran el relleu dels negocis. Els seus descendents majoritàriament es convertiran en rendistes.

D'entre tots ells alguns ens criden l'atenció, especialment els que tenen casa de comerç que apareix en molt diverses operacions: Larrard i Cia., Llano y Chavarri, Bofill i Martorell, Serra i Parladé, Amell hermanos, Josep M. Serra i Companyia, Nadal i Ribó... Sabem que són cases de comerç molt diferents i volem escatir el seu funcionament i les seves relacions amb els altres sectors.

Busquem les famílies i els descendents, les adreces, els negocis actuals, les esqueles, els inventaris en els notaris i les seves cases en el registre de la propietat, els arbres genealògics, les monografies locals dels seus llocs d'origen, les làpides en els cementiris, qualsevol rastre és bo.

La majoria de famílies i cognoms han desaparegut però en localitzem alguns i ens confirmen que no ha quedat rastre dels negocis que tenien, de fet en algun cas els descendents saben anècdotes però poca cosa més, algun carrer dedicat en alguna vila però no saben perquè. No ens consta que quedi cap iniciativa industrial o comercial de cap d'elles. Pel cas que tinguin patrimoni immobiliari en conserven tots els protocols notarials, però solen ser desconeixedors de com es va iniciar la trajectòria d'èxit dels seus avantpassats ni qui la va iniciar i no els consta que hi haguessin documents de negocis passats. A diferència de les indústries, que conserven

sovint els llibres de comptes a la seu de la fàbrica i ens han arribat fins als nostres dies, la casa de comerç no és un establiment que conservi fons documentals, perquè la seva naturalesa la feia molt volàtil, vinculada a la vida i mort dels seus socis i perquè com a negoci pràcticament desapareix a finals del segle XIX i ningú guarda papers de fa 150 anys.

I un dia, gràcies als descendents d'una nissaga Barcelonina de professionals liberals amb avantpassats advocats i polítics de més de cinc generacions, trobem un arxiu d'una família, de Nadal Caparà, que han conservat tots els documents des de finals del segle xviii fins al segle XX: documentació principalment patrimonial, econòmica i política.

Enmig de centenars de lligalls i llibretes de comptes i registres d'impostos diversos, de gremis, de cartes comercials i molta altra documentació, es troben les comptabilitats completes de més de 40 anys de dues cases de comerç, una de les quals és la Nadal i Ribó que apareixia al ferrocarril i en altres inversions industrials. És la única documentació comptable que s'ha trobat de cases de comerç, que se sàpiga, amb la qual cosa es pot treballar amb dades i xifres econòmiques i es pot saber com operaven.

Nadal i Ribó, concebuda com a magatzem de cotó, acumularà beneficis any rere any i els reinvertirà en indústria tèxtil de cotó, finançant el canvi tecnològic i la integració vertical de totes les fases per assegurar la fluïdesa de tot el procés de la cadena de valor.

L'altra casa de comerç de la qual s'han conservat els comptes, J. A. Nadal i Companyia, concebuda com a importació de colonials amb vaixells propis que naveguen Atlàntic i Mediterrani, acabarà especialitzant-se en la importació de productes que serviran com a inputs industrials del tèxtil. El sector cotoner s'ha convertit en un dels motors de la indústria i arrossega altres sectors auxiliars que van des de la maquinària fins a la química.

Totes dues cases són finançadores del procés de la industrialització, no només per la inversió directa sinó perquè compren al comptat i venen a crèdit, amb multitud d'antenes per tot al territori a qui proveeixen de mercaderies a compte, a més de tenir grans estocs per assegurar el proveïment i que la cadena no es trenqui. Es fa difícil valorar si el capital necessari per finançar el circulant és similar al necessari per la inversió directa en vaixells, tecnologia i maquinària.

Aquestes dues comptabilitats ens demostren moltes de les formes possibles de transvasament de fons entre el comerç i la indústria i les quantitats ingents de diners que calia tenir a caixa per poder suportar aquesta estructura, que treballa al marge del sistema financer

o, per ser exactes, fa de sistema financer. Per aconseguir finançar el capital fix i el circulant cal que el negoci tingui beneficis continuats i que l'acumulació sigui constant. Els pactes entre socis de les dues societats deixen palès i per escrit que no hi haurà repartiment de beneficis: es retribuirà justament els qui hi treballen però els beneficis s'acumulen tots per tenir la caixa sempre plena pel circulant i per la inversió directa.

Queda acreditat, doncs, el que havia plantejat la historiografia econòmica del país: si no tenim una font de riquesa que ragi en forma de mines o de colònies o altres variants, qui paga la industrialització és el comerç, que compra i ven, estalvia, acumula i inverteix allí on es crea més valor afegit i més benefici: la indústria. Es demostra que el model de la casa de comerç català i el finançament industrial és amb caixa pròpia i estalvi, sense sorpreses però amb evidència documental.

Hi ha dos sectors principals on els comerciants decideixen invertir: el ferrocarril i la indústria tèxtil. Tots dos amb expectatives altíssimes. El primer no tornarà els dividends esperats i farà descarrilar expectatives però no les inversions: cal llegir Pere Pascual per entendre que la construcció del ferrocarril de Catalunya és un gran èxit a llarg termini: pagat amb diners autòctons, vertebra el país i contribueix al seu desenvolupament, les línies del segle XXi són les mateixes que van construir aquells homes i van a velocitat similar.

El tèxtil complirà el seu mandat amb escreix: és un sector amb altíssima productivitat pel canvi tecnològic: imaginem el canvi del putting out system al factory system, de teixits provinents de 1.000 masies disperses treballant peces de qualitat diferent, a 1.000 homes junts en un sol edifici, el canvi del treball a mans on un home és un fus i un teler a que un home pugui portar 100 fusos i un teler quatre vegades més gran del que tenia a casa; on la força del braç és substituïda per la màquina de vapor o la roda hidràulica.

Els qui inverteixen en indústria no hi perdran, els del ferrocarril si, però les inversions ja estan fetes. Per completar el quadre, aquests homes es volen assegurar un futur invertint també en la compra de finques, solars edificables i altres béns més perdurables. La terra i el sòl donaran rendes sempre més en un país que no para de créixer en població.

Aquesta forma d'acumular capital muta durant la segona meitat del segle, quan el comerç internacional col·lapsa per la manca de navegació de vapor potent i la competència de les noves grans potències, amb Alemanya i els Estats Units al costat dels anglesos, però no estronca la industrialització que ja ha consolidat en el seu primer estadi. Aleshores el comerç de

navegació català es perd i amb ell les cases de comerç, però no s'atura l'activitat als ports, al contrari, la fan navilieres d'altres països, la indústria és qui arrossega i la roda segueix rodant. Les altres cases de comerç que hem conegut es refundaran en forma de bancs, de distribuïdores, d'agents de duanes o de societats d'importació i exportació: el genèric del «comerç» es va especialitzant. Els Nadal i Ribó del magatzem de cotó ja han tancat la casa pel relleu generacional, perquè la casa tenia beneficis i la majoria de les indústries on van invertir segueixen en peu fins al segle XX; de la mateixa manera la casa J. A. Nadal de la navegació liquida i traspassa la societat a ple rendiment i solvent: uns altres empresaris en va recollir clients i proveïdors per seguir sota un altre nom.

L'anàlisi de les comptabilitats comporta entrar en un detall de la gestió de l'empresa privilegiat perquè et situa en el funcionament empresarial del moment. Si a més hi ha anotacions dels gestors sobre el funcionament del negoci en forma de memòria pels accionistes, aleshores la contextualització és molt valuosa.

Les paraules d'Adam Smith i de Karl Marx de la cita de l'inici han estat ben presents i properes a la realitat de la Catalunya del segle XIX: l'estalvi, l'acumulació, la inversió i la producció, amb una disciplina i frugalitat teutòniques i una empenta i capacitat d'arriscar anglosaxons.

El sòl, la llavor i la feina dels homes

> I had wanted to make history move ahead in the same way that a child pulls on a plant to make it grow more quickly.

> I believe we must learn to wait as we learn to create. We have to patiently sow the seeds, assiduously water the earth where they are sown and give the plants the time that is their own. One cannot fool a plant any more than one can fool history. But one can water it. Patiently, every day. With understanding, with humility, but also with love.[3]

La industrialització de Catalunya fou un procés llarg en el temps, ampli en el territori i estès a nivell de població: és la culminació en forma de canvi d'estructura econòmica d'un procés iniciat com a mínim quatre segles abans, amb la transformació de l'agricultura i la tinença de la terra provocats per guerres, pestes, pèrdua de població i reestructuració de la propietat agrària. Els

fonaments són una població majoritàriament rural que pot millorar molt lentament el seu nivell de vida i sortir de la supervivència, una part de la qual migrarà a les viles i ciutats per establir-se com a menestralia i anirà travant una xarxa de petits mercats per tota Catalunya on s'hi intercanviaran mercaderies modestes, de primera necessitat, artesania, tèxtil i altres manufactures.

Ja al segle xviii, aquest mercat interior tindrà prou musculatura per aportar persones i mercaderies per anar a comerciar fora del país gràcies als ports del litoral català. Comerç que no és nou, els fenicis ja hi comerciaven amb Catalunya, però que podrà aprofitar de tota l'expertesa de segles de navegació mediterrània per aventurar-se a passar a l'Atlàntic i iniciar un cercle virtuós de producció, exportació i acumulació de capitals.

Perquè aquest fenomen pugui suposar un canvi en l'estructura econòmica d'un país és imprescindible que sigui repartit, escampat i compartit, sinó seria una flor que no fa estiu: com ha passat en tants altres territoris d'Europa i Amèrica on un port o una vila podria viure un moment de floriment econòmic sense que això arrossegués el seu hinterland. Trobaríem centenars d'exemples fonts de riquesa aïllats o projectes d'innovació locals que no porten a cap canvi estructural: les mines úniques d'Almadén o la fàbrica de cigarretes de Sevilla, les mines de Riotinto a Huelva o el port de Cadis no provoquen ni arrosseguen a cap procés d'industrialització la regió que els envolta.

Contràriament a aquests exemples, Catalunya es desenvolupa per tot el territori. Tots els ports del litoral incrementen la seva activitat, així com totes les actuals capitals de comarca interiors d'Igualada, Sabadell, Terrassa, Manresa, Ripoll, Vic, Manlleu, Vilafranca, etc. potser a part de terres de Lleida, algunes zones de l'Ebre i del Pirineu queden més ressagades però faran el salt a final de segle.

Per tant és una transformació compartida i la protagonitza una part important del país, amb milers d'iniciatives de tots els sectors emergents, de totes mides i condició, més humils o més ambiciones, col·locades en forma de piràmide o d'iceberg: sense la base no hi ha punta.

La industrialització catalana no va ser obra d'uns pocs amb molts diners que van fer unes fàbriques molt grans; un sol home ni un grup reduït de persones no fa la revolució industrial: la revolució industrial la fa un territori, la seva població. Ni Manuel Girona, ni Manuel Gibert, ni Joan Güell, ni Antonio Lopez –per posar algun noms que han arribat al segle XXi que de vegades centren el debat sobre el seu rol en el creixement del país– són imprescindibles; sense ells la

revolució industrial s'hauria fet igualment, haurien sortit altres Girones, Güells i Giberts: en un canvi d'aquesta magnitud hi ha trajectòries singulars molt rellevants però no imprescindibles. I això queda clar amb els milers de documents consultats de milers d'iniciatives diverses amb milers de noms diferents i així ho he volgut reflectir en el treball.

Per això, seguint la metodologia de Pierre Vilar i de Pere Pascual quan parlen de la botiga, la barca i el mas, s'han posat exemples d'operacions de comerç «habituals», no extraordinàries, de l'activitat que es duia a terme, perquè el «com» és tan rellevant om el «quant»: d'aquí que es presentin dues expedicions de comerç més aviat senzilles de la primera part del treball. De la mateixa manera que es feien milers d'expedicions modestes de comerç per mar, l'activitat a l'interior del país era la suma del treball dels milers de pagesos i jornalers, de petits i mitjans tallers, de treballadors a mans, de milers de botigues i botiguetes, de traginers que anaven amunt i avall. Em reafirmo el que vaig escriure en l'estudi del Vapor Codina de Sabadell: «malgrat que moltes de les restes industrials que perduren ens puguin fer pensar que totes les fàbriques eren com la Colònia Güell, el cert és que sobre centenars de senzilles edificacions com el Vapor Codina es va bastir la Catalunya industrial. Cal conservar-ho i fer-ne bandera».[4] El país és petit i cal que tothom participi del procés perquè aquest reïxi.

Precisament perquè el país és petit, més o menys tothom es coneix i està tot entrelligat, un esternut d'un dels «grans» s'encomanava a la resta: per això també s'han mostrat els casos de la fallida de la casa Larrard, l'enfonsament de la Reina del Océano, el tancament de la fàbrica dels Oller o la ruïna de Marià Lluch, que ens mostren la fragilitat d'aquesta industrialització on una peça de dòmino pot arrossegar tot el joc: Larrard esquitxa tota Barcelona, l'enfonsament de la Reina del Océano provoca una batalla entre comerciants que dura una dècada, la fallida dels Ollers estronca un primer projecte industrial per massa ambiciós i en la ruïna de Lluch hi trobem enganxats tots els prohoms del ferrocarril i del comerç.

Tornant als grans noms que ens han arribat avui dia, en general i com a norma, el fet que en un moment determinat en un país hi hagi algun home molt ric no vol dir que hagi contribuït al seu desenvolupament. Per no alimentar la confusió de de qui ha estat més important per al progrés de Catalunya, a dos segles vista, cal tenir present que el volum d'inversions d'alguns homes molt acabalats va ser ínfim o irrellevant, no va crear riquesa, ni tecnologia, ni llocs de treball. La Bergadana del desconegut fuster Ramon Farguell va transformar més Catalunya que no pas algun potentat que tenia palau a les Rambles o al passeig de Gràcia. No es poden confondre les diners amb la creació de riquesa.

Perquè si els diners no es fan circular, no s'inverteix ni s'arrisca i no es crea valor afegit no es contribueix al creixement d'un país. Martin Rodrigo esmenta en la introducció de la seva biografia d'Antonio Lopez que el 2018 es va fer un acte a Barcelona organitzat per l'Associació d'antics becaris de La Caixa (actual Caixabank) sota el títol «Emprendedores que cambiaron Barcelona: indianos del siglo XIX». L'autor explica que «Se trataba de un dialogo a dos voces en el que se equiparaba a Antonio Lopez (a quien los convocantes describían como "probablemente el empresario más destacado de su época") y a otros indianos de la capital catalana como José Xifré o los hermanos Alejo y Manuel Vidal Quadras con los actuales fundadores de Google, Facebook, Amazon o Apple».[5]

Tal comparació vol dir algunes coses: una, que hi ha un desconeixement profund del paper que van tenir els esmentats indianos en la inversió industrial, la creació de valor, canvi tecnològic i canvi de paradigma del país: Antonio Lopez i Lopez era l'home més ric de Catalunya en el moment de morir, va fer fortuna gràcies al tràfic d'esclaus i la gestió del patrimoni del seu sogre, però els diners grans li van venir gràcies als contractes amb l'estat, va fundar (no pas sol) una entitat financera de trajectòria mediocre i una altra dedicada a préstecs a la corona en condicions draconianes per finançar operacions militars a les Antilles així com una naviliera que vivia d'un monopoli de l'estat, però no va ser promotor ni inversor important ni en la indústria ni en ferrocarril de Catalunya i no va ser figura principal del seu desenvolupament: no apareix com a inversor de cap iniciativa industrial rellevant. Quan Lopez va arribar de Cuba a finals dels cinquanta, la industrialització de Catalunya feia 25 anys que rutllava a tota màquina.[6]

També vol dir una altra cosa: el desconeixement profund de què implica un procés d'industrialització: encara que Lopez o Xifré haguessin invertit en algun altre lloc més enllà de terrenys i finques, cap d'aquestes inversions hauria de ser clau perquè Catalunya fes un salt econòmic de les dimensions que ho va fer. Cap home ni cap grup reduït d'homes té la capacitat política, econòmica, emprenedora i de treball per a un canvi de paradigma d'aquesta magnitud: un procés com la industrialització catalana requereix de tots els agents de l'economia, de tots els sectors i de tots els estaments socials. Comparar-los amb els fundadors de les quatre empreses a dalt esmentades que han transformat el paradigma econòmic del segle XXI està fora de lloc: doneu al Cèsar el que és del Cèsar i a Déu el que és de Déu.

I això té una altra derivada: sobrevalorar la rellevància dels indianos en la industrialització ha portat a algú a afirmar que aquest es va fer gràcies a l'acumulació de capitals del tràfic d'esclaus –que vol dir assumir que tots els capitals arribats d'Amèrica estaven vinculats

al tràfic de persones– i això és fals: pel volum de capitals invertits, perquè els negrers coneguts no van ser els màxims inversors del país, perquè molts dels capitals repatriats provenien del comerç de vi i colonials amb els seus beneficis enormes, perquè la majoria del capital invertit en el ferrocarril era local, de petits inversors, i l'invertit en la indústria provenia de l'acumulació comercial i l'autofinançament de petits tallers que van anar-se fent grans.

Per això l'estudi de l'acumulació de capital s'ha de fer amb la suma d'excedents generats durant anys per aquests milers d'operacions que venien de molt lluny. La seva estimació és complicada i serà sempre aproximativa. Un cop consensuada una xifra a partir de molta recerca de tota l'escola d'història econòmica de Catalunya dels darrers quaranta anys, calia veure el com aquests capitals es movien i això és el que he fet en aquest treball.

Conegut el mecanisme que impulsa aquest creixement després de dècades d'estudi i recerca, encara avui ens preguntem com pot ser que Catalunya, sense riquesa al subsòl, sense carbó ni ferro, ha pogut fer aquesta revolució. Part de la resposta està en el capital humà i en la feina dels homes: ho posem en paraules de Josep M. Fradera:

«La regió econòmica catalana durant tot el segle XIX i part del segle XX va ser l'única regió industrial d'Espanya, amb l'excepció del País Basc (gràcies a la indústria pesant) i d'algunes zones, localitzacions, que es converteixen en focus industrials perquè disposen de recursos naturals. És el cas d'Astúries, Andalusia o València, ben estudiats avui. Sigui com sigui, l'economia espanyola funciona com un tot integrat, ara més que mai, i en el passat amb un gran pes del món agrari. En aquest marc, Catalunya mostra una evident particularitat perquè s'industrialitza no pas a partir de recursos naturals propis, sinó gràcies a la disponibilitat de recursos humans preparats per una llarga trajectòria industrial i comercial prèvia; una història d'indústria lleugera, d'inversió acumulativa a llarg termini. La interacció d'uns i altres és innegable!

«Els mestres dels historiadors econòmics del país –Josep Fontana i Jordi Nadal– parlaren a bastament d'aquesta simbiosi entre la regió econòmica i el context on s'inseria, l'única via possible per fer que l'economia catalana prosperés o fes la viu-viu. Hom no tria on pot actuar; sí que es pot triar en tot cas la forma com es fa. S'ha de partir d'aquí, altrament no s'entendria la cruesa del debat entre lliurecanvisme i proteccionisme al llarg del segle XIX, el perquè de les complicacions que s'estabiren entre Catalunya i el poder de l'Estat com a poder regulador.»[7]

També seguint la hipòtesi de Jordi Nadal que aquest fou un factor diferencial, l'historiador Èric Gómez ens diu el següent en un recent estudi sobre els nivells competencials dels catalans del segle XVIII:

«Aquests nous resultats contribueixen al debat sobre els nivells de capital humà durant el període preindustrial i mostren que a la Catalunya de principi del segle XVIII els nivells de capacitat aritmètica eren relativament alts en determinats sectors, ocupacions i grups socials, i, el que és més important, comparables als d'altres zones dinàmiques d'Europa. Una formació que s'adquiria també fora del sistema escolar institucionalitzat com indicava Jordi Nadal, i que mostra que el llegat preindustrial podria haver exercit una influència més gran del que es pressuposava en els nivells de capital humà de períodes posteriors. Aquestes noves troballes tenen implicacions per a futures recerques perquè contribueixen al debat sobre capital humà previ a la Revolució Industrial tot mostrant, en una economia en transformació, uns nivells preexistents prou elevats en alguns sectors que podrien haver tingut un paper en la conducció del procés industrialitzador».[8]

Particularitats d'una industrialització mediterrània

> «Since prehistory, men and innovations had flowed from East to West for centuries along the Mediterranean and had transformed its economies and societies.»[9]

Un factor rellevant que plana sobre tota la recerca que s'ha dut a terme és que la constatació d'una forma de fer negocis molt fluida i flexible, que manté les formes explicades per Pierre Vilar que venen de lluny i que perviu encara avui dia, en la qual cal destacar un factor continu: la particular relació dels catalans amb els afers i els diners que es basen en la família i les xarxes de confiança. Aquest és un model propi de l'edat mitjana, observat en el comerç de llarga distància, propi de grups definits amb cert comportament tribal i molt pròpia d'economies que tenen un sistema financer molt menys desenvolupat que el de producció i de comercialització.

Per incrementar els volums de negoci en aquestes condicions la xarxa serà la teranyina que sosté les múltiples transaccions econòmiques. D'una banda, treballar amb la teva família i la xarxa dels qui confies porta a un tipus de negoci de pactes i compromisos informals, del «ja ho trobarem», que permet negocis de cert volum fets a

crèdit i sense que constin en acta, cosa que estalvia sumes ingents de circulant formal per finançar estocs i on és el mateix grup qui dirimeix les discrepàncies. L'altra cara de la mateixa moneda és el «no dec res a ningú», de la mateixa manera que confio en la xarxa, desconfio del desconegut i del que no controlo: no arrisco més del que tinc, no demano crèdit per invertir, les inversions les faré al comptat, la caixa ha d'estar plena i no fio els meus diners a qui no conec.

Cambó deia que som un país de botiguers, de manera despectiva: si, de botiguers, de pagesos i d'artesans, de segles d'història mediterrània on la família és la unitat civil de convivència i sobretot, l'econòmica.

Això es constata en l'anàlisi dels comptes de les dues cases de comerç que s'han estudiat, on no sempre es posen per escrit en documents notarials les societats i els pactes, on es compta amb la família per a la gestió dels negocis, que teixeixen la xarxa, que comparteix i reprodueix codis de comportament a l'hora de gestionar les empreses en què es participa i que respecta el funcionament establert pel patriarca i on la família respon en el moment de dificultats amb el seu patrimoni.

Nadal i Ribó supera la crisi de 1866 gràcies a la disponibilitat de diners a la família i en el cas de Marià Lluch, que ho tenia tot a crèdit i no havia respectat aquesta norma de funcionar, també les la família qui posa tot el patrimoni a disposició per pagar els deutes. El text del seu cunyat Rubió i Ors és ben explícit en aquest sentit. Aquells que hagin estat prudents podran fer operacions acordió i posar el marcador a zero dels seus béns i negocis perquè els tenen financerament sanejats i la caixa plana: els que «han estirat més el braç de la màniga» o que la xarxa familiar s'ha desfet, com els Larrard i els Llano, acabaran arruïnats.

A les cases Nadal s'acumulen beneficis i els comptes estan sempre sanejats: l'actiu supera el passiu en proporcions inimaginables avui dia i la caixa està sempre plena. Els creditors seran sempre per operacions de crèdit, no hi ha relació amb la banca. Primer perquè aquesta no existeix com a tal o no hi ha prou garanties quan es creen les entitats financeres, després perquè ja s'ha après a treballar sense ella. Aquest

funcionament respon al que ens diu Karl Marx a la cita del principi del treball: s'acumula gràcies a la frugalitat i s'inverteix allò que la frugalitat estalvia.

La forma més freqüent de societat d'aquest sistema és la de dos o tres socis que treballen conjuntament que solen tenir una relació de família: si té beneficis incrementarà el patrimoni de la nissaga. SI van mal dades, aquest patrimoni es posarà a disposició del negoci. Aquesta fórmula ha arribat als nostres dies en forma de petites i mitjanes empreses, societats limitades, les més freqüents en el teixit industrial català.

El model alternatiu de societats per accions de les companyies de ferrocarril, nou en la cultura empresarial catalana, van generar unes expectatives que no va poder satisfer a curt. Cal posar en valor que van saber captar molt capital de petits accionistes entusiasmats, però no va retornar els dividends promesos i el mercat les va castigar: Després de l'ensulsiada de 1866 la majoria de petits accionistes van desaparèixer i els homes del ferrocarril van seguir vinculats a les companyies de les quals arriben a concentrar el 80 % de totes els accions. Per tant, en la pràctica van passar a funcionar com a societats limitades.[10]

Les grans societats per accions tenen una naturalesa que difícilment pot encaixar amb la mentalitat del país: els qui les dirigeixen poden fer valdre la seva posició predominant en les juntes i es valen dels diners dels petits accionistes per dur a terme el seu projecte, però tenen sempre clar que l'essència d'una societat per accions és un préstec de multitud de persones desconegudes, han de tornar-lo amb dividends i són diàriament fiscalitzats pels milers de petits accionistes de qui ni saben el nom: per això les cotitzacions de les borses són el seu termòmetre, ho veiem cada dia amb notícies d'una i altra empresa de Wall Street que han de retre comptes de manera constant i esvair dubtes, la notícia que alguna cosa no va alhora fa caure el seu valor a borsa immediatament. Son un autèntic termòmetre de l'economia. Cal, per això, una cultura de la transparència i la certesa d'allò que es declara en públic, molt allunyada de la nostra pràctica: els valors de les borses espanyoles estan ocupats per la banca, per empreses de subministraments essencials o per societats que fan grans operacions amb

l'estat, és bastant impermeable a les batzegades de l'economia i a la informació que es dona als accionistes perquè si van mal dades l'estat ja s'encarrega de rescatar-les.

Tornant al dinou, diguem-li desconfiança, diguem-lli capitalisme primerenc, diguem que l'economia de Catalunya es transforma amb capital i indústria, però no perd les seves antigues formes de comercialització i producció (si han funcionat fins ara per què canviar?). Recordem la majoria del país encara és pagesa i viu en l'àmbit rural i en petits pobles, amb una societat que té ben arrelades les seves formes de funcionar, que venen de més de 2.000 anys; perquè si fóssim de mentalitat anglosaxona no hauria sorgit un pacte com el de rabassa morta en plena etapa d'industrialització**,** que encaixa més amb els tipus de figures legals de l'edat mitjana que amb les formes d'un món globalitzat i capitalista.

Aquest és un model de capitalisme i industrialització mediterrani, que beu dels usos i costums heretats del dret romà, on l'estat és qui legisla i els ciutadans (els súbdits) s'hi amollen i que amb l'adveniment del feudalisme aquest model quedarà encara més reforçat. Va de dalt a baix; l'individu s'adapta a allò que està regulat i establert per les institucions que ostenten el poder. Hi ha poc marge per a la innovació social i econòmica en una societat on per ser lliure has de pagar una remença.

Els usos i costums marquen una manera de funcionar en tots els àmbits i es construeixen a través dels segles, configuren totes les formes de relació personal i social d'un país i condicionen la seva estructura civil, és a dir, familiar i econòmica: la seva plasmació escrita serà el dret, que en el cas de Catalunya té les seves característiques pròpies: «la seva base essencial [del dret català] era el dret romà justinianeu, moderat pel dret canònic i el pòsit dels usos feudals de tota l'Europa occidental —aquestes tres, fonts integrants de l'anomenat dret comú—, juntament amb normes peculiars, com usatges, constitucions, capítols i actes de cort, sediments consuetudinaris, pragmàtiques, privilegis, ordinacions i altres normes legals que, a voltes, aclareixen, limiten, deroguen o interpreten aquell dret comú. Al costat d'això romanien usos i costums locals i comarcals, uns, escrits, i uns altres, no».[11] Institucions com l'hereu, la masoveria, els censos i censals i tantes altres formes civils de dret català que hem vist

en les relacions econòmiques del segle XVIII es perpetuen durant el dinou i el vint i venen de lluny, de molt lluny.

La manca d'eines formals adequades per a dur a terme el salt d'escala es farà palesa durant tot el segle i en algun moment és possible que la rigidesa del sistema econòmic hagués contribuït a escanyar el creixement: les resistències de gremis i altres institucions antigues conviuen amb pressions a l'estat perquè permeti i reguli les noves activitats, la banca i el ferrocarril. Mentrestant moltes de les més grans iniciatives seguiran aixoplugades en aquest artefacte anomenat casa de comerç, prou flexible com per encabir-hi totes les noves activitats d'aquest creixement que s'havia iniciat el segle XVIII.

Les cases de comerç es vinculen a la indústria en el moment oportú i la llavor de la industrialització va germinar en un sòl llaurat durant segles: segles de treball de la terra, de navegació per mar, de superar crisis de subsistència i pandèmies que havien delmat la població, amb una agricultura que va progressar poc a poc, que va generar excedent i va reforçar els petits mercats en pobles i viles; amb una menestralia que s'hi va instal·lar i va prosperar, amb la millora de camins, la formació del mercat interior i l'eclosió del comerç internacional amb Amèrica a partir del segle XVIII. Amb tot això el *Putting Out System*, de treball a mans dels artesans, pot fer el salt al *Factory System*: sense tots els elements anteriors no hauria estat possible.

Per això són clau les trajectòries apreses, les aptituds i la feina dels homes perquè un procés d'aquesta magnitud arreli, però sobretot, la voluntat d'esquerdar velles estructures per possibilitar el canvi, posar sota pressió l'autoritat del senyor, dels gremis, de les companyies amb privilegis reials, els estaments privilegiats i permetre que tothom formi part d'aquest procés, el màxim d'obert i lliure. En aquest context cadascú pot calcular el seu risc i la seva aventura, emigrar a Amèrica, marxar del mas i anar a vila a fer un ofici, treballar a mans, sortir a la mar.... les oportunitats i les expectatives van ser enormes i estaven a l'abast de la majoria de la població, no només dels privilegiats. Hi havia enormes incentius i hi havia, sobretot, competències, *skills*, capital humà preparat per fer el següent pas i aventurar-se en una trajectòria de creixement, sense abandonar

del tot les formes de fer de segles passats. És possible que la visió de trencament estructural del segle XIX sigui més dels historiadors que dels qui ho van viure: probablement hi va haver més continuïtat que canvi en aquest segle de consolidació de la industrialització catalana, si més no, van conviure les dures realitats.

Dos mil anys de cultura comercial i manufacturera

Ens els anys finals del segle XX molts estats del món van voler tenir el seu propi Silicon Valley per copiar el model de creixement del sector de les anomenades TIC a nivell mundial. El que estava succeint en aquell tros de Califòrnia estava provocant canvis profunds en la construcció de l'electrònica primer i en la gestió de la informació i el coneixement mundials que encara estan per implementar totalment –i assumir i digerir– amb quatre dècades de generació continuada de canvi tecnològic, de creació de riquesa i de valor afegit mai vistos fins ara.

En aquell moment alguns dels analistes més reputats es preguntaven sobre els orígens d'aquell clúster virtuós i tan potent, per conèixer les causes i veure si era un model replicable en altres indrets. Alguns articles ens expliquen perquè els intents van fracassar a New Jersey i a Dallas, així com el projecte de Harvard, liderat per Michael Porter, «pare» teòric dels Clusters econòmics, ja als anys noranta. La conclusió a què van arribar és que no es poden imitar models de creixement que no són assumibles –ni provocats– per la cultura del territori on es vol replicar: l'aparició de Silicon Valley va ser un procés espontani, no provocat per l'estat, una combinació extraordinària de col·laboració entre empreses, universitats i talent vingut de tot el món, que van crear un caldo de cultiu únic i inimitable. Alguns li atribueixen part del mèrit, fins i tot, al bon clima de Califòrnia i la seva cultura oberta al món.[12]

D'altra banda, l'economista Xavier Sala-i-Martin, en una de les col·laboracions de difusió econòmica d'un programa de ràdio explicava el cas de la fallida més gran del món fins a 2024: la immobiliària xinesa Evergrande. El govern de la Xina ha estimulat el creixement durant més de cinquanta anys i ha aconseguit posicionar els país al

capdavant del món, perquè els xinesos son disciplinats, molt treballadors i el govern ha premiat l'estalvi i l'acumulació. En la segona dècada del segle XXI va voler estimular el consum per millorar els nivells de benestar de la població i un dels objectius que es va marcar va ser que les classes mitjanes compressin habitatge i fer del sector immobiliari un altre motor de creixement. El resultat ha estat que les promocions immobiliàries han acabat amb la fallida de la principal promotora immobiliària, Evergrande, perquè les Xinesos estalvien el 60% de la seva renda i no han comprat l'habitatge planificat. La mentalitat de la població ha fet que una planificació del govern xinès no hagi funcionat per primer cop.

Els casos de Silicon Valley de d'Evergrande ens expliquen que la cultura del territori sobre el qual es projecta un canvi econòmic condicionarà el seu èxit o fracàs: la teoria econòmica diu que les persones prenen decisions racionals, però cal matisar que aquestes decisions estan fortament influenciades per la cultura de base de qui les pren.

Els països que enceten la industrialització, encapçalats pels anglesos, tenen una cultura i unes tradicions ben diferents de les nostres, basades en la cultura de la comunitat,[13] on el ciutadà té marge per a provocar i instar a canvis en tots els àmbits de la vida civil i social: inclosa l'econòmica. En el cas d'Anglaterra el valor de llibertat de la persona queda reforçat per la seva religió, matisada dels altres protestants per una laxitud en la doctrina combinada amb la creença que hi ha un destí d'èxit i semblança al Deu anglicà si t'hi esforces prou.[14] Anglaterra sap abordar els canvis polítics, socials i econòmics i ho demostra des del segle XVII: les institucions fa segles que no frenen el procés de canvi que proposi la societat, han après que s'hi han d'adaptar.

Per això jo entenc que el «laissez faire» d'Adam Smith és més una constatació del què passa a Anglaterra que no pas una instrucció o recomanació als altres estats sobre si el govern ha d'intervenir o no en l'economia –com se sol interpretar– perquè a Smith li preocupa que l'aprovació o no de les «lleis de grans» i les «lleis de pobres» alterin la trajectòria de creixement d'Anglaterra. És especialment interessant com descriu els moviments de mercaderies, persones i diners com qui observa els moviments de fluids en física, guiats per lleis de la natura. Per ells és la manera habitual de funcionar,

per nosaltres són normes alienes a la nostra cultura empresarial a les quals ens sentim impel·lits a adaptar-nos.

Aquestes «lleis naturals» o normes del nou ordre econòmic mundial que estableix Anglaterra, les farà a la seva mida i seguint la seva pròpia trajectòria històrica. Hi afegeix molts i nous actius –colònies, rutes de navegació, mines i totes les matèries primeres possibles– però el principal avantatge per a ella serà que dibuixa el terreny de joc a la seva mida. No és perquè si que la civilització més innovadora a nivell polític i social dels darrers segles sigui la que lidera el canvi més important de l'economia mundial. La resta podem copiar, més o menys bé, però ni en el XVIII ni en el XX els països mediterranis podem encapçalar aquest nou món basat en el canvi continu i la innovació que lideren els anglesos: la seva cultura premia l'ambició, la nostra ens recomana de ser prudents i demanar permís per si de cas.

Malgrat tot, mil anys de fenicis, grecs i romans i mil anys de feudalisme de frontera copiant avenços tecnològics dels àrabs, sempre de cara al mar obert, van deixar alguna engruna d'aquesta cultura emprenedora i mentalitat oberta al canvi que va florir a la Catalunya contemporània, que va ser capaç d'estar a nivell dels motors d'Europa i integrar-se en la «globalització» del món industrial. Terra de pas, Marca Hispànica prou allunyada dels grans centres de poder de Madrid i de Paris, amb una frontera permeable per terra i pràcticament inexistent per mar, receptora de migracions i cultures diverses, va viure canvis en les formes de cultiu ancestrals, va començar a produir teixits en les masies a hores mortes i fora del control dels gremis, va sortir a navegar per exportar vins i aiguardents, va inventar una màquina de filar a Berga, va construir canals de rec, línies de ferrocarril i va copiar allò que alguns altres s'inventaven per progressar i millorar. En paraules de Jordi Catalan:

«[Our study has tried to demonstrate that] Catalonia was formed as a people by the cross-fertilization of Iberian, Greek, Phoenician, Roman, Gothic, Arab-Berber and Frankish cultural heritages. Furthermore, there was a decisive moment in the formation of its identity, this being the leadership achieved in trade with other peoples

of the Mediterranean during the Late Mediaeval Commercial Revolution. The counties of North Catalonia, Valencia and Mallorca also participated in this model of development.»[15]

Castellterçol, Juny de 2024

---

[1] Catalan (2023), p. 347.
[2] Catalan (2023), p. 225. The speculative bubble bursts when investors (or buyers), burdened with debt, begin to have doubts about the viability of their expectations and begin a hasty sale of assets. The collapse of stock market prices leads to increasing default. The increase in default causes the liquidity of banks to collapse. Capítol 6: Economic and Financial Crises in Catalonia (1840-1914), de Pere Pascual.
[3] Havel (1992) Opinion | Planting, Watering and Waiting - The New York Times (nytimes.com)
[4] Galí (2006), p. 49.
[5] Rodrigo (2021), p. 19.
[6] Rodrigo (2021).
[7] Fradera (2023). Fradera: «Els actors polítics catalans estan del tot acabats» | política&prosa (politicaprosa.com)
[8] Gomez (2024). La reavaluació de la paradoxa del capital humà i la industrialització de Catalunya (1): el llegat preindustrial - 5centims.cat
[9] Catalan (2023), p. 1.
[10] Galí (1999).
[11].Sobre el Dret Català dret català | enciclopedia.cat
[12] Wadhwa (2013). What Porter and Terman failed to recognize is that it wasn't academia, industry, or even the U.S. government's funding for military research into aerospace and electronics that had created Silicon Valley: it was the people and the relationships that Terman had so carefully fostered among Stanford faculty and industry leaders. (...) The reasons were, at their root, cultural (...). The ecosystem supported experimentation, risk-taking, and sharing the lessons of success and failure. In other words, Silicon Valley was an open system—a giant, real-world social network that existed long before Facebook. Silicon Valley Can't Be Copied | MIT Technology Review, Dos articles de la BBC i The guardian remarquen el fet que la innovació es va iniciar els anys 1960, que ha estat una evolució llarga en el temps i que hi ha hagut algunes bombolles que ha hagut de desinflar-se per tornar a posar tots les actius a una valoració raonable Why we shouldn't try to replicate Silicon Valley - BBC Worklife. Is Silicon Valley's golden era coming to an end? | Technology sector | The Guardian.
[13] For all of the Germanic peoples, law (West German, *reht* and *êwa*; High German, *wizzôd*; North German, *lagh*, from which the English word *law* is derived) was basically not something laid down by a central authority, such as the king, but rather the custom of a particular nation (tribe). It was essentially unwritten, being derived from popular practices, and was not sharply distinguished from morality; it was personal in the sense that it applied only to those who belonged to the nation. Germanic law | Origins, Principles & Development | Britannica.
[14] The Anglican Communion thus holds to the faith as expounded by the Scriptures and by the early Church Fathers. It respects the authority of the state but does not submit to it, and it equally respects the freedom of the individual. The Anglican Communion does not seek to evade the challenges of the world or to live a life separate from it. Basing its doctrines on the Bible, the Anglican Communion allows a remarkable latitude of interpretation by both clergy and laity. Anglicanism - Doctrine, Sacraments, Worship | Britannica.
[15] Catalan (2023), p. 425.

ANNEXOS DOCUMENTALS

ÍNDEX

ANNEX 1. ELS HOMES DEL FERROCARRIL 439
ANNEX 2. INVENTARI DE JAUME CERIOLA.....446
ANNEX 3. INVENTARI DE MARIANO LLUCH 1867. NOTARI LLOPART. 453
ANNEX 4. LA FAMÍLIA NADAL, COMERCIANTS 457
ANNEX 5. ESCRIPTURES I BALANÇOS DE LA CASA NADAL I RIBÓ 469
ANNEX 6. ESCRIPTURES I BALANÇOS DE LA CASA NADAL I CIA.....495

ANNEX 1. ELS HOMES DEL FERROCARRIL

Accionistes	Promotor de	Directiu de	Accions posseïdes	Professió
Adzerol, Bonaventura			Saragossa: 366 (1853)	
Agell, Joan		Granollers (1850-1855)	Granollers: 140 (1850) - 80 (1855)	
Alà, Joan Baptista		França (1871-1874)	França: 259 (1870) - 50 (1873)	
Almirall, Joan		Tarragona (1862-1867)	Tarragona: 103 (1865)	
Amer, Josep		França (1863-1874)		
Amer, Miquel		Granollers (1855-1862)	Granollers: 10 (1860)	
Ametller hnos.			Saragossa: 200 (1856)	
Arimon Cruz, Joaquim		Saragossa (1853-1863)	Saragossa: 300 (1853) - 840 (1856) - 700 (1860)	
Balanzat, Joaquim			Tarragona: 370 (1870)	
Baldrich, Romà			Granollers: 280 (1860)	
Baltà Ginestà, Francesc			Tarragona: 270 (1865) - 300 (1870)	
Baltà, Joaquim		Tarragona (1867-1872)	Tarragona: 920 (1865) - 500 (1870)	
Barba, Josep	Mataró	Mataró (1848-1861) França (1863-1867)	Mataró: 360 (1860)	
Barnés, Diego		França (1871-1874)	França: 10 (1865) - 50 (1873)	
Bascós, Antoni		Granollers (1855-1858)	Granollers: 50 (1855)	
Biada, Miquel		Mataró (1844)		Comerciant
Biada, Miquel (fill)		Mataró (1851-1861) França (1863-1867)	Mataró: 1.000 (1860)	Comerciant
Boada Vilumara, Miquel			Saragossa: 1.000 (1860) Tarragona (50 (1869) - 460 (1871) - 1.000 (1872)	
Boet, Rafel		França (1871)	França: 50 (1870) - 250 (1873)	
Bofill, Joan Manuel		Granollers (1855-1858)	Granollers: 30 (1850) - 50 (50)	Navier
Bordin Góngora, Cristóbal		Saragossa (1863)		
Borrell, Joaquim		Granollers (1850)	Granollers: 10 (1855)	
Bosch Mustich, Josep	Mataró	Mataró (1847-1851)		
Bresca, Pere			França: 300 (1865)	
Brugada, Josep Víctor		Martorell (1857-1861) Tarragona (1862-1867)	Martorell: 103 (1865)	
Brusi Ferrer, Antoni		Saragossa (1853-1861)	Saragossa: 300 (1860)	Editor
Castells, Narcís		Tarragona (1868-1872)	Tarragona: 125 (1865) - 145 (1870)	Industrial (cotó)

Cavaller, Josep	Granollers (1855-1858)	Granollers: 50 (1850) - 100 (1860)		
Cejuela de la Riba, Manuel	Saragossa (1862-1863)			
Centellas, Antoni		Martorell:265 (1855) - 300 (1860) Tarragona: 320 (1861)		
Ceriola, Jaume		Martorell: 617 (1853)		Financer
Cil, Joaquim	Saragossa (1853-1863)	Saragossa: 100 (1853 - 1860)		
Clavé, Joan Baptista		Saragossa: 550 (1853)		Comerciant
Clavé, Miquel	Granollers (1850-1855) Tarragona (1862-1866)	Granollers: 80 (1855) - 60 (1865) Martorell: 294 (1855)		Comerciant Industrial (seda)
Clot, Joan	Mataró (1861) França (1863-1867)			Comerciant
Clot, Josep	Saragossa (1853-1863)	Saragossa: 200 (1853)		Comerciant
Collaso Gil, Pere	França (1869-1871)	França: 250 (170) - 50 (1873)		
Comas, Celestino		França: 322 (1873)		
Compte, Joaquim	Granollers (1850-1854)	Granollers: 80 (1855)		Comerciant
Coronas, Bonaventura		Granollers: 280 (1855) - 360 (1856)		Comerciant
Coronas, Eusebi	Granollers (1855-1862) França (1863-1867)	Granollers: 50 (1850) - 726 (1860) França: 50 (1865)		Comerciant
Costa, Antoni Cipriano	França (1871-1874)	França: 80 (1865) - 200 (1870) - 50 (1873)		
de Alfarràs, Marquès	Granollers (1850-1854)	Granollers. 20 (1850) - 160 (1860)		Terratinent
de Bacardí, Baltasar	Saragossa (1853-1863)	Saragossa: 100 (1853 - 60)		
de Bergue, Carles		Martorell: 1.400 (1853)		Enginyer
de Bergue, Miquel		Martorell: 800 (1853) - 539 (1855)		Enginyer
de Grau, Magí		Tarragona: 4.120 (1861)		Comerciant
de Janer, Erasme	Saragossa (1853-1861)	Saragossa: 100 (1860)		Industrial (cotó)
de la Quadra, Marquès	Granollers (1850)	Granollers: 10 (1850) - 88 (1860)		Terratinent
de Lerena, Manuel	Granollers (1850-1854) Martorell (1853-1860)	Granollers: 300 (1850) - 222 (1855) Martorell: 817 (1853) - 202 (1860)		Comerciant
de Paz, Joaquim	França (1869-1871)	França: 50 (1870 - 1873)		
de Sucre, Narcís	França (1869-1873)	França: 53 (1865) - 200 (1870) - 50 (1873)		
Domènech Coll, Josep	França (1869-1871)	França: 250 (1870) - 125 (1873)		
Doria Arnalot, Pere		Martorell; Tarragona		Comerciant
Dulcet, Josep	Granollers (1850-1854)	Granollers: 100 (1850) - 80 (1855)		Comerciant
Estapà, Daniel	França (1863-1867)	França: 50 (1865)		
Estruch, Josep Oriol	Mataró (1847-1861)	Mataró: 360 (1860)		

Fabra, Gil Bonaventura		Martorell (1853-1858)	Martorell: 228 (1855 - 1860)	Comerciant; Industrial (seda)
Fàbregas, Antoni		Saragossa (1862)	Saragossa: 50 (1853) - 60 (1860)	
Fàbregas, Tomàs		França (1871-1873)	França: 100 (1870 - 1873)	
Ferratges Mesa, Ferran		Granollers (1858-1862) França (1863-1867)	Granollers: 300 (1860) França: 50 (1865) - 798 (1870)	
Ferratges, Antoni		França (1869-1871)	França: 50 (1865- 1870)	
Ferrer, Pelegrí		França (1871-1874)	França: 50 (1865) - 250 (1870) - 50 81873)	
Flaquer, Mariano	Granollers	Granollers (1850-1853)	Granollers: 200 (1850)	Comerciant
Font, Fèlix			Saragossa: 600 (1853)	
Font i de Sol, Antoni			Saragossa: 300 (1856)	Industrial (metal·lúrgia)
Fontanellas, Francesc			Granollers: 300 (1850)	Comerciant
Fontanellas, Lamberto	Granollers	Granollers (1850-1954) Martorell (1855-1856)	Granollers: 346 (1850)	Comerciant
Gabaldà, Josep			Tarragona: 200 (1870)	
Gebhardt, Víctor		Tarragona (1868-1872)	Tarragona: 60 (1870)	
Gibert, Manuel		Mataró (1847-1861) França (1863-1867)	Mataró: 360 (1860)	Advocat polític
Girona Agrafel, Casimir			Saragossa: 550 (1853) - 500 (1860)	Industrial (?)
Girona Agrafel, Ignasi		Granollers (1850-1854)	Granollers: 300 (1855)	Comerciant; Industrial (mineria)
Girona Agrafel, Manuel		 Saragossa (1853-1863)	Granollers: 300 (1853) - 50 (1855) Saragossa: 550 (1853) - 500 (1860)	Comerciant Financer
Girona hnos. Clavé i Cia			Granollers: 400 (1850) - 80 (1855) Saragossa: 7.534 (1853) - 23.240 (1860)	Casa comerç
Girona Targa, Ignasi			Granollers: 300 (1850)	Comerciant
Guille, Claudi		Saragossa (1853-1863)	Saragossa: 100 (1853 - 1860)	Comerciant
Heath i Cia			Tarragona: 2.850 (1861)	Construcció maquinària
Henrich, Pau		Granollers (1858-1861) Saragossa (1861-1863)	Granollers: 50 (1850 - 1860) Saragossa: 300 (1860)	Notari (?)
Jofre, Francesc		França (1869-1871)	França: 250 (1870) - 25 (1873)	
Jordà, Josep		Martorell (1854-1861)	Martorell: 516 (1850) - 120 (1855) Tarragona:250 (1861)	Comerciant
Juncosa, Joan Pau			França: 330 (1865)	
Klein, Joan			Granollers: 214 (1855)	Advocat (?)
Lamañà, Josep		Granollers (1855-1858)	Granollers: 60 (1855)	
Lopez Gordo, Josep		Martorell (1853-1861)	Martorell: 667 (1850) - 217 (1855) - 947 (1860)	Comerciant

Llano, Manuel		Saragossa: 200 (1856)	Comerciant
Lledó Balaguer, Josep	Granollers (1855-1862)	Granollers: 83 (1855) - 50 (1860)	
Lleó, Modest	Tarragona (1862-1867)	Tarragona: 142 (1865) - 332 (1870)	Terratinent
Lluch, Mariano	Martorell (1858-1861) Tarragona (1862-1866) Saragossa (1853-1863)	Martorell: 54 (1855) - 242 (1860) Tarragona: 83 (1865) Saragossa: 100 (1853)	Comerciant
Marcet Vidal, Frederic		Tarragona: 300 (1870)	Corredor comerç (?)
Maresch Ros, Ramon	Mataró (1844)		Comerciant
Margarit Lleonart, Josep	Mataró (1844)		
Martí Codolar, Joaquim	Granollers (1850-1854)	Granollers. 95 (1855)	
Martorell i Guitart, Josep	Mataró		Navier (?)
Martorell, Miquel	Martorell (1853-1858)	Martorell: 300 (1853) - 158 (1855)	Navier (?)
Maseras, Serafí	Granollers (1855-1862) França (1863-1867)	Granollers: 100 (1855) - 312 (1860) França: 50 (1865) - 100 (1873)	
Mata, Josep		França: 330 (1873)	
Mataró Larrumbe, Hermenet		Saragossa: 400 (1860)	
Mestre Cabañes, Josep	Martorell (1853-1859)		
Miarons, Antoni	Martorell (1853-1857)	Martorell: 517 (1853) - 342 (1855)	Comerciant
Miarons, Cayetano	Martorell (1857-1861) Tarragona (1862-1871)	Martorell: 200 (1853) - 159 (1860) Tarragona: 152 (1865) - 200 (1870)	Comerciant
Milà de la Roca, Ivo	Mataró		Notari (?)
Milans, Fèlix M	França (1870-1871)	França: 53 (1865) - 261 (1870) - 75 (1873)	
Miret, Joan	Mataró (1847-1849)		
Mitjans i Ricart, Josep	Mataró		
Munner, Vicens	Tarragona (1868-1872)	Tarragona: 116 (1870)	
Muns, Ramon	França (1871-1874)	França: 50 (1870 - 1873)	
Nadal, Antoni	Martorell (1853-1861) Tarragona (1862-1872)	Martorell: 417 (1853) - 322 (1855) - 150 (150) Tarragona: 253 (1865) - 220 (1870)	Comerciant
Nogués, Joan Gualbert		Saragossa: 200 (1856)	
Parladé, Josep	Granollers	Granollers (1850-1853) Martorell (1858-1861)	Granollers: 200 (1859) - 125 (1855) Martorell: 303 (1860) Tarragona: 538 (1961)	Comerciant
Pascual Inglada, Joan		França: 255 (1870)	
Pascual Inglada, Sebastià Anton	Granollers	Granollers (1850-1854)	Granollers: 200 (1850) - 125 (1855)	Advocat Financer
Pasqués Perramon, J. Ramon		Saragossa	

Patxot, Rafel	Mataró	Mataró (1857-1861) França (1863-1865) Saragossa (1853-1861)	França: 50 (1865) Saragossa: 340 (1853)	Comerciant Navilier
Pedral, Felip			Tarragona: 393 (1861)	
Pers, Magí		Saragossa (1853-1861)	Saragossa: 100 (1853 - 1860)	
Petit, Ramon			Saragossa: 347 (1856)	
Planàs Armet, Claudi		Martorell (1855-1861) Tarragona (1862-1872)	Martorell: 300 (1853) - 260 (260) - 160 (1860) Tarragona: 100 (1865) - 633 (1870)	
Planàs Molist, Francesc		Martorell (1853-1861) Tarragona (1862-1865)	Martorell: 757 (1853) - 1008 (1855) - 498 (1860) Tarragona: 110 (1865)	Comerciant
Planas Compte, Josep Manuel		Saragossa (1853-1863)	Saragossa: 125 (1853) - 1161 (1856) - 1056 (1860)	Notari
Plandolit, Pere		Saragossa (1853-1861)	Saragossa: 200 (1853 - 1156) - 100 (1860)	Comerciant i Financer
Pons, Isidor		Granollers (1858-1861)	Granollers: 10 (1855) - 127 (1860)	Comerciant
Prats Arenys, Jaume			França: 252 (1870-1873)	
Prats Rodés, Joan		Tarragona (1868-1872)	Tarragona: 160 (1870)	
Puig Amell, Pere		França (1867-1871)	França: 250 (1870)	
Puig Satorras, Francesc		Martorell (1853-1856)	Martorell: 866 (1853) - 100 (1855)	
Rabell Patxot, Rafel			Saragossa: 575 (1853)	Comerciant
Ramirez, Teodoro		França (1866-1867)	França: 500 (1865 - 1870)	
Ramis, Pere Antoni		Saragossa (1862)		
Ramon Domènech, Ignasi		Saragossa (1853-1863)	Saragossa: 100 (1853 - 1860)	
Ribas de Clascà, Josep		França (1869-1871)	França: 250 (1870)	
Ribas Solà, Josep		Mataró (1844)		
Ribo Balmes, Antoni			Martorell: 250 (1855)	Comerciant
Ribó Nadal, Víctor			Tarragona: 220 (1870)	Comerciant
Robert, Agustí		Granollers (1855-1858)	Granollers: 102 (1855) - 45 (1860)	
Roca, Joan Antoni			França: 237 (1865)	
Roca, Josep M		Mataró (1848-1849)		Comerciant
Romaní Puigdengolas, Francesc		França (1871-1874)	França: 26 (1870) - 50 (1873)	Comerciant i Financer
Romañà, Ignasi		Martorell (1861) Tarragona (1862-1866)	Martorell: 225 (1855) - 350 (1860) Tarragona: 100 (1870)	Navier
Roperto, Josep		Granollers (1855)	Granollers: 50 (1855)	
Rumeu, Josep		Granollers (1855-1862) França (1863-1866)	Granollers: 55 (1855 - 1865) França: 50 (1865 - 1870)	
Sabadell, Rafel	Mataró	Mataró (1844)		Comerciant i rendista

		Martorell (1853-1859)	Martorell: 616 (1853) - 692 (1855 - 1860)	
Samà, Jaume	Mataró	Mataró (1847-1853)		Comerciant
San German, Antonio			França: 210 (1865)	
Seller, Josep		Martorell (1854-1861) Saragossa (1853-1863)	Martorell: 214 (1860)	
Serra Muñoz, Josep M	Granollers	Granollers (1850-1855)	Granollers: 400 (1850) - 115 (1855)	Comerciant i navilier
Serrallach Mas, Antoni		Tarragona (1868)	Tarragona: 50 (1865)	
Sicars, Narcís		Mataró (1854-1861) França (1863)		
Sirven, Mariano		Mataró (1847-1861) França (1863-1864)		Comerciant (?)
Societat Catalana de Crèdit			Granollers:2.273 (1860) Saragossa: 18.000 (1856) - 17.325 (1860)	
Suñer, Manuel			Saragossa: 506 (1853)	
Terrats; Josep	Mataró			
Torres Venecia, Manuel		Tarragona (1867-1872)	Tarragona: 500 (1865 - 1870)	
Viada, Onofre	Mataró	Mataró (1847-1851)		Comerciant
Vicens Montaner, Manuel			França: 252 (1870)	
Vidal de Girona, Carolina			Saragossa: 550 (1853)	
Vidal Ramon, Manuel		Saragossa		
Vidal, Bartomeu		Saragossa	Saragossa: 100 (1853 - 1860)	Comerciant
Vieta, Ramon		Mataró (1851-1856)		Navier (?)
Vilar, Francesc de Paula			França: 350 (1865)	
Vilaseca Mogas, Josep		Saragossa		
Viñas, Francesc		Mataró (1844)		
Xifré, Josep		Mataró (1844)		Comerciant

Font: elaboració pròpia a partir de les actes de les juntes de les companyies de ferrocarril dipositades a l'Arxiu Nacional de Catalunya

ANNEX 2. INVENTARI DE JAUME CERIOLA

AHPM. Notari José de Garamendi, 1865. Inventari de Jaume Ceriola, en rals

ACTIU

Coses de la casa:

Concepte	**Valor**
Coses de la casa a Agramunt (a)	5.740
Coses de la casa a Madrid	467.262
Cotxes	56.000
Guarnés	7.958
Cavalls	15.500

(a) En poder d'Eduard Flaquer

Metàl·lic i joies:

Banco España	1.994,18
Bitllets *Banco España*	112.615,68
Joies	173.077,00

Immobles:

Propietat	**Valor**
Casa a Madrid, carrer Atocha 30 (a)	1.561.400
Terreny al cementiri de Madrid	21.955
Casa a Agramunt (b)	48.165
Terres a Lleida amb finca, vinya, pastures, hort i oliveres (c)	508.650
Finca a Carabanchel (d)	772.260
Terra a Carabanchel (e):	23.680
Terra a Carabanchel (d)	3.306
Terra a Carabanchel (e)	5.000
Terra a Carabanchel (e)	4.000
Terra a Carabanchel (e)	3.751
Total	**2.407.329**

(a) comprada a Remisa a 1851.
(b) heretada del seu pare.
(c) donació del seu pare.
(d) comprada a Hisenda 1844.
(e) comprada a un particular (a 1850, 1853, 1854 i 1854).

Efectes Públics Espanyols:

Títol	**Valor nominal**	**Valor real**
Al 3% diferit en poder de San Juan de Alcaraz	1.084.000	
Al 3% diferit en poder de Francisco Bruguera	548.000	
Al 3% diferit en poder de Nazario Carriquiri	3.000	
Al 3% diferit en poder de Josep Ceriola	12.000	
valor nominal	*1647.000*	
valor real		*677.740,5*
Al 3% consolidat en poder de José Garcia Jove	88.000	
Al 3% consolidat en poder de Josep Ceriola	1.020.000	
valor nominal	***1.108.000***	
valor real		***513.004***

Participació en societats:

Títol	**Valor**
Certificació del canal *Canal Isabel* II	30.000
465 acc.*Igualadina algodonera*	232.500
500 acc. *Soc. San Juan de Alcaraz* (a)	700.000
869 acc. *Canal d'Urgell*	799.480
total participació en societats	1.731.980

(a) empresa de metalls

Altres participacions en negocis:

Títol	**Valor**
Capital a Soc. compra de pòlisses - Soc. d'assegurances sobre la vida:	81.292, 73
Capital a la carretera de Segovia:	487.969,48
Capitals a la carretera Alcántara	54.282,40

Efectes públics estrangers:

Títol	**Francs**
2 títols emprèstit pontifici	2.000
1 títol emprèstit pontifici	500
2 títols emprèstit pontifici	200
Valor real, en rals	*5.130*

Crèdits per compte corrent:

Deutor	**Valor**
Francesc Salas i Joaquim Gastambide	1.304.354,00
Patrocinia Borreguero	2.515,60
José Alberto Cerat	2.000,00
Policarp Aleu Arandes	23.219,20
Josep Ceriola Flaquer	973.258,08
Vda Pujals i Cia. de València	8.105,95
Despeses plet empresa subministr.	18.862,39
Total	2.332.316,18

Crèdits difícil realització:

Deutor	**Valor**
Nicolau Casals	60,00
Antoni Inglada, Castellnou	200,00
Antoni Garcia	220,00
Josep Ferrés	240,00
Ramon Mestres Segarra	300,00
Josep Antoni Bartoló, Fuliola	320,00
Oleguer Llorens	320,00
Pau Faura Agramunt	320,00
Jaume Badia	340,00
Pere Carmona, Carabanchel	500,00
Josep Jover	550,00
Joan Pons, Agramunt	580,00
Flaquer i fill	594,12
Manuel Candido Alvarado	600,00
Pablo Camacho	620,00

Pere Gil de Paris	692,35
Antoni Llobera, Barbens	732,00
Micasio Milà de la Roca, Barna	800,00
Ramon Lluelles, Agramunt	820,00
Antonio de Larrua	868,50
Francisco de Palacio de Madrid	1.000,00
Joan Vazquez, Villahermosa	1.000,00
Luis Bitini	1.000,00
Josep Pujol	1.240,00
Herrera Davila	1.500,00
Carme Cruells de Urgulla	1.700,00
Josep Sarri	1.800,00
Aleix Santillan	2.000,00
Luís Llano	2.000,00
Victor José del Pino	2.000,00
Tomas Vallas, Gandesa	2.474,98
Tomas Bruguera	2.500,00
José Manilla	3.634,82
Calisto Zagala	4.000,00
Antoni Galitó, Reus	5.487,00
Manel Benito de Aguirre	6.000,00
Vicente Vegas i Olmedo	6.035,00
Mariano Muñoz	6.640,00
Francisco Maria Fort	7.000,00
Vizconde Villemur	7.172,85
Francisca Jover, Agramunt	8.000,00
Santos Carreño	8.500,00
Andrés Leal	10.252,53
Gil Cuchet, Barcelona	10.532,40
Eduardo Fdez. de Córdoba	10.757, 12
Federico José Guilmain	13.400,00
Francisco Rivas	14.204,32
Miquel Ortiz	16.000,00
M.M. Pascual Inglada	22.000,00
Miquel Puch Bautista	26.000,00
Juan Grimaldi, Paris	27.565,12
Galvez i Cia., Ontoria del Pinar	30.460,00
Agustin de Algarra	37.995,47
Conde de Reus	48.000,00
Fulgencio Navarro	50.000,00
Fernando Ormaetxea	54.368,82
Marià Flaquer, Barcelona	67.427,50
Antonio Viadera	94.610,00
Juan Almarza	119.386,12
Gaspar Roig	159.898,77
Eduard Flaquer	160.000,00
M. Garcia Miranda	191.250,00
Joaquim de Fagoaga	657.777,38
Miquel de Bergue	1.421.296,34
Total	***3.335.562,11***

Negocis «que no ofrecen esperanzas de realización»:

Societat	**Valor**
Cia de Filtración	1.200,00
Camí de Carabanchel	500,00
Intereses de contratos	200.000,00
Canal de Corbera:	23.000,00
Capital en la *Cia. Navarra*	16.000,00
Crèdits en poder de Pasqual Madoz	164.850,00
Gas de Madrid	121.600,00
Capital *Matias Vila Prat i Cia.*	37.709,26
Capital en operaciones crédito . indemniz. de la guerra	14.478,97
Participaciones indemniz. y cristales de "La Granja"	2.529,59
Total	***581.867,82***

Accions de mines:

n. acc.	**Mina**	**Valor**
47	Estrepitosa	48.692,50
4	Reservada	116,35
7	Ermitaña	203,65
7	Aníbal	7.000,00
50	Unión	500,00
6	Berenguera	2.100,00
2	Riqueza de Córdoba	4.340,00
Total		***56.652,50***

TOTAL ACTIU: 14.777.603, 58 rals

PASSIU

Deutes:

Creditor	**Valor**
Cia. de San Juan de Alcaraz	477.947,85
Vda e hijo de Ramon Santillan	500.000,00
Manuel Maldonado	169.066,66
Alejandro Millan	142.401,76
Francisco Perez	93.821,91
Vda Ramon Santillan	20.173,91
Duque de Bailén	19.344,17
Juan Millan	50.500
Geronimo Fernandez de Baz	1.473,39
J. A. Muñoz	10.774,26
Ignacio Garcia	2.513,45
Andreu Fort, Reus	960,00
Joan Güell de Barcelona	20.386,50
Josep Ceriola (a)	33.546,49
Josep Ceriola	11.619,05

(a) contra la tutela de Cesar i Adolf Llorens

Creditors per títols de deute del 3% diferit:

Creditor	**Valor**
José Antonio Muñoz	59.000,00
Constantino Sagarra	48.000,00
Geronimo Fernandez Baz	708.000,00
Josep Ceriola Flaquer	720.000,00
Total nominal:	***1.535.000,00***
Total al canvi:	***631.652,50***

Creditors per títols de deute del 3% consolidat:

Creditor	**Valor**
"Negocio de suministros de 1840"	160.000
Gerónimo Fernandez Baz	120.000
Juan Millan de Madrid	500.000
duque de Bailén	328.000
Total nominals	***1.108.000***
Total real	***513.004***

Creditors diversos:

Creditor	**Valor**
Vda. Salinas	145,15
Subministraments de 1840	109.017,47
Antics subministraments	49.733,88
Deute sense int. i títols 3%	3.680,18
"*Teatros en 1835 y 1836*"	2.312,32
"*Jabon Blando*"	89,21
"*Jabón duro*"	18,82
Cia. Caminos Hierro España	21.444,59
Cia. Navarra	14.877,50
Canal de Corbera	8.326,00

Pere Andrés i Puigdollers	688,00
Marquès Alfarràs	889,82
Juan Antonio Hidalgo	231,91
Juan Antonio Latorre	8.220,00
R. M. Zavala i Ibarra	19,00
F. Cortadellas	3.796,91
Diego Pardo	446,59
Francisco Falcon Lorente	395,00
P.A. Bathlé Gaillard	423,94
Nazario Carriquiri	7.552,97
Abdrés Echarri	3.374,90
Constantino Sagarra	3.510,00
Pedro Pascual Vela	887,00
Total	***240.081,16***

Creditors per pagaments pendents:

Creditor	**Valor**
Fermín Sierra	3.745,50
Andrés Ramirez	1.941,54
Víctor Esteban	900,00
Matas i Álvarez	27.748,00
Antonio Lanzuela	2.272,00
Mata i hnos.	5.862,08
El mismo	203,00
Hilario Beaufort	1.628,17
Sebastián de las Heras	1.683,00
José Segundo de Lerna	1.500,00
El mateix	1.140,00
El mateix	500,00
Eusebio Algora	104,00
Juan Millan	1.000,00
Aduardo de Cordoba	1.000,00
Francisco Villanueva	833,00
José Patricio Alonso	426,00
José Patricio Alonso	567,00
Manuel M. Alvarez	37,00
El mateix	376,00
El mateix	320,00
El mateix	2.904,00
El mateix	1.296,68
José Nuñez	4.000,00
Tomas Pellicer	6.000,00
Casimir Martí	705,00
Ayuntamiento de Madrid	343,75
Esteban Martin	1.951,00
Pedro Díez	1.070,00
El mateix	130,00
Empresa del Gas de Madrid	1.538,00
Genara Xarrié	2.738,00
Pedro Bordas	1.749,00

Vicente Vegas	13.216,54

Creditors per crèdits pendents de realització:

Creditor	**Valor**
Félix Baron	861,26
Antonio Maria Corbalán	2.604,00

Plets Pendents:

Demandant	**Valor**
Francesc Puig Satorras	678.537,00
Administració militar (a)	243.154,78

(a) Por el negocio de suministros al egercito en mil ochocientos cuarenta

«Más bajas»:

Concepte	**Valor**
Dot de Josefa Flaquer Padrines	106.160,00
Calaixeres i aixovar de Josefa Flaquer Padrines	40.000,00
Capital aportat al matrimoni per Jaume Ceriola	1.059.990,00

Resum:

Concepte	**Valor en rals**
Total actiu	14.777.603, 58
Total passiu	- 5.416.586,36
Béns ganancials	9.361.017,22
Meitat corresponent a Jaume Ceriola	4.680.508,61
Haver de Jaume Ceriola: + 1.059.990,00 (aportació al matrimoni) + 4.680.508,61 (ganancials)	5.740.498.61

Alguns altres protocols per reconstruir el patrimoni de Ceriola són els següents:

- Els capítols matrimonials, on Jaume Ceriola rep de dot de la Josefa Flaquer 13.350 ptes. més dues calaixeres i ell fa un escreix de 13.350 ptes. Els pares d'ell li donen 40.050 ptes. de legítima. AHPB. Josep de Pomareda. 1818.
- El 1842, els pares de Ceriola li donen els seus béns, valorats en 225.000 ptes. AHPB. Josep M Planas. 1842.
- El seu fill Josep Ceriola Flaquer registra protocol a Madrid en casar-se i rep de legítima 330.000 ptes. AHP Madrid, José de Celis Ruiz i José de Garamendi, Madrid, 1852.
- També es poden trobar dades de Ceriola a AHPB. Josep M. Planas Compte. 1839: Capítols matrimonials de Josep Ramon Llorens amb Raimunda Ceriola, filla del potentat, ella rep de dot 100.125 ptes. i dues calaixeres. En el mateix protocol, el dot d'Adela, una altra filla, s'estableix també en 100.125 ptes. i dues calaixeres.

ANNEX 3. INVENTARI DE MARIANO LLUCH 1867. AHPB. NOTARI LLOPART

Béns mobles:

Les coses que portava a les maletes de Saragossa que eren de Miquel Clavé

Béns immobles:

Torre amb jardí a St Vicens de Sarrià amb 3/4 de ploma d'aigua.[1]

Crèdits:

1. 5.000 duros que li va deixar el seu pare Mariano Lluch Mir
2. 7.850 duros que Jaume Safont deu a Marianna Garriga
3. 10.000 esc. que Jaume Safont devia a Antonio Lluch i Mir

Deutes:

1. Legítima materna dels seus germans[2]
2. 9.960 esc. 715 mil·lèsimes de l'usdefruit que Marianna Garriga feia dels béns del seu marit
3. 2.372 lliures 12 sous 6 dn del dot de Joaquima Henrich
4. 674 esc. 643 mil en despeses dels funerals del Mariano Lluch
5. 1.009 esc. 260 mil en despeses de l'enterrament de la Mariana Garriga
6. "*También se adeudan otros varios créditos procedentes de las desgracias experimentadas por dicho Mariano Lluch en el ejercicio del comercio, cuya extensión no puede fijar en la actualidad por no constarle*".
7. 870 duros deute amb la herència del seu pare.

Reprodueixen l'inventari del pare fet a Manresa per valorar els béns de què disposen i pagar els deutes abans de repartir-se el que queda de l'herència del pare. Valoren els béns del pare, per això han de saber quin era el deute del fill cap al pare.

1. Heretada de la seva mare Mariana Garriga. AHPB. Jaume Rigalt. 1863
2. Era la finca de Sarrià que no s'havia dividit.

S'hi insereix Inventari d'Antoni Lluch i Mir. 1854. Notari Rigalt

Béns immobles:

1. Casa al carrer Ample 1, amb cens del duc de Medinaceli. El terreny l'havia comprat al Duc de Medinaceli, notari Josep Ignasi Lluch 5-12-1838. La casa la va fer construir ell.
2. Casa a Manresa, plaça Major 17
3. 2 cases amb hort a Manresa carrer Puig 13,15 i 17, comprades a 1820 davant un notari de Cadis.
4. 1 vinya erma a Manresa

Crèdits:

5.000 duros que li deu Jaume Safont

Interessos en tres buques:

1 255 duros en el bergantín "Indio"
2 300 duros por 1 mota en el bergantín "Indio"
3 450 duros "Lancero" per una parte en el caso de dicho buque
4 150 duros per mota sobre el vaixell "Lancero"
5 150 duros per una mota en la pollacra "Isabelita"

Després de valorar tots els béns, en primer lloc els germans liquiden els deutes de Mariano Lluch :

Creditor	duros	milèssimes.	Pessetes
Jaume Safont	77.620	500	388.100,50
Manuel Girona	7.408	333	37.040,33
Miquel Clavé	5.633	333	28.165,33
Geroni Juncadella	5.000		25.000,00
Joan B. Clavé	3.000		15.000,00
Josep M Serra	1.500		7.500,00
Soc. Cat de Crédito	12.919	225	64.595,23
Antonio Ferratges	351	500	1.755,50
N. Ferratges	2.331	300	11.655,30
Alain i Cia.	1.500		7.500,00
Fabra Ponte i Cia.	300		1.500,00
Manuel Baixeras	3.500		17.500,00
Evarist Arnús	1.378	889	6.890,89
Melchor Mas	275		1.375,00
Josep Bianchi	687	100	3.435,10
Joan Fornells	1.425		7.125,00

Ignasi Coll	452	500	2.260,50
Mornau i Cia.	8.562	521	42.810,52
Marchau	265	870	1.325,87
Jaume Urgell i Eusebi Corones	1.500		7500
Abella i Vilaret	147	750	735,75
Canuto Carreras (a)	2.195	675	10.975,68
Andreu Bassols	500		2.500,00
socis de *Safont, Lluch i Cia.* (b)	7.237	82	36.185,08
TOTAL	**148.066**	**978**	**740.330,98**

(a) Representat per Manuel Baixeras

(b) socis de su fábrica de tejidos de la que era socio liquidador

Crèdits de l'herència d'Antoni Lluch contra l'herència de Mariano Lluch:

Concepte	**Valor**
deute de Marià Lluch a Antoni LLuch	870 duros
enterrament de la mare pagat pels Sala	1.009 duros 260 mil
despeses funeral del Mariano (a)	674 duros
Francesc Suaña de Tabares (b)	533 duros 6 rals 22 mv
Crèdit de Jeroni Juncadella a Antonio Lluch	5.000 duros
Crèdit de de *Dulcet i Sines*	4.000 duros
Crèdit de Prats	3.000 duros
Josep Vellver	927 duros
capital en buques (c)	6.339 duros 10 rals 16 mv
metàl·lic a la caixa	3.580 duros

(a) "*Créditos contra la herencia de Mariana Garriga por el dèficit o disminución que tuvo la herencia durante el tiempo que la usufructuó*"

(b) per la dot de la filla Carme que no va rebre, segons escriptura de capítols matrimonials davant el notari Mas, de Manresa 17-2-1855

(c) que falten per completar el que existian al fallecimiento de Antonio Lluch

TOTAL = 46.760 esc. 715 mil·lèsimes

Crèdits de l'herència de Marià Lluch contra l'herència d'Antoni Lluch:

Concepte	Valor
per la meitat d'un cens (a)	200L
venda de la casa de Manresa (b)	2.000L
Id	1.000L
legítima paterna a Carme	6.000L
legítima paterna a Elisa	6.000L
legítima paterna a Josepa	6.000L
legítima paterna a Manuel	6.000L
legítima paterna a Francesc	6.000L
legítima paterna a Dolors (c)	1.000L
per lliberar un cens	320 esc.

(a) de 400L que els béns d'Antoni Lluch "*prestaban a la Causa Pia... y que recibieron la misma Mariana y Mariano hijo el 1862*"

(b) Mariana Lluch va satisfer a Francesc i Joan Garcia Quesada per la part que els corresponia de la venda de la casa de la Plaça Major de Manresa

(c) se li devien 5.000L

Total = 36.800 escuts,

46.760 esc 715 mil del pare contra el fill, 36.800 esc del fill contra el pare. Marià Lluch devia 9.960 esc 715 mil a l'herència del seu pare.

Els deutes de l'herència de Mariano Lluch respecte a l'herència del seu pare són:

Concepte	Valor
capital del cens del duc de Medinaceli	23.215 esc
capital del cens de la casa de Manresa	24 lliures 4 diners
capital entregat a Joaquima Henrich per lliure disposició	5.000 duros
capital d'un vitalici a Isabel Ruiz (a)	10.000 duros
dot de la Dolors Lluch	5.000 lliures
legítima d'Antonia Lluch	1000 lliures

(a) Els béns d'Antoni Lluch prestaven un vitalici a Isabel Ruiz

ANNEX 4. LA FAMÍLIA NADAL, COMERCIANTS

Esquema 1 – Arbre genealògic de la família Nadal

JOAN NADAL, PAGÈS DE VILAMAJOR = MADALENA PARERA

PERE JOAN NADAL I PARERA, SOMBRARER = FRANCISCA AROLA

NICOLAU NADAL AROLA, RELIGIÓS AGUSTINO

JOSEP NADAL AROLA, SOMBRERER

PERE JOAN NADAL AROLA, COMERSIANT (menor)

JOAN BAPTISTA NADAL AROLA, JOVE PERXER

JOAN BAPTISTA NADAL AROLA[3] = TERESA FERRRATER (-1819)

ANTONI NADAL FERRATER (primogènit-1834) = TERESA EULÀLIA ESPALTER

JOAQUIM NADAL ESPALTER

ANTONI NADAL ESPALTER

JOAN NADAL ESPALTER

DOLORS NADAL ESPALTER

MARIANNA NADAL ESPALTER (monja)

FRANCISCA NADAL ESPALTER = **JOAN VILA JOVÉ**

ESTEVE NADAL ESPALTER[4]

3. Informació treta de l'arxiu familiar
4. Morí a l'Havana abans de 1854

JOAQUIM NADAL FERRATER (-1868)[5] = RAYMUNDA SASTRE

JOSEP AGUSTÍ NADAL SASTRE (1817-1884) = JOSEFA PUIGDENGOLAS (1817-68)[6]

RAMON ROMANÍ PUIGDENGOLAS = DOLORS SERIÑÀ

JOSEP ANTONI ROMANÍ PUIGDENGOLAS (-1884) = JOSEFA GUERRA GUIFRÉ

JOSEP M. ROMANÍ PUIGDENGOLAS

TERESA NADAL SASTRE = **FRANCESC ESTEVE SANS**

FLORA ESTEVE NADAL = JOAN MOREU BORI

MARIA ANNA NADAL FERRATER (1793 -1870)[7] = BARTOMEU VIDAL MAYOL (- 1841)

BARTOMEU VIDAL NADAL (1823-) =1841 CARME SERRA BOVETS (1820-)[8]

=ZOA NADAL VILARDAGA

JOSÉ RUFINO VIDAL NADAL (-1867) = 1862 CONSOL MORAGAS QUINTANA [9]

CONSOL VIDAL MORAGAS

CONCEPCIÓ VIDAL NADAL = JOAN RIUDOR NIN

5. Només tenim les dades del seu testament, on institueix hereu el seu únic fill, Josep Agustí Nadal i Sastre. Hi podem llegir*"(…) Como en materia de intereses he sido tan infortunado (…)*", al fill li deixa que ho liquidi tot, com vulgui, quan vulgui, i el que vulgui. Manifesta que 1.500 lliures (4.005 pta) eren de la dot de la seva dona, i que hauria de donar-ne la meitat a la seva germana Teresa Nadal Sastre. En cas que no hi arribés amb el que ell deixava, li suggeria que es partissin el que quedava. Demana al fill que protegeixi a la Teresa i la tia Esperança. Al seu curt inventari hi diu "*los únicos capitales que tenía en poder del otorgante para negociarlos, que junto con los beneficios obtenidos ascienden a 12.328 escudos* (30.820 pta)". Testament i Inventari de Joaquim Nadal Ferrater. AHPB. Ferran Moragas Ubach. 1868.
6. El 1866 Josefa Puigdengolas, Vídua d'Antoni Romaní Tarrés, vol liquidar l'herència dels seu marit, que tenia una societat a l'Havana, i recuperar el dot perquè es torna a casar amb Josep Agustí Nadal i Sastre. Els seus fills són Josep Antoni Romaní Puigdengolas, fabricant de paper, Josep Maria i Ramon. El repartiment de l'herència queda que el darrer rep 40.000 pta., Josep Maria 4.000 i Josep Antoni 80.000 pta. Josefa va posar 15.000 pta. de dot. El seu fill segon, Josep Maria Romaní Puigdengolas morí abans de 1873. AHPB. Pla Soler. 1866.
7. Marianna va enviudar el 1841, no sabem quant li va deixar el seu marit, però si que vivia en una casa al carrer Moncada, anomenada la Casa gran de Milans. Vila Despujol (1986), p. 31.
8. Néta de Manuela Torrens i Miralda i filla de Llogari Serra Farreras. Hereva universal, el 1831, de la fortuna dels seus avis ja que ella i la seva mare eren filles úniques. Va aportar 93.450 ptes al matrimoni, una part d'elles invertides en la casa Pau Miralda i Cia. Vila Despujol (1986), p.28.
9. De la mateixa familia que la seva cunyada Carme Serra, Consol Moragas Quintana era fillastra de Josep Serra Farreras, de qui va rebre 66.750 pta de dot per al seu primer matrimoni amb l'important comerciant Joaquim Castanyer Molet, de qui va heretar la fortuna en morir aquest el 1858. A les núpcies amb Josep Rufí Vidal va aportar 150.000 pta. de dot. Vila Despujol (1986), p. 32.

Mª ROSA TERESA NADAL FERRATER (-1859) = **JOSEP JAUMANDREU** (-1840)

DOLORS? NADAL FERRATER = **NICOLAU TRAVAL**

JOAN TRAVAL NADAL

JOAN NADAL FERRATER (1778-1867) = MERCÈ PUJOLÀ CARAVENT (-1855)[10]

JOAN NADAL PUJOLÀ (-1855)[11] = (1844)[12] DOROTEA VILARDAGA JULIÀ (1824-)

JOSEP M.NADAL VILARDAGA (1845-1908) = (1870)[13] ANTONIA FERRER NIN(1852-)

MARIA MERCÈ NADAL VILARDAGA = (1870)[14] ROBERT BÖHNY

ROSA NADAL VILARDAGA = (1870)[15] JOAN YMBERT

JOAN NADAL VILARDAGA = (1883) JOSEFA ARTÓS BERTRAN

DOROTEA NADAL VILARDAGA (1853-) = (1871)[16] **ROMÀ PRATS MONTELS** (1839-)

ANTONI NADAL PUJOLÀ (1812-1876) = ROSA VILARDAGA JULIÀ (1821-)

LAURA NADAL VILARDAGA (-1871) = (1860)[17] ENRIC VILLAVECCHIA

ZOA NADAL VILARDAGA = ADOLF CLAVÉ FLAQUER

= BARTOMEU VIDAL NADAL

10. Mercè Pujolà morí el 1855. Deixà una casa al carrer dels metges i una a la Barceloneta heretada del seu oncle Ramon Pujolà. Havia rebut 32.040 pta de dot i esponsalici. Tenia sis fills: el gran Joan, després Antoni i Joaquim. Reparteix joies entre fills i filles. Demana que cada fill doni a la seva germana Rita Pujolà 400,5 pta. Testament de Mercè Pujolà AHPB. Joaquim Òdena. 1855.
11. Joan Nadal Pujolà era l'hereu. En morir tenia sis fills amb Dorotea Vilardaga: Josep Maria, Maria, Mercè, Rosa, Joan i Dorotea. A l'hereu Josep M. Nadal Vilardaga li deixa 17 accions del *Camino de hierro del Centro* satisfets al 50%. Té el Palco 7 del Liceu a mitges amb el seu germà; la seva meitat té un valor de 9.500 pta. Testament de Joan Nadal Pujolà. AHPB. Joaquim Òdena. 1855.
12. Dorotea Vilardaga Julià, vídua d'Antoni Flaquer Padrines, es va casar amb Joan Nadal Ferrater. Mariano Flaquer Padrines, el seu cunyat, li va tornar les 21.360 pta. del seu dot. AHPB. Benet Lafont. 1844. Els capítols Matrimonials amb Joan Nadal Pujolà i Dorotea Vilardaga Julià ens revelen que el dot d'ella va ser de 56.070 pta. en metàl·lic més 2 calaixeres. AHPB. Prats. 1844.
13. Capítols matrimonials entre Josep M. Nadal Vilardaga i Antònia Ferrer Nin. Sorprenentment el dot d'ella és de només 13.187 pta. (5.275 escuts), quan la fortuna d'ell era immensa. Ell va hipotecar les cases del carrer Ample 74 i 76 per garantir-la. AHPB. Falp. 1870.
14. Mercè Nadal Vilardaga, de 23 anys, es va casar amb Robert Böhny Hassy, de 32. Va rebre 75.000 pta. de dot. Va demanar al seu germà i tutor, Josep M. Nadal, que li guardés els diners i li pagués la renda anual del 6%. Ell va posarla mateixa quantitat d'escreix. AHPB. Òdena 1870.
15. Rosa Nadal Vilardaga es va casar amb Joan Imbert i de Janer, fill de Paulina de Janer i de Gironella i nét d'Erasme Janer de Gònima. Rebé de dot 75.000 pta. i robes i calaixera per valor de 7.500 pta. més. AHPB. Òdena, 1871.
16. Romà Prats Montels era arquitecte de la Diputació. Aportà al matrimoni 37.500 pta. Ella rebé, com les seves germanes, 75.000 pta. en metàl·lic i 7.500 més en robes i calaixera.
17. Laura Nadal Vilardaga, filla d'Antoni Nadal i Rosa Vilardaga es casà amb Enric Villavechia. Ell rebé legítima de 133.500 pta., 40.050 dels quals en l'empresa *Villavecchia i fills*. Ella rebé 60.000 pta. de dot, més 10.000 per roba. AHPB. Ferran Moragas. 1860.

PILAR NADAL VILARDAGA = JOAQUIM DE CABIROL[18]

TERESA NADAL PUJOLÀ (1821-1871) = **ANTONI RIBÓ** (1804-1864)

MERCÈ RIBÓ NADAL (1842-) = NONITO MONTOBBIO MALET (1837-)

VÍCTOR RIBÓ NADAL (1842-1871)

JOAQUIM RIBÓ NADAL (1845-)

TERESA RIBÓ NADAL (1849-) = (1871)[19] MANUEL SALAZAR ALEGRET(1841-)

MERCÈ NADAL PUJOLÀ = (1825)[20] **JUAN MITJAVILA PUIG**

JOAN MITJAVILA NADAL

DOLORS NADAL PUJOLÀ = **JAUME BAULENAS MATEU**

18. Joaquim de Cabirol, hisendat, fou escollit diputat per la Junta Revolucionària provisional de 1868, juntament amb Ferran Ferratges Mesa i Casimir Girona. De Riquer (1987), p. 199.
19. Manuel Salazar Alegret tenia 30 anys i era capità d'artilleria. El dot d'ella, composat de mobles i robes tenia valor de 10.000 pta., més 50.000 pta. en efectiu. La mare li exigeix que les 50.000 pta., siguin invertides en un negoci que li doni una renda amb un interès del 6%. L'escreix d'ell fou de 25.000 escuts. AHPB. Joaquim Òdena. 1871.
20. Joan Mitjavila i Puig era comerciant nascut a Das. El dot d'ella era de 5.340 pta. i l'esponsalici també de 5340 pta. AHPB. Manuel Catalan. 1825.

Escriptura 1. Resum del Testament de Joan Nadal Parera (avi de Joan Nadal Ferrater)

«copia del testament de per Joan Nadal fet y firmat lo dia 12 de setembre de añ 1768. Notari Felip Campllonch tret dit testament a 11 de juriol 1771.

En la ciutat de Barcelona dotze dias del mes de setembre del añ de naxement del señor de 1768. Pere Joan Nadal, sombrarer, ciutada de barcelona, gastan de salut corporal per la grasia de Deu ab son bon enteniment, sana memoria y clar parlar entrega a mi lo notari avall escrit la present plica closa ab ostia vermella en que digué esser son testament, escrit de ma agena, y firmat de ma propia que volgué valgués per testament o per aquella espesie de ultima voluntat, que millor en dret pogues ab lo qual revoca tots i qualsevols altres testaments per lo mateix testador fins lo dia present, no abstan qualsevols paraulas derogatorias que en aquells se trobasen continuadas; lo qual testament firma y digue voler que fos guardat en mon poder y després de sa mort obert y publicat esent presents y cridats per testimonis per lo referit testador pregats Manuel Vila Fuster ciutada de la mateixa ciutat, y domingo mantanyá escrivent en esta ciutat residents. Pere Joan Nadal, Manuel Vila testimoni, Domingo Mantanya testimoni".

Pere Joan Nadal era fill de Joan Nadal, pages de la vila de vilamajor bisbat de Barcelona y de Madalena Nadal i Parera; la seva dona era Francisca Nadal Arola. Tenia quatre fills: Nicolau Nadal religios agustino, Josep Nadal també sombrerer, Pere Joan Nadal menor comersiant i Joan Baptista Nadal jove perxer "tots fills meus als quals i a sa major part dono ple poder i facultat de cumplir i executar el present testament" Demanava 400 misses repartides per totes les esglésies de barcelona. Deixava

"al primogenit, Nicolau, de legitima paterna i materna 40 lliures anuals durant sa vida natural, deixa a Joan Nadal comersiant i a Joan Baptista Nadal jove perxer de legitima de 1.000 lliures barceloneses, 500 liures lo dia que pendran estat i les altres 500 lliuras al cap de l'añ de haberlo pres". Deixa la dona usufructuaria de tota sa universal heretat mentre sigui vídua. De la resta, institueix hereu universal, el Josep Nadal sombrerer i els seus fills. Si mor la línia primera, la segona, i sinó la tercera, "sempre que la herencia quedi unida».

Firmen Francesc Joan Elias Bosch i Feliu Campllonch.

No hi ha inventari. El testament s'obre el 1771.

Escriptura 2 – Resum del Testament de Josep Nadal Arola (oncle de Joan Nadal Ferrater)

"Copia del testament de Josep Nadal sombrarer de barna firmat a 19 de octubre de 1784, notari Josep Bonaventura Fontana".

Josep Nadal i Arola. té dos fills, Josep i Anton Nadal, els deixa 400 lliures barceloneses. quatre filles, Mariangela, Ycnasia, Teresa, Grasia i Eulalia també 400 lliures. Institueix com a hereu universal a Joan Nadal el seu primogènit (això és una altra branca).

Joan Prats i Cabrer notari 1790

Escriptura 3- Inventari Joan Nadal Pujolà (primogènit de Joan Nadal Ferrater). 1855. Joaquim Òdena.

1. Casa al carrer ample 74, a Barcelona, 1r pis on vivia: coses de la casa
2. Casa al carrer Còdols núm. 20, de Barcelona.
3. 1/2 Palco del Liceu.
4. Cens a Martorell de 179,7,6 lliures
5. Deutes: el dot a la seva dona, Dorotea, de 31.000 lliures.

Escriptura 4 - Testament i Inventari d' Antoni Ribó (gendre de Joan Nadal Ferrater). 1864. Joaquim Òdena. [21]

Coses de la casa a la casa del carrer Còdols 20, propietat del seu cunyat, Antoni

Metàl·lic: 1.000 ptes.

Béns immobles:

1 1 finca "casa Sabadell" amb el seu jardí, hort, mina d'aigua, 8 mujades de terra, part campa part vinya a Vilapiscina, Sant Andreu Palomar.

2 Una peça terra 2 mujades a Sta. Coloma Gramenet.

3 La meitat d'una casa de 66 m^2 amb baixos i primer, amb hort d'1 cesana a la Plaça dels arbres de Banyoles (a mitges amb el seu cunyat Antoni Nadal)

4 Meitat casa de 20m^2 amb baixos i dos pisos, a Banyoles al costat de l'Hospital

5 Casa a Canet de mar que era de Magí Julià i Bonaventura Alsina.

Solars a l'Eixample:

Part	Solar	Superfície	Pag. pend. a hisenda (rals)
La meitat	C de l'illa 32	954 m^2 40 cm^2	7 terminis de 20.382
La meitat	D de l'illa 32	1.204 m^2 30 cm^2	7 terminis de 23.630
La meitat	G de l'illa 32	30.976 m^2	7 terminis de 25.274
La meitat	G de l'illa 25	30.531 m^2 12 cm^2	7 terminis de 5.095
La meitat	M de l'illa 20	30.568 m^2 79 cm^2	7 terminis de 954
La meitat	N de l'illa 20	30.658 m^2 79 cm^2	7 terminis de 4.390
La meitat	K de l'illa 20	30.481 m^2 38 cm^2	7 terminis de 6.067
La meitat	L de l'illa 20	30.481 m^2 38 cm^2	7 terminis de 6.067

21. L'extens testament d'Antoni Ribó es pot consultar en les protocols de Joaquim Òdena, any 1864.

Capitals: el del balanç de *Nadal i Ribó*

Crèdits: 10.000 duros contra raó social *viuda de Montobbio i fills*

El testament especifica que les propietats immobles d'Antoni Ribó eren, de fet, de la casa de comerç *Nadal i Ribó*.

Escriptura 5 - Resum del testament de Joan Nadal Ferrater. 1867. Joaquim Òdena.

Fill de Joan Baptista Nadal i Teresa Ferrater. Record pel seu fill Joan, l'hereu, ja difunt, que havia optat per carrera literària, i els vius: Antoni, Teresa i Dolors. Ja els havia repartit una legítima de 10.000 lliures i ara deixa 10.000 lliures més a cadascú. La Mercè havia rebut 7.000 lliures de dot, però va morir; assigna les 10.000 lliures pel seu fill Joan Mitjavila Nadal. Llega la casa al carrer Argenteria per l'Antoni per haver treballat a *Nadal i Ribó* i 15.000 duros de propina perquè acabi una edificació. Manifesta el seu agraïment envers el seu gendre, ja difunt, Antoni Ribó, i deixa 10.000 duros addicionals a la seva vídua, Teresa Nadal, i els fills.

Deixa 200 duros anuals de renda per Dorotea Vilardaga, la seva nora, vídua de l'hereu, amb la condició que si es torna a casar els perd. Als néts Mercè, Rosa i Dorotea Nadal Vilardaga, filles de l'hereu els deixa 15.000 lliures de legítima. L'hereu de tota la resta és Josep M. Nadal i Vilardaga, advocat. Li fa un seguit de recomanacions morals... "*Si mi heredero José M Nadal Vilardaga perteneciese al brazo eclesiástico o militar (...) le privo absolutamente de mi herencia (...)"* a excepció dels 25.000 lliures que li toquen de la legítima del seu pare Joan Nadal Pujolà. Estableix que el magatzem de fruites colonials, que funciona sota la raó *Josep A Nadal i Cia* i que porta el seu nebot Agustí Nadal i Sastre i el seu germà Joaquim Nadal Ferrater, segueixi en mans d'ells.

Escriptura 6 - Resum de l'Inventari Joan Nadal Ferrater. 1867. Joaquim Òdena.

Metàl·lic: 4.365 escuts 624 mil·lèsimes

Cases a Barcelona:

Carrer/plaça
Ample 74-76 i Rosari 2 i 4 (a)
Consolat 3 i 5
carrer Ample 78.
Amàlia 9 / Còdols 24 (b)
Plaça Blanqueria 20 / Vermell 17
Argenteria 51 / Rosich 1
Metges 4 i 6.
Plaça del Born 10 / Vidreria 1 (c)
Nacional 9 / Carrer Major 10 (d)

(a) composta de 8 cases amb pisos. Amb una ploma d'aigua de la font de Montcada
(b) Amb una ploma d'aigua de la font de Montcada
(c) Eren dues cases. Les va comprar a Joan, Dolors Joaquim, Mariana i Francesc Nadal Espalter, els seus nebots
(d) de la Barceloneta comprada a Mercè Pujolà, la seva dona

Cases fora de Barcelona:

Casa	Localitat	Característiques
carrer Major 31	St. Andreu Palomar	640m^{2}94cm^2. Aigua, hort, magatzem, planta i 2 pisos
carrer Major, 33.	St. Andreu Palomar	200m^2. Gravada amb censos
Part del Mas Pujol	St. Andreu Palomar	4ha 16a 16ca. Terreny edificable
Casa n. 5 (sic.)	St. Andreu Palomar	142m^2, 13cm^2. Corral de 235m^2 60cm^2 25 muj. de terra: 14 de cultiu 11 incult. La casa amb baixos, primer pis i golfes. S'anomena Àfrica. Sense càrregues
1/2 casa i Mas Romeu	Hospitalet	520m^2 16cm^2. Corral de 200m^2 74cm^2 96 muj. erm més era i terra sembrada i regadiu. L'altra meitat és de l'hereu Marc Camarasa

Terres fora de Barcelona:

Muj.	Quart.	Mund.	Canes	Pams	Localitat	Tipus de terra
1	1				St. Martí de Provençals	amb aigua
0,5					St. Martí de Provençals	amb aigua
3	3		26	11	St. Martí de Provençals	amb aigua
1					St. Martí de Provençals	amb aigua
2					St. Martí de Provençals	amb aigua
	1,6				St. Martí de Provençals	amb aigua
1	2	2,5			St. Martí de Provençals	amb aigua
0,5					St. Martí de Provençals	amb aigua
	1		100		St. Martí de Provençals	
2	1	1			St. Martí de Provençals	
1	2	3	58	28	St. Martí de Provençals	amb aigua
7					St. Andreu Palomar	antes campa hoy vinya
2		8			St. Andreu Palomar	vinya
					St. Andreu Palomar	73ar44centiar.Vinya
1					St. Andreu Palomar	antes vinya ara campa
1					St. Andreu Palomar	vinya
		1	58		St. Andreu Palomar	campa de regadío
4		2,5			St. Andreu Palomar	vinya
1	3	63			St. Andreu Palomar	campa
1,5	25				St. Andreu Palomar	vinya
3		205			St. Andreu Palomar	antes vinya ara erma
	1	1			St. Andreu Palomar	antes vinya ara campa
1	1	1	29		St. Andreu Palomar	vinya
1	1	1	32		St. Andreu Palomar	vinya
3	3	1			St. Andreu Palomar	vinya
9	3	3	54		St. Andreu Palomar	vinya vella i erm
	330				St. Andreu Palomar	para establecer
5					Sta. Coloma Gramenet	vinya i campa. terra del Mas Banús
	1	2			Sta. Coloma Gramenet	campa
1	1	118			Sta. Coloma Gramenet	amb aigua
3		2	60		Sta. Coloma Gramenet	regadiu
					Viladecans	
1					Hospitalet	"del Marquès"
2	1				Hospitalet	regadiu
2					Hospitalet	campa de regadiu
					Amposta	87 ha

					St. Andreu	no diu superfície
181,5	**381,5**	**415**	**417**	**39**	**Total**	

Totes les terres i propietats esmentades anteriorment les comprà, cap era heretada

Mujada f.[LC] [AGA] [FIM] Mesura superficial agrària, pròpia de la zona de Barcelona, equivalent a 4.896,5 metres quadrats, que serien unes 88 hectàrees.

Censos (en pessetes):

Pensió	Capital al 3%
62	51,67 pta
70	58,33 pta
28	23,33 pta
14	11,67 pta
120	100,00 pta

Capitals en societats (en pessetes):

Societat	Capital social
Nadal i Ribó (a)	5.827,88 pta
José A Nadal i Cia (b)	4.890,32 pta

(a) segons balanç a 31.12.1867.

(b) segons balanç a 31.12.1867. La gestionen el seu germà i el nebot.

Escriptura 7 - Inventari de Antonio Nadal Pujolà . 1876. Joaquim Òdena.

Valors:

- 4 obligacions al portador del FFCC Tarragona-Barcelona-França.
- 7 làmines de 5 obligacions cadascuna del FFCC Tarragona-Barcelona-França.
- 520 accions del FCC de Martorell a Barcelona

Immobles (en pessetes):

Propietat	Valor
Casa Còdols 18	81.320
2 cases Riera de St Joan 14 / St Pere 2	117.000
Argenteria 51 / Rosich 1	80.000
Casa torre a Sarrià. Sta Madrona 9 amb jardí	30.000
Casa-fàbrica a Vilanova (a)	80.000
Finca a St Feliu de Llobregat (b)	190.000

(a) establiment fabril amb magatzem per cotó, pati i màquina de vapor de 35 cavalls, 2 calderes, 2 plumes aigua, 2 jornals de jardí. Adquirida de la dissolució de *Nadal i Ribó*.

(b) Casa de camp amb terres aglevades i unides a ella. La principal al Carrer de Dalt 53. Propietats adjuntes que ha anat comprant i ajuntant. En total, 17 parcel·les de terra i 18 cases, algunes ruïnoses. En dóna la descripció detallada

Censos i drets

Localitat	Dret
Sant Just Desvern	de fruits i de recobrar porcions de terra vinya
Sant Feliu de Llobregat	Cens de pensió 1 lliura (de la Rectoria)
Sant Feliu de Llobregat	Cens pensió de 15 lliures 9 sous

Escriptura 8 - Inventari de Josep Agustí Nadal Sastre. 1884. Demestre.

Metàl·lic: 1.000 ptes

Capitals: 104.000 ptes, per capital i beneficis que li corresponen, de *Josep A Nadal i Cia* en liquidació, segons balanç del darrer 31 de desembre.

Béns Immobles (en pessetes):

Localitat	Propietat	Valor
Barcelona	Casa amb 2 botigues, carrer Sta. Elena 10, 9.000 pams^2 (a)	29.550
Eixample	El 46,476% d'un magatzem, carrer Àusias Marc 108 (b)	17.000
Canet de Mar	Casa (c)	1.300.
Canet de Mar	Casa (c)	1.400
Canet de Mar	Casa (c)	1.250
Canet de Mar	Finca "San José de Guatemala" (d)	3.000
Canet de Mar	Terra de 85 a. (e)	350
Canet de Mar	Vinya de 2ha 16a (f)	500
Canet de Mar	Terra de 24a (f)	200
Canet de Mar	Part d'una casa	750
Sant Pol de Mar	Terra "La Murtra" de 2ha 22a (e)	800

(a) comprada a l'hereva del seu oncle, Joaquim Sastre Clavell
(b) La resta és de Josep M. Nadal i Joan Nadal Vilardaga.
(c) comprada a la vídua del seu oncle
(d) amb terres per 4ha 131a. de vinya i erm. Hi va fer construir cases.
(e) heredada del seu oncle
(f) comprada

.

Quadre 3. Accions de la línia de Martorell que posseïen Nadal i Ribó, i els membres de la família Nadal (a)

Accionistes	Nadal i Ribó	Nadal Pujolà, Anton	Nadal Pujolà, Joan	Nadal Vilardaga, Rosa	Nadal Vilardaga, Laura	Ribó Balmes, Anton	Ribó Nadal, Mercè	Ribó Nadal, Teresa	Ribó Nadal, Víctor	Total
27 febrer 53		417	250			250				917
26 febrer 54		322				250				572
25 març 54		322				250				572
25 febrer 55	63	322	17			250				652
10 febrer 56	90	322				250			52	714
22 juny 56	90	322				250			69	731
8 febrer 57	100	150		100	80	100	31	100	50	711
28 febr. 58						100				100
21 març 58		150		100	100	100		100		550
27 febr. 59	100	150		100	80	100	31	100	50	711
26 febr. 60	100	150		100	80	100	31	100	50	711
13 gen. 61		150								150
20 gen. 61		150		100	80	100	31	100	50	611
17 febr. 61		150								150
10 març 61		150				100				250

(a) El valor nominal d'una acció era de 100 duros, és a dir 500 pta. cadascuna. Per tant, 900 accions desemborsades al 100% significava una inversió de 450.000 pta. Com que la cotització va anar baixant, les compres es feien "més barates", però les vendes significaven pèrdues.
Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

Quadre 4. Accions de la línia de Tarragona que posseïen els membres de la família Nadal

Accionistes	*Nadal i Ribó*	Nadal Pujolà, Anton	Nadal de Ribó, Teresa	Nadal Espalter, Joaquim	Nadal Vilardaga, Joan	Nadal Vilardaga, Josep M.	Nadal Vilardaga, Rosa	Nadal Vilardaga, Laura	Vilardaga de Nadal, Rosa	Ribó Balmes, Anton	Ribó Nadal, Joaquim	Ribó Nadal, Mercè	Ribó Nadal, Teresa	Ribó Nadal, Víctor	Total
13 oct. 61	100	250					100	80		100		31	100	50	811
20 febrer 62		250													250
2 març 62	100	250					100	80		100		31	100	50	811
8 febrer 63	100	253					100	80		100		31	100	50	814
2 febrer 64		253													253
14 febrer 64	100	253					100	80		100		31	100	50	814
26 febrer 65		253													253
12 març 65	100	253					100	80		100		31	100	50	814
4 març 66	100	100	100					100	100		100		100	100	800
10 febrer 67		100									100			100	300
1 març 68		100			100	100					100			100	500
7 març 69		100		100	100	100					100			100	600
6 març 70		200		100		100					80			220	700
5 març 71		100	100	100		100					100				500
17 des. 71		100		100		100			100		100				500
24 des. 71		100		100					100		100				400
28 abril 72	734	144													878

Font: ANC, fons 258, Llibres d'actes..., de les companyies ferroviàries catalanes

ÍNNEX 5. ESCRIPTURES I BALANÇOS DE LA CASA NADAL I RIBÓ

Estatuts de constitució de Nadal i Ribó. 1828

«*Diem nosaltres cibaix firmants que formem societat de negoci per lo termini de cinch anys, que comensaran en 15 mars de 1828 y finiran en 15 mars de 1833 ab los pactes y condicions seguens, cual negoci consistirá en plantar en esta ciutat y establir un magatsem de comprar y vendre coto y comisions y demés coses anexas a dit s'an? de negoci.*

Primo: Anton Nadal com a capitalista admet per socio a Antoni Ribó qui no hi junta capital algun

2: Lo dit Nadal es la caixa de esta societat qui hi porta lo capital de deu mil lliuras catalanas en moneda metalica

3: Anton Ribó se obliga en dedicar tota la sua industria y trevall a favor de esta societat procuran per sa part tots los avantatges posibles a gavor de la dita tan en la venda com en las compras que se faran, sens que puguia fe ningun altre negoci que no siguia a utilitat de dita societat

4: Del fondo de esta societat sen pagaran primerament lo lloguer de casa, la despesa de Nadal y Ribó que viuran junts y la de una criada per servirlos y amés, cent duros de salari anuals que cedeix Nadal a Ribó quedanli la llibertat de deixarlos al fondo de la societat en cas de no extravials

5: Cada sis mesos se pasará un balans y cada any se formaran circunstanciats y firmats per nosaltres y de las ganancias que Deu se servesguía donarnos pagats los gasots del capital anterior y tots los demés que sigan corresponents a dit negoci, inclusas las contribucions que lo govern posía; cedeix Anton Nadal a lo dit Ribó com a socio de la present societat un cuan de los beneficis per pago y recompensa de sos eficasos trevalls y dilligencias que queda obligat practican y a portarse be fidel y lealment.

6: pagats y extrets los gastos referits en los antecedents capitols las ganacias que s'estían liquidas se repartiran a Anton Nadal tres cuars del benefici y a Anton Ribó un cuart.

7: Dels beneficis que s'es? a favor de Ribó los deixará al fondo de la dita societat cuals li guañaran a proporció del demés capital sens que los puguía estreura fins que sia finida esta societat y en cas de pèrduas se li rebaixaran a proporció de son capital.

8: No pot dit Ribó emprendre cosa alguna que no siguía de consentiment y aprobació de Anton Nadal.

9: Queda director de esta societat lo S. Juan Nadal y Ferrater a que se deura consultar las operacions antes de verificarlas y han de mereixer lo seu consentiment y aprobació

10: Queda prohibit a los dos socios lo poder vendre al fiat sens consentiment de lo director

11: Finit lo temps de esta societat sino se resolan los socios continuarla cada un deura portarsen per prorata de son capital cuant en dita se encontría habers crèdits diner efectiu y genero advertin primerament que antes de pasar a est reparto se deuran pagar primerament totes les obligacions que dita societat tinguía contretes

12: Esta societat correrá baix la rahó de Nadal y Ribó tenin solament la primera Nadal baix la dita rahó per contraure las obligacions y fer los libremen corresponens a esta societat y per los asuntos de avisos, remesas de generos y demes cosas anexas al ram també podra firmar Ribó baix lo dit nom o rahó de Nadal i Ribó

13: Volem que esta contracta tinguía la mateixa forsa que si fos feta en acte públich en poder de Notari y prometim uns a altres no impugnar en temps algun, cumplirla be fidel y religiosamen sens interpretacio alguna.

Y perque constía la firman en Barcelona a 9 Mars de 1828.

Firmen: Anton Ribó, Anton Nadal, Juan Nadal y Ferrater»

"*Hemos recibido del S. Juan Nadal y Ferrater las diez mil libras que forman el capital que yo Antonio Nadal pongo en la sobredicha sociedad. Barcelona 19 mayo 1828*"

Firmen: Anton Ribó i Antonio Nadal

A sota, dos prògrogues de la societat, fins a 1833 i fins a 1834.

RESUMEN DE LOS BENEFICIOS RESULTADOS EN LOS MESES DE ABRIL, MAYO Y JUNIO DEL PRESENTE AÑO EN EL ALMACEN DE NADAL Y RIBÓ

COMPRAS Y VENTAS DE ALGODÓN EN RAMA:

Data	**Libro Mayor folio1**	**Sacas**	**Peso (99'.ArrS)**	**Precio**	**Total precio**	**Guany**
abril 1	comprado a Gironella	30	57 ,, 2	21 p$	1676,, 7 3	
abril 17	vendido a varios	30 Id	57 3 4	varios precios	1750,, 4 7	73,, 17 4
abril 18	comprado al mismo	50 Id	95 3 24	21 1/4	2855,, 8 7	
junio 12	vendido a varios	50 Id	96 ,, 17	varios precios	2995,, 14 8	140,, 6 1
junio 12	comprado a Colominas	12 Id	21 2 1	23,,	692,, 12 2	
junio 17	vendido	12 Id	22 1 2	,,	753,, 8 6	60,, 16 4
	Libro Mayor f 2	**Sacas**	**Peso (99'.ArrS)**	**Precio**	**Total precio**	**Guany**
abr. 9, 25	comprado a Fores N.Orleans	21	88,, ,, 16	17,,	2100,, 6 11	
mayo 19	vendido a varios	21	89,, ,, ,,		2194,, 13 9	94,, 6 11
mayo 12	comprado a Buch Id	40	141,, ,, 15	17 1/4	3456,, ,, 8	
junio 30	vendido	35	129,, ,, 19	,,	3258,, 13 2	
	ecsisten	5	16,, 2 2	17 1/2	404,, 14 9	205,, 6 4
	Libro Mayor f 3	**Sacas**	**Peso (99'.ArrS)**	**Precio**	**Total precio**	**Guany**
abril 10	Comprado a Escardó	20	39,, 1	22	1208,, 18,,	
abril 10	Id Id	5	8,, ,, 6	23	259,, 9 2	
abril 25	Id Id	62	117,, ,, 13	23	3771,, 8 6	
junio 12	vendido	87	164,, 3 13		5420,, 5 9	180,, 10 1
	Libro Mayor f 30	**Sacas**	**Peso (99'.ArrS)**	**Precio**	**Total precio**	**Guany**
mayo 8	Comprado a M Elias Pto Rico	12	15,, 2 18	20	438,, 16 11	
junio 15	vendido	12	15,, 3 11		471,, 11 5	32,, 14 6
junio 17	comprado a id Lima	16	26,, 1 9	20 1/4	746,, 12 10	
junio 18	vendido	2	3,, 1 4		96,, 13 6	
junio 30	ecsisten	14	23,, ,, 5	20 1/ 4	693,, 2 10	3,, 3 6
	Mayor f 32	**Sacas**	**Peso (99'.ArrS)**	**Precio**	**Total precio**	**Guany**
junio 11	Comprado a Perés PerCo 2a	100	208,, 1 6	23 3/4	6926,, 4 7	
junio 20	vendido	3	6,, 2 14		227,, 11 4	
junio 30	ecsisten	97	201,, 2 18	23 3/4	6709,, 12 6	6,, 19 4
	Mayor f 33	**Sacas**	**Peso (99'.ArrS)**	**Precio**	**Total precio**	**Guany**
junio 12	compr vda. Larrad PerCo 1a	30	57,, 1 4	25,,	2005,, 1 10	
junio 12	Id Id Lagoa	8	19,, 1 19	20	544,, 1 4	
junio 20	vendido ...PerCo 1a	3	5,, 3 10		212,, 16 ,,	
junio 30	ecsisten... PerCo 1a	27	19,, 1 19	25,,	1800,, 9 7	
junio 30	Id... Lagoa	8	19,, 1 19	20	544,, 1 4	8,, 3 9
	Mayor f 4; result. de cambios				**Total precio**	**Guany**
junio 30	empleado con algodón y dinero con 12 cambios				1417,, 9 11	
junio 30	vendido por Id				1176,, 2 11	
junio 30	ecsisten 28 rodS Peso 28c 3,, 6i, a 8? 6				310,, 17 9	69,, 10 8
	Mayor f 29; varios generos comprados				**Total precio**	**Guany**
junio 30	empleado				637,, 6 4	
junio 30	vendido				370,, 4 8	
junio 30	ecsisten 16 pS tramo y 8c 23,, 6,, trama fina				281,, 9 3	14,, 3 7

comisiones	**129,, 6 8**

SUMAN	1.019,, 5 7

GASTOS OCURRIDOS AL ALMACÉN ABRIL, MAYO I JUNIO

gastos del viage a Reus e Ygualada	14,30,15
para la manutención y gastos de almacén	1,75,
entregado al cerrajero	2,14,1
Id a la viuda Brusi per 3 libros	2,11,8
gastos de manutención	2,75,
para los mozos de la aduana	2,9,5
por el astil y pesas	4,72

ha entregado Anton Para sus gastos	5,30
para la manutención	5,75
entregado a Eudaldo Fargas	7,16,14
a los mozos de la aduana	7,4,6
para la manutención	7,75
entregado a los fogones de la aduana	8,24,13
beneficio líquido	9,6,1

BALANCE DE LO QUE SE HA ECHO EN EL ALMACÉN DE NADAL Y RIBÓ EN LOS MESES ABR., MAYO, JUNIO 1828

HABER			**DEBE**
Créditos en el Manual		Capital de Antonio Nadal	10.000
José Pobla	125,12,6	Debemos a JNadal por lo pagado a Buch	7394,5,8
Francisco Biure	109,4,	Id al mismo por lo pagado a Ramon Perez	6926,4,7
José Lluch y Cia	65,,	Id a Vda Larrad por 38 sacas en rama	2549,4,2
Bonaventura Ferrer	398,16,2	Id a José Farguell por cuenta corriente	227,,
Josep Oliver	122,3,	Id a Isidro Muntadas por Id	5,16,2
Domingo Farré	24,14,3	Id a Antonio Ribó por Id	133,7,9
Juan Miserachs	285,19,11	Id a Antonio Palmarola por Id	32,18,9
Ignacio Prat	224,17,	Queda de Beneficio	506,11,8
Felix Calenia Y Cia	237,2,		
Manuel Bargalló	618,8,4		
José Casas	77,,10		
Ramon Aguilera	102,2,1		
José Urgell	91,10		
Rafel Nogué	11,7,6		
Francisco Escuder	58,16,9		
Domingo Garlaup	42,,2		
Francisco Aguilera	474,15,1		
Catarineu hnos y Cia	102,8,10		
Jaime Ricart i Cia	76,4,11		
Juan Pons	385,8,3		
Juan Poch	21,8,3		
Jayme Pons	38,4,		
Feliciano Bigas	96,13,6		
Francisco Fustager	293,19,8		
Jayme Padrós	16,1,11		
Fruitós Fabra	56,6,1		
José Maynou	101 9 11		
Total	**4.257,10,11**		
Créditos por Cuentas Corrientes			
Antonio Roig de Igualada	78,18,		
José Farré y Valls Id	63,14,5		
Antonio Oliver de esta	399,9,5		
Matias Muntadas Id	299,3,3		
Isidoro Bordas e hijo de Igualada	212,16,		

Juan Pons de Capellades	818,14,4		
Ramon Freixa de Ygualada	252,11,1		
Luis Cantarell de esta	185,5,4		
Francisco Curtinas de esta	45,,		
Jayme Vives e hijo de Ygualada	300,,		
José Molera de Mataró	87,9,10		
Gerónimo Vidal de Ygualada	51,10,5		
Miguel Gaudier Id	97,19,3		
Magin Aalemany Id	131,3,11		
Juaquin Sarriera id	420,5,3		
Estevan Reculons Id	67,13,11		
Ramon Candalo De esta	383,10,10		
Francisco Casulleras de Ygualada	227,11,4		
Total	**4315,1,7**		
Género ecsistente de ?/c			
5 sacas alg N Orleans peso...a 17 ½ pS	404,14,5		
14 sacas Id Lima de 1a a 20 ¼ pS	653,2,10		
97 Id Id F? 3a A 23 3/4	6705,13,6		
110 Id Id Id a 23 ¾	7394,5,8		
27 Id Id Id 1a a 25	1800,9,7		
8 Id id Lagoa a 30	544,1,4		
28 rodS trama a 8 ? 6	310,17,9		
12 pagS trama? 6/27 6/28 a ?	104,,		
4 Id Id 2/24 2/25	30,,		
Total	**18094,9,4**		
9 rodS trama fina peso 8 c 23u 6	146,5,3		
Ecsiste en caja	1108,7,		
SUMAN	**27.775,8,10**	**SUMA**	**27.775,8,10**

CUENTA CORRIENTE CON EL S. JUAN NADAL Y FERRATER DE ESTA:

abril 1 recibido de Juan Nadal para el viaje	30,15,	abril 1 Capital de Juan Nadal	10.000,,
abril 2 Id el mismo para la manutención	75,,	junio 4 Entregado a Juan Nadal y Ferrater	2.000,,
abril 10 del mismo en efectivo	3.000,,	Id 25. Id al mismo por saldo	238,5,
abril 22 Id Id	1.500,,		
abril 28 Id Id	1.488,15,		
abril 28 Id Id	1.593,15,		
maig 5 Id Id	2.000,,		
maig 19 Id Id	2.400,,		
maig 20 Id Id	150,,		
HABER: SUMAN	12.238,,5	DEBE: SUMAN	12.238,,5

«*Diem nosaltres baix firmants Antoni Nadal i Anton Ribó que* (??) *concluit la societat en 31 desembre 1834, de la cual era director lo S Juan Nadal Ferrater, venim? Ara en formar una nova per lo termini de 5 anys que principia en 1 janer 1834 y finira en ingual dia de 1839, cualsocietat consisteix en lo negoci de Cotons y Empresas en lo magatsem que tenim establert nesta ciutat baix los pactes y condisions seguents*

1º: lo Sr Juan Nadal Ferrater posa per ser capital en dita societat la cuantitat de 50000 lliures Cat. y....»

escriptura inacabada

REPARTIMENT DE BENEFICIS 1835:

Corresponde a Juan Nadal Ferrater por su capital 50.000	6.994,7,6
Corresponde a Antonio Nadal por su capital de 43.239,7,6	5.668,2,9
Corresponde a Antonio Ribó por su capital de 17.290,9,8	2.261,6,3

Total beneficios (a 1 gener 1835)	14.483,16,6

ESTADO O BALANCE DEL MODO COMO SE HALLAN INVERTIDOS EN ESTA FECHA LOS INTERESES REFUNDIDOS EN EL ALMACÉS DE ALGODÓN QUE CON LA RAZÓN DE NADAL Y RIBÓ CUYDAN LOS MISMOS. 31 DESEMBRE 1835

Los sujetos que van acontinuación deben a la caja del almacés por saldo de c/c (poso el total)	39.072,19,5	Debe la caja a Juan Nadal y Ferrater	11.014,8,3
Los que van en seguida deben a la caja del almacén por compras de géneros	56.728,16,11	Debe la caja a los sujetos que siguien por saldo c/c (poso el total)	16.891,11,3
Es género que sigui ecsiste en esta día al almacén y debe a la caja por su valor de coste	17.202,18,5	Capital que tiene en la Sociedad Juan Nadal	50.000
Ecsisten en caja en este día	41.944,,9	Id Antonio Nadal	43.239,7,6
		Id Antonio Ribó	17.290,9,8
		Beneficio	16.552,18,10
SUMAN	154.948,15,6	SUMAN	154.948,15,6

NUEVO CAPITAL DE LA SOCIEDAD PARA EL AÑO 1836

Capital de D Juan Nadal del año 1835 segun contrata	50.000	
Beneficio correspondiente al mismo según distribución	6.554,7,6	
Forma el capital del ducho D Juan Nadal para el año 1836 de suma		56.554,7,6
Capital de D Antonio Nadal del año 1835 según contrata	43.239,7,6	
Beneficio correspondiente al mismo por porrateo segun distribución que antecede	5.668,2,9	
Rebajado lo que el mismo ha estraído de la caja para sus gastos en 1833,1834 y 1835	1.555,12,6	
Queda para capital del mencionado Antonio Nadal en el año 1836 de suma		47.351,17,9
Capital de Antonio Ribó del año 1835 segun contrata	17.250,9,8	
Beneficio correspondiente al propio por prorrateo segun distribución que antecede	2.261,6,3	
Id por el octavo del beneficio líquido que le corresponde segun contrata	2.069 2 4	
Que rebajado lo que Ribó ha estraído de la caja para sus gastos durante el año 1835	585,13,1	
Queda para el capital de 1836 a Antonio Ribó la suma		20.995,5,2
Los tres capitales unidos forman la suma de		124.901,10,5

Segueixen amb el magatzem fins a 1840 en que refan la societat:

"*Societat de negoci per lo termini de 10 anys de 1-1-1840 a 31-12-1850. Objecte: comprar i vendre cotons y també lo de interesar en fabricas de filats y lo demés que los dits (socis) tingan per convenient, a cual fi tindrem nosaltres lo mateix magatsem que buy dia tenim obert que segueix y seguirá baix la rahó y firma de nadal y Ribó.*

Joan Nadal Ferrater 95016 lliuras 15 sous 3 diners

Antoni Nadal 76383 lliuras 9 sous 4 diners

*Antoni Ribó 58274 lliuras 7 sous 11 diners (*de les quals 10000 lliures dot de la dona (Teresa Nadal*)*

Total capital 229674 lliuras 12 sous 6 diners

los socios Antoni Nadal y Antonio Ribó podran estreura durant la ditasocietat solament lo diner per lo gasto de manutenció per ells y la suas respectivas famílias, procurant sia lo menos posible per jamay podra eccedir de mes de tres mil lliuras catalanas anual cada un dels dos;..

Deixaran els beneficis en el fondo de esta societat per aument de los capitals, etc."

RESUMEN DEL BALANCE DE LA CASA DE NADAL Y RIBÓ EN 31 DICIEMBRE 1840

Debe	**Haber**	
Deben varios por saldo c/c, 144719 10 11	Debe la caja a Juan Nadal el saldo de 1839	3.261,19,1

Acreditan varios por saldo de c/c, 54942 18 4		Id Id por su capital 1840	93.040,7,7
Crédito líquido a favor de la caja	89.767,11,9	Id Id a Antonio Nadal por Id Id	70.419,3,2
Deben varios al libro manual..	81.149,5,10	Id Id Antonio Ribó	40.859,16,5
Ecsisten 278 1/3 sacas de algodon enrama de diferentes clases, valor	17.847,8,4	Queda por beneficio liquido del presente balance	36.057,13,11
Valor de 1/3 parte en la fabrica de Bonaventura Alsina de Vilasar	1.875		
Ecsiste en caja en efectivo	46.999,14,3		
Suma total	237.639,,2	Suma total	237.639,,2

NUEVO CAPITAL PARA EL AÑO 1841 (Coincideix amb el dels nous estatuts)

Capital de Juan Nadal de 1840	93.040,7,7	
Beneficio correspondiente al mismo en dicho año	11.976,7,8	
Capital para el año 1841		105.016,15,3
Capital de Antonio Nadal del año 1840	70.459,3,2	
Beneficio del mismo durante dicho año	9.064,10,6	
Rebajado lo que ha estrahido de la caja para sus gastos	3.100,4,4	
Capital del mismo para el año 1841		76.383,9,4
Capital de Antonio Ribó del año 1840	40.859,16,5	
Beneficios correspondientes al mismo por 1/8 segun contrata	3.757,4,3	
Id correspondiente al mismo por prorrateo	5.259,11,6	
Rebajado lo que ha estraído de la caja para sus gastos	1.602,4,3	
Capital del mismo para el año 1841		48.274,7,11
Total capital		229.674,12,6

El 42 encara només consta la participació en una societat: Bonaventura Alsina, de Vilassar, per 3.187,10

El 1843 apareixen els beneficis de noves participacions:

Fàbrica *Juan Bergé i Cia* de Castellá	8.901,6,3
Fàbrica de *Ramon Alsina i Cia* de Mataró	1.343,4,
Fàbrica de *Juan Mir* de Sallent	1.698,4,9
Fàbrica de *Matias Calvet i Cia* de Vilassar	783,7,5
Intereses de Francisco Juliana	180
Intereses de Marques de Castellmeià	675
Procedente de los benefs. correspondientes a Ramon Alsina	1.836,16,6

Però en l'actiu del balanç del mateix any només surt la participació en la Bva Alsina de Vilassar, per una participació de la meitat del a fàbrica, de 3.187,10. Segueixen acumulant els beneficis al capital de la companyia cada any

INVENTARI DE LA CASA NADAL I RIBÓ DE 1850. Inventari molt exhaustiu, en poso un resum:

Piezas ecsistentes. 31 desembre 1850

Empesa	**fardos**	**piezas**	**duros**	**rs**	**mv**
Empesa fina de 6/4	109	2.120	10482	4	12
Id de 5/2	36	710	3026	8	9
Id de 4 1/2	182	3.250	12419	5	13
Id de 4/4	338	6.670	23012	3	

Id de 4/4 de 2a clase	46	912	2884	19	8
Id entrefina 6/4	4	52	282	10	25
Id guineas de 5/4	5	40	381	11	29
Id de Id de 6/4	11	133	646	10	28
Id medias guineas 5 1/2	8	88	389	11	5
Id ordinarias de 6/4	7	85	306	2	22
Id medias guineas 5/4 1a clase	45	503	2142	16	21
Id medias guineas 5/4 2a clase	28	349	1338	7	18
Id Id de 4 ½ 1a clase	52	667	2423	4	10
Id Id de 4 ½ 2a clase	49	631	2168	12	8
Id Id de 4 ½ 3a clase	10	139	453	5	28
Id Id de 4 ½ 4a clase	12	206	573	5	15
Total empesas	944	16.555	62.930	19	13

algodón hilado	**duros**	**rs**	**mv**
algodón hilado fi urdimbre	2.019	3	
algodón hilado fi trama	99	3	7
algodón hilado de ¾ urdimbre i trama junt	1.063	12	18
cartones de trama fina	31	18	6
cartones de trama 3/4	42	4	22
Total algodón hilado ecsistente	3.256	1	19

algodón en rama	**duros**	**rs**	**mv**
29 sacas Cuba procedente de *Constans*	556	1	20
146 sacas Charleston procedencia de *Dulcet i Sines*	9.529	7	6
2 sacas Nuevo Orleans procedencia de *Guilla hermanos*	107	18	27
Total algodon rama	10.193	7	19

TOTAL DE TODA PROCEDENCIA	**duros**	**rs**	**mv**
EMPESA	62.930	19	13
ALGODON HILADO	3.256	1	19
ALGODON EN RAMA	10.193	7	19
TOTAL	76.380	8	17

- *Algodón hilado en poder de los fabricantes*: 37 noms amb les quantitats de gènere
- *Varios que compran géneros para pagar su importe en efectivo en 31 diciembre 1850*:52 noms de fabricants amb l'import que els deuen
- *Deben varios por su cuenta pendiente al libro mayor de 1845*: 7 noms de fabricants i import
- *Deben varios por sus cuentas pendientes al libro mayor de 1844*: 11 noms de fabricants i import
- *Deben varios por sus cuentas pendientes de 1843*: 3 noms i import
- *Deben varios por sus cuentas pendientes de 1842*: 6 noms i import
- *Deben varios por sus cuentas pendientes de 1840*: 30 noms i imports
- *Deben varios por sus cuentas pendientes a 1836*: 18 noms i imports
- *Deben varios 1850*: 30 noms i import
- *Varios por saldo de sus cc* tancades a 31 desembre 1850: 77 noms amb imports que deuen
- *Préstamos*: al marquès de Castellvell (sic) (10.666,13,11) i Fco Juliana (5.906,13,19)
- *Adelantos a varios*: diversos noms

DEBEN: 45.184,17,12

HABER: 69.407,5,29

VALOR QUE TIENEN LAS FÁBRICAS EN LAS QUE INTERESAMOS

fàbrica	**valor total**	**valor participació**
Juan Mas de Sallent (a)	70.632,2,3	17.658,,18
Viuda Berge e hijos de Castellá (b)	28.804,4,6	14.402,2,3
Prat Valls y Cia de Sallent (c)	19.342,10,8	10.316,,12
Ramon Fort y Cia de Banyoles (d)	9.117,2,6	3.241,12,29
Jayme Alsina de Vilasar (e)		5.731,2,6
Bonaventura Alsina y Cia de Vilassar (f)		5.487,14,18
Ramon Alsina y Cia de Mataró (g)		4.361,10,3
Matias Calvet y Cia de Vilasar (h)		3.272,15,
Antigua de Bonaventura Alsina (i)		840,8,19
Jaumandreu y Cia de esta (j)		11.091,11,30
La España Industrial (k)		7.500,,
Establecimiento de *Vila hnos* de esta (l)		6.400,,
Suman valor fábricas y establecimientos		**90.302,18,2**
Beneficios de las anteriores		**32.527,2,6**
SUMA		**122.830,,8**

(a) *Adquisición del agua, edificios, maquinas de hilar con sus preparaciones, telares mecánicos con sus acccesorios, ruedas hidráulica, embarrador. Nos corresponde por la cuarta parte en que interesamos*
(b) *rueda hidráulica, embarrador, máquina de hilar con las preparaciones correspondientes Nos corresponde por la mitad en que interesamos*
(c) *valor de 60 telares mecánicos, tres máquinas de parar con todos sus accesorios*
(d) *dos máquinas de parar con sus accesorios, 211? Telares mecánicos, 39 de madera, con todo lo demás correspondiente para hacerlas funcionar Nos corresponde por las dos terceras partes en que interesamos*
(e) *Valor del vapor, maquinas de hilar, telares de madera y una pieza de tierra, nos corresponde por un tercio que interesamos*
(f) *en el vapor, maquinas de hilar con todos sus accesorios, telares de madera y lo necesario para que marche, Interesamos por la cantidad de*
(g) *esta maquinaria esta parada y la mitad de su coste*
(h) *esta fabrica esta parada también y la mitad de su coste*
(i) *la maquinaria ha pasado a la nueva habiendo quedado un edificio en Vilasar en el que interesamos por la mitad y uno en Canet en el que interesamos un tercio*
(j) *nuestro capital en aquella fabrica representado por D Juan Nadal y Pujolà (*germà gran difunt*) de nuestra cuenta*
(k) *por 120 acciones de la dicha su coste de compra 4589$ 30r 1mv negociadas al cambio de 62,5? %*
(l) *por nuestro capital segun contrata con otros*

RESUM DEL BALANÇ PER 1850

Debe			**Haber**
Ecsisten en almacén 944 fardos empesa valor	62.930,19,13	Acreditan varios por saldo de cc	69.407,5,27
Id en Id 167 sacas algodon en rama valor	10.193,7,19	Id de Juan Nadal por su capital en esta	124.485,13,11
Id en hilados finos y grueso	3.256,1,19	Id de Antonio Nadal por su capital	97.811,9,20
Id en poder de los fabricantes hilado fino y grueso	1.745,3,13	Id Antonio Ribó por su Id id	92.808,13,14
Deben varios de los que compraron en esta	116.607,19,29	Beneficio correspondiente a este año	42.455,2,26
Deben varios por sus c pendientes atrasadas	7.665,12,8		
Deben varios por saldo de su cc	45.184,13,12		
Valor fabricas y establ en que interesamos + beneficios que las mismas deben	122.830,,6		
Ecsisten en caja efectivo	56.554,6,6		
SUMA TOTAL	426.968,7,23	SUMA TOTAL	426.968,7,26

Contracte nou de la societat (no el resumeixo). Segueixen amb el magatzem al carrer Montcada, i poden ampliar el negoci "amb el que convingui segons convingui". La societat durarà 10 anys.

NOU CAPITAL PER LA CASA A 1851

Juan Nadal i Ferrater	119.903,14,3
Antonio Nadal	125.160,13,18
Antonio Ribó	115.692,13
TOTAL CAPITAL	352.756,8,

1851

Debe			**Haber**
Ecsisten en almacén 1174 fardos empesa	65.023,16,9	Acreditan varios por saldo de cc	74.790,,
Id en Id 14 sacas algodon en rama valor	778,3,2	Id de Juan Nadal por su capital en esta	111.903,12,5
Id hilados finos y grueso	314,17,23	Id de Antonio Nadal por su capital	125.160,13,18
Id en poder de los fabricantes hilado fino y grueso	5.593,11,1	Id Antonio Ribó por su Id id	115.692,,13
Deben varios de los que compraron en esta	132.544,4,	Beneficio correspondiente a este año	30.171,13,24
Deben varios por sus c pendientes atrasadas	7.634,19,		
Deben varios por saldo de su cc	55.002,13,2		
Valor fabricas y establ en que interesamos + beneficios que las mismas deben	170.780,6,		
Ecsisten en caja efectivo	20.645,15,2		
SUMA TOTAL	457.718,7,31	SUMA TOTAL	457.718,7,31

1852

Debe			**Haber**
Ecsisten en almacen fardos con piezas	26.469,9,18	Acreditan varios por saldo de cc	83.624,5,30
Id sacas algodon en rama	22.988,5,10	Id de Juan Nadal por su capital en esta	120.955,6,
Id en hilo fino	1.172,,16	Id de Antonio Nadal por su capital	135.720,17,14
Id en poder de varios fabricantes	3.903,15,9	Id Antonio Ribó por su Id id	126.252,4,8
Id en almacén de hilado grueso	134,14,	Beneficio correspondiente a este año	44.048,,22
Id en poder de fabricantes	2973,4,		
Id en algodon en rama poder fabricantes	2.526,18,		
Deben varios de los que compraron en esta	141.714,13,13		
Deben varios por sus c pendientes atrasadas	7.499,13,17		
Deben varios por saldo de su cc	81.648,15,25		
Valor fabricas y establ en que interesamos + beneficios que las mismas deben	12.5892,4,20 50.875,4,17		
Ecsisten en caja efectivo	42.801,15,25		
SUMA TOTAL	510.600,14,6	SUMA TOTAL	510.600,14,6

1853

Debe			**Haber**
Ecsisten en almacen 9991 fardos empesa	38.695,12,29	Acreditan varios por saldo de cc	127.695,6,1
Id 146 sacas algodon en rama	7.840,19,33	Id de Juan Nadal por su capital en esta	134.100,10,4
Id en hilo fino	7.840,19,33	Id deAntonio Nadal por su capital	151.068,9,18
Id en poder de varios fabricantes	1.082,10,16	Id Antonio Ribó por su Id id	141.867,8,22
Id en almacén de hilado grueso	6.501,7,18	Beneficio correspondiente a este año	50.152,9,21
Id en poder de fabricantes	3745,9,2		
Id en algodon en rama poder fabricantes	191,,6		
Deben varios de los que compraron en esta	197.770,15,13		
Deben varios por sus c pendientes atrasadas	7.459,13,17		
Deben varios por saldo de su cc	85.552,7,11		
Valor fabricas y establ en que interesamos + beneficios que las mismas deben	129.594,17,31 63.546,16,23		
Ecsisten en caja efectivo	62.902,13,3		
SUMA TOTAL	604.884,3,32	SUMA TOTAL	604.884,3,32

1854

Debe			**Haber**
Ecsisten en almacen 13.679 piezas empesa	55.052,14,13	Acreditan varios por saldo de cc	187.819,4,4
Id sacas algodon en rama	8.301,1,24	Id de Juan Nadal por su capital en esta	149.146,5,7
Id en poder de varios fabricantes	1.856,12,19	Id de Antonio Nadal por su capital	159.431,17,33
Id en almacén de hilado grueso	2.990,,	Id Antonio Ribó por su Id id	153.437,2,21
Id en poder de fabricantes	1.990,9,18	Beneficio correspondiente a este año	44.189,15,18
Id en algodon en rama poder fabricantes	214,9,,		
Deben varios de los que compraron en esta	196.957,12,3		
Deben varios por saldo de su cc	180.527,14,1		
Valor fabricas y establ en que interesamos + beneficios que las mismas deben	129.469,14,1 72.863,4,2		
Ecsisten en caja efectivo	44.800,14,6		
SUMA TOTAL	694.024,5,19	SUMA TOTAL	694.024,5,19

1855

Debe			**Haber**
Ecsisten en almacen 10.603 piezas empesa	44.651,8,14	Acreditan varios por saldo de cc	145.396,6,9
Id 138 balas algodon en rama	8.972,5,10	Id de Juan Nadal por su capital en esta	141.079,18,8
Id en hilo fino y grueso	6.118,18,24	Id de Antonio Nadal por su capital	156.112,8,26
Id en poder de varios fabricantes	2.746,16,30	Id Antonio Ribó por su Id id	154.899,12,7
Deben varios de los que compraron en esta	199.230,5,26	Beneficio correspondiente a este año	41.178,12,16
Deben varios por saldo de su cc	69.525,16,21		
Mauinaria Edificios y acciones	219.184,8,12		
Exist y capital de las fábricas interesamos	32.773,18,30		
Ecsisten en caja efectivo	53.083,18,29		
SUMA TOTAL	638.666,17,32	SUMA TOTAL	638.666,17,32

1856

Debe			**Haber**
Ecsisten en almacen 24.824 piezas empesa	112.150,5,4	Acreditan varios por saldo de cc	146.625,18,6
Id 186 balas algodon en rama	11.412,17,4	Id de Juan Nadal por su capital en esta	151.679,2,26
Id en hilo fino y grueso	3.581,11,15	Id de Antonio Nadal por su capital	161.231,7,3
Id en poder de varios fabricantes	3.185,3,24	Id Antonio Ribó por su Id id	160.609,11,13
Deben varios de los que compraron en esta	155.806,9,14	Beneficio correspondiente a este año	36.218,12,23
Deben varios por saldo de su cc	67.038,17,29		
Maquinaria Edificios y acciones	232.908,12,12		
Exist y capital de las fábricas interesamos	35.884,18,2		
Ecsisten en caja efectivo	44.495,17,1		
SUMA TOTAL	656.364,12,3	SUMA TOTAL	656.364,12,3

1857

Debe			**Haber**
Ecsisten en almacen 6.522 piezas empesa	26.773,3,3	Acreditan varios por saldo de cc	154.597,17,
Id 66 balas algodon en rama	4.808,,16	Id de Juan Nadal por su capital en esta	159.537,12,
Id en hilo fino y grueso	1.550,2,32	Id de Antonio Nadal por su capital	167.591,6,
Id en poder de varios fabricantes	6.636,14,20	Id Antonio Ribó por su Id id	170.036,10
Deben varios de los que compraron en esta	227.765,1,1	Beneficio correspondiente a este año	48.404,18
Deben varios por saldo de su cc	74.241,,10		
Maquinaria Edificios y acciones	255.615,11,4		
Exist y capital de las fábricas interesamos	45.298,14,15		
Ecsisten en caja efectivo	57.479,17,15		
SUMA TOTAL	700.168,5,14	SUMA TOTAL	700.168,5,14

1858

Debe			**Haber**
Ecsisten en almacen 6.522 piezas empesa	25.326,12,24	Acreditan varios por saldo de cc	205.108,8,
Id 486 balas algodon en rama	33.797,18,18	Id de Juan Nadal por su capital en esta	172.812,3,29
Id en hilo fino y grueso	2.169,18,24	Id de Antonio Nadal por su capital	182.688,12,16
Id en poder de varios fabricantes	5.916,1,29	Id Antonio Ribó por su Id id	184.428,7,22
Por 13 sacas fecula en patatas	134,,20	Beneficio correspondiente a este año	62.631,16,31
Deben varios de los que compraron en esta	229.620,13,4		
Deben varios por saldo de su cc	83.571,6,25		
Maquinaria Edificios y acciones	284.022,8,4		
Exist y capital de las fábricas interesamos	64.712,11,27		
Ecsisten en caja efectivo	71.397,15,25		
SUMA TOTAL	807.669,8,30	SUMA TOTAL	807.669,8,30

1859

Debe			**Haber**
Ecsisten en almacen 17.049 piezas empesa	66.637,5,25	Acreditan varios por saldo de cc	191.026,,2
Id algodon hilado urdimbre y trama	3.593,3,12	Id de Juan Nadal por su capital en esta	191.401,14,21
Id Id en camino	511,1,31	Id de Antonio Nadal por su capital	199.335,6,31
Id hilado en poder de varios fabricantes	3.858,2,30	Id Antonio Ribó por su Id id	203.242,6,10
Id id grueso	3.825,8,10	Beneficio correspondiente a este año	33.976,18,5
Por 13 sacas fecula en patatas	131,4,26		
Deben varios de los que compraron en esta	217.742,11,27		
Deben varios por saldo de su cc	86.303,17,25		
Maquinaria Edificios y acciones	310.824,2,20		
Exist y capital de las fábricas interesamos	76.981,4,10		
Ecsisten en caja efectivo	48.594,2,21		
SUMA TOTAL	818.982,6,1	SUMA TOTAL	818.982,6,1

1860

Debe			**Haber**
Ecsisten en almacen 1.016 piezas empesa	44.168,8,11	Acreditan varios por saldo de cc	225.700,7,11
Id algodon hilado fino grueso	1.718,4,28	Id de Juan Nadal por su capital en esta	201.562,16,2
Por 8 balas Charleston	459,6,17	Id de Antonio Nadal por su capital	203.234,18,13
Id hilado fino en poder de varios fabricantes	4774,15,	Id Antonio Ribó por su Id id	211.682,10,17
Id id grueso	2.444,3,20	Beneficio correspondiente a este año	40.000,6,17
Por 17 sacas fecula en patatas	306,4,20		
Deben varios de los que compraron en esta	242.434,16,31		
Deben varios por saldo de su cc	110.028,18,26		
Maquinaria Edificios y acciones	312.787,9,19		
Exist y capital de las fábricas interesamos	93.104,13,27		
Ecsisten en caja efectivo	69.953,16,28		
SUMA TOTAL	882.180,18,23	SUMA TOTAL	882.180,18,23

Aquest any canvien la unitat de valor, de lliures a duros i milèssimes

1861

Debe			**Haber**
Ecsisten en almacen 2.506 piezas empesa	$ 12.434,550	Acreditan varios por saldo de cc	265.407,9??
Id algodon hilado fino grueso	216,550	Id de Juan Nadal por su capital en esta	213.474,687
Por 8 balas algodon en rama	31.623,850	Id de Antonio Nadal por su capital	204.946,763
Id hilado fino en poder de varios fabricantes	5.701,100	Id Antonio Ribó por su Id id	220.662,279
Id id grueso	3.129,000	Beneficio correspondiente a este año	54.731,210
Deben varios de los que compraron en esta	290.246,726		
Deben varios por saldo de su cc	94.480,445		
Maquinaria Edificios y acciones	361.508,296		
Exist y capital de las fábricas interesamos	103.628,284		
Ecsisten en caja efectivo	56.254,100		
SUMA TOTAL	959.222,901	SUMA TOTAL	959.222,901

"*Contrata vigente de la sociedad de los SS Nadal y Ribó, que a pesar de haber concluido en 31 diciembre de 1860 seguimos la misma contrata segun el capitulo 16 de la misma. Barcelona 31 de diciembre 1861*"

1862

Debe			**Haber**
Ecsisten en almacen 1.550 piezas empesa	8.984,850	Acreditan varios por saldo de cc	212.082,112
Id algodon hilado fino grueso	740,700	Id de Juan Nadal por su capital en esta	229.894,050
Por balas algodon en rama	8.636,040	Id de Antonio Nadal por su capital	214.576,903
Por 17 sacas fecula en patatas	161,700	Id Antonio Ribó por su Id id	231.159,122
obligaciones Canal Urgell	9.300,000	Beneficio correspondiente a este año	20.707,074
Algodon hilado fino en poder fabricantes	2.823,335		
Algodon grueso en poder de los fabricantes	2.141,440		
Deben varios de los que compraron en esta	247.667,073		
Deben varios por saldo de su cc	121.220,925		
Maquinaria Edificios y acciones	355.547,794		
Exist y capital de las fábricas interesamos	101.538,820		
Ecsisten en caja efectivo	49.656,590		
SUMA TOTAL	908.419,267	SUMA TOTAL	908.419,267

1863

Debe			**Haber**
Ecsisten en almacen 1.550 piezas empesa	3.109,540	Acreditan varios por saldo de cc	142.296,599
Id algodon hilado fino	2.621,115	Id de Juan Nadal por su capital en esta	241.313,664
empesas y lienzos en poder de los fabricantes	166.750,722	Id de Antonio Nadal por su capital	203.999,307
Deben varios por saldo de su cc	109.448,521	Id Antonio Ribó por su Id id	229.334,233
Maquinaria Edificios y acciones	368.274,800	Beneficio correspondiente a este año	639,430
Exist y capital de las fábricas interesamos	66.751,435		
Ecsisten en caja efectivo	100.627,100		
SUMA TOTAL	817.583,233	SUMA TOTAL	817.583,233

"*Escritura de la sociedad Nadal y Ribó firmada en 20 octubre de 1864*". Notari Joaquim Òdena. Es fa nova escriptura perquè Antoni Ribó ha mort (veure inventaris). La societat es refà amb Antonio Nadal, Teresa Nadal vda Ribó i el pare Joan Nadal Ferrrater.

1864

Debe			**Haber**
Ecsisten en almacen 250 piezas empesa	2.410,770	Acreditan varios por saldo de cc	212.090,782
Id algodon hilado fino	2.963,365	Id de Juan Nadal por su capital en esta	232.066,173
Id algodon grueso	2.206,045	Id de Antonio Nadal por su capital	207.682,437
empesas y lienzos en poder de los fabricantes	281.366,440	Id Antonio Ribó por su Id id	230.453,784
Deben varios por saldo de su cc	154.353,131	Beneficio correspondiente a este año	31.024,970
Maquinaria Edificios y acciones	362.740,315		
Exist y capital de las fábricas interesamos	72.862,681		
Ecsisten en caja efectivo	34.365,399		
SUMA TOTAL	913.258,146	SUMA TOTAL	913.258,146

1865

Debe			**Haber**
algodon en rama ecsistente	11.116,875	Acrredores por cc	228.089,898
hilo en poder de varios	2.621,115	capital de Juan Nadal	239.493,493
edificios y terrenos de valor	42.089,069	capital de Antonio Nadal	185.099,529
fabricas y empresas	285.968,720	Capital de Vda Ribó	219.995,120
acciones valor	149.859,599		
deudores por cc	142.662,326		
deudores por empesas y lienzos	198.109,589		
efectos en cartera	9.546,195		
caja, ecsistencias segun arqueo	53.243,435		
diferencia, pèrdues	1.243,143		
SUMA TOTAL	892.456,020	SUMA TOTAL	892.456,020

1866

Debe			**Haber**
hilo en poder de varios	2.321,115	Acrredores por cc	135.318,150
edificios y terrenos valor	46.201,940	capital de Juan Nadal	239.493,493
fabricas y empresas	296.323,368	capital de Antonio Nadal	185.099,529
acciones valor	158.420,399	Capital de Vda Ribó	219.995,120
deudores por cc	159.999,541	beneficios	15.129,201
deudores por empesas y lienzos	115.340,168		
efectos en cartera	29.414,198		
caja segun arqueo	8.912,904		
SUMA TOTAL	794.811,493	SUMA TOTAL	794.811,493

"*Escritura de la reforma de la contrata de la sociedad de Nadal y Ribó firmada en 15 diciembre de 1868, y la escritura a que se refiere esta reforma de fecha 20 octubre de 1864. Dichas escrituras obran en los protocolos del notario de esta ciudad D Joaquin Odena*"

El 1867 mor Joan Nadal Ferrater. Ha heredat el nét gran, Josep Maria Nadal Vilardaga. La societat es refà amb Antonio Nadal, Teresa Nadal vda. Ribó, Josep M. Nadal Vilardaga i Victor i Joaquim Ribó Nadal.

Resum del balanç de 1868

ACTIU

Edificios y terrenos		**suma**
Hospital de Banyoles, su coste pagado el 9o plazo	1.472,200	
Edificio que fue de Jose Rabassa en Banyoles, saldo de la cuenta de su coste y gasto	1.820,464	
Fabrica de Castellar en construcción, saldo de su cuenta	2.629,744	
Solares en el Eixample, coste de compra y obras ejecutadas desde adquisición, pagado 7o plazo	29.480,160	
Valor total edificios y terrenos		*33.400,568*

Fábricas y sociedades		**suma**
Fábrica de Vilanova, valor edificio y maquinaria segun el saldo		42.867,202
Fabrica de *Ramon Fort y Cia*, a saber: Valor de la maquinaria ded ½ % de su importe segun balance sociedad	356,659	
Capital circulante y beneficios anteriores deducida pérdida de este año por alquiler local y vigilancia	19.298,760	
totals		19.655,418
Fabrica *José Mir y C* de Vilassar, tercera parte del valor de los terrenos, edificios y maquinaria	2.295,588	
Id del capital circulante	533,112	
total		2.808,700
Fabrica de *Juan Puig y Cia* en Vilassar, valor de la maquinaria ded el 5%	945,213	
Id de los beneficios anteriores, deducimos también el 5% por considerarlos incobrables	190,349	
total		1.135,560
Fabrica *Valls hnos i Cia* de Sallent, capital impuesto, igual al de Valls hnos	26.034,053	
Desembolsado aduanas por maquinaria	6.661,722	
total		32.695,775
Fabrica de *Ricart y Cia* de esta, capital impuesto, representado por cien cédulas de 200 esc una, deducido el 5% en le balance de 31 desembre 1867	9.500,000	
beneficios que nos corresponde de 31 oct último	505,000	
total		10.005,000
Fabrica de Mateo Torello, capital impuesto a tenor de la escritura social	30.000,000	
beneficios obtenidos hasta hoy segun balance	10.823,989	
total		40.823,989
Maquinaria de *Mateo Serra y Cia* a favor, mitad del aumento de la maquinaria desde la formación de la sociedad	4.079,997	
Telares en Vbilasar procedentes de Sallent, valorados como hierro viejo	100,000	
Total de fábricas y sociedades		**154.171,641**

acciones y préstamos		**suma**
Ferrocarril de Tarragona, 734, a 10$ una	7.340,000	
Id cien acciones depositadas en las oficinas del mismo ferrocarril	1.000,000	
total		8.340,000
España Industrial, 60 acciones contadas al 83$ una	4.980,000	4.980,000
Maquinista Terrestre i Marítima, 25 accions a 5$ una	125,000	125,000
Canal de Urgell, 979 accions a 5$ una	4.895,000	4.895,000
Catalana de Seguros, 100 acciones desemb el 5%	500,000	
total acciones		18.840,000
préstamo *Canal Urgell*, segun inventario de 1867	1.500,000	1.500,000

Altres	
Deudores por cc, diu tots els noms	173.923,126
Créditos dudoso cobro, diu tots els noms	6.631,998
Efectos en cartera, pagarés....	13.496,085
caja	12.694,085
cuentas particulares de los socios a liquidar	10.399,093
total activo	**425.034,596**

Resum

Debe			**Haber**
edificios y terrenos	33.400,568	Acredores por cc	219.363,374
fabricas y sociedades	154.171,661	Antonio Nadal	46.831,000
acciones	18.841,000	Teresa Nadal de Ribó	17.230,000
préstamo al Canal de Urgell	1.500,000	José M Nadal	43.371,000
Deudores por cc	193.923,120	Herederos de A Ribó	83.300,000
créditos dudoso cobro	6.631,998	beneficios	14.921,217
efectos en cartera	13.496,085		
caja	12.694,085		
ant nadal cuenta particular	3.461,069		
José M Nadal c particular	1.713,598		
Vda Ribó id	5.222,426		
SUMA TOTAL	425.034,596	SUMA TOTAL	425.032,596

1869

Debe			**Haber**
edificios y terrenos	36.312,395	Acredores por cc	189.166,411
fabricas y sociedades	156.122,931	Antonio Nadal	46.850,500
acciones	18.840,000	Teresa Nadal de Ribó	19.230,000
préstamo al *Canal de Urgell*	2.499,205	José M Nadal	43.390,000
Deudores por cc	152.496,392	Herederos de A Ribó	83.300,000
créditos dudoso cobro	4.911,120	beneficios	5.223,562
efectos en cartera	9.540,640	efectos a pagar	1.300,000
caja	5.717,509		
SUMA TOTAL	384.439,970	SUMA TOTAL	384.439,973

1870

Debe			**Haber**
edificios y terrenos	41.669,119	Acredores por cc	113.807,088
fabricas y sociedades	132.638,437	efectos a pagar	2.500,000
acciones	15.528,000	depósitos	97.716,400
Deudores por cc	197.415,492	capital	190.950,000
créditos dudoso cobro	6.924,210	beneficios	2.652,858
efectos en cartera (préstec al Canal d'Urgell aqui)	8.280,574		
caja	4.990,314		
SUMA TOTAL	407.426,346	SUMA TOTAL	407.426,346

1871

Debe			**Haber**
edificios y terrenos	44.399,110	Acredores por cc	137.930,813
fabricas y sociedades	135.526,622	efectos a pagar	1.300,000
acciones	21.693,000	depósitos	97.136,400
Deudores por cc	236.335,595	capital	190.950,000
créditos dudoso cobro	3.062,980	beneficios	30.628,418
efectos en cartera (préstec al Canal d'Urgell aqui)	12.859,984		
caja	3.972,540		
SUMA TOTAL	459.645,631	SUMA TOTAL	459.645,631

Ha mort Víctor Ribó Nadal i Teresa Nadal vda. Ribó. S'ha de refer la societat. "*Sociedad Nadal y Ribó*", escriptura de reconstitució. Notari Joaquim Òdena, 26 juny de 1872.

1972

Debe			**Haber**
edificios y terrenos	33.088,029	Acredores por cc	198.606,040
fabricas y sociedades	120.917,096	efectos a pagar	50.500,000
acciones	22.276,000		
Deudores por cc	290.938,968	capital	192.750,000
créditos dudoso cobro	2.059,015	beneficios	64.291,560
efectos en cartera (préstec al Canal d'Urgell aqui)	5.985,342		
caja	31.085,052		
SUMA TOTAL	506.147,600	SUMA TOTAL	506.147,600

El repartiment de beneficis

Corresponde a la gerencia (12%, Antonio Nadal i J.Ribó)	7.714,960
Antonio Nadal Pujolà (46.850 duros gerent)	13.540,800
Josep M Nadal (43.300 duros) (gerent)	12.535,000
Joaquim Ribó (100.530 duros)	29.055,650
Miquel Lavall (comptable, aporta 2.000 duros)	1.445,150
total capital 192.750,000	64.291,560

1873

Debe			**Haber**
edificios y terrenos	33.748,008	Acredores por cc	227.016,262
fabricas y sociedades	124.984,659	efectos a pagar	
acciones	29.916,000	capital	194.195,150
efectos en cartera (préstec a Urgell aqui)	11.581,710	beneficios	50.614,507
Deudores por cc	255.964,465		
créditos dudoso cobro	2.464,956		
caja	9.535,483		
algodón en rama	3.630,740		
SUMA TOTAL	471.826,019	SUMA TOTAL	471.826,019

INVENTARIO GENERAL FORMADO EL 18 SETIEMBRE DE 1875, SEGUN EL ACUERDO QUE FIRMARON LOS SOCIOS EL DÍA 10 DEL PROPIO MES Y AÑO

Canvien la unitat de valor a pessetes

ACTIU

Edificios y terrenos	
Fincas en Bañolas, consistentes en el edificio que fue hospital y en un campo, comprados al Estado, satisfechos todos los pagos	16.250,00
Edificio-fabrica de Bañolas de nueva construcción en el terreno que fue de Rabassa, valor del edificio y terrenos anexos, máquinas de vapor y rueda hidráulica	100.000,00
Edificio-fábrica de Villanueva, que consiste en el edificio-fábrica propiamente dicho, Coon su máquina de vapor, edificios separados para almacenes y habitación de mayordomos, situados todos en un huerto ca? de pared en Villanueva, calle del agua	100.000,00
Solares en el Ensanche de esta ciudad, que son los siguientes: - Manzana n 20, solares K, L, M, N en un solo trozo que da frente a la calle de Floridablanca, de superfície juntos 2.102,93 m^2, valorados a 59.692 - Manzana n 21 solar e con fachadas a las calles de Villarroel, superfície 531 m^2 a 15.251,92 - Deducción de un plazo a pagar valor 3.706,20	69.217,72
VALOR TOTAL DE LOS EDIFICIOS-TERRENOS	285.469,72

Sociedades y maquinarias	
Capital invertido en la Sociedad *Mateo Serra i Cia*, su (??) en ella segun el artículo (?) de las escrituras	400.000,00
Capital invertido en *Estevan Valls*, empleado en ella segun el artículo de la contrata	200.000,00
Capital invertido en *Mateo Torelló y Cia*, capital compuesto a tenor de la contrata social	150.000,00
Capital invertido en *José Mir i Cia* de Banyoles, representado por la mitad del valor de la maquinaria, procedente de las estinguidas sociedades *José Mir i Cia* de Vilasar i Ramon Tort de Bañoles, son más la mitad de tres máquinas de hilar, compradas a F. M. Suznner y satisfechas en 18 de diciembre de 1971	19.085,56
Sociedad de *Jaumandreu i Cia* capital invertido segun los nuevos estatutos firmados en Abril de 1972 representado por 34 acciones de 100 duros y de n 982 al 1015 ambos inclución, deducido el 50%	8.500,00
Maquinaria nuestra en Banyoles, consistente en dos máquinas de hilar, una mechera En fino, un indicador y 20 telares inculsos gastos de transporte y montura deducido el desc. anual	21.142,70
Maquinaria nuestra en Merola, procedente del aumento de la de Mateo Serra i Cia en Vilasar	22.382,61
VALOR TOTAL DE SOCIEDADES Y MAQUINARIAS	821.110,87

Acciones	
Canal de Urgell, 979 accions de les series y n següents (les descriu) a 8 1/2 duros	41.607,50
Ferrocarril de Barcelona a Tarragona, 520 acciones de las series y numeros siguientes (Id), a 70 duros una	182.000,00
VALOR TOTAL DE LAS ACCIONES	223.607,50

Obligaciones	
Obligaciones del *Canal de Urgell*	
- 53 obligaciones de 100 duros cotizadas a 23 duros, valo 6095 ptas	
- 29 pagarés de 100 duros uno cotizados al 345 valor, 4930	
- 1 recibo a cobrar de la misma sociedad de importe 28,209 duros cotizado a 50%, valo 70,50	11.095,50

Efectos en cartera	
- Pagaré c/ *Mateo Serra i Cia.*	18.750,00
- Pagaré c/ *Mateo Serra i Cia.*	20.000,00
- Pagaré c/ *Mateo Serra i Cia.*	22.500,00
- Pagaré c/ *Mateo Serra i Cia.*	20.500,00
- Pagaré c/ *Mateo Serra i Cia.*	21.000,00
- Pagaré c/ *Mateo Serra i Cia.*	20.500,00
- Pagaré c/ *José Mir i Cia.*	10.500,00
- Pagaré c/ *Mateo Serra i Cia.*	20.000,00
- Pagaré c/ *José Mir i Cia.*	10.000,00
- Pagaré c/ *Mateo Serra i Cia.*	19.500,00
- Pagaré c/ *Mateo Serra i Cia.*	21.000,00
- Pagaré c/ *José Mir i Cia.*	10.000,00
- Pagaré c/ *José Mir i Cia.*	5.000,00
TOTAL EFECTOS EN CARTERA	219.250,00

Algodón en rama	
Una bala N. Orleans marca J.G.P. peso limpio 196 kg.	376,36
Once Id. peso limpio 2232,50	4.306,49
TOTAL ALGODON EN RAMA	4.682,85

Créditos de dudoso cobro	
Fàbrica de Villabona	3.848,10
Pagaré s/ Fco Vila venció en 30-6 ultimo	239,00
Id, 31 desembre,	239,00
Id,, 30 juny 1876	239,00
Id, 31 desembre 1876	239,00
Despeses Protesto del primer pagaré	14,25
Caja-Mútua /capital	1.500,00
TOTAL CRÉDITOS DUDOSO COBRO	6.318,35

Deudores por cuenta corriente	
Ayunt. Barcelona p/préstamo al mismo	930,00
Mir i Sust, José c/particular	25.051,41
Torelló i Cia Mateu c/adelantos	70.000,00
Id c/ préstamos	132.000,00
Id, c/Intereses	2.693,33
Torello i Pericas Mateo	1.046,00
Aubet, Daire	489,56
Abella	2.480,40
Bertrand, Manuel	82.759,60
Biosca i Cia	8.819,50
Blanco Pescador i Cia	17.600,60
Casades, Pablo	5.659,85
Lucena i Cia. J.	9.196,40
Mulleras, Camil	960,55
Sansalvador i Cia. D.	13.004,48
Serra i Cia	9.169,60
Torelló i Cia. Mateu a/emp	21.824,55
Serra L. i E.	4.494,20

Ribas i Cia.	18.833,25
España Industrial	2153
Serra i Tausán, Mateu	399.935,59
Serra i Cia. Mateu, s/beneficis	26.256,50
Valls i Cia. Estevan	7.569,19
TOTAL DE DEUDORES POR C/C	842.883,56

Caja	
Existencia en ella segun arqueo	54.912,56

Lucros y daños	
Saldo de dicha cuenta, pérdida resultante en su mayor parte del siniestro de la fábica de *Esteban Valls i Cia* y de la cesión de su alcance por beneficios en la sociedad *M. Torelló i Cia*	33.115,30

TOTAL ACTIVO	**2.502.444,21**

PASSIU

Acreedores por cuenta corriente	
Cuentas pendientes saldo M. I F. Ros.	47,75
Id. de Industria Algodonera	145,89
Id de Eudald Puig	40,00
Id de Joaquim Òdena	5.454,18
Id. D'Ignacio Bas	116,00
Id de Jaime Sykes	1.408,25
Id de Bresca i Cia	339,26
Id de Alquileres Villanueva	1.750,00
Corretages: saldo de Federico Marcet	9.915,00
Id de Jaime Trias	54.886,00
Id de (?). Oliver	8.072,00
Descuentos por maquinaria	4.771,39
Fondos de *José Mir i Cia*	650,00
Jordà de L. Eudalda	254,43
Lavall. Miquel	24.706,00
Mitjavila y N. Juan	95.658,69
Nadal i Pujulà. Antonio	90.000,00
Ribó. Joaquim	174.747,95
Trias. Jaime	4.964,96
Torelló i Cia. Mateu	350,92
Vendedores de algodón saldo Puig i Ferrer	37.461,26
Id Gias i Pérez	78.426,18
Id Jover i Serra	6.012,84
Fort. Josefa. vda Ribot	40.533,25
Tarrés. Bonaventura	4.054,69
Sala. Josep	4.054,69
Prieto. Manuel	2.739,94
Serra i Cia. Mateo	283.643,44
Valls i Cia. Esteve	321.333,23
Valls i Pascual. Esteve	2.844,83
Mir i Cia. Josep	6.494,49
Nadal i Vilardaga, Josep M	116.267,69
Ribó, Joaquim	105.618,09
Vilardaga de Nadal. Rosa	80.000,00
Nadal i Pujulà. Antonio	55.562,10
TOTAL DE ACREEDORES	1.541.681,15

Letras aceptadas	
Letra de Mateu Serra i Cia / Ginés Galceran	598,31
Id de Id Ramon Casas	2.009,62
Id de Id Rothroell	2.176,01
Id de Id Teneria Barcelonesa	2.229,12
TOTAL DE LETRAS ACEPTADAS	7.013,06

Capital	
Antonio Nadal	234.250,00
Josep M, Nadal i Vilardaga	216.850,00
Joaquim Ribó i Nadal	502.650,00
TOTAL CAPITAL	**953.750,00**

TOTAL PASIVO	**2.502.444,21**

RESUMEN BALANCE

Debe			**Haber**
Edificios y terrenos	285.464,72	Acreedores por c/c	1.541.681,15
Sociedades y maquinaria	821.110,84	Letras aceptadas	7.013,06
Acciones	223.604,50	Capital	953.750,00
Obligaciones Canal Urgell	11.095,50		
Efectos en cartera	219.250,00		
Algodon en rama	4.682,85		
Caja	54.912,56		
Deudores por c/c	842.883,56		
Créditos de Dudoso Cobro	6.318,35		
Pérdidas	33.115,30		
	2.502.444,21		2.502.444,21

«*Distribución de las pérdidas*

- *Antonio Nadal, alcanza por cuenta corriente 55562,10, le corresponden de pérdidas 8133,40, le queda por saldo de cuenta corriente 47426,70*
- *Josep M, Nadal i Vilardaga, alcanza por cuenta corriente 116269,69, le corresponden pérdidas 7529,30, le queda por saldo de cuenta corriente 108738,39*
- *Joaquim Ribó i Nadal, alcanza por cuenta corriente 105618,09, le corresponden de pérdidas 17452,60, le queda por saldo cuenta corriente 77165,49*

Aprobamos el presente inventario, Barcelona 18 de setiembre de 1875,

Josep M Nadal, Antonio Nadal, Joaquim Ribó»

Vegem en el quadre següent la reconstrucció feta a partir dels balanços de la inversió en la societat del Canal Urgell, una altra de les grans obres d'infraestructura de Catalunya impulsada durant aquest època per Manuel Girona.

CAPITAL INVERTIT EN EL CANAL D'URGELL, EN PTAS.

Anys	Accions	Obligacions	Pagarés	Altres	Total
1862		(a)			46.500,0
1867-68	979 a 5$			Préstamo de 1.500$	31.975,0
1869-71	979 a 5$ (b)	53 a 32$	29 a 25$	Recibo de 28,205$	34.522,5
1872-74		53 a 32$	29 a 25$	Recibo de 28,205$	12.495,0
1875		53 a 23$	29 a 34$	Recibo de 28,205$ al 50%	11.095,5

(a) Según el balance de 1862. Hasta 1868 no hay nueva referencia al Canal.

(b) En 1871 se vendieron las acciones con un quebranto de 0,5$ una.

Fuente: AFN (Archivo Familia Nadal), balances de la sociedad *Nadal i Ribó*.

Finalment el següent quadre mostra les inversions mobiliàries de la casa, tal com les agrupava el balanç de 1868. El valor total de les accions en aquell moment pujava a 94.200 ptes., però cal tenir en compte que la crisi havia fet caure considerablement el seu valor.

PROPIEDADES INMOBILIARIAS Y MOBILIARIAS DE *NADAL I RIBÓ* (1868), EN PTAS.

Solars de l'Eixample (a)	147.400
Ferrocarril de Tarragona, 834 accions a 10$	41.700
España Industrial, 60 accions comptades al 83$ una	24.900
Maquinista Terrestre i Marítima, 25 accions a 5$ una	625
Canal de Urgell, 979 accions a 5$ una	24.475
Catalana de Seguros, 100 accions desemb. el 5%	2.500
Préstec (obligacions) Canal Urgell, segons inventario de 1867	7.500

(a) coste de compra y obras ejecutadas desde adquisición, pagado 7o plazo.

En el inventario de Antoni Ribó, de 1864., aparecen algunos bienes inmuebles que pertenecían a *Nadal i Ribó*: 1 finca en Sant Andreu Palomar. Una pieza de tierra en Sta. Coloma Gramenet.. Dos casas en Banyoles. Una casa en Canet de Mar y Solares en el Eixample de Barcelona de casi 19 ha de superfície.

Font: AFN, balanços de la sociedad *Nadal i Ribó*.

ACTIU (fins a 1833 de 31-3 a 31-3)	**1828 (abril-juny)**	**1828**	**1829**	**1830**	**1831**	**1832**	**1833**	**1834**	**1835**	**1836**	**1837**	**1838**	**1839**	**1840**
Deutors per compte corrent	22.887	38.768	32.286	114.989	162.539	237.678	275.971	339.744	255.786	379.057	403.776	464.457	534.577	603.044
Existències	48.311	17.627	53.881	65.265	84.201	57.958	53.496	80.068	45.929	27.392	35.922	71.567	155.199	47.651
Valor fàbriques + beneficis fàbriques	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5.006	5.006
Valors mobiliaris	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6.053	0	2.988	0
Caixa	2.958	1.901	9.975	28.689	45.331	35.949	55.176	20.559	111.990	57.130	98.830	52.279	55.237	125.487
TOTAL	*74.157*	*58.297*	*96.141*	*208.944*	*292.071*	*331.585*	*384.643*	*440.371*	*413.706*	*463.579*	*544.581*	*588.302*	*753.007*	*781.213*
PASSIU (fins a 1833 de 31-3 a 31-3)	**1828 (abril-juny)**	**1828**	**1829**	**1830**	**1831**	**1832**	**1833**	**1834**	**1835**	**1836**	**1837**	**1838**	**1839**	**1840**
Capital	26.700	26.700	29.373	34.307	43.225	67.367	95.007	136.669	295.112	333.483	379.848	419.684	471.896	545.529
Deutes amb Joan Nadal	46.100	20.543	43.663	138.047	160.192	215.392	195.148	247.952	29.407	54.775	49.633	31.936	8.707	8.707
Creditors i proveïdors	0	8.386	18.172	27.677	55.346	20.615	52.839	4.213	45.099	25.207	70.792	77.521	178.316	146.695
Beneficis	1.351	2.673	4.934	8.915	33.311	28.211	41.660	51.536	44.194	50.111	44.306	59.159	94.085	80.252
TOTAL	74.151	58.302	96.141	208.946	292.074	331.585	384.654	440.371	413.813	463.576	544.579	588.300	753.004	781.183

ACTIU	**1841**	**1842**	**1843**	**1844**	**1845**	**1846**	**1847**	**1848**	**1849**	**1850**	**1851**	**1852**	**1853**
Deutors per compte corrent	890.883	922.693	1.113.283	1.178.637	1.296.445	1.468.209	1.390.739	1.351.060	1.283.584	856.005	1.003.865	1.181.800	1.506.090
Existències	27.923	6.021	7.994	6.857	10.274	7.193	6.283	20.490	255.604	381.895	330.575	273.330	238.085
Valor fàbriques + beneficis fàbriques	5.006	8.509	8.509	0	0	0	0	0	0	614.150	850.900	883.835	965.700
Caixa	74.376	76.984	69.500	90.807	159.930	134.090	140.042	243.371	370.187	282.770	103.225	214.005	314.510
TOTAL	*998.188*	*1.014.208*	*1.199.287*	*1.276.300*	*1.466.650*	*1.609.492*	*1.537.063*	*1.614.920*	*1.909.376*	*2.134.820*	*2.288.565*	*2.552.970*	*3.024.385*
PASSIU	1841	1842	1843	1844	1845	1846	1847	1848	1849	1850	1851	1852	1853
Capital	613.227	705.531	798.824	882.972	1.007.426	1.142.979	1.314.513	1.349.856	1.429.219	1.575.520	1.763.775	1.914.635	2.135.175
Creditors i proveïdors	277.245	201.099	298.736	254.611	304.941	277.880	150.802	166.181	308.393	347.035	373.950	418.120	638.475
Beneficis	107.716	107.574	101.732	138.931	154.283	188.636	71.748	98.881	171.766	212.275	150.855	220.240	250.760
TOTAL	998.188	1.014.205	1.199.292	1.276.514	1.466.650	1.609.495	1.537.063	1.614.917	1.909.378	2.134.830	2.288.580	2.552.995	3.024.410

ACTIU	**1854**	**1855**	**1856**	**1857**	**1858**	**1859**	**1960**	**1861**	**1862**	**1863**	**1864**
Deutors per compte corrent	1.902.720	1.369.400	1.130.145	1.543.205	1.630.530	1.558.640	1.798.400	1.967.780	1.869.255	1.380.990	2.178.595
Existències	331.715	298.705	585.215	165.655	307.130	354.360	233.260	221.365	92.605	28.650	37.895
Valor fàbriques + beneficis fàbriques	1.011.660	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Maquinaria, edificis i accions	0	1.095.920	1.164.540	1.278.075	1.420.110	1.554.120	1.563.935	1.807.540	1.777.735	1.841.370	1.813.700
Existències i capital fàbriques interessem	0	163.865	179.420	226.490	323.560	384.905	465.520	518.140	507.690	333.755	364.310
Valores mobiliaris	0	0	0	0	0	0	0	0	46.500	0	0
Caixa	224.000	265.415	222.475	287.395	356.985	242.970	349.765	281.270	248.280	503.135	171.825
TOTAL	*3.470.095*	*3.193.305*	*3.281.795*	*3.500.820*	*4.038.315*	*4.094.995*	*4.410.880*	*4.796.095*	*4.542.065*	*4.087.900*	*4.566.325*
PASSIU	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1960	1861	1862	1863	1864
Capital	2.310.070	2.260.450	2.367.595	2.485.820	2.699.640	2.969.890	3.082.390	3.195.410	3.378.145	3.373.230	3.351.005
Creditors i proveïdors	939.095	726.980	733.125	772.985	1.025.540	955.130	1.128.500	1.327.035	1.060.410	711.480	1.060.450
Beneficis	220.945	205.890	181.090	242.020	313.155	169.880	200.000	273.655	103.535	3.195	155.120
TOTAL	3.470.110	3.193.320	3.281.810	3.500.825	4.038.335	4.094.900	4.410.890	4.796.100	4.542.090	4.087.905	4.566.575

ACTIU	**1865**	**1866**	**1867**	**1868**	**1869**	**1870**	**1871**	**1972**	**1873**	**1874**	**1875**
Deutors per compte corrent	1.616.960	1.388.690		954.750	787.035	1.021.695	1.196.985	1.464.975	1.292.140	1.237.545	849.201
Existències	55.580	0		0	0	0	0	0	18.150	55.815	4.682
Edificis i terrenys valor	210.445	231.005		167.000	181.560	208.345	221.985	165.440	168.740	174.530	285.469
Fàbriques i empreses	1.429.840	1.381.615		770.855	780.610	663.190	677.630	604.585	624.920	646.220	821.110
Valors mobiliaris	777.025	929.170		169.080	144.395	119.040	172.750	140.305	207.485	296.320	453.953
Caixa	266.215	43.560		63.470	28.585	24.850	19.860	155.425	47.675	10.505	54.912
Pèrdues	6.215	0		0	0	0	0	0	0	0	33.115
TOTAL	4.362.280	3.974.040		2.125.170	1.922.185	2.037.120	2.289.210	2.530.730	2.359.110	2.420.935	2.502.442
PASSIU	**1865**	**1866**		**1868**	**1869**	**1870**	**1871**	**1872**	**1873**	**1874**	**1875**
Capital	3.221.825	3.221.935		953.750	953.750	953.750	953.750	963.750	970.975	953.750	953.750
Creditors i proveïdors	1.140.445	676.590		1.096.815	942.330	1.070.115	1.181.330	1.245.530	1.135.080	1.409.710	1.548.694
Beneficis	0	75.635		74.605	26.115	13.260	153.140	321.455	253.070	57.500	-33.115
TOTAL	4.362.270	3.974.160		2.125.170	1.922.195	2.037.125	2.288.220	2.530.735	2.359.125	2.420.960	2.502.444

ANNEX 6. ESCRIPTURES I BALANÇOS DE LA CASA NADAL I CIA.

Glossari de Mercaderies

- Achiote: Tint procedent d'un arbre de les regions càlides d'Amèrica. De la llavor en surt, per maceració, una substància de color vermell que els indis empraven per tenyir-se el cos i s'usa en pintura i tintoreria.
- Àcid pícric: 2,3,4- trinitrofenol, relativament fort, cristal·lí, fort, groc, usat com a colorant i en la fabricació d'explosius
- Agallas o nuez de agallas: Arbust de Cuba, de la família de las rubiàcees, de la fruita del qual s'obté una substància que serveix per tenyir.
- Alazor: Planta amb les flors de color safrà, que s'usen per a tenyir.
- Alum: Sulfat doble d'alúmina i potassa: sal blanca i astringent que es troba en roques i terres, de les quals es treu per dissolució i cristal·lització. S'utilitza per aclarir les aigües tèrboles, serveix de mordent en tintoreria.
- Anilina: Fenilamina. Colorant sintètic derivat de la fenilamina. Dit de la pell que, un cop eliminat el pèl o la llana ha estat adobada, tenyida i acabada pel costat de la flor, de manera que conservi perfectament el dibuix o gra natural de la mateixa pell.[22]
- Anyil o Indi. Pasta de color blau fosc que s'obté de les tiges i fulles de la planta de l'Indigo per maceració en l'aigua. Substància colorant de color blau, entre el blau i el violat de l'espectre solar.
- Barrella: Planta les cendres de la qual, que contenen moltes sals alcalines, serveixen por obtenir sosa natural. La millor es cultiva a Alacant, Cartagena i altres parts d'Espanya.
- Cautxú: elastòmer tret del làtex de nombroses plantes tropicals que, per la seva elasticitat, tenacitat i impermeabilitat, té multitud d'aplicacions pràctiques.
- Caparrosa: Substància cristal·lina verda de gust astringent que és un sulfat ferrós hidratat. Nom donat a altres sulfats: caparrós blanc: sulfat de zinc; caparrós blau: sulfat de coure, que s'usa en tintoreria. Caparrós verd: que té ferro també s'usa en tintoreria.
- Cardenillo: Acetat de coure que s'usa en pintura. Pigment verd-gris
- Clorur de calç: Producte químic que resulta de l'absorció del clor per calç apagada, i que serveix per desinfectar i per a blanquejar el paper i les teles.
- Cotxinilla: Insecte hemípter, originari de Mèxic, (...) viu sobre el Nopal i, reduït a pols, s'usa per donar color grana a la seda i la llana. N'hi ha de diverses espècies.
- Corteza de granada: fruita del *punica granatum*. La seva escorça es de color groc vermellós. Les flors i l'escorça són riques en tanins, per adobar cuiros i de vegades com a tintoral.
- Cremor blanc o àcid Tartàric: tartrat àcid de potassa, que s'usa com a mordent en tintoreria. Es troba en el raïm, el tamariu i altres fruits. S'anomena també tàrtar.
- Cúrcuma: o Safrà de la Índia. Planta procedent de la Índia, amb arrel semblant al gingebre. La substància resinosa que s'extreu d'aquesta arrel pren un color vermell sanguinós amb l'acció dels àlcalis; serveix de reactiu en química i en tintoreria per tenyir de groc.
- Cutbear, orxella o urchilla: tint púrpura, violeta que s'extreu d'un liquen que viu en les roques banyades per aigua del mar.

[22] Cal distingir entre els tanins (àcid tànic), que serveixen per adobar la pell – és a dir, per convertir-la en cuir - i el mordent, que serveix per fixar el tint i que s'utilitza abans d'adobar la pell.

- Dextrina: s'obté bullint midó amb àcid sulfúric dissolt. És un producte entre el midó i la glucosa, molt enganxós. S'usa per l'estampat del cotó
- Extracte castanyer: Producte obtingut del castanyer d'Índies, utilitzat pels curtits, ja que té una fixació molt bona al cuir, i li dona fermesa.
- Fècula de patates: midó que es troba en (...) algunes plantes, com ara patates. És un desengreixant dels teixits.
- Fucsina: colorant vermell porpra. Matèria colorant sòlida, que s'usa per a tenyir la seda i la llana de vermell fosc. Resulta de l'acció de l'àcid arsènic o altres substàncies sobre l'anilina. S'usava per a augmentar la coloració dels vins. Quan conserva algun residu d'àcid arsènic és nociva.
- Goma arabia: o aràbiga. La que produeixen algunes acàcies molt abundants a Aràbia: és groguenca, vidriosa quasi transparent, molt usada en medicina i en multitud d'aplicacions industrials.
- Lac-Dye: tint vermell o escarlata natural procedent la pols d'uns insectes anomenats *coccus lacca*, que infecten les figueres i altres arbres. Se'l coneix també per Tint de laca.
- Litargiri. Òxid de plom, fos en làmines o escames molt petites, de color groc més o menys vermellós amb un llustre vidriós.
- Mini: Pols de color vermell ataronjat que s'usa molt com a pintura. És un òxid de plom, es troba en estat natural alguna vegada i es prepara calcinant masicot (òxid de plom de color groc usat com a pintura) en forns especials.
- Pals: és a dir, fustes tropicals que, mòltes algunes de les seves parts, proporcionaven un pigment. N'hi havia de colors diversos.
    - Brasil: fusta dura, compacta, de color encès com brases, que serveix principalment per tenyir de color encarnat.
    - Campeche: Fusta dura, negrosa, d'olor agradable, que serveix principalment per tenyir d'encarnat.
    - Fustete: Arbust. La cocció de la seva fusta i l'escorça serveix per a tenyir de groc les pells.
    - Sàndal i Caliatur: arbre d'àsia tropical (...) de fusta tintòria, pesada, dura, de color vermell molt encès, que es pulveritza fàcilment.
    - Amarillo, Busaina i Lima: No s'ha trobat l'arbre ni el color del pigment que se n'obté
- Pez griega: Colofonia o brea seca. Resina sòlida, translúcida, pardusca o groguenca i inflamable, residu de la destilació de la trementina.
- Potassa: òxid de potassi.
    - Cianur de potassa: Producte químic usat per endurir la superfície de l'acer i el tractament de metalls.
    - Bicromat (o dicromat) de potassa: agent oxidant usat en el tint tèxtil i l'adobat del cuir
    - Prusiat potassa o Prussiat: sal composta d'àcid prússic combinat amb una base. Prúsic: prové del blau de Prússia, substància de color blau pujat, (...) que s'utilitza en pintura.
- Quercitron: Quercitina o *quercus tinctoria*. Colorant cristal·lí groc, contingut en l'escorça interior del roure negre, emprat, mòlt o triturat, en l'adobat de pells i en tintoreria.
- Sal d'amoníac: Clorur amònic que s'usa en la indústria tèxtil i pelletera i per a galvanitzar el ferro. S'obté com a derivat en la fabricació del gas d'hulla i escalfant amoníac sintètic amb àcid clorhídric.
- Sal saturn: Acetat de plom utilitzat per l'estampat i el tenyit de teixits.
- Sal sosa: Carbonat de sodi o sosa comercial

  - Sosa càustica. Barrella i espècies afins. El nom científic és hidròxid de sodi, de múltiples usos industrials, com la fabricació del sabó, el paper, tèxtil, etc..... La sosa és cendra de barrella, molt rica en carbonat de sodi i potasi, emprada per a blanquejar roba i com a component alcalí en la fabricació de vidre.
  - Cristal sosa: Carbonat dissòdic de sosa cristal·litzat

- Zumaque: arbust procedent d'Amèrica(...). Té molt taní i s'usa com a producte pels adobs del cuir

Corresponsals.

corresponsal	Localitat	Productes per 1858	Productes per 1860	Productes per 1862
Barba	N Orleans	Cotó	Alls, paper cigarrets	
Blanco	San Salvador	Anyil	Anyil	Anyil, listonería
Cebrian	Valencia	Cacau, vi		
Crosa	Cadis	Cochinilla, campeche, pebre	Cochinilla, cacau, canyella	Cochinilla, barrilla, pebre, cafè
Esteve	Valencia	Cotó	Cotó	
Fontana	Gènova		Vi	
Fonts	L'Havana			
Londres	Chalmers		financers	
Marquet	Saragossa	Vi, diversos		
Martinez	Cadis			Aiguardent
Mendaro	Cadis	Canyella, cacau, campeche	Canyella, cacau, campeche	Canyella, cacau, campeche
Navarro	Valencia	Acer, cotó, Sucre, cola	Cotó, cola, pinyons, diversos	Alazor
Ortuño	Almería	Acero		
Parladé	Màlaga	Anyil		
Sala	Alacant	Cacau	Pebre, Safrà	
Simó	Alacant		Corteza granada	
Solari	Génova	Palo lima	Palo Lima	
Sta Eugenia	Màlaga	Cacau, sucre, pebre	Cacau	
Tejada	Guatemala	Anyil	Anyil, pernils, vi	Anyil
Viale	Cadis		Pells cabra	
Caballé				Varios, mel
Caymarís			Cuiros	Potasa, Zumaque, Cànem
Garcia				Zumaque
Gual				Vi
Lamuesa				Farina
Pérez i Soler				géneros
Quiñones				Anyil
Soriano				Safrà
	Rio Janeiro	Anis		
	Liorna	Farina		
	Ciutadella			Farina, aiguardent
	Gandia			Safrà

Font: Elaboració pròpia a partir dels balanços de J. A. Nadal i Cia

Proveïdors directes.

Proveïdor	Localitat	Productes per 1858	Productes per 1860	Productes per 1862
Crosa	Cadis		Anyil	
Romaguera	Valencia		Corteza granada	
Riboullet	Lyon		Carmin de anyil, fécula patata, prusiato	Ácirod pírico, achiote, cut-bear, fécula, orchilla
Jaume Safont		Descompte factura s/anyil		
Gatell		anyil		
Palet		Descompte factura		
	Liorna	Anyil		
	Liverpool	Palo Brasilete		Estaño, cachu, cristal sosa, sándalo
	Londres	Palo Brasilete		Sal sosa, lac-dye
	Trieste	Acer		
	Marsella		Oli sèsam, achiote, agallas, alum, carmin de anyil, clorur, clorur de calç, cromat, cúrcuma, goma arabia, orchilla, sándal, prusiato, sal saturnio, sal sosa,	Quercitron, Sal saturno, Cloruro Cal, sal sosa, caliatur, prusiato potasa, carmin,
	Mazarron		Alum, corteza granada,	Alum
	Paris		Cromat, prusiato potassa	Prusiato potasa, anelina
	Quintanar		anis	
	Santader			Harina
	Cartagena			Alun, cartagena
	Cette			Pastel
Fontana	Génova			Palo Brasilete
	Guatemala			Anyil
	Valladolid			Rubia
Llopis				Productos químicos
	Rouen			Alum

Font: Elaboració pròpia a partir dels balanços de J. A. Nadal i Cia

Clients I

Nom Client	Localitat	Producte per 1858	Producte per 1860	Producte per 1862
Cros		Varios	Varios	
Navarro	Valencia	Varios, cola	Puntas de Paris	
Alsará	Valencia	Varios		
Monroig i Morell		Palo Rosa		
Gabarró			Anyil	
Lozano	Béjar		Anyil	Anyil, Campeche, Busaina, Caparroz, cochinilla, fustete, rubia,
Rosich i Frau	Palma		Anyil	
Barberá	Alcoi		Anyil, sal sosa	Varios
Chalmers	Londres		Sedas torcidas colores	Sedas
Blanco	San Salvador		Sederías	Seda
Doria	Sabadell		Varios	
Pagès	Reus		Varios, campeche	
Josep Guardiola	Vic		Varios	
Josep Soler	Vic		Varios	
Miró	Valls		Anis	campeche
Calvet	Valls		Varios	
Ribas	Igualada		Varios	
Puigdollers	Terrassa		Cigarros	
Gambús	Reus		Varios	
Peñazco	Madrid		Varios	
	Cadis			Anyil, vi
Servet	Murcia			Sedas
Mingo	Pradoluengo			Palo amarillo
	Santander			Brasilete, Quercitron
Esteve	Valencia			Cotó
Ortiz	Valgañon			Caliatur
Caymarís				Harina, acero, aceite
Fontana	Gènova			Palo Brasilete
Machado				Almendras, varios
Matabosch				anyil
R. del Soto				Sándalo
Cda Abat	Alcoi			Anyil
Rodriguez	Béjar			Varios
Garcia	Burgos			Palo amarillo
	Calahorra			Vitriolo
Ruiz Herran	Ezcaray			varios
Torres	Ezcaray			Sándalo
Castells	Igualada			Sal sosa
Fco Miquel	Igualada			Varios

Igualadina Algodonera	Igualada			Anyil
Morera	Igualada			varios
Gimenez	Logroño			Varios
Coulon	Londres			Varios
Pujol	Manresa			
Enciso	Munilla			Varios
Navarrete	Ortigosa			Caliatur
Riba	Ortigosa			Varios
Domingo	Reus			Achiote
Vda Fausto	Torrecilla			Sándalo
Romaguera	Valencia			Anyil
Apetegui	Valgañon			Cochinilla, cremor
Castellet	Valls			Anyil
Teodoro Prado	Saragossa			Brasil
Dou				Anyil

Font: Pèrdues i Guanys dels Balanços de J. A. Nadal i Cia per 1858, 1860 i 1862

Compte de Clients Deutors per c/c per 1862

Nº de clients	**Localitat**	**Import deute**	**% sobre el total**
3	Saragossa	2.093	0.35
2	Vinaros	1.505	0.27
4	Vic	8.324	1.49
9	Valls	25.564	4.58
1	Valladolid	2.221	0.39
3	Valgañón	2.433	0.43
2	Valencia	7.959	1.42
1	Tortosa	1.363	0.24
2	Torrecilla	397	0.07
8	Terrassa	31.167	5.58
8	Soto	2.413	0.43
1	Sinchtorres	10	0.00
1	Santander	2.143	0.38
1	San Salvador	7.489	1.43
2	Sampedor	1.382	0.24
7	Sabadell	63.615	11.40
1	Rioseco	3.025	0.54
15	Reus	8.202	1.47
5	Pradoluengo	9.721	1.74
3	Pont Armentera	3.797	0.68
2	Palencia	1.710	0.30
7	Ortigosa	4.893	0.87
8	Olot	20.136	3.61
1	Murcia	18	0.00
3	Munilla	2.346	0.42

3	Morella	124	0.02
1	Mataró	101	0.00
1	Masnou	37	0.00
14	Manresa	11.944	2.14
3	Manlleu	3.715	0.66
1	Malgrat	1.151	0.20
1	Lyon	161	0.02
1	Londres	1.617	0.29
1	L'Havana	440	0.07
5	La Riba	91	0.28
2	La Pobla	429	0.07
1	La Bisbal	3	0.00
11	Igualada	11.740	2.10
2	Granada	3.046	0.54
1	Girona	7.899	1.41
1	Fortuna	5.326	0.95
1	Forcall	717	0.12
1	Figueres	339	0.06
9	Ezcaray	3.925	0.70
1	Enguera	8	0.00
1	Enciso	636	0.11
1	Ciutadella	764	0.13
1	Castelló	1.376	0.24
2	Cadis	8.205	1.47
2	Burgos	11.425	2.04
2	Bocayrente	3.673	0.65
1	Bilbao	2.611	0.46
1	Benicarló	6	0.00
12	Béjar	61.505	11.03
1	Banyoles	586	0.10
1	Artes	51	0.00
1	Antequera	3.811	0.68
1	Almería	129	0.00
2	Alcubé	265	0.04
6	Alcoi	18.968	3.40
2	Alacant	2.312	0.41
1	Aguilas	582	0.10
64	Barcelona	172.423	30.92

Elaboració pròpia a partir dels balanços de J. A. Nadal i Cia

Balanços de J. A. Nadal i Cia

ACTIU	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858
caixa - despeses + beneficis retirats	2930,52	8445,82	35470,51	98308,31	65986,54	52668,79	9152,34	60177,80
Existencies	144392,47	64587,97	86454,24	186522,17	137997,72	122802,45	113818,10	136410,27
vendes a crèdit	63314,23	183722,65	190992,04	221490,377	219752,405	428730,99	325506,192	303583,479
lletres a cobrar (i pagarés), i a negociar			25000,00	5666,50	5333,46	10000,00	13159,654	19075,9044
Intereses tenemos en buques			12863,353	48293,713	68430,875	121642,64	122302,324	130026,037
Béns immobles								
accions societats								
Total (suma comerciants)	213815,08	259519,49	356600,90	566981,07	505010,99	743084,88	590278,60	655613,49
Total recalculat	210637,22	256756,44	350780,14	560281,07	497501,00	735844,87	583938,61	649273,49
PASSIU	**1851**	**1852**	**1853**	**1854**	**1855**	**1856**	**1857**	**1858**
Creditors	46024,02	70204,06	134708,88	304238,97	234059,41	445821,31	276311,48	322365,63
lletres (documentos) a pagar			14368,25	8250	4039,63	5471,3		
Capital	145353,68	159551,77	179863,02	217983,67	243753,07	257504,46	281448,51	304879,63
beneficis declarats + beneficis retirats	19259,52	27000,22	21844	29808,43	15648,88	27047,81	26178,61	22028,24
Total (suma comerciants)	213815,08	259519,5	356600,9	566981,07	505010,99	743084,88	590278,6	655613,5
Total recalculat	210637,22	256756,05	350784,15	560281,07	497500,99	735844,88	583938,6	649273,5

- Del 51 al 66 les despeses de despatx i sous i salaris s'han restat de caixa
- Del 68 al 83 s'han afegit als beneficis comptabilitzats per ells els retirats pels socis i s'han afegit a la caixa
- Per 1851 a 1859, de 1863 a 1865 i el 1872 s'han tret els buques de deutors i s'han posat a "vaixells"
- Del 51-52 i 57-65 s'han tret els documents per cobrar i negociar de deutors i s'han posat a "lletres a cobrar"
- El 1870 s'amplia el capital en 3000 duros que no comptabilitzen en l'actiu, sinó que s'ha fet entrar a caixa

ACTIU	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866
caixa - despeses + beneficis retirats	130.068,43	60.909,46	4.255,57	11.855,38	-436,62	7.125,98	14.313,62	25.587,38
Existencies	83.084,13	128.129,02	131.252,72	192.570,26	219.257,08	163.344,21	203.939,41	233.176,68
vendes a crèdit	334.756,62	499.217,37	574.367,81	564.127,87	521.215,50	777.275,58	1.096.397,04	841.932,30
lletres a cobrar (i pagarés), i a negociar	13365,83	31.547,42	10.368,17	29.035,99	50.741,30	64.541,45	21.839,75	20.337,33
Intereses tenemos en buques	112.538,81	110.538,81	109.163,81	110.163,81	114.933,63	130.780,31	129.466,14	110.987,50
Béns immobles								0,00
accions societats								1.250,00
Total (suma comerciants)	681.216,32	836.682,09	835.748,16	914.093,32	912.050,89	1.149.407,52	1.472.295,96	1.239.611,18
Total recalculat	673.813,82	830.342,09	829.408,09	907.753,31	905.710,89	1.143.067,53	1.465.955,96	1.233.271,18
PASSIU	**1859**	**1860**	**1861**	**1862**	**1863**	**1864**	**1865**	**1866**
Creditors	329.063,62	493.867,92	435.567,06	449.481,33	387.361,47	581.419,36	850.644,15	544.521,70
lletres (documentos) a pagar								21.331,57
Capital	324.773,76	300.959,79	336.474,17	39.3841,1	458.271,91	493.199,49	559.148,16	615.314,55
beneficis declarats + beneficis retirats	19.976,43	35.514,38	57.366,93	64.430,88	60.077,51	68.448,67	56.163,65	52.103,35
Total (suma comerciants)	681.216,31	836.682,09	835.748,16	914.093,31	912.050,89	1.149.407,52	1.472.295,96	1.239.611,18
Total recalculat	673.813,81	830.342,09	829.408,16	907.753,31	905.710,89	1.143.067,52	1.465.955,96	1.233.271,18

ACTIU	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874
caixa - despeses + beneficis retirats	50.233,58	141.770,10	25.472,30	28.622,95	48.005,58	54.355,35	120.191,35	25.482,03
Existencies	268.072,60	259.146,30	318.094,00	364.374,93	477.640,03	648.770,73	570.948,00	516.552,98
vendes a crèdit	618.333,58	787.858,58	841.718,20	1.016.766,30	957.926,10	936.779,93	1.189.215,35	1.023.013,58
lletres a cobrar (i pagarés), i a negociar	27.322,25	27.590,88	36.427,08	40.544,23	44.516,65	58.971,00	33.683,40	23.130,75
Intereses tenemos en buques	110.987,50	105.987,50	98.487,50	96.737,50	95.737,50	80.491,80	80.737,50	94.395,00
Béns immobles	0,00	0,00	51.053,48	102.039,98	122.486,90	121.361,90	121.024,65	120.275,18
accions societats	2.050,00	2.050,00	2.550,00	1.326,93	1.326,93	1.305,00	1.305,00	55.660,55
Total (suma comerciants)	1.076.999,50	1.274.403,35	1.373.802,55	1.650.412,80	1.714.639,43	1.884.046,85	2.104.526,98	1.854.721,88
Total recalculat	1.076.999,50	1.324.403,35	1.373.802,55	1.650.412,80	1.747.639,68	1.902.035,70	2.117.105,25	1.858.510,05
PASSIU	**1867**	**1868**	**1869**	**1870**	**1871**	**1872**	**1873**	**1874**
Creditors	334.519,63	466.381,80	378.045,08	523.889,98	580.852,80	674.277,63	852.518,78	557.305,68
lletres (documentos) a pagar	9.340,50	44.421,73	129.832,28	146.913,83	69.081,35	62.945,10	43.278,70	73.778,35
Capital	667.417,90	683.139,38	763.599,83	865.925,20	979.609,00	1.064.705,28	1.146.824,13	1.208.729,50
beneficis declarats + beneficis retirats	65.721,47	130.460,45	102.325,38	113.683,80	118.096,53	100.107,70	74.483,65	18.696,53
Total (suma comerciants)	1.076.999,50	1.274.403,35	1.373.802,55	1.650.412,80	1.714.639,43	1.884.046,85	2.104.526,98	1.854.721,88
Total recalculat	1.076.999,50	1.324.403,35	1.373.802,55	1.650.412,80	1.747.639,68	1.902.035,70	2.117.105,25	1.858.510,05

ACTIU	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883
caixa - despeses + beneficis retirats	71.632,50	141.033,90	100.392,10	238.042,15	163.944,15	178.369,95	280.350,00	176.993,20	514.276,30
Existencies	416.697,75	425.505,20	597.857,90	487.146,35	432.939,20	384.860,25	444.443,65	477.698,05	49.880,75
vendes a crèdit	940.403,30	995.209,80	888.784,00	820.133,65	907.614,40	894.027,75	861.982,15	885.801,85	1.250.989,95
lletres a cobrar (i pagarés), i a negociar	57.699,05	52.888,00	69.214,85	119.898,85	36.207,00	41.314,45	38.392,50	60.874,75	41.229,25
Intereses tenemos en buques	63.237,50	80.737,50	79.737,50	69.737,50	83.737,50	65.487,50	65.487,50	68.692,90	14.000,00
Béns immobles	120.275,20	120.275,20	120.275,20	123.166,45	123.166,45	123.166,45	123.166,45	123.166,45	75.000,00
accions societats	59.930,55	59.930,55	59.930,55	61.010,55	52.022,00	43.033,00	32.964,00	23.970,00	4.725,00
Total (suma comerciants)	1.709.722,20	1.842.683,65	1.876.627,90	1.866.428,35	1.745.384,20	1.690.354,55	1.810.850,35	1.779.526,65	1.618.431,75
Total recalculat	1.729.875,85	1.875.580,15	1.916.192,10	1.919.135,50	1.799.630,70	1.730.259,35	1.846.786,25	1.817.197,20	1.950.101,25
PASSIU	**1875**	**1876**	**1877**	**1878**	**1879**	**1880**	**1881**	**1882**	**1883**
Creditors	423.835,10	424.242,40	495.853,30	486.487,60	319.291,75	256.015,35	352.363,95	297.999,55	548.535,45
lletres (documentos) a pagar	22.636,55	77.652,15	14.988,30	12.341,45	30.783,20	21.466,35	22.677,70	18.510,70	27.491,20
Capital	1.223.637,85	1.263.250,55	1.340.789,10	1.365.786,30	1.367.599,30	1.395.309,25	1.412.873,05	1.435.808,70	1.463.016,40
beneficis declarats + beneficis retirats	59.766,35	110.435,05	64.561,40	54.520,15	81.956,45	57.468,40	58.871,55	64.878,25	-88.941,80
Total (suma comerciants)	1.709.722,20	1.842.683,65	1.876.627,90	1.866.428,35	1.745.384,20	1.690.354,55	1.810.850,35	1.779.526,65	1.618.431,75
Total recalculat	1.729.875,85	1.875.580,15	1.916.192,10	1.919.135,50	1.799.630,70	1.730.259,35	1.846.786,25	1.817.197,20	1.950.101,25

Font: Balanços de J. A. Nadal i Cia

Annex de Vaixells I. Parts de fustes i motes en vaixells de J. A. Nadal i Cia .

casco i mota	**1853**	**1854**	**1855**	**1856**	**1857**	**1858**	**1859**	**1860**	**1861**	**1862**
Bergantin Pisogas			18.250,00	18.250,00	18.250,00	18.250,00	18.250,00	18.250,00	18.250,00	18.250,00
Pollacra Conchita (4 parts)			19.000,00	15.500,00	15.500,00	15.500,00	14.000,00	14.000,00	14.000,00	14.000,00
Pollacra Mercedita (3 parts)				10.250,00	12.400,00	12.400,00	9.000,00	9.000,00	9.000,00	9.000,00
Pollacra Goleta Ondina				16.500,00	17.000,00	17.000,00	17.000,00	15.000,00	15.000,00	15.000,00
Pollacra India (6 ½ parts)				22.750,00	22.750,00	22.750,00	22.750,00	22.750,00	22.750,00	22.750,00
Poll. Gol. Guadalupe (4 ½ parts)	12.863,35	12.437,50	12.437,50	12.437,50	12.437,50	12.437,50	12.437,00	12.437,00	12.437,50	12.437,50
Pollacra Dorotea		14.850,00	14.850,00	14.850,00	14.850,00	14.850,00	14.850,00	14.850,00	14.850,00	14.850,00
Bergantí Delicia			3.416,88	3.416,88	3.416,88	3.416,88				
Pailebot Menorquin					4.251,31	4.251,31	4.251,31	4.251,31	2.876,31	2.876,31
Mota Berg. Delicia			476,50		1.220,92					
Mota Berg. Ataulfo										
Mota Pollacra Mercedita										1.000,00
Mota Poll. Goleta Guadalupe										
Mota Poll. Goleta Ondina										
Mota Corbeta Josefina										
Mota Pollacra Conchita										
Mota Polacra India										
Mota Bergantí Panchito										
Mota B. Gol. Nuevo Currutaco										
resto										
total	**12.863,35**	**27.287,50**	**31.180,88**	**30.704,38**	**36.176,60**	**34.955,68**	**31.538,31**	**31.538,31**	**30.163,81**	**31.163,81**

casco i mota	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872
Bergantin Pisogas	18.250,00	18.250,00	18.250,00	18.250,00	18.250,00	18.250,00	8.250,00			
Pollacra Conchita (4 parts)	14.000,00	14.000,00	14.000,00	14.000,00	14.000,00	14.000,00	14.000,00	14.000,00	14.000,00	14.000,00
Pollacra Mercedita (3 parts)	9.000,00	9.000,00	9.000,00	9.000,00	9.000,00	9.000,00	9.000,00	9.000,00	9.000,00	9.000,00
Pollacra Goleta Ondina	15.000,00	15.000,00	15.000,00	15.000,00	15.000,00	15.000,00	15.000,00	15.000,00	15.000,00	15.000,00
Pollacra India (6 ½ parts)	22.750,00	22.750,00	22.750,00	22.750,00	22.750,00	22.750,00	22.750,00	22.750,00	22.750,00	22.750,00
Poll. Gol. Guadalupe (4 ½ parts)				16.987,50	16.987,50	16.987,50	16.987,50	16.987,50	16.987,50	16.987,50
Pollacra Dorotea										
Bergantí Delicia										
Pailebot Menorquin										
Mota Berg. Delicia										
Mota Berg. Ataulfo				12.500,00	12.500,00	12.500,00	15.000,00	15.000,00	15.000,00	
Mota Pollacra Mercedita				1.000,00	1.000,00	1.000,00	1.000,00	1.000,00	1.000,00	1.000,00
Mota Poll. Goleta Guadalupe				1.500,00	1.500,00	1.500,00	1.500,00	1.500,00	1.000,00	1.500,00
Mota Poll. Goleta Ondina								6.500,00	5.500,00	5.500,00
Mota Corbeta Josefina										
Mota Pollacra Conchita										
Mota Polacra India										
Mota Bergantí Panchito										
Mota B. Gol. Nuevo Currutaco										
resto	35.713,81	48.213,81	49.713,81							
total	**114.713,81**	**127.213,81**	**128.713,80**	**31.987,50**	**31.987,50**	**31.987,50**	**34.487,50**	**40.987,50**	**39.487,50**	**24.987,50**

casco i mota	**1873**	**1874**	**1875**	**1876**	**1877**	**1878**	**1879**	**1880**	**1881**	**1882**	**1883**
Bergantin Pisogas											
Pollacra Conchita (4 parts)	14.000,00	14.000,00	14.000,00	14.000,00	14.000,00	14.000,00	14.000,00	14.000,00	14.000,00	14.000,00	
Pollacra Mercedita (3 parts)	9.000,00	9.000,00	9.000,00	9.000,00	9.000,00	9.000,00					
Pollacra Goleta Ondina	15.000,00	19.407,50									
Pollacra India (6 ½ parts)	22.750,00	22.750,00	22.750,00	22.750,00	22.750,00	22.750,00	22.750,00	22.750,00	22.750,00	22.750,00	1.500,00
Poll. Gol. Guadalupe (4 ½ parts)	16.987,50	16.987,50	16.987,50	16.987,50	16.987,50	16.987,50	16.987,50	16.987,50	16.987,50	25.442,90	6.000,00
Pollacra Dorotea											
Bergantí Delicia											
Pailebot Menorquin											
Mota Berg. Delicia											
Mota Berg. Ataulfo											
Mota Pollacra Mercedita	1.000,00	1.000,00	1.000,00	1.000,00	1.000,00	1.000,00					
Mota Poll. Goleta Guadalupe	1.500,00	3.750,00	3.750,00	3.750,00	5.250,00	5.250,00	5.250,00	5.250,00	5.250,00		
Mota Poll. Goleta Ondina	5.500,00	12.500,00	750,00	750,00	750,00	750,00	750,00				
Mota Corbeta Josefina				17.500,00	15.000,00						
Mota Pollacra Conchita						5.000,00	5.000,00	5.000,00	5.000,00	5.000,00	
Mota Polacra India							1.500,00	1.500,00	1.500,00	1.500,00	1.500,00
Mota Bergantí Panchito							5.000,00	5.000,00	5.000,00	5.000,00	5.000,00
Mota B. Gol. Nuevo Currutaco							17.500,00				
resto											
total	**24.987,50**	**34.237,50**	**22.487,50**	**39.987,50**	**38.987,50**	**28.987,50**	**51.987,50**	**33.737,50**	**33.737,50**	**36.942,90**	**12.500,00**

Annex Vaixells II. Rendiment de les expedicions de vaixells. No entra a PiG perquè les expedicions solien durar més d'un exercici. Considerem, doncs, que són els saldos pendents de liquidar. En negreta s'han posat els saldos dels vaixells dels quals no tenien ni parts de fusta ni mota.

	1854	1856	1857	1858	1859	1860	1861
Ataulfo. Lorenzo Julià fondo							
Conchita. Gregorio Bertran (fondo)						-19.752,09	2.407,50
Conchita. fondo entrada							
Conchita. Barco							
Delicia. Interés casco		625,41			-211,13		
Dorotea. Interesados indemnización							
Dorotea. Tomas Ferrer cc fondo		6.877,25					
Clara. Fondo							
Clara. Barco							
Fortuna. fondo							
Fortuna. barco							
Guadalupe. Interes casco							
Guadalupe. Juan Fontanills barco							
Guadalupe. Juan Fontanills fondo							
Guadalupe. Salida							
India. Jaume Mir cc fondo		125,00					-9.9261,40
India. Juan Pla cc barco							
India. Juan Pla cc fondo (entrada i salida)			47,50	47,50			7.735,35
Josefina. Fondo							
Joya del Llobregat. fondo							
Joya del Llobregat. barco							
Menorquin. Sebastian Picó							
Mercedita. Pedro Duran barco							
Mercedita. Pedro Duran fondo		51,24		174,75			1.057,91
Nuevo Casimiro. barco							
Nuevo Casimiro. fondo							
Nuevo Currutaco. fondo							
Nuevo Currutaco. barco							
Ondina. Francisco Sensat cc barco							

Ondina. Francisco Sensat cc fondo														
Ondina. Mateu														
Ondina. Pedro Mateu cc barco				178,22										
Ondina. Pedro Sensat					41,87	-404.008,38								
Ondina. Jaime Mateu barco														
Ondina. Jaime Mateu fondo														
Panchito. fondo														
Panchito. barco														
Pisogas. Bartolomé Borotau, cc fondo					231,93									
Pisogas. Felipe Mir cc Barco														
Pisogas. Felipe Mir cc fondo														
Pisogas. Francisco Mir														
Pisogas. Jaume Mir cc barco			21.006,21	9,37		8.674,30		-108.911,21	173,43					
Pisogas. Nicolas Mir fondo														
Pisogas. Liquidación														
Joven Carmelita. Bergantin Goleta														

	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872
Ataulfo. Lorenzo Julià fondo					-6.242,45		-6.500,00	-9.958,75	- 6.500,00	-6.500,00	
Conchita. Gregorio Bertran (fondo)										87,00	79,50
Conchita. fondo entrada											
Conchita. Barco											
Delicia. Interés casco											
Dorotea. Interesados indemnización					-2.169,88		-1.869,88	-1.669,88	-1.669,88	1.629,88	-1.614,88
Dorotea. Tomas Ferrer cc fondo											
Clara. Fondo											
Clara. Barco											
Fortuna. fondo											
Fortuna. barco											
Guadalupe. Interes casco											5,00
Guadalupe. Juan Fontanills barco					-13.723,75						212,03
Guadalupe. Juan Fontanills fondo					-7.655,75					-914,35	
Guadalupe. Salida											
India. Jaume Mir cc fondo											
India. Juan Pla cc barco							-12.690,40			-471,95	
India. Juan Pla cc fondo (entrada i salida)	-11.419,04			501,65	63,80		-49.000,00		9612,63	-91,76	232,50
Josefina. Fondo											
Joya del Llobregat. fondo											
Joya del Llobregat. barco											
Menorquin. Sebastian Picó											
Mercedita. Pedro Duran barco								2.000,00			-271,63
Mercedita. Pedro Duran fondo			3.566,50	250,68	192,88	1.726,55	-2.000,00	-5.583,30		84,35	-6.263,25
Nuevo Casimiro. barco											
Nuevo Casimiro. fondo											
Nuevo Currutaco. fondo											
Nuevo Currutaco. barco											
Ondina. Francisco Sensat cc barco							-755,00				
Ondina. Francisco Sensat cc fondo								-19.855,38			
Ondina. Mateu											271,75

Ondina. Pedro Mateu cc barco																			
Ondina. Pedro Sensat				85,63	171,48														
Ondina. Jaime Mateu barco																	271,75		
Ondina. Jaime Mateu fondo																	99,35	-1.184,45	
Panchito. fondo																			
Panchito. barco																			
Pisogas. Bartolomé Borotau, cc fondo																			
Pisogas. Felipe Mir cc Barco									-11905,00	-2108,88									
Pisogas. Felipe Mir cc fondo									-81021,90	231,7									
Pisogas. Francisco Mir							62,95												
Pisogas. Jaume Mir cc barco		219,82		121,74	-94,88											-388,33	-388,33	-388,33	
Pisogas. Nicolas Mir fondo					286,03														
Pisogas. Liquidación																			
Joven Carmelita. Bergantin Goleta																			

	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883
Ataulfo. Lorenzo Julià fondo											
Conchita. Gregorio Bertran (fondo)	-6.096,95		2423,05	101,00	390,00	99,40	393,15	101,90	49,70	3362,90	
Conchita. fondo entrada									-31.886,60		
Conchita. Barco				2.423,05	2.423,05	1.776,15	1.776,15	3.880,55	-3.132,25		
Delicia. Interés casco											
Dorotea. Interesados indemnización	-1.012,13	-1.022,13	-1.022,10	-1.022,10	-1.022,10	-1.022,10	-960,45	-960,45	-960,45	-610,45	
Dorotea. Tomas Ferrer cc fondo											
Clara. Fondo											**-51.640,40**
Clara. Barco											**-1.081,40**
Fortuna. fondo									**32.058,80**		**34.884,80**
Fortuna. barco									**-334,60**	**92,70**	**305,65**
Guadalupe. Interes casco											
Guadalupe. Juan Fontanills barco	1.155,75									2.026,90	4.478,75
Guadalupe. Juan Fontanills fondo	-66.345,65	-1.041,78			483,65	483,65	483,65		1074,35	-321,25	1.850,90
Guadalupe. Salida				-51.500,000							
India. Jaume Mir cc fondo											
India. Juan Pla cc barco			4.040,80					783,00	223,60	-28,95	
India. Juan Pla cc fondo (entrada i salida)	-252,30			-109,30	-9.181,20	258,00		-853,00	159,65	475,95	-7.234,75
Josefina. Fondo				736,30	506,90						
Joya del Llobregat. fondo									**2.764,65**		**13.260,70**
Joya del Llobregat. barco									**416,90**	**4865,40**	**933,15**
Menorquin. Sebastian Picó											
Mercedita. Pedro Duran barco	-15.512,83										
Mercedita. Pedro Duran fondo	-38.257,50		146,60	325,60	96,05	288,10					
Nuevo Casimiro. barco										**-777,75**	**-1.776,05**
Nuevo Casimiro. fondo											**5.513,95**
Nuevo Currutaco. fondo								-3390,20	1.952,00		-20.948,45
Nuevo Currutaco. barco								696,50	972,25	3471,95	1.567,80
Ondina. Francisco Sensat cc barco											
Ondina. Francisco Sensat cc fondo											
Ondina. Mateu											
Ondina. Pedro Mateu cc barco											

Ondina. Pedro Sensat													
Ondina. Jaime Mateu barco	271,75												
Ondina. Jaime Mateu fondo	-988,25	-13.200,55											
Panchito. fondo								-1.367,80		3.680,90		17.567,90	
Panchito. barco									10272,20			2.503,60	
Pisogas. Bartolomé Borotau, cc fondo													
Pisogas. Felipe Mir cc Barco													
Pisogas. Felipe Mir cc fondo													
Pisogas. Francisco Mir													
Pisogas. Jaume Mir cc barco													
Pisogas. Nicolas Mir fondo													
Pisogas. Liquidación	-388,33	-388,33											
Joven Carmelita. Bergantin Goleta		**-4.600,08**	**3115,6**	**-7.364,7**	**3.493,7**								

Font: Elaboració pròpia a partir dels balanços de J. A. Nadal i Cia

FONTS I BIBLIOGRAFIA

AA.DD. (1987), Història de la Diputació de Barcelona, Diputació de Barcelona, Barcelona.

AFN (Arxiu Família Nadal), Escriptures i balanços de la societat *Nadal i Ribó*;

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona: *Ca l'Ardiaca*. Fons de Cadastre, Denúncies i Matrícules. Fons Comercial.

Arxiu de la Corona d'Aragó. ACA. . Real Audiència. Tribunal de Comerç de Catalunya.

AHPB (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona), notaris Joaquim i Josep Maria Òdena, manuals 1838-72.

Arxiu Nacional de Catalunya. ANC. Fons 258: *La companyia de ferrocarrils TBF*. Llibres d'actes de les companyies ferroviàries catalanes. CORREGIR

Artigues, Jaume i Mas, Francesc (2019), El model de casa fàbrica als inicis de la industrialització. Registre de fàbriques de Ciutat Vella de Barcelona 1738-1807 / 1808-1856. Col·lecció Barcelona Arquitectura i Urbanisme, Ajuntament de Barcelona.

Artís, Josep (1946) El Gran Teatro del Liceo. Col·lecció Barcelona histórica y monumental. Barcelona: Aymá.

Barber, William J. Historia del pensamiento económico. Alianza Universidad, Madrid, 1982.

Base de Dades «Empreses i Empresaris de Catalunya al s. XIX». Departament d'Història i Institucions Econòmiques, UB.

Bergnes de las Casas, Antonio (1833). Las tres parroquias: comedia en 3 actos. A. Bergnes y Comp. Reedició a càrrec de Fundació Enciclopèdia Catalana, 1993.

Blasco, Yolanda (2007). El Banc de Barcelona i els orígens de la banca moderna a Espanya. 1844-1856. Recerques 54, 2007.

Boy, Jaime (1839), Diccionario teórico, practico, histórico y geográfico de Comercio por Jaime Boy. Publicado bajo los auspicios de la M. I. Junta de Comercioa de Barcelona (4 tomos). Barcelona, Imprenta de Valentin Torras, Rambla de los Estudios.

Cabana i Vancells, Francesc (1972) Bancs i banquers a Catalunya, Edicions 62.

Cabana i Vancells, Francesc (1978) Històries del Banc de Barcelona, (1844-1920), Edicions 62.

Cabana i Vancells (2002) Manuel Girona. Semblança i antologia de textos, Pòrtic Editorial.

Cabana i Vancells, Francesc (2007) La fallida del Banc de Barcelona (1920), Pòrtic Editorial.

Canales, Esteban (1987), La Diputació a l'inici del liberalisme, 1812-1823, a AA.DD, pp. 43-73.

Carbonell Relat, Laureà (1996) El transport marítim a través del port de Barcelona l'any 1860 i els capitans que hi participaren. La Roca de Xeix, nums 11-13, setembre de 1996, Mataró.

Carreras, Albert (2021). Cinc segles d'economia catalana en perspectiva comparada. 25 de febrer de 2021. Societat Catalana d'Economia. https://www.5centims.cat/cinc-segles-deconomia-catalana-en-perspectiva-comparada/

Carreras, Albert *et al* (1999) Doctor Jordi Nadal, la industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya, Col·lecció Homenatges, Universitat de Barcelona Dos volums, 1999.

Castañeda, Lluís; Tafunell, Xavier (1999), El mercado mayorista del algodón en Barcelona a mediados del siglo XIX a Carreras, Albert *et al* (Eds) Doctor Jordi Nadal, La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya, volum II, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, pp. 990-1005.

Castells, Irene (1987), La Diputació dins el nou estat liberal, 1833-1840 a AA.DD, pp. 74-103.

Catalan, Jordi, Pere Pascual i Domènech (2023): passió local i història total (1945-2023), Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, Núm. XXXIV, 2023, p. 247-256.

Catalan, Jordi *et al* (2023). Crises and Transformation in the Mediterranean World. Lessons from Catalonia, Palgrave Macmillan, 2023.

Coroleu, Josep (1888), Memorias de un menestra 1792-1864, Biblioteca de La Vanguardia, Barcelona.

Cozar Navarro, M. Del Carmen (1999), Ignacio Fernández de Castro y Cía., una empresa naviera gaditana, Servicios de publicacions, Universidad de Cadiz.

de Riquer i Permanyer, Borja (1987), La Diputació Revolucionària, 1868-1874 a AA.DD, pp. 196-243.

de Riquer i Permanyer, Borja (1990), Epistolari Polític de Manuel Duran i Bas. Correspondència entre 1866 i 1904, Biblioteca Abat Oliba, Publicacions de L'abadia de Montserrat

Fernandez, Paloma (1999), La empresa Familiar y el Síndrome de Buddenbrook" en la España contemporània: el caso Rivière (1860-1979) a Carreras, Albert *et al* (Eds) Doctor Jordi Nadal, La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya, volum II, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, pp. 990-1005.

Fontana, Josep (1961), La vieja bolsa de Barcelona, La Bolsa de Barcelona de 1851 a 1930: líneas generales de su evolución, Institut Municipal d'Història, Ajuntament de Barcelona.

Fontana Lazaro (1971), Josep. La quiebra de la monarquia absoluta (1814-1820). Editorial Ariel, Barcelona 1971

Fontana Lázaro, Josep (2005). Aturar el temps, La segona restauració espanyola, 1823.1834. Crítica, Barcelona 2005.

Fradera i Barceló, Josep M. (1987) Indústria i mercat. Les bases comercials de la industria catalana moderna (1814-1845). Crítica. Barcelona.

Galí Izard, Roser (1999). L'origen dels capitals invertits en la construcció del ferrocarril de Catalunya de 1844 a 1875, novembre de 1999. Tesina de doctorat.

Galí Izard, Roser (2001). Josep Badia Juncà: un filador i vaporista de Sabadell, revista Arraona, núm. 25, pp. 27-53.

Galí Izard, Roser (2002) Crédito comercial e inversión fabril: el "holding" Nadal i Ribó (1828-1875). Revista de historia industrial, Nº. 22, 2002, págs.45-77.

Galí Izard, Roser (2006) El Vapor Codina (Sabadell, Vallès Occidental), Quaderns de patrimoni, Museu d'Història de Sabadell, Ajuntament de Sabadell.

Garcia- Baquero (1974) Comercio colonial y producción industrial en Cataluña a fines del siglo XVIII, en Nadal; Tortella (1974) pp. 268-294

Garrabou, Ramon; Tello, Enric i Roca, Albert (1999), "Preus del blat i salaris agrícoles a Cataunya (1720-1936)" en Carreras, Albert *et al* (Eds) Doctor Jordi Nadal, La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya, volum I, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, pp. 422-460.

Izard, Miquel (1970), Revolució Industrial i obrerisme: les "Tres classes de vapor" a Catalunya, 1869-1913, Ariel; Barcelona.

Izard, Miquel (1978), Manufactureros, industriales y revolucionarios, Crítica, Barcelona

Lluch, Ernest(1973). El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840). Els orígens ideològics del proteccionisme i la presa de consciència de la burgesia catalana. Edicions 62. Col·lecció Estudis i Documents, 22, 1973.

Maluquer de Motes, Jordi (1974), La burgesia catalana i l'esclavitud colonial, Recerques, 3, Barcelona, pp. 83-136

Maluquer de Motes, Jordi; Ramspott, Anna (1976), "Romanticisme i Saint-Simonisme a Catalunya en temps de revolució, 1835-1837", Recerques, 6, Barcelona, pp. 65-92

Maluquer de Motes, Jordi (1988-94), La gran transformació.., Historia Economica de Catalunya, volum , Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

Maluquer de Motes, Jordi (2019) La Revolució Industrial a Catalunya (1832-1935). Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. Num XXX (2019) p. 125-179

Marfany, Joan-Lluís (2017). Nacionalisme espanyol i catalanitat. Cap a una revisió de la renaixença. Edicions 62 Barcelona.

Moreno Fraginals (1978) El Ingenio. Complejo económico-social cubano del azúcar, 3 vols., La Habana, Editorial de Ciencias Sociales.

Nadal, Jordi (1975), El fracaso de la revolución industrial en España, 1814-1913, Ariel, Barcelona.

Nadal, Jordi (1985), Catalunya, la fàbrica d'Espanya: un segle d' industrialització catalana : 1833-1936, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

Oliva, Benet (2000), capital comercial i primera industrialització. La casa de comerç “Nadal i Ribó” i la industrialització catalana a mitjan segle XIX, Estudis històrics i documents dels arxius de protocols, XVIII, pp. 373-417.

Pascual, Pere (1990), Agricultura i Industrialització a la Catalunya del segle XIX, Formació i desestructuració d’un sistema econòmic, Crítica, Barcelona.

Pascual, Pere (1999), Los caminos de la era industrial. La construcción y financiación de la red catalana de ferrocarriles (1843-1898), UB, Barcelona.

Pascual, Pere (2022), Curs sobre l'Evolució del transport al Vallès(S.XIX I XX). Conferència a la Fundació Bosch i Cardellach, Sabadell. https://www.youtube.com/watch?v=UlPTF4K1xRA

Porter, Michael (1982), Estrategia competitiva. Técnicas para el análisis de los sectores industriales y de la competencia, Compañía editorial Continental, México D.F.

Pla Toldrà, Lluïsa (2014), Els Girona, la gran burgesia catalana del segle XIX, Sèrie Estudis, Fundació Noguera.

Rodrigo Alharilla, Martin (2021), Un hombre, mil negocios, la controvertida historia de Antonio Lopez, marués de Comillas, Ariel, Editorial Planeta, Barcelona.

Rodrigo Alharilla, Martin ed (2022). DDAA. Del Olvido a la memòria, a les esclavitud en la España contemporània. Icaria Editorial, Vilassar de Dalt, Barcelona.

Rosés, Juan Ramón (1997), La integración vertical en el sector algodonero catalán, 1832-1861) en Lopez; Valdaliso (Eds) ¿Que inventen ellos? Tecnología, empresa y cambio económico en la España contemporánea, Alianza editorial, Madrid, pp. 249-280.

Roustit, Yves (1956), Raymond Durand, commerçant à Barcelone (1808-1814), Estudios de Historia Moderna, VI, anys 1956-1959.

Sànchez, Alejandro (1996), La empresa algodonera en Cataluña antes de la aplicación del vapor, 1783-1832, en Comín; Francisco; Martin Aceña, Pablo La empresa en la historia de España, Civitas, Madrid.

Sànchez. Alejandro (2000), Crisis económica y respuesta empresarial. Los inicios del sistema fabril en la industria algodonera catalana, 1797-1839, Revista de Historia Económica, año XVIII, 3, pp. 485-523.

Solà, Angels (1977), L'Èlit barcelonina a mitjan segle XIX, Tesi Doctoral Inèdita, Universitat de Barcelona.

Solà, Àngels (1996), "Producció, inversió i especulació en la gran burgesia barcelonina del segle XIX. El cas dels germans Vidal-Nadal", Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols, XIV, Barcelona, pp. 305-338.

Solà, Roser (1997), L’Institut Industrial de Catalunya i l’associacionisme industrial des de 1820 a 1854, Biblioteca Abat oliba, Publicacions de l’Abadia de Montserrat.

Soler Becerro, Ramon (2003).Emigrar per negociar. L'emigració a Amèrica des de la comarca de Garraf: el cas de Gregori Ferrer i Soler, 1791-1853. Edicions del Cep i la Nansa, Consell Comarcal del Garraf, Institut d'Estudis Penedesencs, Museu de Vilafranca-Museu del Vi.

Sosa Rodriguez, Enrique (1997), Negreros Catalanes y gaditanos en la trata cubana, 1827-1833, Colección Fuente Viva, La Habana.

Sudrià, Carles (1987), El finançament del procés d'industrialització, en Catalunya i Espanya al segle XIX, Columna, Barcelona.

Sudrià, Carles (1994), Capitalistes i fabricants. El finançament de la industrialització catalana, Butlletí Societat Catalana Estudis Històrics, IEC, num. V, pp. 29-40.

Sudrià, Carles (2009) El Banc de Barcelona, 1844-1874. Història d'un banc emissor, Generalitat de Catalunya

Blasco, Yolanda i Sudrià, Carles (2016) El Banco de Barcelona, 1874-1920. Decadència i Fallida, Ed. UB.

Vicens Vives, Jaume (1954), Coyuntura económica y reformismo burgues. Dos factores en la evolución de la España del Antiguo Régimen, Estudios de Historia Moderna, IV, Barcelona, pp. 351-391.

Vicens Vives, Jaume; Llorens, Montserrat (1958), Industrials i Polítics del segle XIX, Biografies Catalanes, volum 11, Ed Vicens Vives, Barcelona, 1858 (edició de 1980)

Vila Despujol, Ramon (1986), Una família burgesa manresana en la Catalunya del s. XIX: els germans Serra Farreras (1797-1877), Caixa de Manresa, Manresa.

Vilar, Pierre (1986), Catalunya dins l'Espanya moderna, Volum IV, La formació del capital comercial, Edicions 62, Barcelona.

QUADRES, GRÀFIQUES I INFOGRAFIES

INTRODUCCIÓ

Quadre 1. Acumulació de capital total

Quadre 2. Estimació del total d'inversions, en milions de pessetes

Quadre 3. Estructura de la inversió empresarial a Catalunya 1940-1866 en milions de pessetes

Infografia 01. La Barcelona que es troben, hereten i promouen (1750-1890)

Quadre 4. Escandallat d'una peça de cotó Catalunya i Anglaterra

Infografia 02. Barcelona esdevé una ciutat més complexa. Augmenta la densitat i la diversitat dels espais i els llocs

Quadre 5. Catalunya en perspectiva comparada (1530-2017)

1. ELS COMERCIANTS

Infografia 03. Comerciants, naviliers i botiguers. Mostra de famílies, prohoms i estratègies de classe.

Infografia 04. L'ascens. Relacions de producció i de comunicació.

2. EL FINAL DEL MODEL VUITCENTISTA

Quadre 1.1. Expedició primera. Barcelona – Santiago de Cuba

Infografia 05. Comerç marítim ultramarí. El bergantí Alejandro (1833).

Quadre 1.2. Expedició segona. Barcelona – Puerto Príncipe – EL Ferrol – Barcelona (en pessetes)

Quadre 1.3. Fallida de Larrard i Cia. Relació dels crèdits reconeguts i aprovats (1835)

Quadre 1.4. Repartiment comptes societat entre el pare i el fill difunt:

Infografia 06. Arbre genealògic de la família Nadal Vicent. Antoni Nadal Darrer.

Infografia 07. Antoni Nadal Darrer. La Casa de comerç Antoni Nadal i Fills (1819).

Quadre 1.5. Inventari de Manuel Nadal i Vicent. Notari Tomàs Gibert 1819.

Quadre 1.6. Inventari d'Antoni Nadal i Vicent. Notari Prats 1848

Infografia 08. Arbre genealògic de la família Nadal Cros. Antoni Nadal Cros.
Infografia 09. Antoni Nadal Cros. L'ombra del dubte sobre el comerç d'esclaus (1810-1863).
Quadre 1.7. - Estado presentado a D Juan Reynals como liquidador de la casa Vilardaga Julià i Reynals, 16 desembre de 1840. transcripció literal, en milers de duros
Infografia 10. Arbre genealògic de la família de Llano Chávarri. Manuel i Ramon de Llano Chávarri (1819-1837)
Quadre 1.8. Balanç de Oller hnos. En fallida. Estado de los créditos activos y pasivos
Infografia 11. Manuel i Ramon de Llano Chávarri. La primera gran fallida industrial de Catalunya (1819-1837).

3. EL GRAN CREIXEMENT: OPERACIONS FINANCERES I INVERSIÓ INDUSTRIAL

Infografia 12. Emprenedors, inversors i industrials. Mostra de famílies, prohoms i estratègies de classe.
Infografia 13. La mutació. Relacions de producció i de comunicació.
Quadre 1.9. Valoració dels títols de Deute de l'Estat, segons els inventaris post-mortem.
Infografia 14. Arbre genealògic de la família Ceriola Sarri. Jaume Ceriola Castellà.
Infografia 15. Jaume Ceriola Castellà. Compra i ven deute públic.
Quadre 1.10. Partida corresponent a efectes públics, en l'inventari de Jaume Ceriola, en ptes i en Euros 2024.
Quadre 1.11. Censos de Rafel Sabadell Permañer a la Ciutat Vella de Barcelona heretats del s. XVIII (a l'original en duros, rals i maravedisos. Passats a pessetes)
Quadre 1.12. Partida de préstecs en l'inventari de Rafel Sabadell Banús, pare de Rafel Sabadell Permañer. 1842
Quadre 1.13. Vinculació dels comerciants a entitats financeres
Quadre 1.14. Participacions directes en societats de Gil Bonaventura Fabra, en escuts, en ptes. i estimació en € 2024.
Quadre 1.15. Participacions en societats de Manuel de Lerena segons inventari, 1860
Quadre 1.16. Alguns dels crèdits en societats "pendents" de Manuel de Lerena segons el seu inventari, 1860
Quadre 1.17. Inversions en societats anònimes de Manuel de Lerena, en ptes.
Quadre 1.18. Inversions en societats anònimes de Gil Bonaventura Fabra
Quadre 1.19. Inversions en societats anònimes de Josep Parladé Llucià

Quadre 1.20. Valors en paper de Josep Parladé segons inventari:
Quadre 1.21. Valor nominal i valor real dels valors mobiliaris pertanyents a Ferran Ferratges Ballester i Magdalena Mesa, segons el seu inventari de 1965, en ptes (1):
Quadre 1.22. Participacions en societats de l'Inventari de Jaume Ceriola 1865
Quadre 1.23. Comptes de la casa de comerç Bofill e hijo que es liquida, per refundar-la com a Hijos de Bofill. Balanç de la companyia:
Quadre 1.24. Propietats fora de Barcelona de Joan Nadal Ferrater
Quadre 1.25. Mas i vinyes de Sebastià Anton Pascual Inglada a Vilanova

4. 1866, L'ESCLAT DE LA BOMBOLLA

Infografia 16. La Reina del Océano. Un plet de comerciants contra comerciants (1862-1867).
Infografia 17. Arbre genealògic de la família Lluch Garriga. Marià Lluch Garriga.
Infografia 18. Marià Lluch Garriga. Una crisi econòmica i vital.
Quadre 1.26. Quadre de deutes de Marià LLuch
Quadre 1.27. Interessos de Josep Parladé en parts de vaixells i motes
Quadre 1.28. Pèrdua de valor dels béns mobles d'Ignasi Romañà Puiggròs, en duros:
Quadre 1.29. Parts de vaixells i motes d'Ignasi Romañà. Valor nominal i real en duros a 1867
Quadre 1.30. Valor nominal i valor real a que es vengueren, descomptat corretatge, els valors mobiliaris pertanyents a Joan Manuel Bofill i Pintó, en pessetes a 1878:
Quadre 1.31. Valor nominal i valor real dels valors mobiliaris pertanyents a Pelegrí Amell Carbonell, segons el seu inventari de 1961, en duros:
Quadre 1.32. Valor nominal i valor real dels valors mobiliaris pertanyents a Josep Amell Carbonell, segons el seu inventari de 1976, en pessetes:
Quadre 1.33. Valor nominal i valor real dels valors mobiliaris pertanyents a Joan Amell Bofill, segons el seu inventari de 1993, en pessetes:

1. LA FAMÍLIA NADAL, COMERCIANTS

Infografia 19. Quadre genealògic de la família de Nadal Ferrater
Infografia 20. Joan Baptista Nadal Arola. La botiga del Born
Infografia 21. Joan Nadal Ferrater. La botiga del carrer Gignàs
Gràfica 2.1. Actiu de Nadal i Ribó
Gràfica 2.2. Passiu de Nadal i Ribó
Quadre 2.1. El holding Nadal i Ribó per subsectors
Quadre 2.2. Rendibilitat de dues fàbriques participades (1841-1844), en ptes.

Quadre 2.3. Participació de les fàbriques en la formació del benefici de Nadal i Ribó (1840-1847), en ptes.
Quadre 2.4. Inversió en la fàbrica nova Joan Mas i Cia, en ptes.
Quadre 2.5. Valor i rendibilitat de les fàbriques participades per Nadal i Ribó (1850), en ptes.
Infografia 22. El grup empresarial Nadal i Ribó. Pactes, condicions i inversions (1850)
Quadre 2.6. Maquinària nova per a Sebastià Prat i Cia, 1856
Quadre 2.7. El Holding de Nadal i Ribó: 1840 – 1865
Gràfica 2.3. Partides d'actiu de Nadal i Ribó, en percentatges sobre el total (1828-1875)
Gràfica 2.4. Partides de passiu de Nadal i Ribó, en percentatges sobre el total (1828-1875)
Quadre 2.8. capital corregit, rendibilitat financera i de fons propis, en ptes.
Gràfica 2.5: Rendibilitat de Nadal i Ribó
Quadre 2.9. Comparació del valor d'algunes partides de l'actiu de Nadal i Ribó els anys 1864, 1868, 1871 i 1875, en ptes.
Quadre 2.10. Reestructuració d'actiu i passiu en la refundació de Nadal i Ribó
Quadre 2.11. Capital invertit en el Canal d'Urgell, en ptes.
Quadre 2.12. Altres inversions de Nadal i Ribó (1868), en ptes.

3. IMPORTACIÓ I VENDA DE COLONIALS i DROGUERIA AMB VAIXELLS PROPIS: JOSEP a. NADAL i Cia

Quadre 2.13. Clients de J. A. Nadal i Cia. amb c/c el 1851
Quadre 2.14. Crèdits incobrables de J. A. Nadal i Cia el 1851
Gràfica 6. Balanços de la casa JA Nadal i Cia, 1851-1883. Actiu
Gràfica 7. Balanços de la casa JA Nadal i Cia, 1851-1883. Passiu
Quadre 2.15. Existencies de J. A. Nadal i Cia. per diversos anys
Quadre 2.16. Corresponsals de J. A. Nadal i Cia des de 1851 fins a 1866
Quadre 2.17. Corresponsals "nous" per 1866
Infografia 23. Els clients. Lloc, nombre i deute (1854, 1862, 1873,1883)
Quadre 2.18. Clients ordenats per localitats amb més import deutor, 1854
Mapa 1. Deutors segons poblacions de Catalunya, 1854
Quadre 2.19.1. Deutors ordenats per localitats amb més nombre de clients, 1862
Quadre 2.19.2. Deutors ordenats segons el percentatge del deute, 1862
Quadre 2.20.1. Deutors per localitats amb més nombre de clients, 1873
Quadre 2.20.2. Deutors ordenats segons el percentatge del deute, 1873

Quadre 2.21.1. Clients ordenats per localitats amb més nombre de clients, 1883
Quadre 2.21.2. Clients ordenats segons el percentatge del deute, 1883
Mapa 2 Distribució de clients al Principat el 1883
Quadre 2.22.1. Mapa de Catalunya: núm. clients de les poblacions catalanes per 1883
Quadre 2.22.2. Mapa d'Espanya. Núm. clients i import deutor per província per 1883
Quadre 2.23. Els 20 principals clients a 31 de desembre de diversos anys i saldo deutor individual
Quadre 2.24. Pagarés, lletres i documents per cobrar
Gràfica 8. Guany de mercaderies, financers i dels vaixells. 1858, 1860 i 1862
Quadre 2.25. Guany per vendes de mercaderies anuals, import en pessetes (*)
Gràfica 9. Mercaderies venudes els anys 1858, 1860 i 1862
Quadre 2.26. El compte de Pèrdues i Guanys per 1858, 1860 i 1862, en pessetes
Quadre 2.27. Marge de benefici de les mercaderies, 1973
Gràfica 10. Taxa de benefici de les mercaderies venudes el 1873
Gràfica 11. Beneficis reals de J. A. Nadal i Cia (1851-1882)
Quadre 2.28. Créditos dudosos de cobro per 1859, en ptes.
Quadre 2.29. Crèdits dubtosos de cobrar
Quadre 2.30. Comparació del benefici per 1873 i 1874 elaborada per J. A. Nadal i Cia, en pessetes
Quadre 2.31. Impagats pel període 1876-1880
Quadre 2.32. Socis i capital en pessetes.
Gràfica 12. Capital de J. A. Nadal i Cia en termes absoluts
Gràfica 13. Capital de J. A. Nadal i Cia en termes relatius
Quadre 2.33. Revalorització del Capital arrel de la retirada de Teresa Jaumandreu com a sòcia de J. A. Nadal i Cia., en pessetes
Quadre 2.34. Càlcul del nou capital de la societat:
Quadre 2.35. Beneficis retirats per Josep M. Nadal, en ptes.
Quadre 2.36. Rendibilitat financera durant tot el període. Variacions en les partides de beneficis i de capital.
Gràfica 14. Rendibilitat del capital de J. A. Nadal i Cia
Quadre 2.37. Taxa d'endeutament de J. A. Nadal i Cia , en pessetes
Gràfica 15. Taxa de rendibilitat i taxa d'endeutament de J. A. Nadal i Cia
Quadre 2.38. Valor de la partida de vaixells de J. A. Nadal i Cia, en ptes.
Gràfica 16. Disminució del valor dels vaixells que posseïa J. A. Nadal i Cia el 1859, en pessetes.

Gràfica 17. Valor dels vaixells, segons balanç, en ptes.
Gràfica 18. Valor total dels vaixells segons balanç, en ptes.
Quadre 2.39. Vaixells, orígen / productes exportats – productes importats / destí (si consta la informació)
Quadre 2.40. Despeses dels vaixells de J. A. Nadal i Cia. per 1872
Quadre 2.41. compte de costos de vaixells per 1880
Quadre 2.42. Pèrdues i Guanys per 1883, any de la liquidació de J .A. Nadal i Cia.
Quadre 2.43. Pèrdua de valor del Magatzem i dels Vaixells
Quadre 2.44. Partida de capital de la liquidació de J. A. Nadal i Cia.
Quadre 2.45. Balanç de J. A. Nadal i Cia per 1 de gener de 1884, en traspàs

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA
Doctorat en Història Comparada, Política i Social
2024